KAMNIŠKI ZBORNIK XXVII /2024

KAMNIŠKI ZBORNIK

XXVII/2024

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXVII

ISSN 1318-9069

Kamniški zbornik XXVII/2024

Uvodnik

Letos izdajamo 25. knjigo *Kamniškega zbornika* v samostojni Sloveniji. Zbornik je izhajal že prej, in sicer v obdobju 1955–1969, v katerem je izšlo 12 knjig, potem pa je delo zanj zastalo. Pomembno vlogo pri izhajanju *Zbornika* pred osamosvojitvijo je imela Gimnazija Kamnik. Spominjam se, da je moj oče, ki je bil profesor na Gimnaziji, vsako knjigo z veseljem prinesel domov. Zdaj so v moji knjižnici.

V samostojni Sloveniji je bil *Kamniški zbornik* obnovljen na pobudo nekdanjih gimnazijcev: članice občinskega sveta Marjete Humar in župana Antona Toneta Smolnikarja. Pobudo so podprli dr. Božidar Drovenik, prof. Milan Šuštar, prof. Tina Romšak, Dušan Sterle in Tone Ftičar, ki so se večinoma vključili tudi v uredniški odbor, če ne takoj na začetku, pa za naslednje številke. Župan Anton Tone Smolnikar je delo podpiral ves čas svojega županovanja, tako tudi njegova naslednika Marjan Šarec in Matej Slapar. Prva knjiga v samostojni Sloveniji je izšla leta 1996 kot 13. številka, ker smo želeli nadaljevati tradicijo izhajanja tega za kamniško občino pomembnega dela. V samostojni Sloveniji *Kamniški zbornik* izhaja 28 let – na dve leti. Pa še malo statistike: za vsako knjigo porabimo najožji sodelavci 4 mesece, kar skupaj znese (15 krat 4 = 60 mesecev) – saj ni mogoče verjeti, pa je res – 5 let. Seveda ne delamo noč in dan, tudi ne samo tega, pa vendar skoraj vsak dan.

Dr. Božidar Drovenik, prof. Milan Šuštar in prof. Tina Romšak so že pokojni. Njihov delež je bil zelo pomemben, ne samo zaradi vloženega dela, ampak zaradi podpore, da smo spet začeli izdajati knjigo, posvečeno zgodovini kamniške občine, njenim ljudem, naravnim danostim. Spominjam se dr. Drovenika, ki sem ga prvega vprašala, če bi sodeloval v uredniškem odboru. Brez oklevanja je privolil in bil odličen sodelavec za naravoslovje, dokler se ni umaknil zaradi bolezni. Spominjam se slikarja in pesnika Dušana Lipovca, ki je bil tudi v enem od uredniških odborov. Malo pred njegovim odhodom v večnost sva se srečala v Ljubljani in je rekel: »Ali sem vse naredil?« Ob pritrdilnem odgovoru je zadovoljen odšel in nisva se več srečala ne v Ljubljani ne v Kamniku. Spomnim se tudi prijatelja prof. Milana Šuštarja, ki je že precej bolan bral korekture, se včasih jezil, a bil zmeraj srečen, da *Zbornik* izhaja in napreduje. *Kamniški zbornik* vseskozi strokovno podpirata Knjižnica Franceta Balantiča in Medobčinski muzej Kamnik, kar pomeni zlasti mag. Breda Podbrežnik Vukmir in mag. Zora Torkar. Sodelavci Knjižnice Franceta Balantiča pišejo ne samo članke, ampak obdelajo besedila za objavo na Dlib. Tako je *Zbornik* na voljo tudi na spletu. Sodelavci Medobčinskega muzeja Kamnik predstavljajo kamniško zgodovino in dajo prostor za predstavitev *Kamniškega zbornika* v salonu te pomembne hiše.

Marjeta Humar (Foto: Metka Kosi)

Še marsikoga bi se seveda morala spomniti. Morda pa kdaj drugič.

Ob *Kamniškem zborniku* so rastli raziskovalci in se oblikovali pisci. Sodelovali so ljudje različnih starosti in poklicev, z različno izobrazbo in zanimanji. Nekaj časa so bili stalni sodelavci, potem so se umaknili in prišli novi. Za vsako številko je bilo dovolj prispevkov. Tako je tudi sedaj.

Od vsega začetka sodeluje pri oblikovanju in likovni opremi *Kamniškega zbornika* Dušan Sterle. Njegove naslovnice in notranje vinjete so prepoznavno kamniške. Letošnja likovna oprema je posvečena v Kamniku rojenemu generalu, pesniku, slikarju, knjigoljubu Rudolfu Maistru. Kolikor časa bodo obstajali naši zborniki v kakršnikoli obliki, bo letošnja knjiga slavila velikega rojaka tudi takrat, ko bodo že vse proslave pozabljene.

Z računalniško obdelavo besedil se od leta 1996 ukvarja Sašo Matičič iz podjetja Studio Dataprint, ki z mirom in s humorjem sprejema težave in lahko dela podnevi ali ponoči, kakor se pač mudi. Ob strani mu stoji njegova žena Tatjana, res natančna korektorica. Velikokrat premišljujem, kakšno srečo smo imeli s sodelavci.

Kamniški zbornik XXVII/2024 je delo uredniškega odbora: dr. Marjete Humar, glavne urednice, in članov: dr. Helene Dobrovoljc, Toneta Ftičarja, vodje Območne izpostave JSKD, Kristine Jamšek, prof., dr. Borisa Kerna, strokovne sodelavke občine Kamnik Leje Logar, Vlada Motnikarja, prof., Anžeta Slane, mag., župana Mateja Slaparja, Dušana Sterleta, mag. Zore Torkar, Marka Trobevška, prof., dr. Jožeta Urbanije in dr. Bran-

ka Vreša. Kot vestna lektorica je sodelovala Marjeta Žebovec, angleške povzetke pa je prispeval prof. Tom Smith. Vsem in vsakomur posebej hvala za delovni prispevek, nasvet in prijazno sodelovanje.

To knjigo *Kamniškega zbornika* posvečamo vsem občanom, ki so jih prizadela lanska neurja, z iskreno zahvalo tistim, ki so z darovi in delom nesebično pomagali vsem prizadetim.

S *Kamniškim zbornikom XXVII/2024* izražamo spoštovanje v Kamniku rojenemu velikemu Slovencu, pesniku, slikarju, bibliofilu in generalu Rudolfu Maistru ob 150-letnici rojstva in 90-letnici smrti. Vlada Republike Slovenije je v čast teh obletnic razglasila leto generala Rudolfa Maistra. To je praznično leto za vso državo Slovenijo, še posebej pa za Kamnik, saj je bil Rudolf Maister v Kamniku spoštovan tudi v tistih časih, ko kljub velikim zaslugam za Slovenijo in državo Jugoslavijo ni užival javnega ugleda. Mesto Kamnik mu je za njegove zasluge za obrambo dela slovenskega ozemlja že leta 1924 podelilo odlikovanje častni meščan, leta 1938 je na rojstni hiši postavilo spominsko ploščo, leta 1970 pa na Trgu talcev spomenik Antona Sigulina. Od leta 1996 naprej občina Kamnik praznuje občinski praznik na rojstni dan generala Rudolfa Maistra 29. marca.

Uredništvo *Kamniškega zbornika XXVII/2024* je leto generala Rudolfa Maistra počastilo z naslovnico in vinjetami Dušana Sterleta. V spominskem delu sta prispevka **Jožeta Berleca**, predsednika Društva general Maister Kamnik, in **Alenke Juvan**, strokovne delavke v Rojstni hiši Rudolfa Maistra.

Spominskemu delu sledijo članki s področja **naravoslovja: Rajko Slapar** in **Vido Kregar** nadaljujeta že v prejšnjem zborniku začeto poročanje o raziskavah fekalno in komunalno onesnaženih pritokov Kamniške Bistrice pod Velikoplaninsko planoto; **Pavel Jamnik** in **Matija Križnar** predstavljata nove kamenodobne najdbe nad najdiščem mamuta v Nevljah. Ta razdelek zaključuje **Matija Križnar** z zgodovino raziskav Mokriške jame. V razdelek **Zgodovina** so vključeni prispevki **Primoža Gašperiča** in **Blaža Komaca** o Kamniku na starih zemljevidih; **Andreja Kotnika** o Kamničanih, ki so se šolali pri jezuitih v obdobju 1600–1773 (zanimivo: veliko mladih Kamničanov); **Marka Kumra** o zgodovini tovarne testenin Triglav iz Šmarce; **Tatjane Drovenik Čalič** o šolstvu na Kamniškem po šolski reformi leta 1958 ter **Gorana Završnika** o sedemdesetletni zgodovini Doma kulture Kamnik.

V **Gradivu za zgodovino** objavljamo prispevke: **Jožeta Urbanije** o Vivodovi hiši in Otonu Župančiču; **Mojce Drčar - Murko, Bojana Pollaka** in **Franceta Malešiča** o taborništvu v Kamniku (o tistem delu, ki menda lani ni bil vključen v zgodovino te mladinske dejavnosti); **Igorja Podbrežnika** o Demosovi občinski vladi 1992–1994 (da ta čas ne zatone v pozabo) in **Ludvika Travnika** ter **Zdenke Čebašek - Travnik** o »medicinskem Kamniku«. Posebej obsežen je razdelek **Osebnosti**, ki sega od 18. stoletja do našega časa. V njem so predstavljeni: Bernard Smolnikar in Vitus Hribar, ki sta ju raziskovala **Dominik Janez Herle** in **Matjaž Klemenčič**; p. Angelik (Jožef) Hribar, o njem piše **Franc Križnar**; dr. Maks Samec, katerega življenjsko pot in pomen opiše **Tatjana M. Peterlin Neumaier**; veterinarji iz družine Sadnikar pa so v središču pozornosti **Vojteha Cestnika** in **Demetra Sadnikarja**. Pred leti se je govorilo o vlogi medvojnega kamniškega župana Hermana Rehbacha, ki ga po virih predstavi **Damjan Hančič**. **Saša Lavrinc** se je posvetila raziskavi arhitektke Majde Neřima; **Janja Železnikar** je res temeljito opisala življenje in delo muzealke Mirine Zupančič; **Mira Papež** pa športnika Zvonka Kemperla. Razdelek **Pesniki in slikarji** je posvečen: Jožetu Ramutu (napisala **Marjeta Humar**); Pinu Pograjcu (avtor **Boris Kern**), Roku Zelenku (avtorica **Saša Bučan**) in fotografu Nagliču (avtor **Matjaž Šporar**). V **Našem pogovoru** smo predstavili: podjetnika Tomaža Laha (**Jure Ugovšek**), novinarja Igorja Juriča (**Marjeta Humar**), jamarja, pohodnika Vida Kregarja (**Kristina Jamšek**), pisateljico Ano Schnabl (**Vlado Motnikar**) in ljudske pevke Predice (**Marjeta Humar**). V rubriki **Ob jubileju** je **Rok Kosec** predstavil kamniški mladinski center Kotlovnica. Z nekaj izbranimi besedami smo se v razdelku **V spomin** poslovili od politika in športnika Milana Windschnurerja (**Igor Podbrežnik**), zdravnika Aleksandra Dopliharja (**Marjeta Humar**), politika, podjetnika in pričevalca Toneta Steleta (**Igor Podbrežnik**), zgodovinarja, raziskovalca Janeza Marolta (**Borut Jenko**), domoljuba, slovenskega častnika, športnika Marjana Schnabla (**Jože Arko**) in od umetnostnega zgodovinarja Marka Lesarja (**Zora Torkar**).

Vsem, ki imate radi kamniško občino in vas zanima njena zgodovina, ljudje in naravne znamenitosti, želimo prijetno branje *Kamniškega zbornika XXVII/2024.*

Glavna urednica
dr. Marjeta Humar

Kamnik, april 2024

Ob izidu Kamniškega zbornika XXVII

Matej Slapar

Spoštovane bralke, spoštovani bralci,

iskreno me veseli, da lahko v *Kamniškem zborniku* vsaki dve leti predstavljamo razvojne projekte občine Kamnik in številne lepe zgodbe preteklosti ter prihodnosti naše lokalne skupnosti, naše občine – občine Kamnik.

Vsaka stran zbornika je plod trdega dela, strasti in predanosti uredniškega odbora ter vseh snovalcev člankov, ki s svojimi mislimi vas bralce bogatijo z zgodbami naših ljudi in krajev, ki so izjemnih danosti. Vsako poglavje in vsaka stran pa je zasnovana s skrbno in iskreno pripadnostjo ter ustvarjalnostjo, ki jo ima urednica dr. Marjeta Humar.

V preteklih dveh letih smo se z zaposlenimi na občinski upravi trudili, da smo v skladu s finančnimi zmožnostmi uresničevali želje in pobude vseh 22 krajevnih skupnosti. Predvsem pa je velik del letošnjega prispevka občinske uprave namenjen največji naravni katastrofi, ko so nas v avgustu 2023 prizadele hude poplave ter kraje v Kamniku zaznamovale kot še nikoli. Naj se zato tudi ob tej priložnosti zahvalim vsem, ki so sodelovali v intervenciji in so na kakršenkoli način obvarovali premoženje in življenje naših občank in občanov. Opravljeno je bilo ogromno intervencijskih ur in občina Kamnik prav zaradi dobre organizacije ekip takrat ni utrpela večje škode. Čaka pa nas še ogromno dela, da saniramo vso nastalo škodo po avgustovskih poplavah.

Dovolite mi, da se iskreno zahvalim vsem, ki ste ustvarjali zgodbe letošnjega zbornika, katerega naslovna stran avtorja Dušana Sterleta predstavlja pomembno leto. Leto generala Rudolfa Maistra, ki ni bil le vojak, temveč tudi intelektualec, ki bi, verjamem, z veseljem prebiral strani našega zbornika in bil ponosen na to, da Kamnik svoje zgodbe zapisuje v dokument časa občine Kamnik.

Želim vam prijetno branje in naj bo *Kamniški zbornik XXVII* vaš vir navdiha, raziskovanja in učenja.

Vaš župan Matej Slapar

Kamnik, april 2024

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik s sodelavci
Glavni trg 24, Kamnik

Občina Kamnik 2022–2023

Občina Kamnik je v dveh letih naredila ogromno. Velika preizkušnja v tem obdobju je bilo leto 2023, ko je Kamnik zaznamovalo več naravnih nesreč, še posebej avgustovske poplave velikih razsežnosti.

Razvojni projekti občine 2022 in 2023

Sprejemanje prostorskih aktov je ključno za urejanje prostora in zagotavljanje urejenega razvoja na določenem območju. V zadnjih dveh letih je Občina Kamnik sprejela več prostorskih aktov.

Prostorski akti Občine Kamnik

Cilj Odloka o merilih za odmero komunalnega prispevka za OPPN KA-104 in Odloka o merilih za odmero komunalnega prispevka za OPPN ŠT 02 Šmartno v Tuhinju je bila določitev meril za odmero komunalnega prispevka znotraj območja OPPN.

Sprejet je bil Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu KA-104, pobudniki pa so želeli na območju OPPN obstoječe objekte dozidati, rekonstruirati in jim spremeniti namembnost.

Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje ŠT 02 Šmartno v Tuhinju je bil sprejet z namenom gradnje treh individualnih stanovanjskih objektov, ureditve komunalne in energetske infrastrukture za predvidene objekte.

Občina Kamnik je v spomin na našega sokrajana, ki je za samostojno domovino prispeval največ, kar je lahko, svoje življenje, po njem poimenovala novo ulico, Ulico Edvarda Peperka v neposredni bližini objekta Dom kulture Kamnik, v katerem je bil nekaj časa nastanjen skupaj s soborci.

Z Odlokom o Programu opremljanja stavbnih zemljišč in merilih za odmero komunalnega prispevka za OPPN LS-01 Laseno so bili določeni območje opremljanja, nova komunalna oprema in druga gospodarska javna infrastruktura. Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu B 11 Titan-Svit št. 3 pa predvideva razširitev nabora dopustnih podrobnih namembnosti z možnostjo gradnje hotela ali skladišča. Na podlagi te spremembe na novo urejajo tudi urbanistična določila za vsako od namembnosti, kot so npr. gradbena meja, višina objektov in faktor zazidanosti, kar vse mora biti skladno s strateškim delom OPN in dolgoročnim prestrukturiranjem proizvodnega območja.

Z oživljanjem gospodarskega razvoja po letih recesije so se znova pojavile namere za gradnjo delno preoblikovane, sicer že prej načrtovane prostorske ureditve severozahodnega dela območja. S spremembo in dopolnitvijo Odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o zazidalnem (lokacijskem) načrtu B12 Bakovnik in B7 Kovinarska – zahodni del (spremembe in dopolnitve zazidalnega načrta št. 3) je načrtovana gradnja trgovsko-stanovanjskega objekta na isti lokaciji, a manjših tlorisnih in vertikalnih gabaritov.

Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o zazidalnem načrtu za območje K6 Utok pa po novem obsega na vzhodnem delu obstoječo stanovanjsko zazidavo (vzhodno enoto A), v osrednjem delu Knafličev prehod in na zahodu odprt prostor ter stavbo Konfekcije – na območju bivšega kompleksa tovarne usnja Utok Kamnik. Na območju se predvideva gradnja pretežno stanovanjskega programa z možnostjo umeščanja dopolnilnih družbenih dejavnosti (zahodna enota B).

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu (OPPN) za EUP GČ-04-del – Godič nad gramoznico predvideva gradnjo stanovanjskih objektov, kjer se načrtuje gradnja petih stanovanjskih objektov. Sprejem Odloka o občinskem podrobnem prostorskem načrtu MO-01 in MO-02 pa je celovito načrtovanje prostorske ureditve, ki bo omogočilo kasnejši fazni razvoj obrtne cone Motnik.

Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu za kamnolom Stahovica 2 je po novem namenjen izkoriščanju mineralne surovine (tehničnega kamna – apnenca, apnenca za industrijske namene in kalcita) ter sanaciji na območju pridobivalnega prostora kamnoloma Stahovica 2.

Občina Kamnik pa je sprejela tudi Odlok o podlagah za odmero komunalnega prispevka za obstoječo komunalno opremo za območje Občine Kamnik in Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ureditvenem načrtu PN3 Terme Snovik.

Bistveni razlog za spremembe in dopolnitve obstoječega prostorskega akta je, da ta ne zadošča več za uresničitev razvojnih potreb podjetja, ki želi v naslednjem obdobju dopolniti ponudbo ter s tem konkurenčnost na trgu turistične ponudbe v tem delu Slovenije, posledično pa razširiti zaposlitvene možnosti.

Sprejeti pa so bili tudi sklepi, in sicer: Sklep o lokacijski preveritvi za določitev obsega stavbnega zemljišča pri posamični poselitvi za prostorsko enoto KE-24/216 Tunjiška Mlaka na zemljiščih parc. št. 330/1 in 330/2, obe k. o. 1900 – Tunjice (identifikacijska št. PA: 2596), Sklep o lokacijski preveritvi za določitev obsega stavbnega zemljišča pri posamični poselitvi za prostorsko enoto KE-24/216 Tunjiška Mlaka na zemljišču parc. št. 328 k. o. 1900 – Tunjice (identifikacijska št. PA: 2766), Sklep o lokacijski preveritvi za enoto urejanja prostora KA-80 v mestu Kamnik (identifikacijska št. PA: 2903), Sklep o lokacijski preveritvi za določitev obsega stavbnega zemljišča pri posamični poselitvi (KE-26/153) za del parc. št. 298/1 in 299 v k. o. 1919 – Zgornji Tuhinj (identifikacijska št. PA: 3211) in Sklep o lokacijski preveritvi za območje SN-03 Terme Snovik.

Gradnja komunalne infrastrukture v letih 2022 in 2023

Namen izvedbe sanacije kanalizacije in vodovoda je izboljšanje odvajanja odpadnih voda z določenega območja ter preprečevanje onesnaženja podtalnice in vodnih virov, površinskih vodotokov ter zagotovitev boljših življenjskih razmer za lokalno prebivalstvo. Poleg rednih vzdrževalnih del na komunalni infrastrukturi je Občina Kamnik v letih 2022 in 2023 izvedla naslednja večja investicijska vzdrževalna dela: obnovo kanalizacije na Kolodvorski ulici, kanalizacije v naselju Vrhpolje pri Kamniku ter črpališča za odpadne vode Virtus. V okviru investicijskega vzdrževanja vodovoda pa se je v letih 2022 in 2023 obnovil vodovod v naselju Vrhpolje, na Maistrovi ulici (avtobusna postaja), v Novem trgu, Županjih Njivah ter v naselju Zduša.

Med večjimi investicijami so bile gradnja kanalizacije za odpadne vode Stahovica–Črna pri Kamniku, gradnja vodovodnega ter kanalizacijskega sistema v Markovem, dograditev kanalizacijskega sistema v naselju Bistričica in Volčji Potok ter dograditev vodovoda na območju nekdanje smodnišnice. V letu 2023 sta bili predvideni dokončanje gradnje kanalizacije v naselju Bistričica ter obnova obstoječega vodovoda, vendar je bil zaradi poplav velik del nove infrastrukture uničen.

Sanacija kanalizacije in vodovoda v naselju Vrhpolje pri Kamniku

Vse odpadne in padavinske vode, ki nastajajo na predmetnem območju, se po sanaciji odvajajo do obstoječega kanala, ki je sestavni del kanalizacijskega sistema Kamnik, ter zaradi tega predstavljajo del dotoka na CČN Domžale.

Dolžina obnovljenega kanala za komunalne odpadne vode znaša približno 390 metrov, kanal za padavinske površinske in zaledne vode je dolg približno 405 metrov, obnovljeni vodovod pa približno 400 metrov. Hkrati so se obnovile tudi lokalne ceste JP 660694, JP 660692, JP 660693 in delno JP 660691. Vrednost sanacije je znašala 350.000 evrov.

Zaključna dela sanacije v naselju Vrhpolje (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija kanalizacije na Kolodvorski ulici

Zaradi dotrajanosti kanalizacijskega sistema na Kolodvorski ulici se je obnovil del cevovodov za odpadne in meteorne vode. Vrednost investicije je znašala 35.000 evrov.

Med izvajanjem del v naselju Vrhpolje (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija kanalizacije na Kolodvorski ulici (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja sekundarne kanalizacije in vodovoda v naselju Markovo

Občina Kamnik mora na podlagi Operativnega programa odvajanja in čiščenja komunalne odpadne vode znotraj aglomeracij, ki so večje od 50 PE, zagotoviti javno komunalno infrastrukturo. V naselju Markovo se je tako dogradil krajši kanalizacijski odsek v dolžini približno 70 metrov, dogradil se je javni vodovod v dolžini 95 metrov ter obnovila javna pot 661136 v dolžini 105 metrov.

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

Hkrati se je izdelal oporni zid za varovanje javne poti 161021, saj je bila cesta na omenjenem odseku zaradi erozije ter plazenja ogrožena, s tem pa tudi javna komunalna infrastruktura v cesti. Vrednost investicije je znašala 158.000 evrov.

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

Župan Matej Slapar je skupaj s predsednico Krajevne skupnosti Sela Nežko Poljanšek ter vaščankami in vaščani s simboličnim prerezom traku v marcu 2023 uradno predal v uporabo nove pridobitve na Markovem, med katerimi je bila tudi gradnja sekundarne kanalizacije in vodovoda. (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja kanalizacije Stahovica–Črna pri Kamniku

V letu 2022 se je pričela gradnja kanalizacije za odvajanje komunalnih odpadnih voda iz naselja Črna pri Kamniku. Občina Kamnik je zgradila kanalizacijo s ciljem večje priključenosti tamkajšnjih prebivalcev na Centralno čistilno napravo Domžale-Kamnik.

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

V okviru tega projekta je bila zgrajena ustrezna infrastruktura za odvajanje komunalnih odpadnih voda na območju, ki je v operativnem programu odvajanja in čiščenja komunalne odpadne vode opredeljeno kot območje, ki mora biti opremljeno s kanalizacijo, ki se zaključuje na čistilni napravi. Zgrajena fekalna kanalizacija v skupni dolžini približno 1650 metrov tako zdaj omogoča odvajanje in čiščenje odpadnih voda 140 populacijskim enotam (PE) znotraj aglomeracije Potok v Črni.

Župan Matej Slapar je skupaj s poslancem Državnega zbora mag. Matejem Toninom in predsednikom Krajevne skupnosti Črna Simonom Golobom s simboličnim prerezom traku uradno odprl zgrajeno kanalizacijo Stahovica–Črna, ki je sovpadala z investicijskim vzdrževanjem dela državne ceste R1 1084 Stahovica–Črna, kjer je Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo krila stroške ustroja ter asfaltiranja dela državne ceste. (Arhiv Občine Kamnik)

Hkrati sta bila obnovljena del javnega vodovoda ter javna razsvetljava, prav tako pa se je uredilo nekaj avtobusnih postaj. Vrednost celotne investicije je znašala približno 450.000 evrov. Gradnja kanalizacije je sovpadala z investicijskim vzdrževanjem dela državne ceste R1 1084 Stahovica–Črna, kjer je Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo krila stroške ustroja in asfaltiranja dela državne ceste.

Gradnja kanalizacije v naselju Bistričica

Na podlagi pridobljenega gradbenega dovoljenja so se v letu 2022 pričela pripravljalna dela za gradnjo nove kanalizacije za odpadne vode s pripadajočimi objekti ter obnovo dela vodovoda ter javne razsvetljave na območju naselja Bistričica. Dograjene je bilo približno 990 metrov kanalizacije za odpadne vode, približno 370 metrov vodovoda ter 75 metrov javne razsvetljave.

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

Vrednost investicije je bila ocenjena na 509.000 evrov, vendar pa je bil zaradi ujme v avgustu 2023 dobršen del kanalizacijske ter obnovljene cestne infrastrukture tudi uničen.

Po dograditvi (Arhiv Občine Kamnik)

Po dograditvi (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja vodovoda do objekta Gorske reševalne službe Kamnik

V letu 2023 je bilo pridobljeno uporabno dovoljenje za sekundarni javni vodovod NL DN 100 v dolžini 615 metrov, ki je z javnim vodovodnim omrežjem povezal objekt Gorske reševalne postaje Kamnik na severu nekdanje smodnišnice.

Vrednost investicije je znašala 192.555,77 evra z DDV.

Obnova vodovoda na območju Novega trga

V letu 2022 je bil obnovljen vodovod na območju Novega trga (DN 250), in sicer v vrednosti 57.289,51 evra z DDV.

Obnova vodovoda na območju naselja Zduša

V letu 2022 je bila dokončana gradnja vodovodnega omrežja (PEHD 90) s hidrantnim omrežjem na območju naselja Zduša, in sicer v okvirni dolžini 550 metrov. Vrednost investicije je znašala 286.478,84 evra z DDV.

Med izvajanjem del (Arhiv Občine Kamnik)

Zaključena dela (Arhiv Občine Kamnik)

Pločnik Soteska–Poreber

V mesecu novembru 2023 je bila zaključena gradnja pločnika Soteska–Poreber. Celotna dolžina pločnika znaša 525 metrov; ustrezno je osvetljen s cestno razsvetljavo.

V sklopu gradnje pločnika je bila zgrajena lesena brv čez potok Porebrščica, delno obložena brežina potoka, postavljene so bile zaščitne ograje in na novo umeščena prometna signalizacija. Uredile so se tudi brežine Porebrščice.

Med urejanjem tega odseka ceste in končna podoba (Arhiv Občine Kamnik)

Celotna vrednost projekta je znašala 503.000 evrov, sredstva pa je zagotovila Občina Kamnik iz občinskega proračuna. Dela je izvajalo Komunalno podjetje Kamnik, d. o. o., nadzor nad gradnjo pa podjetje Singrad, d. o. o., Kamnik.

Z dograditvijo pločnika se je močno povečala prometna varnost predvsem šoloobveznih otrok na tem območju, projekt pa spada med projekte urejanja varnih šolskih poti.

Ureditev javne površine (parkirišča) pred Gasilskim domom na Selah

V mesecu septembru 2023 je bila zaključena gradnja urejene javne površine pred gasilskim domom na Selah. Celotno območje javne površine se je komunalno uredilo, ogradilo in delno asfaltiralo. Krajani so z ureditvijo pridobili prepotreben prostor pred gasilskim domom, ki ga uporabljajo tako gasilci, Krajevna skupnost kot tudi druga društva v kraju.

Urejeno parkirišče pri gasilskem domu je na voljo občankam in občanom, na njem gasilci izvajajo tudi različne dejavnosti, npr. gasilske vaje. (Arhiv Občine Kamnik)

Vrednost investicije je znašala 97.000 evrov, dela pa je izvajalo podjetje VG Vrankar. S takšnimi projekti želi Občina Kamnik še izboljšati kakovost življenja tudi v krajih zunaj mestnega jedra.

Sanacija asfaltiranih cestišč

V letu 2022 so bila sanirana cestišča Bočna–Menina planina–Okrog–Češnjice–Golice (LC 107081), Kamnik–Zg. Palovče–Vranja Peč–Velika Lašna–Vaseno (LC 160021), Škajnovica–Brod–Obrše–Zlato Polje (LC 235011), Spodnje Stranje–Stolnik (JP 661591), Molkova pot (JP 660647), Godič (LC 160051), Zagorica (LC 160081), Laze–Zg. Tuhinj (LC 161081), Ljubljanska cesta (LZ 160521), Mekinje–Godič (LC 160051), Šmartno v Tuhinju (JP 661321) in Buč–Hruševka (JP 661581), v skupni vrednosti 725.683,65 evra (z DDV).

V letu 2023 je bila izvedena predvsem sanacija poškodovanega asfaltnega cestišča na območju Zajasovnika (KS Motnik), in sicer s preplastitvijo celotnega asfaltnega cestišča v okvirni dolžini 1600 metrov in ureditvijo odvajanja meteornih odpadnih voda s cestišča. Vrednost gradbenih del znaša 286.114,26 evra (z DDV).

Urejanje ceste Zajasovnik (Arhiv Občine Kamnik)

Asfaltiranje makadamskih cestišč

V letu 2022 je bilo izvedeno asfaltiranje makadamskih cestišč v Tunjiški Mlaki (JP 660397), na odseku Šmartno–Kostanj (LC 161071), v Tunjicah (Zadnji Vrh; LC 160041), na odseku Smrečje (LC 161031), v Cirkušah (JP 661411), Gabrovnici (JP 661361), Motniku (JP 661504), Špitaliču (JP 661471), Volčjem Potoku (JP 660075 in JP 660074), na Klemenčevem (JP 660431), na Veliki Lašni (JP 661052), v Šmarci (Bistriška cesta; LZ 160721), Brezjah nad Kamnikom (JP 660573), na območju Kršiča (JP 660581), Podstudenca (JP 661172), Gozda (JP 661167), Srednje vasi pri Kamniku (JP 661081), Motnika (Bela; LC 161101) in Gradišča (JP 661322) v skupni vrednosti 845.065,95 evra. Izvedeno je bilo tudi asfaltiranje makadamske lokalne ceste na območju naselja Briše (LC 160091) v okvirni dolžini 330 metrov z ureditvijo odvajanja meteornih voda s cestišča. Vrednost izvedenih gradbenih del je znašala 71.552 evrov. V letu 2023 je bilo izvedeno asfaltiranje makadamskih javnih poti na območju Podgorja (JP 660114), Šmarce (JP 660034) in Hriba pri Kamniku (JP 661112), največja investicija v zvezi z asfaltiranjem makadamskih cestišč v tem letu pa je bila dokončana na območju Tunjic (Zadnji Vrh – LC 160041) v dolžini dobrih 1500 metrov in v vrednosti 396.726,56 evra (z DDV).

Sanacija plazu na pobočju Malega gradu

Nad parkiriščem kavarne Veronika je na pobočju Malega gradu prišlo do zemeljskega plazu na delu, kjer je bila vidna starejša poškodovana podporna konstrukcija oziroma zid iz kamenja. Ob močnejših padavinah med prvomajskimi prazniki v letu 2022 je na pobočju Malega gradu prišlo do nesreče, nenadne zrušitve zidu v dolžini približno 10 metrov, sprožitve zemeljskega plazu izza zidovja ter neposredne ogroženosti ljudi in premoženja.

Skladno z Zakonom o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN) je za vodenje intervencije in z njo povezanih nujnih gradbenih, tehničnih in drugih del Občinski štab Civilne zaščite Kamnik aktiviral strokovnjake za plazove, statike, projektante in druge strokovne službe. Sprejeti so bili ustrezni ukrepi za nujna gradbena, tehnična in druga dela, ki jih je bilo treba izvesti v najkrajšem možnem času, da se prepreči nadaljnje plazenje pobočja in morebitno nadaljnje rušenje obstoječega zidu.

Konec maja 2022 je bila uspešno zaključena prva faza intervencije, to je rušenje celotnega nevarnega zidu na pobočju Malega gradu v Kamniku. Po zaključku prve faze intervencije pa se je v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine ter po izdelani projektni rešitvi začela intervencijska sanacija porušenega zidu. Izvedena je bila gradnja novega zidu v dolžini 36 metrov in višini 4–5 metrov.

Poleg obnovitve zidu sta potekali obnova ograje in javne razsvetljave na tem odseku.

Celotna vrednost sanacije plazu na pobočju Malega gradu je znaša 216.605 evrov.

Sanacija plazu je potekala na težko dostopnem terenu, tehnologija gradnje pa je zahtevala specifičen pristop zaradi historičnega videza zidu. (Arhiv Občine Kamnik)

Med izvedbo sanacije in po končanih delih (Arhiv Občine Kamnik)

Ureditev vodotoka Šumščica v Lazah v Tuhinju

V juniju 2023 se je začelo urejanje vodotoka Šumščica v kraju Laze v Tuhinju. Dela so potekala v sklopu vzdrževalnih del v skupni dolžini 90 metrov in so zajemala ureditev brežin in ukrepe za izboljšanje poplavne varnosti. Zaključena so bila v avgustu 2023. Vrednost ureditve je znašala 82.945 evrov.

Končni videz urejenega vodotoka (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja nove Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik

9. avgusta 2021, po zaključenem revizijskem postopku (začetem na zahtevo neizbranega izvajalca), je bila z izbranim izvajalcem za izvedbo gradbenih del za novo Osnovno šolo Frana Albrehta podpisana pogodba. Po zbrani zahtevani dokumentaciji je bil 8. oktobra 2021 izvajalec uveden v delo in je v mesecu oktobru začel izvajati pripravljalna dela. Med izvajanjem sondažnega izkopa je bilo ugotovljeno, da sta na območju med lamelo A in obstoječo športno dvorano opuščena žerjavna proga in hidrantno omrežje, ki ni bilo evidentirano v katastru komunalnih vodov. Nadalje sta bili izvedeni zakoličba objekta in čiščenje gradbene parcele, s katerima so odstranili zaraslo grmovje in drevesa, delovno površino pa pripravili za začetek gradnje. Urejati so začeli začasni dostop za tamkajšnje stanovalce. V sredini novembra se je začel izkop gradbene jame za lamelo A in C, porušen je bil povezovalni hodnik med obstoječo osnovno šolo in športno dvorano. V decembru 2021 je bil izdelan podložni beton za lamelo C, položena je bila armatura za temelje, izvajalo se je opaževanje in betoniranje preostalih temeljev. Po pridobljenem soglasju Elektra Ljubljana se je začel izvajati izkop za jaške in cevi na trasi vodov SN in NN. Na začetku januarja 2022 so bili v večini dokončani temelji za lamelo C, vzporedno so potekala tudi dela, povezana z odstranitvijo žerjavne proge in hidrantnega omrežja, ki je v nadaljevanju omogočilo izvedbo zaščite gradbene jame na lameli A.

Izvajalec del je v skladu s terminskim planom najprej izvajal dela na lameli C, pred pričetkom del na lameli A pa je zgradil kabelsko kanalizacijo za prestavitve elektrovoda SN in gradnjo novega elektro voda NN za potrebe OŠ Frana Albrehta. Za navedena dela je bilo treba pridobiti soglasje za ustrezno popravljeno projektno dokumentacijo PZI od družbe Elektro Ljubljana, d. d., zaradi katerega je prišlo do določenih odstopanj glede na potrjen terminski plan. Trasa novozgrajene kabelske kanalizacije je umeščena na trasi predvidene nove dostopne poti, ki omogoča dostop do stanovanjskih objektov na Šolski ulici, in sicer s Kajuhove poti. Dostopna pot je umeščena na trasi bodoče kolesarske in pešpoti, ki se bo izvajala v fazi dokončanja zunanje ureditve.

V spomladanskih mesecih 2022 so se nadaljevala dela na lameli C. Po rušitvi obstoječega voda SN je sledil dokončen širok izkop gradbene jame, vključno z izvedbo varovanja gradbene jame (beton torkret s sidranjem), nato pa se je začela gradnja objekta. Izvedena sta bila izkop in betoniranje temeljne plošče za povezovalno lamelo B.

Odgovorni projektant je v tem času začel pripravo projekta notranje opreme. V nadaljevanju so bili dokončani temelji za lamelo C, kjer so dela potem napredovala do prvega nadstropja. Z izvajalcem je bil sklenjen prvi aneks za nominacijo šestih podizvajalcev. Projektant je pripravljal projekt notranje opreme. V naslednjih mesecih je Občinski svet obravnaval in sprejel dokument novelacije Investicijskega programa, v katerem je bilo treba uskladiti vire financiranja s sklepom Ministrstva za izobraževanje in šport.

V maju 2022 sta bila na lameli A izvedena gradbena jama z varovanjem ter podložni beton s hidroizolacijo za temeljno ploščo. V tem času so bili izvedeni: pasovni temelj športne dvorane, temeljna plošča, vertikalna in horizontalna hidroizolacija, toplotna izolacija vkopanega dela objekta, armiranobetonska konstrukcija kleti, pritličja in deloma tudi prvega nadstropja. Izvedena sta bila prezračevalni jašek zaklonišča in zasilni izhod, položene kanalizacijske cevi, elektroinštalacijske cevi vgrajene v konstrukcijo in izvedeno zasip za objektom. Sledila so naslednja dela: opaževanje sten in nosilcev prvega nadstropja, polaganje armaturnih mrež ter betoniranje.

V nadaljevanju se je izvajalo delo na območju lamele A, in sicer dokončanje gradnje sten prvega nadstropja in izdelava plošče drugega nadstropja, zidarska dela in montaža jeklene konstrukcije 2. nadstropja. Na območju lamele B je potekala montaža jeklene mostne konstrukcije, na območju lamele C pa montaža jeklene konstrukcije drugega nadstropja, obrtniška in inštalacijska dela.

V oktobru 2022 je sledilo opaževanje sten in nosilcev prvega nadstropja, polaganje armaturnih mrež ter betoniranje. Izdelana je bila plošča drugega nadstropja ter opravljena zidarska dela. Izvajala so se elektroinštalacijska, strojnoinštalacijska (vodovod, kanalizacija, prezračevanje), slikopleskarska dela, izdelane so bile kinete zračnikov iz zaklonišča. V celoti je bila izvedena vertikalna hidroizolacija ob temeljih in zasip terena ob objektu.

Na lameli B so bila izvedena zemeljska dela, temeljna plošča in vgrajene kanalizacijske cevi. Na gradbišče je bila dostavljena jeklena mostna konstrukcija. Po vgradnji ležišč na lameli A in C je sledila montaža jeklene mostne konstrukcije. (Arhiv Občine Kamnik)

Dela v oktobru 2022 (Arhiv Občine Kamnik)

Dela v oktobru 2022 (Arhiv Občine Kamnik)

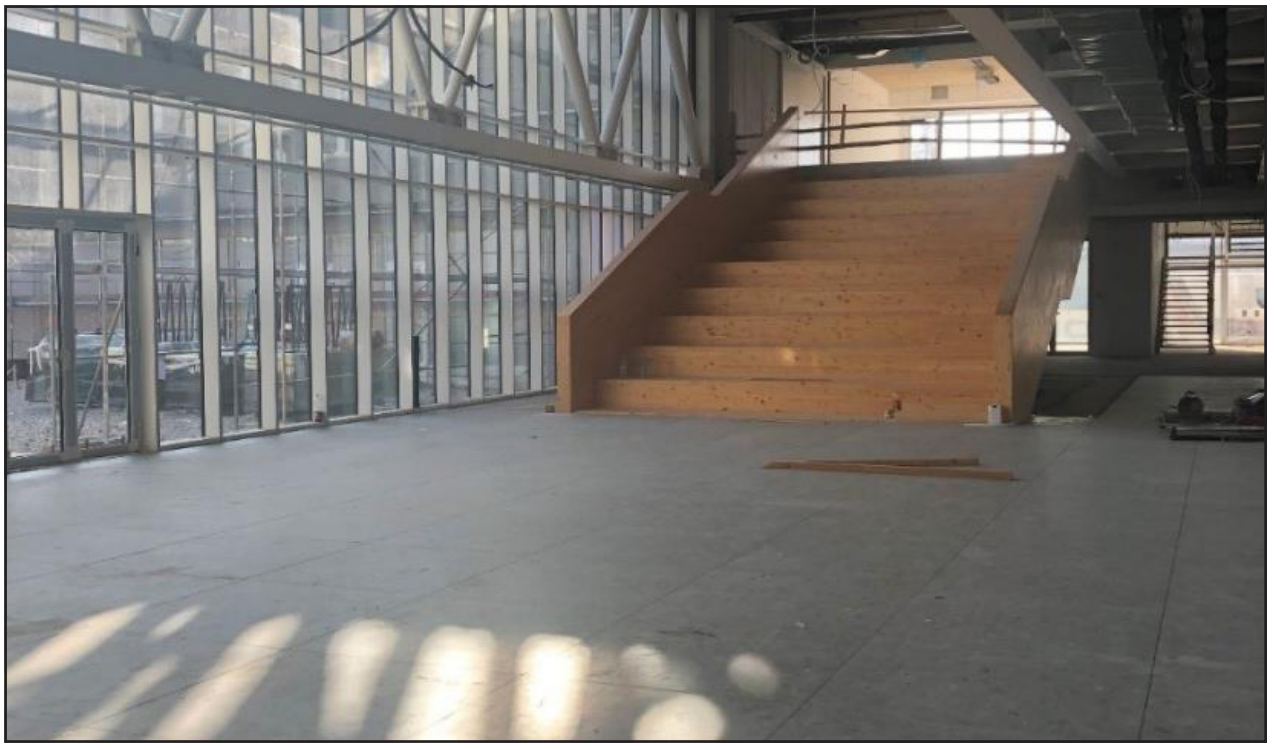

Na celotnem območju so se izvajala dela, povezana z izvedbo zunanje ureditve. (Arhiv Občine Kamnik)

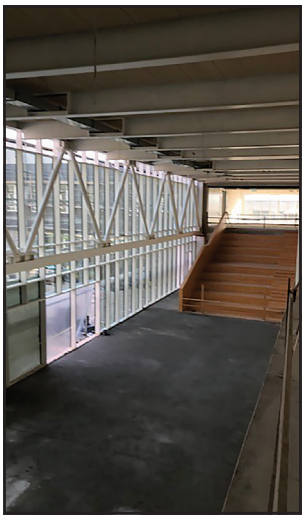
Na območju lamele C so bila v celoti dokončana armiranobetonska in zidarska dela ter predpriprave in razvodi za inštalacije. Izdelane so bile jeklene požarne in notranje stopnice. Izvedene so bile predpriprave za obrtniška dela (meritve odprtin stavbnega pohištva, izbira nekaterih materialov – stropne obloge, parket). Izvedena je bila vzorčna učilnica.

V letu 2023 so se izvajala naslednja dela na območju lamele A: montaža jeklene konstrukcije drugega nadstropja, montaža lesene strešne konstrukcije, montaža lesenih nosilnih sten drugega nadstropja, izdelava notranjih tlakov, izdelava fasadne podkonstrukcije in fasade, montaža notranjega stopnišča ter elektro- in strojne inštalacije. Na območju lamele B se je izvajala montaža lesene strešne konstrukcije, nosilne konstrukcije fasade in fasada, izvajala so se mavčnokartonska dela in elektro- in strojne inštalacije. Na območju lamele C pa je potekala montaža lesene strešne konstrukcije, lesenih nosilnih sten drugega nadstropja, dokončanje strehe, mavčnokartonska dela, izdelava fasadne podkonstrukcije in fasade ter elektro- in strojne inštalacije. Izvajala se je tudi zunanja ureditev, in sicer priključki na komunalno infrastrukturo (vodovod, vročevod, TK), izdelovali sta se meteorna kanalizacija in nasutje z niveliranjem in utrjevanjem terena neposredne okolice šole.

V jesenskih mesecih 2023 je nova šola že dobivala končno zunanjo podobo. Izvajala se je fasadna obloga, objekt je bil že v celoti zaprt – zastekljen, na strehi objekta so že bile dokončane naprave za prezračevanje objekta. Tudi v notranjosti objekta so se v zadnjih mesecih intenzivno izvajala zaključna gradbeno-obrtniška dela: pleskarska, tlakarska in keramičarska dela, inštalacije so bile že v celoti izvedene. Konec leta so bile nameščene že skoraj vse predelne stene (tudi montažne in steklene predelne stene). Dokončevali so se nekateri posebni elementi (kot npr. lesene amfiteatralne stopnice v osrednji avli, detajli jeklene konstrukcije, detajli stopnic, protipožarne stene med požarnimi sektorji ...), v naslednjem mesecu pa so se začele polagati tudi talna keramika in druge talne obloge.

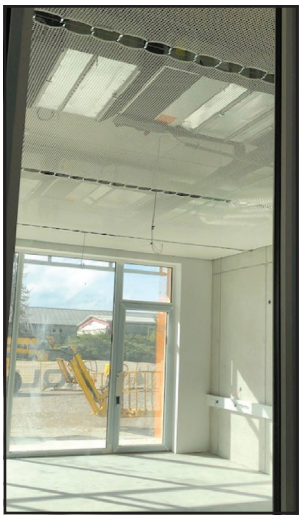

V pritličju so se izvajala naslednja dela: izdelava estrihov, strojnoinstalacijskih del (kuhinja, sanitarije, prezračevanje) vključno z izvedbo in opremo kotlovnice, keramičarskih del v sanitarijah, elektroinštalacijskih del. V prvem in drugem nadstropju lamele A so se izvajala: strojnoinštalacijska dela – montaža klimatov na strehi, razvod prezračevanja, keramičarska dela v sanitarijah, ključavničarska dela na jekleni konstrukciji stopnišča, izdelovale so se mavčnokartonske obloge oz. stene v drugem nadstropju, izvajala slikopleskarska dela, polagale so se gumijaste podlage na pohodnih površinah. V pritličju lamele B se je izvedlo polaganje keramike velikega formata (1,2 x 1,2 metra) v videzu teraca na izdelan estrih, izvedla so se stroj-

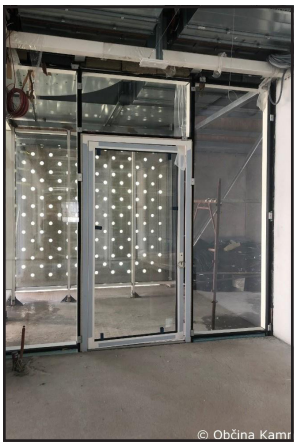

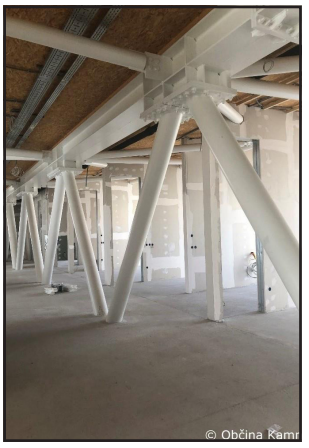

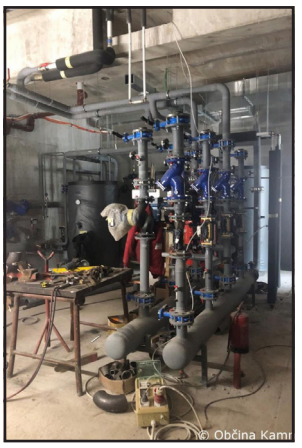

Na gradbišču nove osnovne šole so se v januarju 2024 intenzivno izvajala gradbeno-obrtniška dela v notranjosti objekta: polaganje talne keramike na stopniščih in v glavni avli – lamela B. Izvajale so se strojne inštalacije in montirale naprave v novi kotlovnici, ki bo povezana z obstoječo telovadnico. Izveden je bilo tudi zagon talnega ogrevanja objekta, kar bo omogočilo normalno izvajanje in dokončanje obrtniških del v notranjosti objekta, opravljena so bila pleskarska dela in vgrajene že skoraj vse steklene predelne stene z vrati. (Arhiv Občine Kamnik)

noinštalacijska dela na stropu pritličja (prezračevalni kanali), dokončala montaža stavbnega pohištva (steklenih elementov) na zunanji konstrukciji. Izdelano je bilo dvoje lesenih stopnic, ki povezujejo pritličje lamele B s prvima nadstropjema lamel A in C. V prvem in drugem nadstropju lamele A so se izvajala: strojnoinštalacijska dela (prezračevanje, inštalacijska dela v sanitarijah), keramičarska dela v sanitarijah, polagala se je talna keramika na stopniščih, izvajala so se ključavničarska dela na jekleni konstrukciji stopnišča, izdelovale mavčnokartonske obloge oz. stene v drugem nadstropju, izvajala slikopleskarska dela, polagale gumijaste podlage na pohodnih površinah. Na območju lamele C pa so potekala naslednja dela: izvedba gumijaste podlage na pohodnih površinah, finalnega tlaka v učilnicah prve triade, montaža stropnih mrež, izvajanje montažnih elektroinštalacijskih del, montažnih strojnoinštalacijskih del ter slikopleskarskih del v prvem in drugem nadstropju. Na vseh treh lamelah se je izvedla montaža toplotne izolacije ovoja stavbe, trenutno se izvaja izdelava fasade. Konec decembra je bila šola priključena na električno omrežje in na omrežje toplovoda, s čimer se je zagotovilo ogrevanje šole. S predstavniki upravljavca elektro omrežja in upravljavca telekomunikacijskega omrežja je bil opravljen ogled na terenu in dogovorjena način in obseg potrebnih del, ki bo omogočal končno priključitev nove OŠ Frana Albrehta na elektro in omrežje telekomunikacij. Izvajalec del je v januarju izdelal kabelsko kanalizacijo in temelje javne razsvetljave ter v februarju ogled z upravljavcem omrežja javne razsvetljave z namenom dogovora o izvedbi priključitve novega odseka javne razsvetljave na obstoječe omrežje. Na območju gradbišča so bile izvedene instalacije za priključitev šole na gospodarsko javno infrastrukturo: kabelska kanalizacija za priključitev na elektro omrežje, kanalizacijsko omrežje za odvajanje odpadne in padavinske vode, omrežje javnega vodovoda in priključek nove šole na javno omrežje, izvedena sta priključka na omrežje daljinske oskrbe s plinom in toplotno energijo. Izvajalec je v februarju pričel gradbena dela za končno zunanjo ureditev parkirišč, pešpoti ter kolesarskih in zelenih površin.

Notranjost prostorov tako že dobiva končno podobo. V zaklonišču je že skoraj v celoti montirana predpisana oprema: postelje, kompleti za reševanje ... Na ovoju stavbe se po zaključeni izvedbi izolativnega sloja nadaljuje izdelava končne fasadne obloge. V teku so tudi pripravljalna dela za zunanjo ureditev. (Arhiv Občine Kamnik)

V Kamniku je dobil svoje mesto bronast mamut v naravni velikosti, ki stoji v Mamutovem parku

Konec leta 2022 je začela Občina Kamnik urejati park med glavno avtobusno postajo in Kamniško Bistrico, v katerem ima osrednje mesto mamut. Gre za skulpturo v naravni velikosti, ki jo je leta 2008 izdelal kamniški kipar Miha Kač in meri dobre štiri metre v višino in šest metrov v dolžino. Izdelava bronastega odlitka, ki tehta dve toni in pol, je bila zaupana livarni umetnin Romana Kamška na Gori pri Komendi.

Skulptura mamuta temelji na okostju, ki so ga leta 1938 našli v bližnjih Nevljah in velja za eno najbolje ohranjenih mamutovih okostij v našem delu Evrope. Kamniški umetnik Miha Kač je okostje, ki ga hrani Prirodoslovni muzej v Ljubljani, proučil in pripravil kalup v naravni velikosti. Gre torej za izjemno arheološko dediščino, ki jo Občina Kamnik poskuša približati prebivalcem in drugim obiskovalcem, tudi turistom, ki prihajajo v Kamnik z avtobusom. Z ureditvijo parka ob avtobusni postaji in v bližnji okolici, ki vključuje tudi odtise mamutovih stopal in raznoliko urbano opremo, so povezali različne elemente urbanega okolja. Prostor omogoča počitek in izvedbo manjših prireditev, prilagojen je tudi gibalno oviranim in slabovidnim osebam.

Del sredstev za ureditev parka je Občina Kamnik pridobila na razpisu LAS Srce Slovenije. Sofinancirala sta ga Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. LAS Srce Slovenije sodeluje tudi kot partner v projektu in je poskrbel za popularizacijo novega parka med lokalnimi prebivalci.

Kamniški kipar Miha Kač je leta 2005 začel snovati kip mamuta v naravni velikosti. Na mamuta in odkritje njegovega okostja je dolga leta spominjala le skromna tabla na mostu čez Nevljico. Miha Kač pa je prav ob 70. obletnici odkritja menil, da si spomin na zelo pomembno odkritje v evropskem merilu zasluži monumentalno znamenje. Zato se je obrnil na Prirodoslovni muzej Slovenije, kjer so mu z veseljem pomagali s strokovnimi nasveti in podatki ter tudi kasneje spremljali njegovo delo. Kipar je natančno proučil literaturo o mamutih, njihove upodobitve in točne mere okostja.

Postavitev kamniškega bronastega mamuta, katerega pogled je usmerjen proti Nevljam, kjer je bilo najdeno eno najbolje ohranjenih mamutovih okostij v našem delu Evrope. (Arhiv Občine Kamnik)

Potem se je lotil inovativne izdelave različno velikih konstrukcij z različnimi materiali: od lesene konstrukcije do oblog iz stiropora, ki jih je pokril s palmovimi vlakni, namočenimi v posebni zmesi obarvanega betona, da daje vtis mamutove dlake.

Tri leta ga je snoval in v to vložil veliko ur dela in tudi sebe ter svojo življenjsko energijo. Žal njegovega odkritja ni dočakal. Kip je končal leta 2008 in od takrat je čakal na ulitje v bron in prostor za postavitev. Ko je začel oblikovati mamuta v naravni velikosti, je dobil zeleno luč tudi na občini, saj je kiparju omogočila financiranje materialov. Prvotna ideja je bila, da bi bil kip narejen iz betona, vendar je takratni župan Tone Smolnikar predlagal ulitek iz brona. Leta 2009 je bila podpisana pogodba z Romanom Kamškom za odvzem negativa za ulivanje.

Župan Matej Slapar je skulpturo mamuta v mesecu marcu odkril skupaj s hčerko in sinom Mihe Kača – Karlo Kač Kališnik in Primožem Kačem ter livarjem Romanom Kamškom. (Arhiv Občine Kamnik)

Vodja investicije je bil Bogdan Pogačar, ki je v izvedbo in dokončanje investicije vložil ogromno truda, poleg tega je k postavitvi veliko pripomogel tudi nekdanji župan Anton Tone Smolnikar. (Arhiv Občine Kamnik)

Miha Kač žal postavitve kipa ni dočakal, je pa njegova hči in predstavnica fundacije Mamut Karla Kač Kališnik ob odprtju med drugim dejala: »Oče se je z veliko predanosti, strasti in ljubezni v letu 2007 lotil izdelave mamuta v naravni velikosti. Vendar se žal do končne realizacije skulpture v naslednjih letih ni izšlo. Zdelo se je, da so se zaprla vsa vrata in da mesta za orjaka, ki je v davnih časih lomastil po teh krajih, ni v našem mestu. Da bi spodbudil postavitev mamuta, je dr. Bogomir Kovač dal pobudo za ustanovitev Fundacije Mamut. Tako je bila leta 2013 ustanovljena Fundacija, ki se ji je pridružilo 16 članov. Slednji so postavitev mamuta podprli v moralnem in finančnem smislu. Hvala vsem članom Fundacije, ker ste verjeli in podprli postavitev mamuta v Kamniku.« (Arhiv Občine Kamnik)

Že od začetka pa so se pojavljale različne ideje o lokaciji, kjer naj bi spomenik stal. Zaradi različnih mnenj je prevladala ideja, naj kip stoji v Kamniku ob vhodu v mesto, kjer je njegova veličina takoj opazna. Mesto najdbe mamuta zaradi težje dostopnosti ni bilo najboljša rešitev.

Poleg postavitve bronastega kipa v naravni velikosti je investicija obsegala tudi ureditev Mamutovega parka. Končno podobo parka je oblikoval arhitekt Peter Kovač iz podjetja Geoplan. Pomembnega projekta ulivanja mamuta v bron se je lotil Roman Kamšek iz Gore pri Komendi.

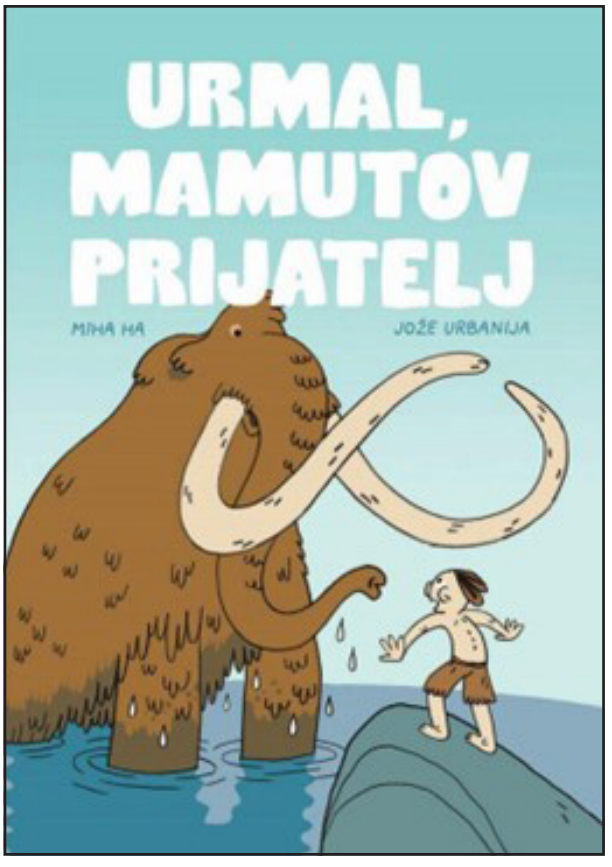

Odkritja se je udeležilo veliko obiskovalcev, čeprav nam vreme ni bilo naklonjeno, saj sta bila postavitev in odkritje skulpture mamuta v Kamniku dolgo pričakovana. (Arhiv Občine Kamnik)

Ob postavitvi »mamuta« je Občina Kamnik s Knjižnico Franceta Balantiča Kamnik in z založbo Primus združila moči in izdala strip o mamutu z naslovom *Urnal, mamutov prijatelj* Mihe Hančiča in Jožeta Urbanije. Strip je nastal na podlagi knjige *Urmal, mamutov prijatelj* (2019) dr. Jožeta Urbanije. Priznani slovenski ustvarjalec Miha Hančič je besedilo spretno prilagodil slikovni pripovedi. Kombinacija vedrih, sodobnih podob in dobre, napete zgodbe bralca ponese v čas, ko so po okolici Kamnika lomastili mamuti.

Strip o ledenodobnem dečku, ki je prijateljeval s (kamniškim) mamutom, katerega nastanek naj bi tudi ob pomoči Daniela Bezka navdihnila postavitev Kačevega kipa mamuta v naravni velikosti, izdali pa sta ga Občina Kamnik in Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, je na festivalu Tinta v Kinu Šiška prejel priznanje zlatirepec 2023 za najboljši domači strip za otroke in mlade. V obrazložitvi nagrade zlatirepec 2023, ki sta jo podelila Zavod Stripolis in Društvo slovenskega stripa in sorodnih sekvenčnih umetnosti, pa je strokovna žirija, v sestavi Matej Kocjan – Koco, Nik Rus in Nataša Sedminek, zapisala: »*Stripovska nadgradnja mladinskega romana Urmal, mamutov prijatelj, je šolski primer, kako domišljijsko zgodbo, ki razkriva ozadje nastanka, 'najbolj znanega fosila na Slovenskem', spremeniti v slikovito pustolovščino, ki bi jo v prihodnje zlahka prenesli dalje tudi v animacijo. Takšne stripovske oživitve je nedvomno vredno pozdraviti, saj na zanimiv način opominjajo na našo bogato domačo literarno in arheološko dediščino.*«

Investicija postavitve kipa in ureditve Mamutovega parka je bila večinoma financirana iz proračuna Občine Kamnik v višini 255.325 evrov, iz Lokalne akcijske skupine v višini 5760 evrov in iz Evropskega sklada za regionalni razvoj v višini 56.000 evrov.

Naslovnica stripa (Avtor: MIHA HA)

Celovita prenova športnega parka Virtus

V želji po vključenosti čim večjega števila otrok in mladostnikov v programe različnih športnih panog ter zagotavljanju čim boljših razmer na področju športa, rekreacije ter kvalitetnega preživljanja prostega časa ima Občina Kamnik cilj prenoviti dotrajano športno-rekreacijsko infrastrukturo. S tem namenom je Občina v letu 2021 pristopila k pripravi idejnega načrta za celovito prenovo oziroma ureditev Športnega parka Virtus. Športni park Virtus je bil konec devetdesetih let prejšnjega stoletja konceptualno zasnovan kot prostor za ukvarjanje s športnimi panogami in preživljanje prostega časa. Ob nogometnem igrišču, na katerem je domoval takrat najboljši nogometni klub na tem območju NK Stol Virtus, je bilo zgrajenih osem teniških igrišč, večnamenska ploščad s košarkarskim igriščem, z možnostjo igranja malega nogometa, rokometa in z veliko rampo za izvajanje aktivnosti z rolko ali kolesi BMX. Na žalost je v času tranzicije prišlo do tega, da mnoga podjetja, ki so prej vlagala v šport in infrastrukturo, niso več zmogla zagotavljati sredstev za te namene, kar je pomenilo začetek usihanja delovanja športnih klubov in propadanja športne infrastrukture.

Občina Kamnik je pred desetletjem pričela prenavljati infrastrukturo, namenjeno športu in rekreaciji. Po obnovi šoljke olimpijskega bazena Pod skalco, gradnji atletske steze in razsvetljave na Stadionu prijateljstva v Mekinjah se je občinsko vodstvo odločilo, da v naslednjih letih celovito uredi Športni park Virtus, ki z lego ob reki Kamniški Bistrici ter ob t. i. rekreacijsko-povezovalni poti Kamnik–Domžale predstavlja odličen kraj za izvajanje tovrstne dejavnosti.

Idejna zasnova celovite prenove Športnega parka Virtus je razdeljena na več faz, ki so med seboj neodvisne, kar pomeni, da je njihova realizacija odvisna od potreb po zagotavljanju dodatnih kapacitet športno-rekreacijskih površin.

Oddelek za družbene dejavnosti je v letu 2021 naročil izdelavo investicijske in projektne dokumentacije za izvedbo I. faze prenove, tj. gradnje velikega nogometnega igrišča z umetno travo, ki bo omogočalo treniranje skozi vse leto. Projektno dokumentacijo je pripravila družba Studio 3R, d. o. o., iz Domžal.

V letu 2022 je v poletnem obdobju družba FS Group, d. o. o., izvedla preureditev velikega nogometnega igrišča v igrišče z umetno travo dimenzij 64 x 100 metrov, in sicer vključno z ureditvijo ustrezne drenaže ter odvodnjavanja igrišča, izdelavo primerno utrjene podlage in namestitve nosilnih stebrov ter lovilne mreže za goli.

Pogled na Športni park Virtus pred obnovo
(Arhiv Občine Kamnik)

Prenovljeno nogometno igrišče je opremljeno z umetno travo zadnje generacije. Z izvedbo investicije bodo kamniškim nogometašem zagotovljene dodatne površine za trening in izvedbo tekmovanj v vseh letnih časih. Investicija je bila podprta s sofinanciranjem Fundacije za šport RS in Nogometne zveze Slovenije (NZS).

Z namenom izvajanja kontinuitete prenove športnega parka je oddelek za družbene dejavnosti konec leta 2022 pridobil gradbeno dovoljenje za ureditev osvetlitve velikega nogometnega igrišča z umetno travo, kar predstavlja II. fazo prenove.

V lanskem letu je na podlagi razpisa družba EIS Skočaj, d. o. o., izvedla gradbeno-obrtniška dela za postavitev štirih nosilnih stebrov za potrebe osvetlitve velikega nogometnega igrišča, gradnjo elektrokabelske kanalizacije s priključitvijo na elektro omrežje NN, zunanjo ureditev s postavitvijo zaščitnih panelnih ograj, lovilnih mrež, s klopmi za rezervne igralce, z ureditvijo nasipov in dostopnih površin k igrišču, postavitvijo drogov za zastave in klopi za obiskovalce.

Ureditev osvetlitve velikega nogometnega igrišča z umetno travo je finančno podprlo tudi Ministrstvo za gospodarstvo, turizem in šport.

Prenovljen objekt bo omogočal vsem generacijam oziroma selekcijam kamniških nogometašev kvaliteten trening. Objekt je vključen kot vadbeno igrišče za izvajanje treningov mladinskih ženskih selekcij NZS.

Pogled na obnovljeni Športni park Virtus
(Arhiv Občine Kamnik)

Novo pridobitev s pridom uporabljajo kamniški športniki.
(Arhiv Občine Kamnik)

Otroško igrišče Gozd

Občina Kamnik je v letu 2021 na Gozdu uredila novo športno igrišče. V sklopu nadaljevanja urejanja okolice so se dela za ureditev novega otroškega igrišča začela konec leta 2022 ter bila dokončana v pomladnih mesecih 2023.

Na igrišču smo uredili večnamensko igralo, toboggan, plezalo z vrvjo, dve gugalnici na vzmet, previsno gugalnico ter klasično gugalnico. Območje ima nove stopnice, ki povezujejo otroško igrišče s športnim igriščem. Nameščena sta klop ter koš za smeti. V sklopu hortikulturne ureditve so bila posajena tri sadna drevesa, in sicer hruška, sliva in češnja.

Športno igrišče Gozd je namenjeno vsem otrokom te krajevne skupnosti. (Arhiv Občine Kamnik)

Ker je igrišče v vplivnem območju kulturne dediščine cerkve sv. Ane, je bilo pri ureditvi celotnega kompleksa treba slediti usmeritvam ZVKD Kranj. Celotna investicija je znašala 40.202 evrov.

Športno igrišče Vrhpolje

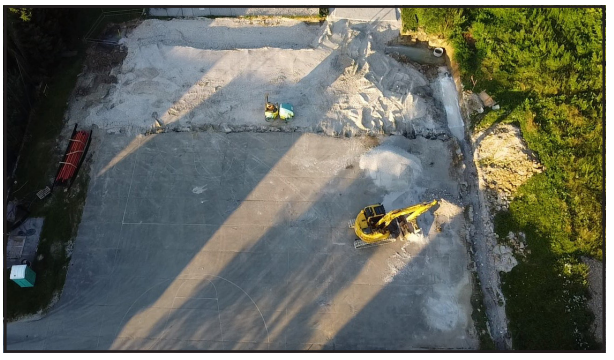
Želja po obnovi več kot štirideset let starega športnega igrišča je med krajani krajevne skupnosti Nevlje tlela že dolgo, saj je bilo staro igrišče z opremo že zelo dotrajano. Pojavljala se je tudi težava s slabim odvodnjavanjem, saj so po dežju na asfaltni površini in v okolici zastajale luže in povzročale močvirnat teren.

Športno igrišče je bilo neugledno in ni služilo namenu. (Arhiv Občine Kamnik)

Občina je začela sanacijo v poletnih mesecih leta 2023. Celotna izvedba gradbenih del je trajala do konca leta, saj je bilo treba zaradi intervencijskih ukrepov

Med gradnjo igrišča in končna podoba (Arhiv Občine Kamnik)

ob sanaciji posledic poplav v občini dela za nekaj časa prekiniti. V sklopu sanacije se je površina igrišča premaknila proti otroškemu igrišču ter nekoliko povečala, da sedaj ustreza standardnim meram. Igrišče ima po prenovi dimenzije 28 metrov x 34 metrov.

Urejena sta bila nova dostopna pot do obstoječega otroškega igrišča in parkirišče, ki ga pred sanacijo ni bilo. Na novo se bili urejeni tudi vhod in ograje. Na prenovljenem igrišču je možno igrati nogomet, košarko, odbojko in, kot je že tradicija v zimskih mesecih, hokej na ledu. Ker igrišče veliko uporabljata tudi Podružnična šola v Nevljah in vrtec, smo zarisali tudi črte za igranje priljubljene otroške igre Med dvema ognjema. Ob igrišču je postavljena nova lopa, ki služi shranjevanju rekvizitov za hokej, ter pitnik. Zasajena so bila nova drevesa, in sicer 5 javorjev, lipa, glicinija in tri grmovnice. Posebnost je ureditev akumulacijske mlake (zadrževalnik vode), saj je površina tal ilovnata in je bilo treba urediti težavo z zastajanjem vode na celotnem območju športnega parka.

V načrtu za leto 2024 je ureditev nove razsvetljave na igrišču, in sicer je predvidenih 6 stebrov za reflektorje, tako da bo v zimskih mesecih mogoče igrati hokej na ledu.

Občina Kamnik je projekt uspešno prijavila na razpis Fundacije za šport in je za prenovo športnega parka Vrhpolje prejela 60.573 evrov.

Končna podoba igrišča (Arhiv Občine Kamnik)

Sončna elektrarna na stavbi kegljišča in strelišča

Stavba na Cankarjevi 26a, kjer sta kegljišče ter lokostrelsko in strelsko strelišče, je v solastništvu Kegljaškega kluba Kamnik (45-odstotni lastnik) in Občine Kamnik (55-odstotni lastnik).

Nameščanje sončne elektrarne (Arhiv Občine Kamnik)

V letu 2023 je bila na objekt nameščena fotonapetostna elektrarna. Celotna investicija je znašala 68.439 evrov, strošek sta solastnika krila v višini lastniškega deleža.

Končna podoba nameščene sončne elektrarne (Arhiv Občine Kamnik)

Demontaža in prestavitev spomenika NOB avtorja Draga Tršarja

V mesecu maju 2022 nas je pristojna konservatorka iz ZVKDS – OE Kranj opozorila, da je pri rednem pregledu spomenikov v občini Kamnik na spomeniku NOB iz leta 1962 (avtorja Draga Tršarja) opazila večje razpoke v bronu in na betonskem podstavku. Spomenik je bil poškodovan do te mere, da je predstavljal resno nevarnost za obiskovalce parka Evropa. Območje spomenika je bilo takoj zavarovano s trakom in opozorilnim napisom. Zaradi razpok v bronu je spomeniku grozila nevarnost uničenja ali celo porušitve. Na Občini Kamnik smo začeli pripravljati obnovo spomenika že v letu 2022, leta 2023 pa so bile izvedene nekatere konkretne aktivnosti. Po navodilih spomeniškovarstvene stroke je bilo skulpturo (bronasti del spomenika) treba demontirati, razrezati na več delov in odpeljati v delavnico, kjer bo možno opraviti natančen pregled stanja in izvesti restavratorska dela ter utrditi jedro skulpture. Bazo spomenika – podstavek – bo treba gradbeno sanirati – utrditi – ter primerno obnoviti kamnito oblogo z napisom.

Ogled spomenika (Arhiv Občine Kamnik)

Ker gre za zahtevne in drage restavratorske posege, smo na Ministrstvo za kulturo podali vlogo za pridobitev sredstev za intervencijski ukrep varstva spomenika in pridobili sredstva v višini 47.620 evrov. Na začetku leta 2023 smo oddali še prijavo na javni razpis, in sicer za sofinanciranje spomeniškovarstvenih projektov na področju ohranjanja nepremičnih spomenikov. Na razpisu smo bili uspešni, tako da smo pridobili še 50.000 evrov za obnovitvena dela (restavratorska obnova), ki se izvajajo v letu 2024.

Vidne poškodbe spomenika (Arhiv Občine Kamnik)

Po končani obnovi bronaste skulpture bo spomenik postavljen nazaj na obnovljeni podstavek v parku Evropa. Konservatorsko-restavratorska obnova in postavitev skulpture na prvotno mesto v parku se predvidevata v letu 2024.

Občina Kamnik se zaveda likovne in kulturne vrednosti spomenika, ki predstavlja pomembno delo priznanega slovenskega kiparja Draga Tršarja, hkrati pa vrhunsko dopolnjuje ambient mesta v parku Evropa tik ob starem mestnem jedru in je pravzaprav pomemben element prepoznavne mestne vedute. Vsekakor gre tudi v slovenskem merilu za izredno umetniško delo, kar je prepoznalo tudi Ministrstvo za kulturo, ki bo s sofinanciranjem obnove omogočilo, da se ta spomenik obnovi in ohrani v avtentični obliki ter še naprej dopolnjuje kamniško mestno jedro.

Demontaža in prestavitev spomenika (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija grajskih stolpičev Zaprice

Grajski kompleks Zaprice je eden redkih kompleksov graščinske arhitekture, kjer so ohranjeni osrednja grajska stavba, gospodarsko poslopje, posebno poslopje za služinčad in upravitelja posestva, celotno obzidje in v njem vkomponirana grajska stolpiča ter še eno ločeno gospodarsko poslopje pod kompleksom. Celoten kompleks je bil razglašen za kulturni spomenik lokalnega pomena leta 1986 (Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Kamnika za kulturni in zgodovinski spomenik, Ur. l. SRS, št. 42/86-1901). Del kompleksa so tudi ohranjena večstoletna drevesa, ki so del zaščitene naravne dediščine.

Stolpič pred obnovo (Arhiv Občine Kamnik)

Leta 2013 je bil izdelan Konservatorski načrt za izvedbo prenove dvorca Zaprice (EŠD 215) ter idejna in programska zasnova prenove. Okoli dvorca oziroma gradu je zasnovano trikotno obzidje, ki sledi naravni ploščadi. V dveh vogalih obzidja sta umeščena sedemkotna stolpiča oziroma paviljona. Janez V. Valvasor je njuno podobo ohranil tako v skicni knjigi kot tudi v tiskani *Topografiji sodobne vojvodine Kranjske* leta 1679.

Ker sta bila oba stolpiča v zelo slabem stanju, se je Občina odločila, da ju v celoti konservatorsko-restavratorsko obnovi po navodilih ZVKD. Obnova se je že začela na začetku poletja 2023. Takrat so bila narejena naslednja dela: na novo se je prekrila streha na obeh stolpičih, lesene strešne konstrukcije so se ohranile, zamenjali oziroma ojačali so se dotrajani elementi, izdelala se je drenaža pri obeh stolpičih, odstranil se je dotrajan omet na fasadi, nadaljujemo rekonstrukcijo opečnatega tlaka v obeh stolpičih, pozidavo poškodb zidave in injektiranje razpok z apneno injektirno maso, restavriranje kamnitih okenskih okvirjev itd. Dela se nadaljujejo tudi v letu 2024.

Med obnovo (Arhiv Občine Kamnik)

Obnova Prašnikarjevega groba na Mekinjskem pokopališču

Prašnikarjev grob pred obnovo in po njej (Arhiv Občine Kamnik)

Lani je Občina Kamnik začela obnovo groba Alojza Prašnikarja, ki je v 19. stoletju v Kamniku začel zdraviliški turizem. Grob, ki je bil zaradi nevzdrževanja v zadnjih letih precej uničen in zanemarjen, je bilo treba temeljito sanirati in restavrirati. Ker gre za zahtevno restavratorsko delo, obnova poteka v več fazah. Grob je del mekinjskega pokopališča, nagrobnik je naslonjen – vzidan na steno cerkve, zato gre pri obnovi tudi za ohranjanje kulturnega spomenika. Vse faze obnove se izvajajo v sodelovanju s pristojno konservatorko iz ZVKD Kranj.

Odstranjeni so bili vsi kovinski deli in odpeljani v delavniško obdelavo – restavriranje, obnovljeni so bili vsi kamniti deli, obnovljeni kamniti robnik je bil vzidan v nove temelje.

Poleg zahtevnih umetnokovaških elementov (2 lanterni, ograja), ki so bili v celoti obnovljeni, je bil restavriran tudi zgornji del nagrobnika ob steni cerkve in obnovljen pozlačeni napis. V teku je še obnova spodnjega dela nagrobnika, ki se bo zaradi vremenskih razmer nadaljevala spomladi.

Posodobitev šolske infrastrukture

Osnovna šola Šmartno v Tuhinju

Na športnem igrišču pri Podružnični šoli Motnik so bile zamenjane zaščitne mreže. Občina je za ta namen zagotovila sredstva v višini 2986,56 evra.

Zamenjana zaščitna mreža na POŠ Motnik (Arhiv Občine Kamnik)

Prav tako je bila pri matični osnovni šoli v Šmartnem delno zamenjana žičnata ograja s panelno. Celotna investicija je znašala 20.038,76 evra.

Zamenjana žičnata ograja omogoča varnejšo igro, saj šola stoji ob regionalni cesti. (Arhiv Občine Kamnik)

Osnovna šola 27. julij Kamnik

Na Osnovni šoli 27. julij so bile v I. nadstropju obnovljene sanitarije. Delež investicije Občine Kamnik je znašal 6300 evrov, 1000 evrov je prispevala soustanoviteljica zavoda Občina Komenda.

Obnovljene sanitarije v Osnovni šoli 27. julij Kamnik (Arhiv Občine Kamnik)

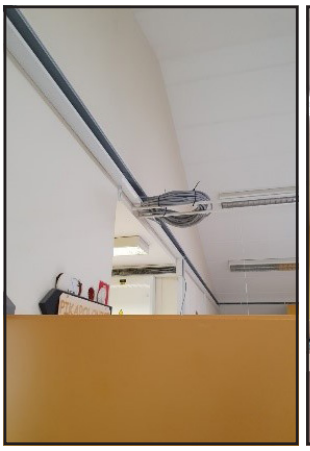
Vrtec Antona Medveda Kamnik

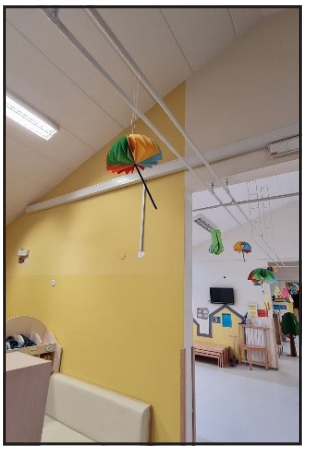
V Vrtcu Antona Medveda Kamnik v enoti Kamenček so se otroci razveselili novega kombiniranega igrala, za katerega je Občina prispevala 20.000 evrov.

V enoti Rožle so bile zamenjane otroške garderobe v vrednosti 18.136 evrov. V enoti Pestrna pa je bila v poletnem času zamenjana dotrajana elektroinštalacija in vsa svetlobna telesa. Dela so bila razdeljena na dve fazi, vrednost celotne investicije je znašala 82.540,01 evra.

Otroci na novih igralih (Arhiv Občine Kamnik)

Zaradi dotrajanosti se vlaga tudi v elektroinštalacije. (Arhiv Občine Kamnik)

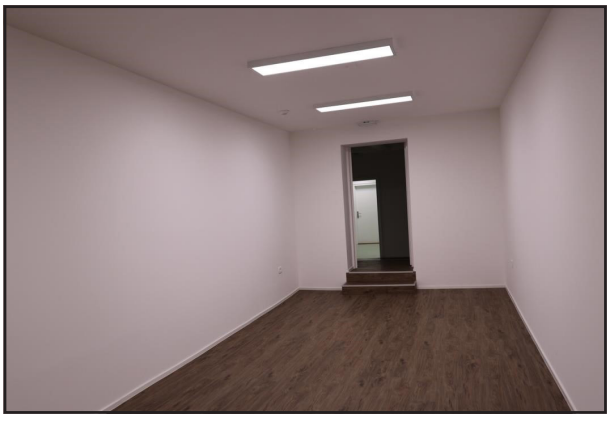
Prostori so zdaj bolj svetli in bolj prijazni okolju. (Arhiv Občine Kamnik)

Osnovna šola Frana Albrehta

V športni dvorani so bili zamenjani reflektorji. Celotna investicija je znašala 8114,05 evra, prav tako je bil v športni dvorani nameščen nov semafor v vrednosti 12.989,28 evra.

Glasbena šola Kamnik

Glasbena šola Kamnik je v letu 2023 pridobila nov povezovalni hodnik, ki matični del Glasbene šole Kamnik povezuje s stavbo na Kajuhovi ulici. Občina je za zanj namenila sredstva v višini 40.000 evrov, 46.796,66 evra pa je dala šola iz presežka zavoda.

Povezovalni hodnik Glasbene šole (Arhiv Občine Kamnik)

Novo pridobitev je uradno predala v uporabo podžupanja Romana Učakar skupaj z ravnateljem Glasbene šole Kamnik Rokom Sprukom. (Arhiv Občine Kamnik)

Osnovna šola Stranje

Zaradi zamakanja ravne strehe na Osnovni šoli Stranje je Občina v jesenskem času začela nujno sanacijo strehe. Vrednost celotne investicije je znašala 86.903,38 evra.

Nujna sanacija strehe na šoli (Arhiv Občine Kamnik)

V obdobju 2022–2023 je Občina Kamnik izvedla ali še vedno izvaja različne projekte, sofinancirane tako iz evropskih strukturnih skladov kot nacionalnih virov financiranja. Na nekatere javne razpise se Občina prijavlja samostojno, večinoma pa v partnerstvu z drugimi organizacijami.

Projekt PopUpUrbanSpaces

Občina Kamnik je uspešno kandidirala za nepovratna sredstva Evropskega sklada za regionalni razvoj v okviru programa Interreg Srednja Evropa, in sicer s projektom PopUpUrbanSpaces – Lažji prehod k aktivnim oblikam mobilnosti s spreminjanjem odnosa in potovalnega vedenja prebivalcev z uporabo rešitev zelenega taktičnega urbanizma in ustvarjanjem prostora. Občina Kamnik v projektu nastopa v vlogi vodilnega partnerja, kar pomeni, da koordinira celotno projektno partnerstvo in skrbi za uspešno izvedbo celotnega projekta. Glavni cilj projekta PopUpUrbanSpaces je omogočiti javnemu sektorju in povezanim subjektom na mestnih funkcionalnih urbanih območjih, da spodbudijo spremembe v potovalnem vedenju meščanov ter z aktivnim vključevanjem meščanov v testiranje inovativnih zelenih pristopov z uporabo rešitev taktičnega urbanizma sprožijo premike k pametnim in trajnostnim oblikam urbane mobilnosti.

Izvedba delavnic na Madžarskem (Arhiv Občine Kamnik)

Projektno partnerstvo poleg Občine Kamnik obsega naslednje institucije oz. mesta: Razvojna agencija Sever – DAN (Hrvaška), Inštitut za urbani in regionalni razvoj (Poljska), Prvo madžarsko združenje za odgovorne inovacije (Madžarska), Inštitut za politike prostora (Slovenija), Občina Ferrara (Italija), Regionalna razvojna agencija Rzeszow (Poljska), Univerza v Kremsu (Avstrija), Mesto Bamberg (Nemčija) in Občina Nyiregyhaza (Madžarska).

Projekt se je začel izvajati marca 2023 in bo trajal 36 mesecev. Skupni proračun projekta znaša 2,293.023,60 evra (od tega 1,934.418,88 evra evropskih sredstev). Projektni proračun Občine Kamnik znaša 389.630 evrov (od tega 311.704 evrov evropskih sredstev).

Da bi dosegli spremembo vedenja v smeri trajnostnih oblik urbane mobilnosti, morajo ljudje razumeti njene posledice in biti pripravljeni opustiti svoje avtomobile v korist javnega prevoza in drugih trajnostnih načinov mobilnosti. Pristop v okviru projekta PopUpUrbanSpaces bo temeljil na konceptu Pokaži in povej:

a) projekt bo omogočal mestom, da uporabijo inovativne metode, ki temeljijo na taktičnem urbanizmu ter praksah ustvarjanja prostora, da državljanom (in odločevalcem) prek intervencij – pilotnih rešitev POKAŽEJO, kako bi bilo, če bi imeli ulice, javne prostore, kjer ne bi prevladovali avtomobili;

Izvedba delavnic v Italiji (Arhiv Občine Kamnik)

b) projekt bo razvijal inovativna orodja/metode za digitalno kampanjo, da bi ljudem POVEDALI (razložili) tveganja mestne mobilnosti, usmerjene v avtomobile.

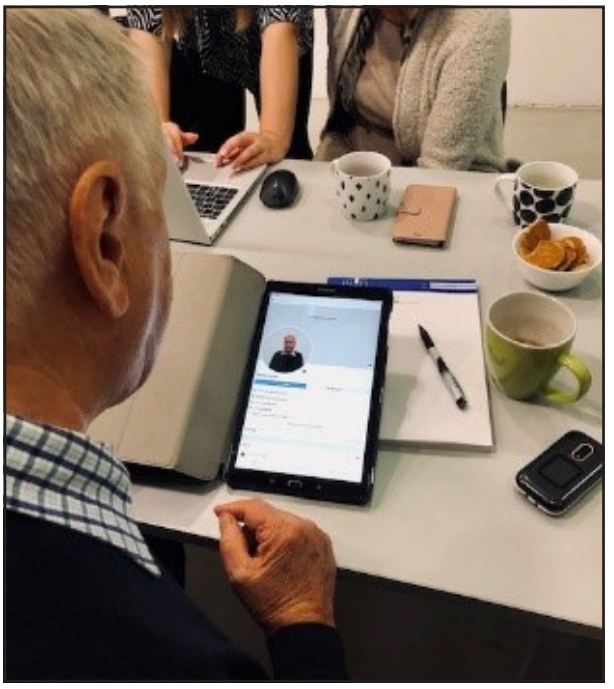
Da bi dosegel cilje, projekt načrtuje uporabo obstoječega znanja za oblikovanje strategije za krepitev zmogljivosti in usposabljanje partnerjev za taktični urbanizem/digitalne kampanje. Z uporabo tega znanja bodo partnerji oblikovali načrte za demonstracijske (pilotne) akcije, jih izvedli in ocenili. Nato bo z uporabo izkušenj iz pilotnih akcij partnerstvo razvilo rešitve, prilagojene ciljni skupini. Za dolgoročno dosego rezultatov projekta pilotna mesta načrtujejo tudi razvoj akcijskih načrtov za ukrepanje v prihodnosti.

Projekt Digital Generations

Občina Kamnik se je v letu 2021 priključila mednarodnemu projektu Digital Generations, ki se do aprila 2024 izvaja v okviru programa Erasmus+. Vodilni partner projekta je Razvojni center Srca Slovenije, Občina Kamnik pa v njem, poleg štirih drugih partnerjev iz Španije, Francije, Grčije in Bolgarije, sodeluje kot projektni partner. Pri izvajanju projektnih aktivnosti Občina Kamnik sodeluje s pridruženima partnerjema z lokalnega območja, in sicer z Mladinskim centrom Kotlovnica in Zavodom Oreli.

Izvajanje delavnic v Mladinskem centru Kotlovnica (Arhiv Občine Kamnik)

Starejši so se učili o družabnih omrežjih. (Arhiv Občine Kamnik)

Digital generations je medgeneracijski projekt, ki razvija orodja za digitalno ustvarjalnost starejših. Cilj projekta je spodbujanje ustvarjalnosti starejših in interakcije z vrstniki po spletu. Skozi projekt se razvijajo orodja, potrebna za mlajše odrasle (od 18 do 30 let) za usposabljanje starejših. Starejši bodo tako lahko bolj ustvarjalni, laže se bodo izražali, delili svoje znanje in komunicirali z drugimi po spletu.

Za učinkovito doseganje ciljev projekta smo partnerji najprej izvedli strokovno analizo v svojih državah

Starejši se učijo uporabljati pametne telefone. (Arhiv Občine Kamnik)

in na evropski ravni z namenom, da bi izbrali najboljše medgeneracijske pobude, ki spodbujajo ustvarjalnost in digitalne veščine. Analiza dobrih praks nam je omogočila, da raziščemo najboljše nacionalne in vseevropske prakse, s katerimi bi prinesli dodano vrednost projektu Digitalne generacije in opredelili ključna merila uspeha, ki jih je treba upoštevati v naslednjih korakih izvajanja projekta.

Zadovoljni udeleženci delavnic (Arhiv Občine Kamnik)

Razvili smo metodologijo usposabljanja mladih odraslih in pripravili priročnik usposabljanja, ki je mladim odraslim v pomoč pri učenju starejših o uporabi digitalnih orodij. Uporabnost metodologije smo preverili tudi v praksi: v ta namen je vsak izmed partnerjev izvedel pilotne delavnice, pri čemer je sledil vodiču usposabljanja. Rezultati pilotne izvedbe so nam pokazali, kje so še pomanjkljivosti in možnosti za izboljšavo. V Kamniku smo oktobra 2023 izvedli tri delavnice. Priročnik metodologije usposabljanja bo preveden v vse nacionalne jezike partnerjev projekta.

Razvili smo tudi metodologijo mentoriranja in priročnik za metodologijo mentoriranja za mlade odrasle, ki ga uporabijo pri podpori starejših pri ustvarjanju umetniških digitalnih izdelkov z uporabo digitalnih orodij, ki so se jih naučili v prejšnji fazi projekta. V novembru in decembru 2023 se je izvajal pilotni projekt, s katerim smo v praksi preverili metodologijo mentoriranja za morebitna izboljšanja in dopolnitve. Priročnik bo preveden v vse nacionalne jezike partnerjev projekta.

V Kamniku oba pilotna projekta s pomočjo koordinatorice iz Občine Kamnik izvajata prostovoljki iz MC Kotlovnica in Zavoda Oreli. Za izvajanje sta se v okviru projekta udeležili usposabljanja v Atenah in Malagi. Občina Kamnik je poleg izvajanja vseh aktivnosti projekta in pilotnega projekta odgovorna tudi za pripravo projektnega rezultata R5 – Smernice za druge občine in zainteresirane organizacije v Evropi.

Projekt je 100-odstotno financiran iz programa Erasmus +, skupna vrednost projekta znaša 209.860 evrov, od tega 27.256 evrov za Občino Kamnik.

Regionalna kolesarska povezava Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana

Občine Kamnik, Mengeš, Trzin in Ljubljana smo uredile novo regionalno kolesarsko povezavo od Kamnika do Ljubljane v skupni dolžini 13.735 metrov. Kolesarska povezava deloma poteka po vozišču, deloma pa ločeno od drugih udeležencev v prometu. Na novo je zgrajena v dolžini 6506 metrov. Projekt prebivalcem vseh štirih občin omogoča varno, udobno in hitro potovanje s kolesom med kraji v občinah. Celotna vrednost projekta je 2,8 milijona evrov, od tega je gradnja stala 2 milijona evrov.

V sredo, 5. aprila 2023, je župan Matej Slapar skupaj z županom Občine Mengeš Bogom Ropotarjem in županom Občine Trzin Petrom Ložarjem ter poslancem Državnega zbora mag. Matejem Toninom odprl kolesarsko povezavo Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana. (Arhiv Občine Kamnik)

Del kolesarske poti Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana (Arhiv Občine Kamnik)

Projekt Kolesarska povezava Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana sofinancirata Evropska unija iz Evropskega sklada za regionalni razvoj in Republika Slovenija.

Kolesarska povezava Kamnik–Godič

Občina Kamnik je spomladi 2023 zaključila gradnjo kolesarske povezave Kamnik–Godič. Uredili smo 3,2 kilometra dolgo kolesarsko povezavo od Keršmančevega parka do Godiča skupaj s počivališči, učno potjo ter prehodom za pešce in kolesarje čez regionalno cesto. Pretežen del kolesarske povezave je izveden kot novogradnja v širini 3 metre, okoli 750 metrov poti pa je speljane po obstoječih prometnih površinah. Trasa kolesarske poti v večjem delu sledi reki Kamniški Bistrici.

Pogled na kolesarsko pot in počivališče; pot s pridom uporabljajo tudi pešci. (Arhiv Občine Kamnik)

Urejena so počivališča. (Arhiv Občine Kamnik)

V sklopu projekta je Občina Kamnik uredila tudi učno pot, imenovano Kolesarčkova pot, ki vključuje 12 urejenih točk, od tega 10 počivališč, ki so opremljena

Točke so opremljene tudi z atraktivnimi elementi. (Arhiv Občine Kamnik)

Na počivališčih so postavljene informativne table. (Arhiv Občine Kamnik)

s klopmi in lesenimi igrali, ponekod so postavljena tudi stojala za kolesa. Dve točki pa sta opremljeni z drugimi atraktivnimi elementi. Namen učne poti je, da se obiskovalci seznanijo z zanimivimi vsebinami o naravni, kulturni in drugi dediščini tega območja.

V marcu 2023 smo z otroki Podružnične šole Mekinje in Osnovne šole Frana Albrehta z zasaditvijo dreves uradno predali kolesarsko povezavo v uporabo. (Arhiv Občine Kamnik)

Kolesarska povezava zagotavlja večjo prometno varnost kolesarjev in spodbuja trajnostno mobilnost z uporabo kolesa za vsakodnevna opravila. Z izvedeno potjo pa smo dodali tudi delček k nadaljnjemu uresničevanju projekta Kamniška Bistrica – zelena os regije, h kateremu so Občine Kamnik, Domžale in Dol pri Ljubljani pristopile že leta 1999.

V času avgustovskih poplav je bila kolesarska pot Kamnik–Godič mestoma popolnoma uničena, sanacija je bila izvedena v jesenskih mesecih, a so druge poplave, ki so občino Kamnik zajele konec oktobra, posamezne odseke spet popolnoma uničile.

Občina Kamnik je za izvedbo projekta prejela sredstva iz Operativnega programa za izvajanje evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020, in sicer za razvoj urbane mobilnosti. Celotna vrednost projekta znaša 1,099.631 evrov, sofinancerski delež iz Evropskega sklada za regionalni razvoj in Republike Slovenije pa je 916.599 evrov.

Združenje Kamniško-Savinjske Alpe

V okviru Združenja Kamniško-Savinjske Alpe se vključene občine povezujemo in sodelujemo pri načrtovanju razvoja območja. Eden od vidnejših rezultatov dobrega sodelovanja je projekt Mreža vodnih poti v Kamniško-Savinjskih Alpah, ki je bil prepoznan tudi v širšem evropskem prostoru in se je uvrstil med 24 finalistov za evropsko nagrado ARIA 2023.

V okviru projekta je nastala nova pohodniška pot okoli Kamniško-Savinjskih Alp, dolga 190 kilometrov, razdeljena na 11 etap. Izvedene so bile številne aktivnosti na temo ozaveščanja o pomenu ohranjanja pitne vode, kot so festivali pitne vode, delavnice in okrogle mize. Izvedeno je bilo tudi izobraževanje za vodnega someljeja, to je nov poklic, ki se počasi uveljavlja tudi pri nas. V sodelovanju z Jamarskim klubom Kamnik je bilo analiziranih več kot 90 izvirov na celotnem območju Kamniško-Savinjskih Alp, tako da so v vodno pot vključeni le tisti, v katerih je voda popolnoma čista. Pohodništvo je skupaj z uživanjem naravne pitne vode na izvirih odlično izhodišče za oblikovanje edinstvenega turističnega produkta, kakršen v Sloveniji še ne obstaja.

Preizkušanje vode Kamniške Bistrice in pot po izvirih na območju Kamniško-Savinjskih Alp (Arhiv Občine Kamnik)

Hišna imena

V Občini Kamnik poteka raziskava hišnih imen od leta 2022 in v dveh letih je bilo skupaj zbranih 832 hišnih imen v krajevnih skupnostih Tunjice, Kamniška Bistrica, Šmartno v Tuhinju, Motnik, Špitalič, Pšajnovica in Zg. Tuhinj. Poleg tega, da so imena zbrana in zapisana, vsaka hiša lahko dobi glineno tablico z zapisom hišnega imena. Izdane so tudi knjižice obravnavanih krajevnih skupnosti, v katerih so podrobneje predstavljene zgodovinske in etnološke posebnosti imen. Namen projekta ni samo, da se hišna imena zberejo in ohranijo, temveč tudi, da uporaba hišnih imen v vsakdanjem pogovoru oživi oz. se znova obudi.

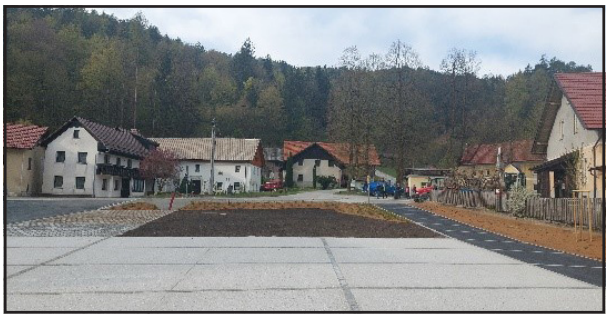
Ploščica s hišnim imenom nad vrati (Arhiv Občine Kamnik)

Prenovljeni prireditveni prostor v Motniku

Projekt Oživitev trgov je izvajala Občina Kamnik skupaj s partnerji Turističnim društvom Motnik, Podeželskim društvom Utrip pod lipo domačo Motnik in Turističnim društvom Sveti Vid iz Občine Lukovica. S projektom smo oživili dve trški jedri: v Motniku in v drugi občini – Šentvidu pri Lukovici. V Motniku je bil na novo urejen prireditveni prostor v trškem jedru. Hkrati z urejanjem prireditvenega prostora je potekala prestavitev transformatorske postaje s prestavitvijo električne napeljave. Prav tako se je pod zemljiščem, na katerem je urejen prireditveni prostor, uredila kanalizacija in prestavila javna razsvetljava. Na novo so urejeni tudi nova avtobusna postaja, parkirišča in pločnik v neposredni bližini. Na novo urejen prireditveni prostor je namenjen prireditvam, različnim delavnicam, na njem pa je zaživela tudi lokalna tržnica. V okviru projekta so potekale tudi rokodelske delavnice.

Na prireditvenem prostoru poteka lokalna tržnica.
(Arhiv Občine Kamnik)

Med izvajanjem del in skorajda končna podoba trga
(Arhiv Občine Kamnik)

Občina Kamnik je stalno vključena v različne evropske programe in pridobiva nepovratna sredstva iz različnih virov, tako iz evropskih skladov kot iz proračuna Republike Slovenije. Za uspešno črpanje nepovratnih sredstev pripravljamo in izvajamo kakovostne projekte, ki jih občina potrebuje, obenem pa se pri pripravi vlog na javne razpise upoštevajo njene finančne zmogljivosti.

Zavedamo se, da so v tem trenutku potrebe po sredstvih za sofinanciranje občinskih investicij oziroma projektov obsežne, zlasti v želji po čim hitrejšem okrevanju po poplavah. Zato bomo s še večjo skrbnostjo iskali dodatne vire financiranja, s katerimi bomo krepili občinski proračun in poskrbeli za dobrobit občank in občanov.

Projekt Oživitev trgov se je izvajal v okviru LAS Srce Slovenije in ga je sofinanciral Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja.

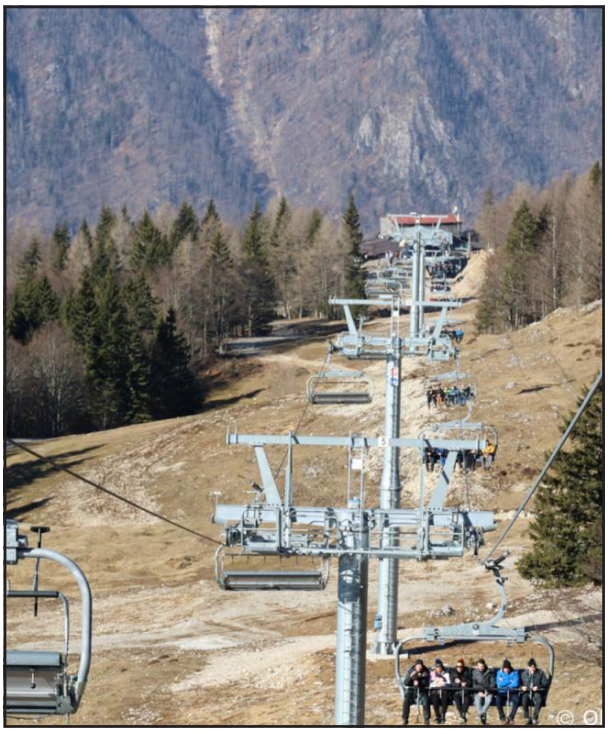

Župan Matej Slapar je skupaj s predstavnikom LAS Srce Slovenije Mitjo Bratunom in predsednikom Turističnega društva Motnik Marjanom Semprimožnikom v soboto, 28. maja 2022, predal namenu prenovljeni prireditveni prostor v Motniku.
(Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja nove šestsedežnice na Veliki planini

V februarju 2024 smo uradno predali v uporabo zmogljivejšo in hitrejšo šestsedežnico na Veliki planini, ki predstavlja pomemben zgodovinski mejnik v razvoju planine kot izjemne naravne in kulturne dediščine. S sodobno šestsedežnico, ki je bila zasnovana in vgrajena ob upoštevanju najvišjih standardov varstva okolja in kulturne dediščine, se lahko na Veliko planino pripelje skoraj 1.500 obiskovalcev na uro, eno potovanje pa traja štiri minute in pol.

Namen investicije je bil spodbuditi razvoj trajnostnega in sonaravnega turizma, ki bo pripomogel k edinstvenosti destinacije in še bolj kakovostni ponudbi. Nova šestsedežnica je ena najmodernejših v Sloveniji. Odlikujeta jo dve tehnični posebnosti: odklopljivost in sistem neposrednega pogona, t. i. Direct Drive. Odklopljivost omogoča, da potniki potujejo z višjo hitrostjo, medtem ko se vožnja pri prestopu vseeno znatno upočasni ter omogoči varen in preprost izstop. Direct Drive pa je tehnologija, ki je brez uporabe olja tudi prijazna do narave.

Župan Matej Slapar je sedežnico uradno predal v uporabo skupaj s članom nadzornega sveta podjetja Velika planina, d. o. o., Urošem Rakom, direktorjem družbe Velika planina Tomažem Štefetom, direktorico Direktorata za turizem na Ministrstvu za gospodarstvo Dubravko Kalin, nekdanjim ministrom Zdravkom Počivalškom in sedanjim ministrom za kohezijo in regionalni razvoj Republike Slovenije Aleksandrom Jevškom. (Arhiv Občine Kamnik)

Vse tri postaje ob sedežnici so iz naravnega lesa. Kontrolne hiške, ki so večje in udobnejše od prvotnih, so zasnovane po viziji očeta arhitekture na Veliki planini Vlasta Kopača: deske so navpične in brez utora, na strehah pa so skodle. S tem smo sledili zakonitostim gradnje na Veliki planini in se približali prvotni estetiki. (Arhiv Občine Kamnik)

Pri postavitvi šestsedežnice je bil največji izziv, kako zagotoviti varovanje narave Velike planine. Zaradi zaščite živali, zlasti pri nas živečega petelina ruševca in koconogih kur, nismo mogli začeti z delom pred prvim junijem. Prav tako je bilo treba vso gradbeno mehanizacijo pred prihodom na planino temeljito očistiti, s čimer smo izničili možnost, da bi prinesli tujerodne ali invazivne rastline; tudi ves odvečni material se je odpeljal nazaj v dolino. Po koncu del smo na gradbišču vzpostavili prvotno stanje – to pomeni, da niti trave nismo dosejali, temveč smo ustvarili pogoje, da se bo trava samoniklo zarasla v najkrajšem mogočem času.

Poleg investicije v novo šestsedežnico je Velika planina lani investirala tudi v podporno turistično infrastrukturo: mini otroški adrenalinski park, prostor za druženje, prostor za shranjevanje električnih koles, 20 sodobnih novih električnih koles in polnilnice za polnjenje električnih koles ter prostor za popravilo koles na spodnji postaji nihalke. Na zgornji postaji nihalke in spodnji postaji sedežnice je nov sonaraven multisenzorični park, ki je zanimiv tako za otroke kot za odrasle. Poleg tega smo investirali tudi v smučarski trak za otroke in obnovili zunanjo infrastrukturo pri gostišču Zeleni rob.

Celotna investicija v šestsedežnico je vredna približno deset milijonov evrov, za podporno turistično infrastrukturo pa smo namenili še približno pol milijona evrov. Družba Velika planina je na javnem razpisu Ministrstva za gospodarstvo, turizem in šport pridobila dobrih sedem milijonov evrov evropskih in državnih sredstev, najeli smo tudi 2,4 milijona evrov dolgoročnega posojila, preostalo so lastna sredstva podjetja Velika planina.

Tehnični podatki nove šestsedežnice:

- višina spodnje postaje: 1.407 m,
- višina zgornje postaje: 1.665 m,
- razdalja med postajama: 1.341 m,
- višinska razlika: 258 m,
- čas potovanja: 4 min 29 sek,
- hitrost: 5 m/s,
- kapaciteta: 1.450 p/h.

Varnost obiskovalcev je na prvem mestu, zato je šestsedežnica opremljena z naprednimi varnostnimi sistemi. Celotno doživetje obogatijo tudi udobni sedeži in panoramski razgled. Sedežnica in kontrolne postaje se v sivi barvi lepo zlijejo z gorami v ozadju. (Arhiv Občine Kamnik)

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini Kamnik

V sistemu varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini Kamnik se uspešno in učinkovito izvajajo različne naloge in dejavnosti, ki so vezane na celotni cikel upravljanja z nesrečami. Cikel sestavljajo: preventiva, pripravljenost, odziv, zaščita in reševanje, sanacija, odprava posledic naravnih in drugih nesreč. Občina Kamnik je z vidika varstva pred nesrečami v državi prepoznana kot napredna, saj je znana po tem, da učinkovito in uspešno izvaja različne naloge, vezane na celovito upravljanje s celotnim ciklom naravnih in drugih nesreč. Učinkovitost odziva se izkazuje pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so občino prizadele v zadnjih 30 letih, še posebej se je to pokazalo ob lanskih neurjih in katastrofalnih poplavah, ki so 4. avgusta 2023 zajele večji del območja občine. Na področju pripravljenosti je primer občine, ki aktivno razvija sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in jih vključuje v različne procese – tako preventivnega delovanja (sanacije, vključevanje v prostorske načrte, omilitveni ukrepi) kakor tudi priprave na učinkovitejši odziv (načrti zaščite, reševanja in pomoči). Pri tem je treba poudariti predvsem aktivno nesebično delovanje vseh reševalnih enot in služb s poudarkom na prostovoljnih gasilskih enotah v sistemu varstva pred nesrečami, in sicer na 13 prostovoljnih operativnih enotah znotraj PGD-jev, ki izvajajo lokalno gasilsko javno službo, in na gorski reševalni službi, ki je v občini Kamnik organizirana v okviru Društva Gorske reševalne službe Kamnik. Vse enote, službe in operativni sestavi se preko štaba CZ občine Kamnik ob večjih naravnih nesrečah povezujejo v enoten sistem zaščite in reševanja.

Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini temelji zlasti na dejavnosti prostovoljcev. V sistemu tako nosijo glavno breme reševanja pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (prostovoljna gasilska društva, društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki).

Požarna varnost

Stopnja požarne ogroženosti se je v zadnjih letih povečala predvsem na območju nekdanjih poslovno-industrijskih con na severnem delu mesta (območje nekdanje smodnišnice) in na južnem delu mesta (območje nekdanje tovarne Stol na Duplici in na Korenovi cesti). Prav tako je potrebno izpostaviti območji nekdanje tovarne Alprem v mestu Kamnik in tovarne Svilanit na Perovem, kjer so v zadnjih letih nastali novi poslovni prostori posameznih podjetij, proizvodni prostori, trgovine, plesna šola itd. V naši občini se je povečalo število poslovnih objektov in objektov, ki v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Po zadnjih podatkih je v občini eno podjetje, ki je uvrščeno v t. i. skupino podjetij večjega vira tveganja. Pri analizah požarov v zadnjih letih ugotavljamo, da se njihovo število v podjetjih povečuje, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo dejstva, na katera so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške.

Za uspešno izvajanje intervencij sta poleg usposobljenega kadra neobhodno potrebni oprema in tehnika, predvsem vozni park. Vozni park in opremljenost gasilskih enot zagotavljata uspešno izvajanje tudi najzahtevnejših intervencij. Glede na merila za opremljanje reševalnih enot ugotavljamo, da opremljenost gasilskih enot še ni popolna glede na zahteve, predvsem na področju opremljanja enot za posredovanje ob tehničnih nesrečah, nesrečah na vodi in iz vode, nesrečah v prometu. Z letom 2023 se je zaključil dolgoročni plan nabave gasilskih vozil, ki je bil sprejet v letu 1999. Lani smo začeli nakupovati gasilska vozila tudi po novem planu nabave vozil.

V skladu s sprejetim dolgoročnim planom nabave gasilskih vozil v Gasilski zvezi Kamnik in vrstnim redom nakupa posameznih vozil je Občina Kamnik v letih 2023 sofinancirala nakup nadgradnje vozila TRV D za PGD Kamnik in vozilo za prevoz moštva z oznako GV-1 za PGD Duplica. V letu 2022 je Občina Kamnik v sodelovanju s PGD Šmartno v Tuhinju objavila javni razpis za nakup gasilske avtocisterne GC – 2. Vso potrebno dokumentacijo za javno naročilo pripravi Občina, gasilsko društvo izdela tehnične karakteristike in pregleda celotno dokumentacijo, uskladijo se roki in druge podrobnosti javnega naročila.

Poleg nabave gasilskih vozil, za katera je plan že sprejet, bo potrebno v naslednje srednjeročno obdobje uvrstiti nakup specialne opreme in naprav, ki bodo v pomoč pri reševanju ob naravnih nesrečah, kot so lani prizadele območje občine.

Pregled naravnih in drugih nesreč v zadnjih letih

V zadnjem desetletju beležimo večje število nesreč, povečalo se je število tehničnih nesreč, nesreč v cestnem prometu in požarov na objektih ter drugih naravnih nesreč. Število nesreč v prometu se je skoraj potrojilo. Po nekajletnem zatišju glede večjih poplav, ki so občino prizadele jeseni 2007, so občino lani zajela poletna neurja s poplavami in plazovi 7. 6. 2023 (manjše območje KS Motnik in KS Špitalič), 19. 7. 2023 (neurje z močnim vetrom in točo), 2. 8. 2023 (obilno deževje), 4. 8. 2023 katastrofalne poplave ter poplave s plazovi 27. 10. 2023.

Tabela: Pregled vseh nesreč in dogodkov v občini Kamnik v letu 2022 in 2023

Nesreče po dogodkih /leto	2022	2023
požari v objektih	28	27
požari na prometnih sredstvih	5	4
požari v naravi oz. na prostem	24	12
požari v komunalnih in drugih zabojnikih	4	3
nesreče v cestnem prometu	48	65
nesreče v železniškem prometu	1	1
nesreče v zračnem prometu	1	0
sproščanje nevarnih plinov	4	4
nesreče z nevarnimi snovmi	11	8
tehnična in druga pomoč	58	53
poplave	3	7
plazovi	0	4
visok sneg	0	1
neurja	3	13
močan veter	15	4
nesreče v gorah	30	26
nesreče pri športnih aktivnostih	5	6
delovne nesreče	7	8
ogrožanje ali napad živali na ljudi	5	1
reševanje obolelih oseb	2	1
nesreče na vodi in v vodi	2	2
pogrešane osebe, živali in stvari	6	3
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev	1	4
nenačrtne motnje, omejitve, prekinitve oskrbe	1	1
nepotrebne in lažne intervencije	6	14

Vir: SPIN 112

Tabela: Pregled nesreč v občini Kamnik glede na vrsto dogodka v letu 2022 in 2023

Nesreče po dogodkih v občini Kamnik	2022	2023
požari in eksplozije	61	45
onesnaženja, nesreče z nevarnimi snovmi	15	12
naravne nesreče	22	29
nesreče v prometu	55	
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev, motnje oskrbe	2	7
tehnična in druga pomoč	58	53
druge nesreče	58	47
nepotrebne in lažne nesreče	6	14
skupaj	**272**	**274**

Vir: SPIN 112

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč v zadnjih 15 letih

Pomemben del sistema varstva pred nesrečami sta odprava posledic naravnih nesreč in tudi ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč. Občina Kamnik ima za posamezne nesreče (škoda na objektih, cestni in komunalni infrastrukturi, v kmetijstvu, zaradi plazov) vnaprej imenovane komisije za ocenjevanje škode. Člani imajo opravljena formalna in neformalna usposabljanja.

Tabela: Primerjava ocenjene škode zaradi naravnih nesreč od leta 2010 do 2023

Leto nesreče	Vrsta naravne nesreče	Skupaj ocenjena škoda (v €)
2023	močna neurja s plazovi in poplavami 27. 10. 2023	8,631.851
2023	močna neurja z večdnevnimi obilnimi padavinami 4. 8. 2023	251,485.944
2023	močna neurja z dežjem, vetrom, zemeljskimi plazovi in poplavami 19. 7. 2023	1,716.011
2023	pozeba 3. 4. 2023	78.321
2022	poplave med 15. in 18. 9. 2022	674.517
2022	poplave med 2. 6. 2022	87.932
2022	suša 2022	770.179
2021	pozeba 5. 4. 2021	2.333
2020	močno neurje z vetrom in točo 30. 8. 2020	84.144
2019	poplave 3. 2. 2019	1,192.052
2018	neurje z vetrom in točo 2018	523.669
2017	poplave 2017	1,926.069
2016	neurje s poplavami 29. 8. 2016	2,876.862
2014	žled 30. 1. 2014	185.505
2012	poplave 5. 11. 2012	3,307.881
2010	poplave 18. 9. 2010	1,514.676

Iz gornjih podatkov je razvidno, da smo imeli največji delež ocenjene škode zaradi naravnih in drugih nesreč v zadnjih 15 letih ob katastrofalnih poplavah 4. avgusta 2023, ko je ocena škode presegla 251 milijonov evrov.

Suša v letu 2022

V letu 2022 je pretežni del Slovenije zaradi občutnega pomanjkanja padavin prizadela suša. Tudi v naši občini je kmetijska panoga utrpela škodo zaradi suše v spomladanskih in poletnih mesecih. Na poziv Uprave Republike Slovenji za zaščito in reševanje je Občina Kamnik takoj začela popisovati škodo zaradi suše. Občinske komisije za oceno škode v kmetijstvu so v spletno aplikacijo AJDA vnesle škodo za skupaj 335 oškodovancev. Skupna škoda, ocenjena zaradi suše, je znašala 770.179 evrov.

Neurje v letu 2022 (junij, september)

Obilne padavine so v začetku junija in sredini septembra 2022 zajele lokalna območja občine Kamnik. Močno deževje je povzročilo nekaj škode na cestni infrastrukturi. Zaradi namočenosti terena se je sprožilo več zemeljskih plazov in usadov na kmetijskih zemljiščih ter podorov kamenja. Poškodovanih je bilo nekaj gozdnih cest. Skupna ocenjena škoda zaradi neurij s padavinami je v letu 2022 znašala 762.449 evrov.

Neurje z močnim vetrom in točo 19. 7. 2023

Lani je vreme ponagajalo skoraj v vseh občinah, poplave in neurja so se začela že v maju, nadaljevala v juniju in juliju. 19. julija je močan veter z neurjem in točo iz SZ smeri zajel območje kamniških KS in povzročil preko 1 milijon evrov škode na objektih. Odkrite so bile strehe, podrta drevesa, poškodovana osebna in tovorna vozila. Večja škoda je nastala tudi na objektih za vzgojo in izobraževanje (vrtci in šole) ter objektih za športne dejavnosti. Skupna ocenjena škoda po julijskem neurju, vpisana v sistem AJDA, je bila ocenjena na 1,716.011 evrov.

Poplave 4. 8. 2023

Največja naravna nesreča, ki je po letu 1990 zajela območje občine Kamnik, so bile poplave, ki so v noči s 3. na 4. avgust domala ohromile občino. Poplavljenih je bilo preko 450 objektov, pretrgane so bile cestne povezave, podrti in delno porušeni mostovi. Sprožilo se je okoli 250 zemeljskih plazov, od tega jih je kar nekaj povzročilo večjo gmotno škodo, saj so bili stanovanjski objekti porušeni oziroma zasuti. Za več dni je bila pretrgana oskrba s pitno vodo. Evakuiranih je bilo preko 280 občank in občanov iz 40 stanovanjskih stavb, med njimi tudi domači in tuji turisti, ki so bili v času nesreče v naši občini na počitnicah. Občina Kamnik je za tako obsežno nesrečo poleg zaposlenih v občinski upravi aktivirala tudi zunanje strokovnjake gradbene stroke. Za vpis v aplikacijo AJDA smo si pomagali z nekdanjimi zaposlenimi sodelavkami, študenti, poleg tega pa smo vključili tudi strokovnjake gradbene stroke. Skupaj je bilo v AJDO vpisanih 846 vlog, škoda je bila ocenjena na 251,485.944 evrov.

Poplave 27. 10. 2023

Konec oktobra so obilne padavine s poplavami in plazovi ponovno zajele pretežni del občine Kamnik, vendar smo s preventivnimi ukrepi preprečili večji obseg poplav objektov, kljub temu pa je škoda nastala na infrastrukturi (poškodovane ceste, plazovi, mostovi). Skupaj je bilo v aplikacijo AJDA vpisanih 64 vlog, škoda je bila ocenjena na 8,631.850 evrov.

Največja naravna nesreča v občini Kamnik: katastrofalne poplave 4. avgusta 2023

Območje nekdanje Smodnišnice (Arhiv PGD Kamnik)

Občina Kamnik je 4. 8. 2023 v poplavah utrpela veliko škodo. Ob 5.57 je zatulila sirena za splošno nevarnost. Višina vode je bila skoraj 4 metre, hitrost Kamniške Bistrice pa izjemna. Kamniška Bistrica je prestopila bregove. Voda je drla na vse strani. Utrgali so se plazovi, pojavili številni usadi, vasi so bile po večini nedostopne. Doline Kamniške Bistrice, Črne, Bistričice in Tunjščice so bile polne nanesenega proda in rečnih naplavin. Utrgali so se plazovi in vsa gmota je potem skupaj z vodo drvela proti mestu Kamnik, kjer je reka na več mestih prestopila bregove in poplavila tudi hiše na priobrežnem predelu mesta Kamnik in v Šmarci. Kamničanke in Kamničani smo doživeli eno izmed najhujših preizkušenj, ki jo prinaša narava. Občino Kamnik je prizadela naravna katastrofa, ki je pustila za seboj razdejanje, a na drugi strani takšno solidarnost, ki je že dolgo nismo doživeli.

Plaz v Lanišah (Arhiv PGD Kamnik)

Poleg škode na poplavljenih objektih je nastala ogromna škoda tudi na infrastrukturi. Uničenih je bilo več kilometrov lokalnih in regionalnih cest, javni vodovodni in kanalizacijski sistem, elektro- in komunikacijsko omrežje, evidentiranih je skoraj 250 zemeljskih plazov, ki ogrožajo tudi stanovanjske objekte in javno infrastrukturo.

V kratkem času so bile državne in lokalne ceste uničene, podrti mostovi, uničena industrija, lokalni kmetje so ostali brez možnosti izvajanja svoje dejavnosti, zalite so bile kleti, uničene hiše. Od sveta so bile odrezane vasi doline Stahovica–Črna–Črnivec, Krivčevo–Kranjski Rak, Kamniška Bistrica, Bistričica in Tunjice.

Delovanje občinskega štaba civilne zaščite (Arhiv Občine Kamnik)

Vodovod na Krivčevem so uredili gasilci in občani. (Arhiv PGD Kamnik)

Gasilci in občani so na Krivčevem urejali vodovod. (Arhiv PGD Kamnik)

Sodelovanje s Slovensko vojsko, gorskimi reševalci in Policijo, veliko pomoč pa so nudili tudi sodelavci Zdravstvenega doma dr. Julija Polca Kamnik. (Arhiv PGD Kamnik)

Preko 300 neumornih gasilcev iz vseh 13 prostovoljnih gasilskih društev pod vodstvom Prostovoljnega gasilskega društva Kamnik so dan in noč delali na terenu skupaj z gorskimi reševalci ter helikopterjem in Slovensko vojsko. V najbolj nedostopna območja in poškodovane vasi so dovažali hrano in evakuirali najbolj prizadete prebivalce.

Gasilke in gasilci so delali noč in dan tudi ob pomoči gorskih reševalcev in ostalih služb zaščite in reševanja, prav tako tudi gradbena mehanizacija. (Arhiv PGD Kamnik in PGD Kamniška Bistrica)

Dan in noč pa so delovala tudi pogodbena in ostala podjetja, ki so z gradbeno mehanizacijo in znanjem v rekordnem času delno vzpostavila poškodovan vodovodni sistem in cestne povezave, da so bili kraji dostopni vsaj za gradbeno mehanizacijo ter interventna vozila. Na najbolj ogroženih območjih smo iz 40 stanovanjskih hiš evakuirali preko 280 ljudi, pri tem pa moramo poudariti, da se je mnogo ljudi zateklo tudi k sorodnikom ali prijateljem.

Razdejanje v občini Kamnik, posneto iz zraka (Arhiv PGD Kamnik in Klemena Udovča)

Kamniška Bistrica je na določenih predelih spremenila svojo pot, ustvarila je novo strugo, struge so bile polne nanesenega materiala, poškodovane so bile brežine (večji usadi, podori brežin, zajede v cestno infrastrukturo) ter druga zemljišča.

Prvi dnevi in prvi ogledi terena (Arhiv Klemena Udovča, PGD Kamnik in GRS Kamnik)

Občina Kamnik se je v začetni fazi intervencije osredotočila na reševanje življenj in zaščito zdravja ter imetja prebivalcev. V nadaljevanju smo poskrbeli za zagotovitev nujnih življenjskih dobrin in intervencijska dela na infrastrukturi: odstranjevanje plaznin, ki so ogrožale objekte in javno infrastrukturo (ceste, vodovod, kanalizacijo, ...). Sledila so dela za zagotavljanje prevoznosti cest in interventna obnova vodovodne in kanalizacijske infrastrukture. Zlasti zahtevno je bilo

čiščenje kanalizacijske infrastrukture zaradi ogromnega nanosa mulja v omrežje kanalizacijskega sistema. Zaradi velike razsežnosti poplav, ki so prizadele našo občino, smo za odpravljanje posledic poplav vzpostavili tri začasna zbirna mesta za odpadke na najbolj prizadetih območjih. Odpadki so se odlagali na za to predvidenih mestih, in sicer ločeno: kosovni odpadki, gradbeni material, les in lesni odpadki (brez okroglega lesa in hlodovine), kovine, odpadna električna in elektronska oprema, steklo ter nevarni odpadki, urejeno pa je bilo tudi zbirno mesto za okrogel les in hlodovino.

Evakuacija turistov iz doline Kamniške Bistrice (Arhiv PGD Kamnik)

Občina je že v začetni fazi intervencije sprejela tudi pomemben ukrep za zagotovitev psihosocialne podpore in pomoči na terenu – sprva v okviru Občinskega štaba Civilne zaščite Kamnik, kasneje pa z Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik ter Centrom za duševno zdravje Domžale.

Kamniški gorski reševalci so po pol leta spet ostali brez novih prostorov. (Arhiv Občine Kamnik)

Občinski štab Civilne zaščite Kamnik je v sodelovanju z Župnijsko karitas Stranje v času poplav vzpostavil transakcijski račun za zbiranje sredstev prizadetim v ujmi. Po poplavah, ko so bile predvidene lokalne nevihte in neurja, pa je bilo razdeljenih skoraj 15.000 protipoplavnih vreč.

Ekipe gradbenih podjetij in koncesionarjev so s pomočjo gradbene mehanizacije v izjemno kratkem času poskrbele za prevoznost cest, z izjemo ceste Stahovica–Črnivec. Ekipe z gradbeno mehanizacijo še vedno izvajajo intervencijska dela na cestni infrastrukturi in odstranjujejo posledice podorov in usadov.

Zaradi poškodovanega vodvoda so bila urejena začasna mesta za prevzem vode. (Arhiv PGD Kamnik)

Koncesionar za upravljanje z vodovodnim sistemom je v prvih dneh po poplavah opravil izjemno delo, saj je bilo v Kamniku preko 20.000 prebivalcev brez vode. Uničeno je bilo glavno vodovodno omrežje, ki oskrbuje večji del Kamnika in tudi občino Komenda. Koncesionar je opravljal dela na poškodovani vodovodni in kanalizacijski infrastrukturi ter za zagotovitev prevoznosti cest. Druga gradbena podjetja z gradbeno mehanizacijo (lokalni gradbeniki, tudi kmetje) pa so sanirali plazove in podore, ki so zasuli stanovanjske stavbe in posamezna področja naše občine. Veliko dela so opravili in še opravljajo koncesionarji na državnih cestah, vodotokih in tudi podjetje Elektro Ljubljana, ki je v izjemno kratkem času zagotovilo električno napeljavo na področju celotne občine Kamnik. V 4 tednih je bilo s prizadetih območij odstranjenih preko 600.000 m^3 različnih materialov.

Prostovoljci (Arhiv Občine Kamnik)

Veliko pomoč so nudili prostovoljci, ki so se še posebej izkazali na dan solidarnosti. Izpred Doma kulture Kamnik se je na območja, ki jih je prizadela katastrofalna ujma, podalo kakih 300 prostovoljk in prostovoljcev. Ti so v Kamnik prispeli iz različnih predelov Slovenije, za prevoz na območja so poskrbeli kamniški gasilci in sodelavci Zavoda za turizem in šport Kamnik, na vstopni točki pa so prostovoljce sprejemali sodelavci Zavoda za kulturo Kamnik.

7. septembra je bil vzpostavljen nov začasni most v Stranjah, ki omogoča enosmerni promet, po novem

Začasni most v Stranjah je povezal levi in desni breg Kamniške Bistrice. (Arhiv Občine Kamnik)

s semaforjem, poleg tega pa je ob mostu urejena tudi konstrukcija za pešce na obeh straneh mostu, ki prav zaradi bližnje šole predstavlja pomembno pridobitev, kajti nekdanji most tega ni omogočal.

Občina Kamnik je skupaj s komisijami za oceno škode na objektih in infrastrukturi na terenu popisala škodo na skoraj 850 objektih. Iz skupne ocene je razvidno, da je škoda na objektih zaradi poplav znašala preko 13 milijonov evrov, na infrastrukturi preko 6 milijonov evrov, na vodotokih 215 milijonov evrov, na državnih cestah pa preko 8 milijonov evrov. Te številke ne vključujejo škode na premičninah, vozilih, gospodarske škode v poslovnih, stanovanjskih objektih (npr. pohištvo). V aplikacijo AJDA je bila po poplavah 4. 8. 2023 vpisana tudi škoda na cestnih odsekih, zemeljskih plazovih, poškodovanih vodovodnih napeljavah ter odsekih kanalizacijske infrastrukture. Škoda pa je nastala tudi na elektro- in telekomunikacijski infrastrukturi, javni razsvetljavi ter na kulturni dediščini. Poškodovanih je bilo več malih hidroelektrarn. Skupaj z ocenjeno škodo v kmetijstvu, na gozdnih in državnih cestah ter vodotokih je škoda v občini Kamnik ocenjena na 251,485.944 evrov.

Kako velika je bila razsežnost nesreče, kažejo tudi obiski predstavnikov domačih in tujih političnih funkcionarjev. (Arhiv Občine Kamnik)

Program sanacije

Izvajanje programa sanacije poteka skladno z določili pogodbe. Za vse projekte, ki so navedeni v programu odprave posledic naravne nesreče 2023/24, pa je potrebno najprej izdelati projektno dokumentacijo, ki se iz Tehnične pisarne Kamnik, ki deluje od sredine oktobra 2023, pošlje v pregled in potrditev na Državno tehnično pisarno.

Sanacije plazov

Po katastrofalnih poplavah smo takoj aktivno začeli z iskanjem strokovnjakov geologov, gradbenikov, statikov za izvedbo intervencijskih sanacij plazov, ki ogrožajo hiše, v katerih občani ne morejo živeti oziroma so bile v poplavah porušene. Vsak projekt moramo pred izvedbo posredovati v potrditev na Državno tehnično pisarno, po potrditvi pa je izpolnjen pogoj, da lahko izvedemo naročilo.

Sanacije plazov (Arhiv Občine Kamnik)

V času poplav je bilo evidentiranih preko 250 plazov. Občina Kamnik je do konca februarja dokončno uredila tri plazove, trije so v fazi izvedbe, za en plaz je v teku podpis pogodbe, za štiri plazove pa čakamo odobritev Državne tehnične pisarne. Pri tem je treba poudariti, da gre za sanacije, ki potekajo na težko dostopnem terenu in se prioritetno izvajajo na objektih, kjer so občanke in občani še začasno nastanjeni drugje, oziroma na objektih, kjer se morajo v času večje

količine padavin evakuirati. Še vedno je 25 razseljenih prebivalcev naše občine, ki se bodo lahko vrnili na svoje domove, ko bodo zaključene sanacije plazov in objektov, v katerih so živeli. Naš cilj je, da bi se vsi lahko vrnili na svoje domove. Kjer pa to ne bo mogoče, se družinam iščejo rešitve skupaj z Državno tehnično pisarno. Poleg plazov, ki ogrožajo stanovanjske objekte, Občina Kamnik vlaga veliko napora tudi v sanacijo plazov, ki ogrožajo cestno, kanalizacijsko in vodovodno infrastrukturo. Zdaj čakamo, da Državna tehnična pisarna odobri pet projektnih dokumentacij za cestno infrastrukturo, do zdaj so bile potrjene štiri, prav toliko jih je tudi v izdelavi. Transportni vodovod (območje Spodnje Stranje–Fužine), ki je bil najbolj poškodovan v poplavah, je v recenziji na Državni tehnični pisarni. Z izvedbo bomo pričeli takoj, ko dobimo potrditev. V pripravi so še projekti po prioritetni listi, kajti ocenjena škoda na tem področju je bila skoraj 5 milijonov evrov.

Intervencijski nasip Šmarca in urejanje vodotokov

Direkcija Republike Slovenije za vode je v oktobru začela z intervencijskimi ukrepi na porečju Kamniške Bistrice. V naselju Šmarca se je izvedel intervencijski nasip v dolžini 300 metrov in skupno širino 14 metrov, zgrajen pa je iz gramoznega materiala in z glinenim jedrom. Dela je izvajal koncesionar Hidrotehnik, d. o. o., nadzor nad gradnjo pa geomehanik, gradbeni nadzornik in projektant. Skupni cilj vseh je bil, da se na tem odseku izboljša poplavna varnost. Projektantska ocena stroškov intervencijskega nasipa je znašala kar 672.179 evrov, zaključek del je predviden konec februarja 2024.

Sanacijska obnova vodotokov in hudournikov po poplavah (Arhiv Občine Kamnik)

Občina si prizadeva, da se protipoplavni ukrepi izboljšajo na celotni dolžini Kamniške Bistrice. Trenutno potekajo dogovori z državo oziroma Direkcijo za vode glede izvedbe novih protipoplavnih ukrepov od Supernove do Šmarce oziroma Nožic. Na območju občine Kamnik koncesionar Hidrotehnik, d. o. o., opravlja dela na vodotokih in hudournikih na 50 deloviščih. Z urejanjem in sanacijami vodotokov po poplavah se v prvi vrsti zagotavlja večja pretočnost, čiščenje naplavin in plavja ter zavarovanje poškodovanih brežin vodotokov, z junijem pa koncesionar prehaja iz faze intervencije v fazo sanacije. V njenem okviru se bodo urejale brežine na podlagi že izrisanih načrtov Direkcije Republike Slovenije za vode.

Intervencijski nasip Šmarca (Arhiv Občine Kamnik)

Zavedati se je treba, da sta bili brežina in struga Kamniške Bistrice poškodovani v dolžini 30 kilometrov. Za sanacijo bo potrebno proaktivno sodelovanje tako Občine, države in koncesionarja, potrebna pa bo tudi velika mera potrpežljivosti občank in občanov. Razsežnost nesreče v naši občini je bila nepredstavljiva in po naši oceni celo največja v državi.

Občino čaka veliko izzivov, kajti uničena je bila cestna, kanalizacijska, vodovodna infrastruktura, javna

razsvetljava, mostovi, utrgalo se je preko 250 plazov, ogrožene in uničene so bile stanovanjske hiše, javni zavodi, športna infrastruktura ter poslovne stavbe, kmetijska zemljišča, gozdovi in gozdne ceste. Celotna škoda je bila ocenjena na kar 251 milijonov evrov, zato vsa razpoložljiva sredstva v letu 2024 namenjamo sanaciji po poplavah in pripravi načrtov za sanacijo cest, vodovoda, kanalizacijske infrastrukture in plazov, ki še vedno ogrožajo stanovanjske objekte.

Poplave v avgustu in oktobru 2023 so v celotni dolžini poškodovale brežine in struge Bistričice, Črne in Kamniške Bistrice (od Nožic do Kamniške Bistrice). Posledično bo potrebno na teh območjih celovito pristopiti k projektiranju in načrtovanju protipoplavnih ukrepov. Skupna dolžina znaša približno 27,5 kilometrov. Kritično poškodovane struge so na najbolj prizadetih območjih Bistričice, Črne, Krivčevega, Kamniške Bistrice, Stahovice, Spodnjih Stranj (Veliki jez), Šmarce in Nožic. V Tuhinjski dolini so vodotoki Nevljica, Tuhinjščica, Poreberščica povzročili lokalne poškodbe, ki jih je mogoče sanirati v okviru vzdrževalnih del v javno korist oziroma v okviru rednih vzdrževalnih del. Problematičen je vodotok Poreberščica, ki je zaradi neurejenih zemljišč, sporov med sosedi in izvedene zacevitve močno poplavljal v avgustu in oktobru 2023.

Veliko težavo tako predstavljajo poškodovane struge hudournikov v dolinah Bistričice, Črne, Kamniške Bistrice, Krivčevega in Tunjic, ki jih bo potrebno celovito in trajno sanirati, ker so objekti v okolici še vedno ogroženi.

V zadnjih desetih letih so bile na vodotoku Kamniška Bistrica (od Kamnika do Šmarce) izvedene 3 faze protipoplavnih ukrepov v skupni dolžini približno 3 kilometre ter sanacije 6 pragov od Velikega jezu do Kamnika v dolžini 1 kilometer. Prav tako je bilo v zadnjih desetih letih izdelanih kar nekaj projektov, DIIP-ov in HH-študij, zato predlagamo, da se že izdelani projekti in HH-študije, ki zajemajo protipoplavne ukrepe, izvedejo v najkrajšem času, saj bomo le tako zagotovili poplavno varnost na teh območjih.

Sanirati bo potrebno tudi plaz Blate in hudournik Blatnica, ker oba predstavljata večjo potencialno nevarnost poplavnega vala za dolino Bistričice in ogrožata večje število objektov. Zaradi obsežnosti projekta (velikost in lega v dveh občinah) se bo sanacije v najkrajšem možnem času morala lotiti država.

Občina Kamnik se zaveda, da tako kot nas tudi državo in evropsko skupnost čakajo številni izzivi, a skupaj zmoremo.

Ob tej priložnosti se občankam in občanom iskreno zahvaljujemo za potrpežljivost in razumevanje v času izvedbenih del na različnih območjih. Obenem pa vas obveščamo, da še vedno deluje Tehnična pisarna Občine Kamnik za koordinacijo izvedbe sanacijskih ukrepov za odpravo posledic naravne nesreče. Vse informacije lahko dobite na elektronski pošti tehnicna.pisarna@kamnik.si ali v delovnem času Občine Kamnik na telefonski številki 030/363 034.

Zaključek

Področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami zahteva stalno izvajanje različnih nalog, vezanih na obvladovanje celotnega cikla nesreč, upravljanja z nesrečami. Tako se bomo tudi v občini Kamnik v prihodnje zavzeto lotili ažuriranja načrtov zaščite, reševanja in pomoči na občinski ravni ter tudi pozvali organizacije, da posodobijo svoje načrte dejavnosti. Prav tako bomo izdelali načrt manjkajoče opreme, ki jo sile za zaščito in reševanje potrebujejo ob katastrofalnih nesrečah (poplave, žled, neurja, potres).

Na področju pripravljenosti bomo tudi v prihodnje aktivno razvijali sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna in potresna nevarnost) in se vključili v različne procese tako preventivnega delovanja kakor tudi v priprave na učinkovitejši odziv na nesreče.

Štabna soba CZ (Arhiv Občine Kamnik)

V letu 2022 je bila dokončno opremljena štabna soba CZ za potrebe delovanja štaba in enot ob večjih in katastrofalnih nesrečah. Predvsem je namenjena za nemoteno izvajanje funkcij vodenja po IPS-sistemu (Intervencijsko-poveljniški sistem), hkrati pa sama lokacija in njena povezljivost z regijskim operativnim centrom 112 Ljubljana ter občinskim centrom za obveščanje omogočata tesno povezanost sistema vodenja IPS z ostalimi funkcijami interventnih enot, kar se je pokazalo predvsem ob lanskih nesrečah. Lani je prostor dežurne sobe v gasilskem domu Kamnik omogočal lažjo koordinacijo med številnimi deležniki, vključenimi v intervencijo velike razsežnosti.

Sodelovanje z Gorsko reševalno službo Kamnik

Poleg učinkovite prostovoljne gasilske službe je treba izpostaviti tudi vlogo, ki jo imajo ostale enote zaščite in reševanja, še posebej gorska reševalna služba, ki ima zaradi gorskega zaledja tudi dolgoletno tradicijo v naši občini.

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je prostovoljno, samostojno, nepridobitno in nepolitično združenje fizičnih oseb, ki deluje na podlagi Zakona o društvih. Opravljamo dejavnost gorske reševalne službe kot javno službo, ki je v javnem interesu in je humanitarna dejavnost. Zgornja stavka, zapisana v našem statutu, nas obvezujeta, da pomagamo vsem, ki v gorah in na drugem težko dostopnem terenu potrebujejo pomoč.

Delujemo v sistemu zaščite in reševanja v Republiki Sloveniji, za reševanje in pomoč delujemo na območju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Moravče, Lukovica in Trzin. Večino intervencij opravimo na območju občine Kamnik, ki ima največ težko dostopnega in zahtevnega terena Kamniško-Savinjskih Alp.

Število nesreč, tako gorskih kot tudi ostalih, na težko dostopnem terenu se v Sloveniji iz leta v leto veča. Gorska reševalna zveza Slovenije (GRZS) vodi letno statistiko vseh nesreč oziroma intervencij, v katerih smo sodelovali gorski reševalci iz sedemnajstih društev in postaj po Sloveniji (diagram 1). Skladno s slovenskim trendom se tudi na kamniškem območju število iz leta v leto veča.

Obremenjenost kamniškega gorskoreševalnega moštva je bila leta 2022 nekoliko višja kot v preteklem letu. Sodelovali smo pri dvainpetdesetih (52) intervencijah, od tega je bilo sedem (7) iskalnih in petinštirideset (45) reševalnih. V dvaindvajsetih (22) intervencijah nam je pomagal helikopter, v triindvajsetih (23) so sodelovali naši zdravniki. Pomagali smo oseminpetdesetim (58) poškodovanim/nepoškodovanim osebam, od tega smo tri preminule predali pogrebni službi. Skupaj smo opravili 1018 reševalnih ur.

Leto 2023 smo zaključili s triinpetdesetimi (53) intervencijami, od tega smo imeli šest (6) iskalnih in sedeminštirideset (47) reševalnih intervencij. Na pomoč smo dvajsetkrat (20) poklicali helikopter, na štirinajstih (14) intervencijah so pomoč ponesrečenim nudili društveni zdravniki. Triinpetdeset (53) oseb je bilo udeleženih v intervencijah, med njimi sta žal dve izgubili življenje. Opravili smo 1174 reševalnih ur.

Skoraj polovica intervencij našega društva še vedno poteka na območju Velike planine – posebej izpostavljamo območje neoznačene poti čez Rigelj – v osrednjem delu naših gora pa imamo pogoste intervencije na Podih in na območju bivaka pod Skuto in Žmavcarjev. Obiskovalci našega območja veliko uporabljajo digitalne karte, posebej google maps z vrisi sledi predhodnikov, ne poznajo pa težavnosti poti in se zato ne znajdejo najbolje na nepoznanem terenu (primer pot čez Rigelj) ali pa niso seznanjeni s terenom in potmi, tudi neoznačenimi, in hitro zaidejo v težave (primer Žmavcarji). Večina udeležencev v naših intervencijah so bili turisti, med njimi je bilo veliko tujcev – neizkušenih, brez znanja o gibanju v gorah in z neustrezno opremo.

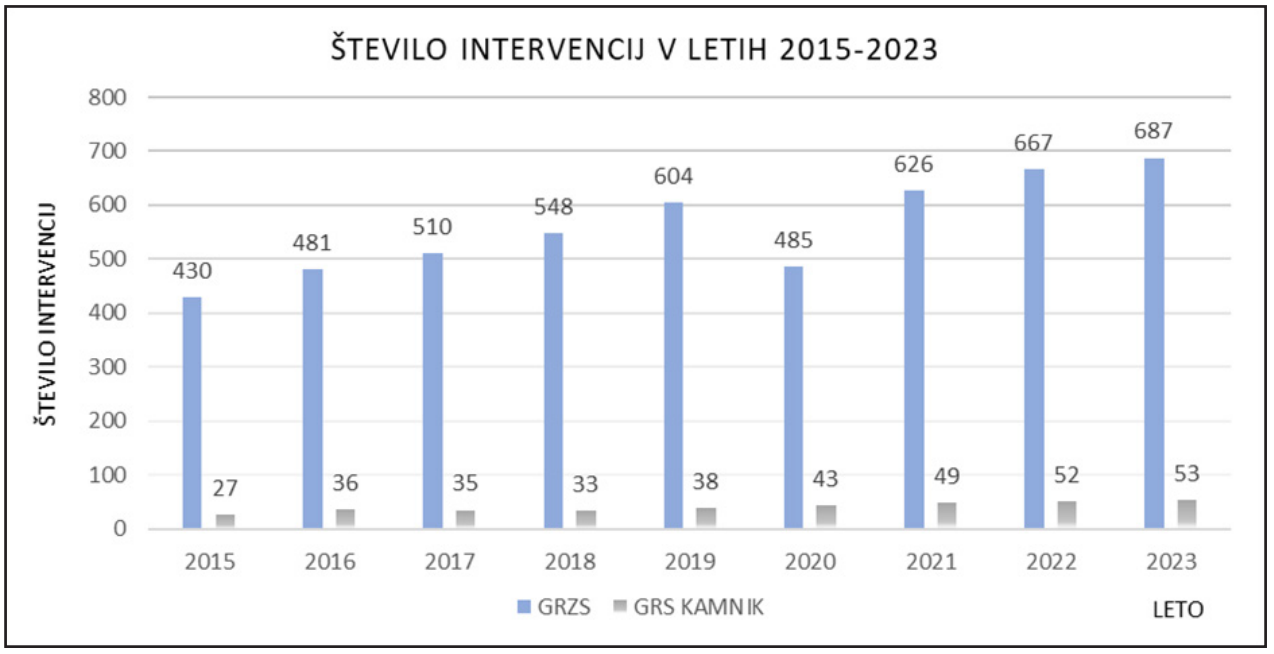

Diagram 1: Naraščanje števila intervencij v zadnjih osmih letih (leto 2020 je bilo leto epidemije covid-19)

Prenos poškodovane osebe skozi Dolski graben, januar 2022 (Foto: Blaž Vrabec)

Podhlajeni osebi zaradi nenadnega poslabšanja vremena nista mogli v dolino sestopiti peš, zato ju je z območja Turske gore odpeljal helikopter, julij 2023. (Foto: Matej Ogorevc)

Poškodovano osebo na območju Zeleniških špic je v dolino odpeljal helikopter, junij 2023. (Foto: Simon Kurinčič)

Za kakovostno in varno reševanje v gorah se člani društva nenehno usposabljamo in sledimo novostim v reševalni tehniki. V letih 2022 in 2023 smo izvedli redna letna usposabljanja aktivnih članic in članov iz letne in zimske tehnike reševanja ter obnavljalni izpit iz prve pomoči ter vajo reševanja iz gondole v letu 2022.

Ekipa petih članov (Janez Kosirnik, Primož Lavrič, Tadej Trobevšek, Matej Ogorevc in Dejan Kuserbanj z mentorjema Marijano Hostnik in Florjanom Rozmanom Ravnikarjem) je na dnevu gorskih reševalcev 22. maja 2023 na tekmovanju iz prve pomoči zasedla odlično drugo mesto.

Člani društva s specialističnimi nazivi so se udeležili usposabljanj, ki jih organizirajo komisije GRZS za reševalno tehniko, letalsko reševanje in reševanje iz plazov za inštruktorje gorskega reševanja, reševalce letalce in vodnike reševalnih psov. V letu 2022 so trije pripravniki Boris Bodlaj, Matej Ogorevc in Janez Kosirnik uspešno zaključili usposabljanje in postali »izprašani« gorski reševalci. Redno skrbimo za pomladitev reševalnega moštva, zato smo v letu 2023 medse sprejeli dva pripravnika za gorskega reševalca: Gala Kokalja in Žigo Macedonija. Isto leto spomladi je uspo-

sabljanje za inštruktorja gorskega reševanja zaključil Jure Prezelj, jeseni pa začel Aleš Hočevar in ga zaključil pozimi leta 2024, s čimer smo razširili našo skupino inštruktorjev.

Vaja iz letne tehnike reševanja na Tratah, 18. junij 2023 (Foto: Tomaž Tišler)

Zavedamo se, da so skrb za varnost v gorah, izobraževanje obiskovalcev gora in neprestano opozarjanje na nevarnosti največje možno zagotovilo za preprečevanje nesreč v gorah. Vsako leto pripravimo tečaj varne hoje za obiskovalce gora v zimskih razmerah na Mali planini, zadnji dve leti sta bila izvedena in zelo dobro obiskana v januarju, kar pomeni, da si planinci in ostali želijo pridobiti znanje za varnejše gibanje v gorah. Kot dežurni smo sodelovali na nekaterih tradicionalnih prireditvah (Po nagelj in teku na Limbarsko goro), na tekmi MTB, teku na Veliko planino, ... V visoki poletni sezoni smo organizirali dežurstvo ob sobotah in nedeljah, naši reševalci letalci so bili v pripravljenosti v ekipah za helikoptersko reševanje na letališču Jožeta Pučnika na Brniku med zimskimi in poletnimi počitnicami. Sodelovali smo s predstavitveno vajo na dnevu planincev in dnevu Kamniških planin v Kamniški Bistrici skupaj s Planinskim društvom Kamnik.

Delovanje društva, finančno preglednost in organizacijsko delo smo zagotavljali z rednimi sestanki upravnega odbora in mesečnimi sestanki članstva. V volilnem letu 2023 smo izvolili novo vodstvo: predsednika Sreča Podbevška, ki ima nemalo zaslug za to, da smo se v letu 2022 končno preselili v lastne prostore, je po sedmih letih vodenja zamenjal inštruktor in reševalec letalec Jernej Lanišek. Med častne člane smo lani sprejeli tudi zaslužna gorska reševalca Toneta Trobevška ml. in Rada Nadvešnika.

Zavedamo se, da smo za uspeh in razvoj gorskega reševanja odgovorni sami, zato smo člani društva aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije. V mandatnem obdobju 2018–2022 smo v organih GRZS delovali: Franci Vrankar kot predsednik upravnega odbora Ustanove Sklad Okrešelj, ki nadaljuje delo v mandatnem obdobju 2022–2026, Aleš Hočevar kot član komisije za opremo in v obdobju 2022–2026 v komisiji za zveze, Matjaž Šerkezi kot član komisije za reševalne tehnike v obdobju 2022–2026 in v istem obdobju Urban Iglič kot član komisije za medicino.

Upravni odbor DGRS Kamnik za obdobje 2022–2026. Z leve: Boris Bodlaj, Jure Prezelj, Marijana Hostnik, predsednik Jernej Lanišek, Irena Mušič Habjan, Srečo Podbevšek in Matej Bizjak. (Foto: Vladimir Habjan)

Društvo je vse od ustanovitve leta 1922 močno vpeto v lokalno okolje in tako danes že tradicionalno dobro sodelujemo z Občino Kamnik in Civilno zaščito Občine Kamnik, s Policijsko postajo Kamnik, z Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik, z gasilskimi društvi iz občine Kamnik, družbo Velika planina, d. o. o., s planinskimi in ostalimi društvi v občini Kamnik, še zlasti zgledno sodelujemo s Planinskim društvom Kamnik in z alpinističnim odsekom, od koder izhaja tudi večina naših članov. Izpostavljamo zelo dobro sodelovanje z Občino Kamnik, ki nam zagotavlja del sredstev za naše delovanje, v zadnjih letih pa nam je tudi pomagala pri rešitvi naše prostorske problematike.

V letih 2022–2023 smo kamniški gorski reševalci doživeli dve nasprotji: veliko veselje in ponos ter hudo žalost.

V letu 2022 smo praznovali 100-letnico organiziranega gorskega reševanja na Kamniškem, ki je bila rdeča nit skozi vse leto. V decembru leta 2021 smo se – končno – z veliko truda preselili v lastne obnovljene prostore ter konec leta uspeli priklopiti še vodo ter asfaltirati parkirišče, oboje s pomočjo Občine Kamnik. Praznovanje stoletnice društva smo najavili z novinarsko konferenco v aprilu, začrtali in 17. junija v Domu kulture izvedli umetniško prireditev Želja pomagati, julija in avgusta je bila na ogled fotografska razstava v centru mesta, do septembra, ko smo pripravili slavnostno odprtje prostorov, smo v hitrem tempu dokončevali in urejali stavbo in okolico ter 30. septembra 2022 končno slavili. Za zaključek smo imeli oktobra še razstavo o zgodovini reševanja na Kamniškem v muzeju Zaprice, spominsko komemoracijo na Trgu talcev, vse skupaj pa smo zaključili z izdajo knjige *Gore nosimo v srcih* konec leta.

Ponosni smo bili, da smo z veliko angažiranostjo gradbenega odbora in članov pridobili lastne prostore ter si zastavili cilje, da se v prihodnjem letu še bolj posvetimo svoji osnovni dejavnosti – gorskemu reševanju, ki je kljub vsem ostalim aktivnostim potekalo prednostno in neprekinjeno.

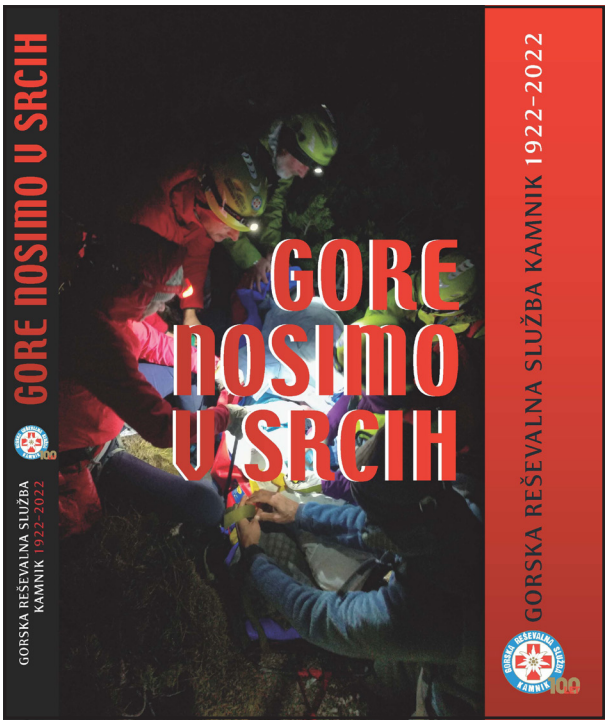
Prijetno vzdušje na umetniški prireditvi Želja pomagati, 17. junij 2022 (Foto: Vladimir Habjan)

Obnovljeni lastni prostori DGRS Kamnik (Foto: Vladimir Habjan)

Prikaz helikopterskega reševanja v gorah na prireditvi Želja pomagati (Foto: Vladimir Habjan)

Naslovnica jubilejne knjige ob 100-letnici organiziranega gorskega reševanja na Kamniškem

Razstava o delovanju DGRS Kamnik v centru Kamnika, julij in avgust 2022 (Foto: Matjaž Šerkezi)

Slavnostno odprtje prostorov DGRS Kamnik z rezanjem Prusikove vrvice. Levo od predsednika DGRS Kamnik Sreča Podbevška župan občine Kamnik Matej Slapar in desno mag. Stanislav Lotrič, namestnik generalnega direktorja URSZR. (Foto: Vladimir Habjan)

Kljub reševanju in izobraževanju ter dežurstvih ob koncih tedna v poletni sezoni se je zgodilo tisto, česar si nismo mogli predstavljati. V hudem deževju v noči s 3. na 4. avgust 2023 so se nam sanje utopile v deroči Kamniški Bistrici, ki je zaradi spremenjenega toka odplavila opremo, uničila avtomobile, parkirišče in spodjedla temelje naše stavbe. Ostali smo brez besed ... Vendar pa ni bilo časa za razmišljanje. Naše delo je bilo poskušati na kakršenkoli način pomagati ujetim turistom na Kraljevem hribu, Veliki planini, ... saj so bile dostopne poti uničene na vsem kamniškem območju. Predsednik Jernej Lanišek je ves avgust sodeloval kot član štaba Civilne zaščite, saj je bilo veliko dela tudi s pomočjo sovaščanom, ki so utrpeli velike škode, in opazovanjem plazu Blate nad Bistričico. Nekateri naši člani so ves čas sodelovali tudi pri helikopterskem reševanju na drugih območjih in v skupni letalski ekipi GRZS za pomoč na Koroškem.

Začasno zatočišče smo dobili pri gasilcih Prostovoljnega gasilskega društva Kamnik, kamor smo pre-

peljali »rešeno« opremo, avtomobila sta nam posodili GRS Kranj in GRZS, kranjski in tržiški gorski reševalci pa nekaj manjkajoče opreme. V delovnih akcijah smo očistili prostore takoj, ko je bilo možno, pozneje smo jih zaprli in uredili izsuševanje.

Tokrat smo spet dobili potrditev, da je naša služba v očeh javnosti spoštovana, saj so se spet izkazali dobri ljudje in pokazali razumevanje za naše težave, na primer s prodajno razstavo likovnih del priznanega kamniškega slikarja v Domu kulture, z dražbo likovnih del v galeriji Mihe Maleša, donacijami opreme za reševanje in denarnih sredstev.

Tudi po poplavah v poznejših mesecih naše delo ni zastalo, urejali smo prostore, kolikor je bilo mogoče, veliko dela pa je ostalo še za leto 2024.

Vsem, ki ste nam kakorkoli pomagali v težkih poletnih trenutkih leta 2023, se iskreno zahvaljujemo.

Pomoč gorskih reševalcev v poplavah (Foto: Janez Kosirnik)

Poplavljeno območje prostorov DGRS Kamnik (Arhiv PGD Kamnik)

Ko se je voda umaknila ... (Foto: Jernej Lanišek)

Že od leta 1922 se podobno kot naši predhodniki trudimo, da bi čim prej prišli na pomoč vsem, ki zaidejo v gorah v težave. Želimo in skušamo slediti tradiciji, zavedamo se svojega poslanstva: varno in kakovostno reševati. Ponosni smo, da smo kamniške reševalke in reševalci. Vsako rešeno življenje nam je v neverjetno veselje in spodbuda za še boljše delo v prihodnje.

Alenka Juvan[1]
Jakopičeva 20, Kamnik
ajuvan@siol.net

Manom Rudolfa Maistra

Rudolf Maister, vojak, pesnik, humanist, se je rodil 29. marca 1874 v Kamniku. Bil je nenavadno nadarjen človek, velik domoljub in velik svetovljan. Po prvi svetovi vojni je ubranil našo severno mejo in Maribor. Leto 2024 bo prineslo kar nekaj okroglih obletnic, povezanih z njim in njegovim življenjem. Zato je Vlada RS na pobudo Ministrstva za obrambo razglasila leto generala Rudolfa Maistra. Leta 2023 pa je preteklo deset let, odkar je njegova obnovljena rojstna hiša postala muzej in najmlajša enota Medobčinskega muzeja Kamnik. In temu je namenjen ta prispevek.
Ključne besede: Rudolf Maister, vojak, pesnik, humanist, Maistrova rojstna hiša, obletnice, leto generala Rudolfa Maistra

Rudolf Maister, soldier, poet, humanist, was born on 29 March 1874 in Kamnik. He was an incredibly talented man, a great patriot and cosmopolitan. After the First World War, he defended our northern border and Maribor. The year 2024 will mark several round anniversaries related to Maister and his life. For that reason, the government of the Republic of Slovenia, on the initiative of the Ministry of Defence, has declared it the year of General Rudolf Maister. In 2023, ten years had passed since his renovated birth house was transformed into a museum, thus becoming the youngest unit of the Kamnik Regional Museum, and consequently the theme of this article.
Keywords: Rudolf Maister, soldier, poet, humanist, Maister's birth house, anniversaries, the year of General Rudolf Maister

Ob visokih okroglih obletnicah

Človeški spomin je raztrgana koprena, skozi katero marsikaj zdrsi, če ni zapisano sedemdesetkrat sedemkrat, kot pravi Sveto pismo, zato naj tole besedilo skuša ujeti ter slovenski zgodovini pripeti nekaj pomnikov o Rudolfu Maistru, izjemnem možu, ki je postavil temelje naši samostojni državi. Brez njega bi imeli Slovenci leta 1991 komaj kaj osamosvajati, saj bi se naše državne meje (s čimer se, presenetljivo, strinja celo večina različno svetovnonazorsko usmerjenih zgodovinarjev in strokovnjakov) po koncu prve svetovne vojne leta 1918 skrčile na ljubko deželico Kranjsko.

Toda tema je resna, zato začnimo s tehtnim razmišljanjem dr. Antona Dolarja, prof. klasične filologije, ki ga je ob Maistrovi smrti leta 1934 objavil v reviji *Kronika slovenskih mest*.[2]

»Ko smo bili Slovenci še pod Avstrijo, ni bil naš odnos do vojaštva nikoli prisrčen. Vojaška služba je povedla našega fanta v popolnoma tuj svet, kjer so mu bili poveljniki tuji po srcu in po jeziku. Redki so bili častniki, ki so slovenski znali, kaj šele taki, ki so slovenski čutili, na prste pa si lahko naštel tiste, ki so si upali svoje slovenstvo tudi v javnosti pokazati. In med temi je bil naš Maister. Njega je bila usoda izbrala, da nam je ob prevratu rešil izmed štirih spornih mejnikov vsaj enega, Maribor, in da nam je začrtal severno mejo tako, da so vsaj v enem pasu naše narodne aspiracije zadovoljene. Ko je letos 26. julija na Uncu, kamor je zahajal na počitnice, nepričakovano preminul, je bil svojo historično misijo sicer že pred leti dovršil; zapustil pa je še bogato zakladnico nabranega gradiva, ki ga sam ni več utegnil do konca predelati in ki bo služilo kot glavni vir za zgodovino našega prevrata v Podravju. Kar nam je Maister ustvaril nesmrtnega, to je izvršil kot vojak-narodnjak.«

Odprtje novega dela muzeja in razstave Naši mejniki, 2018 (Arhiv MMK)

Leta 2024 torej zaznamujemo kar nekaj okroglih obletnic, povezanih z našim rojakom. Če začnemo vzvratno, ob upoštevanju citata in besedila dr. Dolarja, generalovega pribočnika, moramo najprej opozoriti na devetdesetletnico Maistrove smrti. Umrl je na Uncu 26. julija 1934, pokopali pa so ga v Mariboru dva dni zatem. Maribor takega pogreba še ni doživel. Od generala se je, kot so pisali časopisi *Jutro, Slovenec, Slovenski narod*, poslovilo okrog 25.000 ljudi. Zatem ob obletnicah ne smemo pozabiti na 120-letnico Maistrove prve pesniške zbirke *Poezije*. Izdal jo je leta 1904 pri okroglih 30 letih v Ljubljani. Tudi poezija pomembno določa njegovo osebnost, čeprav Maistra kot pesnika (še vedno vse prepogosto) postavljajo v nekakšen (literarni) kot. Kamničani se bomo ponosno spomnili, da je bil Maister pred sto leti, 15. aprila 1924, razglašen za častnega meščana našega mesta. Zelo pa bi se morali vsi skupaj, ves slovenski narod, ustaviti ob 150. obletnici rojstva našega rojaka, ki ga moremo in moramo postaviti ob bok Trubarju, Prešernu, Cankarju, Plečniku, Almi Karlin, Ivani Kobilca, če omenim le nekaj znamenitih mož in žena našega naroda. To véliko obletnico bi morali, tako kot so nekoč glasniki po mestnih trgih razglašali pomembne novice, razširiti po vsej Sloveniji in tudi čez meje, kot je s svojimi dejanji nekdaj segal Rudolf Maister. Priložnost za to nam ponuja leto generala Rudolfa Maistra, ki ga je na predlog Ministrstva za obrambo razglasila slovenska vlada. Lani novembra je bil v Kamniku pod pokroviteljstvom občine ustanovljen poseben odbor, v katerem sodelujejo predstavniki vseh kulturnih ustanov v gene-

1 Univ. dipl. slavistka, muzejska informatorka, vodja enote Rojstna hiša Rudolfa Maistra, Medobčinski muzej Kamnik.

2 V *Kroniki slovenskih mest,* 1934, letnik 1, št. 4, je dr. Anton Dolar, Maistrov pribočnik, objavil nekrolog z naslovom Kaj nam je pomenil general Maister kot vojak.

ralovem rojstnem mestu. Skupaj smo oblikovali raznolik program dogodkov in prireditev, s katerimi bomo letos v našem mestu praznovali Maistrovo leto. Program dodajam za ogled, spomin in zavezo.

Maistrovo leto – 2024
Občina Kamnik

Februar

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
5. februar ob 10. uri	Novinarska konferenca	Občina Kamnik	Občina Kamnik
7. februar ob 18. uri	Prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku	Dom kulture Kamnik	Javni zavod za kulturo Kamnik, Občina Kamnik
8. februar od 13. ure	Kamniški kulturni maraton	Dom kulture Kamnik	KD Priden možic, Občina Kamnik, Javni zavod za kulturo Kamnik
21. februar ob 18. uri	Javno vodstvo po razstavi Zgodbe Maistrovih predmetov	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik

Marec

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
13. marec ob 17. uri	Odprtje gostujoče razstave o življenju in delu Rudolfa Maistra	Občina Kamnik	ZDGM, DGM Kamnik
13. marec ob 18. uri	Maistrov večer, predavanje Marka Ličine iz Muzeja novejše in sodobne zgodovine	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik
26. marec ob 17.30	Podoknica pri Rojstni hiši Rudolfa Maistra	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	DKD Solidarnost in DGM Kamnik
26. marec ob 18. uri	Odprtje nove razstave Maister in rodni Kamnik	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik
27. marec ob 11. uri	Slovesnost pri Maistrovem doprsnem kipu	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik in DGM Kamnik
27. marec ob 17. uri	Proslava s položitvijo venca k spomeniku Rudolfa Maistra	Spomenik Rudolfa Maistra na Trgu talcev	Občina Kamnik, Javni zavod za kulturo Kamnik
27. marec ob 18. uri	Osrednja slovesnost ob prazniku Občine Kamnik s podelitvijo priznanj Občine Kamnik	Dom kulture Kamnik	Občina Kamnik, Javni zavod za kulturo Kamnik
29. marec od 10. do 18. ure	Dan odprtih vrat	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik

April

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
11. aprila ob 17. uri	Predstavitev *Kamniškega zbornika 2024*	Grad Zaprice – muzej	Občina Kamnik
13. april ob 8. uri	Maistrov pohod	Zbirališče pri spomeniku Rudolfa Maistra na Trgu talcev	DGM Kamnik
16. april ob 19. uri	Slavnostna akademija v letu generala Rudolfa Maistra	Dom kulture Kamnik	Strokovna komisija za dogodke in prireditve v letu generala Rudolfa Maistra
17. april ob 19. uri	Predstavitev tematske številke revije *SLO*, posvečene Rudolfu Maistru	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Družina, Medobčinski muzej Kamnik, Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije
22. april ob 18.30	Koncert vojaških skladb iz obdobja pred 1. svetovno vojno	Dom kulture Kamnik	Glasbena šola Kamnik
22. april	Maistrov tek		Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik
	Posebna oddaja šolskega Radia Rudi		MC Kotlovnica, Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik

Maj

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
31. maj ob 19. uri	Predstavitev slikanice *Rudolf in Vojko ali kako je Maister v 47 minutah ubranil Maribor*	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Založba Pivec, Maribor, Medobčinski muzej Kamnik
11. maj ob 10. uri	Maistrova literarna transverzala, vodena kulturna pot	Zbirališče pri Rojstni hiši Rudolfa Maistra	Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, Rojstna hiša Rudolfa Maistra, Javni zavod za kulturo
29. maj ob 7.30	Strokovna ekskurzija na slovensko in avstrijsko Koroško z Maistrom	Zbirališče pri Rojstni hiši Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik

Junij

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
8. junij ob 10. uri	Maistrova literarna transverzala, vodena kulturna pot	Zbirališče pri Rojstni hiši Rudolfa Maistra	Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, Rojstna hiša Rudolfa Maistra, Javni zavod za kulturo Kamnik
12. junij ob 19. uri	Maistrov večer, intervju z Borutom Maistrom	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik
14. junij ob 19. uri	Maistrove uglasbene pesmi v zborovski izvedbi	Samostan Mekinje ali Dom kulture Kamnik	DGM Kamnik, JSKD Kamnik, Občina Kamnik

Julij

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
26. julij ob 18. uri	Slovesnost ob 90. obletnici Maistrove smrti	Spomenik Rudolfa Maistra na Trgu talcev	DGM Kamnik, Občina Kamnik
	Kamniška kulinarika in pivo general Maister	Park Evropa	Zavod za turizem in šport Kamnik

Avgust

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
12. avgust	Predstavitev knjige z novim izborom Maistrovih pesmi in ilustracijami	Na vrtu Maistrove rojstne hiše	Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, ZDGM

September

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
11. september ob 19. uri	Javno vodstvo po razstavi Maister in rodni Kamnik	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik
Konec septembra	Mladi Maister – Maistrov festival za vrtce in šole	Samostan Mekinje	Javni zavod za kulturo Kamnik

Oktober

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
	Gostujoča razstava o življenju in delu Rudolfa Maistra s predavanjem	OŠ Marije Vere Kamnik	ZDGM, DGM Kamnik
	Premiera videa o Maistru	Družbeni mediji	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik, MC Kotlovnica
16. oktober ob 18. uri	Maistrov večer, predavanje	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik

November

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
13. november ob 18. uri	Maistrov večer, predavanje	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik
15. november ob 19.30	Maistrov kviz za dijake slovenskih šol iz krajev, v katerih je Maister živel in deloval	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik, MC Kotlovnica
22. november	Proslava s položitvijo venca k spomeniku Rudolfa Maistra	Spomenik Rudolfa Maistra na Trgu talcev	Občina Kamnik
22. november	Državna proslava ob dnevu Rudolfa Maistra	Športna dvorana Kamnik	Ministrstvo za obrambo
23. november ob 11. uri	Slovesnost pri Maistrovem doprsnem kipu	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik in DGM Kamnik
23. november od 10. do 18. ure	Dan odprtih vrat	Rojstna hiša Rudolfa Maistra	Medobčinski muzej Kamnik

December

Datum	Dogodek	Mesto prireditve	Organizator
	Odprtje likovne razstave na temo generala Rudolfa Maistra	Zavod za kulturo	JSKDS Kamnik in drugi

Ob desetletnici (+ 1) Maistrove rojstne hiše

Lani je minilo deset let, odkar je Rojstna hiša Rudolfa Maistra s stalno razstavo *Rudolf Maister – domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil* odprla vrata in postala enota Medobčinskega muzeja Kamnik. Poleg stalne postavitve so v njej na ogled še občasne razstave – doslej jih je bilo enajst. Del vsega, kar se je v hiši dogajalo oz. se dogaja, pa lahko preberete v odlomkih iz dnevnika, ki ga pišem od leta 2013.

23. november 2013
Zanimiv, živahen in pisan dan

Še Maister bi bil zadovoljen in najbrž tudi ganjen (saj je bil vendar »poet v civilu«, kot ga je v *Ljubljanskem zvonu* označil kritik in pesnik Josip Regali). Že takoj, ko se je muzej ob 10. uri odprl, so začeli prihajati ljudje od blizu in daleč; kot kakšno romanje se je zdelo. Veliko zanimivih pripovedi, besed, vprašanj je bilo slišati. Pohvale o muzeju pa so kar deževale. Zares močan vtis je naredila ta po prostoru miniaturna, vendar v besedi in sliki velika zgodba. Prišla je tudi skupina Slovencev iz Zagreba, bili so navdušeni, ganjeni, hvaležni. Popoldne slovesno uradno odprtje muzeja. Kljub temu da je lilo kot iz škafa, se je pred hišo zbrala velika množica. Trak so prerezali kamniški župan Marjan Šarec, predsednik kamniškega Maistrovega društva Ivan Sekavčnik in predsednik Zveze Maistrovih društev mag. Milan Lovrenčič. Direktorica muzeja Zora Torkar je po razstavi vodila visoke goste, poleg naštetih so prišli še Maistrova vnuka Stojan in Borut ter Maistrova snaha, gospa Sonja Maister, predsednik RS Danilo Türk, poslanec DZ Matej Tonin, škof Anton Jamnik ... Ljudje so drli v hišo, da je skoraj pokala po šivih. Proslava in z njo množica generalovih »navijačev« se je preselila v športno dvorano pri OŠ Frana Albrehta. Pozneje so prišli na ogled tisti, ki so si muzej hoteli ogledati počasi in v miru. Stari Kamničani so obujali spomine na to, kje je v Kamniku živel pisatelj Vladimir Bartol, ki se je poročil s Kamničanko Dragico Podobnik, kje je Župančič napisal *Veroniko Deseniško* itd. Muzej je bil živ vse do pol devete zvečer, ko so počasi odšli zadnji obiskovalci in sem ugasnila luči. Ta dan si je rojstno hišo ogledalo okoli 350 ljudi. Rudolf Maister - Vojanov, slovenski general in pesnik, bi se prav gotovo počutil počaščenega.

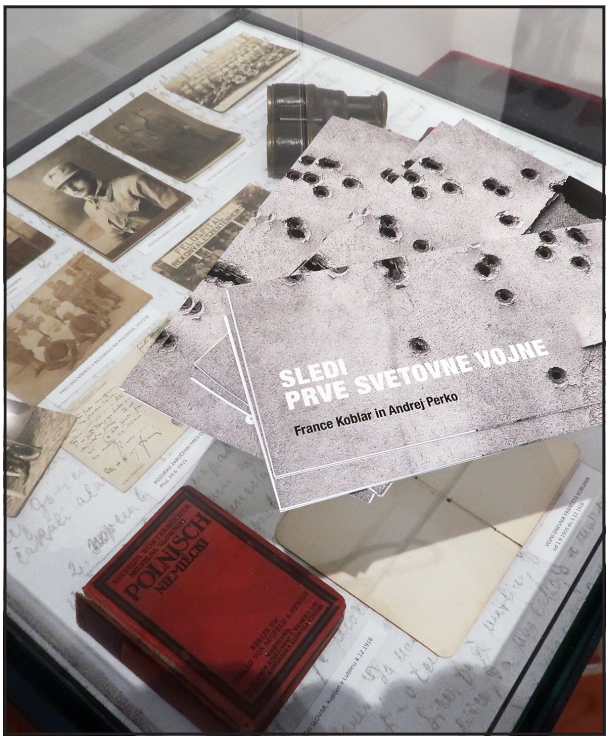
Spominska plošča, ki je na generalovi hiši že od leta 1938, tokrat praznično okrašena. (Foto: Janja Železnikar)

Od Prežihovega Doberdoba do Maistrovega povelja, Maistrov večer z dijaki kamniške gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra ter njihovo profesorico slovenščine Kristino Jamšek, 2017 (Arhiv MMK)

15. oktober 2014
Trije kamniški pesniki:
Maister, Medved, Balantič

Maistrov večer, tokrat literarno-glasbeni. V spuščajočem se mraku dve bakli pred muzejem vabita obiskovalce. Mimoidoči se ustavljajo in radovedno sprašujejo, kaj vendar se bo dogajalo. Z gimnazijci gimnazije, ki nosi generalovo ime, veselo spodbujamo drug drugega; zadiši po zaroti in pustolovščini. Pokimam generalovi visoki silhueti. Kajne, tako kot v Celju, ko ste z dijaki skrivnega društva Kondor izdajali literarne vaje *Savinja* ...[3] Mladi Kamničani so večer skupaj s svojimi profesoricami pripravili v maniri čitalniške bésede v 19. stoletju, z vsaj simbolično kostumografijo: Balantiču so nakodrali lase, mu nataknili okrogla očala, Medveda oblekli v srajco s kolarjem okrog vratu in Maistru na glavo poveznili oficirsko kapo. Za sklep večera sta ljudske o vojski tej nesrečni, slovesu in smrti zapela in zaigrala koledniška veterana: prof. Janez Majcenovič z žametnim baritonom in Tomaž Plahutnik na citrah. Ljudje so napolnili muzej do zadnjega kota, da je komaj dihal in vsi mi z njim. Obiskovalci so bili po prireditvi veseli in ganjeni. Nastopajoče so nagradili z dolgim aplavzom. Že v pozen večer zapiram težka kovinska vrata in se skozi žametno zaveso teme napotim proti domu.

Razstava Sledi prve svetovne vojne leta 2023, portret dveh ustvarjalcev: literata dr. Franceta Koblarja in fotografa Andreja Perka (Foto: Andrej Perko))

3 Znanstvene in leposlovne vaje *Savinja*; izšlo je pet številk od januarja do junija 1914. Urednik je bil skupaj z dijakom Srečkom Puncerjem Rudolf Maister.

3. december 2014
Larry Coryell na obisku

Pa je spet Prešernov rojstni dan. Nenadoma kar padeta skozi vrata dva gospoda: mlajši in starejši, za katerega se izkaže, da je Američan, znani kitarist Larry Coryell, živa legenda jazza, tudi avtor opere *Vojna in mir,* ki so jo včeraj uprizorili v Cankarjevem domu v Ljubljani. Coryell je bil navdušen nad muzejem in Maistrom, z njegovim spremljevalcem sva mu prevajala generalove pesmi, poslušal je uglasbene Maistrove verze in ob odhodu obljubil, da se še vrne. Nato so ljudje kar kapljali drug za drugim. Edino, kar me je zares razžalostilo: spet se je našla obiskovalka, ki je domovino in materinščino povsem zamenjala s politiko, politiki, financami in kritikam ni bilo ne konca ne kraja. Dokler nam domovina in materinščina ne bosta sveti, nam tudi denar ne bo pomagal pri izgubljanju v evropskem loncu, ji rečem. Skozi mrak in dež se odpravim na sprehod h generalu v zgornjem delu mesta.

17. januar 2015
Mož besede in duha

Listam po Maistrovih pesniških zbirkah, poslušam pesmi, ki jih je uglasbil Simon Skalar, vse so iz prve generalove zbirke, dve iz cikla Fantovske. S prijateljico sva se pogovarjali o naslovu nove razstave o Maistru pesniku in humanistu, ki jo pripravljam skupaj s sodelavci. Trenutni mi ni všeč, je res bolj deloven, v Glazerjevi oceni Maistrovih pesmi v *Kroniki slovenskih mest iz leta 1934*[4] pa najdem nekaj primernejšega, »mož besede in duha«. Ob razstavi razmišljam še o videu, pravzaprav kratkem filmu o Maistru, kulturniku in pesniku, za katerega si res želim, da bi ga posneli, čeprav nam z denarjem precej slabo kaže. Rada bi, da bi bila podoba Rudolfa Maistra čim bolj celostna, da bi kaj novega povedali tudi mlajšemu rodu, ki o Maistru v preteklosti tako rekoč ni slišal ničesar.

9. marec 2019
Generalov vnuk podaril stol in okvir

Letošnji Maistrov rojstni dan je bil še posebej slovesen, saj nam je na kratkem srečanju na kamniški občini Borut Maister podaril dedov stol z Unca pri Rakeku, del pohištva Maistrove tete Matilde, ki se je tam poročila in živela s svojim možem Lovrom Sebenikarjem. Rudolf je na Unec pogosto zahajal. Pozneje je tam preživljal počitnice. Tako je bilo tudi zadnjič, leta 1934, ko je na tem posestvu umrl leto za teto Matildo. Notranjci so imeli generala prav tako za svojega kot Kamničani in Mariborčani. To vedno omenijo, ko pridejo na obisk v njegovo rojstno hišo. Maistrov vnuk nam je podaril tudi okvir, v katerem je bila diploma, ki jo je general dobil v dar, ko so mu njegovi rojaki podelili častno meščanstvo. Izvirnik diplome je bil pri Maistrovih doma v Mariboru med drugo svetovno vojno na žalost uničen. V baročnem slogu izrezljan okvir, ki se je ohranil in smo zdaj njegovi ponosni lastniki, je izdelal kamniški rezbar, podobar Ivan Klemen. Delavnico je imel v hišici, imenovani Bajtica, ki še danes (obnovljena) stoji zadaj za Šutno. Spominska plošča na njenem pročelju oznanja, da sta v njej delovala rezbarja Ivan Klemen in Maks Bergant, njegov učenec.

8. september 2020
Tam pri Celovcu …

Na malo gospojnico, kot Korošci čez mejo pravijo temu Marijinemu prazniku, smo v generalovi rojstni hiši odprli razstavo o koroškem plebiscitu z naslovom *Tam pri Celovcu … Koroški plebiscit 1920 v literaturi in glasbi.* Na vrtu ob župnijski cerkvi je bila uvodna slovesnost, po 100 letih pa smo uprizorili tudi igro *Plebiscit*, ki jo je leta 1920 ob Vrbskem jezeru napisal takrat mladi umetnostni zgodovinar dr. Izidor Cankar. Igralci športno-kulturnega društva Sela pri Kamniku so enodejanko z epilogom, kot je svojo igro poimenoval avtor, odigrali odlično. In to kljub temu, da smo vadili v precej zmedenih koronskih razmerah. Režiserka Andreja Humar Gruden je bila spet, kot vedno, kadar sodelujem z njo, vztrajna, iznajdljiva, prijazna, razumevajoča, optimistična pa še kaj bi lahko dodala. Brez nje nam ne bi uspelo ali pa bi bila stvar precej precej slabša. Lepa, zanimiva in deležna množice pohval je bila razstava v muzeju; zelo sta se izkazala mlada oblikovalca, slikarja Petra in Jon Derganc. Na odprtju razstave je bilo, kljub koroni in vsem težavam v zvezi z njo, okrog 180 ljudi, med visokimi gosti pa predsednik Državnega sveta Anton Kovšca in njegova žena. Razstavo je odprl kamniški župan Matej Slapar. Prišli pa so znani Korošci z one strani meje, kar me je navdušilo in ganilo: dr. Marjan Šturm, Zalka in Franci Kelih, Milena in Majda Kernjak. Od domačih pa med drugim moja ljuba prijatelja Jasna Nemec Novak in Janez Stergar, zgodovinar, neutrudni predsednik ljubljanskega kluba koroških Slovencev, ki je s sabo pripeljal še predsednico slovenskega PEN Ifigenijo Simonovič. Razstava bo stala do oktobra 2021.

4 Janko Glazer v *Kroniki slovenskih mest 1934*, letnik 1, št. 4, v članku Rudolf Maister - Vojanov kot pesnik.

Enodejanka Plebiscit Izidorja Cankarja na župnijskem vrtu na Šutni 8. septembra 2020. Uprizoritev po sto letih in prvič na slovenskih tleh; kot del razstave Tam pri Celovcu … (Foto: Janja Železnikar)

17. september 2021
Okrogla miza o koroškem plebiscitu 1920

Na gradu Zaprice sem pripravila okroglo mizo o koroškem plebiscitu 1920 z naslovom *Pogled v preteklost in sedanjost*. Moji sogovorniki so bili: Janez Stergar, zgodovinar, predsednik Kluba koroških Slovencev v Ljubljani; dr. Danijel Grafenauer, zgodovinar z Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, in predsednik Kluba koroških Slovencev v Mariboru; mag. Rudi Vouk, odvetnik, narodnopolitični delavec iz Celovca; Nanti Olip, učitelj, predsednik Zbora narodnih predstavnikov pri Narodnem svetu koroških Slovencev v Celovcu. Skupaj s(m)o se ozrli na dogodek, s katerim smo Slovenci pred 101 letom, 10. oktobra 1920, izgubili velik del Koroške. Volivci so na t. i. ljudskem glasovanju med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo izbrali slednjo. Kakšne tragedije, kršitve človeških in pravnih zakonov so po plebiscitu (še bolj kot pred njim) Slovenci doživljali in jih še danes, so pred obiskovalci na Zapricah plastično orisali sogovorniki s te in one strani meje. Še posebej so opozorili na to, da Slovenci koroškega plebiscita ne moremo praznovati, kljub lanski skupni prireditvi slovenske in avstrijske strani ob stoletnici tega dogodka v Celovcu. Prav tako so se vsi strinjali, da mora Slovenija nujno notificirati Avstrijsko državno pogodbo, ki je s 7. členom pomemben pravni temelj za Slovence na avstrijskem Koroškem. Asimilacija, je dejal mag. Vouk, nezadržno napreduje (Slovencev je danes le še okrog 10.000). Morda pa je svetel žarek zavedanje o slovenskih koreninah in želja tretje generacije po vračanju k njim. Krasen večer, imenitni sogovorniki in obiskovalci, kljub težki in žalostni temi.

23. november 2021
Maistrova virtualna pot na Radiu Slovenija

Maistrova (virtualna) pot, za katero je večkrat kazalo, kot da sploh nima nobenih možnosti na tem božjem svetu, je končana. Še zdaj, ko jo že gledam na ekranu pred seboj, komaj verjamem. Projekt je vodil Medobčinski muzej Kamnik z Rojstno hišo Rudolfa Maistra; od lani do letos ga je ustvarjalo petnajst slovenskih kulturnih ustanov (muzejev, knjižnic, arhivov) v sodelovanju z družino Maister. Na prvem programu Radia Slovenija smo jo predstavili v Studiu ob 17. Oddajo je vodil novinar in urednik, tudi zgodovinar, iz mariborskega dopisništva Stane Kocutar. V njej smo sodelovali: dr. Marko Štepec, dr. Vlasta Stavbar, mag. Zora Torkar in Alenka Juvan. Bilo je raznobarvno in navdihujoče. Upam, da smo povedali kaj novega, predvsem pa, da smo Maistrovo pot predstavili tako privlačno, da jo bo obiskalo kar največ ljudi in jih bo pripeljala tudi v generalovo rojstno hišo.

Iz slikanice Alenke Juvan in Andreje Peklar: O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta, 2016.

28. junij 2023
Vlada razglasila leto generala Rudolfa Maistra

Kar butnilo je vame s TV-ekrana: Vlada Republike Slovenije je razglasila, da bo 2024 leto generala Rudolfa Maistra. Tako glasno sem zavpila, da se je naša uboga labradorka, ki je sicer z Maistrom precej povezana, saj že od leta 2016 nastopa v slikanici o njem,[5] zbudila iz dremeža in me začudeno pogledala. V silnem navdušenju sem začela pisati sporočila po telefonu, klicati in nadlegovati ljudi, raztresati novico naokrog, razmišljati o predlogih, idejah za program v naslednjem prazničnem letu. Skratka, v meni je divjal *vihar strašan*, ampak v dobrem pomenu besede, ne kot v Gregorčičevi *Soči.* Prav gotovo bo to leto še posebej pomembno za Kamnik. Seveda bi se morali zdaj vsega lotiti zelo resno, povezati bi se morala mesta, ki so bila v Maistrovem življenju najpomembnejša: Kamnik, Ljubljana in Maribor. Slednji kot vrhunec njegovih velikih dejanj, kot največja dediščina, ki nam jo je poleg rojstne hiše in svoje knjižnice zapustil. Oblikovati bi bilo treba program z živahnim dogajanjem, ki bo vsakemu Slovencu, od najmlajšega do najstarejšega, od levo do desno nazorsko usmerjenega, jasno povedal, kdo je bil ta vojak in pesnik. Maister bi nas moral povezati tako, kot nas je leta 1990 povezal plebiscit o samostojni državi. Ki bi je bil Rudolf Maister zagotovo vesel, saj je postavil temelje zanjo!

Mož besede in duha, katalog ob razstavi in filmu, 2015 (Foto: Janja Železnik)

22. november 2023
Zgodbe Maistrovih predmetov

Razstavo *Zgodbe Maistrovih predmetov ali iz virtualnosti v resničnost* smo vendarle odprli, čeprav me je bilo na začetku strah, kaj mi bodo posamezne ustanove posodile. Toda razstava je kar rasla in gradivo je prihajalo od vsepovsod. Z odlično oblikovalko Petro Derganc sva razpostavili predmete, gradivo, rokopise v vitrine tako lično, da sva bili ob pogledu na celotno sliko na koncu presenečeni in zadovoljni hkrati. Danes je Maister spet silno priljubljen, kajti jutri je njegov praznik, dan Rudolfa Maistra. Že dopoldne je za Radio Slovenija iz muzeja neposredno potekala oddaja o Maistru. V njej smo sodelovali: Jože Podpečnik iz Narodnega muzeja, oblikovalka Petra Derganc, Goran Završnik iz Zavoda za kulturo Kamnik in jaz. Oddajo je vodil novinar in urednik Marko Rozman. Pogovarjali smo se tudi o tem, kako je živi stik z dediščino nekaj povsem drugega kot klikati po računalniku in si podobe ogledovati na spletu. Stvarnost je za človeka (še) vedno posebna izkušnja, doživetje, ki prebudi v njem goro občutkov in misli in ga poveže z nekim časom, predmetom iz tistega časa in človekom iz tistega časa. Odprtje razstave je že v gostem temnem mraku za svetlimi okni prijazne stare generalove hiše. Pride veliko ljudi in prireditev je silno prijetna.

5 *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta*; besedilo Alenka Juvan, ilustracije Andreja Peklar. Izdal Medobčinski muzej Kamnik 2016. Leta 2021 smo jo posneli in jo v najbolj preprosti obliki uredili kot risanko. Ogledati si jo je mogoče na Maistrovi (virtualni) poti na spletu.

Zgodbe Maistrovih predmetov ali iz virtualnosti v resničnost, 2023, avtorica razstave Alenka Juvan (Foto: Alenka Juvan)

Generalu so v njegov hiši zapeli tudi Dragonarji z Unca pri Rakeku. (Foto: Alenka Juvan)

Viri in literatura

Osebni dnevnik Alenke Juvan iz Maistrove rojstne hiše.

Knjiga obiskovalcev v Maistrovi rojstni hiši.

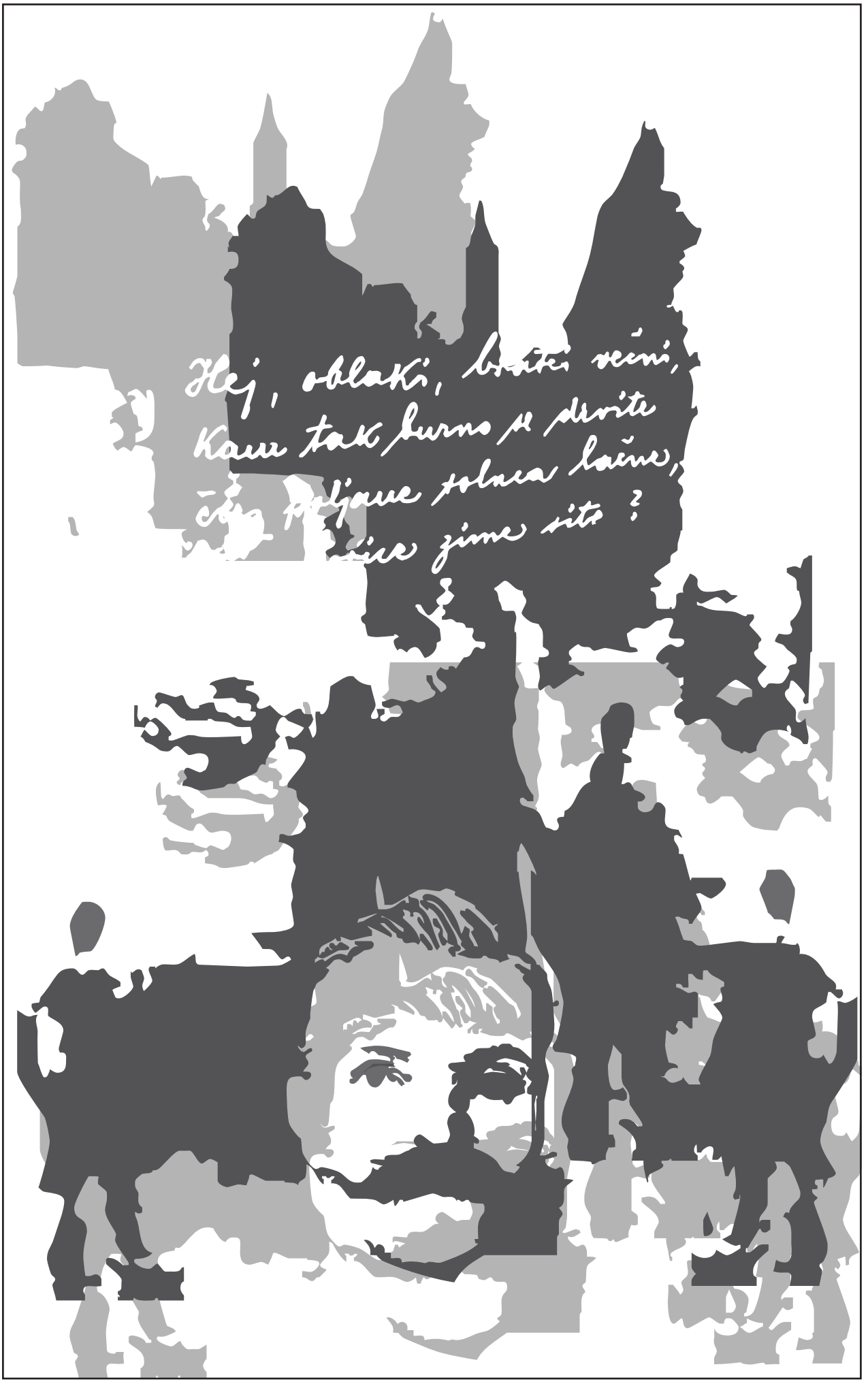
Maistrova (virtualna) pot.

Alenka JUVAN, Vlasta STAVBAR, Andrej MISSON, 2015: *Mož besede in duha.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Rudolf MAISTER, Nela MALEČKAR, Aleš BERGER idr., 2018: *Rudolf Maister, sto let severne meje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Verena PERKO, 2021: O muzah, spominjanju in muzejih v *Delo* (Sobotna priloga).

Zora TORKAR, 2013: *Rudolf Maister – domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Hej, oblaki, bratci sivi,
Kam tak hitro se mudite
Čez poljane solnca laine,
Čez zimo sito?

Jože Berlec[1]
Vrhpolje pri Kamniku 179
joze.berlec@kks-kamnik.si

20 let Društva general Maister Kamnik

Prispevek je posvečen ustanovitvi Društva general Maister Kamnik, delovanju društva in njegovemu sodelovanju z Zvezo društev general Maister in Koordinacijo veteranskih društev Kamnik - Komenda. Društvo ohranja in širi spomin na generala Maistra in njegovo delo med občani, zlasti pa med mladino, zato se povezuje z gimnazijo in osnovnimi šolami, zelo dobro sodeluje z občino Kamnik in Medobčinskim muzejem Kamnik. Skupaj z muzejem pripravlja predavanja v Maistrovi hiši, ki se nanašajo na delovanje Rudolfa Maistra in njegov čas. Pomembno je bilo odkritje obeležja 51 Maistrovim borcem na Kamniškem in doprsnega kipa v rojstni hiši generala Maistra. Vsako leto pripravimo Maistrov pohod in sodelujemo na slovesnostih ob Maistrovem spomeniku in doprsnem kipu generala Maistra pri GSŠRM.
Ključne besede: Društvo general Maister Kamnik, Maistrovo leto 2024

This article is dedicated to the establishment of the Association of General Maister in Kamnik, its operations, and its cooperation with other General Maister Societies as well as the coordination of veteran associations Kamnik - Komenda. The association preserves and spreads the memory of General Maister and his work among the citizens, especially among the youth, which is why it collaborates with high schools and elementary schools, and cooperates well with the Municipality of Kamnik and the Intermunicipal Museum of Kamnik. Together with the museum, the association holds lectures in Maister's house, relating to the activities of Rudolf Maister and the times he lived in. The unveiling of the monument to the 51 Maister fighters on Kamniški and the bust in the birthplace of General Maister were important events. Every year we organise the Maister March and participate in the ceremonies at the Maister Monument and the bust of General Maister at GSŠRM. In honour of Maister's year 2024, together with JSKD (Public Fund for Cultural Activities), we are planning to organise a concert of his songs set to music.
Keywords: Society General Maister Kamnik, Maister's year 2024

Portret generala Rudolfa Maistra (Vir: https://www.google.com/search?gs_ssp=eJzj4tDP1TcoNEvOM2D0EktPzUstSsxRKCpNyc9JU8hNzCwuSS0CALy9C7Y&q=general+rudolf+maister&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgAEC4YJxjqAjIJCAAQLhgnGOoCMgkIARAj)

Ustanovitev, vodenje Društva general Maister Kamnik

Kamnik je rojstno mesto Rudolfa Maistra. Občinske oblasti in posamezni občani so v različnih obdobjih generalu posvečali pozornost in ohranjali spomin na pomembnega rojaka. V Kamniku smo se med prvimi v Sloveniji odzvali in začeli postopek za ustanovitev domoljubnega društva general Maister.

Predlog za oblikovanje društva je podalo precej Kamničanov, med njimi častni član Društva general Maister (DGM) Ljubljana dr. Niko Sadnikar in tedanji župan Tone Smolnikar. Oblikoval se je iniciativni odbor v sestavi Jože Arko, dr. Niko Sadnikar, mag. Cene Matičič, Janko Blagšič in Ivan Pristovnik. Na seji upravnega odbora DGM Ljubljana, ki je bila 9. decembra 2002 v Kamniku, je bil potrjen omenjeni odbor. Že pred tem, 20. decembra 2002, je na Lazah v Tuhinju 26 udeležencev srečanja članov predsedstev Združenja slovenskih častnikov in Združenja veteranov vojne za Slovenijo Kamnik in Komenda, ki sta ju tedaj vodila Jože Arko in Janko Blagšič, pisno podprlo predlog o ustanovitvi podružnice.

Ustanovni zbor podružnice DGM Kamnik je bil 25. septembra 2003 v sejni dvorani občine Kamnik. Udeležilo se ga je 27 podpornikov. Zbor je vodil Jože Arko. Med ustanovnimi člani je bil tudi tedanji župan Tone Smolnikar, ki je poudaril prizadevanje občine za preureditev Maistrove rojstne hiše in obljubil finančno in drugo pomoč občine.

Po sklepu ustanovnega občnega zbora so bili v **vodstvo podružnice** imenovani Nikolaj Pinterič kot predsednik ter člana Jože Arko in Aleksander Sarnavsky.

Kamniška podružnica se je preoblikovala v samostojno **Društvo general Maister Kamnik** na občnem zboru 21. aprila 2005. Društvo je takrat štelo okrog 70 članov, vodil pa ga je sedemčlanski odbor v naslednji sestavi: **Nikolaj Pinterič, predsednik**, Franc Svetelj, podpredsednik, Jože Arko, tajnik, Marjan Gladek, zakladnik, in člani Aleksander Sarnavsky, Slavica Navinšek in Anton Vidmar.

1 Univerzitetni diplomirani inženir, predsednik Društva general Maister Kamnik.

Na letni skupščini 12. aprila 2012 so člani izvolili nov devetčlanski upravni odbor v sestavi: Ivan Miroslav Sekavčnik, predsednik, Helena Križnik, tajnica, Marjan Gladek, zakladnik, in člani dr. Marjeta Humar, Milan Šuštar, Miha Babnik, dr. Tatjana Novak in Matevž Košir. Člani nadzornega odbora so bili: Franc Svetelj, predsednik, ter člana Niko Pinterič in Jože Arko.

Vodstvo društva je bilo potrjeno na letni skupščini 17. marca 2016. V upravni odbor DGM Kamnik za mandat 2016–2020 so bili izvoljeni: Ivan Miroslav Sekavčnik, predsednik, Božo Pilej, podpredsednik, Inka Žvikart, tajnica, Jože Arko, zakladnik, in člani dr. Marjeta Humar, Rudolf Pfajfar, Katja Tabernik in Filip Železnik. Člani nadzornega odbora so bili: Matevž Košir, predsednik, in člana Franc Svetelj in Helena Križnik.

Na redni skupščini 14. marca 2019 je prišlo na željo dotedanjega predsednika do zamenjave – vodenje društva je prevzel Jože Berlec. Na redni volilni skupščini 12. marca 2020 so bili izvoljeni: Jože Berlec, predsednik, dr. Marjeta Humar, podpredsednica, Inka Žvikart, tajnica, Janez Repanšek, blagajnik, in člani mag. Zora Torkar, Katja Tabernik, Filip Železnik, Božidar Pilej, Rudi Pfajfar. V nadzorni odbor so bili izvoljeni Jože Arko, predsednik, Helena Križnik in Matevž Košir, člana. Na skupščini društva dne 14. marca 2022 so bile sprejete nekatere spremembe upravnega in nadzornega odbora: za tajnika je bil izvoljen Janez Trebušak, ki je zamenjal Inko Žvikart, namesto Filipa Železnika je bil izvoljen Igor Zemljič. Dolgoletni predsednik Ivan Miroslav Sekavčnik je bil imenovan za častnega predsednika društva.

Spominsko obeležje v čast Maistrovim borcem na Kamniškem (Foto: Jože Berlec)

Delovanje društva

Častni član DGM Ljubljana in eden glavnih pobudnikov za ustanovitev podružnice dr. Niko Sadnikar je na ustanovnem občnem zboru orisal počastitve Maistrovega spomina v Kamniku: podelitev naziva **častni meščan** občine Kamnik leta 1924, postavitev **spominske plošče** na rojstni hiši leta 1938, postavitev **spomenika** leta 1970, poimenovanje **ulice, gimnazije in mostu** po generalu Maistru, leta 1996 pa so določili **občinski praznik** na obletnico njegovega rojstva. Pobudo za to je dal prof. Milan Šuštar.

Leta 2008 je Društvo general Maister Kamnik s sodelovanjem občine pridobilo ustrezen prostor za svoje delo. Trenutno je v društvu 130 članov. O svojem delu društvo redno obvešča javnost na spletni strani občine Kamnik in Kamnik.info, na spletni strani Zveze društev general Maister ter v glasilih *Kamničan* in *Maistrov glas.*

DGM Kamnik sodeluje z Zvezo združenj borcev za vrednote NOB Kamnik, z Območnim združenjem veteranov vojne za Slovenijo Kamnik, s Policijskim veteranskim društvom Sever, odbor Kamnik, in z Območnim združenjem slovenskih častnikov Kamnik. O sodelovanju je bil 24. junija 2004 podpisan sporazum. Sodelovanje se nanaša na ohranjanje spomina na uporništvo slovenskega naroda v vseh obdobjih, na domovinsko vzgojo in na druge naloge, ki so zapisane v omenjeni listini.

Društvo dobro sodeluje z občinsko upravo, z domoljubnimi društvi pri številnih spominskih proslavah v občini Kamnik in v zadnjem obdobju zelo tesno sodeluje z Medobčinskim muzejem Kamnik, ki je upravitelj muzejske sobe Rudolfa Maistra.

Društvo general Maister Kamnik je na slovesnosti ob dnevu Rudolfa Maistra 21. novembra 2011 v Domu kulture v Kamniku razvilo **društveni prapor**.

Na pobudo in zelo aktivno sodelovanje DGM Kamnik pri pripravah je občina Kamnik naročila izdelavo **spominskega obeležja Maistrovim borcem** – na njem je 51 imen borcev, odkrili pa so ga na dan Rudolfa Maistra 23. novembra 2019. Obeležje je tik ob spomeniku generala Rudolfa Maistra, za njegovo postavitev pa gre vsa zahvala županu Mateju Slaparju.

Na tem obeležju so napisani naslednji Maistrovi borci:
Anton Ahčin, Anton Balantič, Jernej Berlec, Franc Bernot, Janez Bernot, Anton Cencelj, Jernej Čebulj, Miha Drolc, Jože Golob, Jožef Grilc, Anton Jagodic, Ivan Jagodic, Pavel Jamšek, Etbin Jerman, Stanko Jerman, Jože Jerovšek, Tomaž Keršmanc, Frančišek Kladnik, Janez Klemen, Jože Kočar, Ivan Kopitar, Miha Koritnik, Jože Koželj, Anton Lap, Avgust Lap, Alojzij Lombergar, Ivo Mihelič, Jože Mrak, Anton Nerad, Janez Pavlič, Stane Peček, Matevž Pirc, Janez Poljanšek, Franc Potočnik, Ivo Potokar, Jože Sadjak, Anton Senica, Lovro Slevec, Maks Smolnikar, Rudolf Soklič, Franc Sovre, Janez Tajč, Alojzij Trbižan, Janez Uršič, Jožef Vrankar, Viktor Weber, Avguštin Zamljen, Miha Zrimšek, Ivan Zupan, Jože Zupančič, Anton Žmuc.

V letu 2023 nam je uspelo od upravne enote pridobiti nekaj dokumentacije o Maistrovih borcih – podatki so za 36 borcev. Ti podatki zajemajo datum in kraj rojstva, bivališče v letu 1970, datum vstopa v sloven-

Ob odkritju doprsnega kipa generala Maistra 25. julija 2023 pred rojstno hišo Rudolfa Maistra in praznovanju 20-letnice delovanja društva DGM Kamnik. Na fotografiji so: župan občine Kamnik Matej Slapar, predsednik DGM Jože Berlec, generalni sekretar ZDGM Rudolf Pfajfar, predsednica ZDGM mag. Lučka Lazarev Šerbec in praporščaka s praporom ZDGM in DGM Kamnik. (Foto: Lea Logar)

sko prostovoljsko vojaško enoto za boj na severni meji 1918/19 in datum demobilizacije, kraje, kjer so njihove enote delovale na Koroškem, podatke o nadrejenih, če se jih spomnijo, in datum demobilizacije. Iščemo tudi podatke o datumih njihove smrti in seveda čim več podatkov o njih samih – spomini, kaj so počeli v življenju, fotografije … Ko bomo zbrali osnovne podatke za vse Maistrove borce na Kamniškem in še čim več drugih podatkov, bomo vse skupaj združili v knjigo.[2]

Na večer pred obletnico smrti generala Maistra 25. julija 2023 je Društvo general Maister ob podpori Zveze društev general Maister in občine Kamnik ter s sodelovanjem Medobčinskega muzeja Kamnik postavilo v vitrino Maistrove rojstne hiše nov **doprsni kip generala Maistra**. Kip je leta 1926 oblikoval kipar Nikolaj Pirnat. Ob tej priložnosti smo se spomnili na dejstvo, da je bilo naše društvo ustanovljeno pred dvajsetimi leti, in to tudi primerno zaznamovali s kulturnim programom.

Ureditev Maistrove spominske sobe

Društvo si je ves čas prizadevalo za prenovo Maistrove rojstne hiše na Šutni. Občina Kamnik je **leta 2004** s financiranjem omogočila **delno prenovo hiše**. Tedaj so obnovili temelje, streho in fasado.

Župan občine Kamnik Marjan Šarec je junija 2011 podpisal pogodbo oziroma **sporazum z župnijo Kamnik** o solastniškem deležu na Maistrovi rojstni hiši, kar je omogočilo vlaganje javnih sredstev v ta objekt in s tem po večletnih prizadevanjih končno ureditev Maistrove hiše. Na tej podlagi sta bili urejeni prva polovica pritličja in spominska soba. Slovesno odprtje je bilo pred državnim praznikom, dnevom Rudolfa Maistra, 22. novembra 2013.

2 Za zbiranje podatkov bomo potrebovali kar nekaj časa, prosimo pa vse, ki o teh borcih (napisani so na obeležju ob spomeniku generala Maistra) karkoli vedo in imajo kakršnekoli dokumente ali fotografije, da nas o tem obvestijo in jih bomo z veseljem obiskali.

Posebej je treba pohvaliti redne **prireditve in predavanja v Maistrovi hiši – Maistrove večere**, ki jih organizirata Medobčinski muzej Kamnik in Društvo general Maister Kamnik.

Na pobudo DGM Kamnik smo 29. marca 2019 prvič skupaj z Gimnazijo in srednjo šolo Rudolfa Maistra organizirali slovesnost pred šolo, kjer stoji doprsni kip generala Maistra, ki ga je izdelal slovenski akademski kipar Anton Sigulin in so ga odkrili 24. aprila 1971. Na slovesnosti so udeležence nagovorili predstavnika DGM Kamnik in ravnatelj gimnazije, dijaki pa so izvedli kulturni program, ki so ga pripravili skupaj z učitelji in mentorji šole. Takšno slovesnost imamo redno vsako leto ob obletnici rojstva Rudolfa Maistra 29. marca in ob državnem prazniku – dnevu Rudolfa Maistra – 23. novembra.

Društvo priredi tudi slovesnost na obletnico smrti generala Maistra ob Maistrovem spomeniku.

Domoljubje in mladi

Naše društvo aktivno sodeluje s **Koordinacijo veteranskih in domoljubnih organizacij** (Kovdo) v Kamniku pri spodbujanju **domoljubja**. Od leta 2012 dalje redno vsako leto razpišemo natečaj za likovna in literarna dela na to tematiko. Na natečaju sodelujejo učenci osnovnih šol v Kamniku in Komendi. Koordinacija veteranskih in domoljubnih organizacij najboljša dela razstavi v prostorih občine Kamnik. Udeleženci natečajev so nagrajeni z izbranimi knjižnimi nagradami in priznanji. Najboljši posamezniki prejmejo priznanja na osrednji slovesnosti ob občinskem prazniku. Izdelki se strokovno ocenjujejo. Za literarno področje opravita izbor dr. Marjeta Humar in Ivanka Učakar, za likovno področje pa Dušan Sterle in Alojz Berlec, zadnja leta pa Marjan Novak in Robert Uranič. KOVDO je letos izdala knjigo s prispelimi literarnimi in likovnimi prispevki vseh učencev, ki so v preteklih desetih letih sodelovali na teh natečajih. Knjigo, ki je bila javno predstavljena 28. novembra 2023 v Domu kulture Kamnik, je skupaj z uredniškim odborom uredil **Zvonko Cvek**.

Proslava pred GSŠRM dne 23. novembra 2022: nastop dijakov GSŠRM z mentorjem Maticem Smolnikarjem (Foto: Jože Berlec)

Strokovne ekskurzije

Društvo od leta 2012 dalje vsako leto organizira strokovno ekskurzijo v kraje, ki so povezani z delom ali življenjem generala Maistra.

V letu 2022 smo obiskali Maribor, kjer smo se poklonili Rudolfu Maistru pri obnovljeni grobnici, obiskali Kadetnico, muzej prve svetovne vojne in knjižnico Rudolfa Maistra v Univerzitetni knjižnici v Mariboru.

Člani DGM Kamnik v Kadetnici (Foto: Jože Berlec)

Maistrovi pohodi

Leta 2006 je društvo ob občinskem prazniku organiziralo pohod na Veliko špico nad Kamnikom. Pohod, ki traja okoli dve uri in pol, sedaj redno organiziramo vsako leto drugo soboto v aprilu, in sicer od spomenika Rudolfa Maistra na Trgu talcev čez Šutno do Maistrove rojstne hiše, Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra na Veliko Špico in mimo Starega gradu nazaj v dolino. Pohoda se redno udeleži približno 30 do 100 pohodnikov. Pred pohodom imamo ob spomeniku krajšo slovesnost – nagovor predsednika DGM Kamnik, nagovor župana občine Kamnik in tudi recitacije Maistrovih pesmi.

Pohodniki se vedno ustavimo tudi pri Maistrovi rojstni hiši in počastimo njegov spomin. (Foto: Lea Logar)

Druge dejavnosti Društva general Maister Kamnik

Člani Društva general Maister Kamnik vsako leto ob občinskem prazniku, posvečenem Rudolfu Maistru, sodelujejo v programu občinskih proslav. Prisotni smo pri: polaganju spominskih vencev, podoknici pevskega zbora Solidarnost pri Maistrovi hiši, na predavanjih in kvizih o Maistru in drugih dejavnostih. Skupaj z ZDGM postavljamo razstave o Maistru v kamniških šolah, saj je pomembno področje našega delovanja tudi širjenje domoljubja predvsem med mladimi.

V letu 2023 je Zveza društev general Maister prvič podelila priznanja zveze.

Zlati znak so prejeli: Ivan Sekavčnik, Jože Arko, Zora Torkar, Franc Svetelj, Rudi Fajfar in dr. Marjeta Humar. Roman Špeh je prejel odlikovanje za praporščaka. Teh priznanj je bilo letos več, ker so se podeljevala prvič, in to za vse preteklo obdobje. Podelila jih je predsednica ZDGM mag. Lučka Lazarev Šerbec. Na proslavi na dan generala Maistra pa je v Kamniku prejel **spominsko priznanje za zasluge pri ohranjanju spomina, sporočilnosti in veličine generala naš član in generalni sekretar ZDGM** Rudolf Pfajfar za dolgoletno delo in pomemben prispevek pri razvoju in vse večji prepoznavnosti Zveze društev general Maister in društev v njeni sestavi.

Leto 2024 je slovenska vlada na pobudo mnogih – tudi ZDGM – razglasila za Maistrovo leto. Župan občine Kamnik Matej Slapar je imenoval komisijo, ki zbira pobude in usklajuje termine za posamezne prireditve. Komisija s svojo sestavo pokriva Društvo general Maister, muzej, knjižnico, šole, glasbeno šolo, Javni sklad za kulturne dejavnosti, Javni zavod za kulturo Kamnik in seveda občino Kamnik. Prireditve v počastitev Maistrovega leta bodo razporejene skozi vse leto, več jih bo okoli praznikov – obletnice rojstva in smrti ter dneva Rudolfa Maistra.

Na občinski internetni strani pa so zapisane vse informacije o dogodkih v čast Rudolfa Maistra. Želja vseh nas je, da Kamnik – Maistrovo mesto – dostojno proslavi 150. obletnico Maistrovega rojstva in 90. obletnico njegove smrti.

Kvartet Krt med nastopom pred Maistrovim spomenikom 26. julija 2020 (Foto: Lea Logar)

Rajko Slapnik[1]
Drnovškova pot 2, Kamnik
rajko.slapnik@gmail.com

Vido Kregar[2]
Volčji Potok 8, Radomlje
vido.kregar@gmail.com

Pritoki Kamniške Bistrice pod Velikoplaninsko planoto fekalno in komunalno onesnaženi

Izvirni znanstveni članek

Avtorja predstavljata rezultate šestletnih mikrobioloških raziskav podzemne vode v nedrju Velikoplaninske planote. Fekalno in komunalno onesnaževanje na planinah in v dolini Kamniške Bistrice vse bolj ogroža zajetje pitne vode na Iverju, ki oskrbuje 27.590 prebivalcev kamniške in komendske občine. Povečane vrednosti bakterije *Escherichia coli*, koliformnih bakterij, mikroorganizmov in enterokokov so bile izmerjene v izvirnih in izlivnih delih potokov, ki imajo porečja pod Veliko planino in se izlivajo v reko Kamniško Bistrico. Avtorja opozarjata še na okrog 150 drugih zdaj znanih sodobnih onesnaževal, to je strupenih agensov, ki so jih odkrili v fekalnih vodah in bi se lahko nekatera izmed njih pojavila tudi v pitni vodi v zajetju Iverje. Predlagata postavitev meteoroloških postaj po celotnem območju Kamniško-Savinjskih Alp (KSA), ki bi odgovornim službam posredovale natančne podatke o količini in kraju padavin, kar bi omogočilo tudi boljše prognoze glede nevarnosti onesnaževanja podzemnih voda in groženj zemeljskih plazov in visokih vod. V dobro kvalitete pitne vode predlagata natančno upoštevanje ničelne tolerance glede onesnaževanja voda na celotnem območju KSA in posledično s tem tudi strog nadzor, ki je v pristojnosti inšpektorskih služb.
Ključne besede: Velikoplaninska planota, dolina Kamniška Bistrica, podzemne vode, mikrobiološke raziskave, onesnaževanje, zajetje pitne vode Iverje

The authors present the results of a six-year microbiological investigation of groundwater in the underbelly of the Velika Planina Plateau. Faecal and communal pollution in the mountains and in the Kamniška Bistrica Valley is threatening the catchment of drinking water on Iverje, which supplies 27,590 inhabitants of the Kamnik and Komenda municipalities. Increased values of *Escherichia coli* bacteria, coliform bacteria, microorganisms, and enterococci were measured in the source and outlet parts of streams that have basins below Velika Planina and flow into the Kamniška Bistrica River. The authors draw attention to around 150 additional present-day pollutants, i.e. toxic agents, which were discovered in faecal waters and some could also appear in drinking water in the Iverje catchment. They propose the installation of meteorological stations throughout the entire area of the Kamnik-Savinja Alp, which would provide accurate data on the amount and location of precipitation to the responsible services, which would also enable better forecasts regarding the risk of groundwater pollution and the threat of landslides and rising waters. For the benefit of quality drinking water, they propose strict adherence to zero tolerance regarding water pollution in the entire area of the Kamnik-Savinja Alp and, consequently, stricter control, which is the responsibility of the inspection services.
Keywords: Velika Planina plateau, Kamniška Bistrica Valley, groundwater, microbiological research, pollution, Iverje drinking water catchment

1 Uvod

Jamarji se ukvarjamo s krasom, ki je zelo zapleteno ravnotežje med skalo, vodo, zrakom in biološkimi agensi. Kamniški jamarji že vrsto let raziskujemo podzemni svet Kamniško-Savinjskih Alp (KSA). S problemi podzemne vode v naših planinah smo se člani Jamarskega kluba (JK) Kamnik začeli ukvarjati kmalu po ustanovitvi. Že leta 1985 smo izvedli prve raziskave vodnih razmer na Veliki planini in potem v devetdesetih letih sodelovali pri sledenju podzemskih vod, se pravi smerem odtekanja vod v Kamniško-Savinjskih Alpah (Novak 1994/95). Lotili smo se podrobnejših hidroloških raziskav in prvih fizikalno-kemijskih in mikrobioloških meritev.

Bili smo mentorji raznim raziskovalnim nalogam dijakov takratne gimnazije v Kamniku (Uršič, Kregar K. 2003; Kregar A. in ostali 2004, 2005), ki so obravnavale raziskave podzemnega sveta in probleme onesnaževanja voda.

Leta 2017 smo začeli delovati v projektu vodne poti KSA (2017–2020), ki smo ga leta 2021 nadaljevali s projektom Mreža vodnih poti KSA (2021–2022), ki ga je v veliki meri sofinancirala ES. V ta projekt so bile vključene dve državi, štiri lokalne akcijske skupine in 12 občin. Takrat smo ugotovili visoko stopnjo onesnaženosti izvirskih voda pod Veliko planino. Sledile so večkratne meritve fizikalno-kemijskih parametrov v izvirski in izlivni vodi vodotokov, ki se stekajo v reko Kamniško Bistrico do zajetja Iverje, ki jih je financirala občina Kamnik (Občina Kamnik 2021, 2022, 2023). Vzporedno s fizikalno-kemijskimi meritvami smo vzorčevali vodo za mikrobiološke raziskave, ki so jih izvajali v Nacionalnem laboratoriju za zdravje, okolje in hrano (NLZOH) v Ljubljani. Biološke raziskave, ki so temeljile na bioindikatorskih vrstah mehkužcev (polžev in školjk), pa je izvajal dr. Rajko Slapnik, samostojni raziskovalec in tudi član JK Kamnik. Tako je občina Kamnik po sklepu župana Mateja Slaparja prvič po 30 letih zopet financirala dodatne raziskave izvirov in odtokov v Kamniško Bistrico izpod Velike planine pa tudi z drugih prilivnih območij (dolina Kamniške Bistrice vzvodno od Iverja).

Z raziskavami smo želeli ugotoviti dinamiko onesnaževanja podzemne vode in odkriti glavne vire onesnaževanja. Dobljeni rezultati, objavljeni v zaključnih poro-

1 Jamarski klub Kamnik; ZOSPEUM, raziskovanje mehkužcev Rajko Slapnik s. p., doktor bioloških znanosti, samostojni raziskovalec in zunanji sodelavec Prirodoslovnega muzeja Slovenije, jamar in biospeleolog, predsednik Jamarskega kluba Kamnik.

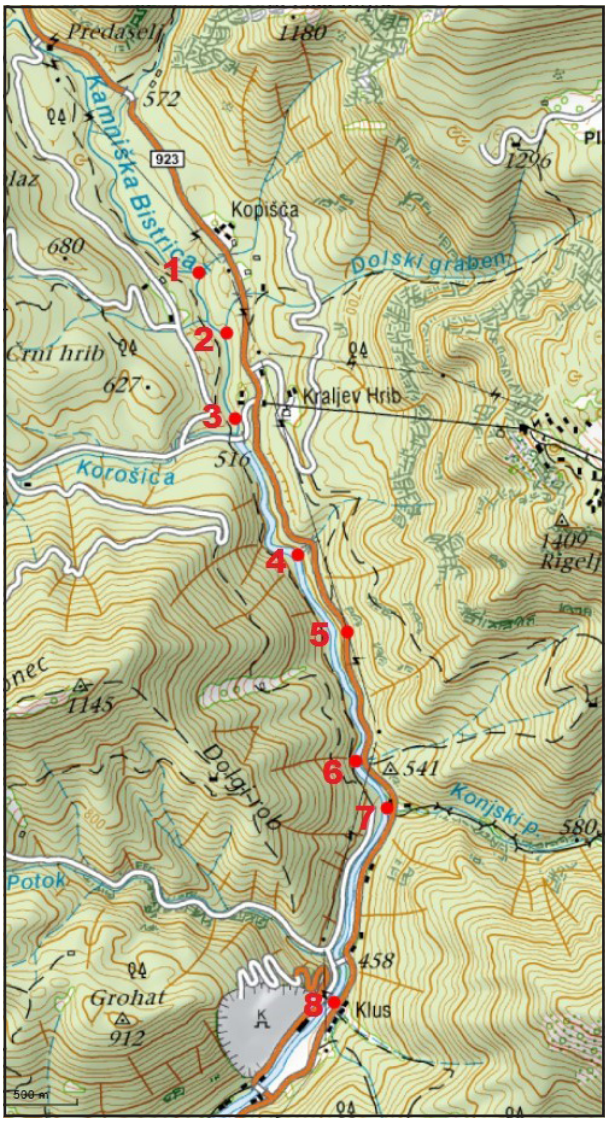
2 Jamarski klub Kamnik, prvi predsednik Jamarskega kluba Kamnik in dvakratni predsednik Jamarske zveze Slovenije.

čilih (Slapnik, Kregar 2018/2019, 2020, 2021, 2022, 2023) in *Kamniških zbornikih* (Komac 2022; Slapnik, Kregar 2020, 2022), bodo dobra osnova odgovornim za preskrbo s pitno vodo in pri reševanju aktualnih problemov glede onesnaževanja podzemne vode.

Velikoplaninsko planoto sestavlja več pašnih planin, ki imajo dolgo pašno zgodovino.

Vse do začetka turističnega razvoja Velike planine v šestdesetih letih 20. stoletja vpliv človeških dejavnosti in paše na planoti ni imel posledic za kvaliteto podzemne vode v nedrju planote. Število govedi je bilo ustrezno površini pašnikov in količini padavinske vode, ujete v kaleh in drugih zbiralnikih vode, pastirji so živeli skromno, v pastirskih kočah, z dobrinami, ki sta jim jih dali narava in pašna živina. S postavitvijo nihalke, številnih turističnih koč, smučarskega centra sta se zelo povečala obisk in čas bivanja na planinah. Zaradi neurejene infrastrukture (neustrezne greznice, ničen odvoz fekalij in gospodinjskih odplak v dolino ...) se je mikrobiološko stanje izvirnih vod v dolinah pod planoto zelo poslabšalo.

V zaledje vodnega zajetja Iverje se izlivajo studenci in potoki z zahodnega pobočja Velike planine. Z meritvami z obarvanjem podzemnih voda je bila ugotovljena zveza med greznico na Šimnovcu in zajetjem vode za Kraljev hrib (Novak 1994/95). Med raziskavami na terenu smo ugotovili precej izvirov, ki smo jih razdelili v tri skupine. Razlikujejo se tako po legi kot po geološki podlagi. Vsem je skupno to, da se vsaj delno zbirajo na oligocenskih sedimentih, potem pa je njihova pot različna. V reko Kamniško Bistrico se izpod Velikoplaninske planote izlivajo potok Kopišnica, Dolski potok, potok pri nihalki na Veliko planino, potok nad grobiščem pod Šimnovim plazom, potoček pod koritom ob cesti za Kamniško Bistrico, potok v grapi JV pod Kobilico in J od Sivnika, Konjski potok, potok pod Klusom in še nekaj nestalnih hudourniških potočkov (Preglednica 1; Slika 1). Dolžina teh pritokov kaže, da površinsko omrežje sploh ni razvito. Popolnoma je razvita podzemna mreža z vsemi specifičnimi lastnostmi in ugankami. Le manjši del padavinske vode se izliva naravnost v površinske vodotoke.

Slika 1: Potoki pod Velikoplaninsko planoto, ki se dolvodno izlivajo v Kamniško Bistrico (Preglednica 1). (Avtor karte: Benjamin Lap)

Preglednica 1: Potoki pod Velikoplaninsko planoto, ki se dolvodno izlivajo v Kamniško Bistrico (Št. lokal.: Številka lokalitete) s podanimi Gaus-Krugerjevimi koordinatami.

Št. lokal.	Lokaliteta	GKY	GKX	m mnv	Y-koord	X-koord	m nmv
1	potok Kopišnica	46995	129692	516	471354	126979	541
2	Dolski potok	470088	129386	512	470917	127007	457
3	potok pod nihalko na VP	470137	128958	502	477161	130352	615
4	potok nad grobiščem, pod Šimnovim plazom	470441	128276	507	477115	129976	597
5	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	470687	127888	524	470245	129918	581
6	potok JV pod Kobilico in J od Sivnika	470727	127240	470	469982	129688	552
7	Konjski potok	470886	127004	466	470057	129441	539
8	potok nad Klusom	470611	126033	452	470218	129042	545

Slika 2: Korito in pipa pod izvirom ob cesti v Kamniško Bistrico (Foto: Rajko Slapnik)

Slika 3: Izlivni del Konjskega potoka v Kamniško Bistrico po ujmi (Foto: Vido Kregar)

1.1 Potok Kopišnica in Dolski potok

V potok Kopišnica in Dolski potok se steka voda s planin Dol in Konjščica, ki sta v poletnem času precej obljudeni. Najbolj severno oziroma gorvodno smo v Dolškem grabnu sledili prvi niz izvirov od najvišjega pod Konjščico, ki je zajet za vodooskrbo planine Dol, potem ponikne in se v Dolskem grabnu pojavi še trikrat. Vmes prečka še eno bariero iz oligocenskih sedimentov in v dolini se nizko v pobočju voda pojavi v dveh izvirih iz morene ter teče po moreni in talnih apnencih, kjer naredi tudi slap v Kamniško Bistrico.

1.2 Potok pod nihalko na Veliko planino, potok nad grobiščem pod Šimnovim plazom, izvir ob cesti v Kamniško Bistrico in potok JV pod Kobilico in J od Sivnika

Proti jugu sledi na pobočju Velike planine niz izvirov iz oligocenskega sedimenta, ki različno visoko zapira bok Velike planine. Tu so izviri manj izdatni, je pa onesnaženje večje. Vsi se izlivajo v Kamniško Bistrico nad zajetjem Iverje. Ob suši leta 2022 so jih delno uničili divji prašiči s kopanjem v njih in zasuli izvirne kotanje. Med poplavami 2023 so se v njih pojavile velike količine vode in jih zopet odprle in precej spremenile ter pri tem z močnim prenosom sedimentov precej poškodovale cesto na več odsekih. Prav tako je bilo s potočkom pod postajo žičnice, ki le po naključju ni spet podrl mostu čez Kamniško Bistrico na Brsnike, a je povzročil 15 m širok jarek v pobočju. To zelo veliko povečanje pretokov kaže na povezavo teh izvirov z visokim dvigom gladine podzemne vode v masivu Velike planine, s tem pa tudi na vir visoke stopnje onesnaženosti. Ti dvigi podzemne vode so povzročili tudi večino zemeljskih plazov na južni strani gorovja. Veliko nasičenost kraškega podzemlja z vodo v vsem masivu smo opazili med terenskim delom že dan pred poplavami, ko je na izviru Lučnice voda tekla iz izvira, soteske Brložnice in Tomaževčeve jame hkrati.

Potok pod nihalko na Veliko planino je izrazito hudourniški. V poletnih mesecih so lahko določeni deli struge povsem suhi. Potok nad grobiščem pod Šimnovim plazom, izvir ob cesti v Kamniško Bistrico in potok JV pod Kobilico in J od Sivnika so krajši in manjši vodotoki. Njihova povirja so manj obsežna. Po obilnem deževju se pretoki močno povečajo, saj se vanje stekajo padavinske površinske vode. Dvokraki izvirni del potoka nad grobiščem pod Šimnovim plazom je bolj znan lovcem in divjadi. Šele po obilnem deževju potok močno naraste. Izvir potoka JV pod Kobilico in J od Sivnika je v strugi hudourniškega potoka nekaj deset metrov nad cesto za Kamniško Bistrico.

1.3 Konjski potok in potok nad Klusom

Tretje območje je južno od tod in obsega dolino Konjske in sega daleč v masiv, nato pa sledi niz manjših izvirov v pobočju nad zajetjem Iverje. Situacije v Dolini Konjske še nismo preverili, saj so visoke vode uničile vse, kar je bilo v njej. Smo pa na južnem boku masiva v dolini Črne ugotovili zelo visok dvig nivoja podzemne vode, ki je v pobočju visoko nad dolino odprla nove začasne izvire in struge, ki so naredili mnogo škode. Te bi bilo treba natančno določiti in izmeriti, saj bi iz teh podatkov lahko določili hidravlično situacijo visokih vod.

2 Rezultati

Rezultati kažejo, da so fizikalno-kemijski kazalniki vseh vod zelo ugodni (Slapnik, Kregar 2018, 2020, 2022, 2023), katastrofalni pa so mikrobiološki podatki. V večini primerov se pojavljajo bakterije *Escherichia coli,* koliformne bakterije, mikroorganizmi in enterokoki. *E. coli* je dosegla celo vrednost 1700 CFU/100ml.

2.1 Potok Kopišnica in Dolski potok

V zajetju na Kopiščih in v izviru Kopišnice smo med letoma 2018 do 2023 praviloma v poletnih mesecih zaznali nekoliko višje koncentracije *E. coli* in precej visoke koncentracije koliformnih bakterij in enterokokov. Le v štirih primerih od 15 meritev *E. coli* ni bilo v vodi. V izlivnem delu Kopišnice so bile v enakem obdobju koncentracije *E. coli* koliformnih bakterij in enterokokov še precej višje in le v 2 primerih *E. coli* niso bile zaznane.

Dolski potok je neprimerno daljši v primerjavi s Kopišnico. Ima obsežnejše povirno območje. Vanj se steka več površinskih vod. Večjo prisotnost bakterij *E. coli* smo zaznali že v zgornjem delu potoka, na nadmorski višini okrog 1000 m. V izviru v strugi Dolskega potoka nad Kraljevim hribom je bila vrednost 14. 7. 2022 *E. coli*, koliformnih bakterij in enterokokov skrb zbujajoče visoka. Vrednosti bakterij *E. coli,* koliformnih bakterij in enterokokov v izlivnem delu Dolskega potoka so vsako leto višje in potrjujejo vse večjo obremenjenost podzemne vode s fekalnimi in odpadnimi vodami (Preglednica 2).

Preglednica 2: Vrednosti *Escherichia coli (E. coli)*, koliformnih bakterij (Koli. bak.), skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C (SŠM pri 37 °C), skupnega števila mikroorganizmov pri 22 °C (SŠM pri 22 °C) in enterokokov (Enterokoki) pri dani temperaturi v zajetju na Kopiščih, na izviru Kopišnice, v potoku Kopišnica in Dolskem potoku s podanimi mejnimi vrednostmi po Pravilniku o pitni vodi.

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	T vode	*E. coli*	Koli. bak.	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C	Enterokoki
MVP KSA			(°C)	(CFU/100ml)	(CFU/100ml)	(CFU/ml)	(CFU/ml)	(CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	<100 CFU/ml	<100 CFU/ml	0 CFU/100ml
90,1	Kopišče – zajetje	18. 11. 2018	7,9	ni najdeno	12	< 10	22	
90,1	Kopišče – zajetje	3. 7. 2019	8,4	≈ 6	57	< 10	40	
90,1	Kopišče – zajetje	3. 9. 2019	9,2	≈ 8	44	148	> 300	
90,1	Kopišče – zajetje	9. 8. 2020	9,4	≈ 8	38	< 10	27	
90,1	Kopišče – zajetje	3. 9. 2020	9,2	< 4	29	214	172	
90,1	Kopišče – zajetje	4. 7. 2021	8,5	ni najdeno	≈ 5	< 10	< 10	
90,1	Kopišče – zajetje	3. 8. 2021	9,6	≈ 1	12	13	52	
90,1	Kopišče – zajetje	30. 8. 2021	9,5	≈ 1	16	243	244	
90,1	Kopišče – zajetje	29. 9. 2021	8,6	ni najdeno	≈ 2	< 10	25	
90,1	Kopišče – zajetje	14. 7. 2022	9,2	1	82	> 300	> 300	≈ 3
90,1	Kopišče – zajetje	19. 9. 2022	8,4	9	50	16	51	ni najdeno
90,1	Kopišče – zajetje	24. 10. 2022	8,8	6	> 201	26	86	≈ 3
90,2	Kopišče – izvir	18. 11. 2018	7,9	ni najdeno	10	< 10	27	
90,2	Kopišče – izvir	3. 7. 2019	9,1	< 4	> 100	> 10	48	
90,2	Kopišče – izvir	3. 9. 2019	9,5	< 4	83	102	> 300	
90,3	Kopišnica – izliv	18. 11. 2018	7	ni najdeno	> 100	< 10	27	
90,3	Kopišnica – izliv	3. 7. 2019	11,6	62	> 100	18	> 300	
90,3	Kopišnica – izliv	3. 9. 2019	11,7	11	> 100	176	> 300	
90,3	Kopišnica – izliv	3. 8. 2021	12,4	≈ 6	128	11	116	
90,3	Kopišnica – izliv	30. 8. 2021	10,2	ni najdeno	> 80	< 10	52	
90,3	Kopišnica – izliv	29. 9. 2021	10,5	≈ 2	> 80	16	116	

Št. lokal. MVP KSA	Lokaliteta	Datum	T vode (°C)	*E. coli* (CFU/100ml)	Koli. bak. (CFU/100ml)	SŠM pri 37 °C (CFU/ml)	SŠM pri 22 °C (CFU/ml)	Enterokoki (CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	**0 CFU/100ml**	**<100 CFU/ml**	**<100 CFU/ml**	**0 CFU/100ml**
90,3	Kopišnica – izliv	14. 7. 2022	15,2	50	687	> 300	> 300	58
90,3	Kopišnica – izliv	19. 9. 2022	9,4	32	> 201	66	> 300	26
90,3	Kopišnica – izliv	24. 10. 022	9,6	1	> 201	27	131	≈ 9
90,3	Kopišnica – izliv	2. 8. 2023	9,1	4	> 201	23	153	14
90,3	Kopišnica – izliv	23. 8. 2023		25	> 201	25	264	36
91	Dolski graben (g.), kota 960	19. 11. 018		< 4	> 100	27	25	
91	Dolski g., kota 960	5. 6. 2019	12,9	< 4	> 100	252	> 300	
91	Dolski g., kota 960	4. 9. 2019	15	53	> 100	> 300	> 300	
91,1	Dolski g., kota 760	19. 11. 2018		ni najdeno	27	< 10	< 10	
91,1	Dolski g., kota 760	5. 6. 2019	8	< 4	97	< 10	27	
91,1	Dolski g., kota 760	4. 9. 2019	8,8	< 4	49	21	50	
91,4	Dolski g., izvir 1	14. 7. 2022	9,4	96	2420	> 300	> 300	51
91,4	Dolski g., izvir 1	19. 9. 2022	9	14	201	21	82	17
91,4	Dolski g., izvir 1	24. 10. 2022	8,9	8	59	< 10	47	ni najdeno
91,2	Dolski g., izliv	18. 11. 2018	7,8	< 4	57	< 10	21	
91,2	Dolski g., izliv	5. 6. 2019	14,4	21	> 100	35	> 300	
91,2	Dolski g., izliv	4. 9. 2019	11,8	≈ 8	> 100	24	137	
91,2	Dolski g., izliv	3. 8. 2021	10,6	32	> 80	48	> 300	
91,2	Dolski g., izliv	30. 8. 2021	9,7	24	> 80	< 10	60	
91,2	Dolski g., izliv	29. 9. 2021	9,9	≈ 3	89	< 10	106	
91,2	Dolski g., izliv	14. 7. 2022	11,2	5	276	> 300	> 300	20
91,2	Dolski g., izliv	19. 9. 2022	10,1	25	> 201	113	> 300	64
91,2	Dolski g., izliv	24. 10. 2022	10,4	16	> 201	96	182	11
91,2	Dolski g., izliv	2. 8. 2023	10,1	38	> 201	58	> 300	35
91,2	Dolski g., izliv	23. 8. 2023		74	> 201	50	> 300	32

2.2 Potok pod nihalko na Veliko planino, potok nad grobiščem pod Šimnovim plazom, izvir ob cesti v Kamniško Bistrico in potok JV pod Kobilico in J od Sivnika

Voda v potoku pod nihalko na Veliko planino sodi med najbolj onesnažene. Vrednosti bakterij *E. coli,* koliformnih bakterij, število mikroorganizmov in enterokokov so bile visoke tako v sušnem kot tudi deževnem obdobju. Komunalna neurejenost objektov in počitniških koč na Šimnovcu, doma na Kraljevem hribu in objektov ob spodnji postaji nihalke je skozi daljše časovno obdobje izrazito negativno vplivala na kvaliteto podzemne vode (Preglednica 3).

Potok nad grobiščem pod Šimnovim plazom se napaja s podzemno vodo Šimnovca, zato so vrednosti bakterij *E. coli,* koliformnih bakterij, število mikroorganizmov in enterokokov visoke in zelo podobne vrednostim v potoku pod nihalko na Veliko planino (Preglednica 3).

Vodo iz izvira ob cesti v Kamniško Bistrico pogosto pijejo kolesarji na vožnji proti Kamniški Bistrici in neredko tam srečujemo voznike, ki na pipi pod izvirom polnijo posode za vodo. Rezultati enajstih meritev v zadnjih sedmih letih so pokazali, da je bila voda v devetih primerih minimalno okužena in še primerna za pitje, v dveh primerih (19. 9. 2022 in 2. 8. 2023), po deževju, so bile vrednosti *E. coli*, koliformnih bakterij in enterokokov znatno višje in je bila voda neprimerna za pitje (Preglednica 3).

Štiri MB-meritve vode iz potoka JV pod Kobilico in J od Sivnika v letih 2022 in 2023 v grobem dokazujejo fekalno onesnaženost podzemne vode (Preglednica 3).

Preglednica 3: Vrednosti *Escherichia coli (E. coli)*, koliformnih bakterij (Koli. bak.), skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C (SŠM pri 37 °C), skupnega števila mikroorganizmov pri 22 °C (SŠM pri 22 °C) in enterokokov (Enterokoki) pri dani temperaturi v potoku pod nihalko na Veliko planino, v potoku nad grobiščem pod Šimnovim plazom, na izviru ob cesti v Kamniško Bistrico in potoku JV pod Kobilico in J od Sivnika s podanimi mejnimi vrednostmi po Pravilniku o pitni vodi.

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	T vode	E. coli	Koli. bak.	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C	Enterokoki
MVP KSA			(°C)	(CFU/100ml)	(CFU/100ml)	(CFU/ml)	(CFU/ml)	(CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	<100 CFU/ml	<100 CFU/ml	0 CFU/100ml
92	potok pod nihalko	19. 11. 2018	4,7	11	> 100	23	44	
92	potok pod nihalko	3. 7. 2019	16,1	> 100	> 100	112	> 300	
92	potok pod nihalko	3. 9. 2019	15,7	38	> 100	128	> 300	
92	potok pod nihalko	19. 9. 2022	11,4	> 201	> 201	> 300	> 300	> 80
92,1	potok pod nihalko, izliv	19. 11. 2018	5,1	35	> 100	21	> 300	
92,1	potok pod nihalko, izliv	3. 9. 2019	16,1	> 100	> 100	119	> 300	
92,1	potok pod nihalko, izliv	3. 8. 2021	15,5	> 80	> 80	104	> 300	
92,1	potok pod nihalko, izliv	30. 8. 2021	14,6	64	> 80	> 300	> 300	
92,1	potok pod nihalko, izliv	29. 9. 2021	13,5	66	> 80	204	> 300	
92,1	potok pod nihalko, izliv	2. 8. 2023	14	83	> 201	> 300	> 300	> 80
92,1	potok pod nihalko, izliv	23. 8. 2023		56	> 201	> 300	> 300	> 80
154,2	izvir v strugi nad grob.	19. 9. 2022	12,1	95	> 201	> 300	> 300	59
154,2	izvir v strugi nad grob.	24. 10. 2022	11,7	29	> 201	77	> 300	13
154,3	potok v strugi nad grob., izliv	2. 8. 2023	12,8	32	> 201	168	> 300	78
154,3	potok v strugi nad grob., izliv	23. 8. 2023		10	> 201	200	> 300	68
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	29. 1. 2006		0	0	42	5	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	17. 10. 2017		ni najdeno	24	< 10	< 10	

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	T vode	E. coli	Koli. bak.	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C	Enterokoki
MVP KSA			(°C)	(CFU/100ml)	(CFU/100ml)	(CFU/ml)	(CFU/ml)	(CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	<100 CFU/ml	<100 CFU/ml	0 CFU/100ml
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	26. 7. 2018	12,8	< 4	18	> 300	> 300	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	18. 11. 2018	9,2	ni najdeno	38	< 10	< 10	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	3. 7. 2019	12,5	ni najdeno	> 100	187	50	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	3. 9. 2019	13,8	< 4	30	100	> 300	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	2. 8. 2021	12,2	≈ 4	50	< 10	58	
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	14. 7. 2022	12,4	< 1	43	> 300	> 300	≈ 2
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	19. 9. 2022	10,7	31	201	33	135	> 80
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	2. 8. 2023	12,6	10	> 201	64	289	16
30	izvir ob cesti v Kamniško Bistrico	23. 8. 2023		4	> 201	30	232	ni najdeno
152	izvir v grapi JV pod Kobilico	14. 7. 2022	11,7	3	727	40	> 300	80
152	izvir v grapi JV pod Kobilico	19. 9. 2022	9,8	16	78	< 10	111	10
152	izvir v grapi JV pod Kobilico	24. 10. 2022	9,8	2	101	12	105	ni najdeno
152,1	potok v grapi JV pod Kobilico, izliv	2. 8. 2023	10	6	> 201	22	167	≈ 8

2.3 Konjski potok in potok nad Klusom

Podzemna voda, ki prihaja na površje v izviru v dolini Konjske, je po pripovedovanju domačinov in uporabnikov strelišča izredno prijetna za pitje. In res je tako. V vseh letih meritev smo v njej le nekajkrat zaznali sledi *E. coli,* koliformnih bakterij in drugih mikroorganizmov. Povsem drugačna je voda v Konjskem potoku. Že v zgornjem delu potoka smo izmerili precej višje vrednosti. Vrednosti *E. coli*, koliformnih bakterij, mikroorganizmov in enterokokov v izlivnem delu potoka v Kamniško Bistrico pa so zrasle v nebo. Rezultati enajstih meritev med letoma 2018 in 2023 so porazni. *E. coli* in koliformne bakterije so v poletnih mesecih 2021, 2022 in 2023 presegli vrednosti 200 CFU/100ml. Tudi vrednosti enterokokov so bile 2022 pri dveh meritvah višje od 80 CFU/100 ml (Preglednica 4).

V Stahovici nad domačijo Klus je na obronku gozda ob nekdanji smučarski trasi izvirček potoka nad Klusom. Izvirska voda je vir pitne vode okoliškim prebivalcem, zato so okrog izvira zgradili nekaj zajetij. V poletnih mesecih je poraba vode večja od pritoka, zato je pogosto struga pod zajetji suha. Domačini so nas večkrat opozorili, da je voda slaba, zaudarja in je ne pijejo več. Povečane vrednosti *E. coli,* koliformnih bakterij in enterokokov predvsem v poletnem času so pokazale tudi naše meritve (Preglednica 4).

Potok nad Klusom je kratek. Od izvira do izliva v Kamniško Bistrico ne presega dolžine 200 m, vendar ima voda v izlivnem delu izredno visoke vrednosti vseh izmerjenih mikrobioloških parametrov (Preglednica 4). Vrednosti, izmerjene 30. 8. 2021, so enakovredne vrednostim v iztokih greznic. Tik pod izlivom potoka nad Klusom v Kamniško Bistrico je žičnata ograja, ki ograjuje drenažno območje zajetja Iverje, ki se napaja

predvsem iz reke Kamniške Bistrice. Izsledki raziskav mag. Josipa Marka Sadnikarja (Štrajhar 2022) nesporno potrjujejo vodni tok iz reke do zajetja skozi drenažni sistem, ki je v slabem stanju in potreben obnove: »*Zajetje je bilo izdelano med letoma 1973 in 1978 in se skoraj v celoti napaja z vodo iz reke, njena izdatnost je neposredno povezana z gladino vode v Kamniški Bistrici. Prav tako sta kvaliteta in sestava vode odvisni od onesnaženosti vode v rečni strugi.*«

Preglednica 4: Vrednosti *Escherichia coli (E. coli),* koliformnih bakterij (Koli. bak.), skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C (SŠM pri 37 °C), skupnega števila mikroorganizmov pri 22 °C (SŠM pri 22 °C) in enterokokov (Enterokoki) pri dani temperaturi v Konjskem potoku in potoku nad Klusom s podanimi mejnimi vrednostmi po Pravilniku o pitni vodi.

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	T vode	E. coli	Koli. bak.	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C	Enterokoki
MVP KSA			(°C)	(CFU/100ml)	(CFU/100ml)	(CFU/ml)	(CFU/ml)	(CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	<100 CFU/ml	<100 CFU/ml	0 CFU/100ml
29	izvir v dolini Konjske	29. 1. 2006		0	0	7,5	5	
29	izvir v dolini Konjske	12. 11. 2017	9,8	< 4	≈ 9	< 10	11	
29	izvir v dolini Konjske	26. 7. 2018	10,9	ni najdeno	41	< 10	< 10	
29	izvir v dolini Konjske	19. 11. 2018	7,2	< 4	≈ 4	< 10	< 10	
29	izvir v dolini Konjske	3. 7. 2019	13,2	ni najdeno	95	< 10	38	
29	izvir v dolini Konjske	5. 9. 2019	11,5	ni najdeno	< 4	< 10	< 10	
29	izvir v dolini Konjske	4. 7. 2021	11,4	ni najdeno	26	< 10	< 10	
29	izvir v dolini Konjske	2. 8. 2021	11,8	ni najdeno	50	< 10	14	
29	izvir v dolini Konjske	30. 8. 2021	12	ni najdeno	56	< 10	< 10	
29	izvir v dolini Konjske	2. 8. 2021	11,8	ni najdeno	50	< 10	14	
29	izvir v dolini Konjske	14. 7. 2022	11,7	manj kot 1	8	< 10	> 300	ni najdeno
29	izvir v dolini Konjske	19. 9. 2022	10,8	4	32	< 10	20	≈ 4
29	izvir v dolini Konjske	24. 10. 2022	11,7	1	18	< 10	28	ni najdeno
29,1	dotok izpod Sivnika	19. 11. 2018	8,4	ni najdeno	> 100	< 10	18	
29,1	dotok izpod Sivnika	3. 7. 2019	12,1	18	> 100	23	68	
29,1	dotok izpod Sivnika	5. 9. 2019	13,9	< 4	> 100	38	98	
29,2	Konjski potok, izliv	18. 11. 2018	6	65	88	23	73	
29,2	Konjski potok, izliv	3. 7. 2019	14,3	42	> 100	56	> 300	
29,2	Konjski potok, izliv	4. 9. 2019	14,3	28	> 100	182	> 300	
29,2	Konjski potok, izliv	4. 7. 2021	12,7	49	> 100	100	200	
29,2	Konjski potok, izliv	3. 8. 2021	13,3	517	770	58	236	
29,2	Konjski potok, izliv	30. 8. 2021	11,7	12	> 80	11	70	
29,2	Konjski potok, izliv	14. 7. 2022	13,2	10	276	36	> 300	25
29,2	Konjski potok, izliv	19. 9. 2022	11,1	> 201	> 201	181	> 300	> 80
29,2	Konjski potok, izliv	24. 10. 2022	11,2	> 201	> 201	55	151	> 80
29,2	Konjski potok, izliv	2. 8. 2023	13	32	> 201	> 300	> 300	15

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	T vode	E. coli	Koli. bak.	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C	Enterokoki
MVP KSA			(°C)	(CFU/100ml)	(CFU/100ml)	(CFU/ml)	(CFU/ml)	(CFU/100ml)
				0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	<100 CFU/ml	<100 CFU/ml	0 CFU/100ml
29,2	Konjski potok, izliv	23. 8. 2023		> 201	> 201	214	> 300	≈ 4
93	izvir nad Klusom	16. 5. 2018		14	57	< 10	96	
93	izvir nad Klusom	4. 7. 2019	10,5	40	> 100	61	> 300	
93	izvir nad Klusom	4. 9. 2019	11,8	17	> 100	> 300	> 300	
93	izvir nad Klusom	23. 2. 2020	9,6	ni najdeno	36	< 10	72	
93	izvir nad Klusom	7. 5. 2020	11	ni najdeno	> 100	67	> 300	
93	izvir nad Klusom	4. 6. 2020	9,8	ni najdeno	41	< 10	11	
93	izvir nad Klusom	1. 7. 2020	10,1	< 4	> 100	> 300	> 300	
93	izvir nad Klusom	9. 8. 2020	11,3	11	> 201	35	99	
93	izvir nad Klusom	3. 9. 2020	10,3	< 4	28	< 10	15	
93	izvir nad Klusom	1. 10. 2020	10,3	86	> 100	< 10	74	
93	izvir nad Klusom	4. 7. 2021	9,8	≈ 9	> 100	< 10	150	
93	izvir nad Klusom	3. 8. 2021	11,2	≈ 1	61	< 10	< 10	
93	izvir nad Klusom	30. 8. 2021	10,8	> 80	> 80	> 300	> 300	
93	izvir nad Klusom	14. 7. 2022	11,2	< 1	9	12	> 300	≈ 1
93	izvir nad Klusom	19. 9. 2022	10,3	43	> 201	45	208	37
93	izvir nad Klusom	24. 10. 2022	10,2	38	> 201	16	132	17
93,1	potok pri Stahovici 29a	14. 10. 2020	nm	58	nm	nm	nm	97
93,2	potok nad Klusom, izliv	4. 7. 2021	11,9	> 100	> 100	> 300	> 300	
93,2	potok nad Klusom, izliv	3. 8. 2021	13,3	308	> 2420	65	> 300	
93,2	potok nad Klusom, izliv	30. 8. 2021	11,5	1700	> 8000	233	> 300	
93,2	potok nad Klusom, izliv	29. 9. 2021	12,1	93	2120	101	> 300	
93,2	potok nad Klusom, izliv	14. 7. 2022	13,6	10	> 2420	> 300	> 300	43
93,2	potok nad Klusom, izliv	19. 9. 2022	11	> 201	> 201	> 300	> 300	> 80
93,2	potok nad Klusom, izliv	24. 10. 2022	11,6	> 201	> 201	256	> 300	> 80
93,2	potok nad Klusom, izliv	3. 8. 2023	12,3	14	> 201	197	> 300	57
93,2	potok nad Klusom, izliv	23. 8. 2023		36	> 201	250	> 300	14

3 RAZPRAVA

Če se vprašamo, zakaj je tako, pridemo do zelo žalostnega spoznanja. V Sloveniji je izdelava zakonov in predpisov še kar na visokem nivoju. Izvajanje vseh teh pravno zavezujočih aktov pa je stvar proste presoje, saj ni učinkovitega nadzora in pregona kršilcev.

Pristojne službe trdijo, da predpisi o varstvu zajetja Iverje niso veljavni in se ne smejo izvajati. Pristojna republiška služba, ki naj bi uredila zaščito zajetja, pa pravi, da ima za lastne potrebe dovolj dela drugje. Občani si za zagotovitev pitne vode kupujejo čistilne naprave, da si ustvarijo ustavno pravico, kot je poudaril državni sekretar Rudi Medved: »Sleherni v državi ima pravico do zdrave in pitne vode.« Pri nas, v Kamniku, nekateri to tolmačijo tako, da se v njej najprej okopajo, drugi pa jo potem lahko štejejo za zdravo in pitno.

Ničelna toleranca. Ta je nujna za vsaj perspektivno izboljšanje stanja. Od leta 1986, ko je bil sprejet odlok o zavarovanju vodnega zajetja Iverje in je zahteval nepropustne greznice ter odvoz vseh fekalij, ki pa ga ni nihče spoštoval niti ni nihče nadzoroval njegovega izvajanja, se je v 40 letih v kraškem podzemlju, ki ima omejeno čistilno sposobnost, nabral sloj odpadnih snovi, ki bo še dolgo zagotavljal onesnaženost izvirov. Dinamika odtokov iz podzemlja in njihova kvaliteta je zelo kompliciranа. Ko je suša, se kvaliteta vode na izvirih izboljšuje, saj se iztekajo podzemne rezerve, ki so pod navadnimi pretoki. Ko se bo vodostaj povečal, bodo iztekale precej koncentrirane fekalije, in ko bodo izviri narastli, bo voda precej bolj onesnažena. In ta rezerva onesnaževal in onesnažene vode bo še mnogo let na razpolago in vsi sedaj kontaminirani izviri bodo ogroženi. Praksa kaže, da inštalirane čistilne naprave ob visokogorskih planinskih postojankah niso narejene za pogoje obratovanja na kraju, kjer so postavljene, in kljub trudu upravljalcev ne dosegajo pričakovanih rezultatov. Sploh pa iz nobene biološke čistilne naprave ne teče pitna voda. Ker večina tehnologij čiščenja fekalij temelji predvsem na razredčevanju, je ob suši izjemen problem onesnaženja vseh vodotokov. Poleg tega v fekalijah ni samo *Echerichia coli,* ampak še okrog 150 drugih zdaj znanih sodobnih onesnaževal (Brenčič s sodelavci 2022), to je strupenih agensov od pesticidov, baktericidov, antibiotikov, spodbujevalnih in zaviralnih hormonov, drog in kaj vem česa vse, ki jih nobena čistilna naprava ne očisti, se pa v človeku nabirajo in negativno vplivajo na njegovo zdravje. Nemara je naša slaba zdravstvena in tudi družbena slika rezultat te pomanjkljive skrbi za pitno vodo.

Onesnaževalci so ljudje s svojo aktivnostjo. Ti pa v gorskem svetu nekje bivajo. Planinske koče, pastirske koče, hoteli, in kar je še takega, se preskrbujejo na tak ali drugačen način. Rešitev je le v tem, da vsak onesnaževalec rezultate svojega bivanja na enak način odstrani, kot jih je pripeljal na kraj onesnaževanja. Vsak onesnaževalec naj torej po poti in na način, s katerim se preskrbuje, tudi odstrani vse, kar je pripeljal do kraja polucije. To pomeni: pot, cesto, žičnico ali helikopter. Nedopustno mora postati ustvarjanje dobička na račun pitne vode. Evropska direktiva že predpisuje, da okoljsko škodo plača onesnaževalec. Pri nas parlament nemara ne ve, da je to treba ratificirati, ali pa ve in odlaga za bodoči parlament.

Planine, visokogorski kras, so kljub vsemu najskromneje poseljeno območje v Sloveniji, ki ima poleg tega še največjo količino padavin in kamninsko sestavo, ki določene snovi, ki prihajajo z zrakom oziroma padavinami, lahko nevtralizira. Torej ga je v interesu preživetja nujno zares zavarovati.

4 ZAKLJUČEK

Vrednosti bakterij *E. coli,* koliformnih bakterij, skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C in pri 22 °C ter enterokokov so proti pričakovanju višje po deževju, ko so pretoki nadpovprečni.

Na velikoplaninski planoti in po celotnem območju KSA bi bilo treba postaviti nekaj meteoroloških postaj, da bi imeli natančne podatke o količini in kraju padavin, kar bi omogočilo tudi boljše prognoze glede nevarnosti onesnaževanja podzemnih voda in groženj zemeljskih plazov in visokih vod.

Dosledno se mora upoštevati ničelna toleranca glede onesnaževanja voda na celotnem območju KSA in posledično s tem strog nadzor, ki je v pristojnosti inšpektorskih služb.

V avgustovski ujmi je podzemna voda pridrla na površje v številnih novonastalih izvirih, ki bi jih bilo treba evidentirati in izdelati pregledno hidrološko mrežo.

5 LITERATURA

Ambrož KREGAR, Klemen KREGAR, Tadej URŠIČ, 2004: Jame Mokrice in Kalc. Naloga za gibanje Znanost mladini, Šolski center Rudolf Maister Kamnik. 43 strani.

Ambrož KREGAR, Gašper SLAPNIK, Tadej URŠIČ, 2005: Jame na Veliki planini. Naloga za gibanje Znanost mladini, Šolski center Rudolf Maister Kamnik. 81 strani.

Ambrož KREGAR, Tina POGAČNIK, Andrej RUČIGAJ, 2006: Vode južnih Kamniško-Savinjskih Alp. Naloga za gibanje znanost mladini, Šolski center Rudolf Maister Kamnik. 100 strani.

Blaž KOMAC, 2022: Usihajoče vode naših Alp: kako (pre)živeti z manj. *Kamniški zbornik*, 26. 65–73.

Dušan NOVAK, 1994/95: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. *Geologija* 37, 38. 415–435.

Mateja ŠTRAJHAR, 2022: V Kamniku se ni treba bati pomanjkanja pitne vode! *Modre novice,* 25. oktobra.

Mihael BRENČIČ, Ines VIDMAR, Mateja JELOVČAN, Anja TORKAR, Branka BRAČIČ ŽELEZNIK, Jurij TRONTELJ, Robert ROŠKAR, Primož AUERSPERGER, 2022: *Novodobna onesnaževala v vodah ljubljanske kotline izzivi za bodoče upravljanje z vodnimi viri.* Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Javno podjetje vodovod, kanalizacija Snaga. 110 strani.

Občina Kamnik, 2018: Analize in raziskave 5 vodnih virov (ki niso na seznamu projekta Vodne zgodbe KSA) v občini Kamnik. Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Občina Kamnik, 2018/2019: Analiza 15 vodnih virov pod Veliko planino. Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Občina Kamnik, 2020: Spremljanje kvalitete vode v 6 izvirih z opravljenimi 30 vzorčenji. Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Občina Kamnik, 2021: Spremljanje kvalitete vode v 9 izvirih z opravljenimi 31 vzorčenji Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Občina Kamnik, 2022: Analize podzemnih in površinskih voda nad zajetjem Iverje v letu 2022. Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Občina Kamnik, 2023. Raziskave podzemnih voda velikoplaninske planote v letu 2023. Pogodba. Ponudnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik.

Rajko SLAPNIK, 2020: Biološka in mikrobiološka analiza ter interpretacija vodnih točk v KSA in Karavankah v operaciji Bogastvo narave. Zaključno poročilo. ZOSPEUM, raziskovanje mehkužcev. Naročnik: Center za trajnostni razvoj podeželja Kranj. 1–18.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2018: Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti Analiza vodnih virov v okviru projekta Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp. Naročnik: Las Srce Slovenije, izvajalec: Jamarski klub Kamnik. 83 str. Priloge 1–13.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2019: Poročilo o izvedbi testiranja učinkovitosti efektivnih mikroorganizmov (EM) v izlivu MČN kampa Alpe, Kamniška Bistrica, in v greznici Gostilne Zeleni rob, Velika planina, poleti 2019. Naročnik: Občina Kamnik, Izvajalec: Jamarski klub Kamnik. 1–6.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2019b: Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti Raziskave in analize 10 vodnih virov in strokovna pomoč Občini Kamnik. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik. 1–28.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2020: Zaključno poročilo o izvedbi naloge Spremljanje kvalitete vode v 6 izvirih z opravljenimi 30 vzorčenji. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik. 1–17.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2020b: Analize izvirskih, potočnih in fekalnih vod velikoplaninske planote. *Kamniški zbornik,* 25. 57–71.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR 2022: Monitoring izvirskih in izlivnih vod pod Velikoplaninsko planoto in problematika onesnaževanja podzemnih voda v Kamniško-Savinjskih Alpah. *Kamniški zbornik*, 26. 15–34.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2023: Raziskave podzemnih voda velikoplaninske planote v letu 2023. Zaključno poročilo. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik, 26 strani.

Tadej URŠIČ, Klemen KREGAR 2003: Jame v okolici Kamnika. Naloga za gibanje Znanost mladini, področje geografija, Šolski center Rudolf Maister Kamnik. 43 strani.

Vido KREGAR in člani JKK, 2016: Vode Kamniške Bistrice. *Kamniški zbornik*, 23. 35–45.

Zahvala

Največja zahvala gre županu občine Kamnik Mateju Slaparju, ki je prisluhnil pogovorom o problematiki onesnaževanja podzemnih voda v KSA in finančno podprl naše raziskave. Hvala tudi vsem, ki nas moralno podpirate v veri, da delamo nekaj dobrega za našo skupnost in zanamce.

Pavel Jamnik[1]
Kočna 5, Blejska Dobrava
pavel.jamnik@telemach.net

Matija Križnar[2]
Prirodoslovni muzej Slovenije
mkriznar@pms-lj.si

Nove kamenodobne najdbe nad najdiščem mamuta v Nevljah

Izvirni znanstveni članek

Med izkopavanjem mamutovih ostankov je bilo v različnih stratigrafskih nivojih najdenih še nekaj kostnih ostankov drugih živali, ki še niso bile strokovno obdelane, so pa ohranjene v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. V isti plasti, K, kot mamut je bila odkrita tudi spodnja čeljustnica voluharja, ki jo opredelimo kot vodni voluhar *Arvicola* cf. *amphibuis*. Med plastema F in D je bil najden zgornji levi zob P2, ki smo ga pripisali verjetno divjemu konju *Equus* cf. *ferus*. V profilu VII so ležali medenica (pelvis) in stegnenici (femur) konja *Equus* sp. Razen voluharice so druge kosti kronološko mlajše od mamuta.

6. oktobra 2015 je med arheološkim nadzorom mag. Draško Josipovič na okoli tri metre dvignjeni terasi nad nekdanjo, staro strugo Nevljice našel pet elementov kamene industrije. Klinico s strmo retušo, konico, dva odbitka in jedro (slika 5a, b, c, d, e). Poskusni vkop na terasi ne omogoča, da bi najdbe točneje časovno umestili. Nagibamo se k razlagi, da so bili ljudje na terasi nad Nevljico v času mezolitika (od pribl. 9700 do 5500 pr. n. št.), mamut pa je v močvirju končal že veliko prej, pred okoli 20.000 leti. Ob izkopavanju leta 1938 se je izkazalo, da je edina najdba, ki mamuta povezuje s človekom, primerek mikrolitskega orodja, najdenega ob njegovi golenski kosti. Možnost, da je mamut že dalj časa v podkožju prenašal ta košček kremena, se zdi kar verjetna. S tem mesta najdbe mamuta v Nevljah ne moremo razumeti kot paleolitsko postajo na planem, temveč le kot najdišče fosilnih kosti mamuta z izredno zanimivo vzporedno najdbo.

Ključne besede: Nevlje, mamut, kamena doba, kameno orodje, pleistocenska favna

During the excavation of the mammoth remains, several bones of other animals were discovered on different stratigraphic levels, which have not yet been professionally processed, but are preserved in the Slovenian Museum of Natural History. In the same layer, "K", the lower jaw of a vole was also discovered, which we identify as the water vole *Arvicola* cf. *amphibious*. Between layers "F" and "D", an upper left tooth P2 was found, which we likely belonged to a wild horse, *Equus* cf. *ferrous*. In profile VII lay the pelvis and femur of the horse. Except for the vole's, the other bones are younger than the mammoth's remains.

On 6 October 2015, during his archaeological inspection, Draško Josipovič found five elements of the stone industry on a terrace raised about three meters above the former riverbed of the Nevljica. A spike with a steep retouch, a tip, two offcuts and a core (Fig. 5a, b, c, d, e). The trial excavation on the terrace was unable to determine which historical period the finds belong to. We believe that people inhabited the terrace above Nevljica during the Mesolithic Period (from approx. 9700 to 5500 BC), but the mammoth ended up in the swamp much earlier, around 20,000 years ago. Excavated in 1938, the only find connecting the mammoth to humans turned out to be a specimen of a microlithic tool found next to its tibia. The possibility that the mammoth had been carrying this piece of quartz in its subcutaneous tissue for a long time seems rather likely. Hence, the place where the mammoth was found in Nevlje cannot be understood as an outdoor Paleolithic station, but merely as a site of fossilised mammoth bones with an extremely interesting parallel find.

Keywords: Nevlje, mammoth, Stone Age, stone tools, Pleistocene fauna

Uvod

Naključna najdba fosilnih kostnih ostankov mamuta (*Mammuthus primigenius*) ob regulaciji Nevljice 14. marca 1938 je takoj ob odkritju vzbudila veliko zanimanja strokovne in širše javnosti. Kljub pretečenim letom in kar številnim znanstvenim in strokovnim objavam pa še vedno ni povsem jasna časovna umestitev tako paleontoloških kot arheoloških ostankov. Ker je bil ob izkopavanjih ob mamutovih kosteh najden tudi izdelek kamenodobnega človeka, so raziskovalci časovno umestitev najdišča poskušali določiti tudi s pomočjo kulturne pripadnosti tega izdelka. Temu je botrovalo več okoliščin. Kot prva predvsem, da je bilo v letih odkritja poznavanje poteka klimatoloških sprememb in s tem povezanega razvoja vegetacije v času ledenih dob precej manjše, kot je danes. Eno od okoliščin, ki je vplivala na potek raziskav, predstavljata tudi medsebojna neusklajenost in rivalstvo takratnih raziskovalcev (Brodar 1989, 2009, Križnar 2013, 2014: 65), kar se je skoraj gotovo odrazilo tudi na kasnejših študijah najdišča. Leta 2015 je bilo v okviru arheološkega nadzora ob gradnji kanalizacijskega omrežja na območju paleontološkega in paleolitskega najdišča le okoli 60 metrov od najdišča mamutovih ostankov na nekoliko dvignjeni terasi ob objektu Nevlje 32[3] najdenih nekaj novih elementov kamene industrije[4] (Pečovnik & Mal 2016) (slika 1).

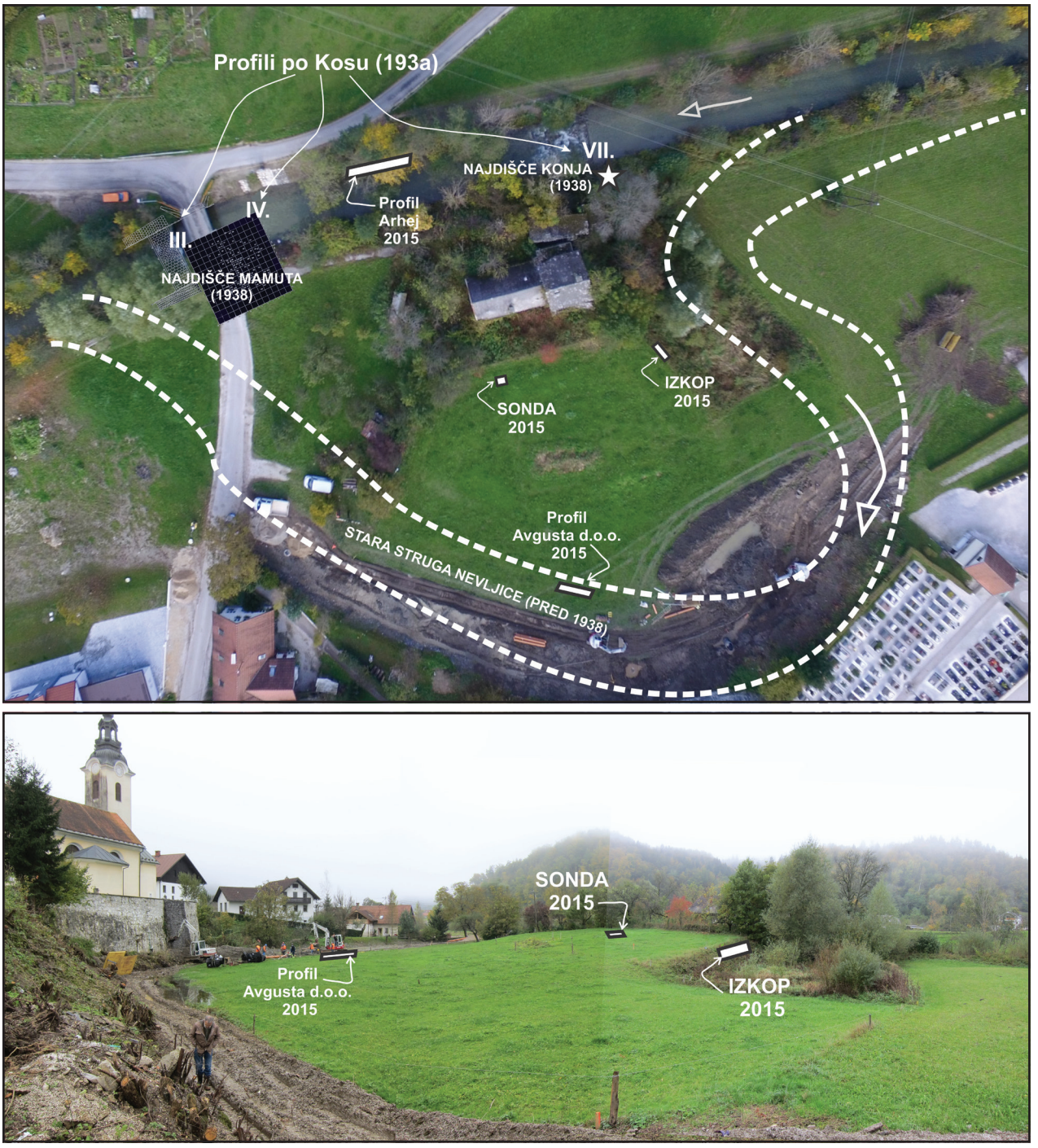
Ta odkritja so znova odprla še ne povsem jasen odgovor na vprašanje, ali je bila dejavnost kamenodobnih ljudi kakorkoli neposredno povezana z najdenimi fosilnimi ostanki mamuta. V tokratnem članku bomo iskali vsaj preliminaren odgovor, ali nove najdbe kamene industrije na terasi nad mestom najdbe mamuta in kamenega artefakta, ki je bil najden ob kosteh mamuta, časovno lahko sovpadajo. Za izhodišče časovne

1 Univerzitetni dipl. politolog, upokojeni višji kriminalistični svetnik.

2 Magister geoloških znanosti, muzejski svetovalec, vodja Kustodiata za geologijo Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

3 V času odkritja mamuta hišna št. 21.

4 S poimenovanjem »kamena industrija« razumemo tehnološke in tipološke oblike, ki so nastale pri izdelavi kamenih orodij iz v naravi pobranih kosov kamnine, najpogosteje različnih vrst kremena.

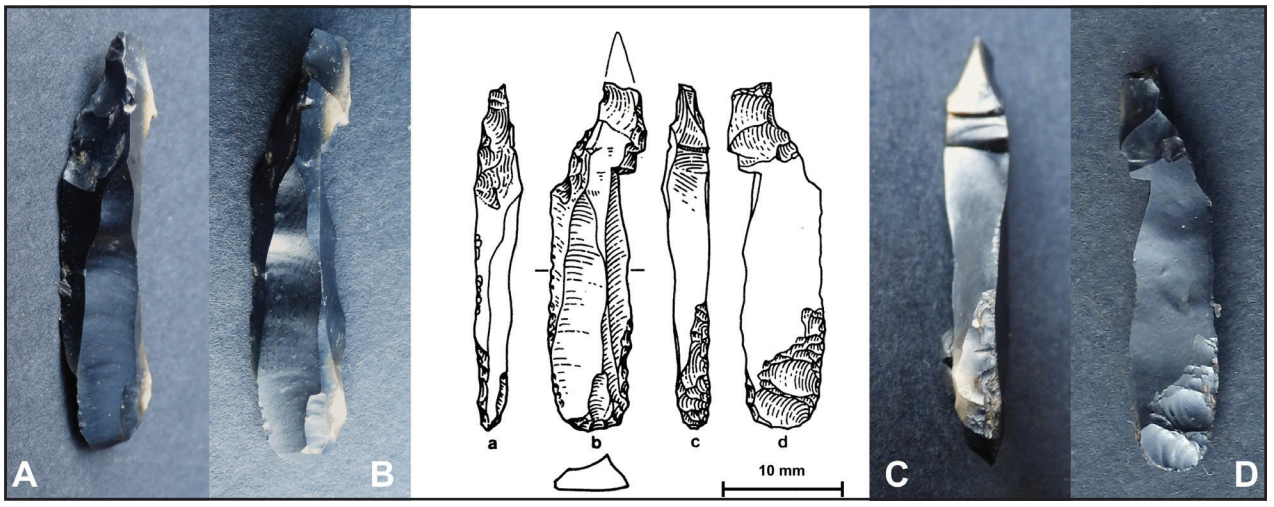

Slika 1: Zgoraj: Shematski pogled na najdišče z vrisanimi profili, sondami in izkopi, omenjenimi v članku (Foto: J. Rupnik, obdelava: M. Križnar) Spodaj: Pogled z JV proti novemu najdišču na terasi z vrisanimi mesti sonde, izkopa na robu terase 2015 (Foto: P. Jamnik, profila 1 Avgusta, d. o. o., vir: Pečovnik, Mal, 2016, in profila Arhej, vir: Bekljanov Zidanšek, I. 2015, obdelava fotografije: M. Križnar)

umestitve mamutovih ostankov in takrat najdenega artefakta jemljemo revizijo najdišča, ki ga je opravil Mitja Brodar (1989: 95–110; 2009: 504–505). V razmislek pa podajamo tudi novo razlago, zakaj je bil skupaj z mamutovimi ostanki najden le en ostanek kamenodobnih ljudi, o kateri do sedaj še ni bilo strokovne diskusije. V podporo naši raziskavi smo v tem delu zajeli tudi še preostalo izkopano favno (vodni voluhar, severni jelen, kozorog in dva konja), ki jo je odkril Fran Kos med izkopavanjem mamuta (Kos 1939a). Ta skromna zbirka kostnih ostankov živali bo tudi prvič javno prikazana.

Trenutna klimatološka in kulturna umestitev mamutovega najdišča

Fran Kos je v svojih objavah mamutovega najdišča (Kos 1939/a, 1939/b) dokaj natančno predstavil tako izkopavanje kot najdbe ter poskušal iz odkritih stratigrafskih profilov izpeljati interpretacijo odlaganja sedimentov in posledično najdišče časovno umestiti. Ker je zaradi napačne razlage druge plasti od vrha navzdol (plast B) celotno sedimentacijo in kronološko umestitev izpeljal napačno, je z revizijo interpretacije odlaganja sedimentacijskega sosledja plasti to napako popravil M. Brodar (1989). Če povzamemo samo glavne

Slika 2: Izrobljena konica, najdena 1938 ob mamutovi golenici. Primerek hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (Risba vir: Brodar, 1989, 106; foto: P. Jamnik)

ugotovitve, je pri razumevanju neveljskega najdišča treba upoštevati, da je Kos plast L, ki leži neposredno pod plastjo K s kostmi mamuta, pripisal vetrnemu nanosu, torej je v njej videl puhlico, ne pa plasti vodno odložene mivke. Posledično je s primerjavo časa odlaganja puhlic ob Donavi celoten neveljski profil razumel kot precej starejše nanose, kot so, glede na okoliščine, lahko. Brodar v reviziji najdišča to napako odpravi in tudi plast L interpretira kot vodni sediment. To sedaj pomeni, da:

a) so vse razkrite plasti v vseh štirih profilih (plasti od A do O) vodnega izvora,
b) so pri vodnih sedimentih, kakršni so bili razkriti v Nevljah, lahko vidne na zelo kratkih razdaljah menjajoče se debeline in sestava plasti,
c) da so spodnje glinaste plasti nastale pod vplivom mirnejših (stoječih) oziroma počasi tekočih vod, zgornje plasti, grobo klastične, pa so odložili močnejši tokovi (Brodar 1989: 103 in 107; 1999: 504).

Brodar nadalje ugotavlja, da o klimi oziroma natančnejšem času odlaganja sedimentov iz plasti ni mogoče sklepati, zato kot edini indikator ostajajo najdbe mamutovih ostankov in parožek severnega jelena (*Rangifer tarandus*), saj sta obe živalski vrsti predstavnika mrzlih obdobij poznega pleistocena. Ker je bila na primeru neveljskega najdišča opravljena tudi prva pelodna analiza v Sloveniji (Budnar Lipoglavšek 1944), katere rezultati kažejo na hladno klimo, je po Brodarju ob ponovni interpretaciji rezultatov pelodne analize s strani Šerclja najverjetnejši čas odlaganja plasti, v katerih so bili odkriti mamutovi ostanki, druga polovica würmske poledenitve (Brodar 1989: 107, 2009: 505). Tako umestitev Brodar utemelji tudi s ponovno proučitvijo kremenovega artefakta, najdenega ob mamutovi golenici (kost št. 23 v kvadrantu H8). Do njegove revizije je veljalo, da gre za praskalce na klinici, Brodar pa artefakt obrne in v njem prepozna t. i. izrobljeno konico, ki je značilen orodni tip gravettienske kulture mlajšega paleolitika (Brodar 1989: 107, 2009: 505). Vrh konice naj bi bil odlomljen. To naj sicer ne bi bil značilen primer izdelave izrobljene konice, vendar je bil Brodar pri utemeljevanju temeljit (Brodar 1989: 106–107) in bi najdbo res lahko prepoznali kot izrobljeno konico[5] (slika 2).

Če Brodarjevo novo časovno umestitev prevedemo v kronološko shemo na podlagi morskih izotopskih stopenj (MIS) oziroma kisikovih izotopskih stopenj (OIS), ki se za podajanje starosti v objavah uporabljajo danes, bi bilo to obdobje okvirno identično s časom MIS 2 (okvirno pred pribl. 20.000 leti). Gre za obdobje, ko je prevladovala hladnejša stepska pokrajina s hladnoljubnimi živalskimi vrstami, kot so mamuti, severni jeleni, rosomahi, polarne lisice, jazbeci, svizci. Podobno hladnodobno favno poznamo tudi iz najbližjega paleolitskega najdišča Babje jame (Pohar 1985), kjer prevladuje predvsem severni jelen. Glede prisotnosti človeka pa je to čas t. i. gravettienske kulturne stopnje, ki jo Brodar prepozna v ob mamutu najdenem artefaktu.

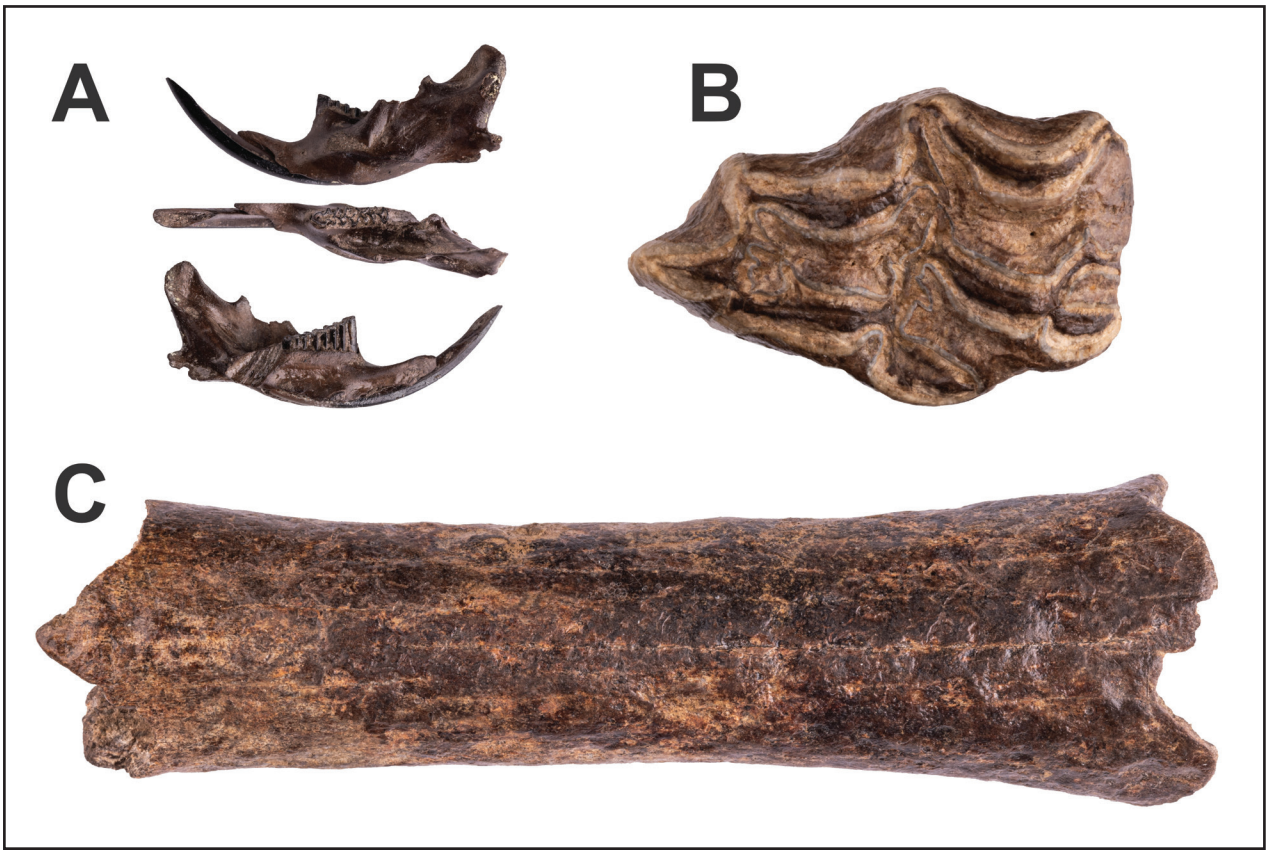
V času izkopavanja mamutovih ostankov je bilo v izkopanem gradivu (sedimentih) v različnih stratigrafskih nivojih najdenih še nekaj kostnih ostankov drugih živali. Podatki o teh najdbah so bili sicer v prvotnih Kosovih (Kos 1939a, 1939b) objavah omenjeni, kasneje pa se tem ostankom podrobneje ni posvečal nihče. Težava je, ker iz Kosovih objav ni mogoče povsem natančno locirati mest profilov. Jasno je le, da je bil profil VII oddaljen približno 58 oziroma 66 metrov od najdišča mamuta[6] v strugi ter bližini hiše na vzpetini nad najdiščem mamuta (glej sliko 1 in 7).

Za boljšo interpretacijo stratigrafije oz. kronologijo odlaganja plasti in okolja tokrat podajamo tudi pregled odkritih (Kos 1939a) in še ohranjenih fosilnih ostankov favne iz nekaterih profilov. Vso omenjeno favno navaja tudi že Kos (1939a), smo pa znova preverili njegove določitve oz. navedbe. Pregled začenjamo z najstarejšimi ostanki iz spodnjega dela profila IV (Kos 1939a, Tab. II).[7]

5 Če bralca Brodarjeva argumentacija o umestitvi artefakta med izrobljene konice zanima podrobneje, je opis v Brodar 1989: 106–107, mi pa ob risbo artefakta dodajamo še fotografije, ki njegov opis naredijo nekoliko bolj jasen (glej sliko 2).

6 Kos navaja obe oddaljenosti, kar povzroča nekaj zmede.

7 Vsi omenjeni in ohranjeni ostanki so danes shranjeni v zbirkah Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Slika 3: Ohranjeni fosilni kostni ostanki iz profila IV: A: Arvicola *cf.* amphibuis *(dolžina 28,5 mm), B:* Equus *cf.* ferus *(dolžina 34 mm), C:* Capra ibex *(dolžina 122 mm). Primerki niso prikazani v razmerju, hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (Foto: M. Križnar)*

Iz **plasti K (profili III., IV. in VI.)** so bili v spodnjem delu plasti odkriti ostanki mamuta (*Mammuthus primigenius*). V isti plasti je bila odkrita tudi spodnja čeljustnica voluharja, ki jo Kos opredeljuje kot *Arvicola sherman* (Kos 1939a: 49). Po pregledu omenjenega ostanka ga mi taksonomsko opredelimo kot vodni voluhar *Arvicola* cf. *amphibuis* (slika 3a). Iz plasti K je ta ostanek poleg številnih kosti mamuta tudi edini ohranjeni ostanek. Kos (1939a: 48) med najdbami omenja tudi fragmente rogovja (ploščati parožki) severnega jelena *Rangifer tarandus,* katerih med zbirko neveljske favne nismo več našli. Kos o mestu najdbe ne poda točnega podatka, zapiše le, da so bili parožki najdeni *»v bližini, kjer je bil najden aurignaški mikrolitski artefakt in to precej globoko v plasti K«* (Kos 1939a: 48). Iz njegove objave ni jasno, ali gre za več parožkov ali za le enega. Tako tudi ne moremo interpretirati niti pojasniti Kosove določitve, toda glede na drugo favno prisotnost severnega jelena na mamutovem najdišču ni presenetljiva.

Stratigrafsko više v **profilu IV,** približno 1,25 m nad ostanki mamuta, Kos na meji med **plastema F in D** omenja še druge fosilne kosti in zobe (Kos 1939a: 50). Med njimi je zgornji levi zob P2, ki ga pripisuje konju *Equus* sp., mi pa smo ga pripisali verjetno divjemu konju *Equus* cf. *ferus* (slika 3b). Iz iste plasti (**kontakta med plastema F in D**) so izkopali tudi močno poškodovano levo dlančnico (metakarpalno kost) brez okrajkov (epifiz), ki jo Kos pripisuje kozorogu *Capra ibex.* Glede na dimenzije (osrednjega dela kosti) in obliko lahko le potrdimo Kosove navedbe (slika 3c).

Ob regulaciji Nevljice, približno 66 metrov više od najdišča mamuta, Kos poroča, da so našli tudi fosilne kosti konja *Equus* sp. Kosti v **profilu VII** naj bi ležale približno 1,6 m pod takratnim površjem v zgornjem delu **plasti D** (Kos 1939a: 51). Konjska ostanka sta medenica (pelvis) in stegnenici (femur) z dokaj neizrazitim tretjim obrtcem (*trochanter tertius*) (slika 4).

Novo najdišče kamenega orodja na terasi nad Nevljico

6. oktobra 2015 je podjetje Avgusta[8] ob urejanju kanalizacijskega omrežja[9] začelo izvajati arheološki nadzor znotraj zaščitenega območja arheološkega najdišča paleolitske postaje in znotraj zaščitenega območja vasi Nevlje. Arheološka raziskava in nadzor sta bila izvedena na prostoru severno od vaške cerkve in vzhodno od lokalne ceste, ki vodi čez »mamutov« most, torej na območju prvotne struge reke Nevljice (glej slika 1). Med arheološkim nadzorom je Josipovič na okoli 3 metre dvignjeni terasi nad staro strugo Nevljice na današnjem travniku ob opuščeni hiši št. 21 (slika 1) na krtinah našel 5 elementov kamene industrije.

Najdba kamenega orodja na terasi je takoj odprla dve vprašanji. Ali je morda mesto, kjer naj bi se zadrževali paleolitski lovci v času mamutove smrti, prav ta

8 Podjetje Avgusta, raziskovalna in storitvena dejavnost, d. o. o., vodja raziskave je bil mag. Draško Josipovič. Dela so s presledki trajala do 24. 11. 2015 (Pečovnik & Mal 2016: 4).

9 Št. Soglasja za raziskavo: 62240-482/2012/2.

*Slika 4: Ohranjena fosilna kostna ostanka konja (*Equus sp.*) iz profila VII: medenica (dolžina 34 cm, zgoraj) in stegnenici (dolžina 36,5 cm, spodaj). Primerka nista prikazana v razmerju, hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (Foto: M. Križnar)*

Slika 5: Naključne najdbe kamenih artefaktov na terasi nad Nevljico leta 2015: a) klinica s strmo retušo, b) igličasta – obojestranska mikrokonica, c) in d) odbitka, e) jedro (Risba jedra (E): S. Djokić; foto: P. Jamnik)

terasa? Ob mamutovi goleni najdeni artefakt je nakazoval na njihovo prisotnost, zato je bilo najdišče mamuta že od odkritja razumljeno tudi kot paleolitsko plano najdišče (Kos 1993a: 32). In drugo vprašanje: ali najdbo kamenega orodja na terasi lahko razumemo kot kronološko sočasno z izrobljeno konico, najdeno ob mamutu? O natančnejši časovni oziroma kulturni umestitvi najdenih artefaktov je na podlagi štirih primerkov skoraj nemogoče razglabljati. Najdbe, ki jih imamo na razpolago: odbitka (slika 5c, d), jedro (slika 5e) in klinica s strmo retušo (slika 5a), so kronološko neizraziti tipi. Klinice s strmo retušo so prisotne vse od kulture gravettiena (kamor naj bi spadala izrobljena konica), še posebej pa so pogoste v obdobju mezoliti-

Slika 6: a) Mesto poskusnega vkopa na terasi nad Nevljico leta 2015, b) vkop na vzhodnem robu terase (izkop 2015), c) pogled na celoten poskusni vkop (sonda 2015), d) severni profil poskusnega vkopa (Foto: P. Jamnik)

ka. Z igličasto, v tem primeru obojestransko mikrokonico s strmo retuširanima obema lateralnima robovoma (slika 5b) je situacija podobna. Taki izdelki se lahko pojavijo že v gravettienu, čeprav je pri tipičnih gravettienskih konicah v primeru, da sta retuširana oba stranska robova, en rob po navadi manj strmo retuširan (Pohar 1978: 22), v mezolitiku pa mikro konice postanejo celo eden od značilnih tipoloških inventarjev (Turk & Turk 2004: 60). Glede na relativno primeren prostor, ki ga predstavlja terasa nad Nevljico, bi ljudje tja lahko prihajali večkrat v razponu več tisočletij, kolikor je časovni razpon, v katerem so prisotni taki tipi kamenega orodja. Tipološka primerjava nam torej žal ne more dati odgovora, ali so na terasi najdeni artefakti sočasni s poginom mamuta in s tem z izrobljeno konico.

Da bi ob tokratni naključni najdbi kamenih orodij na krtinah, le okoli 60 metrov oddaljenih od najdišča mamuta, vseeno poskusili rešiti vprašanje sočasnosti najdb z najdiščem mamuta, je bil dne 17. 11. 2015,[10] opravljen tudi manjši vkop v vrhnje plasti sedimentov na omenjeni terasi (slika 1). Vkop je bil velikosti 1,20 m X 0,90 m z doseženo globino 0,70 m (slika 6).[11]

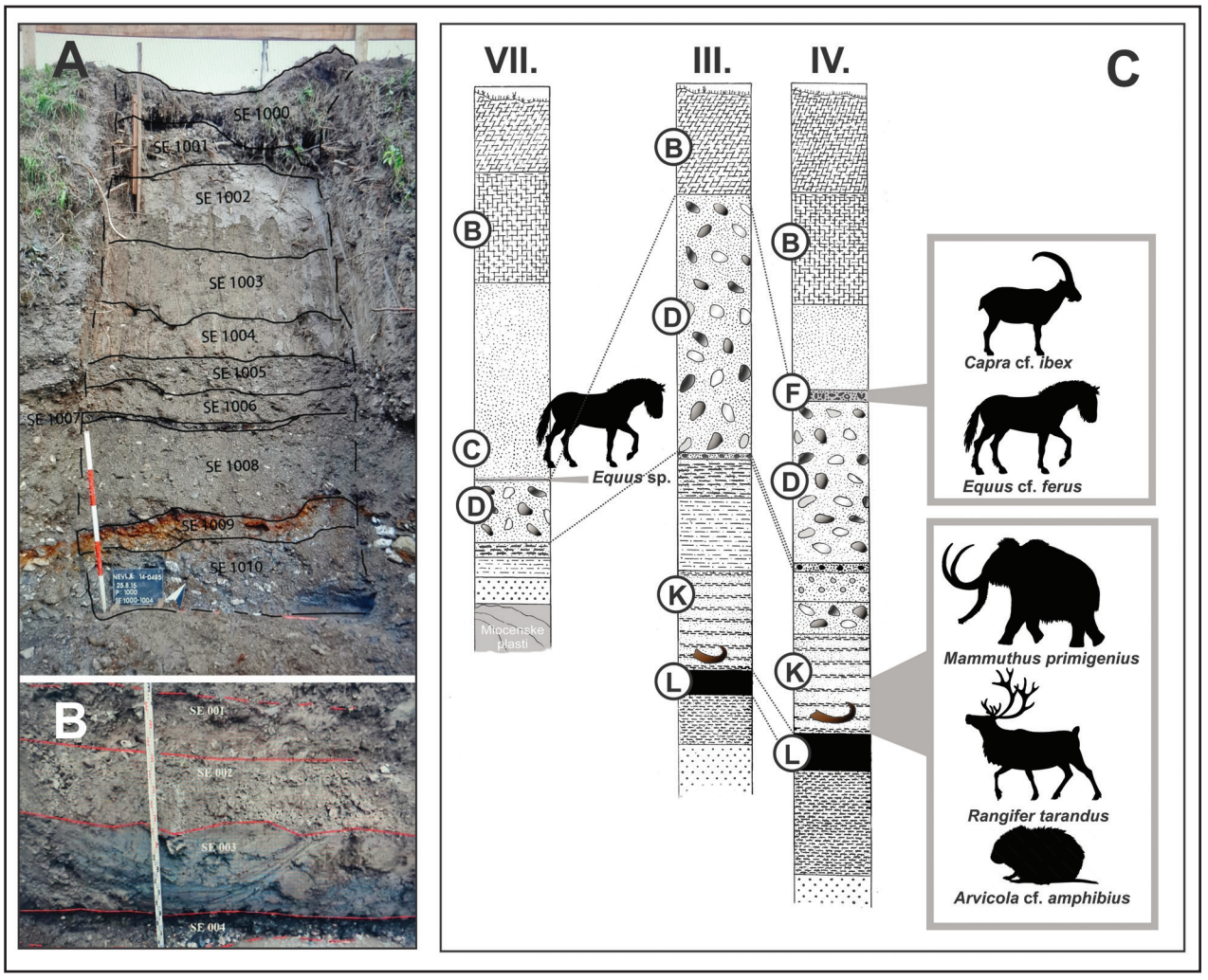
Vkop (sonda 2015, glej tudi slika 1) je bil zastavljen na SZ delu terase, skoraj tik preden se terasa prevesi proti najdišču mamuta. Sonda je bila v smislu paleolitskih najdb povsem sterilna, bile pa so ugotovljene plasti, ki so razkrile pričakovano dejstvo, da je bila sedimentacija tu, čeprav le na okoli 3 metre višji terasi nad Nevljico, nekoliko drugačna, kot je do sedaj znana sedimentacija na najdišču mamuta in pod hišo na severni strani terase, kjer je bilo sedimentacijsko sosledje razkrito ob arheološkem nadzoru gradnje hidrološke postaje leta 2015 (Bekljanov Zidanšek 2015: 12–13) in kjer sta plasti v profilu VII opazovala tudi Kos (Kos 1939a: 51) (slika 7) in geolog I. Rakovec ob regulaciji Nevljice (Rakovec 1939).

V tokratni sondi (sonda 2015) na terasi so bile z vrha navzdol ugotovljene tri plasti (glej sliko 6d):

1. humusna plast, debeline pribl. 15 cm,
2. humusno-ilovnata plast z redkimi vključki prodnikov. Debelina plasti je pribl. 15 cm,
3. glineno-ilovnato prodnata plast, ki odraža vsaj štiri različne dogodke. V plasti se spreminja razmerje med glino in prodom. V vrhnjem delu plasti prevladuje glinena komponenta, globlje smo v plasti, več je prodnega nanosa. Na nekaj mestih je v glini in produ opaziti tudi prisotnost železovih oksidov (pre-

10 V okviru Soglasja za raziskavo: 62240-482/2012/2.

11 Izkop so opravili: vodja nadzora D. Josipovič, J. Rupnik, sodelavec podjetja Avgusta, d. o. o., in P. Jamnik kot zunanji sodelavec.

Slika 7: Profila iz leta 2015: a) ob gradnji hidrološke postaje 2015 (vir: Bekljanov Zidanšek 2015), b) ob gradnji kanalizacijskega omrežja 2015 (vir: Pečovnik, Mal 2016); profili mamutovega najdišča: c) profili, kot jih je prikazal Kos, s prisotno in odkrito ledenodobno favno. (Vir: prirejeno po Kos, 1939a. Ilustracije in priredil M. Križnar.)

vlek). Skupna dosežena debelina plasti 3 je ok. 40 cm.

V humusni plasti 1 sta bila najdena dva fragmenta novoveške lončenine (slika 8a, 1, 2). Plast 1 je bila zaradi dolgotrajne rabe za njivo premešana in domneva je bila, da odkriti artefakti izvirajo iz nižjih plasti, z oranjem so jih pa razkrili in potisnili proti površju. Lahko pa so jih iz plasti pod humusom na površje izkopali krti, saj so bili vsi primerki najdeni prav na krtinah. Že v plasti 2 se občasno med prodniki pojavijo tudi večji ali manjši koščki rožena. Še več jih je tudi v različnih nivojih plasti 3. Taki kosi in prodnički rožena so v sedimentu naravno prisotni in niso v povezavi s človekovo dejavnostjo. V sondi ni bil najden niti en primerek, na katerem bi lahko prepoznali sledi človekove dejavnosti.

S sondiranjem se je nedvoumno potrdilo, da se sedimentacija na terasi razlikuje od 3 metre niže ležeče sedimentacije na bližnjem najdišču mamuta.[12] Na terasi neposredno pod humusom ni glineno ilovnatih sedimentov, ki so prisotni na najdišču mamuta in v profilu pod teraso, kjer so bili razkriti ob gradnji hidrološke postaje leta 2015 (Bekljanov Zidanšek 2015: 13) (glej sliko 7b). To glineno ilovnato plast je Kos ob interpretaciji kronologije mamutovega najdišča napačno opredelil kot plast puhlice (njegova plast B, glej Kos, 1939a, 41). Srečko Brodar in Ivan Rakovec pa sta v njej prepoznala *»/.../ plast mrtvice, katere zgornji del je 43 cm debela plast precej peščene rjave ilovice, spodaj pa je za 35 cm mivke* (Kosova plast C). *Pod mrtvico sledi 80–85 cm proda. V profilu proda se menjajo plasti drobnejših in debelejših prodovcev, ki so mestoma pomešani tudi s peskom. V spodnjih partijah je prod obarvan z manganom (ta plast je bila 1–4 cm debela), še globlje pa z limonitom v debelini 10–15 cm. Pod tem leži sivica z bituminiziranimi progami, ki postaja navzdol bolj rjava in mastna /.../«* (po Kosu plasti od F do D) (Rakovec 1993: 183). Za *»sivico«* (po Kosu plast K z ostanki mamuta), ki leži pod limonitiziranim (prisotnost železovih oksidov) prodom Rakovec zapiše, da *»/.../ priča, da je bilo tu jezero. Že plast mivke* (Kosova plast L), *ki leži pod to glino, dokazuje, da je bil strmec takratnih voda minimalen in da je pričela voda zastajati. /.../ jezerska glina je potemtakem ekvivalent talne morene iz zadnje poledenitve v Radovljiški kotlini. /.../ Prod, v debelini cca. 80 cm, ki sledi v Logu nad prej omenjeno sivico (jezersko glino), utegne pripadati že postglacialu (*po Kosu plasti od F do G). *Akumulacija grobega materiala nas opozarja na to, da je bila erozi-*

12 Tu ne upoštevamo globine vkopa v sedimente ob izkopavanju mamuta, temveč pomenijo 3 metri današnjo višinsko razliko med brežino Nevljice in mestom sonde na terasi.

ja /.../ nekoliko poživljena /.../. Z limonitom obarvana 10–15 cm debela prav spodnja plast proda (Kosova plast G) *nam priča, da je bilo takrat v Logu še plitvo jezero, ki so ga Nevljica in njeni pritoki kmalu zasuli s prodom. Barski ali jezerski železovec se namreč izloča pod vplivom nekih organizmov v stoječih vodah*« (Rakovec 1939: 184). Za t. i. »*mrtvico*«, Kosovo plastjo B, ki leži takoj pod humusom oziroma nad nizom torej že postglacialnih prodov, pa Rakovec zapiše: »*Plast mrtvice, ki leži pri Nevljah nad prodom, kaže, da je pričela v najmlajšem času voda zopet zastajati /.../. Ilovica sama, ki je precej peščena, pa nam priča, da je bil Log v tem delu le zamočvirjen in da je ozemlje ležalo pod vodo le ob večjem deževju. Ta ojezeritev, če jo smemo tako imenovati, je segala še v zgodovinsko dobo ...*« (Rakovec 1939: 184).

Z Rakovčevo interpretacijo sedimentov in navedbo, da je prod v plasteh med F in D v Kosovi interpretaciji v resnici že postglacialen,[13] se je pri reviziji mamutovega najdišča strinjal tudi M. Brodar, ki je strinjanje podkrepil še z navedbo Kosa, ki iz plasti F omenja celo fragment grobo izdelane lončene posode, kar po Brodarju dokazuje postglacialnost omenjenega proda v plasti F (Brodar 1989: 104).

Če torej razumemo plasti B do D po Kosu, plasti SE 1002 do SE 1010 ob gradnji hidrološke postaje (Bekljanov Zidanšek 2015: 12–13) in plasti SE 003 do SE 004 ob gradnji kanalizacijskega omrežja (Pečovnik & Mal 2016: 16–17) (glej sliko 7) kot postglacialne, ali bi torej preliminarno lahko rekli, da plast 3 v sondi na terasi z različno zastopanostjo glin, ilovice in proda ter limonitnimi progami morda predstavlja že postglacialno odlaganje proda v srednje tekočem vodostaju? To je precej verjetno. Ker nad prodom oziroma takoj pod humusom v sondi na terasi ni Kosove plasti B, ki jo Rakovec imenuje »mrtvica«, bi to pomenilo, da ojezeritev in zamočvirjenje, ki sta bili po Rakovcu in Brodarju občasno prisotna še v zgodovinski dobi, ni več dosegla višine terase, zato na njej ni sledi teh najmlajših jezerskih/močvirnih oziroma sedimentov stoječih voda. Po tej interpretaciji bi torej na teraso zadnjič voda odložila prod ob koncu poledenitve oziroma že v postglacialu.

Dejstvo je, da je terasa nastala kot posledica kamninske osnove, ki je vodi pomenila prepreko in je zato oblikovala okljuk okoli nje. Na skalno osnovo in zaradi dvignjenega nivoja terase je opozoril že Rakovec, ko zapiše: »*Pod hišo št. 21 sem ugotovil naslednje plasti. Pod zelo tanko plastjo humusa je 1 m na debelo odložena mivka, pod njo je bilo nekaj nad 1 m mrtvice, pod to pa približno 30 cm debela plast temno sive gline. Pod glino leži limonitna plast. Tudi dalje v tej strugi navzgor sem opazil povsod enake plasti. Pri starem mostu, ki je stal malo pod cerkvijo, ni bilo v terasi, nahajajoči se na severni strani, pod 50 cm debelo humozno plastjo opaziti drugega kakor sam prod. Stara struga, ki je potekala pod cerkvijo mimo prej omenjene hiše št. 21, pa je bila izdelana v živi skali, rjavkastem skrilavem peščenjaku, ki tvori tu povsod podlago mlajšim plastem. /.../*« (Rakovec 1939: 183). Na kamninsko podlago (sivo zelena peščeno lapornata kamnina) se je naletelo tudi pri nadzoru ob gradnji kanalizacije (glej sliko 1 in 6). Kaže, da voda po odložitvi proda plasti 3 ni več segala na teraso in sta bila kasnejša, do zgodovinskih dob trajajoča občasna ojezeritev in zamočvirjenje (Kosove plasti B in C) omejena le na območje struge in nivo pod višino 368 n. m., na kateri je terasa. V nasprotju z Rakovcem, ki je pod hišo naletel na plasti mivke, pa Kos pri opisu profila III ni našel plasti, ki bi se odlagala v mirni vodi oziroma v zamočvirjenem predelu, čeprav je med njegovimi profili razdalja največ nekaj deset metrov, kar bi lahko videli kot zanemarljivo razdaljo. To tudi Kos razloži kot možnost, da voda po odložitvi proda (torej njegovih plasti od D do F) ni več segala tako visoko (Kos 1939a: 46). To se ujema tudi z našim predvidevanjem, da ojezeritev in zamočvirjenje nista segala na teraso s hišo in zato pod humusom manjkajo že postglacialne jezerske in močvirske odkladnine.

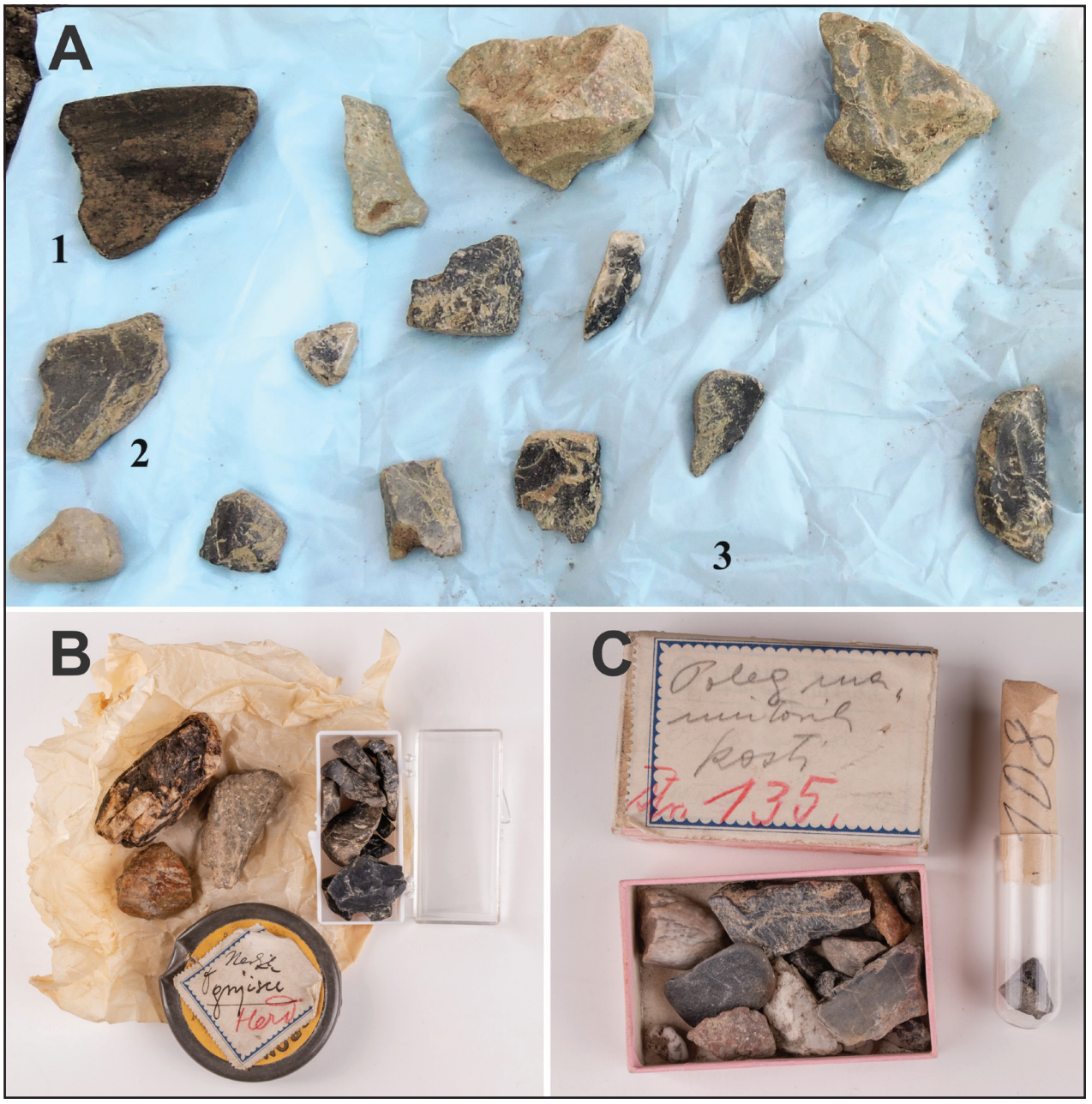
Kljub temu pa brez vsaj osnovnih paleobotaničnih analiz sedimentov in natančne geološke (sedimentološke) analize posameznih plasti za zdaj ni mogoče natančneje ugotoviti, kdaj se je v več zaporednih dogodkih odložil prod iz plasti 3 na terasi. Žal pa je prav to ključ do točnejše časovne umestitve kamenega orodja, odkritega leta 2015 na krtinah na terasi. Tudi zato menimo, da je bila ob izvedbi arheoloških nadzorov, predvsem ob gradnji hidrološke postaje, v neposredni bližini tako mamutovega najdišča kot tudi novega najdišča na terasi zamujena priložnost za pridobitev vzorcev in opravo vsaj nekaj novih (sedimentoloških), pelodnih oz. lesnoanatomskih in mogoče tudi paleontoloških raziskav.

Zaključek

Poskusni vkop na terasi in primerjava plasti z niže ležečo sedimentacijo na najdišču mamuta nam zaradi očitno klimatsko in reliefno pogojenih različnih pogojev sedimentacije ob rečni strugi in na terasi nad njo ne omogoča, da bi najdbe s terase točneje časovno umestili. Zaradi le petih na krtinah najdenih primerkov tudi na osnovi tipoloških in tehnoloških značilnosti kamene industrije ni mogoče reči nič oprijemljivega. Glede na pogosto zastopanost takih orodnih tipov artefaktov bi se morda celo bolj nagibali k prisotnosti ljudi na terasi v času mezolitika, kar je tisočletja kasneje od časa, ko je v močvirnih sedimentih končal mamut.

Tudi ostanki favne v različnih nivojih sedimentnega zapisa kažejo, da je bilo območje dolga tisočletja past za marsikatero žival, ki je končala v tem zamočvirjenem predelu. Konji in kozorog, ki ju omenja že Kos, v od mamutove plasti K mlajših prodnatih plasteh D in F dopuščajo možnost, da so ljudje izkoristili morda lažji način pridobivanja hrane in se vsaj občasno zadrževali v okolici. Kos je v svoji objavi izpostavil tudi plast oglja in nabrane kose kremena v prodni plasti F. Pravi: »*Oglje in pepel pokrivata v premeru okrog 4–5 m široko ploskev /.../. Ta kulturna plast je debela po 4 cm, na nekaterih mestih celo 8 cm, a se stanjša tudi na 1 cm ter skoro izgine, v primerni razdalji pa postane zopet debelejša*« (Kos 1939a: 41). Ker je napačno interpretiral čas odlaganja celotnega niza plasti, je tudi plast F pripisoval še pleistocenu in posledično oglje in nabrani kremen pripisal obisku še kamenodobnih

13 V tem primeru se nanaša na toplejše obdobje ob koncu pleistocena ali že v holocenu.

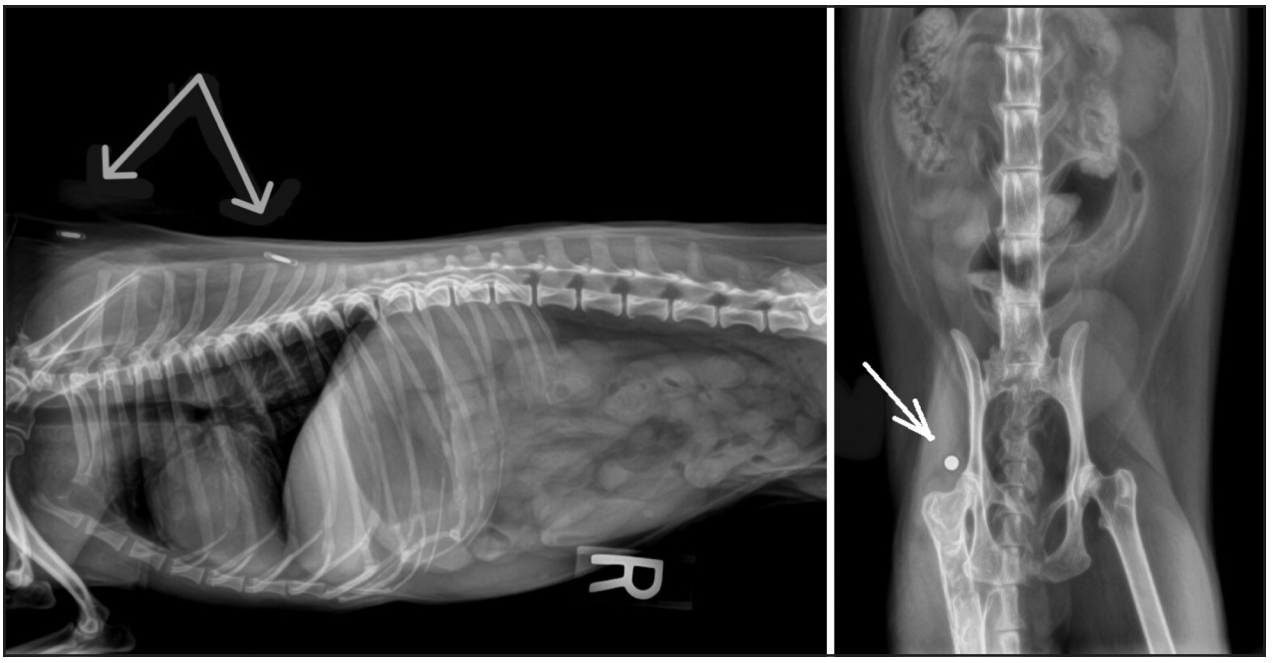

Slika 8: a) Fragmenta lončenine in naravno prisotni koščki in prodniki rožena iz sonde 2015, plasti 3. (Foto: P. Jamnik), b) v Prirodoslovnem muzeju Slovenije ohranjeni prodniki in kosi kremena iz plasti F in c) iz plasti K Kosovega izkopa mamuta (Foto: M. Križnar)

ljudi, čeprav med nabranimi kosi kremena, kot sam zapiše: *»V ostankih teh kurišč ni bilo izrazitih artefaktov, ki bi jih bilo zaenkrat mogoče morfološko uvrstiti v kateri koli sistem paleolitskih manufaktov ali pa jim določiti mesto nastanka v kateri koli tehniki paleolitske industrije«* (Kos 1939a: 52–53). Ker v nadaljevanju omeni, da je bil v tej plasti najden tudi *»fragment grobo izdelane lončene posode, in sicer zgornji del z robom«* (Kos 1993a: 53), je že Brodar opozoril, da to le dokazuje postglacialno starost proda (Brodar 1989: 104). V Prirodoslovnem muzeju Slovenije se je ohranilo nekaj nabranih kosov kremena, ki so jih pobrali ob ognjiščih plasti F (slika 8b). Ni dvoma, da med njimi ni človeških izdelkov, ampak gre za naravno prisotne kremenove (rožencčeve) prodnike v plasti. Identične primerke smo našli tudi v sondi na terasi, predvsem v plasti 3 (slika 8a, 3).

Prisotnost sicer le enega fragmenta keramike in odsotnost kakršnegakoli tipološkega ali tehnološkega elementa kamene industrije ne da nobene opore, da bi morda v plasti F posumili na obiskovalce iz časa mezolitika in tu iskali povezave z najdbami petih kamenih izdelkov na terasi. Če plast in lise oglja v sedimentu niso rezultat naravnih požarov, v poštev pride le prisotnost ljudi v obdobjih po pojavu lončenine, torej v obdobjih, mlajših od mezolitika, in so torej vse plasti nad plastjo F mlajše od približno 5500 let pred našim štetjem.

Dotaknimo se ob koncu še do sedaj nikoli načetega vprašanja. Takoj ob odkritju kamenega artefakta ob mamutovi golenici je bila najdba razumljena kot potrditev odkritja prve plane paleolitske postaje v Jugoslaviji (Kos 1939a: 32). Da bi se našlo še kaj, je Kos zelo natančno organiziral delo in ob objavi zapisal: *»Trije delavci so med prsti mleli glineni pesek, ki je bil izkopan*

Slika 9: Na rentgenskem posnetku vidna čipa v podkožju živali (Vir: Everson, 2022)

v bližini kosti in med kostmi, da bi po neprevidnosti ne bil mogoče izgubljen kak manufakt. Tudi stratigrafiji smo glede na to posvečali še večjo pozornost« (Kos 1939a: 36).

Kasneje, ko opisuje izkop plasti z mamutovimi ostanki, zapiše: *»Tudi se niso našli v mamutovi plasti večji, debelejši kamni, ki bi jih mogli kakorkoli uporabiti aurignaški mamutovi lovci. Edini artefakt, ki nedvomno dokazuje človekovo prisotnost, je aurignaško mikrolitsko rezilce – praskalce (danes določen kot izrobljena konica) /.../ Na kosteh ni opaziti udarcev niti ugrizov zveri«* (Kos 1939a: 34). V tekstu sicer omenja najdbo ploščatih parožkov severnega jelena in najprej zapiše: *»Tudi ta ostanek rogovja severnega jelena je prinesel v počivališče najbrž aurignaški lovec«* (Kos 1939a, 49). Vendar pa kasneje pove: *»Pozornost vzbuja dejstvo, da se ni našel v neveljskem najdišču niti en nedvomen kostni artefakt«* (Kos 1939a: 52). Kljub izredni želji najti še kaj in zelo natančnemu kopanju in pregledovanju plasti se je na koncu izkazalo, da je edina najdba, ki mamuta povezuje s človekom, primerek izrobljene konice velikosti 3 cm, najden ob njegovi golenski kosti. Čeprav je bil najden torej le en artefakt, ni pa niti enega drugega indica, da je bil v času pogina na mestu tudi človek, je ostalo pri umestitvi neveljskega najdišča med paleolitske postaje. Ne vemo, ali morda na to nihče ni pomislil ali umestitve med paleolitske postaje le kasneje nihče ni želel problematizirati, vendar je povsem jasno in mogoče, da je mamut v svoji nogi to izrobljeno konico prenašal že daljše časovno obdobje, morda celo več let, in v času njegovega pogina v okolici ni bilo ljudi. Najdba artefakta ob okostju morda sploh nima nikakršne povezave z njegovim poginom ali morda izrabo njegovega mesa po tem, kar naj bi apliciralo umeščanje najdišča njegovih kosti med paleolitske postaje. Večina bralcev pozna zgodbe o vojakih, ki imajo desetletja po vojni v telesu še vedno manjše šrapnele ali krogle, pa živijo povsem brez težav. Enako skoraj vsi veterinarji poznajo primere t. i. naključnih najdb predmetov, po navadi izstrelkov zračnega orožja, ki se odkrijejo pri rentgenskem slikanju, pa za staro poškodbo niso vedeli niti lastniki, saj žival živi brez težav, ki bi jih povzročal tujek v telesu. Tujki v podkožju so v končni fazi tudi vsi čipi, ki se danes uporabljajo za označevanje lastništva živali (slika 9) (Everson 2022).

V primeru, da bi mamutu v podkožju oziroma maščevju goleni ostal le nekaj centimetrov velik košček kremena po katerem od neprijetnih srečanj s takratnimi ljudmi, bi lahko povsem brez težav živel še leta, lahko pa bi seveda imel težave z infekcijami in posledično težavo s hojo in se mu morda tudi zato posledično ni uspelo rešiti iz močvirja. Tega ni mogoče vedeti. Kakorkoli že, ob odsotnosti kakršnegakoli drugega dokaza o prisotnosti kamenodobnih ljudi ob mamutu ali v neposredni okolici v času, ko je obstal v močvirju, se zdi možnost, da je mamut že dalj časa v podkožju prenašal ta košček kremena, še kako verjetna. Tudi zato, ker artefakt prepoznavamo kot izrobljeno konico z odlomljenim vrhom konice, kar je lahko rezultat ravno tega prebadanja mamutove kože. V primeru, da torej upoštevamo tudi to možnost, mesta najdbe mamuta v Nevljah ne moremo razumeti kot paleolitske postaje na planem, temveč le kot najdišče fosilnih kosti mamuta z izredno zanimivo vzporedno najdbo, ki sicer ne dokazuje neposredne prisotnosti ljudi ob poginu mamuta, temveč zgolj potrjuje, da so ljudje lov na mamute v resnici izvajali.

Novega najdišča kamenega orodja na terasi nad mamutovim najdiščem na podlagi tega, kar imamo na razpolago, ne moremo povezati z mestom in časom mamutove smrti. Po občutku, ki ga vzbujajo najdeni artefakti, in delno tudi glede na dejstvo, da so bile najdbe takoj pod plastjo humusa, bi novo najdišče morda prej pripadalo precej kasnejšemu obdobju mezolitika (pribl. od 9700 do 5500 pr. n. št.), ne pa času pred okoli 20.000 leti, ko je v močvirju končal mamut.

Literatura

Mitja BRODAR, 1989: Revizija Neveljske paleolitske postaje. *Arheološki vestnik*, 39–40 (1988– 1989). 95–109.

Mitja BRODAR, 2009: *Stara kamena doba v Sloveniji*. 504–505. Samozaložba, Ljubljana.

Ana BUDNAR LIPOGLAVŠEK, 1944: Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča. *Zbornik Prirodoslovnega društva* 3. 95–101.

Kimbely EVERSON, 2022: *Incidental Findings: Veterinary X-Ray Surprises*. Dostopno na https://www.practicalpetvet.com/incidental-findings-veterinary-x-ray-surprises/ (dostop 3. 11. 2023).

Fran KOS, 1939a: Neveljski paleolitik. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 20. 25–65.

Fran KOS, 1939b: Paleolitske najdbe ob Nevljici. *Etnolog*, 11. 417–419.

Fran KOS, 1941: Problematika neveljskega paleolitika v okviru pleistocenskih dogodkov. *Zbornik Prirodoslovnega društva,* 2. zvezek. 97–101.

Matija KRIŽNAR, 2014: Neveljski mamut v nekaterih arhivskih zapisih. *Argo*, 57/1. 63–67.

Matija KRIŽNAR, 2013: *Neveljski mamut – 75 let kasneje*. Gradivo za predavanje v Prirodoslovnem muzeju Slovenije Ljubljana, septembra 2013.

Marko PEČOVNIK & Klement MAL, 2016: *Strokovno poročilo o arheološkem nadzoru med gradnjo na območju dediščine Nevlje.* Avgusta, d. o. o., Arhiv ZVKD Kranj.

Vida POHAR, 1978: *Tipologija in statistična obdelava mlajšepaleolitskih kamenih orodnih inventarjev.* Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji VI, Univerza v Ljubljani. 7–42.

Vida POHAR, 1985: Kvartarni sesalci iz Babje jame pri Dobu. *Razprave IV razreda SAZU*, 26. 97–130.

Ivan RAKOVEC, 1939: H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline. *Hrvatski geografski glasnik,* 8–10, Zagreb. 175–187.

Ivan TURK & Matija TURK, 2004: Razlaga orodnih tipov in armatur ter postopkov pri izdelavi orodij in armatur, najdenih v Viktorjevem spodmolu. V: *Viktorjev spodmol in Mala Triglavca. Prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji.* Uredil Ivan Turk, Opera Instituti archaeologici Sloveniae 9, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU. 53–61.

Iris BEKLJANOV ZIDANŠEK, 2015: *Končno poročilo o arheoloških raziskavah ob gradnji hidrološke merilne postaje za površinske vode 183 – Nevlje na parc. št. 936/1 in 276/3, K.O. Nevlje.* Arhej, Arhiv ZVKD Kranj.

Matija Križnar[1]
Prirodoslovni muzej Slovenije
mkriznar@pms-lj.si

Mokriška jama – zgodovina raziskovanja njene paleontološke dediščine

Pregledni znanstveni članek

Mokriška jama je bila eno od najpomembnejših nahajališč jamskega medveda v Sloveniji. V tej jami, ki leži na nadmorski višini okoli 1500 metrov nad dolino Kamniške Bistrice, so odkrili ostanke te velike in izumrle vrste medveda, ki je živela v času zgornjega pleistocena. Prvi je sredi leta 1837 v jami nabral fosilne kosti omenjenega sesalca kaplan Johann Pezhar (Janez Pečar) iz Idrije. Kmalu istega leta mu je sledil še naravoslovec Henrik Freyer, ki je veliko kosti nabral tudi za takratni Deželni muzej za Kranjsko. Omenjenima so nato sledili mnogi obiskovalci, ki so v jami priložnostno tudi nabirali kosti jamskih medvedov, med njimi tudi naravoslovec in župnik Simon Robič. Šele po drugi svetovni vojni so v Mokriški jami pričeli izvajati večletna sistematična izkopavanja, ki sta jih vodila Srečko in Mitja Brodar. Med jamskimi medvedi, ki so bivali v Mokriški jami, je bila tudi posebna vrsta, imenovana jamski medved prišlek (*Ursus ingressus*), ki je bila večja od ostalih in je prišla iz Azije pred približno 50.000 leti. Jamski medved je bil dobro prilagojen na hladno podnebje in je zahajal v jame prezimovat in kotit mladiče. Vrsta iz Mokriške jame je izumrla pred približno 25.000 leti.
Ključne besede: Mokriška jama, jamski medved, pleistocen, Henrik Freyer, Simon Robič, Srečko Brodar

Mokriška Cave is one of the most important cave bear sites in Slovenia. In this cave, located about 1,500 meters above the Kamniška Bistrica valley, they discovered the remains of this large and extinct species of bear that lived during the late Pleistocene. Chaplain Johann Pezhar (Janez Pečar) from Idrija was first one who collected the fossil bones in the cave in the middle of 1837. Soon in the same year, he was followed by the naturalist Henrik Freyer, who also dug up many cave bear bones for the then Carniolan Provincial Museum in Ljubljana. Those mentioned were then followed by many other visitors and researchers who occasionally collected cave bear bones in the cave, among them the naturalist and pastor Simon Robič. Only after the Second World War did the Mokriška Cave begin to be systematically excavated over several years, led by Srečko and Mitja Brodar. Among the cave bears that lived in the Mokriška Cave, there was also a special species called the newcomer cave bear (*Ursus ingressus*), which was larger than the others and came from the East about 50,000 years ago. The cave bear was well adapted to the cold climate and went to the caves to hibernate and give birth to cubs. The species from Mokriška jama became extinct about 25,000 years ago.
Keywords: Mokriška jama, cave bear, Pleistocene, Henrik Freyer, Simon Robič, Srečko Brodar

1 Magister geoloških znanosti, muzejski svetovalec, vodja Kustodiata za geologijo Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Pogled na snežena pobočja Košutne, Mokrice in doline Kamniške Bistrice z vrha Pasjih pečin z označeno lokacijo Mokriške jame (črni krožec). Težko dostopno pobočje je bilo pravi izziv tako za jamske medvede, ki so jamo obiskovali v ledeni dobi, kot za prve raziskovalce jame. (Foto: Benjamin Lap)

Uvod

Nad dolino Korošice in Kamniške Bistrice se dviguje greben, katerega najvišji vrhovi so visoki skoraj dva tisočaka. Najnižji vrh predstavlja vrh Mokrice (1853 m), pod katerim je mogoče najti tudi nekatere jame, kot so jama pod Mokrico, jama pod Ovčarijo in Medvedja jama na Mokrici, bolj znana tudi kot Mokriška jama (jam. kataster 375). Jama je nastala v tektonsko dokaj prepokanem in razlomljenem triasnem apnencu in dolomitiziranem apnencu, kar je lepo opazno že pri obokanem vhodnem delu jame.

Šele, ko se sami lotite poti iz Kamniške Bistrice ali Ambroža pod Krvavcem, si lahko predstavljate, kako oddaljena in težko dostopna je jama celo v današnjih časih. Kaj je gnalo njene prvopristopnike, da jo obiščejo, je toliko bolj skrivnostno. Njena zgodovina raziskovanja je podobno kot njeno iskanje trajala več časa in zagotovo so prvi obiskovalci na jamskih tleh našli še lepo ohranjene kostne ostanke jamskih medvedov. Čeprav Mokriško jamo mnogi poznajo kot paleolitsko (arheološko) najdišče, je ta predvsem paleontološko najdišče, torej najdišče fosilnih kosti sesalcev. V nadaljevanju podajamo nekatera že poznana dejstva o jami, hkrati pa prikazujemo še nekatera nedavno razbrana ali bolje pojasnjena dejstva.

Prvi zbiralci kosti jamskega medveda izpod Mokrice

Iskanje in zbiranje fosilnih kosti jamskih medvedov in drugih ledenodobnih sesalcev ima na Slovenskem že dolgo tradicijo. Najzgodnejši pisni viri navajajo izkopavanja in iskanja fosilnih kosti že okoli leta 1819 v novih delih Postojnske jame (Volpi 1821; Hochenwart 1839; Cimerman 1966). Od tukaj izhajajo tudi prve upodobitve kosti jamskih medvedov, ki jih je opisal in upodobil Giuseppe de Volpi (Volpi 1821). Poleg Po-

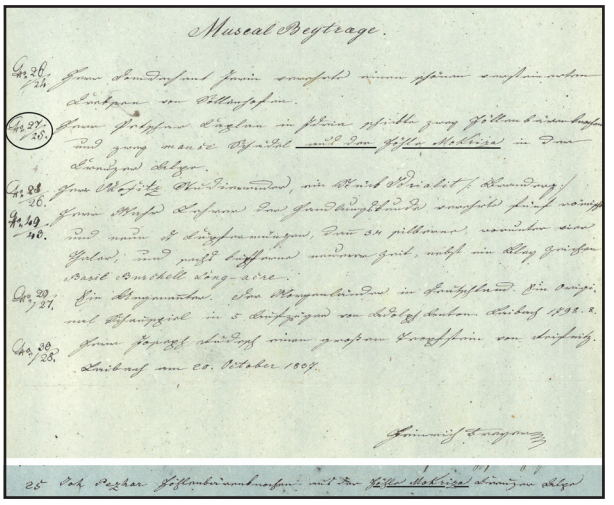
stojnske jame sta sredi 19. stoletja postali znani najdišči kosti jamskih medvedov še Križna jama ter kmalu tudi tukaj obravnavana Mokriška jama[2].

Iz starejših zapisov o odkrivanju Mokriške jame lahko razberemo, da je jamo »odkril« in v njej »prvi« nabiral fosilne kosti jamskih medvedov Henrik Freyer. To napačno interpretacijo lahko pripišemo dejstvu, da je Freyer dokaj natančno opisal svojo pot in iskanje jame, kar bomo podrobneje pojasnili v nadaljevanju. Z našim raziskovanjem arhivskih in časopisnih virov smo že pred leti (Križnar 2014) opozorili na dejstvo, da je v Mokriški jami prvi izkopaval ostanke jamskih medvedov kaplan **Johann Pezhar** (**Janez Pečar**) iz Idrije. O tem priča zapis v takratnem časopisu *Illyrisches Blatt* (Ilirski list) 6. januarja 1838. Zapis se navezuje na podarjene primerke dveh kosti in dva dela lobanje jamskega medveda, ki so jih dobili v Deželni muzej za Kranjsko v Ljubljano (*Illyrisches Blatt* 1838: 4). Enako notico omeni tudi muzejski letopis iz leta 1839, ki zapiše: »/.../ *ein Höhlenbären=Knochen aus der erst von Kurzem entdeckten Krezueralpen=Höhle Mokriza, vom hrn. kaplan Johann Pezhar, /.../*«[3], kar potrjuje, da je prav kaplan Janez Pečar iz Idrije verjetno prvi odkril Mokriško jamo in v njej nabral kosti jamskega medveda (*Landesmuseum* 1839: 4). Glede na omenjene časopisne zapise in nekatere arhivske (Arhiv NMS[4] 1837: 12; Arhiv NMS 1838) zapise je Janez Pečar jamo obiskal v poznopomladnem ali poletnem času leta 1837.

Nr. 25. Vom Hrn. Johann Pezhar, Caplan in Idria, zwei Höhlenbären-Knochen und zwei manke Schädel aus der Höhle Mokriza in der Kreuzer-Alpe.

Kratek časopisni zaznamek, da je Johann Pezhar (Janez Pečar) iz Idrije muzeju podaril kosti jamskega medveda iz Mokriške jame. (Po Illyrisches Blattu 6. januarja 1838)

Očitno je novica o odkritju Mokriške jame še isto leto spodbudila omenjenega **Henrika Freyerja**, naravoslovca in kustosa v Deželnem muzeju za Kranjsko, da jo je pričel iskati tudi sam. Kot že omenjeno, je Freyer ostanke jamskih medvedov poznal že z izkopavanja v Postojnski jami, kjer je izkopaval tudi še kasneje. O celotnem odkrivanju in iskanju Mokriške jame je pridobil tudi krajši opis in tegobe ob tem. Iz Freyerjevega poročila je razvidno, da je iskanje jame opravil v poznih jesenskih dneh leta 1837, ko je iz Ljubljane krenil 15. oktobra. Pri iskanju jame mu je najprej pomagal gospod Kaspar Kandutsch (Gašper Kanduč), nato pa je v Cerkljah na Gorenjskem srečal župnika Bodeta. 16. oktobra 1837 je krenil iz Cerkelj preko Gradu, Stiške vasi in Ambroža pod Krvavcem proti Kriški planini in naprej proti Mokrici. Jamo je odkril po približno sedmih urah hoje (Freyer 1839; Cimerman 1966). Po odkritju je Freyer jamo zgolj premeril in hitro preiskal, izkopavanja pa je nato opravil leta 1839 (Cimerman 1966: 11). Z izkopavanjem naj bi zbral toliko kostnega gradiva, da je lahko nato sestavil celotno okostje jamskega medveda za takratni muzej v Ljubljani, ki je imel prostore še v licejski stavbi (Cimerman 1966). O Freyerjevem izkopavanju in sestavljanju skeleta poročajo tudi nekateri dnevni časopisi, kot je *Ilirski list* (št. 21, 23. maj 1839) in takratna dunajska naravoslovna poročila *Berichte über die Mittheilungen von Freunden der Naturwissenschaften* (Haidinger 1850: 62). Freyer jamskega medveda *Ursus spelaeus* Cuv. iz Mokriške jame (izvirno zapiše Mokriza höhle auf der Kreuzer Alpe) omeni tudi v svoji knjigi o kranjskih vretenčarjih *Fauna der in Krain bekannten Säugetiere, Vögel, Reptilien und Fische* (Freyer 1842: 3). Zanimivo je, da je jamskega medveda iz Mokriške jame uvrstil med današnje še živeče vrste, poleg njega pa tudi jamskega leva iz Postojnske jame (Freyer 1842: 4).

Museal Beytrage.

Arhivski zapiski o prvem (dokumentiranem) zbiralcu kosti jamskega medveda kaplanu Johannu Pezharu (Janezu Pečarju) v Mokriški jami. Dokaj nečitljivi zapisi so delo Henrika Freyerja. Digitalno verzijo hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (Foto: Matija Križnar)

Skrajno nenavadno je, da Mokriške jame Freyer ni prikazal na svoji karti Kranjske[5] (Freyer 1843). Od odkritja, predvsem pa od izkopavanja Henrika Freyerja v jami, je ta postala širše poznana in tudi pogosto omenjana in očitno tudi obiskana. V drugi polovici 19. stoletja Mokriško jamo kot najdišče jamskih medvedov omenjajo nekateri popotniški potopisi, kot je na primer *Reiseerinnerungen aus Krain* (Costa 1848: 233) in knjiga o kraških jamah *Zur Höhlenkunde des Karsten* (Zippe 1854: 219–220) in drugi[6]. Mokriško jamo je med letoma 1870 in 1875 obiskal tudi kranjski entomolog in naravoslovec Ferdinand Schmidt, ki

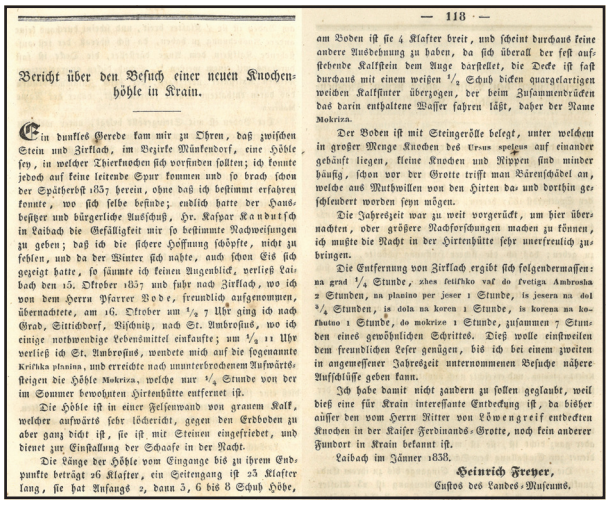
2 Poimenovanje Mokriške jame, danes znane tudi kot Medvedja jama pod Mokrico. V različnih virih so jamo imenovali (včasih tudi napačno): höhle Mokriza, Mokricahöhle in den Steineralpen, Mokriza höhle auf der Kreuzer Alpe, höhle Ziavka auf der Mokriza in der Kreuzeralpe in podobno.

3 V laičnem prevodu: »Kosti jamskega medveda iz nedavno odkrite jame pod Mokrico v Kamniških Alpah, našel kaplan Johann Pezhar.«

4 Arhiv Narodnega muzeja Slovenije (NMS) hrani muzejska knjižnica (digitalizirano naravoslovno gradivo ima tudi Prirodoslovni muzej Slovenije, Kustodiat za geologijo).

5 Izvirni naslov je bil *Special-Karte des Herzohthums Krain* (poslovenjeno Posebna karta Vojvodine Kranjske), ki je bila narejena v merilu 1 : 113.500 ter zaradi velikosti sestavljena iz 16 listov. Karta je bila postopoma tiskana v obdobju med letoma1843 in 1846.

6 Med drugimi omenja Mokriško jamo tudi *Jahrbuch des Österreichischen Alpen-Vereines* (Hartnigg 1870: 59) kot jamo z ostanki jamskih medvedov (*Ursus spelaeus*).

— 118 —

Bericht über den Besuch einer neuen Knochenhöhle in Krain.

Ein dunkles Gerede kam mir zu Ohren, daß zwischen Stein und Zirklach, im Bezirke Münkendorf, eine Höhle seyn, in welcher Thierknochen sich vorfinden sollten; ich konnte jedoch auf keine leitende Spur kommen und so brach schon der Spätherbst 1837 herein, ohne daß ich bestimmt erfahren konnte, wo sich selbe befinde; endlich hatte der Hausbesitzer und bürgerliche Ausschuß, Hr. Kaspar Kanduč in Laibach die Gefälligkeit mir so bestimmte Nachweisungen zu geben; daß ich die sichere Hoffnung schöpfte, nicht zu fehlen, und da der Winter sich nahte, auch schon Eis sich gezeigt hatte, so säumte ich keinen Augenblick, verließ Laibach den 15. Oktober 1837 und fuhr nach Zirklach, wo ich von dem Herrn Pfarrer Bode, freundlich aufgenommen, übernachtete, am 16. Oktober um ¼ 7 Uhr ging ich nach Grad, Sittichdorf, Višnitz, nach St. Ambrosius, wo ich einige nothwendige Lebensmittel einkaufte; um ¼ 11 Uhr verließ ich St. Ambrosius, wendete mich auf die sogenannte Kritska planina, und erreichte nach ununterbrochenem Aufwärtssteigen die Höhle Mokriza, welche nur ¼ Stunde von der im Sommer bewohnten Hirtenhütte entfernet ist.

Die Höhle ist in einer Felsenwand von grauem Kalk, welcher aufwärts sehr löchericht, gegen den Erdboden zu aber ganz dicht ist, sie ist mit Steinen eingefriedet, und dienet zur Einstallung der Schafe in der Nacht.

Die Länge der Höhle vom Eingange bis zu ihrem Endpunkte beträgt 26 Klafter, ein Seitengang ist 23 Klafter lang, sie hat Anfangs 2, dann 5, 6 bis 8 Schuh Höhe, am Boden ist sie 4 Klafter breit, und scheint durchaus keine andere Ausdehnung zu haben, da sich überall der fest aufstehende Kalkstein dem Auge darstellet, die Decke ist fast durchaus mit einem weißen ½ Schuh dicken quargelartigen weichen Kalksinter überzogen, der beim Zusammendrücken das darin enthaltene Wasser fahren läßt, daher der Name Mokriza.

Der Boden ist mit Steingerölle belegt, unter welchem in großer Menge Knochen des Ursus spelaeus auf einander gehäuft liegen, kleine Knochen und Rippen sind minder häufig, schon vor der Grotte trifft man Bärenschädel an, welche aus Muthwillen von den Hirten das und dorthin geschleudert worden seyn mögen.

Die Jahreszeit war zu weit vorgerückt, um hier übernachten, oder größere Nachforschungen machen zu können, ich mußte die Nacht in der Hirtenhütte sehr unerfreulich zubringen.

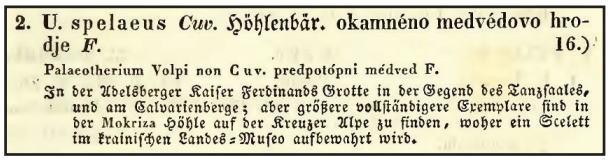
Die Entfernung von Zirklach ergibt sich folgendermassen: na grad ½ Stunde, zhes šestlikso vaf do Svetiga Ambrosha 2 Stunden, na planino per jeser 1 Stunde, is jesera na dol ¾ Stunden, is dola na koren 1 Stunde, is korena na kobutno 1 Stunde, do mokrize 1 Stunde, zusammen 7 Stunden eines gewöhnlichen Schrittes. Dieß wolle einstweilen dem freundlichen Leser genügen, bis ich bei einem zweiten in angemessener Jahreszeit unternommenen Besuche nähere Aufschlüsse geben kann.

Ich habe damit nicht zaudern zu sollen geglaubt, weil dieß eine für Krain interessante Entdeckung ist, da bisher ausser den vom Herrn Ritter von Löwengreif entdeckten Knochen in der Kaiser Ferdinands-Grotte, noch kein anderer Fundort in Krain bekannt ist.

Laibach im Jänner 1838.

Heinrich Freyer,
Custos des Landes-Museums.

Opis Henrika Freyerja o prvem obisku in hoji v Mokriško jamo jeseni leta 1837, v katerem na kratko omeni tudi kosti jamskega medveda v jami. Mokriško jamo je obiskal nato še vsaj enkrat. Po Freyerju 1839.

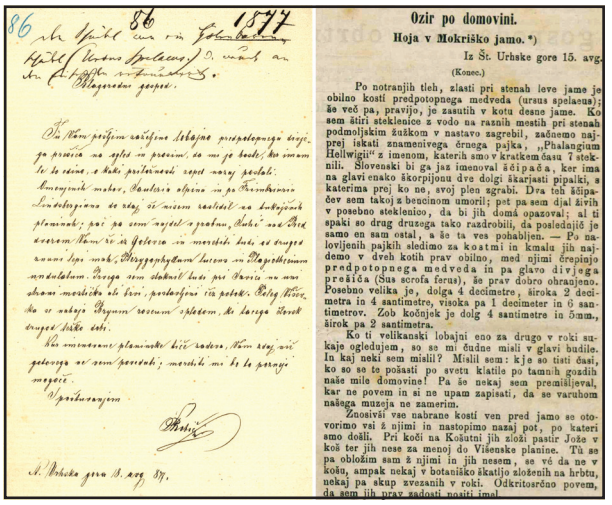

2. U. spelaeus *Cuv.* Höhlenbär. okamnéno medvédovo hrodje *F.* 16.)

Palaeotherium Volpi non Cuv. predpotópni médved F.

In der Adelsberger Kaiser Ferdinands Grotte in der Gegend des Tanzsaales, und am Calvarienberge; aber größere vollständigere Exemplare sind in der Mokriza Höhle auf der Kreuzer Alpe zu finden, woher ein Scelett im krainischen Landes-Museo aufbewahrt wird.

Zapis Henrika Freyerja o jamskem medvedu iz Mokriške jame v njegovi knjigi o vretenčarjih Kranjske. Po Freyerju 1842.

86 Ad Spisek ex 1877
Gabelsberger

Ozir po domovini.

Hoja v Mokriško jamo.*)

Iz Št. Urhske gore 15. avg.

(Konec.)

Po notranjih tleh, zlasti pri stenah leve jame je obilno kosti predpotopnega medveda (ursus spelaeus); še več pa, pravijo, je zasutih v kotu desne jame. Ko sem štiri steklenice z vodo na rasnih mestih pri stenah podmoljskim žuškom v nastavo zagrebil, začnemo najprej iskati znamenivega drugega pajka, „Phalangium Hellwigii“ z imenom, katerih sim v kratkem času 7 stekinili. Slovenski bi ga jaz imenoval ščipača, ker ima na glavi enako škorpijonu dve dolgi škarjasti pipalki, s katerima prej ko ne, svoj plen zgrabi. Dva teh ščipačev sem taköj z benzinom umoril; pet pa sem djal živih v posebno stekleničo, da bi jih domá opazoval; al ti spaki so drug druzega tako razdrobili, da poslednjič je samo en sam ostal, a še ta ves pohablјen. — Po nalovljenih pajkih sledimo za kostmi in kmalu jih najdemo v dveh kotih prav obilno, med njimi črepinjo predpotopnega medveda in pa glavo divjega prešiča (Sus scrofa ferus), še prav dobro ohranjeno. Posebno velika je, dolga 4 decimetre, široka 2 decimetra in 4 santimetre, visoka pa 1 decimeter in 6 santimetrov. Zob kočnjek je dolg 4 santimetre in 5mm., širok pa 2 santimetra.

Ko ti velikanski lobajni eno za drugo v roki sukaje ogledujem, so se mi čudne misli v glavi budile. Iu kaj neki sem mislil? Mislil sem: kje so tisti časi, ko so se te pošasti po svetu klatile po tamnih gozdih naše mile domovine! Pa še nekaj sem premišljeval, kar ne povem in si ne upam zapisati, da se varuhom našega muzeja ne zamerim.

Znosivši vse nabrane kosti ven pred jamo se otovorimo vsi z njimi in nastopimo nazaj pot, po kateri smo došli. Pri koči na Kobutni jih zložimo pastir Jože v koš ter jih nese za menoj do Višenske planine. Tu se pa obložim sam ž njimi in jih nesem, se vé da ne v košu, ampak nekaj v botaniško škatljo složenih na hrbtu, nekaj pa skup zvezanih v roki. Odkritosrčno povem, da sem jih prav zadosti nosil imel.

A. Mokriške gore 15. avg. 77.

Pismo Simona Robiča, v katerem omenja, da pošilja v ljubljanski muzej lobanjo divje svinje. Določitev pa je popravil Karl Dežman, ki je napisal, da ta pripada jamskemu medvedu Ursus spelaeus (napis skrajno zgoraj). Na desni je kratek časopisni sestavek Simona Robiča, ki je opisal pot v Mokriško jamo in nekaj najdb fosilnih kosti. (Foto: Matija Križnar)

je takratnemu Deželnemu muzeju za Kranjsko podaril dva zoba jamskega medveda iz jame (Laibacher 1876: 436). V letu 1881, ko je izšla knjiga o Križni jami in najdbah jamskih medvedov v njej, prav tako na kratko omenijo Mokriško jamo kot najdišče jamskih medvedov, iz katerega kosti so sestavili okostje (Hochstetter 1881: 294).

Simon Robič in drugi obiskovalci jame

V drugi polovici 19. stoletja je Mokriška jama postala zanimiva tudi za mnoge druge naravoslovce in planince. Zagotovo mednje sodi tudi takratni kranjski duhovnik in naravoslovec Simon Robič. Ker je imel svoje bivališče na Šenturški gori, je očitno večkrat zahajal v okolico jame in v samo jamo, kjer je nabiral okoliške rastline in v jami žuželke (Robič 1877)[7]. O Robičevem obisku jame in najdišču jamskih medvedov prvi leta 1877 poroča časopis *Slovenski narod* z zapisom: *»(Najdba.) Župnik S. Robič je našel v mokriškej jami dve dobro ohranjeni črepinji jamskega medveda in divjega prašiča.«* (*Slovenski narod*, 1877)

Konec avgusta 1877 je Robič objavil tudi zapis o obiskovanju jame, v katerem omenja tudi najdbe fosilnih kosti: *»Po notranjih tleh, zlasti pri stenah leve jame, je obilno kosti predpotopnega medveda (ursus spelaeus); še več pa, pravijo, je zasutih v kotu desne jame.«* Očitno je, da so poleg Robiča jamo in njeno paleontološko vsebino poznali verjetno tudi drugi domačini. V sestavku potem nadaljuje: *»... sledimo za kostmi in kmalu jih najdemo v dveh kotih prav obilno, med njimi črepinjo predpotopnega medveda in pa glavo divjega peršiča (Sus scrofa ferus), še prav dobro ohranjeno. Posebno velika je, dolga 4 decimetre, široka 2 decimetra in 4 santimetre, visoka pa 1 decimeter in 6 santimetrov. Zob kočnjak je dolg 4 santimetre in 5 mm, širok pa 2 santimetra.«* (Robič 1877). Iz Robičevega opisa ni mogoče zanesljivo zanikati najdbe lobanje divjega prašiča, mogoče najbolj zmoti velikost zoba. Danes vemo, da je imel v mislih manjšo lobanjo jamskega medveda, kar opišemo tudi v nadaljevanju, ostanek omenjene lobanje pa je še vedno shranjen v zbirki Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Pred tem pa je očitno omenjeno lobanjo »divjega prašiča« poslal tudi v ljubljanski muzej Karlu Dežmanu (Božič 2011; Križnar 2021: 53), ki je zagotovo želel videti najdbe iz Mokriške jame. V pismu Robič na kratko zapiše: *»Tu Vam pošiljam zaželjeno lobanjo predpotopnega divjega prašiča na ogled in prosim, da mi jo boste, ker imam le to edino, o kaki priložnosti zopet nazaj poslali.«* (Arhiv NMS 1877: 86)

Po Robičevih zapisih je Mokriška jama očitno postala zelo poznana in prepoznana kot najdišče fosilnih kosti ledenodobnega jamskega medveda. Tako v mnogih potopisih po Kranjski ali planinskih vodnikih najdemo zapise, kot je tale: *»Na Mokrici je votlina, kjer so zasledili kosti v davni dobi živega medveda brlogarja (Ursus spelaeus). Znani prirodopisec, pokojni šenturški župnik Simon Robič, je našel več popolnih okostnjakov tega velikana.«* (Oražen 1901: 50)

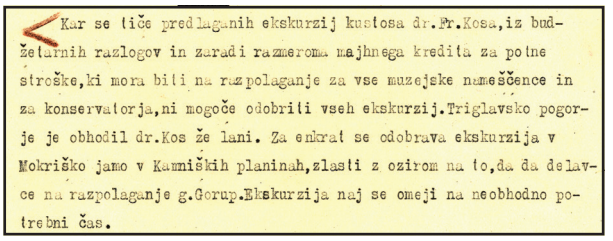
Zanimivo je, da so se kostni ostanki jamskih medvedov občasno pojavili tudi v drugih avstrijskih zbirkah. Tako smo našli zapise, da je leta 1906 naravoslovni muzej na Dunaju[8] (Steindachner 1907) odkupil ostanke jamskega medveda iz Mokriške jame (izvirno Med-

7 Spletna stran Slovenska biografija in nekatere druge objave omenjajo Simona Robiča kot odkritelja Mokriške jamo, kar je napačna interpretacija. Pred njim so jamo poznali že več desetletij, kot smo to predstavili tukaj.

8 Takrat se je imenoval še Das k. k. naturhistorische Hofmuseum (med leti 1876–1918).

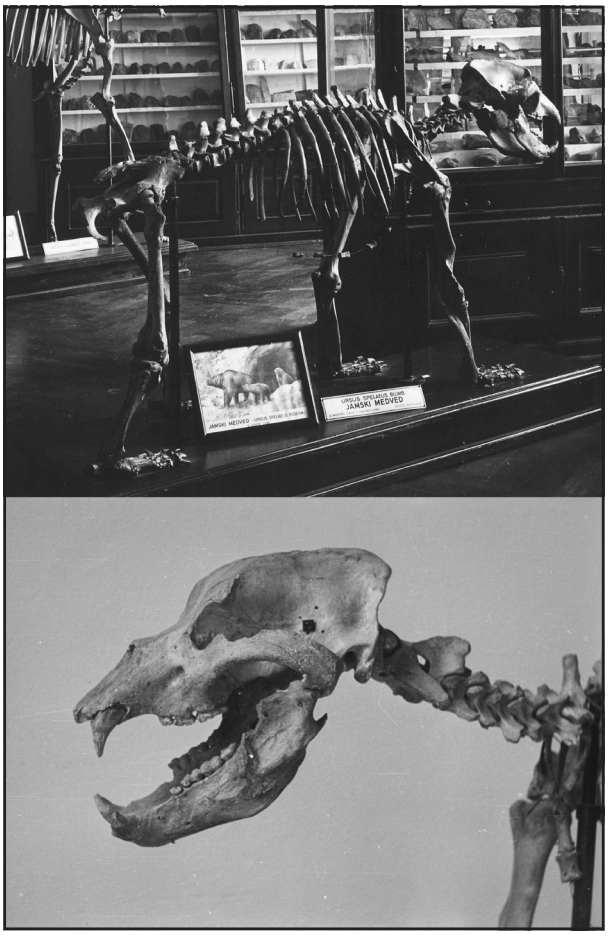

Lobanja jamskega medveda iz Mokriške jame, ki naj bi ga imel Simon Robič za divjo svinjo. Lobanja dimenzijsko ustreza Robičevemu opisu in ima ohranjene tudi velike molarje (gre za drugi zgornji molar). Na lobanji je napis SI ROBIČ (slika na sredi), kar kaže, da je iz Robičeve zbirke fosilov. Primerek hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (Foto: Matija Križnar)

Kar se tiče predlaganih ekskurzij kustosa dr.Fr.Kosa,iz bud-
žetarnih razlogov in zaradi razmeroma majhnega kredita za potne
stroške,ki mora biti na razpolaganje za vse muzejske nameščence in
za konservatorja,ni mogoče odobriti vseh ekskurzij.Triglavsko pogor-
je je obhodil dr.Kos že lani. Za enkrat se odobrava ekskurzija v
Mokriško jamo v Kamniških planinah,zlasti z ozirom na to,da da delav-
ce na razpolaganje g.Gorup.Ekskurzija naj se omeji na neobhodno po-
trebni čas.

Izsek iz odobritve za izkopavanje kosti jamskih medvedov v Mokriški jami, za katero je zaprosil Fran Kos. (Foto: Matija Križnar)

Okostje jamskega medveda, sestavljenega iz kosti iz Mokriške jame, ki je bilo med vojnama postavljeno v naravoslovnih razstavnih dvoranah Narodnega muzeja v Ljubljani. (Arhiv: Prirodoslovni muzej Slovenije)

vedja jama bei Mokrica in Krain). Desetletje kasneje – okoli leta 1915 – je takratni muzej v Linzu (Museum Francisco-Carolinum, 1916: 60) verjetno dobil v dar večjo zbirko kosti jamskih medvedov iz Mokriške jame (izvirni zapis Mokricahöhle in den Steineralpen, Krain). Med kostmi navajajo lobanjo, del lobanje, štiri spodnje čeljustnice, 27 zob, mnogo vretenc, 12 reber in mnogo drugih kosti[9]. Niso pa zgolj muzeji dobivali kosti jamskih medvedov iz Mokriške jame, tudi šole so občasno od svojih učencev za naravoslovne zbirke dobile podarjene kosti. Tako smo v *Izvestju Državne realne gimnazije v Kranju* za leto 1934 našli zapis: »*Ivica Ivančič 1. c. vretenca jamskega medveda z Mokrice*« (*Izvestje* 1934: 28).

Od Frana Kosa do prvih sistematičnih izkopavanj

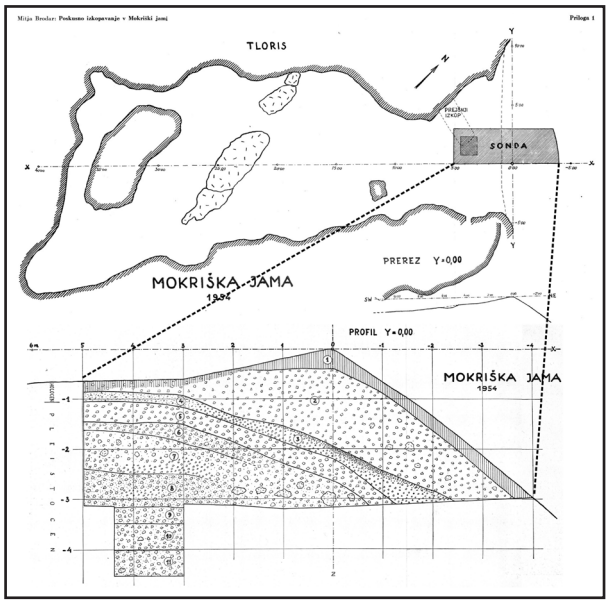
V letih po prvi svetovni vojni se je za ostanke jamskih medvedov ponovno pričel zanimati **Fran Kos**, sicer vodja Prirodopisnega oddelka takratnega Narodnega muzeja v Ljubljani. Za razstavne eksponate je želel pridobiti čim več kosti jamskih medvedov, med drugimi tudi iz Mokriške jame (Križnar 2021: 94). O tem so ohranjene mnoge prošnje za ekskurzije in celo odobrena finančna sredstva za izkopavanje v Mokriški jami (*Arhiv NMS* 1925: 539). O izkopavanjih, če so bila izvedena, pa ne zasledimo več poročil.

V tridesetih letih 20. stoletja je Mokriška jama ponovno postala zanimiva ne zgolj zaradi fosilov ledenodobne favne, ampak tudi z arheološkega vidika. V tistem času je bil vodilni raziskovalec paleolitika **Srečko Brodar**, ki je bil vse od takrat aktivno vpleten v raziskovanje jame. Tako smo v arhivu Srečka Brodarja zasledili mnoga pisma, v katerih dopisovalci opozarjajo na Mokriško jamo in njeno paleontološko vsebino. Že leta 1933 v pismu jamo omeni Božo Škerlj[10], ki zapiše: »*Slišal sem, da nameravate lotiti se tudi male Mokriške jame na Krvavcu. Baje bi se dala tekom enega poletja eksploatirati. To bi bilo seveda prav lepo.*« (Arhiv PMC/IA SAZU[11], 1933). Srečko Brodar se je očitno

9 Celotni seznam je zapisan v letnem poročilu muzeja 74. Jahresbericht des Museum Francisco-Carolinum, 1916, str. 60.

10 Božo Škerlj je bil priznan slovenski antropolog.

11 Izvirno gradivo hrani arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU (okrajšava IA SAZU), digitalizirane verzije pa tudi Pokrajinski muzej Celje (Oddelek za arheologijo, okrajšava PMC). Tukaj uporabljene digitalne kopije hrani tudi avtor tega prispevka.

Tloris Mokriške jame in profil sedimentov, ki so ga izkopali ob prvem izkopavanju (sondiranju). Po Brodar 1954.

Pogled na lepo obokan vhod v Mokriško jamo danes (Foto: Matija Križnar)

zelo zanimal za jamo, saj je med drugimi vanjo poslal tudi domačina Lojza Erjavška[12], ta v pismu Brodarju s sredine avgusta 1935 zapiše: »*Po vašem naročilu sem šel v Mokrico da pogledam jamo čebi mogel odkriti kako sled oljudeh. Ali uspeh je bil bolj majhen dobil sem samo 5 komadov uglajenih kosti in sem jih vzel ker sose precej razlikovale odruzih.*« (Arhiv PMC/IA SAZU, 1935)

V korespondenco s Srečkom Brodarjem se je vključil nato tudi paleontolog Ivan Rakovec. Ta v pismih večkrat omeni fosilne kosti jamskih medvedov v jami in Brodarja opozori: »*Na vsak način pa bo drugo leto skrajni čas, da se lotite Mokrice, sicer Vam nepoklicani utegnejo vse pokvariti.*« (Arhiv PMC/IA SAZU, 1936) Za nepoklicane je Rakovec skoraj gotovo imel v mislih Kamničana Josipa Nikolaja Sadnikarja. Tako Rakovec o Sadnikarjevi zbirki kosti zapiše v pismu iz marca 1938[13]: »*Iz Mokriške jame ima mnogo ostankov jamskega medveda, ki jih je, kakor mi je izjavil, večinoma sam izkopal. Namerava pa v doglednem času nadaljevati izkopavanja v dotični jami, še posebno ker ga je sedaj podžgala najdba mamuta.*« (Arhiv PMC/IA SAZU, 1938) Želje in potrebe po sistematičnem izkopavanju, ne zgolj naključnem prekopavanju, so bile torej dane, toda je bilo potrebno še več kot desetletje, da so se uresničile.

Septembra leta 1954 je torej arheolog **Mitja Brodar**[14] pod okriljem Arheološke sekcije Slovenske akademije znanosti in umetnosti iz Ljubljane izvedel prvo poizkusno izkopavanje (Brodar 1955; Brodar 2009: 283). Izkopavanja so nato nadaljevali z nekajletnimi postanki vse do leta 1960, ko je bil prekopan celotni vhodni del jame (Brodar 1966). V tem času so v jamskih plasteh našli še nekaj drugih živalskih ostankov, med njimi: kuno zlatico (*Martes martes*), jamskega leva (*Panthera spelaea*), volka (*Canis lupus*) in kozoroga (*Capra ibex*) (Rakovec 1967). Med vso paleontološko dediščino so prevladovale kosti jamskega medveda, ki ga danes uvrščamo k vrsti jamskega medveda prišleka (*Ursus ingressus*), zadnjo izmed ledenodobnih vrst na Slovenskem (Rabeder s sod. 2004; Rabeder s sod. 2008)[15]. Jamski medved prišlek je bil dobro prilagojen na hladno podnebje in je zahajal v jame prezimovat in kotit mladiče. Vrsta je poleg Mokriške jame prebivala še v Križni jami[16], Potočki zijalki in ponekod drugod na Slovenskem ter je izumrla pred približno 25.000 leti.

Nedvomno sodi Mokriška jama danes med najbolj znana in bogata najdišča ostankov jamskega medveda. V zgodovinskem pogledu pa jo lahko postavimo ob bok Postojnski jami in Križni jami, ki prav tako sodita v sklop najdišč jamskih medvedov, ki so jih intenzivno raziskovali že v prvi polovici 19. stoletja. Mokriška jama v svojih še neizkopanih in prekopanih sedimentih še vedno vsebuje ostanke fosilnih kosti, ki pa danes sodijo v zaščiteno naravno dediščino. Tako je njihovo izkopavanje in odnašanje prepovedano, saj se z vsakim premikom še tako majhne kosti izgubijo mnoge koristne in za paleontologe pomembne informacije. Torej naj za zaključek poudarimo, da je Mokriška jama s svojo izjemno paleontološko vsebino zgolj paša za oči in prijeten večurni izlet v osrčje Kamniško-Savinjskih Alp.

12 Menimo, da gre za kamniškega gorskega vodnika Alojza Erjavška iz Stranj, enega izmed bratov Erjavšek, znanih lokalnih gornikov (Kemperle 1963: 568).

13 Pismo je nastalo ravno v začetnih dneh izkopavanja mamutovih ostankov pri Nevljah.

14 Sin Srečka Brodarja, tudi priznan slovenski arheolog in raziskovalec paleolitika.

15 Poleg omenjenega jamskega medveda prišleka (*Ursus ingerssus*) so paleontologi prepoznali še druge vrste, kot sta *Ursus eremus* in *Ursus ladinicus* (slednji je v Sloveniji potrjen v Ajdovski jami pri Nemški vasi blizu Krškega).

16 V Križni jami so našli ene največjih lobanj vrste *Ursus ingerssus* na svetu.

Zahvala

Zahvaljujem se arheologinji in kustosinji Nini Sovdat iz Pokrajinskega muzeja Celje za pomoč pri iskanju arhivskega gradiva o Srečku Brodarju in z njim povezani Mokriški jami. Enako se zahvaljujem knjižničarjem v Narodnem muzeju Slovenije za pomoč pri pregledu in dokumentiranju gradiva, povezanega z Mokriško jamo in njenimi prvimi raziskovalci in obiskovalci. Zahvala tudi Benjaminu Lapu za dovoljenje in uporabo fotografije ter Pavlu Jamniku za kritičen pregled besedila in komentarje.

Literatura

Dragan BOŽIČ, 2011: O okostju jamskega medveda in lobanja divjega prašiča iz Mokriške jame. V: *Drobci ledenodobnega okolja, Zbornik ob življenjskem jubileju Ivana Turka,* Ur. Borut Toškan, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 21: 267–274.

Mitja BRODAR, 1955: Poskusno izkopavanje v Mokriški jami. V: *Arheološki vestnik*, 6. 204–226.

Mitja BRODAR, 1966: Četrto izkopavanje v Mokriški jami. V: *Arheološki vestnik*, 17. 427–435.

Mitja BRODAR, 2009: *Stara kamena doba v Sloveniji.* Inštitut za arheologijo. 717 str.

Franc CIMERMAN, 1966: Henrik Freyer – geolog in paleontolog. V: *Proteus* (poseben odtis), 28 (9–10). 10–15.

Henrik COSTA, 1848: *Reiseerinnerungen aus Krain.* 266 str.

Heinrich FREYER, 1839: Bericht über den Besuch einer neuen Knochenhöhle in Krain. V: *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschat und Topographie des Herzogthums Krain*, 5. 117–118.

Heinrich FREYER; 1842: *Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische. Egerschen Gubernial Buchdruckerei,* Laibach. 91 str.

Heinrich FREYER, 1843: *Special-Karte des Herzogthums Krain.* Wien. 16 listov.

Wilhelm von HAIDINGER, 1850: Versammlungsberichte. *Berichte über die Mittheilungen von Freunden der Naturwissenschaften in Wien,* 2. 61–62.

Paul HARTNIGG, 1870: Eine Tour von Assling in Oberkrain nach Windilsch-Bleiberg in Unterkärnten. V: *Jahrbuch des Österreichischen Alpen-Vereines*, 6. 55–65.

Franz HOCHENWART, 1839: Urweltliche thierknochen in Krain. V: *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschaft und Topographie des Herzogthums Krain* 5. 112–116.

Ferdinand V. HOCHSTETTER, 1881: Die Kreuzberghöhle bei Laas in Krain. V: *Denkschriften der Kais. Akad. der Wissenschaften, Math. Cl.,* 43. 1–18.

Pavel KEMPERLE, 1963: Ob arhivu PD Kamnik. V: *Planinski vestnik*, 11. 564–570.

Matija KRIŽNAR, 2014: Ledenodobna favna severozahodne Gorenjske. V: *Konkrecija*, 3. 46–49.

Matija KRIŽNAR, 2021: Zgodovina in razvoj muzejskega naravoslovja do osamosvojitve Prirodoslovnega muzeja Slovenije leta 1944. V: *Scopolia*, 100. 15–126.

Fran OROŽEN, 1901: *Vojvodina Kranjska (IV. del)*, Slovenska zemlja. Matica Slovenska, Ljubljana. 265 str.

Gernot RABEDER, Michael HOFREITER, Doris NAGEL & WITHALM Gerhard, 2004: New Taxa of Alpine Cave Bears (Ursidae, Carnivora). Cahiers scientifique / Dép. Rhône, Mus. Lyon, V: *Hors série,* 2. 49–67.

Gernot RABEDER, Irena DEBELJAK, Michael HOFREITER & WITHALM Gerhard, 2008: Morphological responses of cave bears (*Ursus spelaeus* group) to high-alpine habitats. V: *Die Höhle*, 59 (1–4). 59–72.

Ivan RAKOVEC, 1967: Jamski medved iz Mokriške jame v Savinjskih Alpah. V: *Razprave 4. razreda SAZU,* 10. 121–203.

Simon ROBIČ, 1877: Hoja v Mokriško jamo (1. in 2. del). V: *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 35. 268–269, 276–277.

Franz STEINDACHNER, 1907: Jahresbericht für 1906 und 1907. V: *Annalen des. k. k. naturhistorischen Hofmuseums,* 22. 91.

Giuseppe de VOLPI, 1821: Über ein bey Adelsberg neuentdecktes Paläotherium. V: *Maldinische Schriften*, Triest.31 str.

Wilhelm ZIPPE, 1854: Einige geognostische und mineralogische Bemerkungen über den Höhlenkalkstein des Karst. V: *Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas, Commission bei Wilhelm Braumüller.* Ur. Adolf Schmidl, Wien. 209–220.

Viri (časopisni in arhivski):

Arhiv NMS (Narodni muzej Slovenije), mapa leto 1837, št. 12 (seznam podarjenih primerkov, tudi kosti iz Mokriške jame).

Arhiv NMS, mapa leto 1838 (letno poročilo za leto 1837, tudi kosti iz Mokriške jame).

Arhiv NMS, mapa leto 1877, št. 86 (pismo Simona Robiča v ljubljanski muzej, omenja lobanjo).

Arhiv NMS, mapa leto 1925, št. 539 (pismo z odobritvijo za izkopavanje kosti v Mokriški jami).

Arhiv PMC/IA SAZU, 1933 (pismo, datirano 17. avgust 1933, ki ga je poslal Božo Škerlj).

Arhiv PMC/IA SAZU, 1935 (pismo, datirano 22. avgust 1935, ki ga je Srečku Brodarju poslal Lojze Erjavšek).

Arhiv PMC/IA SAZU, 1936 (pismo, datirano 15. september 1935, ki ga je Srečku Brodarju poslal Ivan Rakovec).

Arhiv PMC/IA SAZU, 1938 (pismo, datirano 17. marec 1938, ki ga je Srečku Brodarju poslal Ivan Rakovec).

Laibacher Zeitung, 9. marec 1876, št. 56 (podarjeni primerki kosti iz Mokriške jame).

Landesmuseum im Herzogthume Krain, 1839, *Zweiter Jahresbericht*, Laibach (omenjajo kosti jamskega medveda, ki jih je podaril Janez Pečar).

Illyrisches Blatt (Ilirski list), 6. januarja 1838, št. 1 (kosti jamskega medveda, ki jih je podaril Janez Pečar).

Izvestje, 1934: Državna realna gimnazija v Kranju (zapis o podarjenih kosteh iz Mokriške jame).

Museum Francisco-Carolinum, 1916: 74. *Jahres-Bericht des Museum Francisco-Carolinum*, 1916, Linz (seznam kosti v muzeju, nabranih v Mokriški jami).

Slovenski Narod, 1. avgust 1877, št. 173 (omenjajo Robičevo najdbo fosilnih kosti iz Mokriške jame).

Internetni viri

Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi510849/ (dostop 12. 11. 2023).

Primož Gašperič[1]
Novi trg 2, Ljubljana
primoz.gasperic@zrc-sazu.si

Blaž Komac[2]
Novi trg 2, Ljubljana
blaz.komac@zrc-sazu.si

Kamnik na starih zemljevidih

Izvirni znanstveni članek

Območje današnje Slovenije je na zemljevidih skozi stoletja prikazano nenatančno in povečini kot del drugih državnih enot. Z napredkom kartografske stroke in uveljavitvijo kartografije na naših tleh od 16. stoletja, zlasti pa od 17. stoletja dalje, se je začel slovenski prostor vse pogosteje pojavljati na zemljevidih. Sprva so prevladovali zemljevidi posameznih slovenskih pokrajin, od srede 19. stoletja dalje pa so se začeli pojavljati prikazi celotnega slovenskega ozemlja. V prispevku smo se osredinili na območje Kamnika z okolico, ki je predstavljeno na sedemindvajsetih starih zemljevidih, to je na zemljevidih, ki so nastali od sredine 16. do začetka 20. stoletja. Podrobneje smo raziskali petnajst zemljevidnih izsekov, ki jasno dokazujejo, da je bil Kamnik že na začetku novega veka pomembno mesto. Pri analizi zemljevidov smo se zaradi raznolikih meril osredinili na njihovo vsebino, kot so kartografski znaki in zemljepisna imena, ki nazorno prikazujejo in opisujejo širše območje mesta z graščinami in dvorci ter naravnimi pokrajinskimi elementi.
Ključne besede: zgodovinska kartografija, stari zemljevidi, Kamnik, Slovenija

Over the centuries, the territory of present-day Slovenia has been depicted on maps inaccurately, and mostly as part of other countries. With the progress of cartography and the establishment of cartography on our soil from the 16th and especially from the 17th century, the Slovenian territory began to appear more and more frequently on maps. At first, maps of individual Slovenian provinces predominated, but from the mid-19th century maps of the entire Slovenian territory began to appear. In this article, we focus on the area of Kamnik and its surroundings, which is depicted on twenty-seven old maps, i.e. maps dating from the mid-16th century to the early 20th century. Fifteen map sections were examined in detail and clearly show that Kamnik was already an important town at the beginning of the modern period. When analyzing the maps, we focused on their content, such as cartographic signs and geographical names, which illustrate and describe the wider surroundings of the town with its manor houses and estates, as well as the natural landscape features based on their different criteria.
Keywords: historical cartography, old maps, Kamnik, Slovenia

1 Uvod

Osnovnemu kartografskemu prikazu pravimo zemljevid, kar je beseda slovenskega izvora, ali karta (grško *khártes* – papirusov list, zvitek). Posplošeno je zemljevid dvorazsežnostni prikaz Zemljinega površja in različnih pojavov (Perko 2001: 31), kartografija pa veda o izdelavi zemljevidov (Kladnik, Lovrenčak in Oroženi Adamič 2005: 166).

Pri starejših zemljevidih standardi izdelave niso bili predpisani, zato so avtorji prosto izbirali vrsto in način prikaza podatkov. Razlike so najbolj opazne pri prikazih površja, točnosti ter nekartografskih vsebinah. Sodobna kartografija se drži dogovorjenih standardov, saj zemljevid ni le slika oziroma pomanjšana podoba nekega ozemlja, temveč gre za kartografski izdelek, ki prikazuje v določenem razmerju pomanjšano površje, s pomočjo projekcije preneseno na ravno ploskev ter opremljeno z dogovorjenimi znaki in napisi.

Ozemlje današnje Slovenije so kartografi pogosteje upodabljali na zemljevidih od začetka 16. stoletja, prvi podrobnejši prikazi pa izvirajo iz druge polovice 17. stoletja dalje. Vzroki za pogostejšo izdelavo natančnih zemljevidov so poleg razvoja tiskarskih tehnik predvsem želje posameznih držav po prikazu lastnih ozemelj in potrebe vojske. Zaradi nepoznavanja je bilo slovensko ozemlje na zemljevidih sprva vrisano netočno in površno. To se je spremenilo v 18. stoletju, ko so bili posamezni deli slovenskega ozemlja geodetsko izmerjeni in opisani. Iz te dobe so najpogostejši zemljevidi slovenskih dežel Kranjske, Štajerske, Istre in Koroške. Zaradi gospodarskih potreb so v tem času nastali tudi številni prikazi manjših območij, največkrat v obliki zelo podrobnih in slikovitih tematskih zemljevidov, npr. rudnikov in cest. Z narodnim prebujenjem v drugi polovici 19. stoletja so začeli izhajati zemljevidi slovenskega etničnega ozemlja.

2 Temelji zgodovinske kartografije

Temelj vsakega zemljevida so kartografski elementi, ki so neločljivo povezani z razvojem kartografije. Pri starih zemljevidih jih delimo v pet glavnih skupin: naravni, grajeni, matematični in pojasnjevalni elementi ter zemljepisna imena (Gašperič 2020, 2022). Vsako od skupin delimo na več ravni. Izpostavljamo dva primera, ki sta lepo vidna na starih zemljevidih in se uvrščata med naravne elemente. Glede na vrsto rastlinstva, ki je prikazano na zemljevidih (slika 1), delimo površine na gozd, travišča in drugo (npr. poplavno rastje, vinogradi, nasadi oljk). Kartografi so za upodobitev rastlinstva uporabili kartografske znake, ki so na starih zemljevidih v obliki splošno prepoznanih podob, kot so drevo, skupina dreves ali slika rastline, v sodobnosti pa je na zemljevidu prikazan simbol, ki ni nujno očitno prepoznaven in je zato razložen v legendi. Podobno je s prikazom površja ali reliefa. Na starih zemljevidih do vključno 18. stoletja prevladujejo stilizirane podobe krtin, v 19. stoletju prevlada metoda črtic, od konca 19. stoletja pa za prikaz reliefa uporabljamo izohipse, senčenje in barve (slika 2).

1 Doktor geografskih znanosti, znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika.

2 Doktor geografskih znanosti, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika.

Slika 1: Prikazi rastlinstva na starih zemljevidih obsegajo posamezna drevesa (levo) ali skupino dreves (sredina), oboje je oznaka za gozd, ali posebne znake za močvirsko rastje (desno).

Slika 2: Spremembe prikaza reliefa na zemljevidih segajo od podob krtin, ki so bile pogoste do 18. stoletja (levo), črtic, ki so se pojavile v 19. stoletju (sredina), in sodobnih izohips s senčenjem (desno).

Ker zemljevidi prikazujejo pomanjšano različico zemeljske stvarnosti, so na njih zelo pomembni matematični elementi, kamor uvrščamo merilo. Merilo je razmerje med razdaljami na zemljevidu in dejanskimi razdaljami v naravi (Kladnik 2001). Od njega je odvisna velikost prikazanega območja oziroma stopnja podrobnosti kartografskega prikaza (Fridl 1999). Na zemljevidu je lahko merilo prikazano opisno, grafično in številčno. Slednji način je najbolj poveden, saj že takoj vidimo, ali gre za zemljevid srednjega merila (npr. prikaz dela Evrope v merilu 1 : 800.000) ali za načrt (npr. Kamnika v merilu 1 : 20.000). Vzemimo slednjega za primer: zračna razdalja med Malim in Starim gradom v Kamniku je v naravi približno 500 m, na načrtu v merilu 1 : 20.000 pa meri 2,5 cm.

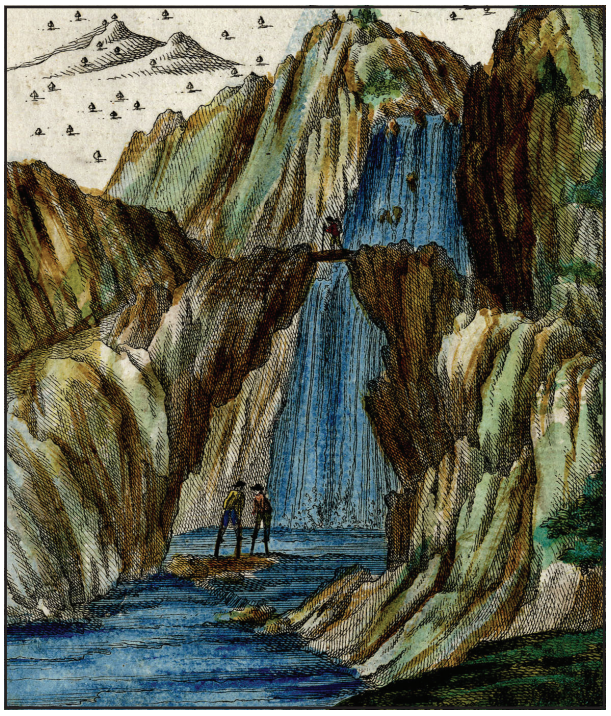
2.1 Stari zemljevidi

Pri izdelavi zemljevidov je imelo vsako zgodovinsko obdobje svoje značilnosti, ki so bile odvisne od poznavanja prikazanih območij, dostopnosti podatkov, kakovosti tehničnih pripomočkov, stopnje razvoja kartografije kot tudi kartografovih oziroma naročnikovih želja in sposobnosti (Gašperič, Šolar in Zorn 2020).

Večji razmah je kartografija dosegla v dobi odkritij, ko je prišlo tudi do izboljšanja tehnik izdelave zemljevidov in iznajdbe tiska kot tudi odkritja antične kartografske zapuščine, kot so Ptolemajevi zemljevidi. V 16. stoletju so prevladovali zemljevidi Evrope ali njenih delov v srednjem in malem merilu. Takrat sta imela vodilno vlogo v razvoju kartografije Rim in Benetke, v drugi polovici 16. stoletja so prvenstvo prevzeli Flamci, zelo dejavni pa so bili tudi kartografi iz osrednje, zlasti nemško govoreče Evrope. Slovenci smo leta 1561 dobili prvi poznani prikaz Kranjske, od leta 1570 dalje pa so izhajale zbirke urejenih zemljevidov, ki jih poznamo pod imenom atlas. Od 17. stoletja dalje se je kakovost kartografskega prikaza povečala, a so bili zemljevidi še prostorsko nenatančni in tehnično dokaj površno izdelani. Na zemljevidih, ki prikazujejo slovenski prostor, izstopata podobi polotoka Istra in Cerkniškega jezera, ki je prikazano v pretirani velikosti in elipsoidne oblike.

V 17. stoletju so imeli vodilno vlogo v kartografiji Nizozemci. Ker so postali zemljevidi tržno zanimivi, je bila pomembna tudi njihova zunanja podoba, kljub temu pa so podatke pogosto kopirali z drugih zemljevidov. Postopoma sta se uveljavili tudi nemška in francoska kartografska šola, ki jo predstavljamo na primeru Sansonovega zemljevida (slika 9). Pri nas je daleč najpomembnejše delo konec 17. stoletja izdal Janez Vajkard Valvasor. V *Slavi vojvodine Kranjske* je objavil veliko podob in skic različnih območij, bralcu v pomoč pa je dodal zemljevid z naslovom *Kranjska, Kras, Istra in Slovenska marka*.

Zaradi vojaške in civilne nuje po natančnih izmerah in prikazih ozemelj je kartografska stroka v 18. stoletju močno napredovala. To je bila posledica znanstvenega pristopa z meritvami in zbiranjem podatkov z novimi napravami, kot je sekstant, kar je omogočilo triangulacijski sistem kartiranja. V tem obdobju, ko je bila vodilna kartografska sila Francija, sta se začela razvoj tematske kartografije in nacionalno kartiranje držav. Na našem ozemlju so izvajali tudi številna dela, kot so obnova cest, regulacija rek in Ljubljanskega barja, ob katerih so nastali številni zemljevidi, načrti in skice. Najpomembnejše kartografsko delo tega obdobja je monumentalni zemljevid površine približno 3,5 m^2 Kranjske Janeza Dizme Florjančiča, ki ga je izdal leta 1744 po desetletnem terenskem delu. Poleg izjemnega kartografskega prikaza so na njem slikovne podobe, med katerimi izstopa upodobitev Kamniške Bistrice (slika 3). Domnevamo, da je Florjančič grafični

Slika 3: Upodobitev soteske Predoselj v Kamniški Bistrici in prečenje reke z lesenimi hoduljami na zemljevidu Kranjske Janeza Dizme Florjančiča iz leta 1744, kar sta motiva, ki ju je Florjančič najverjetneje povzel po Valvasorju. (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

motiv povzel po Valvasorju, ki ob omembi Kamniške Bistrice omenja Predoselj in hojo s hoduljami: »*Blizu izvira je narava sama zgradila čuden most, ki ga človek lahko prepozna po udrti obliki. /.../ In pri tem mostu je tudi nenavaden pogled, kakor je videti iz omenjenega bakroreza. /.../ Na marsikaterem kraju, kjer čez vodo ne vodi niti most niti brv, hodijo tako moški kot tudi ženske na drugo stran na hoduljah, kot nam kaže bakrorez*« (Valvasor 2009: 152).

Konec 18. stoletja so posamezni avtorji, ki so živeli na Kranjskem, na svoje zemljevide že vnašali slovenska ali dvojezična zemljepisna imena ter krajevne posebnosti, kot so rudna nahajališča (slika 4).

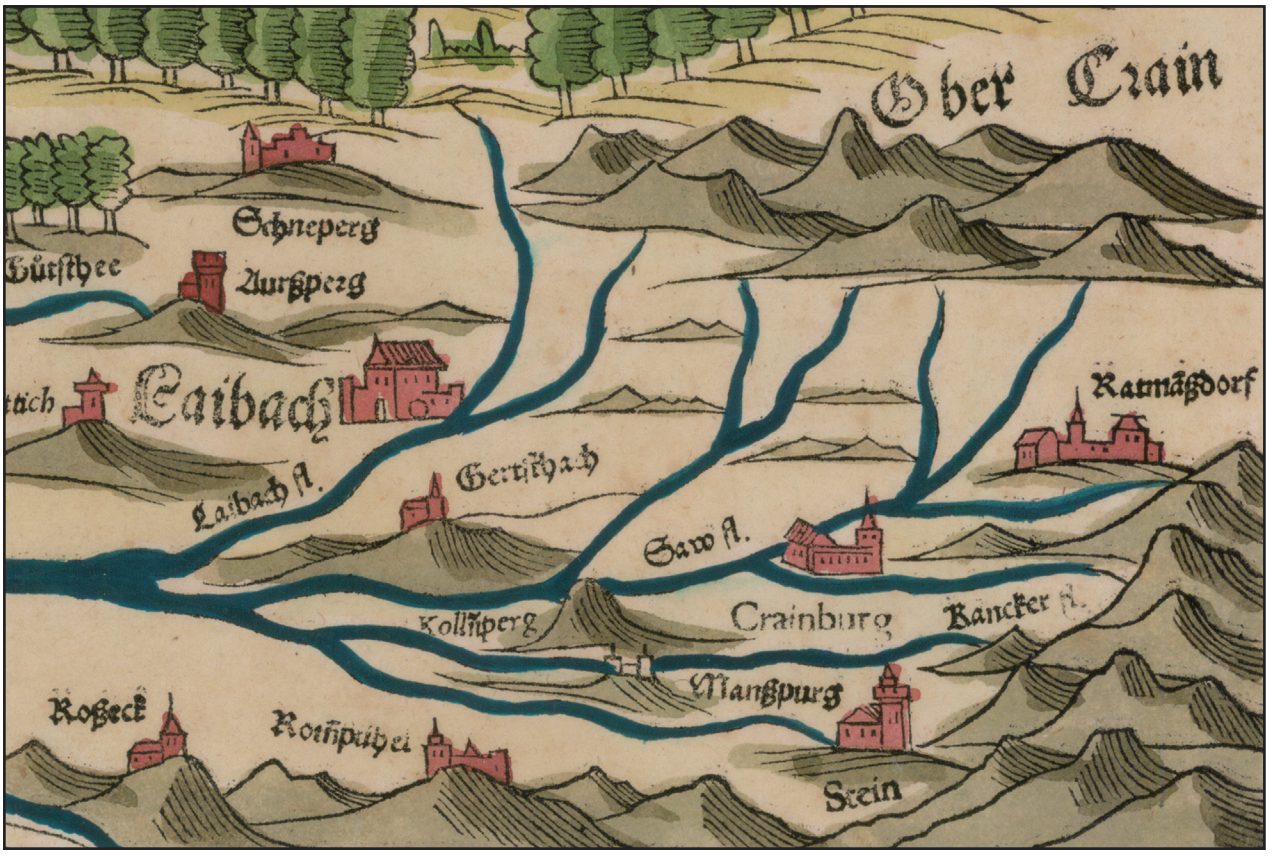
V 19. stoletju so zemljevidi postali natančnejši in so vedno podrobneje prikazovali vsebino. Na to je vplival razvoj tiskarske tehnike hitrejšega in cenejšega večbarvnega tiskanja z litografijo. Prišlo je tudi do poenotenja merskega sistema. Dotlej so prevladovale milje, Francija pa je leta 1794 uvedla metrski sistem, ki ga je Avstro-Ogrska prevzela leta 1871. Podobno velja za izhodiščni poldnevnik in vzporednik. Pri nas so v tem času izdelovali slovenske ali dvojezične zemljevide v velikem merilu in zemljevide slovenskega etničnega ozemlja. Ozemlje Slovenije z izjemo Prekmurja so takrat prvič v celoti natančno kartirali (npr. ob izdelavi franciscejskega katastra med letoma 1818 in 1828). Najbolj znano kartografsko delo iz tega obdobja je *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin* Petra Kozlerja (1824–1897), ki je prvi zemljevid slovenskega etničnega ozemlja s krajevnimi imeni izključno v slovenskem jeziku (slika 17).

3 Prikazi Kamnika na zemljevidih od 16. do 20. stoletja

V nadaljevanju predstavljamo izseke petnajstih zemljevidov, ki dokazujejo, da je bil Kamnik na začetku novega veka pomembno mesto. Zemljevidov zaradi različnega merila ne moremo neposredno primerjati med seboj, so pa vsebinsko zanimivi, saj je na njih prikazana oziroma opisana tudi bližnja okolica mesta z graščinami in dvorci ter naravnimi pokrajinskimi elementi.

Slika 4: Na zemljevidu Kranjske iz leta 1778 je Franc Ksaver Baraga navedel slovenska imena krajev, kot sta imeni naselij Kamelk, Lublana, vzpetine H. Shmarna gora, reke Bisterza in pokrajine Kamnitu Pole. (Vir: Borut Žunič)

Slika 5: Mesto Kamnik (Stein, spodaj desno) je prikazano in zapisano že na zemljevidu Sebastiana Münstra s sredine 16. stoletja. (Vir: Borut Žunič)

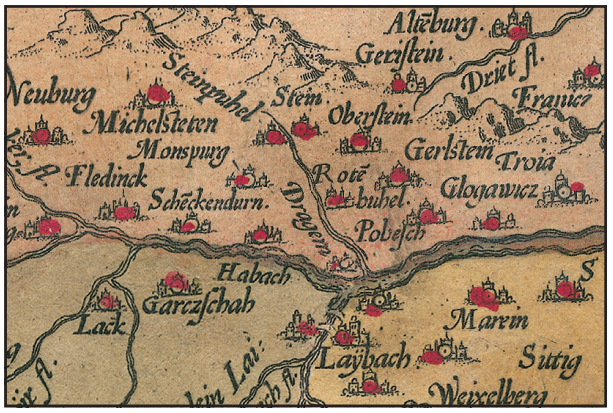
Sredi 16. stoletja je nemški kartograf Sebastian Münster (1488–1552), ki je poučeval na univerzi v Baslu, v lesorezni tehniki izdelal zemljevid *Descriptio totius Illyridis* (Opis celotne Ilirije), ki je bil njegovim 24 izdajam Kozmografije, kjer je po Ptolemajevem zgledu opisno in na zemljevidih prikazal celoten svet, dodan vsaj od leta 1552 dalje. Zanimivost je orientacija zemljevida jug–sever, torej ravno obratno kot na sodobnih zemljevidih, na njem pa je med redkimi kraji s slovenskega ozemlja označeno tudi mesto Kamnik z napisom v nemškem jeziku *Stein* (slika 5).

Leta 1561 je izšla zbirka enajstih zemljevidov z naslovom *Typi chorographici ProvinciarumAustriae* (Horografski tiski avstrijskih dežel), ki jo je izdelal začetnik avstrijske kartografije Wolfgang Laz (Lazius) (1514–1565) (Bernleithner 1972; Holzer s sodelavci 2015). Lazius je pogosto potoval po ozemlju današnje Avstrije, Madžarske, Bavarske, Švice in Alzacije, kjer je prepisoval stare zapise ter preučeval knjižne in kartografske vire v samostanskih knjižnicah. Med potovanji je risal skice krajevnih posebnosti, kar je uporabil pri poznejšem kartografskem delu (Karrow 1993). Slovensko ozemlje je podrobneje prikazal na zemljevidu *Ducatus Carniolae et Histriae una cum Marcha Windorum* (Vojvodina Kranjska in Istra s Slovensko marko). To je prvi znani samostojni prikaz vojvodine Kranjske (slika 6). Kot cesarskemu zgodovinarju so mu zemljevidi služili za ilustrirano podobo dežel, kartografska točnost pa je bila pri tem nekoliko zanemarjena. Posledica je po videzu lep zemljevid, ki pa nima enotne orientacije in je pretežno orientiran v smeri sever oziroma severovzhod in vsebuje tudi številne napake. Na območju Kamnika prikazuje mesto Kamnik (*Stayn*) ter graščini *Oberstayn* (zahodno od mesta, verjetno Zaprice) in *Obrburg* (vzhodno od mesta, Stari grad, ki je bil takrat, po potresu 1511, že porušen). V mestu je kot pomemben pokrajinski element narisan most čez Kamniško Bistrico (*Veistritz fl.*).

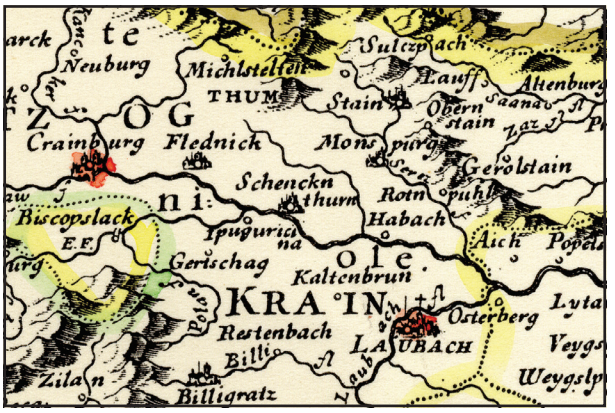
Leta 1570 je flamski kartograf Abraham Ortelij (1527–1598) izdal prvi atlas sveta *Theatrum orbis terrarum* (Gledališče sveta). Vanj je vključil zemljevid *Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae, finitimarumque regionum nova descriptio* (Novi prikaz Slavonije, Hrvaške, Karnije, Istre, Bosne in sosednjih pokrajin) (slika 7). Gre za predelan zemljevid Ogrske

Slika 6: Izrez prvega znanega samostojnega prikaza Kranjske avtorja Wolfganga Laziusa iz leta 1561 (Vir: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu)

Slika 7: Leta 1570 je Abraham Ortelij v prvo izdajo atlasa sveta vključil predelan Hirschvoglov zemljevid Ogrske in sosednjih dežel. (Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica)

Slika 9: Izrez iz zemljevida Kranjske francoskega kartografa Nicolasa Sansona iz leta 1657 (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

Slika 8: Kartograf Gerhard Kremer Mercator je leta 1589 izdal zemljevid Kranjske, ki je bil več kot stoletje podlaga številnim kartografskim upodobitvam slovenskega ozemlja in prikazuje tudi mesto Kamnik (Stain). (Vir: Borut Žunič)

Augustina Hirschvogla (1503–1553), ki ga je Ortelij v pomanjšani obliki vključil v svoj atlas (Kratochwill 1986). Zemljevid prikazuje mesto Kamnik (*Stein*).

Slabih dvajset let kasneje, leta 1589, je izšel zemljevid *Forum Iulium, Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marchia* (Furlanija, Kras, Kranjska, Istra in Slovenska marka) flamskega kartografa Gerharda Kremerja Mercatorja (1512–1594) (slika 8), ki je bil podlaga številnim poznejšim zemljevidom v 17. stoletju. Prikaz je prepoznaven predvsem zaradi polotoka Istra in prevelikega prikaza Cerkniškega jezera, ki je elipsaste oblike. Zaradi nepoznavanja prikazanega območja je veliko podatkov prevzel od ostalih kartografov. Primer je neobstoječa reka *Alben fl.* med Koprom in Postojno. Na območju Kamnika prikazuje mesto Kamnik (*Stain*), graščino Zaprice (*Stainpuhl*) onstran Kamniške Bistrice (*Strez fl.*) in Stari grad (*Obrstain*), poleg znaka za mesto Kamnik pa je dodaten znak, ki najverjetneje označuje Mali grad. Na zemljevidu je označena tudi cerkev, ki jo danes poznamo kot cerkev sv. Primoža in Felicijana (s. *Primus*).

Leta 1657 je francoski kraljevi kartograf Nicolas Sanson (1600–1667) izdal zemljevid *Hertzogthuber Steyer, Karnten, Krain, & c./Duchés de Stirie, Carinthie, Carniole* ... (Vojvodine Štajerska, Koroška in Kranjska ...). Kljub nekaterim pomanjkljivostim predstavlja kakovostni preskok v primerjavi z Mercatorjevimi zemljevidi oziroma njegovimi kartografskimi predelavami iz prve polovice 17. stoletja. Posebnost zemljevida so čez spodnji rob segajoča Istra ter vrisana posestva freisinških škofov na Gorenjskem ter bamberških škofov v Kanalski dolini in na Koroškem (Bohinec 1969). Zemljevid na območju Kamnika (slika 9) prikazuje mesto Kamnik (*Stain*) ter graščino Stari grad (*Oberstain*). Posebej izpostavljamo, da je na zemljevidu v Kamniku prikazan strateško pomemben most, najverjetneje tisti na sotočju Kamniške Bistrice in Nevljice (Kosi 1998).

Leta 1689 je izšlo delo *Slava vojvodine Kranjske* polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693). V njem je med drugim objavljen zemljevid *Carniolia Karstia, Histria et Windorum Marchia* (Kranjska, Kras, Istra in Slovenska marka) (slika 10). Zaradi Valvasorjevega terenskega dela in preučevanja dežele je v primerjavi s prejšnjimi na njegovem zemljevidu izboljšana upodobitev rečne mreže ter popravljena velikost Cerkniškega jezera. Odlika zemljevida je tudi v tem, da služi bralcu knjige kot pomoč pri prostorski predstavi in umestitvi krajev, o katerih govori njegova *Slava*. Zemljevid na območju Kamnika prikazuje mesto Kamnik (*Stain*), graščine Zaprice (*Stainbüchl*), Križ (*Kreüz*) in Stari grad (*Oberstain*) pa tudi Mekinje (*Münkendorff*) in Kamniško Bistrico (*Feistriz flus*). Na zemljevidu se pojavi tudi t. i. Reboljeva graščina oziroma dvorec Zduša (*Sdusch*), ki je bil pozidan v prvi polovici 16. stoletja.

Nemški kartograf Johann Baptist Homann (1664–1724) je na začetku 18. stoletja izdal zemljevid*Tabula Ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae* (Zemljevid vojvodine Kranjske, Slovenske marke in Istre). Podatke je črpal iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, kar dokazujejo prikaz Cerkniškega jezera, veduta Ljubljane in podobe v kartuši. Zaradi številnih poznejših ponatisov in priredb drugih kartografov je ta zemljevid med bolj prepoznavnimi zemljevidi iz 18. stoletja. Kljub temu, da Homann najverjetneje ni poznal Kranjske, preseneča prikaz Kamnika, saj je Kamniška Bistrica speljana povsem napačno glede na mesto, grad Križ (*Creutz*) pa je prikazan na vzpe-

Slika 10: Izrez iz Valvasorjevega zemljevida Kranjske, ki ga je objavil v monumentalnem delu Slava vojvodine Kranjske leta 1689 in Kamnik prikazuje kot Stain. (Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica)

tini, ki sega višje od Starega gradu (slika 11). So pa poleg Kamnika (*Stein*) na zemljevidu tudi Perovo (*Ob./Unter Perau*), graščina *Katzenberg*, ki je stala že v 16. stoletju, Mekinje pa so označene kot samostan (*Clost Minkendorf*), ki je že v 13. stoletju znan kot samostan klaris, v 20. stoletju pa je bil samostan uršulink. Samostan označuje tudi poseben kartografski znak, ki se razlikuje od tistega za utrdbo ali naselje. Na tem zemljevidu opozarjamo na stiliziran prikaz reliefa. Gore so prikazane z idealiziranimi podobami, ki so na vzhodni strani senčene s črticami.

Vrhunsko kartografsko delo Janeza Dizme Florjančiča (1691–pred 1757) iz leta 1744 smo že omenili (slika 12). Njegovo delo je najkakovostnejši in najpopolnejši zemljevid Kranjske iz tega obdobja. Odlikujejo ga odličen prikaz oblikovanosti površja, veliko merilo, ki omogoča veliko natančnost in berljivost, ter številni slikovni in besedilni dodatki (Gašperič, Šolar in Zorn 2020). Na njem je sploh prvič navedeno ime naše najvišje gore (*Mons Terglou Carnioliae*), ki mu je avtor tudi izračunal višino 1399 pariških klafter nad ljubljansko ravnino, kot tudi prvi nevojaški načrt mesta Ljubljane (Reisp 1995). Zaradi velikega merila zemljevid v okolici Kamnika (*Stein*) prikazuje številna naselja in dvorce v okolici, kot so Godič (*Godisch*), Brezje (*Na Brese*), Perovo (*Perau*), Podgorje (*Podgür*), Mekinje (*MinKendorf*), Stranje (*V Sreinach*), Županje Njive (*Supane nive*), dvorec Zduša (*Sdusch*), Kacenberg (*Kazenberg*), Zaprice (*Steinbich*.) in cerkev sv. Primoža (*S. Primi*) kot tudi Kamniško Bistrico (*Feistriz fl.*).

Kartografski vrhunec 18. stoletja predstavlja prva sistematična vojaška izmera habsburške monarhije (slika 13), ki so jo poimenovali *Josephinische Landesaufnahme* (jožefinska deželna izmera, tudi jožefinski

Slika 11: Izrez iz zemljevida Kranjske nemškega kartografa Johanna Baptista Homanna iz okoli leta 1718 (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

Slika 12: Izrez iz zemljevida Kranjske Janeza Dizme Florjančiča iz leta 1744, ki glede na čas nastanka zelo podrobno prikazuje Kamnik z okolico. (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

vojaški zemljevid). Izdelali so ga med letoma 1763 in 1787 (Rajšp in Ficko 1994; Zorn 2007). Za večino slovenskega ozemlja (območje Notranje Avstrije) je bila izmera izvedena med letoma 1784–1787, za območje Prekmurja pa med letoma 1782 in 1785. Njegove odlike so veliko merilo (1 : 28.800), natančnost meritev in izdelave, številčnost podatkov in preglednost, saj je zemljevid koloriran. Povprečna lokacijska napaka je 515 m, kar ni veliko, če vemo, da sodobni kataster v Julijskih Alpah marsikje odstopa za okoli 100 m (Podobnikar 2009).

Zemljevid je zelo natančen, zato je na njem poleg Kamnika (*Stein*) veliko zemljepisnih in ledinskih imen kot tudi imen različnih z vojaškega vidika pomembnih lokacij in naprav. V primerjavi s prejšnjimi zemljevidi je poudarjeno cestno omrežje, natančen je prikaz rek s plitvinami in prodišči, ki omogočajo prehod, ter zlasti mostov. Prikazane so tudi vse stavbe, ki so pomembne za orientacijo, poleg graščin, ki so jih prikazovali tudi starejši zemljevidi, so to še cerkve in kapele. Izpostavljamo Stari grad, ki je za razliko od starejših zemljevidov že očitno prikazan kot ruševina, saj ga je najemnik Thurn zapustil po potresu 1511. Kamnik je označen z nemškim imenom *Stein*, veliko merilo pa je omogočilo zapis imen, kot so Graben, Šutna (*Schütt*), naselij Mekinje (*Minkendorf*), Zduša (*Sdusch*), Nevlje (*Neyl*), Vrhpolje (*Oberfeld*), Novi trg (*Neumarktel*), Stari grad (*Alter Schloss Oberstein*), graščina Zaprice (*Steinbüchel*) in reka Bistrica (*Feistritz Fl.*) z zgodovinsko pomembnim mostom pri sotočju.

Konec 18. stoletja so se na zemljevidih pojavila slovenska zemljepisna imena. Za to sta zaslužna zdravnik in naravoslovec Baltazar Hacquet (1739/1740–1815) in kartograf Franc Ksaver Baraga, ki je deloval konec 18. stoletja. Za Baragovo delo *Oryctographia Carniolica* … (Oriktografija Kranjske …) sta izdelala prva tematska geološka zemljevida naših krajev s pretežno slovenskimi zemljepisnimi imeni (slika 14). Med zemljepisnimi imeni z našega območja preučevanja so Kamnik (Kamelk), reka Nevljica (Fl. Naulanza), kartografski znaki pa prikazujejo kamnolome apnenca. Mesto Kamnik je prikazano v idealizirani obliki, s šestkotnim obzidjem.

Slika 13: Kamnik z okolico na jožefinskem vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja v merilu 1 : 28.800, kar pomeni, da centimeter na zemljevidu predstavlja 288 metrov v naravi. (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

Slika 14: Izrez iz Kamninsko-vodopisnega zemljevida slovanskih narodov avtorja Baltazarja Hacqueta iz leta 1782. Na njem so med drugim označeni kamnolomi apnenca in imena v dolenjskem narečju. (Vir: Borut Žunič)

Za določanje in pobiranje dajatev je habsburška monarhija za naše ozemlje (razen za Prekmurje) med letoma 1818 in 1828 izdelala po cesarju Francu I. imenovan franciscejski kataster (slika 15) (Slak 2019). Večji del zemljevidov je bil izdelan v merilu 1 : 2880. Zemljevid ne prikazuje oblikovanosti površja, je pa zelo podroben pri prikazu zemljiških parcel in kategorij rabe zemljišč (Golec 2010). Podobno velja za zemljepisna imena, ki so na tem državnem dokumentu znova napisana v nemškem jeziku. Kamnik je označen kot mesto: *Stadt Stein*, zaradi velikega merila pa so izpostavljeni tudi deli naselja, kot so Šutna (*Schutt*), Novi trg (*Neumarktl*) in Graben, strateško pomemben most na sotočju Kamniške Bistrice in Nevljice (*Vor der Brücken*) in graščina Zaprice (*Steinbüchel*).

Slika 15: Kamnik z okolico na franciscejskem katastru z začetka 19. stoletja (Vir: Arhiv Republike Slovenije)

Sredi 19. stoletja sta nastali dve zelo zanimivi kartografski deli, ki sta se odlikovali po kartografskem prikazu in nacionalnem pomenu. Botanik in kustos Deželnega muzeja v Ljubljani Henrik Freyer (1802–1866) je med letoma 1844 in 1846 izdelal 16 listov *Special-Karte des Herzogthums Krain* (Podrobni zemljevid vojvodine Kranjske). Njegova odlika je bogastvo slovenskih zemljepisnih imen, označena so nahajališča rudnin in rudarski objekti, ki so posebej pojasnjeni v legendi, ter vrsta tiska v takrat novi tehniki petbarvnega kamnotiska (slika 16). Naselja so prikazana s kartografskimi simboli, označene so pomembnejše

Slika 16: Izrez iz prvega slovenskega stenskega zemljevida avtorja Henrika Freyerja iz leta 1846 (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

ceste in poti. To je prvi slovenski stenski zemljevid, a z nemškim naslovom. Zaradi dokaj velikega merila prikazuje dele naselja Kamnik (Kamnik/*Stein*) oziroma bližnje vasi, ki so povečini napisani dvojezično, s tem da je pri nekaterih prva omenjena slovenska, pri drugih pa nemška različica: Stari grad (Kalnek/*Oberstein*), Zaprice (Saprizhe/(*Steinbuchel*), Podgorje (Podgorje/*Podgier*), Bakovnik, Duplica (*Dupliza*) ter *Mekine*, Jeranovo, *Sdush*, *Podjelshe*, *Brishe*, Tunjice (*Tuinze/Tainiz*), Nevlje/*Neul*, Perovo/*Unterperau*.

Leta 1852 (a z letnico 1853) je bil natisnjen *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin* (slika 17) gospodarstvenika in politika Petra Kozlerja. Gre za prvi zemljevid slovenskega etničnega ozemlja, kjer so imena krajev napisana izključno v slovenskem jeziku, prav tako je prvič na zemljevidu navedeno slovensko ime najvišje slovenske gore Triglav v današnjem zapisu (Gašperič, Šolar in Zorn 2020). Zemljevid je posledica osebne vneme avtorja, političnega programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848 in želja po združitvi vseh Slovencev v eno entiteto (Kranjec 1964, Kordiš in Škufca 1996). Temeljne vsebine zemljevida so relief, ki je prikazan s črticami, naselja, ki so prikazana s krožnimi simboli, in poti ter vode. Med naselji v okolici Kamnika izpostavljamo že na prejšnjih zemljevidih omenjene Nevlje, Podgorje, Mekine, Stranje, Godič, *Gojzd*, Palovče in napis za reko Bistrica.

V zaključku kartografskega pregleda omenimo še dve deli, ki sta vplivali na kasnejše zemljevide našega ozemlja. Od leta 1880 so izhajali zemljevidi *Specialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie* (Podrobni zemljevidi avstro-ogrske monarhije). Izdelal jih je Vojaški geografski inštitut na Dunaju, služili pa so vojaškemu in civilnemu namenu ter bili podlaga številnim poznejšim topografskim in tematskim zemljevidom (slika 18). Za celotno monarhijo je bilo izdelanih 715 listov v merilu 1 : 75.000 (Peterca s sodelavci 1974; Marković 1993). Njihova posebnost je velika gostota podatkov, vključno z zemljepisnimi imeni, in kakovosten način prikaza reliefa z metodo črtic, ki se je uveljavil v prvi polovici 19. stoletja.

Na prelomu stoletja so pri Slovenski matici izdelali novejši in kakovostnejši zemljevid slovenskega ozemlja (slika 19). Dela so se začela ob koncu 19. stoletja, se zavlekla in leta 1914 prekinila zaradi prve svetovne vojne, po vojni pa nadaljevala. Leta 1921 je izšel *Zemljevid slovenskega ozemlja,* katerega značilnosti so pregledno merilo 1 : 200.000, velika gostota zemljepisnih imen in slabša preglednost zaradi skromne uporabe barv in senčenja (Kranjec 1964).

Slika 17: Izrez iz Zemljovida slovenske dežele in pokrajin avtorja Petra Kozlerja z letnico 1853 (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

Slika 18: Izrez iz podrobnega zemljevida avstro-ogrske monarhije v merilu 1 : 75.000 s konca 19. stoletja (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

4 Zemljepisna imena na starih zemljevidih

Starejši zemljevidi (do sredine 18. stoletja) dajejo poudarek predvsem prikazu gradov in graščin, torej lokalnih/regionalnih centrov oblasti. Število zemljepisnih imen po tem obdobju naraste, ker zemljevidi prikazujejo tudi in vse več naselij. Zanimivo je, da do sredine 18. stoletja na zemljevidih za obravnavano območje ni imen regionalnih enot. Vzrok lahko iščemo v kartografovem (tujci) nepoznavanju terena in zemljevidih srednjega ali malega merila. Šele Florjančič leta 1744 prvi zapiše *Steiner Alben* (dobesedno: Kamniške bele gore), Baraga pa leta 1788 omenja *Kamenske Planine* (Kamniško-Savinjske Alpe) z najvišjo goro Grintovcem (*Grintouze*).

Izhajajoč iz državnih tvorb, v katerih je bilo slovensko ozemlje, je razumljivo, da večina obravnavanih zemljevidov za območje Kamnika prikazuje zemljepisna imena v nemškem jeziku. Slovenska zemljepisna imena je prvi navedel Baraga (1778), ki je kot jezikovni standard uporabil dolenjsko narečje. Navaja zemljepisna imena: Kamelk, Neulanza, Zherniuz, Sedlo, Grintouze, Kamenske Planine. Ime Kamelk za Kamnik navaja tudi Hacquet (1782).

Po premoru je Freyer (1846) pripravil dvojezični zemljevid z množico zemljepisnih imen: Kamnik Stein, Steinbüchel Saprizhe, Feistritz Fl., Mekine, Kalnek Oberstein, Nevlje Neul, Unterperau, Sdush, Tuinze, Oberperau Gornje in spodnje, Podgorje Podgier, Stranje Straine, Bakovnik, Dupliza, Fushine, Kosishe Koschische, Jeranovo, Podjelshe.

Prvi zemljevid v sodobni slovenščini je Kozlerjev (1853), na katerem so navedena imena Kamnik, Bistrica, Mekine, Nevlje, Godič, Podgorje, Stranje in Gojzd, ki je edino zapisano v narečni obliki. Tudi najnovejši obravnavani zemljevid Matice slovenske iz leta 1921 ima zemljepisna imena v sodobni slovenščini: Kamnik, Mekinje, Nevlje, Perovo, Godič, Zduša, Tunjice, Podgorje, Vrhpolje.

Slika 19: Izrez iz Zemljevida slovenskega ozemlja, ki ga je Slovenska matica izdala leta 1921. (Vir: Zemljepisni muzej GIAM ZRC SAZU)

avtor	Münster	Lazius	Zalterius	Ortelij	Sambucus	Münster	Hondius	Blaeu	Danckerts	Blaeu	de Wit	Homann	Ottens	Florjančič	Jožefinski vojaški zemljevid	De Vaugondi	Baraga	Hacquet	Reilly	Kindermann	Geografski inštitut Weimar	Weiland	Ritter	Franciscejski kataster	Loschan	Freyer	Kozler	VGI Dunaj	VGI Dunaj	Matica slovenska	število omemb
leto	1552	1561	1569	1570	1572	1600	1636	1650	1660	1666	1680	1718	1730	1744	1763-1787	1777	1778	1782	1789	1797	1807	1818	1831	1823-1868	1832	1846	1853	1871	1893	1921	1552–1921
Kamnik	Stein	Stayn	Stayn	Stain	Stain	Stein	Stain	Stain	Stain	Stain	Stain	Stein	Stain	Stein	Stein	Sten	Kamelk	Kamelk	Stein	Stein	Stein	Stein	Stein	Stein	Stain	Kamnik Stein	Kamnik	Stein	Stein (Kamnik)	Kamnik	30
Zaprice				Steinpuhel	Stainpuchl		Stain puhl	Stainpuhl		Stainpuhl	Stainpuhl	Steinpichel	Stainpuhl	Steinbich.	Schloss Steinbuchl					Steinbühel	Steinbühel	Steinbühel		Steinbüchel		Steinbüchel Saprizhe			Steinbüchel		17
Mekinje												Clost Munkendorf			Minkendorf	Minkendorf				Minkendorf	Minkendorf		Minkendorf		Minkendorf	Mekine	Mekine	Minkend.		Mekinje	11
(Kamniška) Bistrica			Veyfrizs				Stres A.	Stretz A		Stretz A	Stretz flu.	Feistricz	Stretz Flu.			Fl. Bisterza				Feistritz Fl.		Feistritz Fl.				Feistritz Fl.	Bistrica				12
Gornje Perovo												Ob. Perau		Perau	Perau	Ob Perau				Perau	Perau					Unterperau		Perau	Perau (Perovo)	Perovo	10
Nevlje														NeŸlI	Neyl					Neul	Neul	Neull	Neul			Nevlje Neul	Nevlje	Neul	Neul	Nevlje	11
Godič														Godisch	Godizh					Goditsch	Goditsch	Goditsch	Goditsch		Goditsch		Godič	Goditsch		Godič	10
Stari grad				Oberstein	Ober Stain	Oberstein	Obrstain			Obrstain	Oberstain			Oberstein	Oberstein					Oberstein						Kalnek Oberstein					10
Zduša														Sdusch	Schloss Sdusch	Sausch				Sdusch	Sdusch		Sdusch			Sdush		Sdusch		Zduša	9
Spodnje Perovo												Unter Perau		Ober Perau		Unt Perau				Oberperau	Oberperau					Oberperau Gornje in spodnje					6
Katzenberg graščina												Katzenberg		Kazenberg					Katzenstein	Katzenberg	Katzenberg		Sattenberg								6
Tunjice																				Teinitz	Teinitz		Teiniz		Teiniz	Tuinze		Theiniz		Tunjice	7
Podgorje															D. Podgür v Pogorie											Podgorje (Podgier)	Podgorje	Podgier	Podgier (Podgorje)	Podgorje	6
Stranje															Streinach Gorni Dolni					Streina			Streine			Stranje Straine	Stranje	Streine Ob. Unt.			6
Bakovnik															Bakounik								Wakonig			Bakovnik		Bakounik	Bakounik		5
Duplica															Toplicze								Dupliza			Dupliza		Dupliza	Dupliza		5
Nevljica															Neuliza Bach	Fl. Neulanza	Neulanza			Neulbach	Neulbach										5
Sveti Primož					S Primus				S. Primus	S. Primus	S. Primus					S. Primus															5
Vrhpolje															Oberfeld Verpolle													Oberfeld	Oberfeld	Vrhpolje	4
Brezje														Na Brese	Bresia					Na Brese			Bresie								4
Fužine																							Fuschine			Fushine			Fuschine		3
Košiše																									Koszcische	Kosishe Koschische		Koschische			3
Jeranovo																							Jeranou			Jeranovo			Jeranovo		3
Gozd																				Goist					Goisd		Gojzd				3
Črna																				Zherna			Tscherna		Tscherna						3
Podjelše																										Podjelshe		Podjeusche				2
Županje Njive															Supanienive					Supainonive											2
Kregarjevo																							Kregarzou					Kregarjou			2
Bistričica																							Bisterziza		Wisterszhiza						2
Stahovica															Stehouiz								Stachouza								2
St. Georgen																									St. Georgen						1
Žale (lokacija cerkve na pokopališču)															Solnberg																1
Kalvarija (kapela)															Calvarberg																1
Novi trg															Neumarkt																1
Schallenberg																													Schallenbg		1
Graben																													Graben		1
Sela																					Sella										1
Oševek																													Uscheuk		1
Palovče																									Pallovitsch						1
talilnica in kovačnica															schmelzludte und eisenhammer																1
Črnivec																	H Zherniuz														1
Podgorje														Podgür																	1
Kamniško-Savinjske Alpe																	Kamenske Planine														1
Kamniško sedlo																	Sedlo														1
Grintovec																	Grintouze														1
število imen	1	1	2	3	4	2	4	3	2	5	5	7	3	11	21	8	6	1	2	18	12	5	18	2	10	18	8	15	13	9	215

Preglednica 1: Različice in število izbranih zemljepisnih imen za območje Kamnika na obravnavanih zemljevidih

Na zemljevidih smo skupaj obravnavali 45 krajev in različice njihovih zemljepisnih imen. Njihovo število oziroma število zapisov skozi zgodovino narašča, za kasnejši upad pa je razlog manjše merilo zemljevidov. Iz obdobja od 1500 do 1550 smo predstavili en zemljevid, iz naslednjega pol stoletja so štirje, šest pa jih je iz obdobja 1600–1650. Njihovo število se v naslednjega pol stoletja poveča na 15, po letu 1700 pa na 27.

Zemljepisna imena na starih zemljevidih odsevajo zgodovinsko dogajanje, zato se krajevna imena skozi čas večkrat spreminjajo. Različni avtorji zemljevidov so za isto lokacijo uporabili različne zapise. Primer je že ime mesta Kamnik, ki je omenjeno 31-krat in ga različni avtorji v različnih letih navedejo v petih različnih oblikah: *Stein*, *Stain* ali *Stayn*, *Kamelk* in Kamnik. Poleg naselbinskih imen so na zemljevidih večjega merila pomembni zapisi imen, kot so reke (*Fl. Bisterza*, *Neulanza*), vzpetine (Kamenske planine), kapele (Kalvarija) in dvorci (*Katzenberg*, Zduša).

5 Sklep

V prispevku smo uvodoma opisali temeljne značilnosti razvoja kartografije in metode kartografskega prikaza površja in elementov v pokrajini. Na kratko smo predstavili zgodovino kartografije in razvoj zemljevidov skozi različna zgodovinska obdobja, ki jih zaznamujejo poznavanje prikazanih območij, dostopnost podatkov, kakovost tehničnih pripomočkov ter stopnja razvoja kartografije, kot tudi želje in sposobnosti kartografov.

Kartografija se je razmahnila v dobi odkritij, ko so se izboljšale tehnike izdelave zemljevidov, uvedba tiska. V Sloveniji se je prvi znani prikaz Kranjske pojavil leta 1561 in od leta 1570 dalje so izhajale zbirke urejenih zemljevidov, znane kot atlasi. V 17. stoletju se je povečala kakovost kartografskega prikaza, čeprav so bili zemljevidi še vedno nenatančni in površno izdelani. V 18. stoletju je kartografija napredovala zaradi potrebe po natančnih prikazih ozemlja, znanstveni pristop z merjenjem in zbiranjem podatkov z novimi napravami pa je omogočil napredek pri kartiranju, ki se je osredinilo na države. Zemljevidi so postali v 19. stoletju še natančnejši in podrobnejši. V tem obdobju so se na prikazih slovenskega ozemlja pojavila slovenska zemljepisna imena. Najodličnejši primer je zemljevid Petra Kozlerja.

Na podlagi analize zemljevidov ter sprememb v zemljepisnih imenih za območje Kamnika od 16. stoletja do začetka 20. stoletja lahko sklepamo, da so zemljevidi in zemljepisna imena odsevali zgodovinsko in kulturno dinamiko tega območja. Ugotavljamo, da so se zapisi zemljepisnih imen skozi čas spreminjali in prilagajali glede na prevlado različnih jezikovnih kultur in državnih tvorb. Na prvotnih prikazih zemljevidov je poudarek na lokalnih središčih oblasti: starejši zemljevidi so se osredotočali na prikaz gradov in graščin, kar poudarja lokalne/regionalne centre oblasti. Sčasoma so zemljevidi postajali vedno bolj natančni in so vsebovali vedno več zemljepisnih imen, ki so presegla raven naselbin in so segla na nižjo prostorsko raven, na področje delov naselij in ledinskih imen. V obravnavanem obdobju je prišlo tudi do velikih sprememb v načinu prikaza, kar je posledica sprememb tehnike izdelave zemljevidov. Poudarjamo vključitev topografskih in tematskih elementov ter boljši prikaz reliefa in razvoj prikaza kartografskih elementov od realističnih do simboličnih.

Sklenemo lahko, da so stari zemljevidi odličen vir za spoznavanje in raziskovanje lokalne, regionalne in državne zgodovine, saj so presek stanja, razmer na določenem območju v določenem času. Dajejo nam vpogled v dinamiko jezikovne, grafične, gospodarske, skratka kulturne zgodovine nekega območja kot tudi v spreminjajoče se geografske, naravne in družbene razmere.

6 Literatura

Ernst BERNLEITHNER, 1972: Introduction. V: *Austria Vienna 1561.* Lazius, Wolfgang. Typi chorographici prouin: Austriae. Theatrum orbis terrarum, series of atlases in facsimile 6. Amsterdam.

Valter BOHINEC, 1969: *Slovenske dežele na zemljevidih* od 16. do 18. stoletja. Ljubljana: Cankarjeva založba, Trubarjev antikvariat.

Jerneja FRIDL, 1999: *Metodologija tematske kartografije nacionalnega atlasa Slovenije*. Geografija Slovenije 2. Ljubljana: Založba ZRC.

Primož GAŠPERIČ, Renata ŠOLAR, Matija ZORN, 2020: *Kartografski zakladi slovenskega ozemlja/Cartographic treasures of Slovenian territory*. Ljubljana: Založba ZRC.

Primož GAŠPERIČ, 2023: A new standardized methodology for analyzing cartographic information on old maps. V: *Acta geographica Slovenica* 63-2. 23–49.

Primož GAŠPERIČ, 2022: *Zgodovinska kartografija ozemlja Slovenije.* Geografija Slovenije 37. Ljubljana: Založba ZRC.

Boris GOLEC, 2010: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja 2. V: *Arhivi* 33-2. 339–396.

Gerhard HOLZER, Valerie NEWBY, Petra SVATEK, Georg ZOTTI (ur.) 2015: *A World of innovation: Cartography in the time of Gerhard Mercator*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Robert W. KARROW, 1993: *Mapmakers of the Sixteenth Century and Their Maps.* Chicago: Speculum Orbis Press.

Drago KLADNIK, 2001: *Geografija*. Tržič: Učila International.

Drago KLADNIK, Franc LOVRENČAK, Milan OROŽEN ADAMIČ (ur.), 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Blaž KOMAC, Primož GAŠPERIČ, 2023: Cartographic time travel: Reflecting the past, defining the present, and challenging the future using old maps. V: *Acta geographica Slovenica* 63-2. 9–21.

Ivan KORDIŠ, Irena ŠKUFCA, 1996: *Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja*. Kočevje: Muzej.

Miha KOSI, 1998: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem.* Ljubljana: Založba ZRC.

Silvo KRANJEC, 1964: Geografija. V: *Slovenska matica 1864–1964*. 195–219. Ljubljana: Slovenska matica.

Max KRATOCHWILL, 1986: Hirschvogel Augustin. V: *Lexikon zur Geschichte der Kartographie von den Anfëngenbis zum Ersten Weltkrieg 1*. Wien: Franz Deuticke.

Mirko MARKOVIĆ, 1993: *Descriptio Croatiae. Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata.* Zagreb: Naprijed.

Drago PERKO, 2001: *Analiza površja Slovenije s stometrskim digitalnim modelom reliefa*. Geografija Slovenije 3. Ljubljana: Založba ZRC.

Miroslav PETERCA, Nikola RADOŠEVIĆ, Slobodan MILISAVLJEVIĆ, Filip RACETIN, 1974: *Kartografija*. Beograd: Vojnogeografski institut.

Tomaž PODOBNIKAR, 2009: Georeferencing and quality assessment of Josephine Survey Maps for the mountainous region in the Triglav National Park. V: *Acta Geodaetica et Geophysica Hungarica* 44-2. 49–66.

Vincenc RAJŠP, Majda FICKO (ur.), 1995: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787,* Zvezek 1. = JosephinischeLandesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien, Band 1. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv.

Branko REISP. 1995: *Florjančičev veliki zemljevid Kranjske iz leta 1744*. Monumenta Slovenica 6. Ljubljana: Slovenska knjiga.

Janez SLAK (ur.), 2019: *Dediščina katastrov na Slovenskem: digitalni arhiv zemljiškega katastra, katastra stavb in državnih prostorskih načrtov.* Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Janez Vajkard VALVASOR, 2009 [1689]: *Čast in slava vojvodine Kranjske II.* Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska.

Matija ZORN, 2007: Jožefinski vojaški zemljevid kot geografski vir. V: *Geografski vestnik* 79-2. 129–140.

Andrej Kotnik[1]
Ulica Matije Blejca 8, Kamnik
kotnik.andrej@gmail.com

Jezuiti in Kamničani v obdobju 1600–1773

Izvirni znanstveni članek

Jezuitski red je od sredine 16. stoletja pa vse do razpustitve 1773 pomembno vplival na kulturni, znanstveni in verski razvoj v slovenskih deželah. S svojimi izobraževalnimi ustanovami, ki so nudile izobraževanje dotlej najširšim krogom prebivalstva, so dve stoletji sooblikovali intelektualno elito v slovenskem prostoru. Sadov njihovega dela so bili obilno deležni tudi Kamničani, predvsem kot gojenci jezuitskega kolegija v Ljubljani in študentje univerze v Gradcu. V jezuitski red so Kamničani začeli vstopati v začetku 17. stoletja. V prispevku je predstavljen vpliv jezuitov in njihovih izobraževalnih ustanov na kamniški prostor, orisane so možnosti izobraževanja, ki so jih imeli Kamničani na jezuitskih šolah, in vpliv na jezuitskih ustanovah izobraženih mož na kamniški prostor. Prispevek vsebuje seznam Kamničanov, ki so bili vključeni v graški Ferdinandeum, in jezuitov, ki so do leta 1773 izšli iz kamniškega prostora.
Ključne besede: jezuiti, Družba Jezusova, Kamnik, Ferdinandeum, univerza v Gradcu, Jezuitski kolegij v Ljubljani, kulturna zgodovina

From the mid-16th century until its dissolution in 1773, the Jesuit order had a significant influence on the cultural, scientific and religious development of what is today the country of Slovenia. With their educational institutions, which provided education to the largest portion of the population, the Jesuits co-shaped the intellectual elite for two centuries. They shared the fruits of their labour with the people of Kamnik, especially students of the Jesuit College in Ljubljana and the University of Graz. The townsfolk of Kamnik started joining the Jesuit order at the beginning of the 17th century. This paper presents the impact the Jesuits and their educational institutions had on Kamnik and its wider area. It outlines the educational opportunities that the inhabitants of Kamnik had at Jesuit schools and the influence educated men in Jesuit institutions had on Kamnik and its surrounding area. The contribution contains a list of Kamnik residents who were included in the Graz Ferdinandeum and residents of Kamnik and its wider area who had received Jesuit education until 1773.
Keywords: Jesuits, Society of Jesus, Kamnik, Ferdinandeum, University of Graz, Jesuit College in Ljubljana, cultural history

V letu 2023 smo se spominjali 250-letnice razpustitve Družbe Jezusove – jezuitskega reda, ki jo je 21. julija 1773 svetu oznanil papež Klemen XIV (vl. 1769–1774) z bulo *Dominus ac Redemptor Noster.* S tem je na našem ozemlju začasno ugasnila redovna skupnost, ki je s svojimi izobraževalnimi ustanovami igrala eno osrednjih vlog v kulturni in verski zgodovini slovenskega narodnega prostora v obdobju od 16. do 18. stoletja. Sadov njenega dela so bili obilno deležni tudi Kamničani, predvsem kot gojenci jezuitskega kolegija v Ljubljani in študentje univerze v Gradcu. V jezuitski red so Kamničani začeli vstopati v začetku 17. stoletja. Namen tega prispevka je predstaviti vpliv jezuitov in njihovih izobraževalnih ustanov na kamniški prostor, orisati možnosti izobraževanja, ki so jih imeli Kamničani na jezuitskih šolah, vpliv na jezuitskih ustanovah izobraženih mož na kamniški prostor in predstaviti jezuite, ki so do leta 1773 izšli iz kamniškega prostora. Časovno se prispevek osredotoča predvsem na čas 17. stoletja.

Prizadevanja za prihod jezuitov na Kranjsko

Družba Jezusova je bila ustanovljena v Parizu septembra leta 1540. Njen ustanovitelj je bil baskovski plemič Íniigo López de Onaz y Loyola (1491–1556), ki ga bolje poznamo pod imenom sv. Ignacij Lojolski. Ustanovitev Družbe sovpada s časom pospešenega reformacijskega gibanja, ki mu je uspelo, po dveh stoletjih globoke krize katoliške Cerkve, razcepiti nekdaj enotni katoliški zahodnoevropski prostor na katoliški del in del, v katerem so prevladala različna reformacijska gibanja. Člani novega reda so se poleg običajnim krepostim redovnikov (čistosti, uboštvu in pokorščini) zavezali tudi posebni pokorščini papežu. V teološkem pogledu so se jezuiti naslonili predvsem na sholastično teologijo Tomaža Akvinskega (1225–1274) in njegovih naslednikov, ki so s prevzemanjem aristotelske filozofske spoznavne metode vzpostavili teologijo kot znanost o Bogu (Frankl 2006: 23). Nova redovna skupnost je izjemen pomen pripisovala vzgoji in verski formaciji sprva predvsem lastnih članov, kasneje, od leta 1546 dalje, pa tudi druge mladine, ki se ni izobraževala z namenom, da bi kasneje vstopila v Družbo ali sploh v kleriški stan (Lewis 1998: 16). Pri tem velja omeniti, da sam Ignacij v začetku ni določneje razmišljal o rednem pedagoškem delovanju Družbe, ampak se je ta potreba hitro pokazala sama. Delovanje na področju izobraževanja je sčasoma postalo najbolj prepoznaven del jezuitske dejavnosti, čeprav je bila usmerjena tudi izrazito pastoralno in misijonsko. V izobraževalni dejavnosti je bil pomemben del odgovora na duhovni in kulturni izziv reformacije.

Čeprav je Katoliška cerkev v habsburških deželah imela podporo vladajoče hiše, je bilo jasno, da si v okolju, v katerem je protestantizem postal verski in kulturni nazor obsežnega dela prebivalstva, še posebno dela družbene elite, katolicizem ne bo mogel povrniti mesta zgolj z deželnoknežjo prisilo. Če je hotela biti uspešna, je morala katoliška prenova človeka nagovarjati prepričljivo, verodostojno in vzgajati celostno. V habsburških deželah so glede tega prepoznali potencial jezuitskega reda. Zanimivo je, da so bili v ospredju prizadevanj za prihod jezuitov na to območje ljubljanski škofje. Med njimi velja omeniti predvsem škofa Urbana Textorja (1543–1558), cesarjevega spovednika, dvornega kaplana in miloščinarja, ki je imel zasluge za prihod jezuitov na Dunaj leta 1551 in bil redu naklonjen do te mere, da je bilo njihovo prvo bivališče v tem mestu prav hiša četrtega ljubljanskega škofa (Simoniti 1979: 222). Jezuite je skušal pritegniti na škofovska mesta na Kranjskem in v soseščini. Po smrti škofa

1 Univerzitetni diplomirani zgodovinar.

Petra Bonoma (4. 7. 1546) je imel tako Textor pomembno vlogo pri prepričevanju jezuita Klavdija (Claude) Le Jayja (1504–1552), naj sprejme izpraznjeni tržaški škofovski sedež, ki mu ga je ponudil kralj Ferdinand (Belić, 1. del: 206). Kasneje si je Textor na isti sedež želel imenovati jezuita Španca Nikolaja (Nicolás) de Bobadilla (1509–1590). Leta 1550 pa naj bi si Textor prizadeval za imenovanje Jakoba (Diega) Laíneza (1512–1565), kasnejšega prvega naslednika sv. Ignacija na čelu jezuitskega reda, za ljubljanskega pomožnega škofa s pravico nasledstva (Belić 1989a: 208). Vsi trije poskusi imenovanj so bili neuspešni, predvsem zato, ker jezuiti niso želeli sprejemati visokih cerkvenih služb. Textor je bil dobrotnik leta 1552 ustanovljenega dunajskega jezuitskega kolegija, kamor je pošiljal gojence tudi iz svoje škofije. Študente, vsega skupaj 6, je pošiljal na prav tako leta 1552 ustanovljeni rimski Germanik (Collegium Germanicum), med njimi tudi svojega nečaka (Belić 1989a: 210). Ljubljanski škof se je za svoje gojence živo zanimal in bil v zvezi z njihovim napredkom v pisnih stikih (Belić 1989b: 335) z Ignacijem in tudi s Petrom Kanizijem (1521–1597), ki je bil še eden od jezuitov, ki jim je avstrijska hiša neuspešno ponujala škofovska mesta – leta 1554 je zavrnil škofovsko mesto na Dunaju. V čas četrtega ljubljanskega škofa sodijo tudi prva prizadevanja za ustanovitev jezuitskega kolegija v Ljubljani, saj so bile za katoliško vero razmere na Kranjskem tako slabe, da so *»pobožni uvideli, da se ne bodo mogli ubraniti z ničimer drugim kakor s kolegijem Družbe Jezusove«* (Societas 2003: 20). Do ustanovitve kolegija je moralo miniti še skoraj pol stoletja, saj so bila prizadevanja Textorjevih naslednikov Petra pl. Seebacha (1500–1568), Konrada Glušiča (1527–1578) in Baltazarja Radliča (1533–1579) neuspešna. Šele Textorjev četrti naslednik Janez Tavčar (1544–1597) je v zadnjih mesecih življenja videl prihod jezuitov v Ljubljano, ne pa tudi ustanovitve ljubljanskega jezuitskega kolegija, saj je bil ta uradno ustanovljen 1. novembra 1597, dobra dva meseca po Tavčarjevi smrti.

Čas od škofa Textorja do ustanovitve kolegija leta 1597 je bil za katoliško stran v notranjeavstrijskih deželah, tudi na Kranjskem, težko obdobje t. i. stanovskega protestantizma, ko se je protestantizem širil z javno podporo deželnih stanov. S podporo stanov je protestantizem obrodil Slovencem izredne sadove, ki so upravičeno zapisani v kulturno zgodovino našega naroda z zlatimi črkami. Na katoliški strani je bila podoba precej klavrna. Kako zelo je protestantizem prevladal v notranjeavstrijskih mestih, celo v sami prestolnici notranjeavstrijskih Habsburžanov – Gradcu, kaže situacija z začetka leta 1570, ko po smrti mestnega župnika ni bilo v prestolnici več najti katoliškega pridigarja. Nadvojvoda Karel II. (1540–1590) je v pismu rektorju dunajskega jezuitskega kolegija zapisal, da se mu zdi, kakor da se je protestantska večina v mestu zarotila, da *»popolnoma odvede preostale ljudi, ki so doslej še ostali v naši katoliški veri, ter povsod razliva in razširja svoj strup, tako da od naše omenjene vere ne bi ostalo niti sledu«* (Höfer 2006: 194). Ne glede na svoje osebno katoliško prepričanje je moral Karel v 70. letih protestantizmu popuščati, če je hotel z davki vzdrževati obrambo proti Turkom. Leta 1572 je štajerskemu plemstvu na deželnem zboru v Gradcu ustno dovolil svobodo vesti in bogoslužja, imenovanje predikantov in ustanavljanje šol in cerkva, meščanom pa svobodo vesti, ne pa tudi svobode protestantskega bogoslužja. Leta 1578 so protestantski stanovi dosegli višek svoje moči na meddeželnem zboru v Brucku na Muri, ko je nadvojvoda iste pravice plemstva in meščanov razširil še na Štajersko in Koroško ter dovolil protestantsko bogoslužje v deželnih glavnih mestih in Judenburgu, v zameno pa so stanovi za več let vnaprej prevzeli stroške vzdrževanja Vojne krajine (Štih 1996: 202).

Poslopji jezuitskega kolegija (levo) in 1585 ustanovljene univerze v Gradcu (desno) stojita nasproti sedanje stolne cerkve sv. Egidija. (Foto: Andrej Kotnik, 2023)

Čas protestantskega zmagoslavja v 70. in 80. letih 16. stoletja je bil hkrati čas začetka organiziranega prihoda jezuitov v notranjeavstrijske dežele. Kot odgovor na prej omenjeno pismo nadvojvode Karla so jezuiti z Dunaja že marca 1570 v Gradec poslali svojega patra kot pridigarja v postnem času in prav tako leto kasneje (Höfer 2006: 194). Leta 1573 je bil ustanovljen jezuitski kolegij v Gradcu, ki je je tamkajšnji protestantski stanovski šoli postavil prehudo konkurenco. Leta 1574, torej že ob samem začetku delovanja, je graški kolegij obiskovalo 150 gojencev, medtem ko jih je imela graška protestantska stanovska šola istega leta le 40. Zaradi boljše izobrazbe so k jezuitom pošiljali sinove tudi protestanti (Heiß 1978: 33). Za graškim kolegijem si, po dvajsetletnem premoru, v razmeroma kratkem času sledijo ustanovitve kolegijev v Ljubljani (1597), Celovcu (1604), Leobnu (1613), Gorici (1615), Judenburgu (1620) in Trstu (1624). Posebno pomembna za osrednjeslovenski prostor sta kolegija v Gradcu in Ljubljani: ob prvem je bila leta 1585 ustanovljena univerza z dvema fakultetama, teološko in artistično, drugi pa predstavlja prvo visokošolsko ustanovo na slovenskih tleh. Do ustanovitve graške univerze so se kranjski študentje večinoma odločali za študij na Dunaju,[2] po letu 1585 pa pri študentih s tega območja popolnoma prevzame primat graška jezuitska univerza, kjer prvega Kamničana, devetnajstletnega

2 Prvega Kamničana, ki je v matriki te univerze zabeležen kot Vrlicus Lapillus de Stayn, tam najdemo že leta 1381, pet let kasneje, oktobra 1386, mu sledi kamniški župnik Oton (Dom. Otto Scupel plebanus in Stain), nato pa verjetno več deset fantov, pri večini kamniškega porekla ni mogoče z gotovostjo potrditi, pri nekaterih pa vendarle.

Janeza Stabeta (Joannes Stabe), najdemo leta 1592 (Andritsch 1977: 13)[3].

Preko graške univerze so imeli torej jezuiti velik vpliv na vzgojo bodoče kranjske inteligence, še preden so se naselili v Ljubljani. Zasluge jezuitov za uspeh katoliške obnove gredo prav njihovemu razumevanju pomena povezanosti izobrazbe in vzgoje, ki so jo udejanjali ravno v kolegijih kot osrednjih krajih svojega delovanja. Jezuitski kolegiji po svojem načinu izobraževanja niso bili primerljivi z izobraževalnimi ustanovami prejšnjih obdobij in tudi ne z drugimi tovrstnimi ustanovami tistega časa. Dečki v zgodnjih najstniških letih, ki so v domačih krajih že prejeli najosnovnejšo izobrazbo, so se v jezuitskih kolegijih v večstopenjskem izobraževalnem procesu – od nižjegimnazijskih razredov pa vse do visokošolskega študija – usposabljali za nadaljnji študij na univerzah. Posebno velik pomen so na začetnih stopnjah izobraževanja dajali znanju latinščine, ki je bila ne le jezik Cerkve, ampak tudi znanosti, šolstva ter diplomacije in kot takšna pogoj za vsakršno nadaljnje izobraževanje. Ko so gojenci v nižjih razredih pridobili znanje klasičnih jezikov, skladnje in humanističnih predmetov, so se jim odprla vrata drugih znanosti, še posebno filozofije in teologije. V 50. letih 16. stoletja je Ignacij v izobraževanju nejezuitov videl pomembno poslanstvo svojega reda (Lewis 1998: 17). Red je v drugi polovici 16. stoletja postopoma oblikoval enotna pravila za jezuitske ustanove, ki so svojo dokončno obliko dobila leta 1599, ko je bil v Rimu izdan splošni študijski red jezuitskih izobraževalnih ustanov *Ratio atque Institutio studiorum Societatis Jesu* ali na kratko *Ratio studiorum,* v katerem so bile opredeljene naloge študijskega procesa in tudi organizacija. Enotni študijski red je poenotil jezuitske vzgojno-izobraževalne pristope, kar pa ne pomeni, da ni bilo prilagajanja posebnim okoliščinam. Pouk je tako na vseh kolegijih potekal v latinščini, uporaba drugih jezikov ni bila dovoljena. V praksi so na začetni stopnji uporabljali žive jezike, v Ljubljani nemščino (Ciperle 1976: 139), saj obvladovanje latinščine pri začetnikih verjetno ni bilo vedno na ravni, ki bi omogočala spremljanje pouka. Za leta 1604 ustanovljeni celovški kolegij pa je npr. zabeleženo, da je v prvem obdobju del predavanj potekal v furlanščini, ker se je izkazalo, da je to jezik, ki ga večina slušateljev razume (Rumpler 2006: 49). Gojencem so kolegiji nudili posebno medkulturno izkušnjo, saj so s prihodom na jezuitski kolegij postali del raznolike družbe gojencev in učiteljev, ki so prihajali iz različnih dežel in socialnih slojev.

Omeniti je potrebno, da sprejem v kolegij ni bil pogojen s socialnim položajem ali veroizpovedjo. Zanimiv primer je bil kolegij v Győru, kjer je bilo v letih 1630–1650 od 1.195 gojencev kolegija 311 (26 %) luterancev, 75 (6,3 %) kalvincev in 1 gojenec judovske veroizpovedi, ki je sicer študiral le eno leto (Kádár 2014: 739–740). Konfesionalno odprtost je mogoče razlagati s tem, da so kolegiji sami po sebi bili v službi rekatolizacije in so prav zato sprejemali vse. A omenjeni kolegij npr. pri spreobračanju nekatoliških gojencev ni bil posebno uspešen, saj je v obdobju 1630–1650 v katoliško vero prestopilo le 42 (13,5 %) luteranskih in 7 (9,3 %) kalvinskih gojencev (Kádár 2014: 739–740). Tudi v ljubljanski letopis pogosto poroča o vlogi jezuitov pri spreobračanju meščanov in plemstva v katoliško vero. Odnos jezuitov s kranjskim plemstvom, ki je bilo v začetku 17. stoletja še pretežno protestantsko, je bil sicer dober. To se je pokazalo npr. ob zidavi nove jezuitske cerkve sv. Jakoba, ki je bila po triletni gradnji posvečena leta 1615. Letopis ljubljanskega kolegija med podporniki gradnje na prvem mestu navaja kranjske deželne stanove, »*od katerih se jih sicer večina ne strinja z našo vero, vendar so nam tako naklonjeni, da so nam za zidavo iz skupne blagajne soglasno prispevali 3.450 gld. in se nam ob svoji radodarnosti še prijazno opravičevali, češ da niso mogli biti bolj odprtih rok, ker jih je v to prisilil prazen javni erar, ki so ga izčrpale vojne in drugi nujni izdatki*« (Societas 2003: 75).

Z vstopom v kolegij gojenci niso vstopili le v študijsko ustanovo, ampak so bili potopljeni v katoliško kulturo na vse mogoče načine: redno so kot pevci, instrumentalisti ali drugače sodelovali pri bogoslužjih v kolegijskih cerkvah in javnih pobožnostih, kot recitatorji in igralci pa tudi pri javnih prireditvah in seveda gledaliških predstavah, ki so jih sicer že pred njimi gojile tudi protestantske stanovske šole. Slednje ni bilo pomembno le zaradi vzgoje kultivirane katoliške inteligence, ampak je tak izobraževalni proces omogočal preizkušanje osebnih talentov in zanimanj gojencev.

Jezuiti na Kranjskem

Na Kranjskem so sicer jezuiti v omejenem obsegu pastoralno delovali že sredi 50. let 16. stoletja. Spomladi leta 1556 je v Ljubljani pridigal tedaj 21-letni jezuitski magister Jona Adler, po rodu Bavarec iz Münchna, ki je kot pridigar zaslovel že na Dunaju, kjer je nanj postal pozoren škof Textor. Za njim je istega leta v Ljubljani deloval jezuit Peter Schorich. Zanimivo je, da sta oba leta 1559 prestopila v protestantizem (Belić, 1989b: 339–40), in to skupaj z Ljubljančanom Gašperjem Kriegerjem, ki je bil leta 1554 eden od prvih kranjskih študentov na rimskem Germaniku (Lukács 1978: 711).

Kljub veliki moči protestantizma v drugi polovici 16. stoletja in odsotnosti jezuitskih ustanov v deželi je v drugi polovici 16. stoletja v jezuitski red vstopilo vsaj 25 Kranjcev, med katerimi ni najti Kamničanov.[4] K jezuitom so večinoma pristopali v Brnu, na Dunaju, redkeje v Pragi ali Gradcu. Redovna pot večine kranjskih jezuitov se je vendarle dogajala predvsem znotraj avstrijske province, katere področje je obsegalo območje notranjeavstrijskih dežel, Zgornjo in Spodnjo Avstrijo, Hrvaško, Slavonijo in ogrske dežele. Obseg slednjih je bil sprva majhen in zaradi turške osvojitve večjega dela Ogrske omejen na severni del današnje Madžarske in današnjo Slovaško. Po zlomu Turkov

3 Janez Stabe je bil novembra 1592 vpisan v matriko graške univerze, in sicer v sintaksičnem razredu artistične fakultete. V času študija je brezplačno bival v graškem Ferdinandeumu kot pevec (Andritsch: 163). Do konca 18. stoletja mu je na študij v Gradec, sodeč po objavljenih matrikah, sledilo še vsaj okrog 160 študentov s kamniškega območja.

4 Upoštevano je število tistih, ki so v *Catalogi personarum* /.../ in v *Catalagus generalis* /.../ izrecno navedeni kot »Kranjci«. Ker je navajanje porekla redovnikov mestoma pomanjkljivo, je dejansko število verjetno nekoliko večje.

pred Dunajem 1683 in s habsburškim osvobajanjem ogrskih dežel je svoje ozemlje izredno hitro večala tudi avstrijska jezuitska provinca. Ob razpustitvi reda leta 1773 je obsegala skoraj celotno tedanjo habsburško monarhijo, razen Češke, Tirolske, avstrijskih posesti v Italiji, Avstrijske Nizozemske in ozemelj, pridobljenih z delitvijo Poljske (1772). Avstrijski jezuiti svoje province običajno niso zapuščali, in če so jo, je niso brez dobrih razlogov, med katerimi je bilo tudi misijonsko delo. Najbolj poznan med kranjskimi jezuitskimi misijonarji je nedvomno Ferdinand Avguštin Hallerstein (1703–1773) iz Mengša, ki je deloval v Indiji ter na Kitajskem in je poznan predvsem po svojem delu na področju astronomije. Ob Hallersteinu bi med kranjskimi jezuitskimi misijonarji veljalo omeniti še p. Bernarda Diestla (1623–1660)[5], p. Marka Kappusa (1657–1720)[6], p. Ignacija Zierheimba (1703–1773)[7] in p. Inocenca Eberga (1694–1763).[8]

V primerjavi s prejšnjim stoletjem je sedemnajsto na Kranjskem videlo pravo eksplozijo vstopov Kranjcev v Družbo Jezusovo. Razloge za to je nedvomno iskati v prisotnosti jezuitov na Kranjskem, pa tudi uspehu katoliške obnove.

V letih 1550–1773 je v jezuitski red vstopilo vsaj 388 Kranjcev, katerih deželno pripadnost potrjujejo katalogi. Skoraj gotovo je številka v resnici nekoliko višja, ker katalogi v redkih primerih ne navajajo nacionalnosti redovnikov. V red so vstopali v zelo mladih letih, saj je bila povprečna starost kranjskih jezuitov ob vstopu v letih 1550–1773 komaj 20 let. Tudi umirali so razmeroma mladi, v povprečju pri 52 letih. Kot je bilo že rečeno, je v 16. stoletju vstopilo 25 Kranjcev, v 17. stoletju 238 in v 18. stoletju, do razpustitve reda, 125. Med kranjskimi jezuiti v obdobju 1550–1773 jih je kar 67 % prihajalo iz mest Ljubljana (143), Škofja Loka (22), Kamnik (21), Kranj (20), Vipava (14), Novo mesto (11), Radovljica (9), Idrija (6), Kočevje (5), Višnja Gora (5) in Krško (4). Za okoli 30 (7,73 %) oseb kraj porekla ni naveden. Preostala četrtina kranjskih jezuitov (25,26 % ali 98 oseb) je izvirala od drugod, predvsem iz trgov in s podeželja. V nekaj primerih gre za plemstvo, ki se je rodilo po gradovih,[9] del jezuitov pa je bil nedvomno kmečkega porekla. Jezuiti so bili torej izrazito urban red, saj so njihovi člani večinoma izhajali iz mestnega okolja, kjer so bila tudi redovna središča. Jezuitski kolegiji so imeli tudi svoje rezidence – posest, iz katere so se financirali in tam tudi bivali. Rezidenca ljubljanskega kolegija je bila npr. v Pleterjah, celovškega v Dobrli vasi (Eberndorf), posest nekdanje benediktinske opatije v Millstattu je služila kot materialna osnova graške jezuitske univerze. V rezidencah so jezuitske skupnosti stalno prebivale.

V nekaterih primerih so v jezuitskih katalogih kot Kranjci navedene tudi osebe, ki so bile rojene izven dežele. Pred prihodom jezuitov na Kranjsko so Kranjci v red vstopali predvsem na Dunaju, v manjši meri pa v Pragi ali Brnu. V Gradcu je do konca 16. stoletja vstopil v red le eden. Zanimivo je, da je celo po letu 1597, ko je bila Družba že v Ljubljani in je bilo mogoče vstopiti v red tudi doma, večina Kranjcev še vedno vstopala zunaj dežele – največ na Dunaju (skoraj 40 %), nato v Ljubljani (18,75 %), sledijo Leoben, Brno in Gradec. Število vstopov v najbližjih Trstu, Reki, Gorici in Celovcu je presenetljivo majhno.

Kar se tiče gibanja števila vstopov Kranjcev v obdobju 1550–1773, je bilo teh največ v prvi in zadnji četrtini 17. stoletja (64 in 63). Po prihodu jezuitov na Kranjsko, leta 1597, se število vstopov silovito poveča. V 18. stoletju pa je zanimanje za vstop k jezuitom močno upadalo. V zadnjem obdobju (1750–1773) je v red vstopilo 27 Kranjcev.

K velikemu porastu vstopov Kranjcev v jezuitski red v prvih desetletjih 17. stoletja je nedvomno pripomogla najprej prisotnost reda v Ljubljani od leta 1597, pa tudi v 17. stoletju redu razmeroma naklonjene razmere v deželi in sami prestolnici. Pastoralno niso delovali le v deželni prestolnici, ampak so se odzivali vabilom v druga kranjska mesta, tudi v Kamnik. Drugi razlog za povečanje števila jezuitskih duhovnih poklicev je uspeh ljubljanskega jezuitska kolegija, ki je bil dobrega

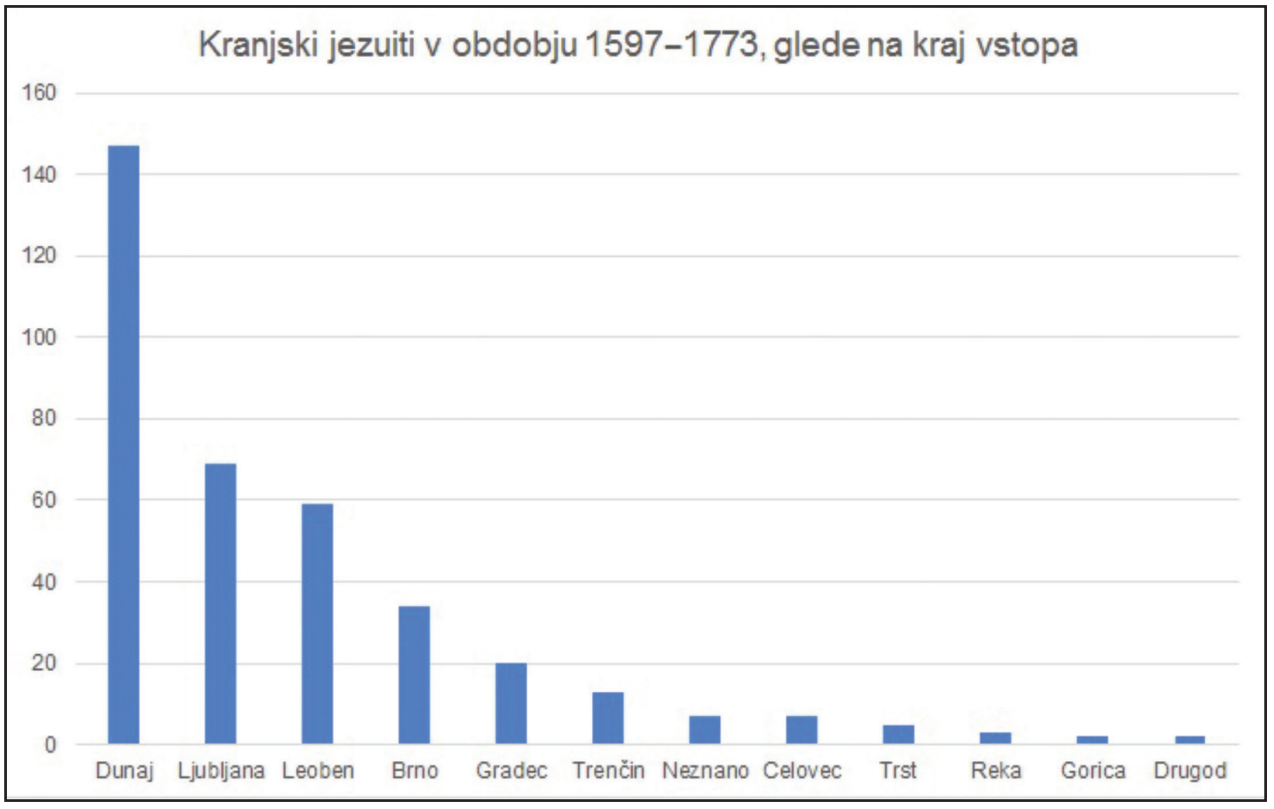
5 P. Bernard Diestel se je rodil v Vipavi 13. 7. 1623. V jezuitski red je vstopil na Dunaju leta 1639 in bil nato v Leobnu. V letih 1643–1645 je v Gradcu študiral teologijo in bil učitelj matematike na kolegiju. Tretjo probacijo je opravil leta 1646 v Judenburgu in bil leto kasneje v Zagrebu učitelj gramatike. Leta 1656 je iz Rima odšel na misijonsko pot na Kitajsko. Pot je misijonarje vodila po kopnem, in sicer od Smirne do Isfahana in od tam v Surat. Nato so potovali po morju s Hormuza do Damana v Indiji, kjer je Diestel opravil zadnje redovne zaobljube 15. 7. 1657. Na Kitajsko je prispel po morju, in sicer je julija 1658 pristal v Macau. Umrl je 13. 9. 1660 v provinci Šandong (Lukács 1982: 573; Jacobs 1988: 160).

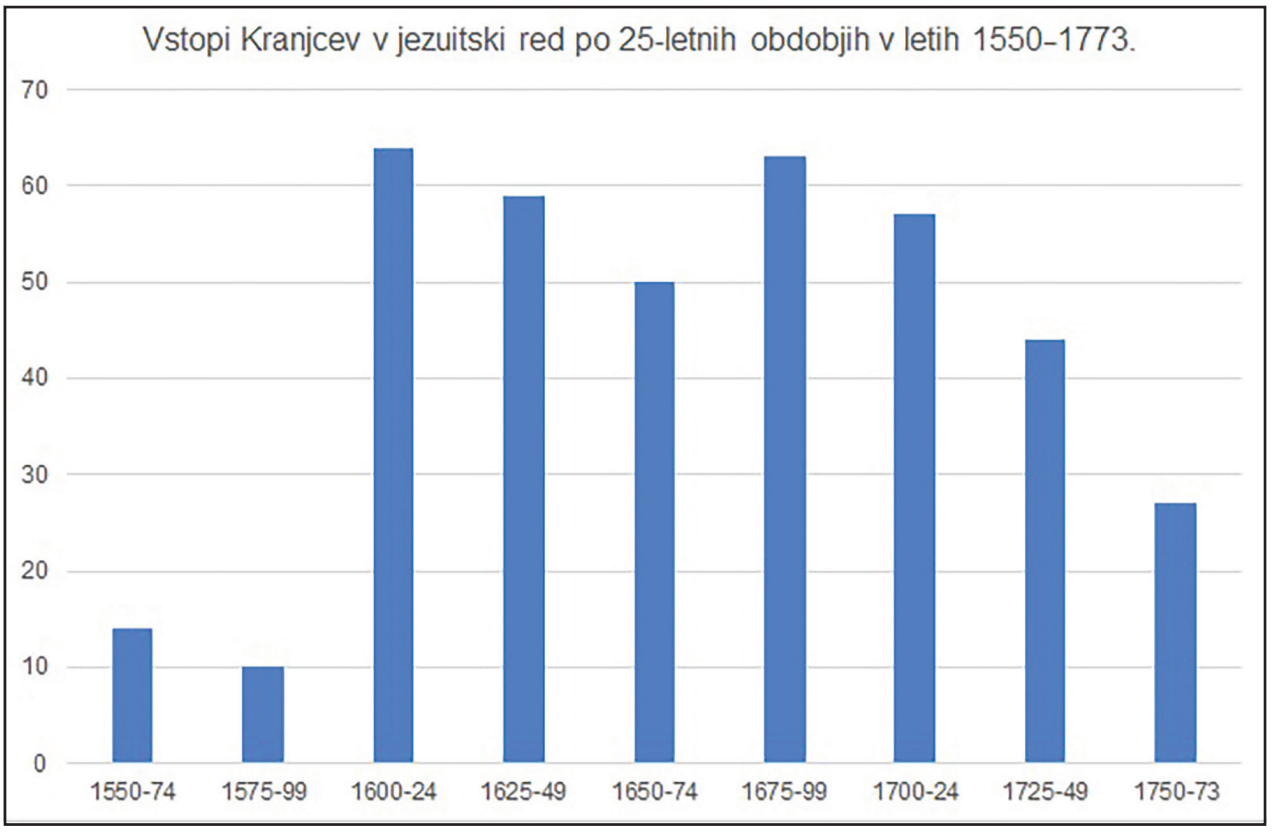
6 P. Marko Anton Kappus se je rodil v Kamni Gorici 12. 4. 1657 v znani družini, iz katere je izšlo vsaj 7 jezuitov. V jezuitski red je vstopil v Celovcu konec oktobra 1676. Tam je v letih 1677–1678 opravil tudi noviciat. Leta 1679 je bil v Ljubljani učitelj gramatike in nato v letih 1680–1681 v Leobnu učitelj gramatike in humanistike. Leta 1682 je bil na zagrebškemu kolegiju učitelj retorike. Leta 1683 je v Gradcu študiral teologijo in študij v letih 1684–1685 nadaljeval v Milanu. Študij teologije je končal v Gradcu 1687. V letih 1688–1721 je deloval kot misijonar v Mehiki, in sicer v gornjem toku reke Sonore. Najprej je deloval v mestu Cucurpe, kjer je leta 1691, skupaj z jezuitom Adamom Gilgom z Moravske, ustanovil misijon Los Santos Reyes. Bil je predstojnik vseh jezuitskih misijonov ob Sonori. Na tem območju je leta 1720 umrl (Lukács 1982: 683; Lukman).

7 P. Ignacij baron Cierheim (tudi Zierheim) je bil rojen 29. 7. 1703 na gradu Hmeljnik pri Novem mestu v plemiški družini. Jezuitom se je pridružil leta 1722 v Gradcu, kjer je v letih 1723–24 opravil noviciat. Leta 1725 je bil na kolegiju v Leobnu profesor gramatike in enako leto kasneje na kolegiju v Passauu. V letih 1728–1732 je v Gradcu študiral teologijo in bil katehet. Leta 1733 je v Judenburgu opravil 3. probacijo. V letih 1734–1770 je bil v misijonih v Paragvaju. Leta 1771 se je vrnil na Dunaj in tam deloval kot spovednik. V letih 1772–1773 je deloval na kolegiju v Székesfehérvárju (Alba Regia), kjer je opravljal službe predstojnika seminarja, spovednika, svetovalca in druge. Leta 1773 je umrl v Székesfehérvárju (Lukács 1987: 169).

8 P. Inocenc baron Erberg se je rodil v Ljubljani 7. 10. 1694. V jezuitski red je vstopil leta 1715 v Gradcu, kjer je leta 1716 opravil noviciat. Leta 1717 je kot repetitor deloval na kolegiju v Leobnu. V letih 1718–1719 je bil na ljubljanskem kolegiju učitelj gramatike, leta 1720 v Passauu učitelj humanistike. Teologijo je študiral na Dunaju v letih 1721–1724. Tretjo probacijo je opravil 1725 v Judenburgu. Leta 1726 je bil učitelj v Šopronu. Od leta 1727 do smrti je deloval kot misijonar v Paragvaju. Umrl je 17. 10. 1763 (Lukács 1987: 295). Slovenska biografija njegovo smrt postavlja v leto 1766.

9 Npr. Ebergi v Dolu v pri Ljubljani, Apfalterji v Motniku in predvsem na Grmačah, Hochenwarthi na Kolovcu, Zierheimi na Hmeljniku pri Novem mestu itd.

Kranjski jezuiti v obdobju 1597–1773, glede na kraj vstopa
160
140
120
100
80
60
40
20
0
Dunaj
Ljubljana
Leoben
Brno
Gradec
Trenčin
Neznano
Celovec
Trst
Reka
Gorica
Drugod

Vstopi Kranjcev v jezuitski red po 25-letnih obdobjih v letih 1550–1773.
70
60
50
40
30
20
10
0
1550-74
1575-99
1600-24
1625-49
1650-74
1675-99
1700-24
1725-49
1750-73

pol stoletja po nastanku med večjimi v provinci. Leta 1665 se je na njem npr. izobraževalo 605 gojencev, kar ga je po številu v avstrijski provinci postavljalo le za Dunaj (1.196), Gradec (1.118) in Celovec (666) (Drobesch 2006: 100). Pouk na kolegiju je bil brezplačen, prebivališče so si gojenci večinoma našli v mestu.

V leto ustanovitve kolegija 1597 segajo tudi začetki delovanja seminarja za revne študente pri ljubljanskem kolegiju. Seminar je našel domovanje v nekdanji ljubljanski hiši kostanjeviškega samostana, ki so jo preuredili. Kasneje so jo večkrat povečali in prenovili. Financiranje bivanja revnih gojencev je bilo urejeno večinoma preko alumnatov. To so bila sredstva, ki so jih posamezniki v obliki gotovine ali beneficija namenili za vzdrževanje določenega števila gojencev (Mlinar 1998: 80). Sredstva so bila običajno deponirana pri deželi, za vzdrževanje gojencev pa so se izplačevale obresti. Alumnate so večinoma ustanavljali premožnejši duhovniki, plemiči in meščani. Dolžnosti prejemnikov alumnatskih sredstev do ustanovitelja so bile večinoma duhovne narave, predvsem opravljanje različnih pobožnosti. Ustanovitelji alumnatov so za prejemnike lahko določili določeno skupino ljudi. To so bili pogosto gojenci iz ustanoviteljevega rodu, določenega kraja ali tisti, ki so se ukvarjali s kako cenjeno dejavnostjo, npr. glasbeniki. Pravico prezentacije prejemnikov sredstev alumnata so ustanovitelji pogosto pridržali sebi, lahko pa so jo podelili ali po svoji smrti zapustili drugim, npr. članom svoje rodbine, mestnim magistratom, rektorju kolegija, župnikom kake župnije ipd. Ustanovitelji so za gojence svojega alumnata lahko določili tudi kako posebnost glede kvalitete njihove oskrbe v seminarju. Kot ustanove so bili alumnati ustanovljeni »za vedno«, v praksi pa se je, zaradi inflacije in drugih razlogov, sposobnost alumnatskih ustanov izvrševati voljo ustanoviteljev spreminjala. Štipendije, izvirajoče iz alumnatskih ustanov 17. in 18. stoletja, so obstajale daleč v 20. stoletje. Revolucionarna oblast jih je ukinila, oz. podržavila, leta 1945 (Ribnikar 1999: 15).

Čeprav je bil seminar namenjen revnim študentom, so se kmalu v njem začeli pojavljati konviktorji – sinovi premožnejših meščanov in plemičev. Ti naj bi sinove v seminar pošiljali predvsem zaradi večjega reda in discipline. Od leta 1605 dalje so morali konviktorji za bivanje v seminarju plačevati (Mlinar 1998: 80–81). Poleg gojencev, vključenih v alumnatske ustanove, in konviktorjev, so v seminarju občasno bivali tudi gojenci, ki so bili financirani s sredstvi kolegija. Takšen način financiranja je običajno trajal eno leto, nato pa so bili gojenci vključeni v alumnate (Mlinar 1998: 81). Skozi čas je bilo pri jezuitskem kolegiju ustanovljenih 27 alumnatov (Mlinar 1998: 90), od katerih pa nekateri niso delovali. Največje število gojencev v seminarju je bilo 121, leta 1617 (Mlinar 1998: 81).

Cerkev sv. Jakoba – najpomembnejši ostanek nekdanjega ljubljanskega jezuitskega kolegija (Foto: Andrej Kotnik, 2023)

Kamničani v jezuitskih izobraževalnih ustanovah

Adam Pipan je prvi zabeleženi Kamničan, ki je bil leta 1602 sprejet v seminar za revne študente (*Historia*: f. 146). Kako pomembna je bila ta ustanova že od samega začetka za kamniške gojence jezuitskega kolegija, govori tudi to, da je v letih 1602–1626 tam brezplačno bivalo vsaj 34 fantov iz Kamnika.[10] Resnič-

10 Oblika navedbe je sledeča: Ime in priimek v sodobni slovenski obliki, če gre za Slovenca (*Navedba imena in priimka v Historiji*); navedba v Historiji in, če je potrebno, vira, ki potrjujejo kamniško poreklo. Adam Pipan (*Adamus Pipan*), 1602, gl.: Historia, f. 146 | Jurij Mladič (*Georgius Mladiz*), 1604; gl.: Historia, f. 146 | Jurij Plevnik (*Georgius Pleunik*), 1604; gl.: Historia, f. 146 | Matija Bastjančič (*Matthias Bastianziz*) 1604; gl.: Historia, f. 146 | Gašper Eržen (*Casparus Erschin*) 1604, gl.: Historia, f. 147 | Andrej Koželj (*Andreas Kossel)*, 1605, gl.: Historia, f 147 | Andrej Novak al.Petsehackher (*Andreas Nouak alias Petsehacher*), 1605, gl.: Historia, f. 148 | Lovrenc Schlegel (*Laurentius Schlegel*), 1607, gl.: Historia, f. 149 | Janez Homan (*Joannes Homan*), 1609, gl.: Historia, f. 150 | Tomaž Batalirsch (*Thomas Batalirsch*), 1609, gl. Historia, f. 150 | David Lukanič (*Dauuid Lucanicz*) 1609, gl. Historia, f. 150, | Jurij Hočevar (*Georgius Hozeuer*), 1611, gl. Historia f. 153 | Peter Stergler (*Petrus Stergle*), 1612, gl. Historia, f. 152; Andritsch, Bd. 1, str. 50; Lukács, Catalogi personarum, zv. 2, str. 759 | Andrej Nauschith (*Andreas Nauschith*), 1613; gl. Historia, f. 153, Andritsch, Bd. 1, str. 62 | Andrej Plošek (*Andreas Posik*), 1613, gl. Historia, f. 153; Höfler, str. 20; Andritsch, Bd. 1, str. 55 in str. 222 | Gregor Ludvik Župe (*Gregorius Schuppe*), 1614; gl. Historia, f. 156; Andritsch, Bd. 1, str. 55 (brat in priporočitelj Jurija in Adama Župeja)| Nikolaj Schlegel (*Nicolaus Schlegel*), 1615; gl. Historia, f. 156, Andritsch, Bd. 1, str. 71 | Adam Knifec (*Adamus Knifez*), 1616; gl. Historia, f. 157; Andritsch, Bd. 1, str. 68 | Gašper Bukalnik (*Casparus Wukalnik*), 1617; gl.: Historia f. 157; Andritsch, Bd. 1, str. 76 | Janez Krstnik Mužan (*Joannes Mushan*), 1619; gl.: Historia, f. 159; Andritsch, Bd. 1, str. 81 in str. 247 (v matriki graške univerze vpisan kot Ljubljančan, v Ferdinandeumu kot Kamničan); Lukács, Catalogi personarum, zv. 2, str. 685 | Janez Žagar (*Joannes Schagar*), 1620; gl.: Historia, f. 159; Andritsch, Bd. 1, str. 81 in str. 246 | Jurij Koren (*Georgius Koren*), 1620; gl. Historia, f. 159; Andritsch, Bd. 1, str. 70 | Martin Žagar (*Martinus Schagar*), 1621; gl.: Historia, f. 160 (brat Mihaela Žagarja); Andritsch, Bd. 1, str. 82 | Mihael Žagar (*Michael Schagar*), 1621; gl.: Historia, f. 160 (brat Martina Žagarja) | Adam Matužin (*Adamus Matthusin*), 1621; gl.: Historia, f. 160; Andritsch, Bd. 1, str. 87 | Adam Župe (*Adamus Suppe*), 1624; gl.: Historia, f. 161; Andritsch, Bd. 2, str. 135 | Jurij Župe (*Georgius Suppe*), 1624; gl.: Historia, f. 161 (brat Adama Župeja) | verjetno Heronim Farmižer (*Hieronymus Farmischer*), 1624; gl.: Historia, f. 161 (sprejet na priporočilo kamniškega župnika Krištofa Planka) | Janez Jagenteufel (*Joannes Jagenteufel*), 1625; gl.: Historia, f. 162 162 (sprejet na priporočilo meščana Tallerja iz Kamnika) | Martin Stančič (*Martinus Stanschiz*), 1625; gl.: Historia, f. 162 (sprejet na priporočilo meščana Tallerja iz Kamnika) | Andrej Sigismund Winkler (*Andreas Wincler*), 1626; gl.: Historia f. 162 (sprejet na priporočilo meščana Tallerja iz Kamnika); Andritsch, Bd. 2, str. 250 | Mihael Divinar (*Michael Diuinar*), 1626; gl.: Historia, f. 162 162 (sprejet na

no število je za to obdobje nedvomno še dosti večje, saj seznam v jezuitski *Historia Seminarii Labacensis* za več let v tem obdobju ne navaja porekla gojencev. Za leta 1627–1644 pa seznamov sploh ne vsebuje.

Med že omenjenimi 27 alumnati v seminarju za revne študente jih je bilo nekaj, ki so bili za Kamničane pomembni ali pa zanje celo ustanovljeni. To so bili:

- Plankov alumnat, ki ga je leta 1621 ustanovil kamniški župnik Krištof Plank, in sicer za 4 gojence iz Kamnika, stare med 12 in 18 let. Podelitev alumnata ni bila pogojena z izbiro prihodnjega poklica ali stanu (Mlinar 1998: 85). Alumnat z osnovo 2.000 goldinarjev je bil redno podeljevan.
- Župejev alumnat za 2 gojenca je leta 1675 ustanovil Adam Župe (Adamus Schuppe), župnik v Zagorju, ki je v ta namen naložil 1.333 goldinarjev in 20 krajcarjev. Namenjen je bil gojencem iz ustanoviteljevega rodu, v primeru pomanjkanja primernih sorodnikov pa Kamničanom (Mlinar 1998: 86).
- Kussov alumnat je leta 1727 za vzdrževanje 2 gojencev ustanovil Valentin Kuss, župnik v Braslovčah. Eden od gojencev je moral biti z območja Braslovč ali Ljubnega, drugi pa iz Kamnika. Za kamniškega je želel, da je glasbenik, vendar ne trobentač, ampak organist ali violinist. Gojenci tega alumnata so smeli študirati le do retorike, ker so se kasneje, po mnenju ustanovitelja, lahko preživljali sami (Mlinar 1998: 89).
- Žagarjev alumnat je leta 1692 ustanovil Adam France Žagar, ki je bil po rodu iz Kamnika. Zaradi spora med seminarjem in Žagarjevimi dediči se je podeljeval šele po poravnavi leta 1732. Namenjen je bil vzdrževanju 2 gojencev iz Žagarjevega rodu, v primeru izumrtja pa dveh kamniških mladeničev (Mlinar 1998: 87).
- Škerpinov alumnat je leta 1710 ustanovil in leta 1718 ponovno potrdil Friderik Škerpin (krščen v Kamniku 6. marca 1647). Namenjen je bil vzdrževanju mladeniča iz Škerpinovega rodu, v primeru izumrtja rodbine pa gojenca, ki bi ga izbral (prezentiral) kamniški župnik (Mlinar 1998: 87).

Kot je bilo rečeno, so štipendije, izvirajoče iz alumnatov za jezuitski kolegij, izplačevali še daleč v 20 stoletje, tudi iz zgoraj naštetih. Plankovo štipendijo sta npr. med drugimi prejemala kamniški pesnik, prevajalec in politik Fran Albreht (1889–1963) ter teolog Viljem Fajdiga (1903–1984) (Ribnikar 1999: 15).

Za prvo obdobje (1602–1626) *Historia Seminarii* navaja tudi osebe, ki so gojence priporočile za sprejem v seminar. Pri gojencih iz Kamnika so bili to v približno v polovici primerov starši, včasih zapis opredeljuje, ali je bil to oče ali mati. Pri približno tretjini kamniških gojencev so priporočila prišla s strani vplivnih oseb kamniške družbe. To sta bila npr. župnika Sebastijan Trebuhan (1595–1619) in jezuitom izredno naklonjen župnik Krištof Plank (1619–1626, 1628–1639). Posebej velja omeniti ljubljanskega meščana Janeza Tallerja (+1630), ki je v omenjenem prvem obdobju priporočil za sprejem kar 6 kamniških gojencev. Med priporočitelji je naveden tudi Andrej Hren, brat ljubljanskega škofa Tomaža (Historia: f. 150). Tomaž in Andrej Hren sta bila sicer oba med ustanovitelji alumnatov, namenjenih izobraževanju tako na ljubljanskem kolegiju kot tudi na graškem ter na graški in dunajski univerzi (Maček 2005: 652). Čeprav mesto ni bilo v njegovi škofiji, deveti ljubljanski škof v Kamniku ni bil brez vpliva, saj je v mestu in okolici deloval v okviru protireformacijskih komisij, z mestom je bil povezan rodbinsko,[11] skozi Kamnik je potoval v gornjegrajsko škofijsko rezidenco, poleg tega pa je mnogo sodeloval s kamniškimi obrtniki.[12] Osebna poznanstva s cerkvenim knezom so lahko nadarjenim mladeničem odpirala vrata izobraževanja. Eden takšnih je bil na primer Kamničan glasbenik Andrej Plošik (*Plosik, Ploshik, Ploschik*), rojen ok. leta 1597, čigar sorodnik ključavničar Gregor Plošik, morda oče ali stric, je za škofa občasno delal vse od konca 16. stoletja do sredine 20. let 17. stoletja (Lavrič 1988: 238). Član Hrenove glasbene kapele v Gornjem Gradu je postal že v otroštvu, saj je leta 1609 pustil svoj avtogram v eni od tamkajšnjih glasbenih partitur (Höfler 1978: 13, op. 12). Leta 1613 je bil sprejet v seminar pri ljubljanskem kolegiju (Historia: f. 153). Pet let kasneje, marca 1618, je bil s Hrenovim priporočilom sprejet v Ferdinandeum v Gradcu, kjer je novembra istega leta pričel tudi s študijem na tamkajšnji jezuitski univerzi in leta 1619 dosegel bakalavreat iz filozofije (Andritsch 1977: 222, 130, 55). Kasneje je očitno kot glasbenik deloval dalje v škofovem krogu, bil namestnik stolnega organista in kratek čas celo ljubljanski stolni organist (Höfler 1978: 23, op. 94), nikoli pa ni postal duhovnik. Leta 1627 je vstopil v kartuzijo Žiče in tam kot redovni brat umrl 2. januarja 1629 (Mairold 1990: 214).

Morda je tu primerno omeniti, da v 17. stoletju Plošik ni bil edini kamniški gojenec jezuitskega kolegija, ki je v ljubljanski stolnici opravljal vodstveno glasbeno službo. Dobrega pol stoletja kasneje je v Ljubljani deloval Janez Jurij Untersinger (Huntersinger, Vntersinger), ki je službo pevovodje in učitelja stolne šole opravljal v letih 1679–1693 (Cvetko 1958: 178, 181). Rojen je bil v Kamniku in krščen 17. aprila 1644 v župnijski cerkvi na Šutni (Župnija Kamnik, Krstna knjiga 1640–1650). Sin kamniškega slikarja Martina Untersingerja[13] in njegove žene Elizabete je ljubljanski jezu-

priporočilo meščana Tallerja iz Kamnika); Andritsch, Bd. 2, str. 136 | Mihael Nerlir (*Michael Nerlir*) 1626; gl.: Historia, f. 162 (sprejet na priporočilo meščana Tallerja iz Kamnika) | Luka Mužan (*Lucas Muschan*), 1626. gl.: Historia, f. 162 (sprejet na priporočilo kamniškega župnika Krištofa Planka), Andritsch, Bd. 2, str. 22.

11 Škofova sestra Uršula je bila vsaj od leta 1597 poročena s kamniškim meščanom Butaličem (Kidrič), dve škofovi sestri, Ana in Magdalena, pa sta bili v mekinjskem klariškem samostanu, pri čemer je bila Ana Hren v letih 1636–ok. 1660, torej po škofovi smrti, tudi mekinjska opatinja (Hančič 2008: 49).

12 Dragocene podatke o Hrenovem sodelovanju s kamniškimi obrtniškimi mojstri predstavi Ana Lavrič v delu *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti.* Tam najdemo poleg Gregorja Plošika še druge Kamničane, s katerimi je Hren sodeloval: zlatarja Georga Magerla (str. 237), zlatarja Melhiorja Mallizha (str. 237), mizarja Pankraca Petschacherja (str. 239), steklarja in zidarja Krištofa Reicherja (str. 239), kamnoseka Anžeta Adamiča (str. 226) in kamnoseka Jurija (str. 227).

13 Slikar Martin Untersinger (Untersinger, Vntersinger, Huntersinger, Hundsynger) in njegova žena Elizabeta sta zabeležena v krstnih knjigah kamniške župnije po letu 1639 v vlogah staršev in botrov. V Kamniku so se jima rodili vsaj

itski kolegij obiskoval v letih 1656–1662. Tudi on je bival v seminarju za revne študente in bil prejemnik sredstev Plankovega alumnata (Historia: f. 171–174).

Položikova in tudi Untersingerjeva življenjska pot nas opozarjata na vpliv glasbenega znanja na možnosti nadaljnjega študija in kariere. Pri jezuitskem kolegiju je bil leta 1600 ustanovljen poseben glasbeni kolegij, ki je združeval predvsem revne gojence in je imel za zaščitnika sv. Rogacijana in Donacijana. Ti so sodelovali pri obredju v cerkvi sv. Jakoba kot instrumentalisti in pevci, pa tudi pri raznih pobožnostih in prireditvah (Grabnar 2011: 71). Obstoj takšnega seminarja in delovanja predvideva tudi določeno mero dodatnega glasbenega izobraževanja, vsaj v okviru vaj. Podpori glasbene dejavnosti in glasbenemu izobraževanju sta bili deloma namenjeni vsaj dve alumnatski ustanovi. Prvo, v vrednosti 1.500 goldinarjev, je leta 1613 ustanovil Višnjegorec Nikolaj Čandik, svetovalec avstrijskega nadvojvode. Ustanovitelj ni natančneje določil, v kakšen namen naj se porabijo za alumnat naložena sredstva, zato je to namesto njega leta 1620 storil rektor kolegija Krištof Dombrin (rektor v letih 1619–1622), ki je del sredstev namenil za plačevanje organista oziroma, če je bil ta gojenec, za njegovo vzdrževanje (Mlinar 1998: 85). Leta 1727 je že omenjeni Valentin Kuss, župnik v Braslovčah, ustanovil dva alumnata, od katerih je bil eden namenjen za mladeniča iz Kamnika, drugi pa za mladeniča iz Braslovč ali Ljubnega. Za kamniškega je želel, da je glasbenik, vendar ne trobentač, ampak organist ali violinist, ker je bil mnenja, da trobenta mladeničem pri študiju škoduje (Mlinar 1998: 89). Tudi leta 1700 ustanovljeni alumnat Danijela Omerse je bil namenjen gojencem iz ustanoviteljevega rodu, v primeru izumrtja pa mladeniču iz Metlike ali Kranjske, ki bi bil nadarjen za glasbo (Mlinar 1998: 87). Glasbeni repertoar gojencev ljubljanskega kolegija ni poznan. Zelo mogoče je, da so peli tudi slovenske pesmi, saj je škof Hren zelo resno pripravljal izdajo slovenske cerkvene pesmarice, za katero je imel gradivo zbrano in jo je v izid predložil ljubljanskemu jezuitu Janezu Čandku (Grabnar 2011: 71). Ta je sicer s Hrenom leta 1613 že oskrbel izdajo slovenskega lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* in leta 1615 slovensko izdajo Kanizijevega *Malega Katekizma* (*Catechiſmus Petri Caniſij Soc. Iesv Th. Skusi malane Figure naprej poſtavlen*). Gradivo za slovensko cerkveno pesmarico je obsegalo pesmi za skoraj vse praznike cerkvenega leta, nabrane pa so bile iz rimskega brevirja, iz svetih očetov in iz nekega »hortulus animae« (Höfler 1977: 98). Do izdaje tega prepomembnega dela ni nikoli prišlo in gradivo danes velja za izgubljeno, a samo dejstvo, da je bilo v rokah ljubljanskih jezuitov, gotovo odpira vrata možnosti, da so z njim prišli v stik tudi gojenci kolegija.

trije sinovi, in sicer Janez Andrej (Joannes Andreas Untersinger), krščen 30. 11. 1639, Janez Jurij (Joannes Georgius Huntersinger) in Frančišek (Franciscus Huntersinger), krščen 6. 10. 1646. Martin Untersinger je imel očitno neke povezave s Cerkljami na Gorenjskem in s tamkajšnjim župnikom Matijo Brecljem (Wrezellich, Brezek, Wrezel, župnikoval v letih 1634–1657), ki je bil krstni boter vsem trem sinovom. Trenutno avtorju prispevka ni znano, da bi obstajalo kako slikarsko delo, pripisano M. Untersingerju.

Poslopje nekdanjega Ferdinandeuma na Färbergasse v Gradcu. Tu je med študijem na graški univerzi v letih 1589–1684 prebivalo 51 kamniških študentov. V letih 1654–1655 je bil njegov predstojnik Kamničan p. Simon Steer. (Foto: Andrej Kotnik, 2023)

Za posebej dragoceno se je glasbeno znanje izkazalo za tiste gojence ljubljanskega kolegija, ki so študij nadaljevali na univerzi v Gradcu. Tu je za študente, ki so imeli glasbeno znanje, obstajala možnost brezplačnega bivanja v Ferdinandeumu, seminarju za revne študente, ki je verjetno nastal po zgledu podobnih ustanov v drugih univerzitetnih mestih, npr. dunajskih t. i. burs. Vodenje ustanove je bilo zaupano jezuitom, ki so vodili vpisno knjigo – catalogus – tam bivajočih študentov. Ohranjen je katalog za obdobje 1589–1684, torej prvih 95 let delovanja ustanove. Gojenci Ferdinandeuma so kot pevci ali instrumentalisti sodelovali vsako nedeljo in praznik v graški dvorni in jezuitski cerkvi sv. Egidija, ki je danes graška stolnica, od leta 1692 pa so skrbeli tudi za glasbeno delovanje v poleg stoječem mavzoleju cesarja Ferdinanda II. (Mairold 1992: 275). Katalog vsebuje imena skoraj 3.000 mladeničev v starosti 10–28 let, ki so tja prišli iz habsburških dežel, pa tudi iz južne Nemčije, Poljske, Italije, Bosne, Lotaringije, Švice in Šlezije (Kuret 1965: 21–22). Ker vpisna knjiga Ferdinandeuma in matriki univerze večinoma vsebujejo tudi podatke o poreklu študentov, med njimi s primerjavo matrik lahko identificiramo kar 50, natančno pa 51[14] Kamničanov, ki so

14 Seznam kamniških študentov v graškem Ferdinandeumu v letih 1592–1681: Janez Stabe (*Johannes Stabo, Carniolus, Lapidiensis /.../*); 1592; Andritsch 1977: 155 | Andrej Bizjak (*Andreas Wesiakh, Carniolus Litopolensis /.../*); 1604; Andritsch 1977: 183 | Jurij Martinič (*Georgius Martinitz, Carniolus, Lithopolitanus /.../*); 1611; Andritsch 1977: 200 | Sebastijan Martinič (*Sebastianus Martiniz, Carniolus /.../*); 1614; Andritsch 1977: 9, 207 | Andrej Položik (*Andreas Ploshik, Carniolus Litopolitanus /.../*); 1618; Andritsch, Bd. 1, str.222 | Adam Urbanič (*Adamus Vrbanicius, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1625;Andritsch 1977: 241 | Janez Andrej Isenhauser (*Joannes Andreas Isenhauser, Carniolus, Steinensis /.../*); 1621; Andritsch 1977: 232 | Nikolaj Schlegel (*Nicolaus Schlegelius, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1622; Andritsch 1977: 235 | Jakob Ramusch (*Jacobus Ramusch, Carniolus, annorum 20 /.../*); 1623; Andritsch 1977: 238| Primož Stamižar (*Primus Stamizar, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1626: Andritsch 1977: 244 | Gašper Bukalnik (*Casparus Bukalnikh, Carniolus /.../*); 1626; Andritsch 1977: 244 | Mihael Juraj (*Michael Jurai, Carniolus, Stainensis /.../*); 1625; Andritsch 1977: 242 | Janez Krstnik Mužan (*Joannes Baptista Muschan, Carni-*

med študijem bivali v Ferdinandeumu.[15] Zadnji Kamničan v obstoječi matriki Ferdinandeuma je leta 1681 vpisani Mihael Cebal (Michael Zeball), ki je bil tenorist in violinist (Andritsch, 1980b: 79, 311). Med letoma 1592, ko je v matriko Ferdinandeuma vpisan prvi, in letom 1681, ko je vanjo vpisan zadnji Kamničan, je na graški univerzi študiralo vsega 118 Kamničanov. V navedenem obdobju je torej kar 43 % kamniških študentov na graški univerzi bivalo v Ferdinandeumu. Ali je to pomenilo, da so morali biti vsi našteti sposobni za glasbeno udejstvovanje vsaj kot pevci, ali je to veljalo le za tistih 21 (18 %) med njimi (Kuret 1965: 31), pri katerih je v katalogu izrecno navedeno, da so instrumentalisti ali pevci, ostaja odprto vprašanje.

Samo po sebi se postavlja vprašanje, zakaj se je toliko mladeničev iz Kamnika ukvarjalo z glasbo. So bile morda v Kamniku kake okoliščine, ki so dajale kamniškim gojencem in študentom boljše izhodišče za glasbeno udejstvovanje? Od kod tolikšna volja do študija in očitno do glasbe v mestu, katerega meščani so konec 16. stoletja, leta 1595, oglejskemu patriarhu poročali, da »*dalj časa nimajo nobenega duhovnika ne pri fari in ne v bolnici, tudi organista ne /.../*« (Koblar 1891: 9) in o katerem Valvasor v zadnji četrtini 17. stoletja zapiše, da »*sedaj tako nazaduje, da je skoraj četrtina hiš, če ne več, propadla, da so vsa trgovska skladišča, ki jih je bilo veliko, razen enega zaprta in da bi najlepšo hišo lahko dobil v najem za dve kroni na leto. Torej so prebivalci zelo revni ljudje*« (Valvasor 2009: 542). Zdi se, da bi bil študij v nekaterih mestnih družinah morda lahko stvar tradicije, morda tudi prestiža. Nekatere priimke, ki jih v prejšnjem stoletju najdemo v matrikah dunajske univerze, bomo našli tudi v graških v 17. stoletju.[16] V majhnem kraju je to seveda pričakovati. Poleg tega je očitno, da so karierno uspešni posamezniki omogočali študij svojim sorodnikom, jim skušali odpirati vrata s priporočili ali celo z ustanavljanjem alumnatov, kot je bilo to v primeru kamniških Škerpinov, Župejev in Žagarjev. Znamenitemu kamniškemu jezuitu Matiji Bastjančiču (1591–1659) bo tako na graški univerzi do konca 17. stoletja sledilo nič manj kot 6 kamniških Bastjančičev, od katerih pa ni nihče postal jezuit.[17] Podobno je zaslediti pri meščanskih družinah Župe, Ludbig, Starovasnik, Kobal, Steer in še nekaterih.

Poleg tradicije študija in sorodstvenih vezi bi lahko k odločanju za študij na jezuitskem kolegiju in dalje na univerzah spodbudno delovale tudi vplivne osebnosti. Poleg že omenjenega škofa Hrena bi bil takšen spodbujevalec nedvomno lahko kamniški župnik Krištof Plank (+1639). Biti je moral zanimiv značaj, morda malce vihrave narave in nagnjen k sporom, zaradi katerih bi kot ribniški župnik skoraj končal kot žrtev

olus, Litopolitanus /.../); 1626; Andritsch 1977: 247 | Jakob Mužan (*Jacobus Muschan, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1626; Andritsch 1977: 247 | Primož Florijan Grundthal (*Primus Florianus Grundthal, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1624; Andritsch 1977: 241 | Janez Žagar (*Joannes Shager, Carniolus, Stainensis /.../*); 1626; Andritsch 1977: 246 | Mihael Juraj (*Michael Jurai, Carniolus, Stainensis /.../*), 1. vstop 1630, febr. 1632 izključen in sept. 1632 ponovno sprejet; Andritsch 1980: 229, 235 | Adam Župe (*Adamus Suppe, Carniolus /.../*); 1631; (Andritsch 1980: 11, 135, 137 in 233) | Janez Rajavič (*Joannes Rayauiz, Carniolus, Stanensis /.../*); 1633; (Andritsch 1980: 240) | Sebastijan Lebič (*Sebastianus Lebitsch, Carniolus, Stainensis /.../*); 1634; Andritsch 1980: 242 | Mihael Divinar (*Michael Diuinar, Carniolus, Littopolitanus /.../*); 1632; Andritsch 1980: 236 | Janez Franz (*Joannes Franz, Carniolus, Kamnicensis /.../*); 1634; Andritsch 1980: 242 | Janez Adam Muermayr (*Joannes Adamus Muermayr, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1638; Andritsch 1980: 253 | Janez Sigefried Ster (*Joannes Sigefridus Ster, Carniolus Litopolitanus /.../*); 1638; Andritsch 1980: 255 | Lovrenc Kobal (*Laurentius Kobalius, Carniolus, Stainiensis /.../*); 1639; Andritsch 1980: 258 | Gašper Anžič (*Ego Casparus Anshitz, Carniolus, Stainensis /.../*); 1644; Andritsch 1980: 272 | Andrej Fogk (*Ego Andreas Fogk, Carniolus, Stainensis /.../*); 1644; Andritsch 1980: 274 | Janez Krstnik Starovasnik (*Ego Joannes Bap. Starouasnik, Carniolus, Stainensis /.../*); 1644; Andritsch 1980: 272 | Martin Nachtingal (*Ego Martinus Nachtingal, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1646; Andritsch 1980: 273| Jurij Ludbig (*Ego Georgius Ludwig, Carniolus, Stainensis /.../*); 1646; Andritsch 1980: 274 | Janez Ludvik Herandt (*Ego Joannes Ludouicus Herandt, Carniolus, Staniensis /.../*); 1649; Andritsch 1980: 284 | Matija Žagar (*Matthias Sagar, Staniensis /.../*); 1651; Andritsch 1980: 291 | Peter Volčin (*Ego Petrus Voltschinus, Carniolus, Stainensis /.../*); 1647; Andritsch 1980: 277 | Jurij Steer (*Georgius Steer, carniolus, Staniensis /.../*); 1651; Andritsch 1980: 289 | Janez Krstnik Ludbig (*Joannes Baptista Ludwig, Carniolus, Camnicensis /.../*); 1653; Andritsch 1980: 292 | Lovrenc Pevec (*Laurentius Peuez, logicus, Carniolus, Lithopolitanus /.../*); 1653; Andritsch 1980: 292 | Janez Prošek (*Joannes Prossegg, Carniolus, Camnicensis /.../*); 1653; Andritsch 1980: 292 | Martin Bastjančič (*Martinus Bastiantschits, Carniolus, Camnicensis /.../*); 1653; Andritsch 1980: 291 | Aleksander Starovasnik (*Alexander Starouasnigk, Carniolus, Lythopolitanus /.../*); 1655; Andritsch 1980: 294 | Gregor Starovasnik (*Ego Gregorius Starauasnigk, Carniolus, Lythopolitanus /.../*); 1655; Andritsch 1980: 295) | Martin Svetel (*Martinus Suetel, Carniolus, Stainensis /.../*); 1656; Andritsch 1980: 296 | Lovrenc Bastijančič (*Laurentius Bastianschiz, Carniolus, Lithopolitanus /.../*); 1657; (Andritsch 1980: 299) | Matija Janez Wark (*Matth. Joannes Wark, Carniolus, Stainensis /.../*); 1658; Andritsch 1980: 301 | Vid Šega (*Vitus Schega, Carniolus, Litopolitanus /.../*); 1659; (Andritsch 1980: 302) | Janez Fider (*Joannes Fider, Staniensis, Carniolus /.../*); 1660; Andritsch 1980: 303 | Martin Šlibnik (*Martinus Schlibnigkh, Carniolus Lythopolitanus /.../*); 1660; Andritsch 1980: 303 | Matija Kralnik (*Matthias Kralnik /.../*); 1665; (Andritsch 1987: 9, 285) | Gregor Medved (*Gregorius Medueth, Carniolus, Musicus Tubuista /.../*); 1672; Andritsch 1987: 37, 246, 252, 297 | Janez Herbald (*Joannes Herbaldus, Carniolus, Logicus, susceptus in musicum Organistam /.../*); 1674; Andritsch 1987: 45, 259, 265 in 297| Jurij Rumpler (*Georgius Rumpler, Carniolus, Logicus. Susceptus in Musicum Fidicinem /.../*); 1675; 1674; Andritsch 1987: 50, 302 | Mihael Čebal (*Michael Zeball, 15. Octob., Logicus futurus Tenorista, et violonista /.../*); 1681; Andritsch 1987: 79, 311.

15 Primož Kuret, ki je uporabil izvirno arhivsko gradivo, v svojem članku iz leta 1965 navaja 21 kamniških študentov – glasbenikov (Kuret 1965: 31). V tem prispevku, v katerem nas ne zanimajo le študentje glasbeniki, je kot vir uporabljena izdaja matrik graške univerze *Die Matrikeln der Universität Graz* (Bd. 1–3, 1977–80) Johanna Andritscha, ki vsebuje vpisno in promocijsko knjigo graške univerze ter vpisno knjigo Ferdinandeuma. Izpis in primerjava vseh oseb, ki so označene kot Kamničani v vseh treh matrikah, nam omogoči nekatere osebe identificirati kot Kamničane, četudi v posamezni matriki morda njihovo kamniško poreklo ni zabeleženo.

16 Npr. *Petschacher* (Die Matrikel 1971: 1544, A 39); *Ludbig/ Ludwig* (Die Matrikel 1971: 1535, A 1; Die Matrikel 1967: 1505, A 22); *Turg* (Die Matrikel 1971: 1574 II 58).

17 To so bili: Martin Bastjančič (1654), Andrej Bastjančič (1659), Lovrenc Bastjančič (1660), Andrej Bastjančič (1668), Jakob Bastjančič (1670) in Matej Bastjančič (1683), h katerim lahko prištejemo še Mihaela Juraja (1625), quius est cognatus, in ga je Matija B. osebno priporočil za sprejem v Ferdinandeum (Andritsch 1977, 1980a, 1980b).

umora (Skubic 1976: 136). Njegova povezava z jezuiti je verjetno segala še v njegova študijska leta, saj je v oporoki leta 1637 zapisal, da so ga podpirali pri študiju in da jim dolguje »*vse, kar zna, ima in premore*« (Žnidaršič Golec 2019: 73). S Kamničani je imel povezave, še preden je leta 1619 prišel v Kamnik, saj je že leta 1610, ko je bil še župnik v Šentrupertu na Dolenjskem, za sprejem v seminar za revne študente priporočil Kamničana Krištofa Merliča (Christophorus Merliz) (Historia: f. 151). Med gojenci ljubljanskega kolegija, sicer že po Plankovi smrti, jih najdemo tudi nekaj, ki jim je bil Plank krstni boter.[18] Če ob tem pomislimo še na Kamničane, ki jim je študij omogočil njegov leta 1621 ustanovljeni alumnat, v njem nedvomno lahko prepoznamo človeka, ki je bil izrazito naklonjen izobraževanju mladih, in to še zdaleč ne le tistih, ki bi se odločili za cerkveno službo, saj podelitev alumnata izrecno ni bila pogojena z izbiro poklica. Kazal je interes za življenje ljubljanskega kolegija, ga večkrat finančno podprl in ob različnih priložnostih obdaroval gojence (npr. Societas 2003: 87, 91). Kako je bilo v njegovem času z glasbenim izobraževanjem v Kamniku, je težko reči. Vsekakor se zdi, da Plank do glasbe morda ni bil povsem ravnodušen. Nenazadnje je prezbiterij ljubljanske jezuitske cerkve sv. Jakoba, skupaj z mengeškim župnikom Andrejem Šego, opremil z orglami, »*vrednimi ogleda, in to ne za ravno majhno vsoto*« (Societas 2003: 123), pri čemer se je Plank obvezal tudi, da bo, dokler bo živ, podpiral vzdrževanje organista s 30 goldinarji letno (Societas 2003: 105). Zato ni nemogoče, da bi tudi v lastni župniji ne skrbel za kvalitetno glasbeno podobo bogoslužja. A dokazov za to (še) ni. V čas njegovega župnikovanja sicer spadajo rojstvo in mladeniška leta najpomembnejšega slovenskega baročnega skladatelja Kamničana in jezuita Janeza Krstnika Dolarja (1621–1673).

Poleg omenjenih bi lahko k morebitnemu solidnemu nivoju kamniškega izobraževanja in kulturnega življenja v prvi polovici 17. stoletja prispevali tudi nekdanji gojenci kolegija ali študentje, ki so se po šolanju vrnili v rojstno mesto in nemalokrat kasneje zasedli ugledne položaje. Eden takšnih bi bil npr. Jurij Mladič, ki ga leta 1604 najdemo med prvimi kamniškimi gojenci ljubljanskega seminarja za revne študente (Historia: f. 146) in je v kamniški krstni knjigi 24. marca 1638 med botri Gregorja Starovasnika naveden kot učitelj (*ludimoderator*) v Kamniku (Župnija Kamnik 1622–1642). V rojstno mesto se je vrnil tudi Lovrenc Kobal, ki je leta 1639 kot glasbenik vstopil v graški Ferdinandeum in se leto kasneje vpisal na graško univerzo (Andritsch 1980: 41, 258). Očitno se je v Gradcu poročil, saj je ob njegovem vpisu v matriki Ferdinandeuma opomba, da je »odpeljal ženo« (*ducit uxorem*). Da je bilo ženi ime Elizabeta, izvemo spet v kamniški krstni knjigi, ko je bila 5. avgusta 1651 v Kamniku krščena njuna hči Ana Klara (*Anna Clara*) (Župnija Kamnik 1651–1661). To je bil njegov drugi otrok – februarja 1648 je bil namreč krščen njegov nezakonski sin Matija, katerega mati je bila Uršula Kališnik (*Hkalzhizhka*)[19] (Župnija Kamnik 1640–1650). Njegovo bivanje v Kamniku je moralo biti trajno, saj je bil v letih 1668–1669 mestni sodnik (Stiasny 1894: 62), še maja 1673 pa je nastopil kot priča pri poroki slikarja Fortunata Žagarja (*Fortunatus Sagar*) in Marije, hčere Antona Kosa (*Kus*) (Župnija Kamnik 1673–1711). Zdi se, da je bila družina Kobal ena tistih, ki jim je izobrazba nekaj pomenila, saj je bil najverjetneje sorodnik, sicer pa sodobnik, omenjenega Lovrenca tudi Janez Kobal, ki je v krstni knjigi 24. maja 1643 (Župnija Kamnik 1640–1650) izpričan kot kamniški učitelj (*quoniam Ludirector in Camnik*) in je bil kasneje, v letih 1676–1677, kamniški mestni sodnik (Stiasny 1894: 62).

V Kamnik so se seveda vračali službovat tudi Kamničani, ki so po študiju na graški univerzi postali duhovniki. Kamniška župnija je bila ena uglednejših na Kranjskem. Cerkvenoupravno je vse do 1751 spadala v oglejsko škofijo, njen župnik pa je imel pogosto tudi naslov gorenjskega arhidiakona. Poleg župnika je bilo v Kamniku v 17. stoletju vedno več kaplanov, katerih materialni obstoj je bil podprt z dokaj številnimi mašnimi ustanovami oz. beneficiji, ki so duhovnikom beneficiatom dajale stabilen dohodek. Duhovniki s kamniškega območja so vse do ukinitve patriarhata mašniško posvečenje večinoma prejemali pri svojem ordinariju, oglejskem patriarhu v furlanskem Vidmu. Že leta 1631 v Kamniku naletimo na prvega jezuitskega gojenca med kaplani, Adama Matužina (*Matthaeusin, Mathusin, Matthaeuschin*), ki je v jezuitski kolegij vstopil leta 1621 (Historia: f. 160), se leta 1629 vpisal na graško univerzo in tam očitno tudi magistriral (Andritsch 1977: 87, 147). V letih 1631–1632 ga najdemo v kamniških krstnih knjigah, in sicer kot krstitelja (Župnija, 1622–1642). Med kaplani je leta 1636 naveden Mihael Juraj (Stiasny 1894: 85). Lahko gre za eno od dveh oseb, kamniških sodobnikov, z enakim imenom in priimkom, ki sta bila oba vključena v Ferdinandeum. Prvi, že omenjeni Mihael Juraj, ki se zdi boljši kandidat, je bil sorodnik jezuita Matije Bastjančiča, ki ga je leta 1625 priporočil za sprejem v Ferdinandeum in je študiral na graški univerzi (Andritsch 1977: 77, 242). Drugi Mihael Juraj pa se zdi malce slabši kandidat, saj so ga leta 1632 iz Ferdinandeuma izključili »proper malos mores et frequentem absentiam«, a še istega leta nato po priporočilu vzeli nazaj (Andritsch 1980: 229, 235). Leta 1658 med kamniškimi kaplani najdemo Janeza Ludvika Herandta (Stiasny 1894: 85), ki ga na ljubljanskem kolegiju prvič zasledimo leta 1645 (Historia: f. 162). Leta 1649 je, tedaj star 20 let, vstopil v Ferdinandeum in istega leta začel tudi s študijem na univerzi, kjer je leta 1651 dosegel magisterij (Andritsch 1980: 76, 182, 185, 284). Friderika Škerpina Stiasny med kaplani navaja za leto 1689, leta 1704 pa kot beneficiata Sv. Trojice (Stiasny 1894: 85). Škerpin je s študijem v Gradcu začel leta 1666 in ga zaključil z doktoratom (Andritsch 1987: 221, 148, 257). V Ferdinandeumu ni bival. Zanimiv primer je tudi duhovnik Matej Vida, ki je s študijem v Gradcu pričel

18 Npr. Janezu Prošku (Joannes Prosekh), ki je v seminarju za revne študente bival v letih 1649–1653 (Historia: 165–167) in je bil krščen v Kamniku 3. septembra 1632; Gregorju Vogrinu, ki je v seminarju bival v letih 1647–1649 (Historia: f. 164–165) in je bil krščen v Kamniku 25. januarja 1632 ter Matiji Žagarju (Shagar), ki je v seminarju bival v letih 1645–1651 (Historia: f. 163–166) in je bil krščen v Kamniku 6. februarja 1632.

19 Priimke žensk so tedaj običajno zapisovali v feminativni obliki, ki ni imela slabšalnega prizvoka.

leta 1617 (Andritsch 1977: 53). Leta 1621 je kot kurat služboval v Smledniku (Koblar 1895: 193). Očitno je tudi kasneje deloval v kamniški okolici, saj je bil v šutenski župnijski cerkvi 28. oktobra 1647 krščen njegov sin Simon, ki ga je imel z Evo Žerjav (*Sheriauka*), štiri mesece kasneje pa še hči Jera (*Gertrudis*), katere mati je bila prav tako Eva, ki pa se je verjetno pisala Strežaj (*Strezhaukha*) (Župnija: 1640–1650). Pri obeh krstih je v krstni knjigi duhovniški stan očeta jasno naveden. Grešno življenje duhovnika Vide – in to celo v domačem mestu, očitno ni bilo posebna ovira za novo cerkveno službo, saj je bil konec novembra leta 1649 potrjen za vikarja v bližnjih Nevljah (Koblar 1893: 65).

Da bi izobraženi, premožni in ambiciozni Kamničani izkušenj in kulturnih vzorov iz svojih študijskih časov ne prenašali v rodno mesto, se zdi malo verjetno. Kljub revščini, ki jo poudarja Valvasor, Kamnik ne daje vtisa zakotnega gnezda v zavetrju Alp. Prav nasprotno: Kamničani so v razmeroma velikem številu odhajali v tujino iskat znanje, se z njim vračali domov in nemalokrat tudi sami na različne načine podpirali študirajoče s svojega območja. Preko njih so bili v stiku z evropskimi miselnimi in kulturnimi tokovi in bili sposobni v skladu z njimi tudi ravnati. Prav alumnatske ustanove in določila glede upravičencev do štipendijskih sredstev kažejo, da so razumeli širši pomen izobraževanja ter da so do svojega mesta čutili naklonjenost in pripadnost. Vsaj deloma lahko lepo število Kamničanov na ljubljanskem jezuitskem kolegiju in posledično tudi na graški ali dunajski univerzi v 17. in 18. stoletju pojasnimo z obstojem znatnega števila Kamničanom namenjenih štipendijskih ustanov. Ne glede na motiv, s katerim so bile ustanovljene, ostaja dejstvo, da so alumnati omogočili izobraževanje številnim generacijam kamniških fantov, ki bi si ga brez njih ne mogli privoščiti. Jezuitske izobraževalne ustanove so imele v tem kontekstu eno osrednjih vlog. Bile so eno najbolj učinkovitih orodij katoliške obnove, a hkrati mnogo več kot to, saj so s svojo odprtostjo in kvalitetno izobrazbo sooblikovale sloj inteligence, ki je bil večji ter bolj heterogen kot kadarkoli dotlej in je dajal za slovensko kulturno zgodovino izjemno pomembne sadove. Kvalitetna izobrazba je bila v 17. in 18. stoletju še vedno privilegij, pridržan razmeroma redkim posameznikom, višješolska sploh le moškim. A krog ljudi, ki so je bili deležni, se je vztrajno večal. V socialni tekmi poznega fevdalizma, v katerem sta premoženje in rod še vedno dajala pomembno prednost, so jezuitske izobraževalne ustanove in alumnati pripadnikom neprivilegiranih slojev omogočili, da so se vanjo lahko v večjem številu vključili in tudi uveljavili. Ko razmišljamo o pomenu dediščine, ki so nam jo zapustili gojenci in študentje jezuitskih ustanov, moramo pomisliti le na življenjske poti Janeza Krstnika Dolarja (1621–1673), Mihaela Omerze (1679–1742), Maksimilijana Leopolda Raspa (1673–1742), Franca Mihaela Paglovca (1679–1759), Petra Pavla Glavarja (1721–1784), skladatelja in učitelja Jakoba Frančiška Zupana (1734–1810) in nenazadnje tudi Antona pl. Remica (1748–1801). Vsi našteti so bili učenci jezuitov, štirje od njih so svoja življenja v znatni meri posvetili izobraževanju drugih. Plemič med njimi je bil le Rasp. Dolar, Paglovec in Omerza so vsi izhajali iz kamniškega mestnega okolja, Zupan in Remic sta bila kmečka sinova, Glavar pa nezakonski sin, ki ga je imel v reji mali kmet v Vopovljah.

Jezuitska cerkev na Dunaju, poleg stare univerze (Foto: Andrej Kotnik, 2023)

Jezuiti iz Kamnika

Z ozemlja današnje kamniške občine je izšlo 22 jezuitov,[20] iz samega Kamnika verjetno 21, kar ga po številu med mesti uvršča za Ljubljano, Škofjo Loko in pred Kranj. Če upoštevamo območje predjožefinske kamniške župnije, je bilo v obdobju 1550–1773 jezuitskih duhovnih poklicev 23.[21] Za namen tega prispevka bomo upoštevali kot jezuite s kamniškega območja vse, ki so bili rojeni na območju sedanje kamniške občine, in tiste, ki so bili rojeni v krajih, ki so danes izven sedanje kamniške občine, a so spadali v nekdanjo kamniško župnijo – torej 24.

Tudi kamniški jezuiti so v obdobju 1600–1773 najpogosteje vstopali v red na Dunaju (9 oz. 37,5 %). Sledita Leoben (5 oz. 20,8 %) in Brno (4 oz. 16,7 %), ki sta bila v prvi polovici 17. stoletja pogosti vstopni točki. V Gradcu in Ljubljani sta začuda v red vstopila le po 2 Kamničana, po eden pa še na Reki in v Trenčinu. Zanimanje za jezuitski red je bilo med Kamničani največje v prvi polovici 17. stoletja, nato začne upadati. Po vsto-

20 V današnji kamniški občini je trg Motnik, kjer je bil leta 1669 na gradu rojen Karel Apfaltrer, cerkev v Motniku pa je bila tedaj vikariat vranjske župnije.

21 V staro kamniško župnijo je spadal tudi Kolovec, kjer se je leta 1726 rodil Žiga Hochenwarth, leta pa 1732 Janez Hochenwarth.

Nekdanja jezuitska cerkev sv. Frančiška Ksaverija v Leobnu (Foto: Andrej Kotnik, 2023)

pu Janeza Hochenwartha leta 1747 se za red ni odločil nihče, ki bi izhajal z območja kamniške župnije.

Življenjske poti jezuitov s kamniškega območja so zanimive in tudi kulturnozgodovinsko pomembne. Prav je, da jih prikličemo iz pozabe.

Abecedni seznam jezuitov s kamniškega območja v obdobju 1600–1773[22]

P. Karel Apfaltrer (Carolus Apfaltrer; 11. september 1669, Motnik – september 1702, Ljubljana) se je rodil na motniškem gradu nad Motnikom. Bil je eden od štirih jezuitov[23], ki so izšli iz te starodavne kranjske plemiške rodbine. V jezuitski red je vstopil 14. 10. 1686 v Leobnu. V letih 1687–1689 je deloval na ljubljanskem kolegiju kot učitelj gramatikov. Filozofijo je študiral v Gradcu v letih 1690–1692 in nato znova deloval kot učitelj na kolegijih v Ljubljani (1693–1694) in v Kremsu (1695). V letih 1696–1699 je študiral teologijo na Dunaju. Leta 1700 je v Leobnu opravil tretjo probacijo in se vrnil v Ljubljano, kjer je deloval kot pridigar, kronist in spovednik. Umrl je v Ljubljani (Lukács 1987: 32; Societas 2003: 358).

P. Matija Bastjančič (Matthias Bastianchich; 22. februar 1591, Kamnik – 3. avgust 1659, Dunaj). Rojen je bil v kamniški meščanski družini. Leta 1604 je bil sprejet v seminar za revne študente (Historia: f. 146). V jezuitski red je vstopil v Brnu 8. 11. 1607, kjer je v letih 1608–1609 opravil noviciat. Filozofijo je v letih 1610–1612 študiral v Olomucu, kjer je bil tudi predstojnik konvikta. V letih 1613–1615 je bil na dunajskem kolegiju učitelj humanistov in retorikov. Teologijo je študiral v Gradcu v letih 1616–1619. Od tam se je znova vrnil na Dunaj, kjer je bil v letih 1620–1622 profesor filozofije in spovednik. V Dobrli vasi je leta 1623 opravil tretjo probacijo. V letih 1624–1627 je bil na Dunaju profesor teologije in dekan dunajske filozofske fakultete. V letih 1628–1631 je bil dekan graške filozofska fakultete, profesor Svetega pisma in prefekt Marijine kongregacije. V Passauu je bil v letih 1632–1636 rektor tamkajšnjega kolegija. V letih 1637–1638 je bil znova na graškem kolegiju med drugim kot kancler in knjižničar. Na kolegiju v Trnavi je bil 1639 kancler in profesor teologije. Na Dunaju je bil v letih 1643–1653 prefekt visokošolskega študija, profesor Svetega pisma, knjižničar, svetovalec avstrijske province, predstojnik hiše profesov, spovednik dunajskega škofa, spiritual idr. Bil je avtor več ohranjenih del, med njimi kratke pesnitve o bitki pri Sisku (1593) *In vexillum Hassan Bosnensis bassae* (1629), ki jo je Janez Vajkard Valvasor pozneje natisnil v petnajstem zvezku *Slave vojvodine Kranjske* (Deželak Trojar). O bitki pri Sisku je Bastjančič sicer prispeval dve pesnitvi (Kočevar 2019: 132). Vir: Lukács 1982: 544.

P. Janez Krstnik Dolar (Joannes Baptista Dolar; junij 1621, Kamnik – 14. februar 1673, Dunaj). Verjetno najbolj poznani slovenski baročni skladatelj in kamniški jezuit je v red vstopil na Dunaju 6. septembra 1639, kjer je opravil tudi noviciat. V letih 1640–1644 je na Dunaju študiral filozofijo. Na ljubljanskem kolegiju je bil v letih 1645–1647 učitelj gramatikov in humanistike, predstojnik zbora in pomočnik predstojnika seminarja. Na kolegiju v Steyerju je bil učitelj retorike. V letih 1649–1652 je na Dunaju študiral teologijo in bil predstojnik zbora. Na graškem kolegiju je bil v letih 1653–1654 učitelj humanistike in retorike ter predstojnik Marijine kongregacije. Tretjo probacijo je opravil v Judenburgu 1655. V letih 1656–1657 je bil znova na ljubljanskem kolegiju kot učitelj humanistike in retorike, prefekt šole in zbora, predstojnik kongregacije in spovednik. Na kolegiju v Passauu je leta 1658 deloval kot učitelj retorike in predstojnik kongregacije. V Győru je bil 1659 spovednik in predstojnik šole in zbora. Zadnja leta je preživel na Dunaju, kjer je v letih 1660–1673 deloval kot prefekt šole, vodja zbora, knjižničar, hišni kronist, predstojnik seminarja in v drugih službah. Od leta 1661 je postal glasbeni vodja v jezuitski cerkvi An Hof. Kot dobrega glasbenika in skladatelja ga v *Slavi* omenja Valvasor. Pisal je vokalno-inštrumentalne in inštrumentalne skladbe (sonate, baleti), zasnovane v stilu visokega baroka, ki jih ozna-

22 Biografski podatki so navedeni predvsem po jezuitskih katalogih v izdaji Ladislava Lukácsa. V nekaterih primerih se lahko razlikujejo od podatkov v drugih biografskih virih.

23 Ostali trije, ki so bili vsi rojeni na gradu Grmače (Grienhof), so bili: p. Ernest Apfaltrer (24. 6. 1701–14. 10. 1767, Steyer), p. Henrik Apfaltrer (26. 8. 1681–31. 10. 1713, Varaždin) in p. Leopold Apfaltrer (16. 10. 1731–9. 12. 1804, Győr).

čuje razgibana ritmika, melodika blizu ljudski glasbi in harmonsko učinkovit stavek (Škulj 2005: 67). Vir: Lukács 1982: 575.

Janez Gartner (Ioannes Gartner; 1641, Kamnik – ?). V jezuitski red je vstopil na Dunaju 19. oktobra 1634, tam opravil noviciat in nato red zapustil leta 1636. Vir: Lukács 1982: 597.

Janez Glanz (Ioannes Glanz; 18. december 1613, Kamnik – 2. december 1656, Ljubljana). Letopis ljubljanskega kolegija ga navaja kot Štajerca, jezuitski katalogi pa kot Kamničana. Po poklicu je bil krojač. V jezuitski red je vstopil na Dunaju 17. aprila 1642. Leta 1643 je tam opravil tudi noviciat. V duhovnika ni bil posvečen. V letih 1644–1648 je bil v Gradcu oskrbnik shrambe (*credentiarius*) ter pomočnik kuharja. Leta 1649 je v Varaždinu opravljal službi oskrbnika shrambe in hišnika. V letih 1650–1656 je bil v Ljubljani hišnik in zakristan. Letopis ljubljanskega kolegija ob njegovi smrti hvali njegove kreposti, ki so bile predvsem velika pobožnost, pokorščina in uboštvo, saj pri njem ob smrti niso našli *»ničesar razen ene ali dveh podobic«*. Vir: Lukács 1987: 423; Societas 2003: 193.

Mihael Götzl (Michael Götzl, tudi Wenceslaus Michael Gözl (Historia: f. 225); 14. oktober 1701, Kamnik – 2. oktober 1724, Dunaj). Med letoma 1716 in 1721 ga najdemo med gojenci seminarja za revne študente pri ljubljanskem kolegiju, kjer je bil vključen v Plankov alumnat (Historia: f. 225–231). V Družbo Jezusovo je vstopil v Ljubljani 24. oktobra 1722, kjer je do leta 1724 opravil tudi noviciat. Umrl je istega leta na Dunaju. Vir: Lukács 1987: 445.

P. Žiga Hohenwart (Sigismundus Hochenwarth; 2. maj 1726, Kolovec – 30. junij 1820, Dunaj). Rodil se je v grofovski družini na gradu Kolovec. V jezuitski red je vstopil 3. septembra 1744 na Reki. V letih 1747–1748 je na Dunaju opravil noviciat in nato v letu 1749 opravljal službo repetitorja humanistov. V Trstu je bil leta 1750 učitelj gramatikov. Filozofijo je študiral v Gradcu v letih 1751–1753. Iz Gradca se je 1754 vrnil v Trst, kjer je opravljal isto službo kot 1750. Leta 1755 je znova v Gradcu opravljal službo repetitorja in naslednje leto v Ljubljani učitelja retorikov ter predstojnika Marijine kongregacije. Teologijo je v letih 1757–1760 študiral na graški univerzi. Tretjo probacijo je leta 1761 opravil v Judenburgu. V letih 1762–1771 je bil na dunajskem Theresianumu profesor zgodovine in filozofije. Razpustitev reda je dočakal na kolegiju v Linzu. Vir: Lukács 1987: 571.

P. Janez Hohenwart (Ioannes Hochenwarth; 10. maj 1732, Kolovec – 31. januar 1771, Dunaj, Theresianum). V jezuitski red je vstopil v Ljubljani 28. oktobra 1747. Na Dunaju je v letih 1748–1749 opravil noviciat in bil nato kasneje repetitor v Leobnu. Na dunajski univerzi je v letih 1751–1753 študiral filozofijo. V letih 1754 in 1755 je bil v Gorici in Leobnu učitelj gramatikov. Leta 1756 je bil v Steyerju učitelj humanistov, predstojnik Marijine kongregacije in predstojnik seminarja. Leta 1757 je bil repetitor v Gradcu. V letih 1758–1761 je na Dunaju študiral teologijo. Tretjo probacijo je opravil leta 1762 v Judenburgu. Leta 1763 je bil v Passauu profesor filozofije. V letih 1764–1771 je bil profesor filozofije na Theresianumu. Vir: Lukács 1987: 571.

P. Andrej Juhart (Andreas Juchardt, tudi Juckart, Juckardt; 28. november 1597, Kamnik – 23. oktober 1666, Ljubljana). Leta 1613 ga najdemo med gojenci ljubljanskega seminarja za revne študente, kamor je bil sprejet po bratovem priporočilu (Historia: f. 152). Leta 1620 se je vpisal na graško univerzo in dosegel 1621 bakalavreat, leta 1622 pa magisterij iz filozofije (Andritsch 1977: 58, 133, 136). V Družbo Jezusovo je vstopil v Leobnu 13. avgusta 1622. Tam je v letih 1623–1624 opravil tudi noviciat. Nato je v letih 1625–1628 študiral teologijo. V Judenburgu je bil leta 1629 učitelj humanistov in spovednik. Leta 1630 je v Dobrli vasi opravil tretjo probacijo. V letih 1631–1666 je opravljal številne službe na kolegiju v Ljubljani. Ob njegovi smrti *Letopis ljubljanskega kolegija* zapiše, da je v svojih službah *»tako izredne zglede kreposti, da so ga vsi daleč naokoli imeli za svetnika in ga kot takega tudi častili«.* (Societas 2003: 243) Zadnjih osem let življenja je bil hrom in *»ni mogel niti hrane nesti k ustom, niti odgnati muhe; vendar ni pokazal nobenega znamenja nepotrpežljivosti«* (Societas 2003: prav tam). Vir: Lukács 1982: 631; Societas 2003: 242–243.

P. Andrej Kappus (Andreas Kappus; 19. februar 1647, Kamnik – 19. avgust 1678, Zagreb). V red je vstopil 9. oktobra 1667 na Dunaju, kjer je v letih 1668–1669 opravil noviciat. V letih 1670–1671 je bil na zagrebškem kolegiju učitelj gramatikov. Teologijo je študiral v letih 1673–1675 v Gradcu študiral. Tretjo probacijo je opravil v Judenburgu leta 1676. Leta 1677 je bil ponovno v Gradcu kot učitelj humanistov in predstojnik Marijine kongregacije. Leta 1677 je naveden med učitelji v vpisni knjigi graške univerze (Andritsch 1987: 56). Umrl je v Zagrebu, kjer je bil na tamkajšnjem kolegiju učitelj filozofije in spovednik. Vir: Lukács 1988a: 682.

P. Jurij Knific (Georgius Kniffez; 19. marec 1620, Kamnik – 29. september 1681, Pleterje). Humanitetno izobrazbo je zaključil na kolegiju v Gorici. V red je vstopil 9. januarja 1641 na Dunaju, kjer je opravil noviciat. V letih 1643–1645 je v Gradcu študiral filozofijo. Leta 1646 je bil v Leobnu repetitor. V letih 1647–1648 je bil na kolegiju v Zagrebu učitelj gramatikov, prav tako leta 1649 v Gorici. V letih 1650–1653 je v Gradcu študiral teologijo. V Trstu je bil v letih 1654–1655 pomočnik predstojnika tamkajšnje jezuitske hiše in pridigar. Leta 1656 je v Judenburgu opravil tretjo probacijo. V letih 1657–1651 je bil v Leobnu svetovalec tamkajšnjega predstojnika in spovednik. V letih 1662–1665 je bil rektor kolegija na Reki. Leta 1666 je deloval v Trstu. V letih 1667–1669 je bil predstojnik jezuitske rezidence v Millstattu. V letih 1670–1671 je bil rektor kolegija v Šopronu. Leta 1673 je prišel v Pleterje, kjer je do smrti opravljal številne službe. O njegovem značaju *Letopis ljubljanskega kolegija* poroča, da je bil *»sebi zvest in marljiv, redovniško skromen, vesel in pri-*

jazen v pogovoru /.../« Vir: Lukács 1988a: 743; Societas 2003: 309.

P. Frančišek Kobal (Franciscus Coballius, tudi Joannes Franciscus Cobal; 15. december 1651, Kamnik – 9. junij 1727). Sin očeta Janeza Kobala in matere Katarine je bil krščen v Kamniku 15. decembra 1651 na ime Janez Frančišek (Župnija Kamnik 1651–1661). Če gre za isto osebo, ga v ljubljanskem seminarju prvič najdemo že v zelo rosnih letih, v letu 1657/1658 in nato vse do 1665 (Historia: f. 171–176). Vključen je bil v Talerjev alumnat. V jezuitski red je vstopil na Dunaju 8. oktobra 1672. Noviciat je opravil v letih 1673–1674 v Leobnu. V letih 1673–1678 je bil zaporedoma učitelj gramatikov na kolegijih na Reki, v Trstu in Gorici. V letih 1679–1682 je v Gradcu študiral teologijo. Leta 1683 je bil na Reki učitelj humanistike. Tretjo probacijo je opravil v Leobnu. Leta 1685 je bil na kolegiju v Gorici učitelj retorike, leto kasneje enako v Ljubljani, kjer je bil tudi predstojnik dijaške kongregacije. V letih 1687–1689 je bil profesor filozofije in spovednik na kolegiju v Celovcu, nato v letih 1690–1691 v Gorici prokurator in spovednik. V letih 1692–1695 je bil rektor kolegija na Reki. To službo je ponovno opravljal v letih 1719–1722. V letih 1696–1698 je bil rektor kolegija v Celovcu. Med letoma 1699 in 1706 je služboval v Rimu kot asistent pri vrhovnem vodstvu reda za področje nemških jezuitskih provinc (assistens Germaniae). Iz Rima se je vrnil v Celovec, kjer je bil znova rektor kolegija v letih 1707–1709. V letih 1710–1712 je služboval v Gradcu kot predstojnik konvikta in kongregacije. V Gorici je bil v letih 1710–1712 predstojnik seminarja in svetovalec, nato je v letih 1715–1718 znova deloval v Celovcu. Po predstojništvu kolegija na Reki v letih 1719–1722 je do smrti deloval v Ljubljani. Vir: Lukács 1988: 174.

P. Mihael Majetič (Michael Majetich; 27. september 1653, Kamnik – 26. marec 1717, Šopron). Na ljubljanskem kolegiju je pričel s šolanjem leta 1665 (Historia: f. 177). V red je vstopil 25. novembra 1672 v Gradcu. Noviciat je opravil v letih 1673–1674 v Trenčinu. Nato je bil v letih 1675–1676 učitelj gramatikov na kolegiju v Varaždinu. Filozofijo je študiral v Gradcu leta 1678. Leto kasneje se je znova vrnil v Varaždin. 1682 je bil v Zagrebu učitelj humanistike. Teologijo je 1683 študiral v Gradcu in 1684 v Linzu. Tretjo probacijo je opravil leta 1685 v Judenburgu. Nato se je znova vrnil v Varaždin, kjer je bil 1686 učitelj retorike, predstojnik Marijine kongregacije, spovednik in predstojnik seminarja. V letih 1687–1689 je bil v pleterski rezidenci pridigar, svetovalec in spovednik ter nato v letih 1690–1691 spovednik in pridigar v ljubljanskem kolegiju. V letih 1692–1696 je bil predstojnik jezuitov v Sisku. Leta 1697 je deloval kot pridigar in spovednik v Zagrebu. V letu 1699 je bil pridigar in spovednik v Trstu, nato je podobne službe opravljal leta 1700 v Celovcu in leta 1701 znova v Zagrebu. Med letoma 1702 in 1711 je znova deloval v Varaždinu kot pridigar, spovednik, predstojnik šole in seminarja. V letih 1712–1713 je bil znova v Zagrebu kot hišni minister, predstojnik tamkajšnje jezuitske cerkve in bolničar. Leta 1714 je bil spet v Varaždinu na mestu predstojnika seminarja, od koder je odšel 1715. Leta 1717 je bil ponovno v Zagrebu kot prefekt, spiritual in predstojnik kongregacije. Od tam je bil poslan v Šopron, kjer je 1717 umrl. Vir: Lukács 1988a: 929.

P. Andrej Mali (Andreas Mally; 17. november 1711, Kamnik – 14. januar 1768, Gorica). V red je vstopil na Dunaju 14. oktobra 1740 in tam v letih 1741–1742 opravil noviciat. Nato je bil v letih 1743–1744 v Celovcu pridigar. V letih 1745–1752 je deloval v Gradcu kot pridigar in katehet. Zadnje obdobje svojega življenja je preživel v Gorici, kjer je v letih 1753–1768 deloval kot pridigar, spiritual in spovednik. Vir: Lukács 1988a: 933.

P. Jurij Martinič (Georgius Martinicz; april 1591, Kamnik – avgust 1630, Celovec). Šolal se je na ljubljanskem kolegiju, kjer so mu že leta 1609 zaupali poučevanje najnižjih razredov (Societas 2003: 61). V graški Ferdinandeum je bil sprejet 10. februarja 1611, in sicer kot alumen grofov Thanhausen[24] (Andritsch 1977: 200). Marca 1612 se je vpisal na graško univerzo, kjer je dosegel bakalavreat iz fizike in filozofije (Andritsch 1977: 43, 120, 121). V jezuitski red je vstopil 8. februarja 1614 v Brnu, kjer je opravil noviciat in bil učitelj gramatikov. V letih 1619–1621 je v Gradcu študiral teologijo. Na ljubljanskem kolegiju je bil v letih 1622–1624 učitelj retorike in predstojnik Marijine kongregacije ter nato 1625 pridigar in spovednik v pleterski rezidenci. Leta 1627 je deloval na kolegiju v Gorici kot učitelj in spovednik. Tretjo probacijo je opravil 1628 v Dobrli vasi, od koder se je 1629 vrnil v Gorico. Umrl je leta 1630 v Celovcu. Vir: Lukács 1982: 668.

P. Janez Mužan (Ioannes Muschan; november 1599, Kamnik – 9. februar 1640, Ljubljana). V jezuitski red je vstopil v Brnu 7. januarja 1616 in tam v letih 1617–1618 opravil noviciat. Na dunajskem kolegiju je bil v letih 1622–1623 učitelj gramatikov in humanistov. Teologijo je študiral v Gradcu v letih 1624–1627 in bil hkrati profesor matematike na kolegiju. Leta 1628 je bil v pleterski rezidenci ljubljanskega kolegija in nato v letih 1629–1631 v Ljubljani profesor kazuistike. V letih 1632–1634 je bil na kolegiju v Passauu prefekt šole in profesor kazuistike. V letih 1635–1640 je deloval v Ljubljani kot prefekt šole, svetovalec in spovednik. Ob njegovi smrti *Letopis ljubljanskega kolegija zapiše, da »ni bil le odlično izobražen v višjih vedah, temveč je bil izredno izobražen tudi v matematiki in humaniteti. V neprestani borbi z jetiko je zadovoljivo opravljal službo šolskega prefekta, bil ljub našim in zunanjim«* (Societas 2003: 124). Vir: Lukács 1982: 685.

P. Melhior Omerza (Melchior Omersa; 3. januar 1667, Kamnik – 6, oktober 1720, Varaždin). Leta 1688 se je vpisal na graško univerzo, kjer je študiral filozofijo (Andritsch 1987: 109). V jezuitski red je vstopil 28. februarja 1698 v Gradcu, kjer je opravil noviciat. Leta

24 Ker je v promocijski knjigi univerze naveden kot alumen grofice Holnegg, je sklepati, da je bil deležen podpore grofice Uršule von Thanhausen, rojene Hollnegg (+1654), leta 1627 ustanoviteljice jezuitskega kolegija na Reki (Societas 2003: 201).

1700 je bil na kolegiju v Budimu učitelj gramatikov. Leta 1701 je na kolegiju v Požegi poučeval sholastiko, bil predstojnik seminarja, operarij in spovednik. V letih 1706–1712 je na varaždinskem kolegiju poučeval gramatike, bil predstojnik seminarja, opravljal službo prokuratorja in svetovalca. V letih 1713–1714 je znova deloval na kolegiju v Požegi. Leta 1716 je bil v Varaždinu hišni minister, predstojnik cerkve in bolničar. V letih 1717–1720 je na kolegiju v Kőszegu opravljal med drugim službe prefekta, spirituala in operarija. Umrl je 1720 v Varaždinu. V zvezi z njim se je ohranila omembe vredna zgodba o strašnem požaru v Varaždinu 6. marca 1709, ko se je zdelo *»da bo celotno mesto zgorelo v dimu. Toda jezuitski pater Melhior Omerza se je zatekel k Najsvetejšemu zakramentu, ga prinesel in se postavil z njim proti ognju tam, kjer se ga je bilo najbolj bati. In glejte, Božja vsemogočnost! V hipu se je razbesneli element pustil umiriti, tako da ni napredoval niti za korak naprej in škoda je ostala le pri prvi pogoreli hiši«* (Schmid 1861: 398, prev. A. K.). Vir: Lukács 1988a: 1116.

P. Jakob Ramuš (Iacobus Ramusch; 19. julij 1604, Kamnik – 1687, Celovec). Oktobra 1623 je bil, po priporočilu rektorja ljubljanskega kolegija, sprejet na graški Ferdinandeum. V jezuitski red je vstopil 24. decembra 1624 v Leobnu, kjer je opravil noviciat. V letih 1627–1629 je študiral filozofijo na graški univerzi. Med letoma 1630 in 1632 je deloval v Ljubljani. V tem času je 7. maja 1631 zaprosil za odhod v misijone (Šmitek 1986: 137), a prošnji očitno ni bilo ugodeno. Teologijo je študiral v Gradcu v letih 1633–1634. Leta 1635 je bil hišni minister celovških jezuitov, leto kasneje pa v Pleterjah pridigar in spovednik. Tretjo probacijo je opravil leta 1637 v Leobnu, od koder se je vrnil v Pleterje. Leta 1639 je bil spovednik in pridigar v jezuitski rezidenci v Dobrli vasi. V letih 1640–1644 je deloval v Ljubljani kot spovednik, prokurator in katehet. Iz Ljubljane je odšel na Dunaj, kjer je 2. julija 1644 iz jezuitskega reda izstopil. K jezuitom se je vrnil leta 1658 v Trenčinu, kjer je znova opravil noviciat in hkrati deloval kot pridigar, prefekt in hišni minister tamkajšnjih jezuitov. V Trnavi je bil leta 1660 pomočnik hišnega ministra, katehet in spovednik. Iz Trnave se je leta 1661 znova vrnil v pletersko rezidenco in bil tam pridigar, spovednik in svetovalec. Leta 1663 je bil v Varaždinu bolničar, prefekt, spovednik in svetovalec. Iz Varaždina je ponovno prišel v pletersko rezidenco in tu deloval v letih 1664–1674 v številnih pastoralnih in redovnih službah. Od leta 1675 je bil na celovškem kolegiju pridigar in spovednik. Umrl je v Celovcu 1687. Vir: Lukács 1982: 720.

P. Erazem Spizig (Erasmus Spizig; 21. november 1632, Kamnik – 5. maj 1699, Celovec). K jezuitom je vstopil na Dunaju 16. decembra 1650 in tam opravil noviciat. Leta 1653 je bil na zagrebškem kolegiju učitelj gramatikov. Filozofijo je študiral v Gradcu v letih 1654–1656. Leta 1657 je bil na ljubljanskem kolegiju učitelj gramatikov in knjižničar. V letu 1659 je bil učitelj gramatikov v Šopronu. Nato je 1660–1663 v Gradcu študiral teologijo. Tretjo probacijo je opravil v Judenburgu. Leta 1665 je bil na kolegiju v Passauu učitelj humanistike, predstojnik Marijine kongregacije, spovednik in kronist. V letih 1666–1671 je deloval na kolegiju v Celovcu kot učitelj retorike, predstojnik Marijine kongregacije, profesor etike, katehet, spovednik in profesor filozofije. Leta 1673 je bil v Passauu profesor kazuitstike, prefekt šole in spovednik. V letih 1674–1681 je deloval na ljubljanskem kolegiju kot profesor kazuistike, prefekt šole, spiritual in v drugih službah. V letih 1682–1684 je bil v pleterski rezidenci predstojnik jezuitske skupnosti in spovednik. Leto kasneje je bil znova na ljubljanskem kolegiju. V letih 1686–1688 je deloval na kolegiju v Gorici kot prefekt, spovednik, kronist in spiritual. Iz Gorice se je vrnil v Ljubljano, kjer je bil med drugim profesor kazuistike. V letih 1693–1695 je bil znova v Passauu kot spiritual, monitor in spovednik. Iz Passaua je odšel na kolegij v Leobnu, kjer je deloval v letih 1696–1697. Leta 1698 je bil v Gorici hišni minister, predstojnik cerkve, spovednik in bolničar. Leta 1699 je prišel v Celovec in opravljal službe predstojnika cerkve, hišnega ministra, bolničarja in spovednika. Umrl je v Celovcu. Vir: Lukács 1988b: 1579.

P. Mihael Steer (Michael Steer; 24. november 1611, Kamnik – 20. december 1667, Ljubljana). V red je vstopil 24. novembra 1630 v Leobnu, kjer je opravil noviciat. Na ljubljanskem kolegiju je v letih 1633–1634 deloval kot učitelj in bolničar. V letih 1635–1637 je na Dunaju študiral filozofijo in bil nato v letih 1638–1639 znova v Ljubljani kot učitelj gramatikov. V letih 1640–1643 je v Gradcu študiral teologijo in v letu 1644 opravil v Leobnu tretjo probacijo. Na kolegiju v Varaždinu je bil leta 1645 učitelj gramatikov. V letih 1646–1660 je deloval v Ljubljani kot hišni minister, pridigar, prefekt, predstojnik seminarja, svetovalec in spovednik. Leta 1661 je bil v Pleterjah pridigar, spovednik in svetovalec. Leta 1663 je deloval na tržaškem kolegiju. Umrl je v Ljubljani. *Letopis ljubljanskega kolegija* ob njegovi smrti hvali predvsem njegove pridigarske sposobnosti, saj je *»uporabljal tako tehten, krepak in goreč način pridiganja, da je bilo splošno mnenje, da mu je v lepoti in bogastvu maternega jezika malo enakih, prekosil pa ga zanesljivo ni nihče. Zato so ob novici, da je umrl, vsi v mestu sočustvovali in žalovali, ker več ne bodo mogli slišati tistega, katerega besede so doslej vedno tako zavzeto poslušali«* (Societas 2003: 246). Vir: Lukács 1982: 754.

P. Simon Steer (Simon Steer, tudi Ster; 18. oktober 1602, Kamnik – 28. februar 1655, Gradec). V jezuitski red je vstopil v Leobnu 18. septembra 1623 in tam opravil noviciat. Leta 1627 je bil učitelj in bolničar na tržaškem kolegiju in leta 1628 učitelj gramatikov na ljubljanskem. V letih 1629–1630 je na Dunaju študiral kazuistiko. Tretjo probacijo je opravil v Dobrli vasi leta 1631. V letih 1632–1653 je deloval na kolegiju v Gorici kot predstojnik seminarja, svetovalec, spovednik, spiritual, bolničar in v drugih službah. V letih 1654–1655 je bil predstojnik graškega Ferdinandeuma. Vir: Lukács 1982: 754.

P. Peter Stergler (Petrus Stergler; 29. junij 1600 – 8. avgust 1642, Linz) Leta 1612 je naveden med gojen-

ci ljubljanskega seminarja za revne študente. Marca 1616 se je vpisal na graško univerzo. V jezuitski red je vstopil 13. oktobra 1618 v Brnu, kjer je opravil tudi noviciat. V letih 1622–1623 je v Olomucu študiral filozofijo. Leta 1625 je bil v Passauu učitelj gramatikov na tamkajšnjem jezuitskem kolegiju. V Gradcu je v letih 1627–1628 študiral teologijo in se nato vrnil v Passau, kjer je ostal do leta 1631. V jezuitski rezidenci v Dobrli vasi na Koroškem je leta 1630 opravil tretjo probacijo. V letih 1632–1642 je deloval v Linzu, kjer je opravljal številne službe na tamkajšnjem kolegiju. Med drugim je bil učitelj, predstojnik šole, knjižničar in katehet. Umrl je v Linzu 8. avgusta 1642. Leta 1636 je v Linzu izdal nabožno pesniško delo z naslovom *Asma poeticum Lytaniarum Lauretanae Virginis* (v prostem prevodu: Pesniško prepevanje lavretanskih litanij). S kar 58 bakrorezi bogato okrašeno delo v latinščini je poetično premišljevanje ob vzklikih iz Lavretanskih litanij. Delo je posvetil Georgu II. Grillu, v letih 1614–1638 opatu bližnje cistercijanske opatije v Wilheringu. Delo je moralo biti v njegovem času precej poznano, saj Sterglerja v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) na svojem seznamu učenih kranjskih piscev v VI. knjigi navaja Valvasor, ki omenja bogato likovno podobo in latinske verze. V začetku 18. stoletja Sterglerja in njegovo delo navaja Janez Gregor Dolničar (1655–1719) v spisu *Bibliotheca Labacensis publica*, ki je nastajal med leti 1715–1719. Sterglerja navaja tudi Marko Pohlin (1735–1801) v *Bibliotheca Carnioliae /.../* iz leta 1799. Sterglerjeva *Asma poeticum* spada med najstarejša izdana pesniška dela kamniških avtorjev in je verjetno prvo, ki je bilo izdano kot knjiga. Vir: Lukács 1982: 759.

Naslovna stran Sterglerjeve Asma poeticum Lytaniarum Lauretanae Virginis, ki je izšla v Linzu leta 1636. (Vir: www.openlibrary.org.)

P. Janez Krstnik Škerpin (Ioannes Baptista Skerpin; 7. maj 1643, Kamnik – 8. avgust 1704). Sin Jakoba Škerpina in njegove žene Katarine je bil krščen v Kamniku 8. maja 1643 (Župnija 1640–1650). Izobraževal se je na ljubljanskem kolegiju, saj ga v seminarju najdemo v letih 1655–1661. Vključen je bil v Plankov alumnat (Historia: f. 169–173). V jezuitski red je vstopil na Dunaju 22. oktobra 1662. Tam je opravil noviciat. Leta 1665 je bil v Ljubljani učitelj gramatikov. Filozofijo je študiral v Gradcu v letih 1666–1668. Nato se je vrnil v Ljubljano, kjer je znova na kolegiju deloval kot učitelj. Teologijo je v letih 1671–1674 študiral v Gradcu. Leta 1675 je v Judenburgu opravil tretjo probacijo. V letih 1676–1677 je na ljubljanskem kolegiju poučeval humanistiko. Leta 1678 je bil poslan v Trst in deloval tam kot spovednik in operarij. V letih 1679–1682 je deloval v Celovcu kot profesor etike in filozofije, spovednik in svetovalec. Leta 1683 je bil na reškem kolegiju profesor kazuistike in spovednik. Leto kasneje je bil med drugim profesor kazuistike, spiritual in spovednik na kolegiju v Zagrebu. 1685 je bil v Ljubljani profesor kazuistike, domači razsodnik (decisor cassum) in spovednik. V letih 1686–1668 je deloval v Gradcu kot profesor kontroverze, kanonskega prava, kazuistike, spovednik in predstojnik graškega kolegija. Leta 1689 je bil v Leobnu med drugim prefekt, spiritual in spovednik. V letih 1690–1692 je bil na celovškem kolegiju prefekt šole in spovednik in nato v letih 1693–1695 prefekt šole v Passauu, profesor kanonskega prava, svetovalec in spovednik. V letih 1696–1701 je bil znova na celovškem kolegiju profesor kanonskega prava, knjižničar, šolski prefekt, predstojnik Marijine kongregacije, admonitor in svetovalec. V letih 1702–1703 je bil na ljubljanskem kolegiju admonitor, prefekt, spiritual, hišni razsodnik, izpraševalec kandidatov, profesor kazuistike. Leta 1702 je postal član ljubljanskega škofijskega konzistorija. Vir: Lukács 1988b: 1559.

P. Gašper Žurbi (Casparus Schurbi; 5. januar 1681, Kamnik – 30. marec 1732, Ljubljana). V jezuitski red je vstopil 9. oktobra 1698 v Trenčinu. Noviciat je opravil v Ljubljani v letih 1699–1700. Leta 1701 je bil na Dunaju repetitor. V letih 1702–1704 je v Gradcu študiral filozofijo in bil nato leta 1705 na leobenskem kolegiju učitelj gramatikov. V Varaždinu je bil v letih 1706–1707 učitelj gramatikov in humanistike. V Gradcu je v letih 1708–1711 študiral teologijo. Tretjo probacijo je opravil v Leobnu 1711. Naslednje leto je deloval kot učitelj, katehet in predstojnik seminarja v Zagrebu. V letih 1714–1716 je bil v Ljubljani prokurator. Leta 1717 je bil na tržaškem kolegiju spovednik in pridigar ter v letih 1718–1720 pridigar v Celovcu. Zadnje desetletje življenja je preživel v Ljubljani, kjer je opravljal službe kateheta, pridigarja, predstojnika kongregacije in spovednika. Vir: Lukács 1988b: 1511.

Viri in literatura

Johann ANDRITSCH, 1977: *Die Matrikeln der Universität Graz.* Bd 1, 1586–1630. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.

Johann ANDRITSCH, 1980: *Die Matrikeln der Universität Graz*. Bd 2, 1630–1662. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.

Johann ANDRITSCH, 1987: *Die Matrikeln der Universität Graz.* Bd 3, 1663–1710. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1980.

Predrag BELIĆ, 1989a: Prva tri desetletja Družbe Jezusove in Slovenci (1546–1596): (1. del). V: *Zgodovinski časopis*, let. 43, št. 2. 201–219.

Predrag BELIĆ, 1989b: Prva tri desetletja Družbe Jezusove in Slovenci (1546–1596): (2. del). V: *Zgodovinski časopis,* 1989, let. 43, št. 3. 335–348.

Metod BENEDIK, 1998: Sorodnosti in razlike v študijski naravnanosti jezuitov in kapucinov. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav,* Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU; Provincialat slovenske province Družbe Jezusove; Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete. 23–36.

Jože CIPERLE, 1976: Srednje šole in višji študiji na slovenskem ozemlju do leta 1918. *Kronika*, let. 24. št. 3. 137–150.

Dragotin CVETKO, 1958: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem.* Zv. 1. Državna založba Slovenije.

Monika DEŽELAK TROJAR: 2013: Bastjančič, Matija (1591–1659). *Slovenska biografija.* Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. (Dosegljivo na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi135731/.)

Werner DROBESCH, 2006: Die Internationalisierung der »Provinz«: Die Klagenfurter Jesuiten-»Akademie« als überregionale Bildungsstätte. V: *Die Jesuiten in Innerösterreich: Die Kulturelle Und Geistige Prägung Einer Region Im 17. Und 18. Jahrhundert.* Hermagoras Mohorjeva založba. 95–114.

Karl Heinz FRANKL, 2006: Die Jesuiten als Theologen. V: *Die Jesuiten in Innerösterreich: Die Kulturelle Und Geistige Prägung Einer Region Im 17. Und 18. Jahrhundert.* Hermagoras Mohorjeva založba. 21–36.

Klemen GRABNAR, 2011: Glasbeno izobraževanje v ljubljanskih šolah v drugi polovici 16. in na začetku 17. stoletja. *De musica disserenda,* 7(2). 63–73.

Damjan HANČIČ, 2008: *Klarise na Kranjskem.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv.

Gernot HEIß, 1978: Die Landschaftsschulen in den nieder- und innerösterreichischen Ländern vor dem Dreißigjährigen Krieg. V: *Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhundert,* Wien: Verlag für Geschichte und Politik. 13–63.

HISTORIA *Seminarii Labacensis in qua origo, progressus, benefactores, eiusdemque alumni continentur. 1600–1700*. Dosegljivo na http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-1KG40I35.

Rudolf Karl HÖFER, 2006: Jesuitische Schule und Seelsorge in der Steiermark. V: *Die Jesuiten in Innerösterreich: Die Kulturelle Und Geistige Prägung Einer Region Im 17. Und 18. Jahrhundert.* Hermagoras Mohorjeva založba. 194–214.

Janez HÖFLER, 1978: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*. Partizanska knjiga.

Janez HÖFLER, 1977: Nekaj novega o pesmarici Tomaža Hrena. *Jezik in slovstvo*, 22(4). 97–104.

Hubert JACOBS, 1988: *The Jesuit Makasar documents (1615–1682)*. Jesuit Historical Institute.

Zsófia KÁDÁR, 2014: The Difficulties of Conversion: Non-Catholic Students in Jesuit Colleges in Western Hungary in the First Half of the Seventeenth Century. *Hungarian Historical Review* 3, no. 4. 729–748.

France KIDRIČ 2013: Hren. *Slovenska biografija.* Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. (Dosegljivo na: http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi238449 (6. december 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner – Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1928.

Anton KOBLAR, 1891: Drobtinice iz furlanskih arhivov. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko,* 1, št. 1. 1–38.

Anton KOBLAR, 1893: Drobtinice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko.* 3, št. 2. 60–66.

Anton KOBLAR, 1895: Beležke iz zapiskov kapiteljskih sej pod škofom Hrenom, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*. 5, št. 5. 190–195.

Vanja KOČEVAR, 2019: Kranjski deželni stanovi ter čas protireformacije in katoliške obnove. V: *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem.* ZRC SAZU. 104–179.

Primož KURET, 1965: Slovenski glasbeniki v graškem Ferdinandeju. *Muzikološki zbornik* 1. 21–37.

Ana LAVRIČ, 1988: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti = Die Rolle des Bischofs Tomaž Hren in der slowenischen bildenden Kunst.* Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Mark A. LEWIS, 1998: The Ratio Studiorum and the changing identity of the Society of Jesus. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav.* Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU; Provincialat slovenske province Družbe Jezusove; Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete. 15–22.

Ladislaus LUKÁCS, 1978: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae* S. I. Zv. 1. (1551–1600) Institutum Historicum S. I.

Ladislaus LUKÁCS, 1982: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae* S. I. Zv. 2. (1601–1640) Institutum Historicum S. I.

Ladislaus LUKÁCS, 1987: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu,* 1551–1773. Pars I (A–H). Institutum Historicum S. I.

Ladislaus LUKÁCS, 1988a: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu, 1551–1773.* Pars II (I–Q). Institutum Historicum S. I.

Ladislaus LUKÁCS, 1988b: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu, 1551–1773.* Pars III (R–Z). Institutum Historicum S. I.

Franc Ksaver LUKMAN, 2013: Kappus, Marko Anton (1657–1717). *Slovenska biografija.* Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. (Dosegljivo na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi265466/ (dostop: 26. november 2023)). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner–Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1928.

Jože MAČEK, 2005: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri: urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809.* Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba.

Maria MAIROLD, 1990: Die Seitzer Kartäuser von 1603 bis zur Aufhebung des Ordens 1782. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 81. 201–240.

Die MATRIKEL der Universität Wien: im Auftrag des Akademischen Senats. 1967. Bd. 2/1: 1451–1518/I. Tekst.

Die MATRIKEL der Universität Wien: im Auftrag des Akademischen Senats. 1971. Bd. 3: 1518/II-1579/I.

Janez MLINAR, 1998: Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav.* Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU; Provincialat slovenske province Družbe Jezusove; Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete. 77–91.

Peter RIBNIKAR, 1999: Študentske in dijaške štipendijske ustanove na Kranjskem. *Arhivi*, 22(1/2). 9–16.

Helmut RUMPLER, 2006: Die Jesuiten als Träger der Wissenschaft in Österreich und Kärnten, V: *Die Jesuiten in Innerösterreich: Die Kulturelle Und Geistige Prägung Einer Region Im 17. Und 18. Jahrhundert.* Hermagoras Mohorjeva založba 2006. 37–58.

Peter SCHMIDT, 1984: *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker: zur Funktion eines römischen Ausländerseminars: (1552–1914).* M. Niemeyer.

Johann Evangelist SCHMID, Heinrich SCHWARZ, 1861: *Katechetisch-homiletisches Repertorium oder Vollständiges Auffindebuch von Erklärungen, Notizen, Gleichnissen u. Beispielen zur Erläuterung und Veranschaulichung eines jeden Katechismus für Prediger und Katecheten: ein nothwendiger Nachtrag zum historischen Katechismus mit vielen neuen Exempeln,* 5 Bd., Schaffhausen: F. Hurter.

Primož SIMONITI, 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja.* Slovenska matica.

Anton SKUBIC, 1976: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Editorial Baraga.

SOCIETAS Jesu, Collegium Labacense: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove: (1596–1691).* Družina; Provincialat Družbe Jezusove, 2003.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik: zemljepisno-zgodovinski opis.* [L. Stiasny].

Edo ŠKULJ, 2005: *Leksikon cerkvenih glasbenikov.* Družina.

Zmago ŠMITEK, 1986: Delovanje Ljubljančana A. Steinhauserja na Filipinih 1643–1648. *Kronika,* 34, št. 3. 137–138.

Peter ŠTIH, Vasko SIMONITI, 1996: *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Ljubljana: Korotan, Celovec: Mohorjeva družba.

Janez Vajkard VALVASOR, 2009: *Čast in slava vojvodine Kranjske.* 3. zv. Zavod Dežela Kranjska.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, 2019: *Kariere duhovnikov na Slovenskem v zgodnjem novem veku: vzvodi, okoliščine, (samo)reprezentacija.* Založba ZRC, ZRC SAZU.

ŽUPNIJA Kamnik, krstna knjiga. 1622–1642. Dosegljivo na Matricula online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/kamnik/).

ŽUPNIJA Kamnik, krstna knjiga. 1640–1650. Dosegljivo na Matricula online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/kamnik/).

ŽUPNIJA Kamnik, krstna knjiga. 1651–1661. Dosegljivo na Matricula online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/kamnik/).

ŽUPNIJA Kamnik, poročna knjiga. 1673–1711. Dosegljivo na Matricula online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/kamnik/).

Marko Kumer[1]
Poreber 1 a, Kamnik
marko.kumer@guest.arnes.si

O tovarni testenin Triglav iz Šmarce[2]

Pregledni znanstveni članek

V Šmarci pri Kamniku je bila tovarna testenin in pražarna kave že od konca prve svetovne vojne naprej. Njene korenine segajo v lokalno Živinorejsko zvezo, delniška družba pa je postala leta 1919. Njihova ponudba je obsegala 29 vrst testenin. Pravo kavo so pražili redko – predvsem za vojsko, v glavnem so izdelovali kavni nadomestek iz ječmena. Po težavah z elektriko so si postavili lastno elektrarno. Bili so izjemno inovativni in iznajdljivi pri trženju svojih proizvodov. Že leta 1930 so uvedli kataloško prodajo, količinske popuste, registrirali lastno blagovno znamko Apetit in ob nakupih potrošnike razveseljevali z darili. Po končani drugi svetovni vojni so lastnici Franji Vokač tovarno odvzeli in jo nacionalizirali. Leta 1948 je postala obrat kamniške Ete. Nekaj časa jim je posel še lepo tekel, leta 1963 pa je bila zgodba podjetne živilske tovarne iz Šmarce končana.
Ključne besede: tovarna Triglav, Šmarca, testenine, prava kava, kavni nadomestki

A pasta factory that doubled as a roasting mill used to stand in Šmarca near Kamnik, its beginnings stretching back as far as the First World War. Its roots can be traced to the local Livestock Association, and it became a joint-stock company in 1919. Their offer consisted of 29 types of pasta. Real coffee was rarely roasted – mainly for the army – and they often used a coffee substitute from barley. After problems with electricity, they built their own power plant. They were extremely innovative and resourceful in marketing their products. As early as 1930, they introduced catalogue sales, volume discounts, registered their own Apetit brand, and delighted consumers with gifts during purchases. After the end of the Second World War, the factory was confiscated and nationalized by its owner, Franja Vokač. In 1948, it became the Eta factory in Kamnik. Their business continued to operate well for some time, but in 1963 the story of the food factory from Šmarca was over.
Keywords: Triglav factory, Šmarca, pasta, real coffee, coffee substitutes

Na Homcu je bila pred prvo svetovno vojno ustanovljena Živinorejska zveza. Pod vodstvom predsednika Antona Mrkuna, homškega župnika, in tajnika Franca Borca se je med drugim ukvarjala s predelavo sadja v sokove in marmelade. Po končani vojni so začeli izdelovati tudi testenine in pražiti kavo.

Tovarna Triglav, 1932 (Foto: Peter Naglič, arhiv Matjaža Šporarja)

Dopisnica – naročilnica Živinorejske zveze iz Šmarce, pred letom 1919 (Arhiv Tomaža Cukjatija)

Tvrdka Triglav, tovarna hranil in delniška družba Šmarca

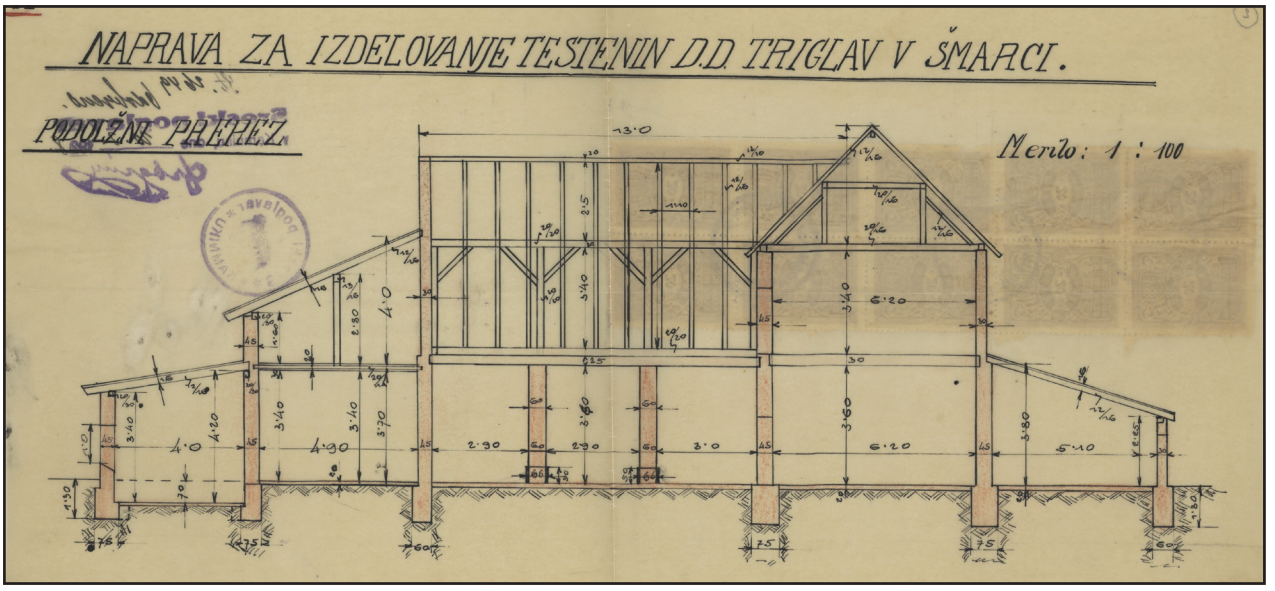
Leta 1919 se je proizvodnja hranil osamosvojila in postala delniška družba. Vanjo so svoj denar investirali predvsem podjetni kmetje in napredni člani kmetijskih združenj. Med delničarji so bili znani ljubljanski odvetnik dr. Juro Adlešič, posestnik iz Stoba France Cerar ter kamniški posestnik in trgovec Franc Borc. 14. maja leta 1921 je bila tovarna vpisana v sodni register v Ljubljani. Registrirana je bila za proizvodnjo hrane in konzerviranje sadja in zelenjave, nakup in predelavo surovin za proizvodnjo ter za prodajo svojih izdelkov. Vrednost tovarne je bila ocenjena na 400.000 kron. Prokurist tovarne je postal Bogumil Hospeša. V naslednjih letih so se firmi priključili novi delničarji, med njimi tudi homški župnik Anton Mrkun, dunajski industrialec Arthur Willheim in ljubljanski trgovec Viktor Vokač.

V tovarni je že na začetku zadišalo predvsem po žitni kavi in kavnih nadomestkih[3], testeninah in marmeladi. Za izdelovanje testenin so kupili mešalni stroj, valjar in stiskalnico. Elektriko, ki je poganjala te ključne naprave, so sprva dobivali iz šmarske elektrarne.

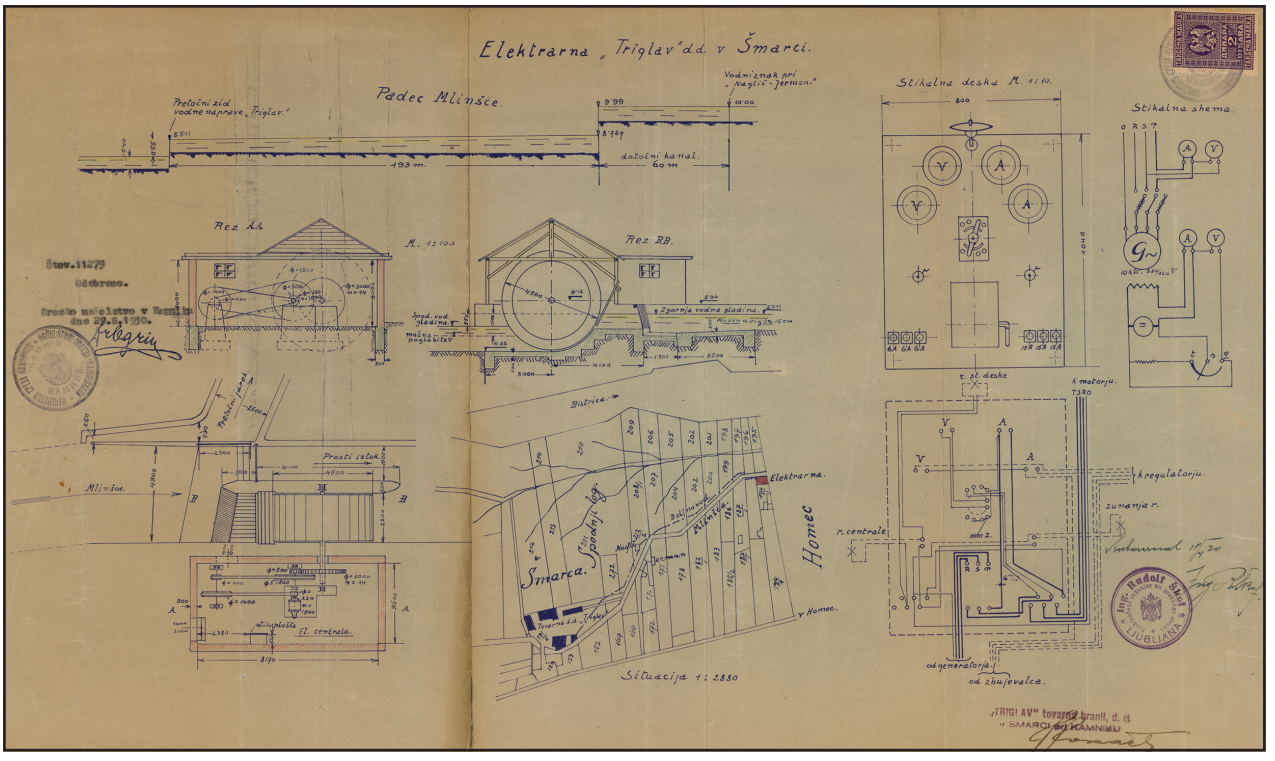
1 Muzejski dokumentalist, Medobčinski muzej Kamnik, in glasbeni redaktor, Radio Slovenija - program ARS.

2 Članek je razširjena inačica besedila, ki je izšlo v samostojni publikaciji Marko Kumer, 2021: *Makaroni in kofe iz Šmarce: o tovarni testenin Šmarca*. Kamnik: Medobčinski muzej.

3 Osnove za kavne nadomestke so zelo raznolike: korenina regrata ali cikorije, želod, žir, žitna zrna, mandlji, šparglji, pesa, korenje, koruza, cikorija, fige, grah, pšenični otrobi, prepraženi in zmleti krompirjevi olupki, vse to se lahko uporabi za pripravo kavnega napitka. Okus je podoben kavi, a brez poživljajočega kofeina. Dandanes se za kavni nadomestek pražijo predvsem ječmenova zrna. Pri postopku je zelo pomembno, kako in koliko časa se pražijo žitna semena, da se dosežeta optimalen vonj in okus.

Načrt naprave za izdelovanje testenin, 1921–1924 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Osnovni načrt elektrarne delniške družbe Triglav na vodopadu bivše cementarne Vidic & Comp., 1928 (Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Zgradili so tudi novo stavbo – pražarno s pečjo in pripadajočim 15-metrskim dimnikom. Kurili so z drvmi in občasno s premogom ter delali v kar treh izmenah. Vodja tovarne je postal delničar Franc Borc, ki je v pisarni zaposlil svojo hčerko. Skupno število zaposlenih je bilo nekaj čez deset, prevladovale so ženske.

Težave z vodo in nato z elektriko

Vsa leta so imeli v Triglavu težave z vodo, ki je pogosto poplavila njihove prostore. Tako so že leta 1925 začasno prenehali delovati. Njena zadnja lastnica Gospodarska zveza Ljubljana jo je prodajala najboljšemu ponudniku. Opogumil se je njen nekdanji delničar Viktor Vokač, ki je prodal svoje premoženje – žago in posestvo na Dolenjskem, si izposodil denar od žene in brata ter kupil tovarno v Šmarci. Najprej je prestavil vse stroje iz kleti v obnovljeno pritličje. Kupil je granulo – nov stroj za gnetenje testa. Ni pa mu uspelo urediti problemov z zadostno dobavo iz sosednje elektrarne. Osnovali so celo dežurstva in elektriko uporabljali le, ko je bila na voljo. Kljub temu je tovarna občasno ostala brez toka, kar je bilo izjemno neprijetno. Vokač je poskusil z dobavo energije iz elektrarne v Volčjem Potoku, postavil je daljnovod in na dvorišču tovarne zgradil transformatorsko postajo. Tudi to ni zaleglo, zato se je leta 1928 odločil za postavitev lastne elektrarne kilometer stran od tovarne. Kupil je zemljišče ob Mlinščici, kjer je bila pred tridesetimi leti Kolanova cementarna. Tako je bil na voljo neizkoriščen vodni padec. Ohranil se je tudi Osnovni načrt elektrarne d. d. Triglav na vodopadu bivše cementarne. Elektrarna je bila s

tovarno povezana po nadzemnem vodu. Kot dodaten vir energije so kupili tudi lokomobilo[4], a je potem niso nikoli aktivirali. Šele stalen dotok električne energije je dokončno omogočil širitev proizvodnje.

Ponudba tovarne Triglav – »kofe in makaroni«

Na začetku tridesetih let dvajsetega stoletja je njihova ponudba testenin obsegala kar 29 različnih vrst, ki so jih lično ilustrirane ponujali v posebnem reklamnem katalogu. Razporejene so bile od številke 1, pod katero najdemo običajne makarone, do številke 29 – ravnih angelskih laskov, primernih za jušno zakuho. Makaroni so bili na voljo v štirih velikostih, rezanci za juho pa v dveh, posebni širši rezanci so bili namenjeni za prikuhe. Špagete so imenovali tudi vrvice. Izdelovali so navadne, gladke in tudi progaste polžke, enako tudi pipce. Predvsem otrokom v veselje so bile testenine v obliki črk in majhnih živalic. Kot jušne zakuhe je bilo mogoče kupiti kolačke, zvezdice, krpice oziroma blekce, ječmenčke in tudi zvitke fidelinov in angelskih laskov.[5] Pakirali so jih v lesene zaboje lokalnih mizarjev po 30, 40 ali 60 kg. Za maloprodajo so testenine zapakirali v polkilogramske papirnate zavitke ali kartonske škatle. Testenine »prima« kvalitete v lesenih zabojih so stale 8,30 dinarjev za kilogram, za 1 dinar dražje so bile mlečno-jajčne testenine. Za polkilogramski papirnati zavitek je bilo treba odšteti bodisi 4,30 bodisi 4,80 dinarjev. Za testenine v polkilogramskih kartonskih škatlah pa 4,65 za osnovne in 5,15 dinarjev za inačico testenin iz jajc. V tovarni so bili skrbni gospodarji: za 7 dinarjev si dobil kilogram odrezkov makaronov – torej tistih, ki so ostali po rezanju na predpisane dolžine.

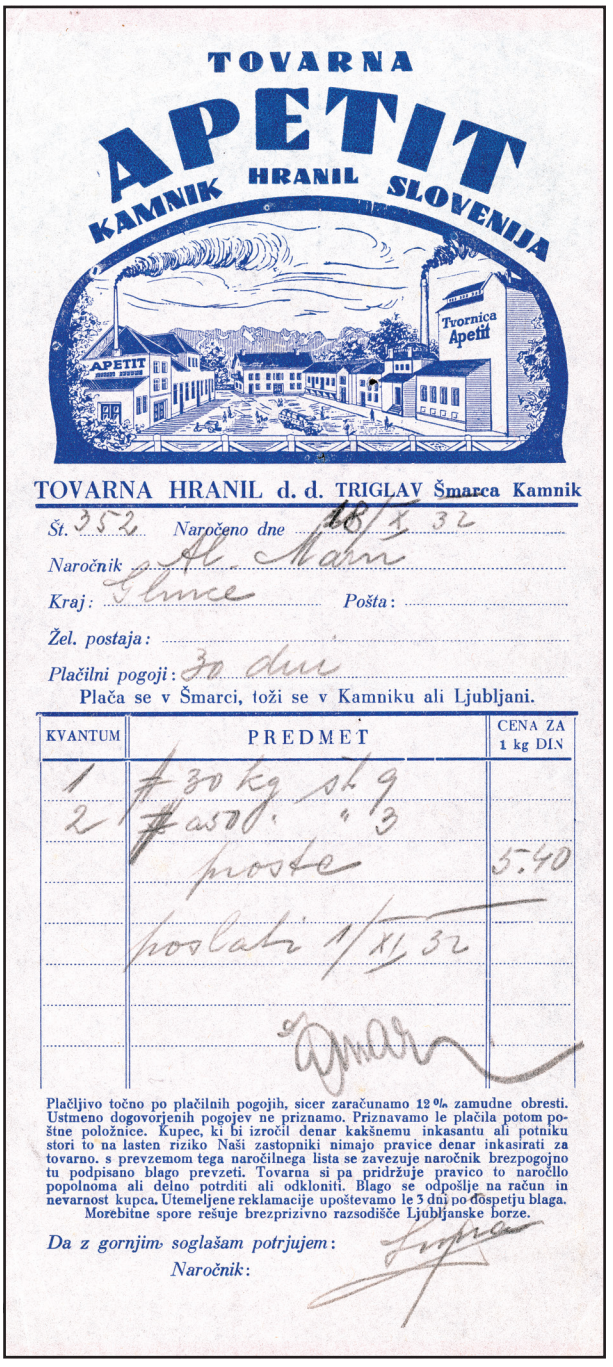

Ponudba hranil – testenin in kavovin blagovne znake Apetit v zavitkih in kartonih, 1930 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Pšenično moko za izdelavo testenin so kupovali predvsem v Banatu, v tovarno je prišla po železnici. Moko so prevzeli na postaji Jarše in jo s konjskimi vpregami dostavili do tovarniške sejalnice, kjer je počakala do prvega presejanja. Izdelke so sušili s pečjo na trda goriva in z ventilatorji na električni pogon. Naj-

4 Lokomobila je pogonska naprava, v kateri so združeni parni kotel, parni stroj in nosilno ogrodje.

5 Danes poznamo kar 600 vrst različnih testenin, v Šmarci so jih izdelovali 29.

TOVARNA
APETIT
KAMNIK HRANIL SLOVENIJA

TOVARNA HRANIL d. d. TRIGLAV Šmarca Kamnik

Št. 352 Naročeno dne 18/X 32

Naročnik A. Mann

Kraj: Šmarca Pošta:

Žel. postaja:

Plačilni pogoji: 30 dni

Plača se v Šmarci, toži se v Kamniku ali Ljubljani.

KVANTUM	PREDMET	CENA ZA 1 kg DIN
1	# 30 kg št. 9	
2	# avsj. „ 3	
	poste	5.40
	poslati 1/XI 32	

Plačljivo točno po plačilnih pogojih, sicer zaračunamo 12 % zamudne obresti. Ustmeno dogovorjenih pogojev ne priznamo. Priznavamo le plačila potom poštne položnice. Kupec, ki bi izročil denar kakšnemu inkasantu ali potniku stori to na lasten riziko Naši zastopniki nimajo pravice denar inkasirati za tovarno. s prevzemom tega naročilnega lista se zavezuje naročnik brezpogojno tu podpisano blago prevzeti. Tovarna si pa pridržuje pravico to naročilo popolnoma ali delno potrditi ali odkloniti. Blago se odpošlje na račun in nevarnost kupca. Utemeljene reklamacije upoštevamo le 3 dni po dospetju blaga. Morebitne spore rešuje brezpravično razsodišče Ljubljanske borze.

Da z gornjim soglašam potrjujem:

Naročnik:

Račun delniške družbe Triglav, 1932 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Delavke v proizvodnji tovarne Triglav, ok. leta 1925 (Foto: Peter Naglič, arhiv Matjaža Šporarja)

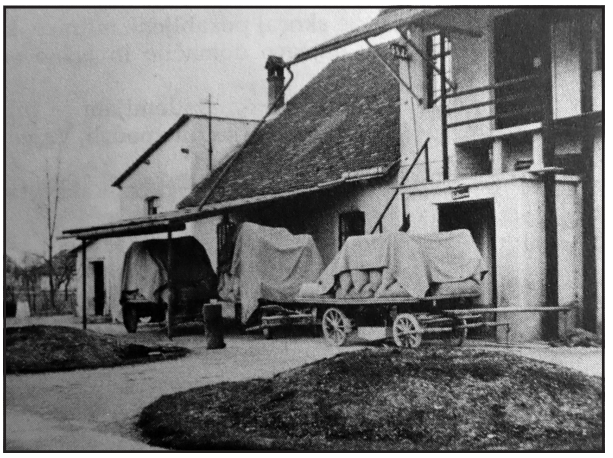
večja naročila so bila namenjena vojski – takrat so se cele plahte rezancev sušile na posebnih ogromnih ponjavah kar na prostem – na soncu.

Tudi pražarna je bila polno zasedena in je ob večjih naročilih delovala v treh izmenah. Pražili so predvsem ječmen, včasih pa tudi kavna zrna.[6] Ječmen so kupovali pri trgovcu Šarabonu iz Ljubljane, od tam jim ga je s tovornjakom vozil šofer Rode iz Kamnika. Shranjevali so ga v posebej za to zgrajenem silosu. Iz silosa so se ječmenova zrna usipala na čistilne mreže, od tam pa v vodni izpiralnik. Delno posušena so potovala v dva pražilnika. Spražena zrna je »praživenk«[7] s posebno grebljico razporedil na mrežo, kjer jih je ohlajal ventilator. Spražena in ohlajena ječmenova zrna so delavci pakirali v 30- in 50-kilogramske vreče. Te so bile namenjene veletrgovcem. Za individualne kupce so jih pakirali v manjše celofanske vrečke, ki so bile že potiskane z reklamnimi napisi. Žitna kava iz praženih ječmenovih zrn v vrečah je stala 5,80 dinarjev za kilogram, v polkilogramskih ali dvajsetdekagramskih paketih pa 6,50 za kilogram. Dvojnosladna kava blagovne znamke Apetit je bila v vrečah na voljo za 10 dinarjev, v paketkih pa za 11. Prav takšna cena je veljala za rženo žitno kavo. Mleto družinsko kavo – aromatično mešanico različnih kav – so pakirali samo v paketke, ki so stali 14 dinarjev po kilogramu.

Blagovna znamka Apetit – slika iz prodajnega kataloga delniške družbe Triglav, 1930 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Na leto so proizvedli 190 ton testenin iz pšenične moke ter 90 ton kavnih nadomestkov iz ječmena in rži. Zaposlenih je bilo 15 delavcev – 3 moški in 12 žensk. Izdelke so prodajali predvsem grosistom v bližnjih mestih. Tovarna je svoje izdelke distribuirala po železnici in na tovornjakih, v bližnje kraje pa tudi z vozovi s

Voz, naložen z vrečami na dvorišču tovarne, ok. leta 1925 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Park pred Vokačevo stanovanjsko hišo blizu tovarne, trideseta leta 20. stol. (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

konjskimi vpregami. Za prodajo izdelkov so zaposlili pet trgovskih potnikov, ki so si razdelili naslednje regije: Ljubljana, Gorenjska, Hrvaška, Dalmacija in Bosna. Največje odjemalke kavnih izdelkov so bile tako kot pri testeninah vojaške enote in njihove podporne službe. Takrat je tovarno obiskal državni uslužbenec iz finančne službe in pozorno spremljal ter nadziral vse faze proizvodnje. Za vojake so pražili samo pravo kavo in nikoli ječmena za nadomestke. Takrat je dišalo po vsej okolici Šmarce, omamen vonj se je širil vse do Mengša na eni in do Kamnika na drugi strani. Pravo kavo so morali zelo hitro po mletju pakirati v petkilogramske celofanske vreče, da se ni razdišala. Vreče so potem za transport zložili v lesene zaboje.

Trženjski prijemi tovarne Triglav

Tovarna Triglav je bila izjemno inovativna pri promociji in prodaji svojih izdelkov. Imeli so celo zaščiteno blagovno znamko – Apetit. Uvedli so tudi količinske popuste – pri nakupu 200 kg testenin so priznali dvoodstotni popust, pri 500 kg petodstotnega in pri toni že desetodstotnega. Kavo Apetit so oglaševali kot »najboljšo kavo sedanjosti«.

Leta 1930 so uvedli katalosko prodajo. Zametki moderne kataloške prodaje segajo v zadnjo četrtino

6 Tudi v naših krajih so se kavni nadomestki izvrstno obnesli. Še do šestdesetih let prejšnjega stoletja so bili tovrstni napitki obvezen del značilnega zajtrka delavcev in kmetov: kos črnega kruha in skodelica vroče žitne kave Proja, Franck, Kneipp, imenovali so jih tudi kavovine. Proja je bila mešanica, pripravljena iz koreninic cikorije in praženih ječmenovih semen. Sloviti Sebastian Kneipp pa je pripravljal napitek iz želoda in ga hvalil kot zelo okusnega, celo redilnega in tako zdravega, da ga smeš ponuditi tudi otrokom.

7 »Praživenk« so imenovali delavca, ki je pražil ječmen za kavne nadomestke.

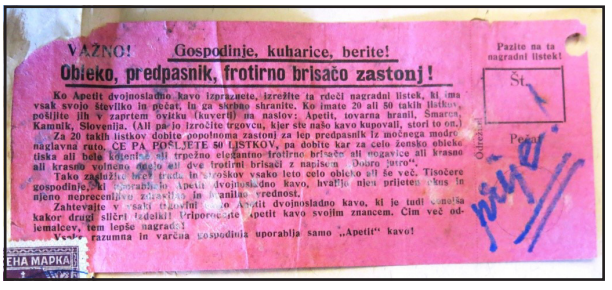

Prodajni katalog testenin delniške družbe Triglav, 1930 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

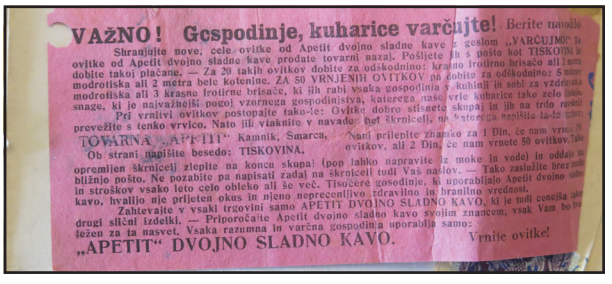
19. stoletja. Leta 1872 je prvi – sicer le enolistni – katalog ponudil Aaron Montgomery Ward, v Evropi so bili prvi še danes aktivni Kastner & Öhler. »*Gospodarsko oglaševanje je zacvetelo konec 19. in v začetku 20. stoletja v procesih urbanizacije, industrializacije in modernizacije ter v času razvoja grafične umetnosti. Tako se je sčasoma oblikovala kompleksna in za kupce privlačna in zadovoljujoča trgovina in, ko kupci pravijo, da je neka prodajalna dobra, pomeni, da je namesto njih našla idealno ravnovesje med različnimi lastnostmi (funkcionalnostjo, videzom in ceno) blaga.*« (Počivavšek 2019: 45–65) Pri nas je bila pionir kataloškega oglaševanja in prodaje celjska trgovska hiša Stermecki. Prve brezplačne kataloge v slovenskem jeziku so natisnili pred sto desetimi leti. Prodajo s pomočjo barvnega kataloga testenin, ki so ga distribuirali potniki na terenu, je tovarna Triglav verjetno uvedla že čisto na začetku tridesetih let 20. stoletja.

O »pobijanju« nelojalne konkurence med Zagrebom in Šmarco

Ugledna hrvaška tovarna kavnih nadomestkov Franck je imela v svoji ponudbi poleg znamenitih kavnih nadomestkov blagovne znamke Kneipp tudi sladno kavo[8] Perola, ki je bila identična kavi Apetit tovarne iz Šmarce. 14. marca leta 1932 so Zagrebčani tovarno Triglav tožili zaradi nedovoljenih trženjskih prijemov pri oglaševanju in prodaji njihove blagovno zaščitene kave Apetit. Pri tem so smiselno uporabili člene takratnega Zakona o pobijanju nelojalne konkurence. Iz dokumentacije o sodnem postopku lahko dandanes razberemo predvsem nekatere zelo inovativne oglaševalne akcije Tovarne testenin Triglav. Tovarna Franck jim je najprej očitala lepljenje posebnih rdečih listkov na kavne zavitke z naslednjo vsebino:

VAŽNO! Gospodinje, kuharice, berite!
Obleko, predpasnik, frotirno brisačo zastonj!
Pazite na ta nagradni listek!
Št.
Ko Apetit dvojnosladno kavo izpraznete, izrežite ta rdeči nagradni listek, ki ima vsak svojo številko in pečat, in ga skrbno shranite. Ko imate 20 ali 50 takih listkov, pošljite jih v zaprtem ovitku (kuvertu) na naslov: Apetit, tovarna hranil, Šmarca, Kamnik, Slovenija. (Ali pa jo izročite trgovcu, kjer ste našo kavo kupovali, stori to on.)
Za 20 takih listkov dobite popolnoma zastonj za lep predpasnik iz močnega modro naglavna ruto. ČE PA POŠLJETE 50 LISTKOV, pa dobite kar za celo žensko obleko, diska ali bela kolenčasta ali trpežno elegantno frotirno brisačo ali rogavice ali krasno ali krasno volneno deco ali dve frotirni brisači z napisom „Dobro jutro".
Tako zaslužite brez truda, in vsakoletno vsako leto celo obleko ali še več. Tisočere gospodinje, ki uporabljajo Apetit dvojnosladno kavo, hvalijo njen prijeten okus in njeno neprecenljivo zdravilno in hranilno vrednost.
Zahtevajte v vsaki trgovini samo Apetit dvojnosladno kavo, ki je tudi konsula kakor drugi slični izdelki! Priporočajte Apetit kavo svojim znancem. Čim več odjemalcev, tem lepše nagrade!
Vsaka razumna in varčna gospodinja uporablja samo „Apetit" kavo!
ENA MARKA

Z zbiranjem nagradnih kuponov je potrošnik lahko dobil predpasnik, ruto, brisači ali celo žensko obleko. S to reklamno kampanjo so si prislužili opomin takratne Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. A sledilo je lepljenje rdečih listkov z novimi obljubami:

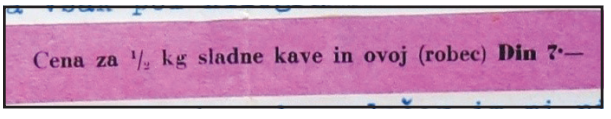

VAŽNO! Gospodinje, kuharice varčujte! Berite navodilo
Shranjujte nove, cele ovitke od Apetit dvojno sladne kave z geslom „VARČUJMO"
ovitke od Apetit dvojno sladne kave prodate tovarni nazaj. Pošljete jih s pošto kot TISKOVINO in
dobite takoj plačane. — Za 20 takih ovitkov dobite za odškodnino: krasno frotirno brisačo ali 3 ama
modroti ska ali 2 metra bele kotenine. ZA 50 VRNJENIH OVITKOV pa dobite za odškodnino: 5 met
modroti ska ali 3 krasne frotirne brisače, ki jih rabi vsaka gospodinja v kuhinji in sobi za vzdrževa
snage, ki je najvažnejši pogoj vzornega gospodinjstva, katerega naše vrle kuharice tako zelo imaj
Pri vrnitvi ovitkov postopajte tako-le: Ovitke dobro stisnete skupaj in jih na trdo razreš
prevežite s tenko vrvico. Nato jih viaknite v navadno bel škrinjico, ki jo katerega papirja
TOVARNA „APETIT" Kamnik, Šmarca, ovitkov, ali 2 Din, če nam vrnete 50 ovitkov. Tak
Ob strani napišite besedo: TISKOVINA.
opremljen škrinjici zlepite na konce skupaj (pop lahko napravite iz moke in vode) in oddate v
bližnjo pošto. Ne pozabite pa napisati zadaj na škrinjici tudi Vaš naslov. — Tako zaslužite brez
in stroškov vsako leto celo obleko ali še več. Tisočere gospodinje, ki uporabljajo Apetit dvojno slad
kavo, hvalijo nje prijeten okus in njeno neprecenljivo zdravilno in hranilno vrednost.
Zahtevajte v vsaki trgovini samo APETIT DVOJNO SLADNO KAVO, ki je tudi cenejša
drugi slični izdelki. — Priporočajte Apetit dvojno sladno kavo svojim znancem, vsak Vam bo
ležen za to nasvet. Vsaka razumna in varčna gospodinja uporablja samo:
„APETIT" DVOJNO SLADNO KAVO.
Vrnite ovitke!

8 Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika:* sladna kava *kava iz praženega slada, navadno ječmenovega.*

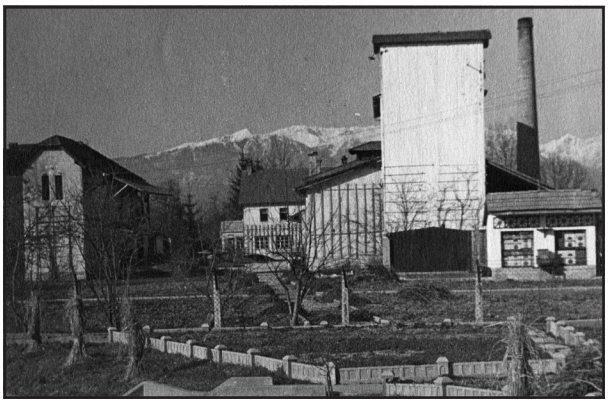
Poleg tega je bil nalepljen še manjši listek z naslednjim pozivom:

Tokrat je podjetni direktor Triglava Viktor Vokač ubral drugačno taktiko: frotiraste brisače si si prislužil z zbiranjem rabljene embalaže njihovih zavitkov kave, temu bi danes morda rekli ekološko osveščeno in družbeno odgovorno obnašanje. Pri Francku pa so navidezne odkupe raztrganih, brezvrednih in neuporabnih vrečic prijavili kot ponoven poskus nelojalne konkurence, ker je šlo za ponujanje premij, ki so bile v skladu z Zakonom o pobijanju nelojalne konkurence prepovedane. Kamniško srezko načelstvo je Vokača oglobilo s 500 dinarji kazni. Direktor Triglava Vokač se je pritožil na bansko upravo Dravske banovine, a ni uspel. Neumorno je ubiral vedno bolj inovativne prodajne strategije. Sladno kavo so začeli polniti v papirnate vrečice, ki so bile ovite v žepne rute iz belega blaga in ob robovih okrašene z barvastimi črtami. Vsaka taka ruta je tvorila zunanji ovoj zavitka kave. Ko se je zavoj razlepil, je ostala uporabna žepna ruta kot darilo ob nakupu zavitka kave. Zastopnik firme Hinka Francka sinovi, d. d., ljubljanski odvetnik dr. Albin Smole je zahteval, da tovarna Triglav nemudoma preneha z dajanjem nedovoljenih daril strankam. Obrambna taktika direktorja Triglava Vokača je bila tokrat še posebej iznajdljiva. Zatrdil je namreč, da ruta ni darilo, ampak prodajni artikel in jo stranka pošteno plača. Svojo trditev so podkrepili tudi z dejanjem: na vsak zavitek so odtlej nalepili naslednji listek:

Dodatno so bili zavarovani še z vpisom *»izdelovanja in prodajanja konfekcije«* kot predmetom poslovanja v register dejavnosti podjetja. 25. aprila 1932 je Zbornica za trgovino, obrt in industrijo podala naslednje stališče: *»Oprostilni odlok srezkega načelstva se opira na razlog, da more trgovec uporabljati za prodajno blago bolj ali manj trpežne ovoje, 'ker je znano, da se papirnati ovoji v prometu često raztrgajo'. Ta utemeljitev je uprav absurdna, saj je notorno, da zavijajo trgovci vse prodajno blago, razen tekočin, samo v papirnate ovoje. Ako bi se uveljavila praksa, ki jo zastopa sresko načelstvo, bi bila določila zakona o pobijanju nelojalne konkurence, v kolikor se tičejo določil o dajanju nagrad, skoro brezpredmetna, ker so ta določila namenjena baš pobijanju takih izrodkov, dobrih šeg in navad v solidnem trgovskem prometu. Da bi ovajena tvrdka svoje opravičilo še bolj podkrepila, navaja v svoji pritožbi, da so tkaninasti ovitki njen prodajni predmet. Tvrdka je sicer 16. VI. 1928 vpisala v trgovski register kot dodatek v predelu, ki označuje obratni predmet tvrdke, še naslednje: 'Izdelovanje in prodajanje konfekcije in kemičnih izdelkov', toda tudi ta okolnost ne more izpremeniti stvarnega položaja, ki točno opredeljuje poslovanje tvrdke na inkriminiran način kot dajanje nagrad, ki je po paragrafu 32. odst. 1. zakona o pobijanju nelojalne konkurence prepovedan.«*[9]

Tovarna Triglav z južne strani, ok. leta 1935 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

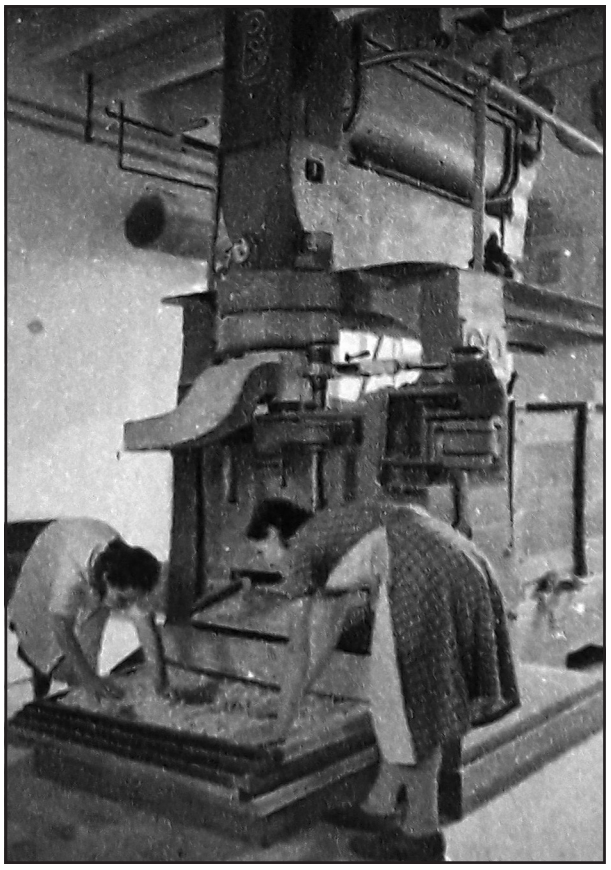
Franja Vokač: Tovarna Triglav, olje na platnu, 1943 (Zasebna last)

Tovarna Triglav 1941–1963

Na začetku nemške okupacije se je lastnik tovarne Triglav Viktor Vokač umaknil v Zagreb, kjer je prav tako vodil tovarno testenin. Soproga Franja Vokač[10] je medtem vodila tovarno z zmanjšanimi zmogljivostmi v Šmarci. Izvrstno je obvladala nemščino, kar ji je precej olajšalo komunikacijo z oblastmi. Po svojih najboljših močeh je pomagala tudi zaprtim ali interniranim sokrajanom in prijateljem s pošiljkami hrane. Vokačeva je bila tudi ljubiteljska slikarka in je leta 1943 upodobila tovarno Triglav po fotografski predlogi. Po drugi svetovni vojni je tovarna ostala v privatnih rokah do druge nacionalizacije 28. aprila leta 1948. Nova oblast je razlastitev opravila grobo in brezdušno. Dotedanji lastnici Vokačevi iz tovarniških prostorov niso dovolili odnesti niti delovne halje.

9 Ministrstvo za kulturo: SI_AS 129/II 4584 Spor zaradi nelojalne konkurence (Arhiv Republike Slovenije).

10 Franja Vokač se je izšolala na učiteljišču, v tovarni pa je bila zaposlena le do poroke.

Avtomatski stroj za izdelovanje testenin znamke Braibanti, 1953 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Sušenje špagetov, 1953 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Postavljen je bil nov vodja Tovarne testenin Triglav Šmarca: Domžalčan Alfonz Pirc. Leta 1950 so pod krovno Živilsko industrijo Kamnik združili kamniško Tovarno gorčice Eta, mengeško Tovarno kvasa in Tovarno

Oglas Živilske industrije Kamnik iz Kamniškega zbornika, 1955 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

testenin Triglav iz Šmarce. Franc Pirc je ostal obratovodja, direktor združenih tovarn pa je postal Franc Zore. V Šmarci so kupili nov avtomatski stroj za izdelovanje testenin Braibanti.[11]

Proizvodnjo so dvignili na 3000 kg testenin dnevno. Imeli so še smele načrte o gradnji parne pekarne in nakupu strojev za izdelovanje piškotov. Za dan republike[12] (29. novembra) leta 1953 so odprli nov moderen obrat za izdelavo testenin, ki jim je omogočil dvig proizvodnje na 1100 ton testenin letno in znatno pocenitev artiklov. Gradnja obrata je stala 15 milijonov dinarjev, denar so zbirali tudi z odpovedjo delitvi dobička. Direktor združene prehranske industrije v Kamniku Franc Zore je leta 1955 v prvem *Kamniškem zborniku* v članku Živilska industrija v Kamniku takole pisal o perspektivah tovarne testenin: *»Tovarna testenin Triglav v Šmarci ima zagotovljeno bodočnost, ker je zaradi močne mehanizacije zelo rentabilna in pa ker potrebe po testeninah v republiki stalno naraščajo in jih obstoječa podjetja s sedanjimi kapacitetami ne morejo kriti. Spričo tega, da nameravajo druge tovarne povečati kapacitete in so v načrtu tudi nova podjetja za izdelavo testenin (Ajdovščina), za sedaj ne bi kazalo večati kapacitet v Šmarci, vsaj dokler situacija ne bo jasna, vsekakor pa je potrebno, da tovarna že obstoječe strojne kapacitete popolnoma izrabi s tem, da vskladi zmogljivost sušilnic z zmogljivostjo stroja za izdelavo testenin.«* (Zore 1955: 251)

V novem skupnem poslopju združene Ete so tako načrtovali proizvodnjo 1200 ton testenin letno. Načrtovali so celo pekovski obrat, kar je Zore takole utemeljil: *»V novo podjetje bi lahko vključili tudi moderen pekovski obrat, ki bi zalagal s kruhom in drugim pecivom ves ta industrijski center in njegovo okolico. Z večanjem števila industrijskega delavstva, z opuščanjem domače peke kruha na kmetih in z naraščanjem turizma v mestu in najširši okolici se večajo tudi potrebe po pekovskih izdelkih. V zvezi s pekarno bi bilo seveda*

11 Stroj je razvil italijanski inženir Ennio Braibanti iz rodbine, ki je bila med predhodniki danes ene najbolj poznanih blagovnih znamk testenin Barilla.

12 Dan republike je bil državni praznik Socialistične federativne republike Jugoslavije, proslavljal se je dva dni: 29. in 30. novembra. Praznik je obeležil 2. zasedanje AVNOJ-a, ko so se postavili temelji nove države Jugoslavije.

treba proučiti vprašanje prenosa obrata za izdelavo testenin iz Šmarce in njegove vključitve v druge obrate.« (Zore 1955: 251)

Osnovna proizvodnja – vlaganje zelenjave na prvotni lokaciji v Kamniku je postala premajhna, da bi zadostila vse večjim potrebam potrošnikov. Tako so leta 1957 načrtovali selitev proizvodnje v Šmarco – neposredno ob tovarni testenin. Izdelan je bil elaborat in naročen ter izdelan načrt pri ljubljanskem Ateljeju za arhitekturo AZA. Pozneje so se namesto tega odločili za gradnjo novega obrata na Kajuhovi poti v Kamniku, kjer tovarna Eta uspešno posluje še danes in je lani praznovala stoletnico. V zadnjih letih proizvodnje (1961–1962) so v tovarni Triglav izdelali 750 ton testenin, od tega je bilo 80 odstotkov jajčnih in 20 odstotkov navadnih. Iz seznama dopustov je razvidno, da je bilo v tovarni zaposlenih 23 delavcev.

Pričevanje Ivane (Ive) Bergant[13]

Iva Bergant je domačinka iz Šmarce. V tovarni Triglav se je zaposlila leta 1950 kot 15-letno dekle. Pri enajstih letih ji je umrla mama in bila je najmlajša od petih otrok. Služba ji je pomenila neodvisnost.

Bergantova se spominja, da je bilo delo v Triglavu zelo naporno. Večina zaposlenih so bile ženske, ki jim ni bilo nič prizaneseno. Ko je prišel voz z moko, so morale 50-kilogramske vreče same znositi v skladišče. Za vsako rundo priprave testenin so nato natehtali po 30 kilogramov moke, vse to je bilo treba ročno stresti v mešalec. Dodajale so vodo in olje, da je poseben kovinski polž testo lepo oblikoval v kolač. Testo so potem spet ročno predevale, ga narezale na manjše dele in položile v posebne modele. Nato so jih preložile na voziček in peljale do posebnih preš, v katerih so se oblikovali vzorci – razne oblike testenin. Te so potem sušili, kar je pomenilo novo ročno prekladanje.

Testenine so bile tedaj na družinskih jedilnikih redko. Navodila so zahtevala, da se prelijejo s hladno vodo in kuhajo kratek čas, sicer so razpadle. Zabelili so jih z ocvirki, šele mnogo kasneje so dodajali krušne drobtine. Da bi uprava preprečila odnašanje makaronov iz tovarne, je zaposlenim ob praznikih brezplačno dodelila določeno količino testenin. Drugih bonitet in skrbi za zaposlene takrat ni bilo. Prenašanje težkih vreč je bilo za ženske zelo naporno, posebej za nosečnice. Takrat so imele le šest tednov porodniškega dopusta, potem so še pol leta delale po štiri ure, a v vseh treh izmenah, tudi ob nedeljah, ko so se testenine sušile. Prav nedeljsko delo je bilo najtežje. Vrtcev skoraj ni bilo, z varstvom so se znašle, kot so vedele in znale. Iva Bergantova se je po ukinitvi Triglava zaposlila v Svitu, ki je prevzel prostore. Tam delo fizično ni bilo tako naporno, a so bili delovni pogoji slabi. Neznosna vročina – tudi do 40 stopinj – je puhtela od peči. Smrdelo je po špiritu, olju in lakih. Izolirna žica, ki so jo napenjale, je ranila roke, pogoste so bile opekline in težave z dihanjem. Tako je bil prehod iz dotlej »finega dela« z moko in testom v temačne in smrdeče prostore galvane za ženske hud šok.

Iva Bergant pred panojsko razstavo v Medobčinskem muzeju Kamnik, 2021 (Foto: Jožica Hribar)

Konec tovarne

Januarja leta 1963 si je delegacija Svitovega obrata impregnacije ITIP ogledala prostore tovarne testenin. To je bil nekako začetek konca tovarne z dolgo tradicijo. Direktor tovarne Franc Zore, ki je še nekaj let nazaj v *Kamniškem zborniku* tovarni napovedoval svetlo prihodnost, je konec leta 1962 resignirano ugotovil, da je testenine zaradi močne konkurence ostalih tovarn težko prodati, tudi strojni park tovarne je bil močno zastarel. Težave so imeli tudi z dobavo kartonske in celofanske embalaže ter z neredno dobavo moke, ki je bila pogosto tudi slabe kakovosti. Osnovna sredstva obrata Triglav so bila prodana prehrambnemu kombinatu Đuro Salaj v slavonskem mestu Valpovo za 8 milijonov dinarjev. Kot zanimivost omenimo, da so predstavniki kombinata že čez en teden poskusili stroje vrniti, češ da so v slabem stanju. Ni jim uspelo, saj so si jih še pred prodajo lahko ogledali na licu mesta. Preostala sredstva – se pravi predvsem nepremičnine, so dali

13 Zapisala Jožica Hribar.

Tovarna Triglav, 1930–1940. Na stavbi zgoraj reklama za zaščiteno blagovno znamko Apetit. (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

v najem tovarni Svit oziroma njihovemu obratu za impregnacijo. Določili so mesečno najemnino 600.000 dinarjev. Obrat Triglav je bil dokončno ukinjen 1. junija leta 1963, takrat so tudi ustrezno spremenili predmet poslovanja tovarne Eta, ki ji je ob osnovni dejavnosti ostala le še mengeška kvasarna. Vsem delavcem, razen trem, so prekinili delovno razmerje. Večini so ponudili delovna mesta v matičnem Etinem obratu v Kamniku. Vsem dobaviteljem in odjemalcem so odpovedali obveznosti. Tako se je končala zgodba izdelovanja testenin in praženja kave v Šmarci pri Kamniku.

Pričevanja

O Tovarni Triglav sem marsikaj izvedel v pogovoru z gospemi:
Milko Cukjati,
Ivo Bergant in
Cvetko Okorn.
Za njihova pričevanja se jim najlepše zahvaljujem.

Viri

SI_ZAL_KAM/0059 Eta Kamnik, 1948–1990.

SI_AS 129/II 4584 Spor zaradi nelojalne konkurence.

SI_AS 230/1283 Bilanca za testenine za leto 1948.

SI_AS 1213/1742 Živilska industrija Kamnik – Investicijski program.

Hemeroteka Ivana Zike 1919–1966, Medobčinski muzej Kamnik.

Literatura

Saša BUČAN in Marko KUMER, 2015: *Industrija – nostalgija. Kamniška industrija v likovnih upodobitvah.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Jožica HRIBAR, december 2021: Makaroni in kofe iz Šmarce. V: *Vzajemnost*.

Marko KUMER, 2021: *Makaroni in kofe iz Šmarce.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Marko KUMER, 2014: *Mali besednjak kamniške industrije*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Marko KUMER: Makaroni in kofe iz Šmarce. Zajeto: https://www.domzalske-novice.si/2020/04/18/makaroni-in-kofe-iz-smarce/.

Melita LANGUS, 1997: Razvoj kamniške industrije od začetkov do danes: od obrtnih delavnic do tovarn, diplomsko delo. Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Marija POČIVAVŠEK, 2019: Privlačnost izbire: prodajni katalogi trgovine Stermecki. V: *Mimohod blaga: materialna kultura potrošniške družbe na Slovenskem*. 45–66.

Pod Homškim hribom – zbornik prispevkov. Homec: Kulturno društvo Jože Gostič, Šmarca: Društvo Peter Naglič, 2021.

Stane STRAŽAR, 1988: *Ob bregovih Bistrice: od Rodice do Duplice in Radomlje z okolico.* Krajevna skupnost Radomlje.

Matjaž ŠPORAR, 2021: Prehrambna Tovarna testenin Triglav v Šmarci. V: *Šmarčan*, leto 6, št. 1. Krajevna skupnost Šmarca. 26–27.

Franc ZORE, 1955: Živilska industrija v Kamniku. V: *I. Kamniški zbornik*. 250–258.

Ej, Sokolići, braćo moja,
Kam tako hrlite u daljine,
Čuj poljane tolika blaga,
Čuj gorice zlatne vita...

Tatjana Drovenik Čalič[1]
Šutna 5, 1240 Kamnik
tanja.drovenikcalic@gmail.com

Šolstvo na Kamniškem po šolski reformi leta 1958

Pregledni znanstveni članek

V prispevku spremljamo razvoj šolstva na Kamniškem po šolski reformi leta 1958 v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. To desetletje predstavlja z gradnjami novih šolskih poslopij, telovadnic in adaptacij obstoječih šol pravi šolski investicijski bum. Velike spremembe pa so se zgodile predvsem na področju organizacije šolske mreže. V občini so nastale štiri centralne osnovne šole s pripadajočimi podružnicami: I. osnovna šola (danes OŠ Frana Albrehta), II. osnovna šola (danes OŠ Toma Brejca), OŠ Stranje in OŠ Komenda - Moste. Šolska reforma je zaostrila pogoje na področju organizacije srednjega strokovnega izobraževanja in gimnazije. Posebna pozornost je bila namenjena Zavodu za usposabljanje invalidne mladine, ki je predstavljal osrednjo republiško ustanovo. Prenovljeni so bili učni načrti, uvedeni novi šolski predmeti in načini poučevanja.
Ključne besede: šolska reforma, centralna osnovna šola, podružnica, gimnazija

This article follows the development of education in Kamnik after the school reform of 1958 in the 1960s. This decade represents an investment boom in education with the construction of new school buildings, gymnasiums, and adaptations of existing schools. Major changes took place mainly in the field of organisation of the education network. Four central primary schools with associated branches were established in the municipality: I. primary school (today Fran Albreht Primary School), II. primary school (today Tomo Brejc Primary School), Stranje Primary School and Komenda - Moste Primary School. The school reform tightened the conditions in the field of organization of secondary professional education and gymnasiums. Special attention was focused on the Institute for the Training of Disabled Youth, which represented the central institution of its kind in the country. Curricula were revised, new school subjects and teaching methods were introduced.
Keywords: school reform, central elementary school, branch, gymnasium

Uvod

Večine ljudi šolski izobraževalni sistem kot tak ne zanima, vendar smo bili vsi vključeni vanj na določeni sistemski razvojni stopnji in smo vsakodnevno veliko let na lastni koži (in duši) doživljali njegove večje ali manjše spremembe. Od njega je bil v veliki meri odvisen naš nadaljnji razvoj, lahko rečemo naše življenje. Čeprav so obdobja velikih sprememb sicer redka, se drobne dogajajo neprestano. Tako prelomno obdobje je nastopilo s šolsko reformo in je dodobra spremenilo izobraževalni sistem in kamniški šolski prostor.

1 Upokojena profesorica razrednega pouka.

Stanje v šolstvu ob koncu petdesetih let

Druga svetovna vojna je na šolskem polju zapustila globoke sledove. Poškodovane ali uničene so bile številne šolske zgradbe, knjižnice, šolska dokumentacija, učila in učni pripomočki. Podržavljene so bile zasebne šole, ukinjena je bila meščanska šola. Temeljni šolski zakon iz leta 1946 je uvedel **sedemletko**. Vzroka za tak korak nazaj od osemletne šolske obveznosti sta pomanjkanje učiteljev in ustreznega šolskega prostora. Sedemletka in kasneje osemletka sta bili sestavljeni iz **4 razredov osnovne šole in 3 ali 4 razredov višje osnovne šole**. V začetku petdesetih se je stanje že toliko izboljšalo, da so leta **1950** ponovno uvedli osemletno šolsko obveznost. Leta 1952 je bil verouk uradno ločen od državne šole, ni bil več obvezen šolski predmet in ga duhovniki niso več smeli poučevati v šolskih prostorih.

Na podeželju so kot samostojne šolske enote delovale **nižje organizirane osemletke**. Poučevali so razredni učitelji s končanim učiteljiščem ali učitelji s pedagoškim tečajem[2]. Pouk je večinoma potekal v kombiniranih oddelkih, po skrajšanih učnih načrtih, danes bi dejali po minimalnih učnih standardih. Poučevanje tujega jezika ni bilo vključeno v predmetnik. Za učence, ki so bili zelo oddaljeni od šole, je zakon dovoljeval tudi okrnjen (minimalen) šolski obisk. V praksi je to pomenilo, da so **v šolo prihajali le vsak drugi dan**. Učitelji so morali poskrbeti, da so novo snov jemali samo v dneh, ko so ti učenci prisostvovali pouku. Takrat je pouk potekal tudi ob sobotah, **ob četrtkih pa je bil pouka prost dan**, verjetno zaradi razbremenitve učiteljev, ki so na podeželju praviloma poučevali celodnevno v kombiniranih oddelkih, po dva ali več razredov skupaj, kar je bilo odvisno od števila učencev v posameznem razredu. Vendar pa ob četrtkih niso bili popolnoma prosti, srečevali so se na eni od podružnic, kjer so imeli strokovne aktive. Nižje organizirane osemletke je vodil/a učitelj/ica z nazivom upravitelj/ica s polno učno obveznostjo.

Odveč je poudariti, da se s tako pomanjkljivo osnovnošolsko izobrazbo skorajda ni bilo mogoče vpisati v štiriletno srednjo šolo ali gimnazijo[3] in je bila mladim ljudem posledično zaprta tudi pot na univerzo. Zanje je bil že velik uspeh, da so uspeli končati katero od triletnih poklicnih šol.

V mestih in pomembnejših večjih podeželskih središčih, kjer so bili zagotovljeni ustrezni prostorski in kadrovski pogoji, je bil pouk organiziran na višjem nivoju. Po prvih štirih razredih osnovne šole so učenci nada-

2 Pedagoški tečaji so bili skrajšana oblika usposabljanja za učiteljski poklic, na njih so po končani vojni na nekaj mesečnih tečajih izobrazili učiteljske pripravnike za poučevanje na osnovnih šolah. Ker pa strokovna izobrazba tečajnikov ni bila zadovoljiva, so še nekaj let vsake počitnice pripravljali dopolnilne tečaje, dokler niso bili pripuščeni k strokovnemu izpitu. Tako so na hitro reševali kadrovski primanjkljaj večinoma na podeželskih šolah.

3 Obstajale so svetle izjeme, ki se jim je uspelo vpisati v srednjo šolo z veliko vztrajnosti in zavzetosti. Morali so namreč opraviti sprejemne izpite, za katere so se dodatno pripravljali ob pomoči podeželskih učiteljev ali duhovnikov, ki so prepoznali njihove potenciale in prepričali njihove starše, da so jim dovolili vpis. Tukaj ni šlo samo za zaostalost staršev, temveč tudi za finančni vidik nadaljevanja šolanja.

ljevali pouk na nižji gimnaziji. Zanje je bila osemletna šolska obveznost sestavljena iz 4 razredov osemletke in štirih razredov nižje gimnazije. Tako so (nižje) gimnazije za mestne otroke postale obvezne in izgubile značaj izbirne šole. Po končani šolski obveznosti so učenci lahko nadaljevali štiriletno višjo gimnazijo ali pa so se vpisali na poklicne oziroma štiriletne srednje šole.

Tudi učenci iz vaških osemletk so imeli možnost prehoda na nižjo gimnazijo (v mestu), in sicer po končanih štirih razredih osnovne šole na vasi. Ta prehod je bil relativno težak tudi za zelo nadarjene učence zaradi skrajšanih učnih programov in kombiniranega pouka, zato se je v praksi pogosto dogajalo, da so v mestni šoli najprej ponavljali 4. razred in so se šele naslednje šolsko leto vključili v 1. razred nižje gimnazije. Število takih prešolanih učencev ni bilo prav visoko, po nekaj iz vsake vaške šole. Zanje je šolanje pomenilo še dodaten napor, saj so se morali vsakodnevno voziti s slabim avtobusnim prevozom iz oddaljenih vasi. Druga možnost zanje je bilo bivanje v dijaškem domu, kar pa je povečalo stroške šolanja. Vpis v nižjo gimnazijo je bil predvsem odvisen od razgledanosti in naprednosti njihovih staršev, seveda pa tudi od gmotnega stanja primarne družine.

Na osnovnošolski stopnji so poučevali razredni učitelji (s končanim učiteljiščem), v nižji gimnaziji pa predmetni učitelji oz. profesorji predmetnih področij. Pouk je v vseh razredih potekal v čistih oddelkih, poučevali so tudi tuji jezik. Za posamezne predmete so obstajale specializirane učilnice, laboratoriji in ponekod tudi telovadnica. Tudi opremljenost z učili je bila neprimerljiva z vaškimi osemletkami, da o knjižnici in obšolskih dejavnostih ne govorimo. Šolo je vodil/a ravnatelj/ica, ki je praviloma na kamniški gimnaziji tudi poučeval/a.

Reforma osnovne šole leta 1958

Do vključno 4. razreda bi pogojno še lahko govorili, da je pouk na podeželskih šolah potekal vsaj približno na istem nivoju kakor v mestnih šolah, čeprav je prihajalo do velikih razlik v pogojih šolskega dela in pomanjkanju učil. Do resničnega razkoraka je prihajalo pri prehodu na višjo stopnjo. Razlike v vsebini, zahtevnosti in dostopnosti do nadaljnjega šolanja so pomenile, da nimajo vsi otroci enakih možnosti, kar pa ni bilo v skladu s socialistično doktrino.

S splošnim zakonom o šolstvu leta 1958 je bila v Jugoslaviji uzakonjena **osemletna osnovna šola kot edina oblika obveznega osnovnega šolstva**. S tem zakonom so bile **ukinjene nižje gimnazije in spremenjene v 5., 6., 7. in 8. razred osnovne šole. Nižje organizirane osemletke so dobile status štirirazredne podružnične šole. Ukinjene so bile tudi vse olajšave za šolski obisk**. V večjih središčih in v mestih so nastale popolne osemletke, njim so kot dislocirane enote pripadale štiriletne podružnične šole po vaseh. Spremenilo se je tudi financiranje, ki je omogočalo boljše materialne pogoje za delo. Namesto proračunsko-administrativnega načina republiškega financiranja je bilo uvedeno občinsko. Občine ustanoviteljice osnovnih šol so zagotovljale sredstva za osnovno dejavnost, šolam pa je bilo dopuščeno tudi ustvarjanje lastnega dohodka.

Šolska mreža v začetku šestdesetih

Na območju občine Kamnik se je mreža osnovnih šol postopoma oblikovala od pričetka 19. stoletja dalje. Največjo spremembo pa je doživela po šolski reformi leta 1958 z nastankom štirih centralnih osnovnih šol: I. osnovne šole Kamnik, II. osnovne šole Kamnik, OŠ Stranje in OŠ Komenda - Moste ter podeželskih štirirazrednih podružničnih šol. Skupščina občine Kamnik je julija 1964 sprejela sklep o organizaciji šolstva v občini, s katerim je centralnim šolam določila pripadajoče podružnične šole. Taka mreža v precejšnji meri ostaja še danes.

Šolarji s podružničnih šol so po končanem četrtem razredu na podružnici nadaljevali šolanje v petem razredu na eni od centralnih šol. Šolsko leto 1964/65 je prelomno za vse podeželske šole, ker se je prvič vsa generacija petošolcev prešolala, zato je bil organiziran tudi **brezplačen prevoz učencev s šolskimi avtobusi**. Ta sprememba pa je bila pri nekaterih starših sprejeta z odkritim odporom, zato je bilo potrebno veliko prepričevanja in diplomatskih spretnosti učiteljev na podružnicah, ki so se neposredno soočali s tem odporom[4]. Zaradi povečanega števila oddelkov in učencev so se vodstva centralnih šol kadrovsko okrepila, ravnatelju/ici se je pridružil/a pomočnik/ica ravnatelja/ice. Šolska mreža je bila sledeča:

- **I. osnovna šola** (danes OŠ Frana Albrehta) s podružnicami: Nevlje, Mekinje, Tunjice, Vranja Peč, Duplica
- **II. osnovna šola** (danes OŠ Toma Brejca) s podružnicami: Sela, Loke, Šmartno v Tuhinju, Zg. Tuhinj, Špitalič, Motnik
- **Osnovna šola Stranje** s podružnico Gozd
- **Osnovna šola Komenda - Moste**
- **Srednja šola in poklicno izobraževanje**:
- Gimnazija Kamnik
- Vajeniška šola za razne stroke (kovinar)
- Vajeniška šola brivsko-frizerske stroke
- **Zavod za usposabljanje invalidne mladine**
- **Dijaški dom**
- **Glasbena šola**

I. osnovna šola – OŠ Frana Albrehta[5]

V začetku petdesetih let se je osnovna šola Kamnik preselila s Šutne (današnje OŠ Toma Brejca) na Glavni trg v nekdanje poslopje kamniške šole, današnjo pošto. Prostore si je delila s podružnico narodne banke, kjer jim je pripadalo 5 učilnic, konferenčna soba, kabinet za učila in pisarna. Za kulturne prireditve in telovadbo so uporabljali staro sokolsko telovadnico za današnjo kavarno Veronika. Zgradbe danes ni več. Zaradi pomanjkanja prostora so poučevali še v vrtcu (na Šutni) in poslopju stare Ete, današnja Ideja.

4 V prehodnem obdobju od 1958 do 1964 so se starši sami odločali, ali bo njihov otrok nadaljeval šolanje v petem razredu na centralni šoli v Kamniku ali na domači vaški šoli.

5 Celotno poglavje o šoli Frana Albrehta je povzeto po Pol stoletja Albrehtove šole, *Zbornik ob 50-letnici poimenovanja šole po Franu Albrehtu,* 38–49, in *Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003, Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole*, 17–37.

Stara šola na Glavnem trgu, današnja pošta (Vir: Pol stoletja Albrehtove šole. 32)

»Stara« Eta z eno učilnico (Vir: Pol stoletja Albrehtove šole. 39)

Prve ideje o gradnji nove šole so bile zapisane že leta 1953 in 1955, in sicer za potrebe gimnazije. Ker pa se je po letu 1958 s šolsko reformo število gimnazijcev prepolovilo, hkrati pa se je skoraj za enako število povečalo število osnovnošolcev, se je pojavila potreba po gradnji nove osnovne šole z dodatnimi prostori za gimnazijo. Z gradnjo so pričeli leta 1959 na zemljišču med dosedanjim šolskim poslopjem (OŠ Toma Brejca) in Velikim prodom. Po prvotnem načrtu naj bi najprej zgradili dvonadstropno zgradbo, pri čemer bi bilo drugo nadstropje namenjeno gimnaziji, in pripadajočo telovadnico. Zaradi velikega priliva učencev iz podružničnih šol so bili prisiljeni dodati še tretje nadstropje, sicer bi za gimnazijo zmanjkalo prostora, gradnja telovadnice pa je bila zaradi pomanjkanja denarja odložena v nedoločeno prihodnost. Pomanjkanje betona, gradbene mehanizacije in dodano nadstropje sta gradnjo zavlekla za celo leto.

Šola je bila v času gradnje moderna javna zgradba, zgrajena po načrtu Plečnikovega učenca Emila Navinška. Arhitekt je projektiral poslopje kot »brezkoridorno« šolo, kar pomeni, da je odpravil labirint zavitih hodnikov (koridorjev) kot povezovalcev uporabnih prostorov in jih nadomestil z enim samim prostorom. S tem se je zmanjšal obseg zgradbe, izboljšala sta se osvetlitev z naravno svetlobo in prezračevanje, zmanjšali so se stroški za ogrevanje. Gradnja brezkoridornih stavb je bila za četrtino cenejša od klasičnih stavb s hodniki. To je bila 22. brezkoridorna šola, v Sloveniji ji je sledilo še 39 šol. Navinšek je s projektiranjem šol zaslovel po vsem svetu.[6]

Septembra 1963 dela še niso bila v celoti dokončana, zato je pouk ves mesec do 8. oktobra potekal kar na prostem, le pouk matematike in fizike je potekal v stari mestni telovadnici. V tem času so izvedli tudi več ekskurzij v Ljubljano, Vrbo, Stično ... Tudi po vselitvi so dela v pritličju še potekala, tako da je pouk normalno stekel šele decembra.

Pri pouku telovadbe so gostovali v telovadnici šole Toma Brejca in v eni izmed učilnic v pritličju, t. i. pionirski sobi. Leta 1967 je bilo odprto rokometno igrišče pri šoli Toma Brejca, ki je bilo na voljo tudi šolarjem Frana Albrehta, leta 1968 pa je bila zgrajena nova telovadnica pri Zdravstvenem domu, kjer so si prostore delili z dijaki gimnazije.

Slabo leto po izgradnji, **maja 1964**, se je I. osnovna šola na predlog učiteljskega zbora z občinskim odlokom **preimenovala v Osnovno šolo Frana Albrehta**. V času izgradnje je bila šola moderna zgradba z dobro izkoriščenim prostorom, ki je omogočal sodoben kabinetni pouk. Prvo leto je bilo v 28 oddelkov vpisanih 806 učencev. Od ustanovitve dalje do svoje smrti 1974 je šolo vodil ravnatelj Vekoslav (Slavko) Ferbežar.

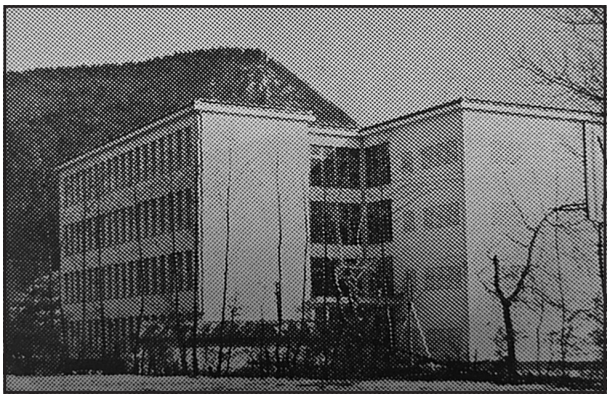

Ogled in sondacija terena pred gradnjo nove šole (Vir: Pol stoletja Albrehtove šole. 42)

Gradnja šole Frana Albrehta (Vir: Pol stoletja Albrehtove šole. 44)

6 Pol stoletja Albrehtove šole. V: *Zbornik ob 50-letnici poimenovanja šole po Franu Albrehtu*. 41.

Osnovna šola Frana Albrehta leta 1968 (Vir: Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole. 19)

Podružnična šola Nevlje je bila v drugi svetovni vojni močno poškodovana. Po vojni je bilo pritlično šolsko poslopje z dvema učilnicama obnovljeno, a premajhno, zato so leta 1954 vaščani dali pobudo za razširitev šolskih prostorov. Denar so dobili iz občinskega proračuna, bogato pa so ga pomnožili s tisoči ur prostovoljnega dela in z gradbenim materialom. Ob stoletnici šole junija 1963 je bilo šolsko poslopje povišano za nadstropje. Pridobili so dodatno učilnico, delavnico za tehnični pouk in spremljevalne prostore.

Podružnična šola Nevlje leta 1963 (Vir: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. 29)

Podružnično šolo Vranja Peč so zgradili po drugi svetovni vojni. Na šoli sta bila organizirana kombinirani pouk 1. in 2. razreda ter kombinacija od 3. do 8. razreda. Sestava kombiniranih oddelkov se je večkrat spremenila zaradi različnega števila otrok, ki so jih v šolo vpisovali le vsako drugo leto. Prostorske razmere so bile, milo rečeno, zelo skromne. Z vodo so se oskrbovali iz vaškega vodnjaka, lončena peč je zagotavljala le minimalno toploto. Učno osebje je imelo na voljo skromno stanovanje v šolski zgradbi, vendar sta učiteljici vsak dan prihajali peš. Na pot je bilo potrebno včasih kreniti že ob petih zjutraj. Večkrat sta prenočili tudi v šoli, ker sta zvečer imeli sestanke in se v poznih urah nista mogli vračati domov. Kruh za malico so pekli enkrat tedensko na sosednji kmetiji. Marmelado in druge dobrote so priskrbele mame učencev. Učiteljica, ki je imela pouk popoldne, je pripravila tudi malico za šolarje in skuhala čaj.

Ker ni bilo mogoče zagotoviti prevoza šolarjev z Vranje Peči v Kamnik, hkrati pa starši niso pristali, da bi njihovi otroci bili nameščeni v dijaškem domu, je občina Kamnik sprejela sklep, da ostane podružnica Vranja Peč še po letu 1963 dvodelna 8-razredna osnovna šola. Do leta 1965 je bila samostojna šola, potem so jo po sklepu občine Kamnik priključili Osnovni šoli Frana Albrehta kot podružnično šolo. Leta 1965 so v šolo napeljali vodovod in jo obnovili. V šolskem letu 1967/68 so začeli v šoli na Vranji Peči ukinjati višje razrede osnovne šole, zato so učenci od petega do osmega razreda obiskovali centralno šolo. Ker vsakodnevnega prevoza še ni bilo mogoče zagotoviti, so straši pristali, da so otroci med tednom bivali v dijaškem domu.[7] Nekateri, npr. z Velike Lašne, pa so hodili peš do Potoka in se vozili s šolskim avtobusom na šolo Toma Brejca.[8]

Podružnična šola Vranja Peč (Vir: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. 34)

Podružnična šola Mekinje je bila med vojno močno razdejana, najbolj pred osvoboditvijo, ko so SS-ovci iz šole znosili vso municijo in jo na vrtu zažgali.[9] Streha stavbe je bila delno razkrita, celotna zgradba pa močno poškodovana. Šolsko poslopje so začeli obnavljati takoj po osvoboditvi predvsem s prostovoljnim delom sokrajanov. Ob 50-letnici šole leta 1962 so šolo temeljito obnovili. Vaščani, ki so sami čutili potrebo po obnovi dotrajane stavbe, so veliko dela opravili sami, kar je še poglobilo vezi med šolo in vaščani. Samostojna šola Mekinje je bila ukinjena leta 1964 in priključena kot podružnična šola centralni šoli Frana Albrehta v Kamniku.[10]

7 Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. V: *Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole.* Izdajatelj in založnik: OŠ Frana Albrehta Kamnik. 34, 35, 58.

8 Opomba avtorice (po spominih na svoje sošolce).

9 Od doma do šole. V: *Zbornik ob 100-letnici Društvenega doma (1911–2011) in šolske stavbe (1912–2012) v Mekinjah.* 199.

10 Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. V: *Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole*. 24.

Podružnična šola Mekinje (Vir: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. 23)

Podružnična šola Tunjice je bila edina v občini, kjer je pouk v začetku šestdesetih še vedno potekal v mežnariji z eno samo učilnico in stanovanjem za učitelje. Poslopje je bilo v slabem stanju, saj je v učilnico in stanovanje pogosto zamakalo. Že leta 1954 so krajani kupili zemljišče za novo šolo, a so z gradnjo zaradi finančnih težav pričeli šele leta 1963. Vaščani so prispevali ves les za gradnjo šole. V novi šoli sta bili dve učilnici, knjižnica, konferenčna soba, pisarna in soba za družbene organizacije. Zgrajeni sta bili tudi dve stanovanji za učitelje in celo kopalnica za učence.[11] Pouk v njej se je začel s šolskim letom 1966/67. Pouk je potekal v kombiniranih oddelkih 1. in 3. razreda ter 2. in 4. razreda. Učenci so se po končanem 4. razredu vozili na centralno šolo Frana Albrehta v Kamnik.[12]

Podružnična šola Tunjice (Vir: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. 19)

Razvoj **podružnične šole Duplica** je bil zelo tesno povezan z razvojem in širitvijo kraja, ki je iz majhnega zaselka z leti narasel v veliko naselje. Do leta 1955 so otroci Šmarce, Duplice in Volčjega Potoka obiskovali šolo v 3 km oddaljenem Kamniku. Ker se je število prebivalcev hitro večalo, se je povečalo tudi število učencev. Tako so leta 1955 odprli oddelka 1. in 2. razreda tudi na Duplici v stanovanjskem bloku št. 33.[13] Pouk je bil dvoizmenski. Ker je število učencev vsako leto naraščalo, so v šolskem letu 1966/67 uvedli še tretjo izmeno, saj so imeli v bloku na razpolago samo eno učilnico. Tako se je v drugem polletju 1968/69 en oddelek preselil v Kulturni dom v prostor ljudske knjižnice.

Blok 33 na Duplici, kjer je bila učilnica za 1. in 2. razred. (Vir: Pol stoletja Albrehtove šole. 39)

21. julija 1969 je bila na Duplici velika slovesnost. Kraj je dobil prepotrebno šolsko stavbo za učence od 1. do 4. razreda. Šolsko leto 1969/70 je pouk prvič potekal v lastni šolski zgradbi. Šola s štirimi učilnicami in kuhinjo je bila zgrajena s prispevki kamniških tovarn, zlasti tovarne Stol, vendar je bila brez telovadnice. Pouk je potekal dvoizmensko: 4 oddelki dopoldne, dva popoldne. Tako so lahko učenci iz tega okoliša zaključili šolanje na razredni stopnji bližje svojemu domu. Tudi nova šola je imela status podružnice.[14]

II. osnovna šola Kamnik – OŠ Toma Brejca

Veličastna zgradba osnovne šole in gimnazije Kamnik, postavljena ob vstopu v srednjeveško mesto, je leta 1958 postala II. osnovna šola Kamnik. Pouk je potekal v pritličju in prvem nadstropju, pevska soba, laboratorij in tehnična delavnica so bili v drugem nadstropju, ki je pripadalo gimnaziji. Osnovna šola in gimnazija sta si delili inventar, zbirko učil in mladinsko učilnico. Bila je tudi edina šola na Kamniškem, ki je imela lastno telovadnico. Pouk je potekal v dveh izmenah, od 1960 do 1962 pa celo v treh turnusih. Z izgradnjo novega šolskega poslopja v šolskem letu 1963/64 se je gimnazija preselila v »ta novo« šolo (OŠ Frana Albrehta) in sprostilo se je nekaj prostora.

11 *Kamniški občan,* 1966, III, številka 3.

12 Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. V: *Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole.* 23, 29, 30, 31, 58.

13 Tukaj naj omenim prisrčno anekdoto. Po pripovedovanju Janeza Trebušaka, takrat Janka, je učiteljica prvošolčke ob vstopu v šolo poučila tudi o uporabi stranišča na izplakovanje, saj so skoraj vsi po vrsti poznali samo stranišče »na štrbunk«. Pri tem je izrecno poudarila, da morajo po končani uporabi potegniti vodo in si umiti roke. Nekaj kasneje je ugotovila, da so učenci njene besede vzeli dobesedno in so si kar v straniščni školjki umivali roke.

14 https//www.os-marijevere.si.

A ne za dolgo, že naslednje šolsko leto 1964/65 se je število učencev močno povečalo, k čemur je delno prispevala tudi reorganizacija šolstva na Kamniškem (1964), ko je šola dobila še podružnice na Selih, v Lokah, Šmartnem, Zgornjem Tuhinju, Špitaliču in Motniku. Učenci s podružnic so matično šolo v Kamniku obiskovali od 5. do 8. razreda.

Leta 1964 je šola dobila zdajšnje poimenovanje. Občinska skupščina je namreč sklenila, da se bo šola poimenovala po nedavno preminulem aktivistu OF in borcu za boljše delavsko življenje, ki je deloval na Kamniškem, Tomu Brejcu. Njegov doprsni kip je v avli šole 7. februarja 1968 odkril pisatelj France Bevk, ki je bil v ljudski šoli v Novakih pri Cerknem Brejčev učitelj. V naslednjih letih so bile urejene zunanje površine za pouk telesne vzgoje, leta 1967 rokometno igrišče, ki je bilo v souporabi obeh šol.[15] V tem obdobju so bili ravnatelji Dana Mišič, Danilo Brnot, Anica Istenič in Ivan Justinek.

Osnovna šola Toma Brejca (Vir: Naša šola skozi čas 1939–2009. 10)

Pri tehničnem pouku (Arhiv Janeza Trebušaka)

Športna oprema pri telovadbi (Arhiv Janeza Trebušaka)

Valeta v šolski telovadnici (Arhiv Janeza Trebušaka)

V sklopu centralne šole je od leta 1964 delovalo **šest podružnic**. Vsem je nova reorganizacija prinesla veliko olajšanje, saj so bile vse kadrovsko in prostorsko zelo podhranjene. Najbolj razveseljivo je bilo to, da se je dokončno nehalo celodnevno poučevanje v težkih razmerah kombiniranega pouka od prvega do osmega razreda. Vendar ne takoj, na šolah so še ostali učenci od 6., 7. in 8. razreda, ki se niso mogli avtomatično prešolati na centralno šolo v ustrezen razred, ker zaradi prilagojenega predmetnika na podružnicah niso imeli potrebnega predznanja. Zato so dokončali osnovnošolsko obveznost na domačih šolah. Na manjših podružnicah se kombiniranim oddelkom ni bilo mogoče izogniti zaradi majhnega števila učencev.

Na podružnični šoli Sela pri Kamniku sta v šestdesetih letih običajno poučevali dve učni moči. Na šoli sta bili na voljo tudi dve kadrovski stanovanji. Učitelji so se pogosto menjavali, a upraviteljica Radka Veršnik je skrbela za kontinuiteto, saj je tukaj poučevala od leta 1946 do upokojitve 1981. Materialni pogoji so se le počasi boljšali, oskrba z učili je bila šibka. Največjo težavo je običajno predstavljalo ogrevanje šolskih prostorov.

Za ilustracijo, kakšna je bila organizacija pouka v šolskem letu 1965/66:[16]

15 Naša šola skozi čas 1939–2009. V: *Zbornik ob 70-letnici začetka gradnje naše šole in 45-letnici OŠ Toma Brejca.*

16 80 let šole na Selih. V: *Zbornik ob 80-letnici šolstva na Selih*.

1. razred	16 učencev	popoldne
2. in 3. razred	21 učencev	dopoldne
4. in 6. razred	16 učencev	dopoldne

Podružnična šola Sela pri Kamniku (Vir: Naša šola skozi čas 1939–2009. 13)

Tudi **podružnična šola Loke** je bila dvorazrednica z dvema stanovanjskima enotama. Tudi tu je pouk potekal v kombiniranih oddelkih. Na šoli je v začetku šestdesetih let poučevala takrat priznana mladinska pisateljica in pesnica Majda Peterlin - Vida Brest (partizansko in umetniško ime). V času njenega službovanja na Lokah so tuhinjske šole večkrat obiskali njeni prijatelji, znani literati: Tone Pavček, Neža Maurer, France Bevk, Tone Seliškar, Kristina Brenkova, Mila Kačič in Vera Albreht.

Učenci s Tonetom Pavčkom, Tonetom Seliškarjem, Francetom Bevkom (zadnja vrsta) in Vido Brestovo (v sredini), z učiteljem Doretom Drovenikom (zadaj desno), učiteljicama Vido Drovenik (zadaj levo) in Marico Žavbi (spredaj desno) (Arhiv Tatjane Drovenik Čalič)

Med manjše dvorazredne podružnice s kombiniranimi oddelki sta spadali tudi **šola v Špitaliču in Motniku**. Učenci iz obeh šol pa so po letu 1964 (reorganizacija šolstva) zaradi bližine in lažje organizacije prevoza obiskovali pouk od 5. do 8. razreda na osnovni šoli Vransko. Za obe podružnici je bilo značilno tudi to, da sta imeli vedno kadrovske probleme, čeprav so bila na šolah na voljo učiteljska stanovanja. V Špitaliču so se učitelji pogosto menjavali, kar za samo šolo ni bilo dobro. **V Motniku** se je ta problem reševal na plečih učiteljice Pavle Grutschreiber, ki je tu poučevala petindvajset let, od tega 20 let celodnevno, medtem ko so drugi učitelji ostajali le kratek čas.[17] Kombinirano poučevanje v dveh izmenah je iz pedagoških in didaktičnih razlogov izvirno organizirala takole:[18]

	dopoldne	popoldne
september–november	2. in 4. razred	1. in 3. razred
december–junij	3. in 4. razred	1. in 2. razred

Učenci in učiteljica Pavla Grutschreiber na podružnični šoli Motnik (Vir: Lepo je res na deželi, kjer šola prijazna stoji. 103)

Podružnično šolo Šmartno je pestil prostorski problem. Šolsko poslopje je nagrizel zob časa (zgrajena 1891). Ena sama učilnica, »veliki razred«, nikakor ni zmogla zadostovati za veliko število otrok, zato so uporabljali »malo« učilnico v bližnji občinski stavbi, nekoč mežnariji, stari vsaj 250 let, kjer je bila leta 1856 ustanovljena prva državna šola v Šmartnem. Mala učilnica ni ustrezala niti prostorsko niti higiensko, vendar so se v njej šolale generacije šmarskih učencev, dokler je ni sanitarna inšpekcija leta 1967 dokončno in odločno zaprla. Težavo so rešili tako, da so večjo učilnico prezidali v dve manjši in tako začasno rešili problem.[19] Za kontinuiteto je skrbela učiteljica Mija Matjan, ki je tu službovala od leta 1958 do upokojitve v devetdesetih letih.

17 Tatjana Drovenik Čalič, 2010: Lepo je res na deželi, kjer šola prijazna stoji. V: *Kronika ob 120-letnici šole v Motniku.* 188, 189.

18 Prav tam, 130, 131.

19 Od ljudske šole do devetletke. V: *Zbornik ob 110-letnici prve šolske zgradbe v Šmartnem v Tuhinju.*

Mala učilnica v občinski stavbi s starimi klopmi. Na fotografiji učiteljica Mija Matjan z učenci, deček v prvi klopi je bos. (Vir: Od ljudske šole do devetletke. 34)

Poslopje s povečanimi okni, kjer je bila učilnica od ustanovitve ljudske šole v Šmartnem leta 1856 do leta 1967. (Vir: Od ljudske šole do devetletke. 6)

Podružnica Zg. Tuhinj je bila po številu učencev in velikosti šole največja v Tuhinjski dolini. Na voljo so bile tri učilnice, v katerih je pouk na razredni stopnji potekal v čistih oddelkih, na predmetni stopnji pa v dveh kombiniranih oddelkih:

dopoldne	popoldne
3. razred	1. razred
4. razred	2. razred
7. in 8. razred	5. in 6. razred

Poučevali so trije učitelji, in sicer Marica Žavbi in zakonski par Vida in Dore Drovenik. Bili so utečena trojica, saj so skupaj poučevali več kot četrt stoletja, od leta 1950 pa vse do njihove upokojitve. Stalnost učiteljev na podružnični šoli je zelo pomemben dejavnik za uspešno delo šole in razvoj kraja. Upravitelj Dore Drovenik je bil tudi nekak neformalni vodja aktiva učiteljev podružničnih šol in vezni člen med centralno šolo in podružnicami.[20]

20 Šola na Hribu. V: Kronika osnovne šole Zgornji Tuhinj.

Zadnja generacija tuhinjskih osmošolcev je zapustila šolo leta 1967. (Arhiv Tatjane Drovenik Čalič)

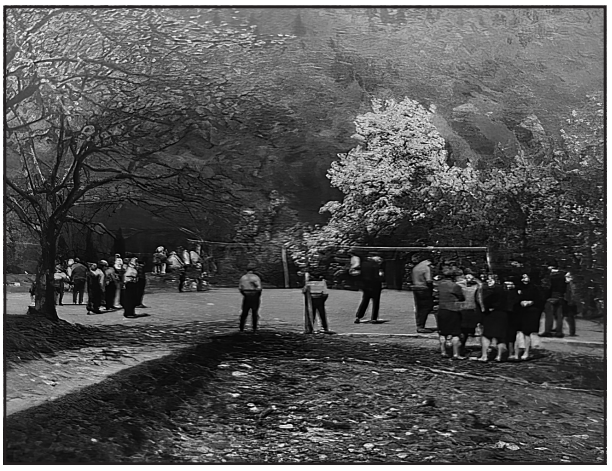
Na šoli je pod vodstvom Vide Drovenik zelo uspešno delovala pionirska knjižnica, ki je bila velikokrat pohvaljena in postavljena za zgled ostalim šolskim knjižnicam na podružničnih šolah zaradi velikega števila knjižnih enot in številnih mladih bralcev. Šola je izstopala tudi po uprizarjanju otroških in mladinskih iger pod vodstvom iste mentorice.[21]

Učitelji na podružnicah so pozitivno sprejemali priključitve k centralni šoli. Strokovne in družabne povezave so hitro zaživele, skrajšala se je učna obveznost, zlasti so bili cenjeni strokovni aktivi in poučne ekskurzije po domovini in tujini.

Značilna učilnica na podružnični šoli: 1. razred na podružnici Zg. Tuhinj z učiteljico Vido Drovenik (Arhiv Tatjane Drovenik Čalič)

21 Leta 1969 je Vida Drovenik prejela bronasto plaketo občine Kamnik, 1972. pa nagrado sklada Toma Brejca v ugledni družbi profesorja Sama Vremšaka. *Kamniški občan*, 1972, 11, številka 9.

Na šolskem igrišču – podružnica Zg. Tuhinj (Arhiv Tatjane Drovenik Čalič)

Del šolskega kolektiva Osnovne šole Komenda - Moste leta 1963. Zadaj levo ravnatelj Marjan Založnik. (Vir: Diplomska naloga Rafka Laha Razvoj šolstva v Komendi in Mostah od 1976 do danes. 88)

Osnovna šola Komenda - Moste

Med vojno je bilo šolsko poslopje v Komendi (zgrajeno 1872) požgano in porušeno. Pouk je potekal v zasilnih šolskih prostorih v Domu v sobi nad odrom, v Glavarjevem špitalu, dve šolski sobi s pisarno pa sta že bili v nekdanji prosvetni dvorani »Na štifengi«. Leta 1954 je bila zgrajena nova šola v Mostah, kamor se je preselila Nižja gimnazija Komenda. Za tedanje čase je bila šola prostorna in sodobna, na kar kaže že podatek, da je bila zgrajena tudi telovadnica. Leta 1961 je imelo telovadnico le 14 % vseh šol v Sloveniji, medtem ko so v Mostah otroci telovadili v svoji prostorni dvorani že devet let.

Po šolski reformi leta 1958 je bila ustanovljena osnovna šola Komenda - Moste, ki je delovala na dveh lokacijah. V Mostah je bila popolna osemletka. Šolarji iz komendskega okolja so prve štiri razrede obiskovali v Komendi, 5., 6., 7. in 8. razred pa v Mostah.[22] Od ustanovitve dalje vse do leta 1975 je bil ravnatelj šole Marjan Založnik.

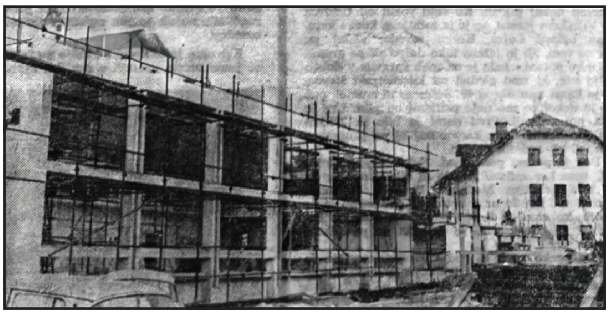

Osnovna šola Komenda - Moste (Vir: Diplomska naloga Rafka Laha Razvoj šolstva v Komendi in Mostah od 1976 do danes. 64)

Da bi v Komendi našli primeren skupni prostor za nižje razrede, so zgradili novo šolsko poslopje v nekdanji Kapli vasi med Mostami in Komendo, kamor so se preselili v letu 1970.

Osnovna šola Stranje

Šolsko poslopje v Stranjah je bilo zgrajeno leta 1913. Med vojno leta 1943 je bilo požgano in nato po vojni obnovljeno. Pred šolsko reformo leta 1958 je bilo na šoli osem oddelkov, od 1. do 8. razreda, vendar ni imela statusa nižje gimnazije (kakor OŠ Komenda - Moste). Po šolski reformi pa je šola v Stranjah sicer dobila status centralne šole, ene izmed štirih v občini Kamnik, vendar ni imela enakega položaja kakor centralni šoli v Kamniku. V višjih razredih so še vedno poučevali učitelji z učiteljiščem in predmetni učitelji, šolo pa je vodil upravitelj in ne ravnatelj. Prvi ravnatelj je postal Slavko Šteblaj, in to šele leta 1962. Zaradi naraščajočega števila učencev in posledično velike prostorske stiske se je v šolskem letu 1967/68 pričela gradnja nove šole. Nova šola, v kateri je bilo 9 učilnic, pripadajoči kabineti, knjižnica in telovadnica, je bila slovesno predana namenu 8. februarja 1971.[23]

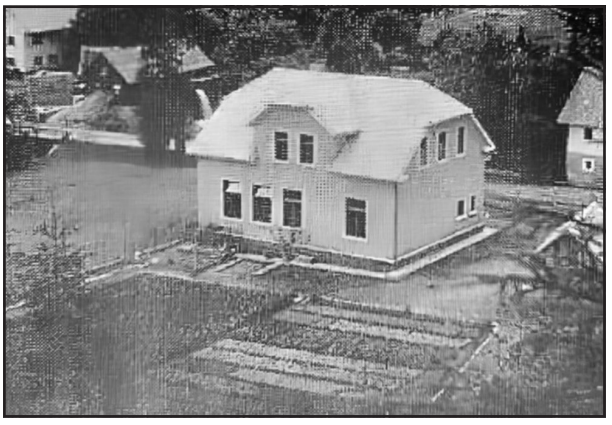

Gradnja nove osnovne šole v Stranjah. V ozadju stara šola. (Vir: Kamniški občan, 1970, IX, številka 5–6)

22 Rafko Lah: Diplomska naloga Razvoj šolstva v Komendi in Mostah od 1976 do danes.

23 https://www.os-stranje.si/sola/zgodovina-sole/.

Podružnična šola Gozd leži v naselju Krivčevo, ki je 7 km iz Zgornjih Stranj. Tudi, ko je zakon o osemletki leta 1958 predvidel delitev na centralne in podružnične šole, je šola Gozd ostala samostojna, ker je bilo na njej tudi 90 učencev.[24] Šele pet let pozneje, ko je v Stranjah nastala centralna osemletna šola, se je osnovna šola Gozd preimenovala v podružnično šolo. V šolskem letu 1964/65 je osnovna šola Gozd postala podružnica šole v Stranjah. Na šoli je dolga leta od 1946 do upokojitve poučevala učiteljica in upraviteljica Milena Romšak.[25]

Podružnična šola Gozd (Vir: Marija Štupar in Valentina Brnot: 80 let šole Gozd 1931–2001. http://dolinacrne.blogspot.com/2001/02/70-let-sole-gozd-1931-2001.html)

Srednje šolstvo

Strokovno izobraževanje

V Kamniku sta po vojni delovali dve nižji strokovni šoli: **Vajeniška šola brivsko-frizerske stroke** republiškega značaja in **Vajeniška šola kovinarskih strok** bolj občinskega značaja. Obe sta se stalno soočali z nedorečenim financiranjem in prostorskimi problemi. Delovali sta po različnih lokacijah: v osnovni šoli na Glavnem trgu (v pošti), v sedanji šoli Toma Brejca, v uršulinskem samostanu v Mekinjah. Obe sta bili brez učnih delavnic. Pomagale so bližnje tovarne Smodnišnica, Titan, Stol in tudi Invalidni dom. Še zlasti kovinarska šola se je soočala z izredno slabimi prostorskimi pogoji, ki niso omogočali celovitega uresničevanja učnih načrtov. V Mekinjah niso imeli ustrezne razsvetljave, opreme in učil.

Šolska reforma je zajela tudi srednje strokovno (poklicno) izobraževanje s preobrazbo vajeniškega v poklicno šolstvo. Vsebinske spremembe in zahtevnost učnih načrtov so pogojevale tudi ustrezne materialne pogoje in organizacijo dela. Zaostrila je prostorske in kadrovske pogoje. To je med drugim prispevalo, da sta obe kamniški vajeniški šoli v šolskem letu 1962/63 prenehali z delovanjem,[26] čeprav je obe šoli obiskovalo razmeroma veliko učencev.[27]

Vendar želja in potreba po izobraževanju strokovnih kadrov ni zamrla. V času reformnih prizadevanj in iskanja novih rešitev so pričeli delovati oddelki za odrasle, in sicer:

- srednja tehniška šole strojne stroke, 41–45 slušateljev, od l. 1959 do 1963;
- dislocirani oddelek ekonomske srednje šole, 42 slušateljev, od l. 1959 do 1963.

Gimnazija

Potreba in želja po ustanovitvi gimnazije, ki bi omogočala študij na višjih šolah in univerzi, sta v Kamniku segali že v leto 1919. Pravi čas za uresničitev pa je nastopil s povojno graditvijo in težnjo približati šolo vsem, ki so nadarjeni in sposobni. Pred tem časom je bilo šolanje na gimnaziji predrago in predaleč, da bi bilo bolj dostopno večjemu številu mladih. Šolsko leto 1945/46 je bilo pomembna prelomnica na področju kamniškega šolstva. Najprej je bila v Kamniku ustanovljena nižja gimnazija, leta 1948 po so od ministrstva dobili dovoljenje, da bo ta lahko prerastla v osemrazredno višjo gimnazijo. Ustanovitev popolne gimnazije je bila za Kamnik velik, a tudi prestižni dogodek, saj je kraj pridobil popolno srednjo šolo.

Po pretvorbi nižje gimnazije v višje razrede osemletke je ostalo na kamniški gimnaziji le 8 razredov, po dve paralelki v vsakem letniku, in 10 profesorjev. Po letu 1958 se je pojavila tendenca po ukinjanju manjših šol, kamor je sodila tudi kamniška gimnazija. Zaradi zaostrenih materialnih in kadrovskih zahtev se je v procesu reforme srečevala s finančnimi problemi. Občina Kamnik se je zavedala pomena splošnoizobraževalne šole, zato je bilo vloženih ogromno naporov, da se je gimnazija obdržala in dobila sodobnejše prostore v novozgrajeni stavbi OŠ Frana Albrehta. Opremljenost učilnic in kabinetov je zadoščala zahtevam in pogojem za verifikacijo, ki jo je gimnazija pridobila junija 1963.[28] Velja omeniti tudi to, da so se prav v tem času za ustanovitev gimnazije potegovale tudi Domžale, ki so po nekaterih kriterijih imele boljše pogoje. Vendar je nekako pretehtal Kamnik, tudi zaradi tradicije in ugleda, ki si ga je ustanova pridobila v relativno kratkem času.

Za ilustracijo naj omenimo, da je gimnazija Kamnik v šolskih letih 1963/64 in 1964/65 kar dvakrat zaporedoma dosegla drugo mesto med 38 srednjimi šolami v Ljubljanskem okraju, pri čemer so ocenjevali učni uspeh, krožke, pomoč slabšim dijakom, urejenost učilnic in šolskega okolja, sodelovanje z mestom in mladinsko organizacijo.

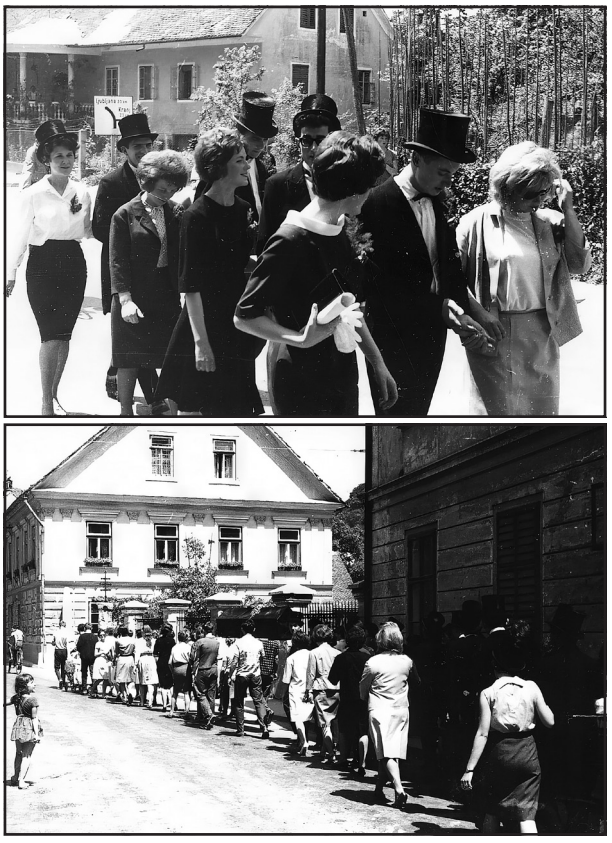
24 Leta 2001 jo je obiskovalo samo 9 učencev iz KS Črna in KS Sela.

25 Marija Štupar, Valentina Brnot: 70 let šole Gozd 1931–2001. Vir: http://dolinacrne.blogspot.com/2001/02/70-let-sole-gozd-1931-2001.html.

26 Kovinarska šola se je preselila v poklicno kovinarsko šolo Domžale, frizerska pa na Center strokovnih šol v Ljubljano.

27 *Ob 40-letnici srednjega šolstva v Kamniku 1949–1989*. 7.

28 *Ob 40-letnici srednjega šolstva v Kamniku 1949–1989*. 8.

Maturantski sprevod leta 1964 (Arhiv Majde Tratnik)

V tem času so bili ravnatelji: profesor Jože Sluga (1961–1962), karizmatični profesor Zvone Verstovšek (1962–1969) in Ivan Justinek. Zadnji se je bil takoj z nastopom leta 1969 prisiljen spopasti z vnovično nevarnostjo ukinitve kamniške gimnazije. Po novih republiških merilih o financiranju srednjega šolstva je sodila med manjše šole in je bila kot taka predraga. Novi ravnatelj se je dobro zavedal, kaj bi izguba gimnazije pomenila za Kamnik. Ob podpori profesorskega zbora je uspel racionalizirati notranjo organizacijo v tolikšni meri, da so ob istih prostorskih pogojih lahko vpisali večje število učencev, namesto v 8 kar v 12 oddelkov.[29]

Maturanti in profesorski zbor leta 1971 (Vir: Ob 40-letnici srednjega šolstva v Kamniku 1949–1989. 17)

29 Prav tam. 16.

Po šolski reformi leta 1958 se je gimnazija izenačila z ostalimi 4-letnimi srednjimi šolami. Matura je bila zamenjana z zaključnim izpitom. Ta je v začetku obsegal izdelavo in zagovor seminarske naloge. V šolskem letu 1963/64 so bili dodani: izpit iz slovenskega jezika, tujega jezika ali matematike (izbirno) in izpit iz izbranega predmeta. Leta 1969 je bil dodan še izpit iz novejše zgodovine jugoslovanskih narodov in družbene ureditve.[30]

V sklopu slavnostnih prireditev je na predlog delovne skupnosti kamniške gimnazije Skupščina občine Kamnik oktobra 1970 sprejela sklep, da se Gimnazija Kamnik preimenuje v gimnazijo Rudolfa Maistra.[31]

Zavod za usposabljanje invalidne mladine

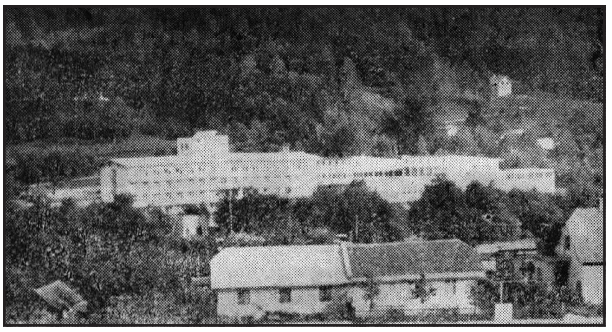
Začetki zavoda segajo v leto 1947, ko je bil ustanovljen Dom invalidne mladine (DIM) Kamnik na Cankarjevi cesti v Mekinjah. V začetku je bil poudarek na socialnih in zdravstvenih programih. Šolski programi so se začeli uvajati od leta 1951 dalje, in sicer najprej poklicni programi, zatem pa tudi osnovnošolski. Od vsega začetka dalje je imel zavod, za razliko od ostalih šolskih ustanov v Kamniku, republiški značaj[32]. Leta 1956 se je preimenoval v Zavod za usposabljanje invalidne mladine (ZUIM). Z uspešno razširitvijo zavoda sta se zelo dvignila njegov pomen in ugled. ZUIM je bil takrat sprejet v program Unicefa kot edina tovrstna ustanova v Jugoslaviji. Prejel je veliko sredstev, s čimer se je materialno in strokovno zelo okrepil.

Dom invalidne mladine Kamnik na Cankarjevi cesti v Mekinjah (Vir: http://www.cirius-kamnik.si/o-zavodu/zgodovina-zavoda/)

V letu 1964 je bil zavod preseljen na sedanjo lokacijo na Novi trg. Poslopje je bilo zgrajeno po sodobnih standardih in funkcionalni povezanosti prostorov. Osrednji del je predstavljal internat za 180 gojencev. Všolani so bili otroci od 6. leta starosti iz vse Slovenije, ki so tu opravili osnovnošolsko obveznost. Gojenci so se usposabljali za poklic urarja, vrtnarja, radiomehanika, elektromehanika ali krojača, za šiviljsko in pletilsko stroko, nekateri so obiskovali tudi gimnazijo.

30 Prav tam. 8.
31 Prav tam. 21.
32 http://www.cirius-kamnik.si/o-zavodu/zgodovina-zavoda/.

Zavod za usposabljanje invalidne mladine (Vir: Kamniški občan, 1964, III, številka 8)

Vsako leto je zavod zapustilo povprečno 30 gojencev, usposobljenih za samostojno življenje.[33]

V šolskem poslopju je bilo 6 učilnic za praktično delo in 6 učilnic za pouk osnovne in strokovne šole, knjižnica, zbornica in kabineti. Urejeni so bili tudi prostori za zdravstveno oskrbo gojencev, terapije ter prostori za individualno telovadbo. Poleg teh sta bila v kompleksu tudi klasična telovadnica in zimski plavalni bazen. V posebni štirinadstropni stolpnici so bile pisarne in kadrovska stanovanja.

Leta 1967 je bilo v zavodu zaposlenih 105 delavcev, od tega 33 pedagoških in 23 zdravstvenih.

Prvi direktor je bil Srečko Rot. Skupaj s soprogo Marijo Rot, ki je vodila poklicno šolo, sta zavod uspešno vodila dolgo vrsto let. Gradnjo so financirali republiški Zavod za socialno zavarovanje, republiški Sklad za šolstvo, Sklad za socialne ustanove, Zavod za zaposlovanje delavcev, Okrajni ljudski odbor in sam Zavod za usposabljanje invalidne mladine.[34] Ves kompleks poslopij je zavzemal 7.000 m^2 uporabnih površin. Zavod je dejansko predstavljal eno najpomembnejših socialnovarstvenih ustanov v republiki Sloveniji.[35]

Glasbena šola

Glasbena šola v Kamniku je bila ustanovljena leta 1953. V šestdesetih se je povečala na 5 oddelkov, dodani so bili še plesni oddelek, oddelka za besedno umetnost in likovno vzgojo ter pevska šola. Šola se je tedaj preimenovala v Zavod za estetsko vzgojo. Delovala je v nekdanji občinski zgradbi na Kolodvorski ulici št. 2 (stara knjižnica). Najbolj jo je pestilo pomanjkanje ustreznega učiteljskega kadra. Izšolani kamniški glasbeniki so se raje zaposlovali v osnovnem in srednjem šolstvu, ker so bili tam osebni dohodki za enako število pedagoških ur občutno višji. Tudi učni prostori so bili neprimerni, bilo jih je premalo in pozimi jih ni bilo mogoče ogreti. V stavbi so bili naseljeni tudi drugi stanovalci, s katerimi je imelo vodstvo šole neprestane težave.

Decembra 1968 so se rešili vsaj prostorski problemi, ker so se preselili na novo lokacijo, v novozgrajeni zdravstveni dom na Kajuhovi 11, kjer domuje še danes. Novi prostori so omogočili pouk orkestrske igre. Sredi šestdesetih let je bil ustanovljen Komorni orkester Kamnik, ki se je kasneje združil z orkestrom Glasbene šole Domžale – in nastal je Simfonični orkester Domžale - Kamnik, ki deluje še danes. Ker novonastali oddelki nikakor niso zaživeli, je šola spet privzela staro ime Glasbena šola Kamnik.

Dijaški dom

Del kamniške šolske ponudbe je bil tudi Dijaško-vajenski dom v Tomšičevi ulici (današnja OŠ 27. julij). V petdesetih je bil polno zaseden, v šestdesetih pa so se dijaki in vajenci v šolo vozili od doma, kar je omogočal razvoj javnega prevoza. Leta 1964 je bilo glede na kapacitete le 30 % otrok v internatski (celodnevni) oskrbi. Ostalo so bili otroci v dveh oddelkih dnevnega varstva, predhodnikih današnjega podaljšanega bivanja. Potrebe po dnevnem varstvu so se hitro večale, zato so sklenili obstoječe prostore z delno predelavo prilagoditi za varstvo otrok po pouku. Vsi otroci so prejeli po 2 obroka hrane (zajtrk in kosilo ali kosilo in večerjo). Varstvena ustanova je poslovala od 5.30 do 16. ure za prvo skupino (1. do 4. razred), za starejše otroke od 5. do 8. razreda pa do 18. ure.[36]

Potek šolskega leta

Šolsko leto se je pričelo v prvih dneh septembra in končalo konec junija, to je bilo 210 dni pouka. Potekal je od ponedeljka do sobote, razen na podružnicah, kjer je bil tudi četrtek za učence pouka prost dan (do leta 1964). Pouka prosti dnevi so bili še ob praznikih: dan mrtvih, dan republike 29. novembra, novo leto, kulturni praznik 8. februarja, dan OF 27. aprila, praznik dela 1. maja, dan mladosti 25. maja. Šolsko leto se je pričelo septembra in je bilo razdeljeno na dve polletji, ki sta bili ločeni s 14-dnevnimi šolskimi počitnicami v februarju. Spričevala oz. izkaze so dobili dvakrat letno: ob polletju in konec šolskega leta v zadnjih dneh junija.

Pred prazniki so na šoli obvezno potekale proslave, učitelji pa so z učenci prirejali številne proslave tudi za krajevne skupnosti. Ob novem letu so potekale še posebno prisrčne prireditve z obdaritvijo in obiskom dedka Mraza. Pri tem so šolam priskočile na pomoč kamniške delovne organizacije, ki so v okviru patronata posamezni šoli, ki jim je bila dodeljena, poklonili individualna ali skupinska darila.[37] Na razredni stopnji so sprejeli in nosili Kurirčkovo pošto, na predmetni stopnji pa Titovo štafeto. Vse to je popestrilo šolski vsakdan, za učitelje pa je pomenilo dodatno delo, saj je bilo vedno potrebno prirediti vsaj krajšo proslavo. Zlasti so bili obremenjeni učitelji na podružnicah, ker jih je bilo malo in se tovrstno delo ni moglo porazdeliti.

33 Mnogi mladi ljudje so se tukaj tudi srečali, se poročili in zaživeli družinsko življenje. Na življenje v zavodu so ohranili najlepše spomine in so ob raznih slovesnostih radi obiskali ustanovo, kakor da bi se vračali domov. Tu so bili vedno prisrčno sprejeti, za kar je imel posebne zasluge direktor Srečko Rot. Tako je ustanova tudi s tega stališča odigrala pomembno socialno vlogo. To mi je dobro znano iz bližnjega sorodstva. (Opomba avtorice.)

34 *Kamniški občan,* 1964, letnik 3, številka 8.

35 *Kamniški občan*, 1964, letnik 3, številka 9.

36 *Kamniški občan*, 1968, VII, številka 9.

37 Kot primer navajam: podružnica Zg. Tuhinj je bila pod patronatom tovarne Utok, podružnica Šmartno trgovskega podjetja Kočna, centralna šola Toma Brejca tovarne Stol … (Opomba avtorice.)

Učenci

V šolskem letu 1960/61 je bilo v občini Kamnik 3309 osnovnošolcev[38], od leta 1965 do 1970 se je število gibalo okrog 3000, pri čemer je zanimivo to, da se je spreminjala njihova prostorska razdelitev glede na večje naseljevanje okrog Duplice in Kamnika, nižalo pa se je število učencev na podružnicah.[39] Šolska obveznost je veljala od 7. do 15. leta starosti. Z izboljšanimi učnimi pogoji se je dvignil tudi učni uspeh, zlasti je upadlo število otrok, ki niso zaključili vseh razredov osemletke. V skladu s takratnim družbenim sistemom so bili ob dnevu republike prvošolčki – cicibani – slovesno sprejeti v Pionirsko organizacijo, sedmošolci pa ob dnevu mladosti v Mladinsko organizacijo. Vsi so bili včlanjeni tudi v podmladek Rdečega križa.

Sprejem v pionirsko organizacijo (V: Od doma do šole. 241)

Večina učencev je bila naročena na mladinsko periodiko, ki je bila zelo pestra in kvalitetna. Posebno popularni so bili *Ciciban* in *Pionirski list, Pionir* in *Kurirček*, ki so jih kot popestritev vključevali v učne programe. Knjižni zbirki Čebelica in Sinji galeb sta bili za nekatere edine knjige, ki so jih imeli doma in jih je prebirala vsa družina.

V šoli je delovala mlečna kuhinja, vsi otroci so bili naročeni na malico. Na podružnicah, oddaljenih od zdravstvenega doma, so se na šoli izvajali tudi zdravniški in celo zobozdravniški pregledi in cepljenja učencev. Za oddaljene šolarje je bil organiziran poseben šolski prevoz, ki je bil brezplačen.

38 Nekaj statističnih podatkov o šolstvu v Domžalski in Kamniški občini je v *Kamniškem zborniku* VIII, 1962, 159.

39 Razvoj občine Kamnik v sedemdesetih letih. V: *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav* s *simpozija ob 750-letnici mesta.*

Pričakovanje Kurirčkove pošte na vrhu Kozjaka (Arhiv Tatjane Drovenik Čalič)

Učitelji

V šestdesetih je bilo na osnovni šoli mogoče najti kar štiri izobrazbene profile učiteljev. Na podružničnih šolah so službovali učitelji in učiteljice s končanim petletnim učiteljiščem in učiteljice tečajnice. To so bile učiteljice, ki so po koncu vojne končale t. i. pedagoške tečaje, nekajmesečna pripravljalna usposabljanja, s katerimi so jih usposobili za poučevanje. Svojo strokovno izobrazbo so dopolnjevale še nekaj let, tako da so med počitnicami obiskovale dopolnilne tečaje, nato pa so morale opraviti strokovni izpit.[40] Na centralnih šolah so poleg učiteljev z učiteljiščem poučevali še predmetni učitelji s končano prvo stopnjo fakultete. Profesorjev z univerzitetno izobrazbo je bilo na osnovnih šolah manj, ker so večinoma službovali na srednjih šolah.

Učitelji, ki so poučevali na podružnicah, so pri plačah prejemali še posebne dodatke: za težko delovno mesto (različno glede na oddaljenost šole od mesta oz. glavne ceste), za celodnevno poučevanje, za dvojno, trojno, celo četverno kombinacijo.[41] Upravitelj oz. vodja podružnice je prejemal še vodstveni dodatek.

Učna obveznost razrednega učitelja v mestu je znašala okrog 24 pedagoških ur, odvisno od razreda, v prvem manj, v četrtem pa več. Njihovi podeželski kolegi, ki so praviloma globoko v šestdeseta poučevali celodnevno, so tedensko opravili več kot 35 pedagoških ur, čeprav naj bi bila to zgornja meja.

Od vseh učiteljev se je pričakovalo, da so bili v skladu s tedanjo idejno doktrino aktivno družbeno aktivni kot vodilni člani družbenopolitičnih organizacij in kulturnih društev. Zlasti je to veljalo za podeželsko učiteljstvo.[42]

40 Na ta način so po vojni reševali pomanjkanje učiteljstva, celo učiteljišče je bilo nekaj let skrajšano na štiri leta. (Opomba avtorice.)

41 Za dvojno kombinacijo – 2 razreda istočasno: 10 % dodatka, za trojno – 3 razredi istočasno: 15 % dodatka. (Opomba avtorice.)

42 Od ljudske šole do devetletke. V: *Zbornik ob 110-letnici prve šolske zgradbe v Šmartnem v Tuhinju*.

Novosti pri pouku

Aprila 1960 so bili sprejeti novi učni načrti, kar je pomenilo tudi nove učne predmete, spoznavanje prirode in družbe (SND) v tretjem razredu in spoznavanje narave (SN) in spoznavanje družbe (SD) v četrtem razredu. Leto 1965 predstavlja pričetek organizacije varstva po pouku sedanjega podaljšanega bivanja. Bralna značka je bila prvič uvedena v šolskem letu 1967/68.

V šolskem letu 1969/70 je bila uvedena Mala šola kot predpriprava za vstop v šolo za otroke, ki niso bili vključeni v vrtce, s katero bi jim olajšali prehod v prvi razred.

Zaradi naraščajočega prometa in nesreč učencev na poti v šolo sta bila v predmetnike uvedena prometna vzgoja in tekmovanje Mladi prometnik. Kot tekmovanje v znanju se je v začetku sedemdesetih pod pokroviteljstvom *Pionirskega lista* pričela Vesela šola, ki poteka še danes.

Sklep

Na področju osnovnega in srednjega šolstva so se v šestdesetih letih udejanjile spremembe, ki jih je uzakonila šolska reforma leta 1958. Država si je opomogla od opustošenja ob koncu druge svetovne vojne, izboljšanje ekonomskih razmer in napredek sta se odražala na vseh področjih družbenega življenja. »Baby boom« – generacija otrok, rojenih v letih 1952 in 1953, je v začetku desetletja prvič prestopila šolski prag. Obstoječi šolski prostor enostavno ni več zadoščal. Temu je sledil pravi šolski investicijski bum, če naj omenimo samo gradnjo OŠ Frana Albrehta z gimnazijo, Zavoda za usposabljanje invalidne mladine, telovadnice pri zdravstvenem domu, šol na Duplici in v Stranjah ter adaptacije podružničnih šol. Osnovne šole so razpolagale s 65 učilnicami s skupno površino 4180 m^2.[43] Z novimi javnimi zgradbami so Kamnik in okoliški kraji spremenili svojo zunanjo podobo, z izboljšanimi pogoji v šolstvu se je spremenila dostopnost do srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja. Šestdeseta leta so tudi desetletje prenovljenih učnih načrtov za osnovne in srednje šole in novih načinov poučevanja. Z manjšimi korekcijami so te spremembe v šolstvu veljale desetletja, vse do uvedbe devetletke, in tako zaznamovale življenja generacij mladih v občini Kamnik.

Prispevek je nastal na pobudo Marka Kumra in Medobčinskega muzeja Kamnik v okviru študijskega krožka Bilo je nekoč v Kamniku.

43 Franc Svetelj, 1985: Razvoj občine Kamnik v sedemdesetih letih. V: *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*.

Viri in literatura

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2009: *Lepo je res na deželi, kjer šola prijazna stoji. Kronika ob 120-letnici šole v Motniku.*

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2001: *Od ljudske šole do devetletke 1891–2001. Zbornik ob 110-letnici prve šolske zgradbe v Šmartnem v Tuhinju.*

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2002: *Šola na Hribu. Kronika osnovne šole Zg. Tuhinj*.

Milena KUNEJ, Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2013: *80 let šole na Selih. Zbornik ob 80-letnici šolstva na Selih*

Rafko LAH, 1997: Razvoj šolstva v Komendi in Mostah od 1976 do danes. Diplomska naloga.

N. N., 1962: Nekaj statističnih podatkov o šolstvu Domžalske in Kamniške občine. V: *Kamniški zbornik VIII.*

Srednja ekonomska in naravoslovna šola Rudolfa Maistra Kamnik, 1989: *Ob 40-letnici srednjega šolstva v Kamniku 1949–1989.*

Od doma do šole. Zbornik ob 100-letnici Društvenega doma (1911–2011) in šolske stavbe (1912–2012) v Mekinjah. Izdali in založili: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik in Krajevna skupnost Mekinje, 2012.

Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik 1963–2003. Zbornik ob 40. obletnici dograditve nove šole. Izdajatelj in založnik: OŠ Frana Albrehta Kamnik, 2003.

Pol stoletja Albrehtove šole. Zbornik ob 50-letnici poimenovanja šole po Franu Albrehtu. Založništvo in izdelava: Osnovna šola Frana Albrehta Kamnik, 2014

Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta. Založništvo in izdelava: Kulturna skupnost, 1985.

Kamniški občan, 1964, III, številka 8.

Kamniški občan, 1964, III, številka 9.

Kamniški občan, 1968, VII, številka 9.

Kamniški občan, 1972, 11, številka 9.

Dostopno na https://www.os-stranje.si/sola/zgodovina-sole/.

Dostopno na http://www.cirius-kamnik.si/o-zavodu/zgodovina-zavoda/.

Goran Završnik[1]
Podlimbarskega pot 4, Kamnik
goran.zavrsnik@domkulture.org

V sedemdesetih letih od Kino Doma do Doma kulture Kamnik

Osrednji hram kamniške kulture, najprej poimenovan Kino Dom, v sodobnem času pa Dom kulture Kamnik, je leta 2023 praznoval 70 let delovanja. Obletnico je ekipa Javnega zavoda za kulturo Kamnik, v okviru katerega od leta 2021 deluje, obeležila z več dogodki: od pregledne razstave, simpozija o standardizaciji kulturnih domov do tematske kulturne proslave in članka v aktualnem *Kamniškem zborniku*. Kino Dom je v času od nastanka pa do leta 1992 opravljal poslanstvo večnamenskega kulturnega doma, po desetletnem premoru pa od leta 2002 dalje poleg rednih abonmajskih programov predstavlja tudi pomembno podporno okolje za sodobne umetnosti, mladinske dejavnosti in projekte industrijske dediščine.
Ključne besede: Dom kulture Kamnik, 70 let delovanja, Javni zavod za kulturo Kamnik, abonmajske predstave, sodobne umetnosti, mladinska dejavnost, industrijska dediščina

In 2023, the central institution of Kamnik's culture, first called Kino Dom, and in modern times Kamnik's House of Culture, celebrated 70 years of operation. The team of the Public Institute for Culture Kamnik, within which it has been operating since 2021, marked the anniversary with several events, from an overview exhibition, a symposium on the standardisation of cultural centres to a thematic cultural celebration and an article in the current *Kamniški zbornik*. From its inception until 1992, Kino Dom performed the mission of a multipurpose cultural centre, and after a ten-year hiatus, from 2002 onwards, in addition to regular subscription programs, it also represents an important supporting environment for contemporary arts, youth activities and industrial heritage projects.
Keywords: Kamnik's House of Culture, 70 years of operation, Public Institute for Culture Kamnik, subscription performances, contemporary arts, youth activities, industrial heritage

Urbana kamniška legenda pravi, da je takratna uprava kamniške smodnišnice na željo delavcev, da bi imeli kino, odgovorila: Pa si ga zgradite. Ne vemo, če je bilo v petdesetih letih prejšnjega stoletja res tako, a dejstvo je, da je leta 1953 na travniku ob južnem zidu zrasla kvadratasta stavba, ki je v sedemdesetih letih postala sodobno opremljen kulturni dom. Da pa le ni vse iz trte zvito, dokazuje članek iz *Kamniškega občana*, kjer direktor kadrovsko-splošnega sektorja KIK Ferdinand Šegš navaja, da je bil to čas pomanjkanja, a tudi velike ustvarjalne volje ljudi in da so pri gradnji *»... sodelovali skoraj vsi delavci KI Kamnik z udarniškim delom, sama tovarna je skrbela za njihovo prehrano, izpolnjevala materialne potrebe s svojimi naročilnicami, skrbela za prevoze. Vse z namenom, da Kamnik pridobi kulturni dom, ki ga zasluži ...«*[2]

Dom kulture danes (Foto: Klemen Brumec)

Načrti stavbe so se skozi leta izgubili, a zasnova je bila dokaj enaka sedanji. Velika dvorana z balkonom in več kot 400 sedeži, ki se jih je dalo odstraniti in tako dobiti veliko površino za priložnostne zabave. V prvem nadstropju je bila plesna dvorana in stanovanja, v kleti pa kopalnica s skupnimi tuši, ki so jih uporabljali delavci smodnišnice pa tudi ostali Kamničani. Tako pripoveduje Angelca Jagodic, ena od kuharic v restavraciji ob veliki dvorani, ki je nudila hrano zunanjim delavcem smodnišnice, šoferjem in obiskovalcem filmskih in gledaliških predstav. Angelca je bila tudi v gostinski ekipi, ki je 28. avgusta 1964 pripravila obed za takratnega predsednika SFRJ Josipa Broza - Tita, ki se je nepričakovano ustavil v Kino domu. Glavna jed je bila sarma, postregli so mu jo v Gorenjskem kotičku.[3]

Gorenjski kotiček, z lesom obit prostor v kmečkem slogu, je ena od arhitekturnih zanimivosti v prvem nadstropju. V času nastajanja tega članka je že več kot trideset let vadbeni prostor Prvega slovenskega pevskega društva Lira Kamnik, ob začetku delovanja Kino doma pa so ga uporabljali predvsem za sestanke in manjše zabave.

Druga zanimivost pa spada bolj pod rubriko arhitekturnih anomalij. Med hodnikom v prvem nadstropju in kabino kinooperaterja je bil namreč meter in pol visok prostor, ki je bil očitno napaka pri gradnji, saj je bil zaradi svoje višine neuporaben za kakršno koli dejavnost. V novejšem obdobju so uporabniki ta prostor poimenovali »Malkovicheva soba«, po prizoru iz filma Biti John Malkowich, kjer se nekaj prizorov dogaja v podobno visoki sobi.

Za spored kino predstav je skrbelo podjetje Kino Kranj, za logistiko ostalih prireditev pa eden od za to zadolženih delavcev v smodnišnici. Filmi, ki so si jih v tistem času lahko ogledovali obiskovalci, so bili žanrsko in kulturno zelo raznoliki. Takle je bil program junija 1962: ameriški film Serenada velike ljubezni, jugoslovanski Ti loviš, angleški Sinovi in ljubimci, romunski Oprostite, napačna zveza, italijanski Kam s

1 Koordinator kulturnega programa, Javni zavod za kulturo Kamnik.

2 Ferdinand Šegš, 1995: Kulturni dom so gradili Barutanci. *Kamniški občan*, št. 4.

3 Urednik, 1964: Predsednik Tito v Kamniku. *Kamniški občan*, št. 8.

Kino DOM v letu 1960 (Arhiv Doma kulture)

truplom?, ruski Don Kihot, poljski Križarji, nemški Deklica Rosemarie in francoski film Francozinja in njena ljubezen.[4]

Poimenovanje kulturnega doma se je vsa ta leta po malem spreminjalo. Tako ugotavlja dr. Marjeta Humar v članku Do kdaj še in čemu Kino Dom?,[5] kjer zapiše, da se je stavba na Fužinah najprej imenovala Kulturni dom, kasneje pa Kino Dom ali Kino dom in da so zapisovalci večkrat uporabljali kar zapis DOM. To zadnje verjetno zaradi tesne povezanosti stavbe z delovanjem gostinskega podjetja DOM, ki je v šestdesetih letih izvajalo gostinske dejavnosti in različna praznovanja (op. avt).

Od obnove leta 2002 se je uveljavilo ime Dom kulture Kamnik.

A precej let pred tem, leta 1971 in 1972, je Bojan Schlegel izvedel prvo večjo prenovo Kino Doma. Podrobnosti prenove so sicer le bežno zabeležene[6], a po pogovoru s takratnim članom upravno-programskega odbora v okviru Kulturne skupnosti Kamnik vemo, da je takrat Kino Dom dobil značilno vijolično barvo, ki jo je bilo opaziti po celotni zgradbi. To barvo je kasneje Tomaž Schlegel po prenovi, ki jo je v letih 2001 in 2002 izvedla občina Kamnik s takratnim županom Tonetom Smolnikarjem, zamenjal z rdeče-sivo kombinacijo.

Oder, ki je imel nameščene celo elemente vrtljivega odra, je imel orkestrsko jamo, tri odrske lopute in deset odrskih vlekov ter luči z daljinskim premikanjem barvnih filtrov, zaodrje z več kot šest metrov visokimi vhodnimi vrati, ki so omogočala nakladanje takratnih scenografij. Tako je bilo, recimo leta 1972 pod programskim vodstvom omenjene Kulturne skupnosti Kamnik, v Kino Domu poleg bogatega filmskega programa uprizorjenih 18 gledaliških predstav, ki so jih izvedli Mestno gledališče Ljubljana, SNG Drama Ljubljana, Stalno slovensko gledališče Trst, Šentjakobsko gledališče in SNG Opera Ljubljana.[7]

Ob koncu osemdesetih let je obisk Kino Doma močno upadel[8]. Glavna razloga sta bila močno zmanjšano zanimanje za oglede filmov v kinematografih zaradi vedno večje ponudbe in izposoje videokaset in neaktualen gledališki program. Stavba je bila še vedno v lasti smodnišnice (Kemična industrija Kamnik), ki je bila ob osamosvojitvenem prehodu tudi sama v vse večjih finančnih težavah. V Kamniku so se vrstili pozivi različnih posameznikov, političnih skupin in civilne družbe po graditvi novega kulturnega doma, ki pa so kmalu prešli na pozive k ureditvi obstoječega.[9]

Tako je leta 1995 občina Kamnik odkupila nedelujoči Kino Dom, predlogi o prenovi pa so dobili krila, zato se je temu primerno tudi zavlekla.

4 Urednik, 1964: Kino spored. *Kamniški občan,* št. 4.

5 Marjeta Humar, 1998: Do kdaj še in čemu Kino Dom? *Kamniški občan,* št. 9.

6 Urednik, 1971: Se bomo odločili za ureditev dvorane v Domu? *Kamniški občan,* št. 10.

7 Urednik, 1973: Gledališka gostovanja. *Kamniški občan*, št. 12.

8 Matic Romšak, 1987: Utrinki iz kina Dom. *Kamniški občan*, št. 19 (kino z malo začetnico, op. avt).

9 Matic Romšak, 1993: Kulturni dom da ali ne? *Kamniški občan,* št. 2.

»Cugmašine«, simfonija za lučne vleke in operaterja v Fis-duru. Dom kulture 7. februarja 2022. (Foto: Klemen Brumec)

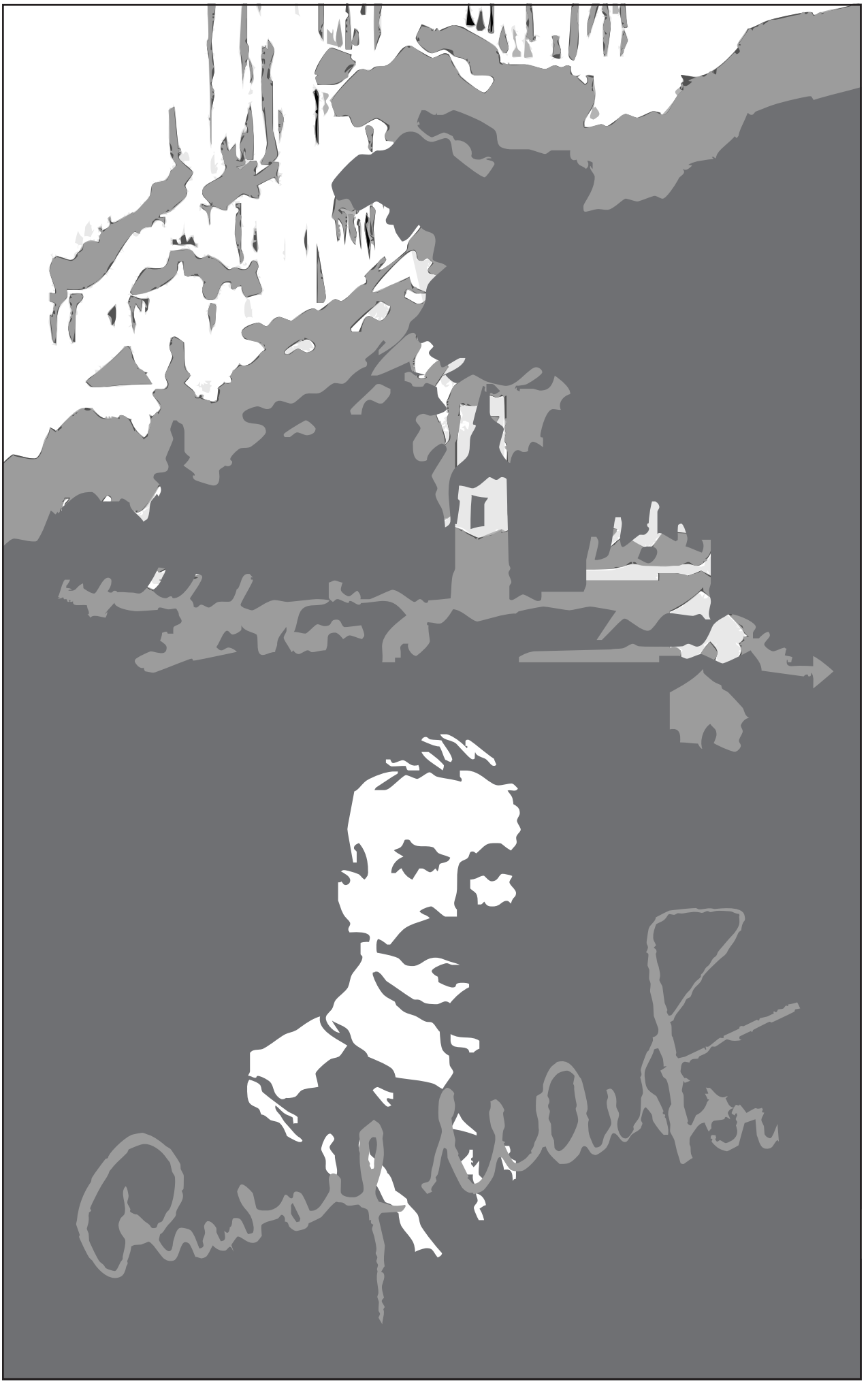
Na tem mestu ne moremo še mimo enega fenomena. Poleg takrat rosno mladih članov Kulturnega društva Priden možic, ki so v zapuščeni veliki dvorani poskušali z alternativnim gledališčem, je v kleti Kino Doma delovalo in sem ter tja tudi prespalo večje število za razvoj kamniške glasbene scene izjemno pomembnih glasbenih skupin: Arche, Regrad, Not, Corkscrew in še katera. Zato je bilo v devetdesetih, čakajoč na prenovo, v stari dvorani večje število glasbenih koncertov omenjenih glasbenih skupin in njihovih gostov.[10] A to še ni vse. V dvorani, ki je vse do leta 2012 ostala ravna zaradi večnamenske uporabe, se je leta 1998 zgodil poskus rave diskoteke z bleščečim imenom Flex. Tudi tako je takratna kamniška subkultura sledila elektronskim glasbenim trendom, ki so v tistih letih po vzoru izolske Ambasade Gavioli osvajali Slovenijo. Ideja se ni prijela, zato je na prehodu tisočletja ogromne zvočnike in aluminijasto konstrukcijo, pripeljano iz ljubljanske diskoteke Dakota, zamenjal čisto pravi boksarski ring, ki je omogočil treniranje naslednikov legendarnih bratov Barakovič v bolj kulturnem okolju.

Kljub vsemu je do odločilne prenove ob osebnem angažmaju takratnega vodje Oddelka družbenih dejavnosti gospoda Antona Kamina in župana Toneta Smolnikarja prišlo šele leta 2001[11]. Končala pa se je marca 2002, ko je programsko, tehnično in poslovno vodenje Doma kulture Kamnik prevzelo Kulturno društvo Priden možic in ga leta 2017 uspešno predalo Zavodu za šport, turizem in kulturo.

Leta 2021 je bil ustanovljen Javni zavod za kulturo Kamnik, ki je Dom kulture Kamnik združil z Mekinjskim samostanom in južnim delom nekdanje smodnišnice, uspešno prestal izziv pandemije in v času pisanja tega članka zaposluje štiri redno zaposlene kulturne delavce in veliko število mlajšega tehničnega in logističnega osebja, ki skupaj omogočijo več kot 200 prireditev na leto.

10 Iztok Čebašek, 1993: Rock slovo od starega leta. *Kamniški občan*, št. 3.

11 Franc Svetelj, 2002: Za občinski praznik spet odprt kulturni dom. *Kamniški občan*, št. 5.

Jože Urbanija[1]
Medvedova ulica 23, Kamnik
urbanija.joze@gmail.com

Vivodova hiša in Oton Župančič v Kamniku

Prispevek obravnava zgodovino Vivodove hiše v povezavi z bivanjem Otona Župančiča v Kamniku ter njegovo ustvarjanje drame *Veronika Deseniška* na gradu Zaprice in v gostilni Pri vinski trti.
Ključne besede: Vivodova hiša, Oton Župančič, *Veronika Deseniška*

The article explores the history of Vivod's house in connection with Oton Župančič's stay in Kamnik and his creation of the play Veronika Deseniška at the Zaprice castle and in the Pri vinski trti inn.
Keywords: Vivod's house, Oton Župančič, *Veronika Deseniška*

Posebna značilnost starejših mest so meščanske hiše, ki kot stavbna dediščina odsevajo ekonomske, družbene in do neke mere tudi politične razmere v razvoju mesta. V sedanjem času se tako lastniki takšnih hiš kot tudi sama mesta in še zlasti zavodi za ohranjanje kulturne dediščine vse bolj zavedajo, kako pomembno je ohranjati in po potrebi tudi restavrirati te vrste arhitekturno dediščino. Ne gre samo za stavbe, marveč tudi za vse tisto, s čimer so te stavbe povezane: z dejavnostmi, ki so se v njih dogajale in so bile pomembne v preteklosti. Svoj zgodovinski in kulturni pomen pa ohranjajo tudi za današnji čas in prihodnost.

Kamnik je mesto, ki je nedvomno bogato s stavbno dediščino. Večina stoji v mestnem jedru in v njegovi okolici. Med to dediščino spada tudi Vivodova hiša na današnji Parmovi ulici 17, prej pa Šutna 70. Njen pomen še dodatno povečuje povezanost z Otonom Župančičem in nastajanjem njegovega dramskega dela *Veronika Deseniška*.

Zgodovina Vivodove hiše

Prva omemba hiše po podatkih iz popisa Kamniške meščanske hiše in njihovih lastnikov je iz leta 1791 (Polec 1955: 51–110). Takrat jo je kupil usnjar Jože Verona, leta 1839 pa je prišla v last Vivodovih. Od takrat se po lastniku Vivodu tudi imenuje Vivodova hiša. Anton Vivoda je bil gostilničar, trgovec, klobučar in občinski svetovalec. Sedanji solastnik je Damijan Rostan. V hiši je bila nekdaj priljubljena gostilna Pri vinski trti. Hiša je v nedavni preteklosti (v 80. letih 20. stoletja) doživela neustrezno prenovo, s katero so jo skušali estetsko posodobiti. Posebnost hiše so šablonske poslikave, kakršne ima tudi Maistrova rojstna hiša. Upoštevati moramo, da je objekt starejši kot gostilna – ugotovljeno je bilo namreč, da je bila v njem v preteklosti tudi usnjarna.

Gostilničar in klobučar Anton Vivoda (Arhiv Damijana Rostana)

Vivodova hiša v začetku 20. st. (Arhiv Damijana Rostana)

Vivodova hiša danes (Arhiv Damijana Rostana)

1 Doktor znanosti, prevajalec, literat.

Pred Vivodovo gostilno (Arhiv Damijana Rostana)

Šablonske poslikave (Foto: Damijan Rostan)

Restavriranje hiše

Solastnik hiše Damijan Rostan namerava obnoviti in oživiti Vivodovo hišo, kot je bila v prvotnem stanju oziroma v stilu iz časa delovanja gostilne, ko jo je po letu 1923 obiskoval tudi Oton Župančič. V spomin na obiske velikega pesnika je leta 2020 ob podpori župana Mateja Slaparja in številnih drugih Kamničanov na pročelju hiše pesniku vzidal spominsko ploščo. Njegova prizadevanja za ohranjanje in obujanje kamniške zgodovine se s tem še niso končala. Leta 2023 je namreč minilo sto let, odkar je Oton Župančič po prepričanju sedanjega solastnika Vivodove domačije Damijana Rostana v gostilni Pri vinski trti ustvaril dramo *Veronika Deseniška*. Vendar je treba v zvezi s tem navesti dopis Alenke Župančič mag. Zori Torkarjevi. »*V dopisu (16. 2. 2023) ste napisali (citiram): Med svojim bivanjem na gradu Zaprice je /Župančič/ pogosto obiskoval Vivodovo gostilno, kjer je sedel na vrtu ob Mlinščici in pisal. Na tem mestu je napisal prva tri dejanja Veronike Deseniške. (Konec citata) To ne drži. Že 29. maja sem vam napisala, kdaj je nastajala Veronika Deseniška, kot je zabeležila Ani Župančič:*
13. 7. 1923 Oton piše prvi akt – Kamnik
29. 7. 1923 Oton piše II. akt – Kamnik
25. 8. 1923 Oton piše II. akt – Kamnik
4. 10. 1923 Oton piše III. akt, Bled itd.« (Dopis Alenke Župančič mag. Zori Torkarjevi)

Vesela druščina na vrtu Vivodove gostilne, s čepico v sredini lastnik Anton Vivoda, na desni gostje z Dunaja. Fotografija je bila posneta okrog leta 1915. (Arhiv Damijana Rostana)

Enaki podatki o nastajanju drame *Veronika Deseniška* so tudi v Opombah k III. delu zbranih del Otona Župančiča.

Župančič je torej napisal I. in II. dejanje v Kamniku, in sicer v stanovanju na gradu Zaprice, v zelenih lopah ob zunanji strani zidu, imenoval jih je lastovičja gnezda, in po poročilu Fanike Kratnar tudi pri Vivodi.

Po izjavi pesnikove vnukinje Alenke, ki se sklicuje na zapise svoje babice Ani, moramo verjeti tej izjavi. To pa ob poročilu Fanike Kratnar ne izključuje možnosti, da ne bi Župančič ustvarjal tudi na vrtu gostilne.

Oglasni letak (Arhiv Damijana Rostana)

Upoštevati moramo namreč izjavo Fani Kratnar, ki jo je v pismu poslala uredništvu *Kamniškega občana*: *»Res je, da se je skoraj celotna Veronika Deseniška 'rodila' na vrtu nekdanje gostilne pri Vivodu.«* Novinarka Mira Jančar je potem Kratnarjevo obiskala in intervjuvala. Povedala je, da je Župančiča spoznala kmalu po prvi svetovni vojni. *»Gostilničar Vivoda je kupil paviljon in ga postavil v svoj vrt, ob katerem je tekla Mlinščica. Prav to žuborenje vode je Župančiča pritegnilo, da si je izbral paviljon za ustvarjanje svojih del. Tako Fani Kratnar.«* (Jančar 1978: 5)

Prepričanje Damijana Rostana, da je Župančič ustvarjal dramo *Veronika Deseniška* na vrtu gostilne Pri vinski trti, temelji na izjavi Fanike Kratnarjeve. Župančič ji je v spominski knjigi posvetil štirivrstičnico. Sklepati smemo, da je tudi ona spremljala pesnikovo ustvarjanje.

Večji del drame je gotovo napisal v Kamniku. Prav je, da mesto Kamnik to primerno zaznamuje. To se je delno že zgodilo s postavitvijo spominske plošče na pročelju Vivodove hiše. Ko pa bo hiša obnovljena in pred njo postavljen primeren spomenik, kakor je predvideno v idejni skici, bo ta del mesta s kulturnega vidika postal samo še bolj privlačen in pomemben.

Obletnico nastanka *Veronike Deseniške* namerava solastnik hiše zaznamovati na primeren način, začel pa bo z obnovo fasade, zato se je povezal s kranjsko enoto Zavoda za varstvo kulturne dediščine (ZVKD). Pod njihovim strokovnim vodstvom naj bi odkrili, kaj se skriva pod sedanjo fasado, da bi jo lahko obnovili v prvotnem stanju. Sondiranje, ki ga je financiral ZVKD, je izvedla restavratorka mag. Eva Tršar Andlovic, prenovo pa strokovno vodi Maja Avguštin, odgovorna konservatorka za mestno jedro Kamnika, ki v strokovnem poročilu navaja: *»Vsi skupaj z lastnikom smo se nadejali, da bomo pod grobim novodobnim ometom naleteli na*

Odkritje plošče Otonu Župančiču in drami o Veroniki Deseniški na pročelju Vivodove hiše. Na sliki: župan Matej Slapar, Župančičeva vnukinja dr. Alenka Župančič in solastnik hiše Damijan Rostan. (Foto: Andraž Juhant)

dekorativno poslikavo iz časa delovanja gostilne v Vivodovi hiši, ki je razvidna na fotografiji s konca 19. oz. začetka 20. stoletja in jo hrani lastnik, jo restavrirali in ustrezno prezentirali. Žal so poslikavo pred izvedbo novega ometa uničili in povsem odstranili. Ker imamo fotografijo in razmeroma dobro razviden motiv, je mogoče poslikavo rekonstruirati, vendar lahko to ustrezno izvede le konservator restavrator. Na podlagi skic in izbora ustrezne barvne sheme ter materialov bomo pripravili študijo, na podlagi katere se bo lahko lastnik odločil, kako naprej. S sondiranjem smo ugotovili, da sta bili na fasado najverjetneje pritrjeni tabli z napisom gostilna in klobučar. Na mestu, kjer naj bi po stari fotografiji bili tabli, smo naleteli na poslikano polje, ki je bilo obkroženo z naslikanim trakom, vendar so podatki tako nejasni, da bi težko zagotovo potrdili motiv. Smo pa na fasadi našli tudi podpis T Homar[2]*, ki pa ni bil avtor poslikave traku, pač pa je naslikal neki motiv po omenjenem traku in pred postavitvijo tabel.«* Maja Avguštin je pohvalila sodelovanje z Damijanom Rostanom, zato meni, da bo hiša v nekaj letih postala uspešen primer ustrezno obnovljene meščanske hiše. Velika finančna sredstva bo zahtevala tudi obnova notranjosti, saj se po oceni ZVKD pod ometom skriva še marsikaj.

Solastnik Damijan Rostan je še sam raziskoval ter s prijateljem Tomažem Cukjatijem pod ometom fasade odkril stensko poslikavo, ki predstavlja prašičjo kožo – nekdanji usnjarski cehovski znak. Za Kamnik, ki je bil v preteklosti pomembno usnjarsko mesto, je to zanimiva najdba. Tako tudi Aleš Senožetnik, odgovorni urednik *Kamničana/ke*, v dopisu Damijanu Rostanu ugotavlja, da je bil Kamnik pomembno usnjarsko mesto zlasti s tovarno Utok in še prej s Knafličevo usnjarno. Spomini na to tovarno so še živi, četudi pogled na razvaline nekdanje uspešne tovarne mestu ni v ponos.

2 Verjetno kamniški slikopleskar Tomaž Homar, oče slikarja in kiparja Lea Homarja.

Postavitev spominskega znamenja

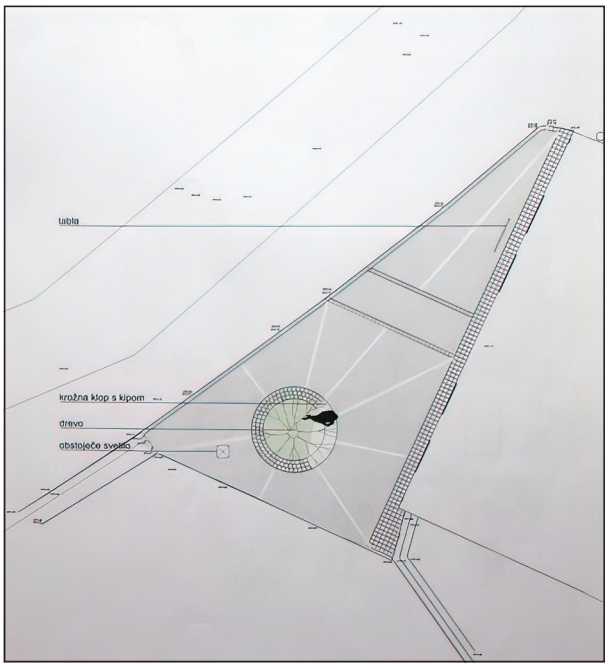
Ob 100. obletnici nastanka *Veronike Deseniške* (1923) je dal Damijan Rostan pobudo in predlog za postavitev spominskega znamenja pesniku Otonu Župančiču in restavriranje Vivodove hiše po najvišjih konservatorskih standardih.

Damijan Rostan je navedel, da sta cilj in namen restavriranja hiše obuditi spomin na velikega slovenskega poeta, ki je zelo rad zahajal v gostilno Pri vinski trti, kjer se je dobro razumel z gostilničarjem Antonom Vivodom in je po pričevanju Fanike Kratnar pisal *Veroniko Deseniško.* Prepričan je, da bi bilo pred hišo primerno postaviti Župančičev kip, ki bo pričal o dogajanju pred stotimi leti oziroma poudaril kreativno energijo Vivodovega vrta. Vanj bi umestili bronasto skulpturo v naravni velikosti, ki bo ponazarjala pesnika ob njegovem ustvarjanju – sedečega na klopi; celoten ambient pa bo vabil obiskovalce, da se mu pridružijo. Podobno, kot so v Slovenskih Konjicah postavili skulpturo Ivana Minattija.

Skulptura naj bi spominjala domačine in obiskovalce na pomembne dogodke v preteklosti mesta. Prav tako bo prispevala tudi k ohranjanju naše kulturne dediščine.

Spominska kuverta in poštna znamka (Foto: Damijan Rostan)

Skica postavitve spomenika (Arhiv Damijana Rostana)

Postavitev spominskega znamenja so podprli: Matej Slapar, župan občine Kamnik, Andrej Kavšek, župan občine Črnomelj, Barbara Papež Lavrič, direktorica RIC Bela krajina, mag. Maja Avguštin, Zavod za varstvo kulturne dediščine v Kranju, mag. Zora Torkar, direktorica Medobčinskega muzeja Kamnik, Andreja Brancelj Bednaršek, direktorica Belokranjskega muzeja, Luka Svetec, v. d. direktorja TIC-a Kamnik, Iva Zorenč, RASR, d. o. o., Tanja Tuma, predsednica Slovenskega centra PEN, Dušan Merc, predsednik Društva slovenskih pisateljev, mag. Breda Podbrežnik Vukmir, direktorica knjižnice Franceta Balantiča Kamnik, akad. Peter Štih, predsednik SAZU, KS Kamnik – Center, Dušan Papež, Lista Dušana Papeža, Tomaž Lah, direktor podjetja Nektar natura, d. o. o., častna občanka dr. Marjeta Humar, dr. Alenka Župančič, vnukinja Otona Župančiča, Tomaž Cukjati, Alojz Zupan.

S posebnim dopisom je restavriranje in postavitev spominskega znamenja podprla Tanja Tuma, predsednica Slovenskega centra PEN.

»V imenu Slovenskega centra PEN izražam podporo postavitvi spomenika pesniku, dramatiku in prevajalcu Otonu Župančiču, velikanu slovenske književnosti in kulturnega življenja na Slovenskem. Prva slovenska pesniška zbirka, ki jo je izdal slovenski založnik Lavoslav Schwentner (Vransko), je bila njegova zbirka Čaša opojnosti (1899), zadnja v založnikovi karieri pa je bila Župančičeva pesniška zbirka V zarje Vidove (1920).

Poleg umetniško dovršenih vitalističnih pesnitev in pesniških zbirk so pomembne tudi njegove uganke in pesmi za otroke, ki so praktično ponarodele. Prevajal je Shakespeara, Moliera, Rostanda, Schillerja, prvi prevod Oliverja Twista, Maupassanta, Daudeta, Flauberta, Balzaca in mnoge druge.

V dvajsetih letih so ga sotrudniki izvolili za predsednika Društva slovenskih književnikov in od ustanovitve leta 1926 tudi za predsednika Slovenskega PEN kluba. Tako je bil vključen v svetovno literarno dogajanje, dopisoval si je s pesniki in pisatelji vsega sveta, se udeleževal svetovnih kongresov ter gostoval kot književnik v Parizu, Londonu in drugje. Pogumno se je zavzemal za vrednote PEN-ove listine, pomagal slovenskim pisateljem, ki so zašli v težave z oblastmi kot France Bevk in Prežihov Voranc. Dosledno je živel prvo načelo mednarodnega združenja pesnikov, esejistov in pisateljev, da književnost ne pozna meja. S premorom nekaj let je Slovenski PEN vodil od ustanovitve do za vse usodnega leta 1941, ko je italijanski okupator združenje prepovedal. Pesnik se je oglasil z enim najlepših klicev k uporu, s pesmijo Veš, poet svoj dolg.

Kamniški spomin na Otona Župančiča je izjemnega pomena kot trajno znamenje njegove duhovne in literarne veličine. Ko se bo Vivodova hiša prenovila, priporočamo, da lastniki Župančiča predstavijo tudi s knjigami.

Ljubljana, avgusta 2022«

Oton Župančič v Kamniku

Oton Župančič je po prvi svetovni vojni pogosto zahajal v Kamnik. Bivanje si je rezerviral v graščini na Zapricah. Spomine na počitnikovanje v Kamniku je ohranila njegova žena Ani. Ob 70. obletnici pesnikove smrti je te spomine uredila vnukinja Alenka ob pomoči sourednice Neve Brun. Izšli so v knjigi *Spomini na Otona* (Župančič 2019). Osnova knjige so skrbni zapiski, ki jih je v svoje zvezke v šestdesetih letih prejšnjega stoletja zapisovala pesnikova žena Ani Župančič (rojena Kessler), hči sodnega svetnika iz Novega mesta. Kot zelo inteligentna in izobražena ženska je že kot deklica oboževala poezijo Otona Župančiča, s trinajst let starejšim pesnikom pa jo je leta 1911 seznanil Ivan Cankar. Dve leti kasneje sta se poročila in živela v srečnem zakonu (rodili so se jima trije otroci), zato so tudi ohranjeni zapiski skrbni in ljubeči, hkrati pa tudi verodostojen vpogled v prelomne zgodovinske dogodke tiste dobe. Na predstavitvi knjige *Spomini na Otona* pa sta avtorici še posebej poudarili povezavo s Kamnikom. *»Leta 1923 in še sedem let za tem je Oton Župančič s svojo družino počitnikoval na gradu Zaprice pri baronih Schneid-Rechbach, kjer se je sre-*

Vivodova trgovina klobukov na Šutni nasproti cerkve, bivši Desert (Arhiv Damijana Rostana)

čeval in družil z drugimi družinami večinoma literarnih umetnikov. Poznanstva so spletli tudi s številnimi domačini, in ko deda ni bilo zraven, je svoji ženi ali komu drugemu od domačih, ki je šel na Zaprice, dal seznam njemu ljubih Kamničanov, ki jih je treba pozdraviti v njegovem imenu. Moj oče mi je večkrat govoril, da so se imeli krasno, saj so imeli v okolici cel poligon za raziskovanje vse do Tunjščice in da so bili otroci cele dneve zunaj. Večkrat so jo mahnili tudi do Kamniške Bistrice, peš seveda, in ohranjene so tudi fotografije mojega deda v kamniških gorah. Eden prvih Kamničanov, ki ga je spoznal, je bil slikar, ilustrator in scenograf Ivan Vavpotič, zelo zgodaj pa je spoznal tudi Rudolfa Maistra in Frana Albrehta.« Tako je na predstavitvi knjige na Zapricah povedala Alenka Župančič in priznala, da ji je danes žal, da svoje babice Ani Župančič za časa njenega življenja ni spraševala več o dedu, saj je vedno zelo rada govorila o njem, a je kot deklice to preprosto še ni zanimalo.

Kot je še predstavljeno v knjigi, so počitnikarji sami sebe imenovali kar Zapričani, ohranjenih pa je tudi nekaj skupnih fotografij iz takratnega časa. Najbolj zvesti letoviščarji na gradu Zaprice so bile družine znanih slovenskih pesnikov, pisateljev, kritikov, intelektualcev ..., ki so v poletnih mesecih več let zapored najemale stanovanja v gradu. Med njimi je bila že omenjena družina Otona Župančiča, Juša Kozaka, Franceta Šturma, Franceta Koblarja, dr. Gregorina, družina Treo, družina Senekovič. Občasno jih je obiskala tudi Lily Novy. Najbolj navdušen in zvest obiskovalec Zapric in Kamnika pa je bil Oton Župančič z družino. Oton Župančič (1878–1949) je z ženo Ani (1891–1967) in otroki Markom (1914–2007), Andrejem (1916–2007) in Jasno (1923–2010) preživljal eno- ali dvomesečne počitnice na Zapricah med letoma 1923 in 1930. Nekaj pesmi je napisal prav v Kamniku v gostilni Pri vinski trti pri Vivodovih; tu naj bi začelo nastajati tudi delo *Veronika Deseniška*, ki je izšlo junija 1924 (Torkar 2021). Med počitnikovanjem na Zapricah se je družil s kamniškimi izobraženci, z županom in drugimi uglednimi meščani. Med temi so bili zlasti pisatelj Fran Albreht, likovnica Fanika Kratnarjeva, muzealec in mecen umetnikov dr. Josip Nikolaj Sadnikar in drugi.

Kamniško županstvo je priljubljenega gosta ob njegovi 50-letnici januarja 1928 v Sadnikarjevi navzočnosti razglasilo za častnega meščana. Za častnega meščana je bil kot prvi štiri leta pred njim razglašen Rudolf Maister. Priznanje je oblikoval Miha Maleš, pozlačeni okvir pa izdelal rezbar Ivan Klemen. O Župančiču je ohranjenih kar nekaj spominov. Tako na primer verzi, ki jih je posvetil kamniškim prijateljicam in prijateljem. Najstarejši pa so verzi ob 50-letnici kamniške čitalnice leta 1919. Ob tej priložnosti je izšel časopis *Kamničan*, ki je te verze objavil na prvi strani:

Jaz čutim danes vseh živih dan.
Moje srce kipi in polje,
moja duša je židane volje,
kot da bi pila kraški teran.

(Župančič 1900)

S premiere Veronike Deseniške: Marija Vera kot Jelisava Frankopanka (Vir: Wikipedija)

Ivan Levar v vlogi grofa Hermana II. Celjana, fotografija s premiere Veronike Deseniške, objavljena v Ilustriranem Slovencu decembra 1924 (Vir: Wikipedija)

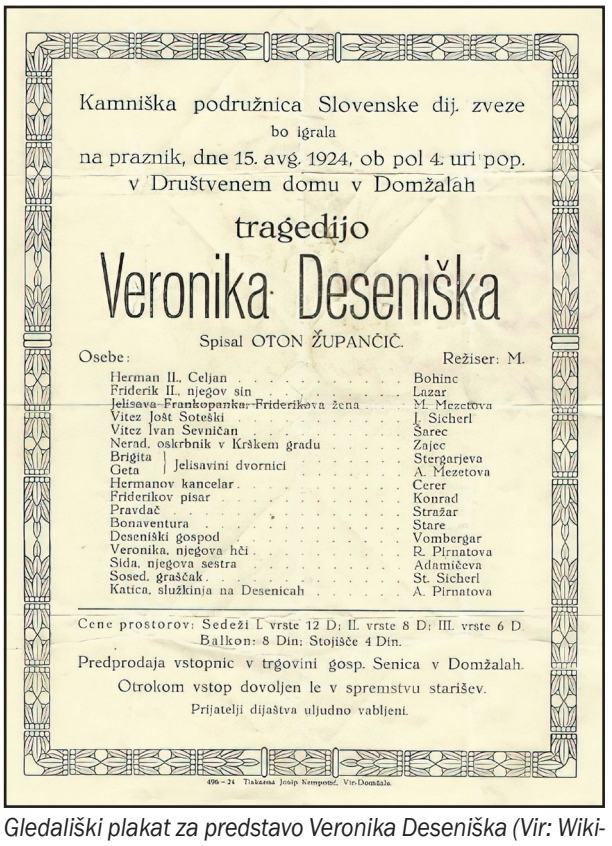
Poseben verz je posvetil tudi kamniškim gasilcem: *Ne boj se za pomoč, mi bdimo dan in noč!* Verz je ohranjen na starem in na novem praporu kamniških gasilcev (Castni.nakamniskem.si).

Leta 1925 se je v ljubljanski operi srečal tudi s kasnejšim častnim občanom Kamnika, takrat šele 12-letnim Viktorjem Mihelčičem, in mu s posvetilom *Belokranjec Belokranjcu* podaril knjižico *Sto ugank*.

Veronika Deseniška

Drama *Veronika Deseniška* Otona Župančiča s podnaslovom Tragedija v petih dejanjih je ljubezenska, psihološka drama z zgodovinskim ozadjem. Izšla je junija 1924 pri ljubljanski založbi Zvezna tiskarna in knjigarna. Sprva si je Župančič *Veroniko Deseniško* zamislil kot prvi del trilogije, s katero bi prikazal velike prednike slovenskega naroda, a zaradi slabih kritik trilogije ni nadaljeval.

Premiero *Veronike Deseniške* so v Domžalah odigrali amaterji (15. avgusta 1924), študentje iz kamniške podružnice Slovenske dijaške zveze. V publikaciji *Na bregovih Bistrice* je v uvodnem prispevku urednika navedeno: »*Predvsem je treba omeniti v letu 1924. uprizoritev Župančičeve 'Veronike Deseniške', ki je po vsej kulturni Sloveniji vzbudila veliko pozornost. Pri vseh ljudeh je delavnost katoliških študentov kamniškega okraja in njihova stvariteljska moč žela polno priznanje. Saj je celo avtor 'Veronike Deseniške', Oton Župančič sam, dovolil študentom kamniškega okraja, da kot prvi uprizore njegovo najboljše izvirno dramatsko delo, prihajal sam med nje in se zanimal za študij igre, ki je stopala po študentih prvič na oder. Z avtorjevo pomočjo in zanimanjem ter z njegovim zaupanjem je predvsem poudarjen ugled podružnice, ki ga je že takrat povsod uživala. Uspeh te prireditve je bil tako*

Kamniška podružnica Slovenske dij. zveze
bo igrala
na praznik, dne 15. avg. 1924, ob pol 4. uri pop.
v Društvenem domu v Domžalah
tragedijo
Veronika Deseniška
Spisal OTON ŽUPANČIČ.

Osebe: Režiser: M.

Herman II. Celjan	Bohinc
Friderik II., njegov sin	Lazar
Jelisava-Frankopanka, Friderikova žena	M. Mezetova
Vitez Jošt Soteški	I. Sicherl
Vitez Ivan Sevničan	Sarec
Nerad, oskrbnik v Krškem gradu	Zajec
Brigita, Geta — Jelisavini dvornici	Stergarjeva, A. Mezetova
Hermanov kancelar	Cerer
Friderikov pisar	Konrad
Pravdač	Stražar
Bonaventura	Stare
Deseniški gospod	Vombergar
Veronika, njegova hči	R. Pirnatova
Sida, njegova sestra	Adamičeva
Sosed, graščak	St. Sicherl
Katica, služkinja na Desenicah	A. Pirnatova

Cene prostorov: Sedeži I. vrste 12 D; II. vrste 8 D; III. vrste 6 D.
Balkon: 8 Din; Stojišče 4 Din.

Predprodaja vstopnic v trgovini gosp. Senica v Domžalah.

Otrokom vstop dovoljen le v spremstvu staršev.

Prijatelji dijaštva uljudno vabljeni.

496—24 Tiskarna Josip Krmpotić, Vir-Domžale.

Gledališki plakat za predstavo Veronika Deseniška (Vir: Wikipedija)

velik, da so še danes vsi člani ponosni na to krstno predstavo.« (Vombergar 1938).

Prva profesionalna uprizoritev je bila 1. decembra 1924 v Ljubljani. Vlogo Jelisave Frankopanke je igrala Kamničanka Marija Vera. Ob izidu in uprizoritvah drame se je bolj kritično kot pohvalno oglasilo kar nekaj takrat znanih literatov (Josip Vidmar, Stane Kosovel, Miran Jarc, France Koblar). Fran Albreht je Župančičevo delo zagovarjal in s tem sprožil tako imenovano pravdo o *Veroniki Deseniški* v *Domu in svetu*. Bolj kot same avtorje kritike je ta literarni spor prizadel Župančiča.

Zgodovinsko ozadje drame Veronika Deseniška

Celjska kronika poroča, da je Friderikov oče Herman II., ki se zaradi dinastično-političnih načrtov in razlogov ni mogel pomiriti z ljubezensko zvezo med Veroniko in svojim sinom Friderikom, dal verjetno v drugi polovici leta 1425 najprej zapreti neposlušnega sina, nato pa je ujel in zaprl še Veroniko, ki jo je obtožil, da je s čarovnijami premotila njegovega sina Friderika, da se je poročil z njo in da je tudi njega zalezovala s strupom in še na druge načine ter mu stregla po življenju, za kar naj bi jo sodišče obsodilo na smrt. Toda sodišče je Veroniko, ki ji je pomagal besednik oz. pomočnik pri pravdi, še istega dne oprostilo obtožbe. Usodi, ki ji jo je namenil Herman, pa Veronika vendarle ni ušla: dva njegova viteza sta jo kasneje pod stolpom Ojstrica pri Vranskem, kjer je bila zaprta, utopila. O Veroniki ni veliko znanega, zgodovinarji niso prepričani niti o njenem izvoru. Po vsej verjetnosti je prihajala iz vasi Desenice južno od Velikega Tabora. Nobenega dvoma pa ni, da je tudi Veronika Deseniška spadala med plemstvo. Sicer, kot pravi pisec Celjske kronike, Frideriku po plemstvu ni bila enaka, ker je bila viteškega rodu, a je kljub temu bila plemenita. Sprva je bila Veronika pokopana v Braslovčah, kasneje pa jo je Friderik dal prekopati v Jurklošter.

O Vivodovi hiši in o Župančičevem bivanju v Kamniku je bilo v lokalnih časopisih kar nekaj objav. Ta prispevek naj bi povezal različne vire in prikazal včasih nenavadne zgodbe in usode domačij, gradov, gostiln in predvsem ljudi, ki so bili tako ali drugače povezani z njimi.

Viri in literatura

Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih, Slovenec. V: *Kamniški zbornik*. 51–110.

Ani ŽUPANČIČ, 2019: *Spomini na Otona*. Ljubljana. Forma 7.

Alenka ŽUPANČIČ, Dopis mag. Zori Torkarjevi (datum dopisa ni znan).

Zora TORKAR, 2021: Življenje za grajskimi zidovi v 19. in 20 stoletju. V: Sapač Igor*: Grad Zaprice v Kamniku*. Medobčinski muzej Kamnik. 47–51.

Oton ŽUPANČIČ, 1900: Vseh živih dan. V: *Ljubljanski zvon,* št. 1.

Castni.nakamniskem.si (Spletno stran uredil Branko Novak). https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_%C4%8Dastnih_ob%C4%8Danov_Ob%C4%8Dine_Kamnik.

Jože VOMBERGAR, France ŠKOFIC (ured.), 1938: *Na bregovih Bistrice*. Kamnik. Kamniško dijaško počitniško društvo »Bistrica«. 21.

Mira JANČAR, 1978: Zanimiva pripoved Fanike Kratnar: Prijateljica z O. Župančičem. V: *Kamniški občan*, leto 17, št. 2. 5.

Prispevki v *Gorenjskem glasu* in *Kamniškem občanu*.

Wikipedija: sl.m.wikipedia.org.

Mojca Drčar - Murko[1]
Nevlje 249, Kamnik
mojca.m@siol.net

Bojan Pollak[2]
Trg svobode 5, Kamnik
bojan.pollak@siol.net

France Malešič[3]
Levstikova ulica 6, Kamnik
france.malesic@siol.net

Taborništvo v Kamniku

Po drugi svetovni vojni se je taborništvo v Kamniku spet začelo leta 1953 z ustanovitvijo Rodu belih gora, leta 1955 pa registrirano kot Odred bistriških gamsov. Poživitev dela tabornikov je bila ustanovitev Čete bistriških gamsov januarja 1960, načelnik pa je bil Bojan Pollak. Po prvih domačih taborih so se udeležili zleta slovenskih tabornikov v Lescah, naslednje leto taborjenja v Bohinju in kar trikrat z različnih koncev obiskali vrh Triglava. V začetku leta 1962 je bilo zimovanje na Dolu, leto za tem pa prvomajsko taborjenje v Kamniški Bistrici. Ves ta čas in naslednja leta so kamniške tabornike povezovali druženje, dogodivščine ter vzgoja mladih in odraslih v naravi.
Ključne besede: taborništvo, druženje, dogodivščine, vzgoja

After the Second World War, the scouts became active again in Kamnik in 1953 with the establishment of the Order of the White Chamois (Odred bistriških gamsov), which was registered in 1955 as the Companies of the Bistrica Chamois (Čete bistriških gamsov). The invigoration of the scouts came with the establishment of the Companies of the Bistrica Chamois in January 1960, the leader of which was Bojan Pollak. After the first domestic camps, they took part in the gathering of Slovenian scouts in Lesce, the following year they camped in Bohinj and conquered Triglav three times from different starting points. At the beginning of 1962 came wintering in Dol, and a year after there was May Day camping in Kamniška Bistrica. All this time and the years to come, the Kamnik scouts were connected via socialising, joint adventures and education of young people and adults in the wild outdoors.
Keywords: scouting, socialising, adventures, education

Mojca Drčar Murko

Vtisi o pionirskem obdobju kamniških tabornikov

Mladih let v taborništvu se spominjamo kot obdobja, v katerem so se iznajdljivost, težnja po usvojitvi različnih spretnosti in fizično kar visoko zastavljeni cilji povezali v samozavest, katere pri tedanjih petnajst-, šestnajstletnikih ne bi pričakovali. V Kamniku tedaj ni bilo izprašanih tabornikov (torej takih z opravljenimi izpiti – zvezdami), mi smo bili tisti – tinejdžerji, dijaki kamniške gimnazije –, ki smo v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja s pomočjo tabornikov iz Ljubljane in Domžal izpeljali celotno predpisano proceduro za oblikovanje odreda Bistriških gamsov.

Bili smo povsem enakopravni kolegi, fantje in dekleta, zreli za svoja leta, seveda ambiciozni, tekmovalni, a tudi ljubitelji taborniške romantike s petjem ob tabornem ognju, iger, ki so ostrile našo inteligenco in naš odnos z okoljem. Bili smo »zeleni«, ne da bi vedeli, da smo; podobe neizbrisne lepote v gorah, rekah, jezerih niso ugasnile z leti in so še vedno z nami. Po kaki naporni večdnevni ekspediciji v Karavankah in Julijcih smo si rekli, če smo zmogli to, se lahko podre svet, bomo že kako. Kakšen neizbrisen vtis je pustil v naših očeh in čutih zelo redek, fantastično lep pojav po slabem vremenu v gorah – gloriola, okrogla mavrica –, kako blizu naravi smo bili, ko smo zelo zgodaj zjutraj opazili čredo gamsov na paši! Kako odrasle smo se počutili, zagotovo precej pred časom, ko smo opozorili starejše v planinski koči, da imajo na mizah v vazicah zaščiteno cvetje! Kako vzvišeni smo se počutili nad tistimi, ki so hiteli v gore le zaradi žiga, na poti pa ne bi opazili niti »zlatoroga«, če bi ga bili srečali! Spretnosti, denimo pri vozlih in orientaciji, so nam pozneje prinesle prednosti pri jadranju, potapljanju, alpinizmu, pri univerzitetnem študiju ...

Učili smo se strpnosti do soljudi in bili smo skromni, celo asketski. Oprema je bila za današnje razmere nemogoče nepraktična, nahrbtniki težki, denarja smo imeli malo, do svežega kruha smo prišli poredko. Ampak čisto zares, argo juha, ki smo jo prinesli s seboj, da so jo skuhali v koči, nam je vrnila moči, pa marmelada – pod pogojem, da se nismo zmotili in nismo vlekli s seboj kozarcev paradižnika. Šotori so bili okorni, platneni, ležišča asketska, a dobre volje ni manjkalo. Če nas je ujela noč, smo si na poti svetili s karbidovko, če smo zgrešili stezo, je šlo po tisti – kjer ni poti, si jo tabornik naredi ... Taborjenje nas je naučilo, da je tam najpomembnejša funkcija ekonoma. Če je bil ta iznajdljiv, so bile srečne tudi naše zlate kuharice. In mi.

Veliko improvizacije je bilo na neoznačenih poteh čez drn in strn, zato smo bili hkrati aktivni tudi v športu, na krosih, pohodih, in nekateri med nami tudi v alpinizmu – naš Bojč, kamniški tabornik od prve ure – je celo himalajec, zmagovalec več prvenstvenih smeri, gorski reševalec in vodnik, France, imenovan Muc, pa je, tudi na podlagi izkušenj z delom pri medvedkih in čebelicah, postal otroški zdravnik pa še gorski reševalec in skrben zapisovalec kamniške krajevne zgodovine. Oba sta pohvaljena meščana občine Kamnik.

Je slišati romantično? Bile so seveda težave, ker smo poleg zahtevne gimnazije počeli še številne druge reči, a zdaj se nam to obdobje zdi nekaj najlepšega, kar smo doživeli v življenju. Tako optimistični smo bili, tako samostojni smo se počutili!

1 Novinarka, nekdanja evropska poslanka, publicistka.
2 Inženir v pokoju, himalajec, gorski reševalec, publicist.
3 Otroški zdravnik v pokoju, gorski reševalec, publicist.

Bojan Pollak in France Malešič

Spomini na prva taborniška leta

V Kamniku je bil leta 1925 ustanovljen Taborniški rod Bele gore, ki je gojil taborništvo ali gozdovništvo pet let (Ftičar 1983: 63).

Leta 1926 je bil ustanovljen Gamsov steg skavtov in planink, ki je deloval do leta 1935 (Ftičar 1983: 62).

Prvi začetki taborništva v Kamniku po drugi svetovni vojni segajo v leto 1953. Jožef Baronik pripoveduje:

»Takrat smo ustanovili Rod belih gora. Članov je bilo okrog deset do dvajset. Vodil in pomagal nam je Štefan Pogačar, ki je bil borec in vojni invalid. Stanoval je v eni od barak pred Titanovim blokom IKŠ. Imeli smo vojaške šotore iz težkega materiala, ki so bili vsi brez dna in brez ogrodja. Posamezni so bili za deset ali šest oseb, nekaj pa za štiri osebe, ki smo jim rekli pasje ute. Lesene palice za ogrodja smo pripravili sami. – Poleti smo imeli večdnevni tabor pri Medvodah ob Sori. Vse smo nosili s sabo. Tam smo najprej postavili šotore, se skopali v Sori in skakali z drevesa v njen tolmun. Šli smo pogledat proti Golemu brdu. Naslednje dni smo imeli igre, teke, štafeto ter izlete, zvečer pa taborni ogenj. – Takrat je pri Planinski zvezi že delovala gorska straža, zaščitenih pa je bilo kar 57 rož. Nekaj nas je šlo na enotedenski tečaj v dolino Krnice. Od tam smo se povzpeli na Špik in na Vršič. Potem smo šli še s Kredarice na Triglav. Z vrha smo imeli zelo lep razgled prav do morja, potem pa meglo. Nadaljevali smo proti Triglavskim jezerom, Komni in sestopili v Bohinj. – Potem sem šel v strokovno šolo.«

Leta 1955 je bil ustanovljen Odred bistriških gamsov in 14. julija tudi registriran (Wőlle 1982: 75). Vendar je kmalu vse zamrlo.

Hodil sem že v gimnazijo in je spet prišla zamisel, da bi se šli tabornike. Začeli smo jeseni 1959 s pomočjo kluba Veseli prijatelji (VEPRI) iz Ljubljane in Odreda skalnih taborov (OST) iz Domžal. Mojca Drčar je imela bratranca Matevža Krivica, ki je bil pri ljubljanskih Veprih. V domžalskih Skalnih taborih je bil tudi moj sošolec Franci Gerbec. Z njim sta prišla še Ivo Jarc in Lojze Ručman, ko smo se že jeseni 1959 dobili v Samotnem mlinu, malo zakurili in pekli krompir, igrali na kitaro in se sploh dobro imeli.

Dvanajstega januarja 1960 je bil ustanovni občni zbor Čete bistriških gamsov (ČBG). Izbrano ime se je lepo ujemalo z nekdanjim, bilo pa nas je premalo, da bi se že takoj poimenovali odred. Za načelnika čete je bil izvoljen Bojan Pollak, ki si je tudi zamislil lep znak nove čete – v obliki stiliziranega gamsa – in ga tudi narisal ter izdelal.

Med podpisniki ustanovitve Čete bistriških gamsov so bili Mala Drčar, Blaž Podgoršek in še najmanj 8 drugih odraslih oseb – pač v skladu z zakonom.

Ustanovni zapisnik smo poslali na občino, kjer so ustanovitev registrirali; poslali smo ga tudi na Zvezo tabornikov Slovenije, od katere smo kmalu prejeli tudi uradni žig (na katerem je bil pomotoma naslov Odred bistriških gamsov).

Ustanovnega zapisnika žal še nismo našli. Temeljiti Wőlle bi v svoji knjigi leta 1982 zelo verjetno omenil našo ustanovitev.

Člani kamniškega Rodu belih gora leta 1953 na taborjenju ob Sori pri Medvodah

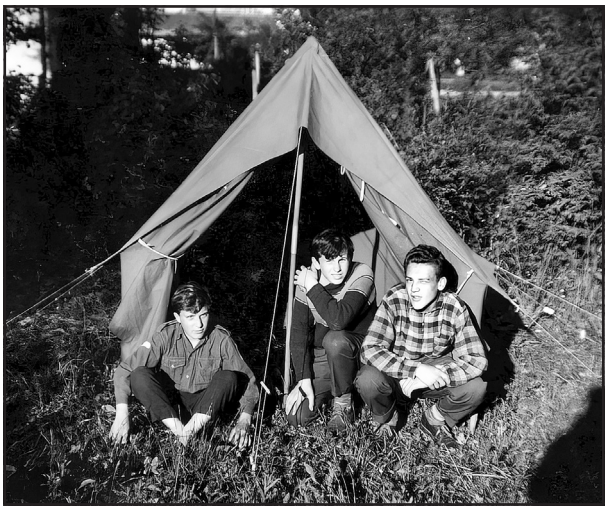
Še istega meseca nas je starešinstvo Zveze tabornikov Slovenije opozorilo, naj jim takoj sporočimo o vseh svojih dejavnostih, kar je bilo nam popolnim začetnikom videti kot pisarniška pomota, ki pa je vendar potrjevala, da smo ustanovljeni. Od ZTS je prišlo še nekaj dopisov, npr. z občinske SZDL dopis za poročilo o delu in porabi sredstev in o proračunu za naslednje leto.

Vodniki so bili:

Mojca Drčar (Murko) je vodila dekleta. V njenem vodu so bile: Majda Bogataj (Tratnik), Meta Sluga (Marjeta Humar), Stanka Trdin (Golob), Marta Viriant in druge.

Edo Golob je vodil mladince, predvsem Mekinjčane skoraj svojih let – iz telovadnega društva TVD Partizan Mekinje - Godič (PMG): Miha Golob, Peter Jeras, Filip Letnar, Miro Petek, Jaka Rutar, France Malešič (ta je pozneje vodil medvedke in čebelice) in drugi.

Bojan Pollak je vodil mlajše v vodu Skalnih orlov (SKOR): Ciril Grilj, Franci Jagodic, Kretzmer, Dušan Maček, Egidij Merčun, Požar, Ljubo Slabajna in drugi.

Poleti 1960 člani voda SKOR Dušan Maček, Miro Kastelic in Ciril Grilj na Meglarci nad Kamnikom postavijo šotor.

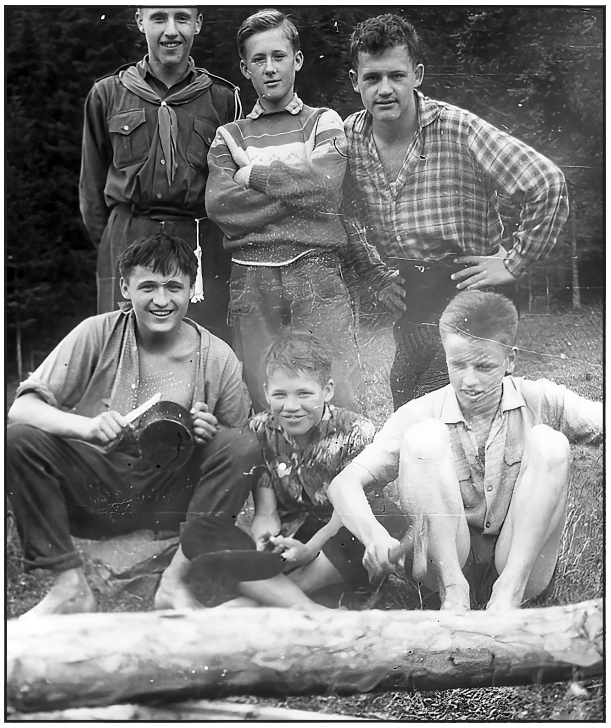

Miha Golob, Janez Plahutnik, Edo Golob in France Malešič, člani voda PMG junija 1960 nad Bistričico na izpitu za gorsko stražo

Sestanki so bili najprej v šoli (Toma Brejca), nato pa v taborniški sobi v Kulturnem domu PMG v Mekinjah. Tam smo imeli tudi telovadbo v okviru TVD Partizan Mekinje - Godič. Zadeva je dobro stekla. Sicer nas ni bilo zelo veliko, okoli 30 do 40, ravno prav, da smo se poznali in delovali.

Nad dolino Bistričice in naprej od Klemenčevega nas je 19. junija pet članov opravilo izpit za gorsko stražo.

Julija 1960 je šel Edo Golob s petimi člani PMG na tridnevno taborjenje na planino na Dolu. V šestercu brez dna (v ČBG smo imeli sprva samo takšne šotore) so se imeli imenitno, Edo pa je posnel zelo lepe fotografije. Od takrat se je njegov vod poimenoval bolj natančno: Pozor, mekinjski gadje!

PMG na Dolu leta 1960: Miha Golob, Janez Plahutnik, Edo Golob, sedijo Lipe Letnar, Jaka Rutar in Miro Petek.

Prvi tabor voda Skalnih orlov (SKOR) je bil na Brišah od 2. do 6. avgusta 1960. S kmetom Remšakom smo se zmenili, da smo lahko na nekem slabem travniku postavili šotor šesterec, prav tako brez dna. Štirje, a tudi pet nas je notri lepo spalo. Naredili smo pa še čisto po starem – količke v tla, ležišče iz drobnih debelc, nato pa čez še smrekove veje kot podlago za spanje. Pa odeje, saj spalnih vreč takrat še nismo imeli (prvo sem si kupil leta 1965 v Hamburgu, ko sem bil tam na študentski praksi).

Vsako noč smo imeli stražo – vsak je moral bedeti po dve uri – stražiti, ostali smo pa med tem normalno spali. Ko je nekdo stražil, me je zbudil vsake četrt ure: *»Kača, kača, kača!« »Ja, kakšna kača, kje pa je.« »Glej, kača, kača!«* Pa smo šli ven in presvetlili vse z baterijo. Seveda ni bilo ničesar. Očitno je imel strah pred kačami. Ko je posvetil z baterijo, je bila senca od vrvice ali palice in ker baterije ni držal pri miru, je senca migala sem in tja, kot da bi bila kača.

Domžalski in kamniški taborniki na zletu slovenskih tabornikov v Lescah avgusta 1960 (zadaj Bojan Pollak, France Malešič, Janez Plahutnik, Jaka Rutar, desno Miro Petek)

Skupaj z Domžalčani smo se udeležili Petega zleta Zveze tabornikov Slovenije (ZTS) od 9. do 20. avgusta 1960 v Lescah pri Šobčevem bajerju. Na odrejenem mestu smo postavili šotore, Miro Petek pa je izredno spretno postavil pograde iz smrekovih krajnikov za PMG, potem pa tudi drugim. Popoldne smo pomagali postaviti kuhinjo in pomagali še kuharici Mimi Gerbec, ki smo jo klicali kar Mami, in postali njeni najljubši pomočniki.

Na tem zletu so bile razne dogodivščine. Dogajalo se je veliko zanimivega, saj je bila to za nas prva taka priložnost. Po stari taborniški navadi smo se tudi ponoči plazili okoli, da bi »ukradli« zastavo. Vendar so bili nekateri tabori, kljub latrinam, »zaminirani«. Bili smo skupaj s taborniki iz ljubljanskega Savskega naselja, ki so bili prej v delovnih brigadah. Ob tabornem ognju smo imeli razne skeče in prepevali.

Ko sta se Janez Kralj in Janez Cerar vračala iz oddaljene trgovine z živili, je Kralj pohitel naprej in zavpil kuharici: *»Jaz imam kruh in pašteto, za mano pa je Janez, ki ima jajca pa še nekaj ...«*

Pohod kamniških tabornikov na Zlato Polje 9. aprila 1961; spredaj sedita Majda Bogataj in Meta Sluga.

Od 23. do 27. januarja 1961 je bil tečaj za načelnike v Ljubljani, ki se ga je udeležil Bojan Pollak.

Od 26. do 31. januarja 1961 se je tečaja za vodnike medvedkov in čebelic (MČ) na Pohorju udeležil France Malešič, skupaj z domžalskim tabornikom in psihologom Janezom Cerarjem. Tudi ta predavanja so bila izredno zanimiva in poučna: Učenje naj poteka med igro in s kar največ dobre volje. Zvečer je prišlo na vrsto prepevanje taborniških in drugih veselih pesmi. Noči pa niso bile prav mirne in tudi naš kruh ni imel miru. Oskrbnik nas je miril, da gre za polhe, nazadnje pa smo korajžno ugotovili, da so to živali, ki imajo drugačne gladke repe in smo zložili pesmico o glodavcih z gladkim, dolgim repom.

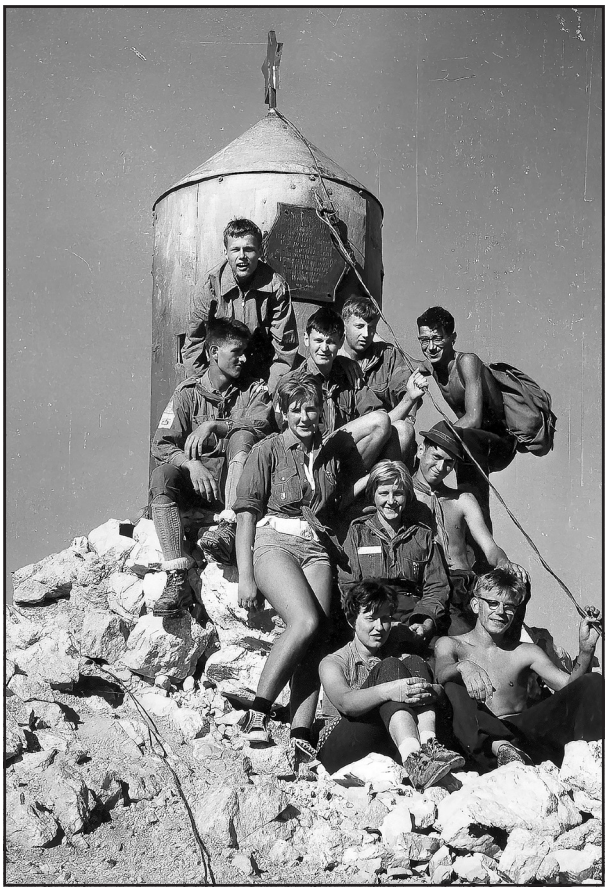
V nedeljo, 5. marca 1961, smo se odpravili na četni izlet v neznano. Šli smo z Žal čez Vinski vrh in nad Tunjicami do Knežjega potoka. Tam smo postavili šotor in z zastavicami poskusili sporočanje na daljavo po načinu semafor.

Leta 1961 v avgustu trikrat na Triglavu

Drugo leto smo šli skupaj z Domžalčani taborit k Bohinjskemu jezeru na taborni prostor Gozdne šole v lasti ZTS na Naklovi glavi. Lojze Ručman je bil taborovodja, jaz pa starešina, čeprav še nisem dopolnil 18 let. Kot neke vrste inšpektor je od ZTS prišel Božo Lavrič (pri njem sem delal izpit za gorskega stražarja na turi na Kamniški vrh – potem smo se takrat vozili po zadnji plati po travah navzdol, da so bile hlače tako zglajene, kot bi jih naloščili ...) in smo se menili, kam bi šli na ture. Predlagal je, da gremo na Triglav – kar naslednji dan. Smo sicer mislili iti malo pozneje, ampak zakaj pa ne. S tega konca od nas ni še nihče šel, ampak za tabornike to ne bi smel biti problem. Zemljevidov se takrat še ni dalo kaj dosti dobiti. Imeli smo knjigo o slovenski planinski poti – transverzali in notri so bili nekakšni zemljevidi po posameznih delih transverzale. Tega dela iz Bohinja sicer ni bilo, vendar smo nekako skombinirali. Takrat je bilo še pravilo učenja, ki naj bi prišlo s Himalaje, da se zjutraj ne sme jesti, ampak je potrebno prej hoditi, da se telo ogreje in se šele po tem dobro naje, ker naj bi tako delali nosači v Himalaji, ki najprej začnejo hoditi in se šele nato najedo, ko so prehodili že kar nekaj poti (to sicer ni čisto res, kar sem pozneje sam doživel na odpravah). In smo se zvečer na hitro spokali, da bi zjutraj prihranili čas. Osnovno opremo (gojzarje, nahrbtnike in podobno smo imeli), hrano pa smo vzeli tisto, kar je je bilo v skladišču: dva hlebca kruha (4 kg), 2 kocki margarine, kakšen kilogram sladkorja, dve ali tri salame, kozarec, za katerega smo mislili, da je v njem marmelada, in limon kakšno kilo.

Ob četrti uri zjutraj smo petega avgusta 1961 odšli iz tabora in »šibali« čez Komarčo do Koče pri Triglavskih jezerih, kjer smo bili okoli 8^h. Tam pa je že bil čas za malico oziroma zajtrk. Bilo nas je deset in en hlebec je v trenutku izginil, tudi pol salam in margarine. Žal smo šele takrat opazili, da nismo vzeli s seboj marmelade, ampak paradižnikovo mezgo (ki je pa takrat še nismo jedli namazane na kruh). Šli smo naprej mimo Triglavskih jezer in čez vroče Hribarice na Dolič, da bi tam prespali. Koča, ki je bila še stara in majhna, je bila polna ljudi. Spraševali smo za prenočišče, pa ni bilo nič prostora. Nekaj smo pojedli, nekateri so kupili tudi juho, a so rekli, da je bila taka kot milnica. Koča je bila polna, zato smo si rekli – gremo pač naprej na vrh, pa potem na Planiko. Z Doliča na vrh smo prišli relativno zgodaj – enkrat popoldne, brez problema. Tistega dne je bilo krasno sonce. Na vrhu je bilo še malo snega in smo ga jedli skupaj z limonami in sladkorjem.

»*Kaj pa sedaj?*« »*Gremo na Planiko, da bi tam prespali*.« In smo šli. Koča je bila polna, nabita, tudi slučajno ni bilo nobenega prostora na ležiščih. Bilo je še svetlo in kaj naj naredimo? Nam ni preostalo drugega

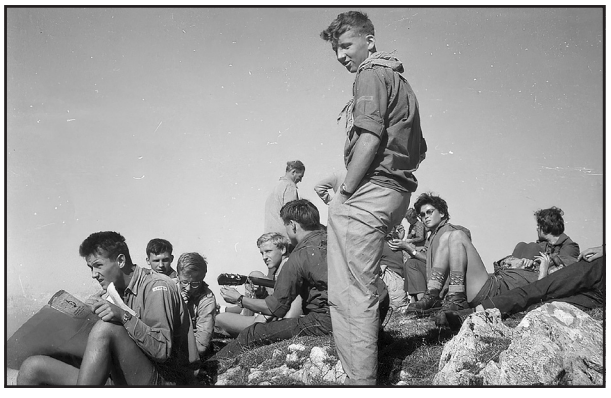
Prvič na Triglavu 5. avgusta 1961; spredaj sedita Meta Sluga in Jože Zalokar - Ježek, za njima Irena Emeršič, Stanka Trdin in Tomo Vavtar, zadaj Bojan Pollak, France Malešič, Mišo Kralj, Lado Jeretina in Matjaž Drčar.

– gremo do naslednje koče – Vodnikovega doma. In smo šli. Ko smo prišli do njega, se je že začelo večeriti. Kupili smo nekaj kruha, vsak kakšen kos, se malo najedli in se menili, da bi prespali, saj so še imeli prosto. Pa smo si rekli: »*Ah, brez smisla je, če smo že tukaj, pa pojdimo še naprej, dol.*« In smo šli dol. Proti Vojam. Imeli smo sicer nekaj baterij, vendar so bili takrat baterijski vložki precej slabi, taki, da so svetili kakšno uro ali dve, nato pa so »crknili«. In smo jih hranili za primer nuje. Pa je kar šlo. Malo smo se držali za roke in tudi pot se je dala kar dobro čutiti pod nogami – da smo kar z nogami gledali pot. Prišli smo do planine Grintovice, kjer pa pot pride na pašnik in izgine. Kam pa zdaj? Iskali smo levo, desno – nič ni bilo, kot da bi zašli. No, potem smo šli malo čez rob, se razkropili in pot našli takoj pod robom in nadaljevali v Voje. V Staro Fužino smo prišli, ko je ura bila ravno polnoč. Tam smo se usedli na asfalt in se od veselja postavljali na glavo – delali stóje. Potem smo hiteli naprej, da smo bili okoli enih zjutraj pri taboru.

Ampak nismo šli naravnost v tabor. Bili smo zares lačni in namesto da bi šli normalno v tabor, smo se, ker smo vedeli, kje je ekonomat, splazili tja, vzeli hlebec kruha in marmelado, odnesli to na obalo jezera in se najprej dobro podprli. Med tem časom pa je bil v taboru preplah, alarm, ker smo mimogrede ukradli tudi zastavo. Taboreči so prihajali iz šotorov ven, tekali okoli s sekiricami v rokah. So mislili, da so jim iz sosednjega tabora prišli ukrast zastavo. Ko smo končno prišli mi v tabor, so se stvari uredile.

Drugič smo enajstega avgusta vstali še pozneje kot zadnjič (dan pred tem je bil poskusni vzpon do Bogatinskega sedla). Spet nas je bilo deset. Čez Komarčo in Hribarice je šlo laže. Kopati se nam je bilo mogoče v dveh jezerih, prvo je bilo zelo hladno, jezero pod Hribaricami pa je bilo podobno kropu. Na Doliču je bilo spet vse zasedeno. Mahnili smo jo še na Planiko, kjer je bilo veliko prostora. Najedli smo se in po dolgem času spet spali na običajnih posteljah.

Zjutraj dvanajstega avgusta smo med vetrom in dežjem prilezli na vrh. Spet smo se slikali in odhiteli po grebenu na drugo stran, proti Kredarici. Okrepčali smo se in se spustili proti Velemu polju. Vreme se je kmalu izboljšalo. V Vodnikovi koči smo se najedli in odšli navzdol. Hoja ni bila ravno prijetna. Ko smo prišli do doline, smo se trije spustili naprej. Hodili smo zelo hitro in na koncu še štopali ter kmalu prišli v tabor.

Na vrhu Begunjščice avgusta 1961; z leve Bojan Pollak, Miha Golob, Lipe Letnar, Lado Jeretina, Mojca Drčar in Meta Sluga

V Vratih pri spomeniku padlim, z leve Miha Golob, Mojca Drčar, France Malešič, Franci Jeraj, Lojze Ručman in Bojan Pollak

Spet na vrhu Triglava: Miha Golob in Bojan Pollak

Jutranji pogled na Triglav izpred Staničeve koče: Lojze Ručman in Bojan Pollak

Jeseni 1961 PMG na taborniški jasi: Zdravko Golob, Lipe Letnar, Miha Golob, Zvone Juršič, Janez Plahutnik, Peter Jeras, Jaka Rutar in Miro Petek

Tretjič je bil od 26. do 29. avgusta 1961 najprej skupinski četni izlet na Begunjščico, potem pa naj bi šla šesterica še proti Triglavu. Tako smo se namenili od Žirovnice do Valvazorjevega doma in nato pod Stolom v temi s karbidovko proti Roblekovi koči, kjer so nas čakali preostali. Naslednje jutro smo se povzpeli na Begunjščico in po slabi poti navzdol do planine Prevale, nekateri pa so se poslovili in šli proti Tržiču.

Šesterica nas je obiskala še Dobrčo in jo potem kar povprek strmo navzdol mahnila v Drago – prav po taborniškem pravilu: »*Kjer ni poti, si jo tabornik naredi.*«

Šli smo do Lesc in se z večernim vlakom peljali v Mojstrano. Ob cesti smo izbrali primeren kozolec, se zadelali z mrvo in zaspali. Zgodaj zjutraj smo se odpravili po dolini Vrat k slapu Peričniku in naprej proti Aljaževemu domu. Na Tominškovi poti je bila vročina vedno hujša. Uveljavilo se je tudi prejšnji dan »spesnjeno« geslo: »*V glavnem levo-desno, takole mimogrede imaš tudi prav.*« Odžejal nas je studenec pod Begunjskim vrhom. V Staničevi koči smo kosili in pustili nahrbtnike ter odšli mimo Rjavine čez Rž na Kredarico. Tu je Lojze kmalu opazil, da je pozabil svoj fotoaparat – k sreči pa ga je spet hitro našel.

Še istega dne, 28. avgusta, smo se povzpeli na Triglav. Tudi sedaj je bilo veliko turistov. Vreme je bilo megleno, megla pa se je za nekaj časa razkadila, tako da smo videli gloriolo, okroglo mavrico, ki je zelo lepa redkost. Vrnili smo se na Kredarico in proti večeru v Staničevo kočo. Tu smo spali vsak na svoji postelji, kar je bil poseben užitek. Naslednji dan smo sestopali skozi dolino Kot. Naenkrat smo zagledali deset gamsov, ki so se spuščali po meleh. V Mojstrani smo se najedli svežega kruha in ringloja, ki je bil po naključju ob pravem času na pravem mestu; v zelo sladek spomin pa sem popackal Transverzalno knjižico.

Mimogrede smo se peljali do Javornika in obiskali še Javorniški Rovt in tam se nam je v vročini prilegla dvojna juha z golažem. Potem do vlaka in čim prej do Kamnika.

Skoraj nisem mogel verjeti, da sem bil v tem avgustu trikrat na Triglavu. Sicer pa smo na primer srečali nekega frajerja, ki se je pohvalil, da je šel v avgustu sedemkrat na Triglav. Ko pa smo ga vprašali za ime bližnjega vrha, je skoro mrknil. Torej bi se lahko pobahal, da hodi na Triglav z zavezanimi očmi ...

Zimovanje na Dolu

Na začetku leta 1962 smo se z Brezjani oziroma pašno skupnostjo Brezje dogovorili, da so nam za naše prvo zimovanje brezplačno dali v najem svojo zadružno kočo na Dolu. Nekaj dni prej smo nesli gor večino hrane, da so nato ostali lahko prišli gor predvsem s svojo opremo. Zato so bili nahrbtniki predhodnikov težki kot hudič. S kolesi do Kopišč, nato pa peš skozi Dolski graben do Zadružne koče. Do kakih sto metrov pod robom je bilo še kopno, nato se je začel trd sneg, ki pa se je pod skupno težo človeka in nahrbtnika prediral. To pa je zgodba sama za sebe.

Takrat je bil starešina čete Branko Urbanija. Bil je borec in je imel določene zveze. »Zrihtal« nam je salame iz podjetja Meso in tudi prevoz s kamionom do tovorne žičnice v Črni in potem še za opremo do Domžalskega doma na Mali planini, da ne bi bilo potrebno z majhnimi otroki hoditi gor naokrog skozi Dolski graben in nositi vso opremo s seboj. S tovornjakom so nas in opremo pripeljali v Črno, do spodnje postaje žičnice, dali vso robo na tovorno žičnico in jo zapeljali do Domžalskega doma. Mi pa smo brez nahrbtnikov grizli kolena po tisti strmi poti do Kisovca in naprej. Težav ni bilo, ker je bilo do Kisovca vse kopno, naprej pa po snegu shojeno. Zvečer smo prišli do Domžalskega doma. Takrat je bil ta še eden od centrov družabnega življenja na Veliki planini in zelo popularen. Pričakala nas je vesela družba. Dom je bil čisto poln, saj še ni bilo depandanse. Otroke smo nekako spravili po sobah, v jedilnici se je pa pelo, pilo in igralo na harmoniko – sploh je bil »žur«. Takrat sem tudi prvič slišal tisto pivsko pesem »Januar, februar, marec, april ...« Zelo pozno (ali zelo zgodaj zjutraj?) smo polegli po klopeh in poskusili zaspati, kolikor se je pač dalo. Po zajtrku pa čez planino na Dol brez kakšnih problemov kljub

težkim nahrbtnikom. Vseeno je bilo laže nositi ali pa vleči vso robo čez planino in nato dol, kot pa samo gor.

Na zimovanju je bil pač običajni program: igre, smučanje itd. Jaz sem padel s strehe, ker mi je nekaj zdrsnilo, v velik kup snega, tako da ni bilo nobenih posledic. Prihajala je neka punca in sem bil preveč firbčen, katera je. Sem se preveč stegnil skozi okno in bum! dol v sneg.

France je pa nekaj brskal po hlevu in hop! ujel miško. Ponosno jo je pokazal okoli, kako je uren, da je lahko ujel celo miš. In od takrat naprej smo mu rekli Muc (ime je prvič prejel, ko se je med plavalno šolo pri kamniškem bazenu na vse načine branil pred mestnimi sitneži ...). To ime je tudi sprejel in se pogosto na razglednice podpisal tako, da je narisal mucka.

Z nami je bil tudi domžalski psiholog Janez Cerar, ki nas je ves čas opozarjal, naj držimo moralo. Poiskali smo široko in najdaljšo kuhalnico in jo razglasili za »moralo«, ki jo je potrebno ves čas držati pokonci. To smo tudi storili, kar nam je še dolgo potem izredno pomagalo ...

Leta 1962 so eni taborili skupaj z Domžalčani na Naklovi glavi, drugi pa posebej, na prostoru, kjer so Kamničani nato taborili še vrsto let.

Prvi samostojni tabor ČBG

Tako smo tega leta imeli kar dva tabora v Bohinju. Tistim, ki smo šli »po svoje«, je bilo potrebno najprej najti ustrezen prostor. Našli smo ga nad taborom Črnega mrava in taborom Brežičanov. Seveda se je bilo potrebno prej dogovoriti z lastnikom glede uporabe.

S kmetom sva se hitro dogovorila, sploh ni bilo problemov. Še robo, ki smo jo nekaj dni prej poslali z vlakom iz Kamnika v zabojih – šotore pa kuhinjo in druge take reči, da jih ni bilo potrebno nositi s seboj, nam je iz Bohinjske Bistrice do tabornega prostora pripeljal s kmečkim vozom. Na koncu nam je tudi odpeljal robo nazaj na postajo ... Buhi (Zvone Bohte) je bil glavni ekonom, nabavljal je v Bohinjski Bistrici, do kamor je štopal, spoznaval turiste itd. (nemški turistki je med plesom – nehote – odpel modrc ...) – to so bile posebne zgodbe, vendar je Buhi žal že dolgo pokojni, zato se niso ohranile.

Kuhala nam je naša mama. Naredila je tudi čokolado iz mleka v prahu (menda so bili takrat še UNNRA paketi) z orehi in lešniki. Naš program je bil običajen. Poleg kopanja in osnovnih taborniških dejavnosti izlet na Triglav, Krn, okoli jezera, na Vogel in še kam ...

Na Krn

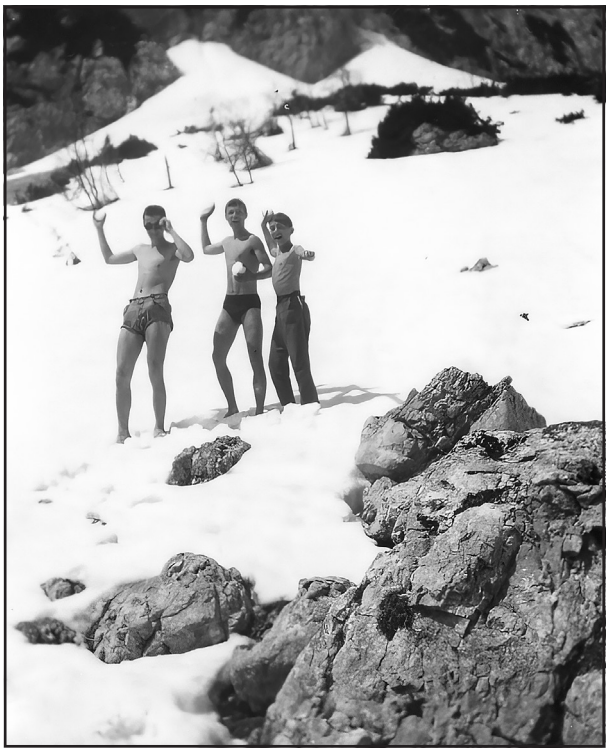
Na Krn smo šli leta 1962 za dva dni. Najprej do Gomiščkovega zavetišča, kjer smo prespali in se naslednji dan vrnili. Tja smo šli mimo Krnskega jezera, vrnili smo se pa čez Peske. To je postala taka »obvezna« tura, podobno kot tista na Triglav. Seveda smo hodili tudi na krajše izlete – do Savice, pa na planino Razor čez Vogel po Žagarjevemu grabnu. Tudi na Triglav smo še hodili, ne samo čez Hribarice, ampak tudi s Prehodavcev po policah v steni Kanjavca.

Večdnevni prvomajski tabor v Kamniški Bistrici

je bil prvič od 27. aprila do 1. maja 1963 na Prédaslju, pri ovinku ceste. Dva šotora: četverec in čezenj šesterec. Ta dvojna kombinacija se je dobro obnesla, ker je bilo precej hladno, celo snežilo je. Naslednje leto je bil tabor v Kamniški Beli pri Brtucovi griči. Že prvič smo »nalovili« velik lonec polžev in jih skuhali, nato pa še ocvrli. Samo kuhani so bili bolj »gumasti«, ocvrti pa prav slastni, tako da so jih pokusili celo obiskovalci. Tradicijo taborjenja v Kamniški Beli so nato čez leta

Prvomajski tabor ČBG 1963 v bližini Prédaslja v Kamniški Bistrici

Za prvi maj v snegu pod Kamniškim sedlom: Bojan Pollak, France Malešič in Tomaž Ulčar

nadaljevali jamarji, ki imajo še vedno redne prvomajske tabore malo pod slapom Orglice s tradicionalnim obiskom Kamniške jame ...

Taborniških – cestarskih in gozdarskih – koč žal ni več: bile so na začetku Kamniške Bele (baraka), ob cesti proti Jurju (še leta 1966) in v dolini Korošice.

Moje zares aktivno taborništvo je trajalo do konca 1962, nato vedno manj. Septembra 1962 sem šel v Zagreb, a 29. novembra tega leta sem še spuščal rakete z Malega gradu med taborniško igro »ilegalec«. Leta 1963 sem še bil na poletnem taboru ČBG (prišel sem naravnost iz Pulja) tam, kjer je leto prej taboril vod SKOR. Leta 1964 sem bil na praznovanju 29. novembra v baraki ob Kamniški Beli. Ko sem se v letu 1966 začel ukvarjati z alpinizmom, za taborništvo ni bilo več časa ...

O čebelicah in medvedkih

Kljub tečaju sprva ni bilo lahko začeti. Izkušenj še ni bilo, priročnikov pa tudi še ne. Po vabilu med poukom v mekinjski osnovni šoli so prišle prve učenke. Bil sem zelo neroden in preplašen. Pogovori še niso bili prav veseli in prve igre in zgodbe niso vedno lepo stekle, izleti v gozd do bližnje taborniške jase nad mekinjskim samostanom pa so bili brez žoge kar premalo vabljivi.

Kmalu so bile počitnice in čebelice so imele domače veselje.

K sreči je k nam domov prišla nekajletna korajžna nečakinja, s katero sva se igrala in učila vsega mogočega, navsezadnje tudi plavanja.

Avgusta je bil spet tabor skupaj z Domžalčani na Naklovi glavi v Bohinju, kjer so bile njihove čebelice nekoliko starejše in so že vedele, kaj je zanje najbolj prav. Bilo je izredno pestro in veselo.

Jeseni je bilo domačih čebelic manj, počasi pa so začeli prihajati fantje. Takrat so sestanki postajali zanimivejši, igre na taborniški jasi pa bolj živahne. Izleti po mekinjskem gozdu so bili malo daljši in polni raziskovanj. Nekateri cilji so morali še počakati. Pa vendar smo na robu gozda našli tudi taka drevesa, na katera je bilo mogoče priplezati vsaj do prve veje. Kadar nas ni bilo preveč, smo imeli sestanek kar na spodnji veji in je za vse postalo izredno zanimivo, še posebno, ko je bilo mogoče opazovati sončni zahod.

K nam so prišli še navdušeni sosedje Janez Novak, Boris Muršak, Mato Mali in za njimi še Srečko Podbevšek, od deklet pa sta bili najbolj vztrajni Nevenka in Zdenka Beč. Za daljše izlete smo se domenili za dovoljenje staršev. Tako smo potem raziskali še gozd ob Kamniški Bistrici z imenom Voh (Log). Raziskovanje je postalo še bolj vabljivo zaradi posebnih taborniških potnih znakov (pojdi v tej smeri, ne hodi po tej poti, bodi oprezen, vrni se ...) in zakonov medvedkov (medvedek in čebelica se dobro učita, sta marljiva in skromna, sta dobra tovariša, vsak dan storita kakšno dobro delo, se pa tudi dobro znajdeta).

Leta 1963 smo šli najprej s kolesi v Volčji Potok in Arboretum ter do spomenika v Rudniku. Kmalu potem pa v Kamniško Bistrico prespat v barako na začetku Kamniške Bele, ki smo jo odkrili in »posvojili« že prej. Pridružil se nam je zanesljiv tabornik Tomaž Ulčar. Zjutraj smo se po skrivni lovski poti povzpeli prav do Petkove njive. Nadaljevali smo do čaja v Domu na Korošici in naprej do Presedljaja. Povzpeli smo se še na Konja, se vrnili do sedla, sestopili v dolino in se veselo odpeljali domov.

Trije medvedi na Konju 1963: Tomaž Ulčar, Mato Mali in Boris Muršak

Malo pred koncem avgusta se nas je pet namenilo na taborjenje v Olševku. Vso našo robo smo naložili na domači voziček in ga odpeljali do primernega kraja blizu potoka, kjer smo postavili oba šotora in štedilnik. Sledilo je kuhanje in veselo pogovarjanje, ki ga ni bilo ne konca ne kraja. Ponoči je začelo deževati, vendar nas to ni motilo, tudi ne podnevi. S suhimi vejicami in ivermi smo kljub dežju zakurili ogenj in kuhali, potem je bilo že kmalu za zajtrkom kar kosilo, ves čas pa živahen klepet in smeh do zgodnje večerje, dokler nismo utrujeni zaspali. Tretji dan je še deževalo, vendar se nismo dali motiti.

Dopoldne je v dežju prišla na obisk Srečkova mama in si oddahnila, ko je videla, da je z nami vse tako, kot da nimamo nobenih težav. Nasmejana je odšla domov, mi pa h kosilu in še na nujen klepet. Nato smo skrbno ugasnili ogenj, razdrli štedilnik ter temeljito pospravili za njim. Podrli smo oba šotora in ju zgledno zložili, potem pa vse zložili na voziček, ki je vedril v gozdu. Potem smo zgovorni počasi odšli, dež pa je odnehal.

Novembra smo šli skupaj z drugimi z vlakom do Črnuč ter na skupinski pohod na Rašico, z nje pa do Trzina in na železniško postajo. Že prej so nam naročili, naj na vrh prinesemo našo Kroniko voda MČ, ki je bila lepo ilustrirana in zanimivo napisana. Tam žal ni bilo nobenega predstavnika vodstva ZTS, zato so jo naši odločujoči sami posredovali vodstvu v Ljubljani, da bi tam iz nje kaj objavili v reviji *Tabor*. Objave ni bilo, kronike pa tudi ne več nazaj ...

Nekaj dogodivščin

Orientacijsko tekmovanje

Bilo je orientacijsko tekmovanje na Jelovici za Milovanovićev memorial. Udeležil sem se ga skupaj z Domžalčani. Z vlakom smo se peljali do Podnarta (Otoč?), nato smo šli naprej peš, pa ne tam, kjer naj bi bilo običajno, ampak kar naravnost skozi gozd po nekakšni stezi. Zvečer smo prišli do Partizanskega doma, kjer so bili postavljeni šotori, v katerih smo nato prespali. Zvečer je bil test iz prve pomoči. Imeli smo pripravo – dobili smo 10 vprašanj in ko smo se pripravljali, je bila zraven tudi izpraševalka. Že med samo pripravo smo pravilno odgovorili na vsa vprašanja, zato nam je priznala test.

Naslednje jutro smo štartali kot drugi. Prva kontrolna točka naj bi bila nekje na robu nad Dražgošami. Oglašala naj bi se v presledkih z zvočnimi signali. Ko smo prišli v bližino mesta, kjer naj bi bila kontrola, je bila sama tišina. Šele čez kakšne četrt ure je bil prvi zvočni signal (ne spomnim se več, ali je bil žvižg ali udarec ob kovinski predmet). Bili smo že zelo blizu, zato smo kontrolo hitro našli. Tam sta bila fant in dekle, presenečena, da smo ju takoj našli ... Tudi do naslednje kontrole smo prišli neverjetno hitro, ker smo pot poznali od prejšnjega dne. Do drugih kontrolnih točk je šlo normalno, tako da smo imeli veliko prednost v času. Zato smo postali malo nepozorni, ko smo prišli do ceste in ob njej videli kažipot, ki je usmerjal v desno na Partizansko planino, kjer je bil cilj. Ko smo hodili že kakšne dobre pol ure po cesti, smo prišli do drugega kažipota, ki je prav tako usmerjal proti Partizanski planini, vendar v nasprotno smer! In to, da smo verjeli prvemu kažipotu in nismo preverili na zemljevidu prave smeri, nas je stalo prvega mesta ...

Kravji zvonec

Spomladi 1962 smo imeli vodov izlet na Vovar. Na jasi vzhodno, na podnožju vrha, smo se igrali, nato pa zakurili ogenj, da bi pekli palačinke. Testo smo naredili tako, da smo s seboj prinesli mleko, vodo, moko, jajca in vse to zmešali v večji posodi s šprudlo, ki smo jo naredili iz suhe smrečice. Ko smo na ponvi spekli prve palačinke, je privihral nad nas možakar z bičem v rokah. Ni kričal, kaj delamo, ampak je vpil, zakaj smo kravi ukradli zvonec in pri tem pokal z bičem. Komaj smo ga razumeli, kaj bi pravzaprav rad. Ko smo ga malo umirili, smo mu poskušali razložiti, da smo mi taborniki, da se moramo lepo obnašati in da tudi slučajno ne smemo kravam krasti zvonce. Da bi to dokazali, smo se mu ponudili, da bi preiskali območje. Razporedili smo se v strelce in začeli prečesavati goščavo. Kmalu smo našli zvonec – v gostem grmovju je visel na veji. Ko se je krava prej prebijala skozi to grmovje, se ji je odpel in obvisel na veji. Ko je možakar to videl, je takoj spremenil obnašanje. Toliko, da mu ni postalo nerodno, da nas je tako nahrulil. In za dober zaključek smo mu dali še palačinko, namazano z marelično marmelado.

Taborni ogenj

Ob dnevu tabornikov 22. aprila smo imeli taborni ogenj za vse. In to na travniku ob Prašnikarci. Dalo se je lepo dogovoriti, zmeniti, ni bilo kakšnih hudih birokratov in predpisov, vse se je lepo izšlo. Podpirali so naše delovanje po enostavni zdravi pameti. Ni bilo potrebnega nekakšnega dežurstva in dovoljenja – samo prijavili smo, da bomo zakurili. Ob ognju smo peli, igrali skeče in se dobro imeli. Kako se je naša svoboda delovanja od takrat zmanjšala – prav svoboda osnovnega delovanja, ko sedaj potrebuješ skoraj že za vsako stvar posebno dovoljenje birokratov.

Smučanje na Konjščici

Lipe Letnar je uredil, da smo lahko taborniki pozimi šli v Letnarjevo bajto na Konjščici. Jedli smo več kot deset let stare konzerve, ki smo jih našli v mrvi, pa ni bilo problema. Tudi smučali smo, če se ne motim, celo dvakrat, ker sem dvakrat polomil smuči. Enkrat čisto nove smuči z maso pa kandahar vezmi, kar je bilo takrat sploh in oh. Seveda je bilo potrebno »štamfati« in smo poteptali progo z roba nad bajtami v tisto globoko vrtačo pod njimi. Največ smo vozili smuk. Zapeljal sem se tja dol, a na koncu ni bilo vse poteptano. Zaradi velike hitrosti se nisem ustavil in sem se zapeljal naravnost v celi sneg. Skoraj v trenutku me je zaustavilo in sem poletel naprej kot raketa, kot v risanki, naravnost na glavo. Ena vez se je utrgala na spoju. Druga se je odpela. Toda noge so ostale cele.

Še enkrat prej, ko smo bili tudi na Konjščici, sem imel še atove stare smuči izpred vojne – lesene, brez mase, brez robnikov, s klasičnimi vezmi na jermenčke. Gori je bil tudi Andrej Rutar, ki je imel v najemu prvo bajto na desni, ko se pride z Dola gor. Sedaj je tam počitniška hišica. Takrat pa je bila bajta precej originalna in je imela še odprto ognjišče. Odločil se je, da bo šel dol, in to čez Veliko planino. Pa smo ga sklenili spremiti. Bila je megla, a smo vseeno šli. Prišli smo že na Veliko planino, že mimo Velike jame. Bili so zameti, videlo se je komaj nekaj metrov. Rekli smo si: »*Fantje, po pameti, da se ne bomo izgubili, pojdimo raje nazaj.*« In smo se odločili, da ne gremo naprej. Rutar je nosil s seboj eno opeko, ki jo je pustil na mestu, do katerega smo prišli. Zanimivo je to, da smo nato šli v lepem vremenu pogledat, kod smo hodili in smo ugotovili, da smo šli popolnoma prav. Je pa vprašanje, če bi tudi nadaljevali prav in prišli brez problemov dol, saj je Velika planina v megli zelo zoprna in idealna, da se izgubiš.

Ko sem nato smučal s Konjščice na Dol, sem s smučko butnil ob skriti štor in smučka se je zlomila malo pred vezmi in sem bil brez nje ... in je bilo potrebno iti dol peš.

Nesreča na Tolsti gori

Kot vedno in povsod pri prostovoljnih organizacijah je bil tudi pri nas problem denar. Zato smo iskali možnosti, da bi ga kje dobili poleg občinske dotacije. Kot taka priložnost se je pokazalo čiščenje gozda pri gozdnem gospodarstvu ali gozdni upravi. Dogovorili smo

se, da gremo v nedeljo, 21. maja 1961, čistit na Tolsto goro. Z nami je šel tudi pristojni gozdar, ki je pokazal, kaj in kako naj delamo. Seveda smo imeli s seboj svoje orodje – taborniške sekirice in kakšno ročno žago. Akcija je veselo in urno potekala, ko naenkrat nekdo zavpije, da se je usekal. In se je res. Malo nad kolenom. Seveda je bilo dela takoj konec. Iz nahrbtnikov smo vzeli prvo pomoč (to smo že vedeli, da jo moramo imeti na vseh izletih, akcijah in vsem podobnem s seboj) in mu povili koleno. Nato se je začel transport. Rana ga je bolela, vendar kost ni bila poškodovana, tako da nam ga ni bilo potrebno ves čas nositi. To je bil praktični preskus prve pomoči in transporta do rešilca, ki smo ga dobro opravili.

Naokrog v Bohinj in po Avstriji s kolesom

S Francetom Malešičem sva se takoj po njegovi maturi 26. junija 1963 odločila, da greva na obisk malo naokrog v Bohinj. Peljala sva se v Škofjo Loko, skozi Poljansko dolino do Cerknega in Tolmina, se skopala v mrzli Soči in šotorila v Zadnji Trenti. Naslednji dan pa najprej nazaj v Trento na Log po pozabljena žiga transverzale, potem pa spet do izvira Soče, kjer naju je začudena ohrabrila filmska ekipa režiserja Jožeta Galeta med snemanjem drugega Kekca. Kolesi sva rinila navzgor do Vršiča in potem navzdol proti Kranjski Gori v poltemi zavirala z vejami, v temi pa naprej po bližnjicah do kozolca pred Bohinjsko Belo; zjutraj pa še do Bohinjskega jezera pozdravit prijatelje in znamenitega Sivega volka – Pavla Kunaverja. Potem pa nazaj skozi Bled in Kranj do Kamnika – po cesti še zdaleč ni bil povsod asfalt.

Avgusta je sledilo taborjenje na izbranem mestu v Bohinju. Vse se je zelo dobro začelo, nekoč pa se je zastava zataknila na vrh droga. Ulčarjev Peter – »Ta mal« – je splezal gor kot opica, jo iztaknil in jo rešil. Brez velikega veselja potem tudi ni šlo.

Taborniki smo poleg stalnega tabora, torej tabora, ki je ves čas na istem mestu, poznali tudi premičnega. Torej vsak dan na drugem mestu. Zato sva se leta 1964 z Jakom Rutarjem odločila, da bi to tudi izvedla. Vendar ne bi hodila peš, ampak bi raje kolesarila. Zmenila sva se, da bi prekolesarila tisti del Koroške, ki je po plebiscitu ostal v Avstriji. Vendar se je zasukalo drugače.

Imel sem običajno moško kolo, preizkušeno že leto dni prej na poti v Bohinj skozi Trento, Jaka pa je imel že modernejše kolo, menda s tremi prestavami in zavorami z gumicami na platiščih koles. Pred podvigom sem sam sešil torbe za kolo. Mama mi je dala nekaj močnega platna za zavese in prepustila svoj šivalni stroj v uporabo. Tako sem sešil dve večji torbi za zadnji prtljažnik in eno manjšo za na krmilo. Na prtljažniku je bil nato nekako pritrjen še nahrbtnik.

Od opreme sva imela šotor dvojček, vsak pa napihljivo gumijasto blazino in dve volneni odeji – eno za na blazino in drugo za zgoraj. Saj poleti ne sme biti mraz. Imela sva tudi posodo in bencinski kuhalnik, precej drobnarije, nekaj rezervne obleke, vendar je bilo vsega skupaj kar precej kilogramov.

Na Koroško sva se peljala čez Ljubelj – takrat je bil že v uporabi predor. Vse večje klance sva prepešačila. Na drugi strani navzdol je bilo pa potrebno stalno zavirati. Jaku je z gumicami kar dobro šlo, meni s »torpedom« pa se je zavora močno segrevala, zato jo je bilo potrebno občasno hladiti z vodo, da je kar cvrčalo. Da bi manj obremenjevala zavore, sva se domislila lesenih zavor. Za vilice na sprednjem in zadnjem kolesu sva dala leseni palici, poleg tega pa na pedal tudi palico, da sva jo nato lahko potiskala na tla. To je povzročilo toliko trenja, da se kolo po ravnem ni moglo peljati. Po klancu navzdol pa je vseeno kar letelo. Pri tem pa je piskalo in ropotalo in, kjer ni bilo asfalta, tudi močno kadilo za nama.

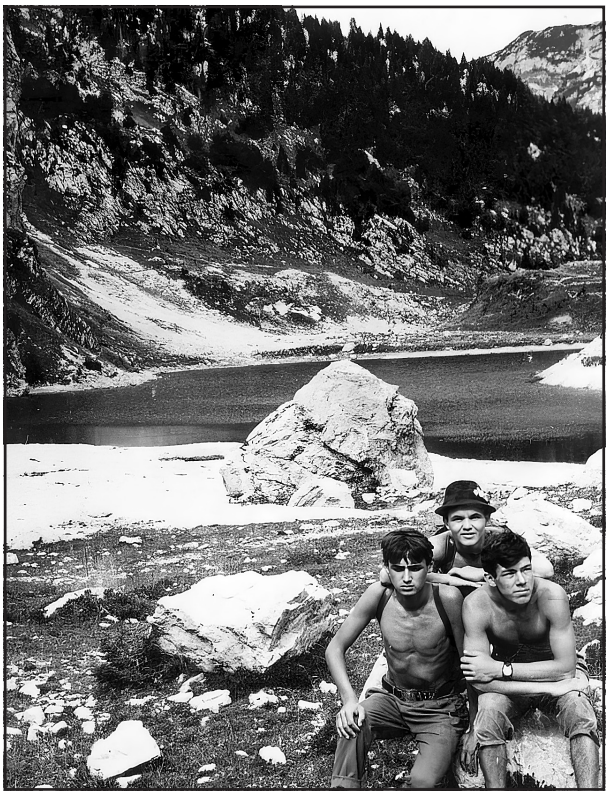
Ko sva se pripeljala v Beljak, se nama je porodila misel, da bi šla kar v Innsbruck, ker bodo tam olimpijske igre. Ker nisva vedela, kje bi se bilo najbolje peljati, sem kupil zemljevid, katerega ostanke še vedno hranim. Takrat sva ugotovila, da je najugodnejša pot s kolesom čez prelaz Brenner. Povsod drugod bi bilo potrebno peljati čez kakšen visok prelaz: ali mimo Velikega Kleka ali čez Katschberg. Vendar je tu nastal problem. Takrat smo morali imeti za obisk Avstrije, Italije pa tudi drugih držav veljavni vizum. Midva sva ga imela samo za Avstrijo. Torej bo vseeno potrebno iti čez visoke prelaze, kar bi pa pomenilo veliko pešačenja. V Beljaku sva se mimogrede oglasila pri sorodnikih. Ko sva jim povedala svojo namero, so nama svetovali, naj ne greva čez Ture, ampak skozi Ture – z vlakom iz Malnitza. Sprva nama ni bilo všeč, ko sva pa malo razmislila, je bilo ugodno. In po premisleku sva se tudi odločila, da ne greva v Innsbruck, ampak v Salzburg in nato na Dunaj!

Od Beljaka do Malnitza naju je precej pral dež in sva morala precejkrat »vedriti«. Tako nisva mogla videti hribov. Zato sva se tolažila, da je to zato, da ni bilo potrebno preveč zavijati vratove, ker bi morala občudovati vrhove. V Malnitzu sva kupila vozovnici zase in za kolesi in se usedla v potniški vagon. Mlado Nemko, ki je sedela nasproti, je zanimal klobuk (imel sem klobuk narodne noše s kovinskimi značkami, ki mi ga je enkrat pozneje vzel veter na Kamniškem sedlu) in me je o njem spraševala v angleščini. Bila je zelo začudena, ker sem ji odgovarjal v nemščini, ki sem jo takrat bistveno bolje govoril kot angleščino. Na drugi strani predora, v Badgasteinu, je še vedno deževalo. Zato sva si poiskala malo odročen senik in prespala v njem. Deževalo je vso noč, zjutraj je prenehalo in čez dan se je počasi jasnilo.

Nekje sredi poti do Salzburga, še v hribih, sva dohitela dolgo kolono vozil. Avtomobili so stali, midva s kolesom sva se pa gosposko peljala mimo njih. Nekje, ko sva se malo ustavila, je nek šofer vprašal (sicer ne vem, po kakšni logiki dva kolesarja!), če imava bencin, ker mu ga je zmanjkalo. Ja, imela sva ga en liter, namenjen za kuhalnik. Prodala sva mu ga in nato na prvi črpalki kupila novega. Skozi Salzburg sva se samo peljala, ker se je že bližal večer, midva pa nisva imela ravno veliko denarja, da bi si lahko privoščila plačljiva prenočišča. Nekaj kilometrov naprej od Salzburga sva še pred nočjo našla opuščen peskokop, v katerem je bilo manjše jezerce z bistro vodo. Prekuhala sva jo za večerjo in za pitje. Prespala sva v nekakšni kolibi, cestni hišici, na pokošeni suhi detelji, ki je imela trde šprikle, ki so naju zbadale vso noč. Naslednja etapa

Bohinj 1964 – kuharica Iva Letnar in Zvone Bohte - Buhi, ekonom, ki temeljito drži našo moralo, zadaj Jože Kladnik.

Bohinj 1964 – ob Krnskem jezeru in na Krn: Jože Kladnik, Janez Flerin in Egi Merčun

je bila zelo dolga. Peljala sva se mimo Linza in skozi Dunaj, tudi mimo znamenite katedrale, skoraj do Dunajskega Novega mesta (Wiener Neustadt). Ker nisva našla drugega ustreznega prenočišča, sva si postavila šotor v gozdu za cesto.

Sledil je vzpon čez prelaz Semmering. Ko je cesta postala prestrma za najine moči, sva se prijela za tovornjak, ki naju je vlekel gor. Ni bilo nobenih problemov, nihče ni težil. Enega šoferja je celo zanimalo, kaj je z enim od zadnjih koles tovornjaka, ki ga je menda prej zamenjal. Pa sem se s kolesom zapeljal malo naprej, pogledal kolo in povedal šoferju, da je vse v redu.

S Semmeringa dol je šlo kar samo od sebe. Da ni šlo prehitro, so spet pomagale lesene zavore. Med potjo so naju skoraj ves čas spremljale reklame »Trink Coca-Cola eiskalt«. Takrat je bila Coca-Cola pri nas simbol dobrega življenja in ne vem več, če se jo je sploh dalo kupiti. Pa sva si rekla, da jo bova tudi midva poskusila, ko že imava priložnost. Toliko šilingov bova pa že pogrešila. In sva jo res kupila. Vsak svojo steklenico. Toda čakalo naju je veliko presenečenje. Mrzla je bila skoraj nepitna (za naju, nevajena ledene pijače), na »normalni« temperaturi pa je bila, kot bi pil milnico. Naju je oba zelo razočarala in tudi v vseh naslednjih letih sem jo pil večinoma samo v primeru, če ni bilo druge možnosti.

Kupila sva nekaj razglednic, jih napisala in gledala, kje bi ob cesti našla poštni nabiralnik. Pa ga ni bilo potrebno najti. Srečala sva poštarja, ki se je tudi peljal s kolesom. Kar njemu sva dala razglednice – vse so prispele na svoje naslove.

Nazaj sva se peljala ob Osojskem jezeru, kjer je tik ob obali polno vikendov. V enem od njih so nama lastniki dovolili, da sva tudi prespala. Kakšen kilometer, preden bi se vrnila na glavno cesto, sva se malo ustavila. Kolo sem dal malo postrani, da sem z nogami lahko stopil na tla. In takrat so na zadnjem kolesu počile napere (špice), kolo je postalo »osmica« (»ohtar«), torej nevozno. Ni preostalo drugega, kot da je Jaka ostal pri kolesu, sam sem pa poštopal v Beljak, kupil napere, se vrnil na isti način in jih nato zamenjal.

Vračala sva se čez Korensko sedlo. Tam je imela cesta tudi do 27 odstotkov nagiba. Zato sva morala sestopiti s kolesa in ga porivati v breg. Nekateri vozniki, ki so se vozili mimo, so nama mahali, drugi so se prijemali za glavo, se smejali in nama kazali, da nisva ravno pri pravi – Jaka je rekel, da so to gotovo Turki »gastarbajterji«. Midva pa »mrtvo hladna«.

Na avstrijski carini ni bilo problemov. Očitno je bilo, da so bili Avstrijci veseli, da so se naju znebili. Na naši strani so nama vzeli potna lista in rekli, naj počakava. Čakala sva ob carinarnici. Ker pa kar nekaj časa ni bilo nikogar, da bi naju »obravnaval«, sva šla nekaj metrov naprej na zelenico in jaz sem začel pregledovati kolo. Ne dolgo za tem, ko sem ga razložil in dvignil, da sem lahko preverjal špice, je prišel policaj in vprašal, kaj tam počneva, ker tam ne smeva biti. Ko sva mu povedala, da naju je tja poslal carinik in da ga sedaj čakava, ni več kompliciral, ampak je šel v stavbo in nama čez nekaj trenutkov prinesel potna lista in že sva se lahko odpeljala naprej.

Literatura, viri

Mojca DRČAR MURKO, 2023: Taborništvo v Kamniku – Vtisi o pionirskem obdobju kamniških tabornikov. Predstavljeno na akademiji 19. maja ob 60-letnici tabornikov v Kamniku.

Marjanca FTIČAR, 1983: *Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941*. Kamnik: Kulturni center.

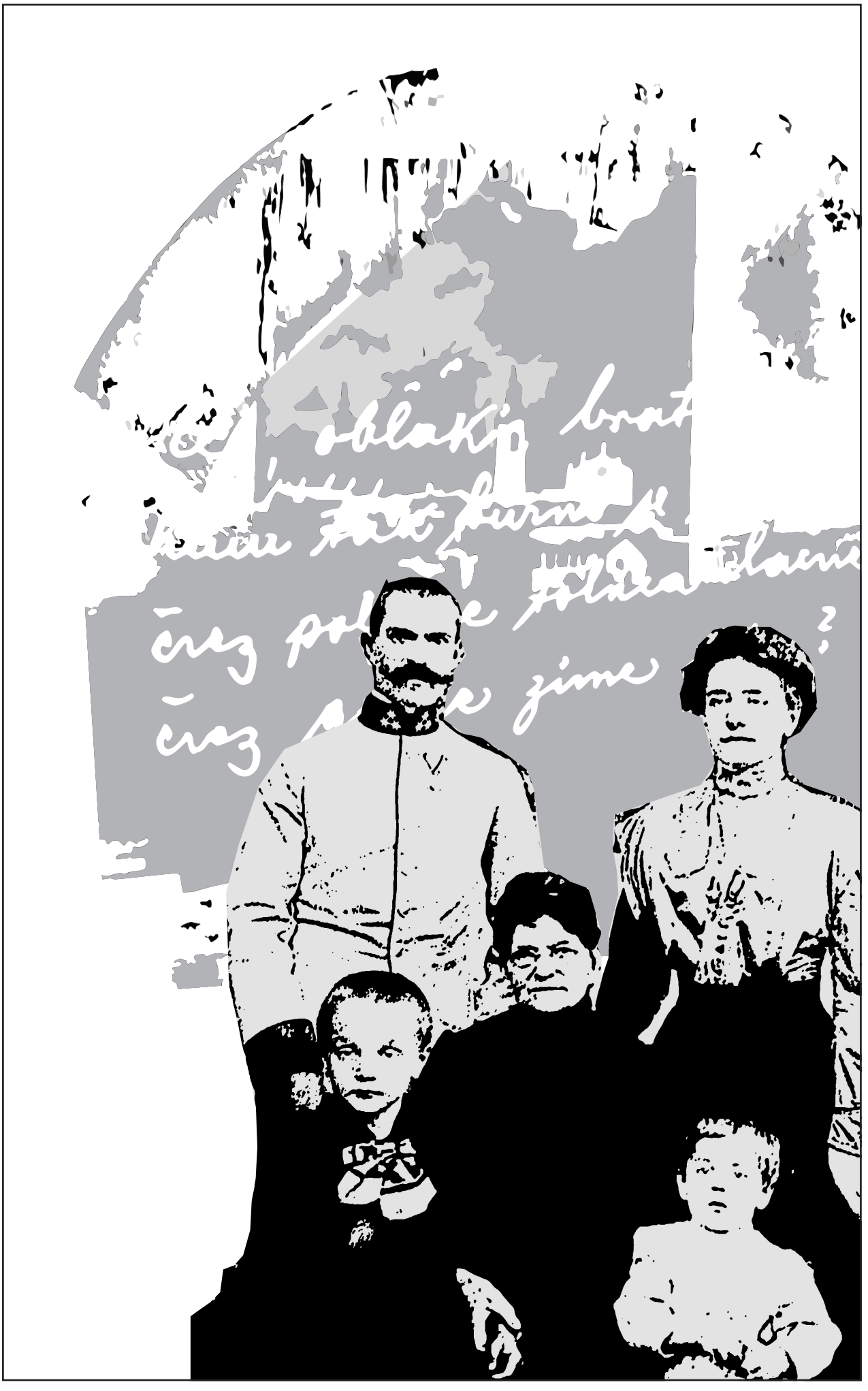
Rudolf WŐLLE, 1982: *Oris razvoja slovenskega taborništva*. Ljubljana: Komisija za založniško dejavnost pri P RK ZTS.

Pogovor z Jožefom Baronikom, 16. januar 2024.

Bojan POLLAK: Spomini na taborniška leta.

France MALEŠIČ: Tabornikov dnevnik.

Slike: Fotoarhivi Jožefa Baronika, Miha Goloba, Dušana Letnarja, Franceta Malešiča, Mira Petka in Lojzeta Ručmana.

Igor Podbrežnik[1]
Novi trg 31, Kamnik
igor.podbreznik@gmail.com

Demosova občinska vlada 1992–1994

Obdobje 1992–1994 je bilo v znamenju napornega sobivanja starih in novih političnih sil na Kamniškem, ki so bile v prizadevanjih za uravnotežen razvoj občine prisiljene iskati soglasja z vsemi vplivnimi dejavniki v prostoru. S trdim delom vseh članov prenovljenega Izvršnega sveta Skupščine občine Kamnik in ob polni podpori vseh Demosovih strank se je konec leta 1994 končalo to nadvse plodovito obdobje.
Ključne besede: demokratizacija, Demosova občinska vlada 1992–1994

The 1992–1994 period was marked by the exhausting coexistence of old and new political forces in Kamnik, who had to find consensus with all influential factors in the area to achieve a stable development of the municipality. With the hard work of all the members of the renewed Executive Council of the Municipality of Kamnik and with the full support of all Demos's parties, this extremely fruitful period ended in the end of 1994.
Keywords: democratisation, Demos's municipal government 1992-1994

Če želimo predstaviti, kako so se na Kamniškem odzvali na demokratizacijo in se pripravili na osamosvojitev Slovenije, moramo osvetliti razmere, ki so dominirale tik pred temi dogodki. Profesor Bogomir Kovač[2] (1998: 7) je naredil naslednji posnetek stanja:

»Na temelju petih meril je Kamnik med 530 jugoslovanskimi občinami dve leti zapored, 1985 in 1986, zasedel prvo mesto v državi. Med petimi merili sta bila najpomembnejša povprečni osebni dohodek, ki je dokazoval življenjski standard prebivalstva, in stopnja akumulativnosti, ki je dokazovala razvojno moč podjetij.«

Tedanji gospodarski in politični direktorji so izkazane uspehe pojasnjevali *»z relativno dinamičnimi srednje velikimi podjetji, veliko infrastrukturno dejavnostjo občine in politično odprtostjo ter strateško usmerjenostjo občinskih oblasti*«.

Torej bi morala biti občinska elita pripravljena na velike spremembe v letih 1990–1992, kar pa se ni zgodilo, saj Kovač (prav tam) ugotavlja, da je *»kamniška industrija izgubo jugoslovanskega trga doživela kot rušilni potres ... Vse razvojne priložnosti osemdesetih let so se nenadoma izkazale kot temeljne razvojne ovire devetdesetih«.*

Tradicionalna kovinska, tekstilna, usnjarska in lesna industrija je bila tehnološko in proizvodno preveč zaostala, da bi se lahko hitro preusmerila na zahodne trge. Bilo je očitno, da so vodilne menedžerske strukture predolgo vztrajale pri zastarelih strategijah, odhajajoča občinska oblast pa tudi ni imela vizije in tudi ne volje, da bi poskrbela za razvojne projekte, ki bi se nadaljevali v času prehoda v nov družbeni red. Z današnjega pogleda na tisti prelomni čas lahko mirno zapišemo, da se je v tistem času občinska oblast ukvarjala z iskanjem novih popolnoma osebnih profesionalnih priložnosti, vodstva podjetij pa so se pripravljala na privatizacijo, ki jo je omogočala takratna zakonodaja.

V takšnih razmerah so se Kamničanom predstavile Demosove stranke, ki so dosegle izjemen uspeh na volitvah v Skupščino Republike Slovenije. France Tomšič je bil na listi Socialdemokratske stranke izvoljen v Družbenopolitični zbor. Izstopa volilni uspeh Demosovih strank v kamniškem volilnem okraju, ki je bil s 60,6 % bistveno boljši od rezultata za celotno Slovenijo – 54,8 %, kar lahko pripišemo pravočasnemu organiziranju in dobremu skupnemu delovanju.

V Zbor združenega dela (ZZD) sta bila izvoljena dr. Angelca Žerovnik in Jože Berlec. Še posebej je bil odmeven uspeh Branka Novaka, predsednika kamniških Zelenih, ki se je v drugem krogu volitev za Zbor občin uspešno spopadel z Bogomirjem Kovačem, ki sta ga podpirali vsa bivša oblast in gospodarska elita. V spominu ostaja njuno predvolilno srečanje v kavarni Veronika, ki so ga organizirali kamniški direktorji. Na vsak način so Novaka, ki je v prvem krogu z 48 odstotki glasov dobesedno pometel z vodilnimi predstavniki partijske in občinske oblasti, med drugim tudi z Maksimiljanom Lavrincem, želeli prikazati kot popolnoma neprimernega kandidata za tako pomembno funkcijo. Novak je leta 1992 postal tudi član občinskega izvršnega sveta.

Na volitvah v lokalne oblastne organe, ki so bile 22. aprila skupaj z drugim krogom volitev predsednika Predsedstva RS, na katerih so kamniški volivci med obema kandidatoma dali prednost Kučanu, 59,2 %, pred dr. Pučnikom, 40,8 % glasov, pa Demosove stranke niso bile tako uspešne. Pri glasovanju za Družbenopolitični zbor občinske skupščine so komunisti (ZKS) in mladinci (ZSMS) dosegli po 20 % glasov, socialisti (SSS) 12 %, Demos pa je dobil skupaj 48 % glasov volivcev. Zbor Združenega dela občinske skupščine je ostal trdno v rokah starih sil, saj Demos ni imel vstopa v podjetja, kjer so potekale volitve, kar pa se je nekoliko uravnotežilo z volitvami v Zbor krajevnih skupnosti, kjer je Demos uspel s prepričljivo večino.

Demos ni imel večine članov v občinski skupščini, bili so tudi brez pravih kadrovskih rešitev. Komunisti, socialisti in mladinci so se večkrat sestali z Demosom in se z njimi pogajali o postavitvi oblastnih organov. Naj omenimo, da sta komuniste na pogajanjih zastopala Horst Hafner, direktor Utoka, in Boris Zakrajšek, direktor Stola. Na koncu se je pogajalcem uspelo dogovoriti. Predsednica Izvršnega sveta je postala Demosova Marija Sitar, podpredsednik IS pa krščanski demokrat Mihael Novak. V vodstvu občinske skupščine je ostal Maksimiljan Lavrinc, večino v petčlanskem predsedstvu sta mu ves čas zagotavljala Dimitrij Perčič (ZSMS) in Rudolf Šuštar (ZKS). Preostala člana vodstva skupščine sta postala Pavel Ocepek in Igor Podbrežnik, oba z Demosove liste.

1 Magister menedžmenta, direktor Knjižnice Medvode.

2 Bogomir Kovač, 1998: Revitalizacija mesta Kamnik – priložnost ali še ena zapravljena možnost? V: M. Humar (ur.), *Kamniški zbornik XIV.* Kamnik: Občina. 7–12.

Delegati Skupščine občine Kamnik so 9. decembra 1992 izvolili nov Izvršni svet Občine Kamnik (od leve proti desni stojijo): Demeter Sadnikar, Dušan Žumer, Janez Stražar, Marijan Stele, Judita Mlinar Kern, Janez Brlogar, predsednik Mihael Novak, Branko Novak, Janez Andrejašič in dr. Janko Urbanc. (Arhiv Mihaela Novaka)

Igor Podbrežnik[3], ki je vodil Demosov pohod v oblastne strukture na Kamniškem, po volitvah pa se ni odločil prevzeti ponujenih oblastnih funkcij, je razpad Demosa na državni ravni doživel kot šok.

»Preprosto nismo mogli razumeti, da so se naši voditelji, ki so nam bili za vzor, odločili, da se razidejo, čeprav smo vedeli, da med našimi voditelji obstajajo nesoglasja. Ni nam bilo razumljivo 'ustavljanje desnice', kot je zapisala Spomenka Hribar. Sploh je bila težava razumeti, kaj sploh je 'desnica' in kaj 'levica' ... Mi v Kamniku te delitve nismo zaznali, je pa res, da so nas takrat kamniški Zeleni že zapustili. Še bolj nam je bilo nerazumljivo, da naši voditelji niso razdrli samo vladajoče koalicije, temveč so brez novih volitev omogočili vrnitev starim političnim strukturam, ki smo jih na volitvah premagali, da ponovno prevzamejo oblast. Lahko bi vztrajali do novih volitev in do tedaj izvedli še vrsto nujno potrebnih zakonskih sprememb, s katerimi bi vzpostavili normalno družbeno okolje za razvoj mlade države.« (Podbrežnik 2010: 73)

V Kamniku so se odločili drugače kot Demosovi voditelji v Ljubljani. Ustanovili so Demokratično opozicijo in nadaljevali delo do konca mandata občinske skupščine, to je do volitev v Občinski svet, ki so bile jeseni 1994. K odločitvi jih je vodilo tudi medsebojno zaupanje in prijateljstvo, ki se je spletlo ob skupnem delu. Odločilna je bila zamenjava na čelu Izvršnega sveta, ki ga je prevzel Mihael Novak. Z njim se ni spremenilo samo vodstvo kamniške izvršne oblasti, saj je predsednik Novak v delo vključil tudi nove mlade strokovnjake, ki so se dela lotili z velikim elanom.

Postavitev kamniškega Izvršnega sveta po meri Demosa je torej omogočila oblikovanje ključnih razvojnih strategij razvoja občine. Novak[4] (2010: 141) se spominja, da je bilo kamniško gospodarstvo *»zelo navezano na jugoslovanske trge: Stol, Svilanit, Titan, KIK ... Ugotovili smo, da tam proizvodnje ne bo mogoče obnavljati in da ne bo šlo. Začeli smo sprejemati prostorske ukrepe, kako bi revitalizirali območja teh podjetij«*.

Tako smo šli v Kamniku v plinifikacijo, investirali smo v šolstvo, otroško varstvo, kulturo, komunalno infrastrukturo, spodbujali turizem, obrt, kmetijstvo ...

»Sledili smo celostnemu razvoju. Z različnimi spodbudami smo podpirali obrt, turizem, podjetništvo ... V kamniško občino so poleg središča spadali tudi Tuhinjska dolina, Stranje in Komenda z okolico. Zdelo se mi je nadvse pomembno, da morajo ta območja biti močna, Tuhinjska dolina pa potrebuje samostojno osnovno šolo ... Sprejet je bil izvedbeni akt za golfski center in za terme v Snoviku, s tem pa nove spodbude za turizem.« (Novak 2010: 144)

Zagnana Demosova ekipa je z večinsko podporo delegatov Skupščine občine Kamnik pripravila program naložb v šolstvu in v gradnjo osnovne šole Šmartno v Tuhinjski dolini. Leta 1994 je bila podpisana pogodba, leta 1995 se je gradnja nadaljevala in tako je potem Tuhinjska dolina s šolo in gasilskim domom v Šmartnem dobila pravo središče. V letu 1994 so poleg šole v Šmartnem naredili korak naprej tudi na področju kulture in otroškega varstva. V postopku denacionalizacije prostorov vrtca na Šutni je prišlo do poravnave z Župnijskim uradom Kamnik, v Novem trgu pa do pomembnih soglasij s krajani, kar je odprlo možnosti za celovito rešitev otroškega varstva. V tem času je potekalo tudi dogovarjanje s Kikom Kamnik, ki se je zaključilo z nakupom kulturnega doma na Fužinah.

S trdim delom vseh članov prenovljenega IS SO in ob polni podpori vseh Demosovih strank se je konec leta 1994 končalo nadvse plodovito obdobje sobivanja starih in novi političnih sil na Kamniškem. Mihael Novak uspeh pripisuje iskanju soglasja med vsemi vplivnimi dejavniki v prostoru in prizadevanjem za uravnotežen razvoj v občini.

3 Igor Podbrežnik, 2010: Prelomni čas, čas za Demos. V: I. Podbrežnik (ur.), *Demos na Kamniškem*. Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 65–76.

4 Miha Novak, 2010: Kako sem prišel v politiko. V: I. Podbrežnik (ur.), *Demos na Kamniškem*. Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 139–146.

Ludvik Travnik[1]
Zdenka Čebašek - Travnik[2]
Na jasi 6, Kamnik
ludvik.travnik@gmail.com

Sprehodi po medicinskem Kamniku

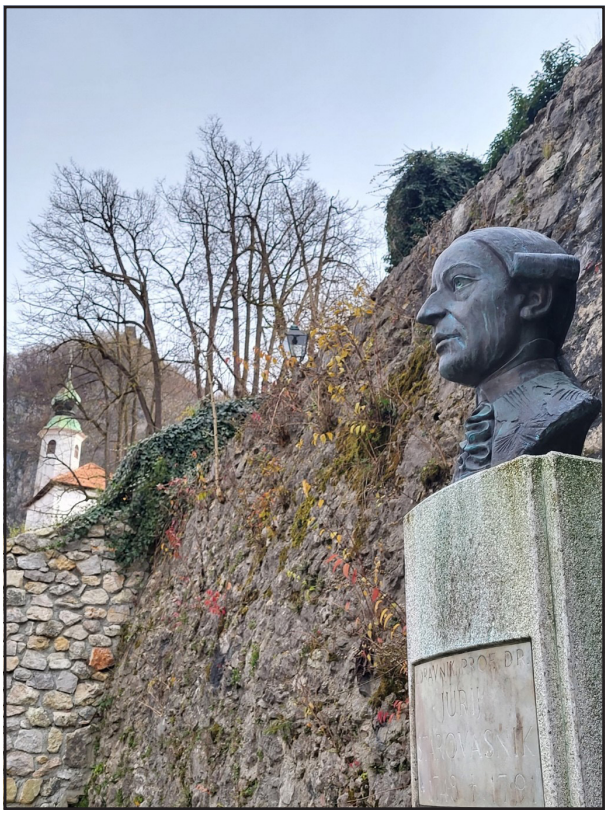
Avtorja, po poklicu zdravnika, sta pripravila načrt za sprehod po poteh medicinskega Kamnika, v katerega sta vključila znane in manj znane osebnosti s področja medicine, nekatere izbrane lokacije in dogodke. Sprehodi skozi medicinski Kamnik prinašajo nov pogled na zgodovino našega mesta in bodo prispevali k poznavanju njegove bogate zgodovine.
Ključne besede: kamniška zgodovina medicine, Starovašnik, Samec, špital, samostanska knjižnica

The authors, doctors by profession, prepared a plan for a walk along the paths of medical Kamnik, in which they included well-known and lesser-known personalities from the field of medicine, a few selected locations and events. These walks present a new perspective on the history of our city and will contribute to the knowledge of its rich history.
Keywords: Kamnik history of medicine, Starovašnik, Samec, hospital, monastery library

Ko se sprehajamo po mestu, dobimo vtis, da je Kamnik predvsem mesto umetnikov – slikarjev, kiparjev, pisateljev, pesnikov ter drugih ustvarjalcev in poustvarjalcev. Vendar mesto hrani tudi spomin na druge pomembne prebivalce, ki so povezani z različnimi poklici in strokami, med katerimi je tudi medicinska. Vsaka od teh bi si zaslužila poseben sprehod po Kamniku, ki bi domačinom, predvsem šolajoči se mladini, pa tudi drugim obiskovalcem mesta predstavil pomembne ljudi in dogodke, ki so zabeleženi v zgodovinskih virih. Avtorja se zavedava, da je izbor predstavljenih oseb in objektov subjektiven.

Po zgledu nekaterih drugih mest, predvsem svetovljanskega Dunaja (Regal in Nanut 2007), smo tudi v Kamniku začeli vzpostavljati poti, po katerih bomo spoznavali osebe, dogodke in stavbe oziroma lokacije, povezane z zgodovino medicine. Dodatna spodbuda za takšno odkrivanje je prišla od Znanstvenega društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, kjer se srečujemo zdravniki in drugi zdravstveni delavci ter skupaj obujamo spomine na pretekle mejnike in posameznike, ki so pomembno zaznamovali našo stroko. Tako smo novembra 2023 v okviru društva opravili prvi sprehod po medicinskem Kamniku. Članom društva so se pridružili tudi nekateri znani Kamničani, med drugimi gospod Franc Primožič, ki bo prihodnje leto dopolnil sto let in je še vedno pokončen mož, ki opravi vsako leto več kot 40 smučarskih dni na Krvavcu.

Sprehod po medicinskem Kamniku se začne na železniški postaji Kamnik mesto. Čeprav ta nima medicinskega pomena, je zanimiva zaradi lege pred krajšim predorom in posebne arhitekture, ki nosi pečat Jožeta Plečnika, sicer pa je njen arhitekt Vinko Glanc. Na drugi strani železniškega tira so vidne konglomeratne galerije, ki so predmet zanimanja geologov, pa tudi turistov, ki se sprehodijo pod njimi.

Kip Karla Jurija Starovašnika pod Malim gradom v Kamniku (Foto: Zdenka Čebašek - Travnik)

Načrtovanih je več poti po medicinskem Kamniku, prva bo zajela samo staro mestno jedro, v prihodnosti pa nas čakajo še druge lokacije v mestu in bližnji okolici. Začne se pri kipu dr. Jurija Starovašnika pod Malim gradom, v samem centru mesta. Kip je izdelal akademski kipar Stojan Batič, 27. oktobra 1998 pa sta ga skupno odkrila Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani in Klub intelektualcev Kamnik po vodstvom radiologa dr. Nikolaja Sadnikarja.

Dr. Jurij Starovašnik, na katerega moramo biti Kamničani posebej ponosni, se je rodil v Kamniku leta 1748, umrl pa leta 1792 v Freiburgu v današnji Nemčiji. Bil je sin mežnarja. Po opravljenih šolah v Ljubljani se je leta 1768 vpisal na dunajsko medicinsko fakulteto in bil 16. junija 1773 promoviran za doktorja fiziologije in zdravilstva (materia medica), deset dni prej pa je predstavil svoje delo *Animadversiones in praecipuas viscerum inflammationes – Zapažanja – posebej pri vnetju notranjih organov* (Zupanič Slavec 1994). Že leto po promociji je bil imenovan za profesorja fiziologije in medicine na medicinski fakulteti v Freiburgu. Razen po strokovnih se je odlikoval tudi po organizacijskih sposobnostih. V času službovanja je bil trikrat izvoljen za dekana medicinske fakultete, v letih 1778–1779 pa je postal celo rektor freiburške univerze. Vse te visoke in častne funkcije kažejo na Starovašnikove izjemne sposobnosti, priljudnost in vplivnost.

1 Prim. mag. Ludvik Travnik, dr. med., spec. ortopedije.
2 Dr. Zdenka Čebašek - Travnik, dr. med., spec. psihiatrije.

Starovašnik se je v svojih delih loteval različnih tem. V zadnjem, objavljenem leta 1782, je obravnaval klasično temo 18. stoletja: vpliv letnih časov in okolja na pojav epidemičnih bolezni. Največ smrtnih žrtev v tedanjem času so namreč zahtevale prav nalezljive bolezni. Leta 1781 je kot prvi evropski zdravnik objavil razpravo o moški subfertilnosti; v njej je obravnaval neposredne vzroke in diagnostiko neplodnosti v zakonu. Poleg tega, da je bil Starovašnik uspešen diagnostik, je bil tudi odličen praktik. Kot zdravnik pa se je tudi nenehno boril proti »mazaštvu« in skušal zatreti »čudodelne medicince«.

Žal je umrl zelo mlad, domnevno zaradi pegavega tifusa, morda celo kuge. Freiburžani so mu postavili lep nagrobni spomenik. Relief na nagrobniku prikazuje Starovašnika, kako pregleduje bolnika. Na zdravnikovi mizi so zdravila in vrč, na stolu klobuk. Omara je polna knjig in opremljena z zdravniškim znakom – Eskulapovo palico, ovito s kačo. Na spomeniku je zapis, ki ga v prevodu povzemamo iz knjige Ingrid Kuchbacher *Sie lebten in Freiburg* (Kuchbacher 2006):

»Tukaj počiva mož plemeniti, ki polnih 18 let je bil nam vse: prijatelj, zdravnik, svetovalec in ljubljenec ljudstva, ki z bistroumnostjo je svojega uma povezal srca plemenitost.
V dobroti le našel je srečo in grob svoj preran.
Ta spomenik so postavili dobri prijatelji iz hvaležnosti pokojnemu profesorju medicine Juriju Starovašnik.
Bil je rojen 9. aprila 1748 v Kamniku, Kranjski vojvodini, umrl je 26. marca 1792.«

V članku *Postavitev spominske plošče na grob prof. Starovašnika* je Franc Zabukovšek (Zabukovšek 2013) opisal, kako je prišlo do postavitve tega obeležja leta 2012. Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec je napisala vzpodbudno in pozdravno pismo nemškim skrbnikom spomenika, občina Kamnik pa je sodelovala s pismom župana Marjana Šarca in prispevkom za spominsko ploščo. Zanimivo bi bilo poslušati zvočni zapis pogovora o dr. Starovašniku z dr. Nikom Sadnikarjem in Svetozarjem Frantarjem, ki ga je posnel Matjaž Brojan. Za bralce obstaja zapis v njegovi knjigi *Sledi radijskih poti* (Brojan 2014). Avtorja tega prispevka sta si Starovašnikov grob v Freiburgu ogledala v maju 2017 in takrat ugotovila, da bi bil ponovno potreben obnove.

Naslednji zdravnik, ki se ga spomnimo na sprehodu skozi medicinski Kamnik, je **dr. Maks Samec**. V Kamniku (še) nima svojega spomenika, čeprav bi si ga gotovo zaslužil – kot zdravnik in kot župan našega mesta. Nanj spominja le še krajevna oznaka Samčev predor, žal pa se je ob prenovi leta 1990 izgubila plošča s tem napisom. Lepo bi bilo, če bi se ponovno vgradila na prvotno mesto. Upajmo, da bo spomin nanj ohranjen tako na kamniških Žalah, kjer lahko najdemo nagrobnik njegove družine, kot spomenik, ki bi se v prihodnosti lahko pridružil dr. Starovašniku in drugim pomembnim Kamničanom in Kamničankam v propilejah pod Malim gradom, kot je že pred mnogimi leti predlagal Svetozar Frantar (Kamniško-komendski leksikon).

Dr. Samec se je rodil leta 1844 v Arclinu pri Vojniku, umrl pa leta 1889 v Kamniku, kjer je služboval do svoje smrti. Leta 1877 je odprl zdravniško prakso v Kamniku, kjer je z enako požrtvovalnostjo zdravil premožne in revne. Tako kot dr. Starovašnik je tudi dr. Samec umrl po tistem, ko je zbolel za pljučnico pri opravljanju svojega zdravniškega poslanstva.

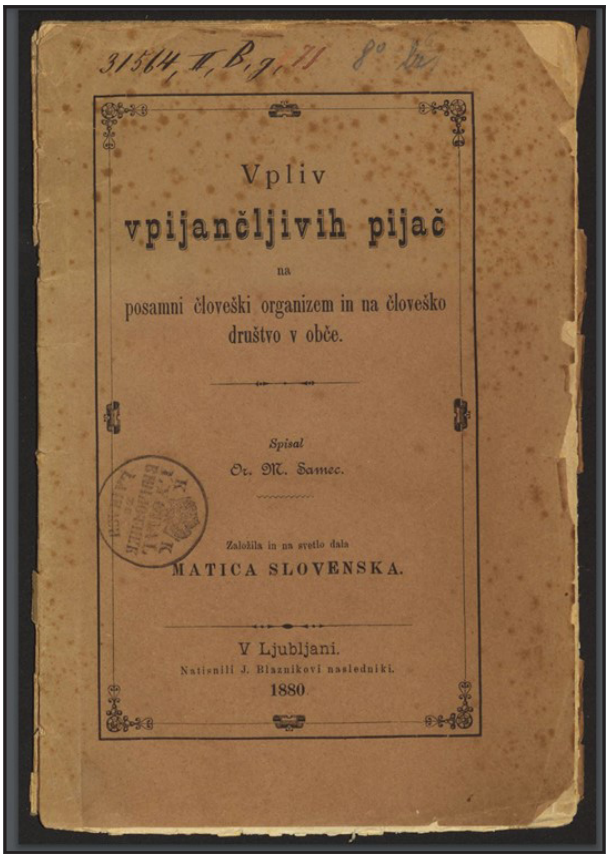
Grob Georga Staravasniga z reliefom »Zdravnik, ki zdravi bolne« Franza Xaverja Hauserja (1738–1819), verjetno po načrtu Johanna Christiana Wentzingerja (1710–1797) (Vir: https://de.wikipedia.org/wiki/Alter_Friedhof_(Freiburg_im_Breisgau, dostop 22. 11. 2023)

Znan je bil po široki razgledanosti, bil je član Narodne čitalnice in nekaj časa njen predsednik. Leta je bil 1877 izvoljen za predsednika meščanske korporacije, maja 1880 za kamniškega župana, junija 1883 pa za deželnega poslanca mestne kurije Kamnik-Tržič-Radovljica. Več o tem, kako pomemben je bil za razvoj Kamnika, lahko preberemo v prispevku njegove pravnukinje dr. Tatjane M. Peterlin Neumaier, ki je objavljen v tem *Kamniškem zborniku*.

Bil je eden prvih avtorjev, ki je v slovenskem jeziku pisal o vplivu alkoholnih pijač v knjigi z zanimivim naslovom *Vpliv vpijančljivih pijač na posamezni človeški organizem in na človeško društvo v obče* (Samec 1880). Njegovo besedilo lahko prištevamo med prva

Nagrobnik družine Samec na kamniških Žalah (Foto: Zdenka Čebašek - Travnik)

Vpliv
vpijančljivih pijač
na
posamni človeški organizem in na človeško društvo v obče.

Spisal
Dr. M. Samec.

Založila in na svetlo dala
MATICA SLOVENSKA.

V Ljubljani.
Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.
1880

Naslovnica knjige Maksa Samca Vpliv vpijančljivih pijač na posamni človeški organizem in na človeško društvo in obče (Vir: https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1HOGTNZO, dostop 25. 11. 2023)

strokovna besedila o alkoholni politiki v slovenščini:

»Namen tej knjižici je kazati na tisti grozni studenec, iz katerega izvira čedalje več in dan danes prav veliko onih nadlog, ki nesrečnega delajo posameznega človeka, pa tudi cele rodovine in cele dežele. Če dan danes celo vlade, ko so videle, da tako imenovana 'društva treznosti' nimajo zaželenega uspeha, morajo misliti na to, da na postavodajalni poti skušajo v marsi kaki deželi zatulhniti oni nesrečni studenec, ki se pijančevanje zove.«

S Samčevim predorom, ki je bil zgrajen leta 1882, je povezanih več zgodb, med drugim tudi ta, da so pri odstranjevanju večjih količin materiala odkrili podzemni hodnik, ki so ga med drugim uporabljali tudi protestanti, ko so se skrivoma odpravljali k svojim obredom na Zapricah. Obstoj tega rova so potrdili tudi ob prenovi Samčevega predora, kjer so vhodno mesto označili s tremi pravokotnimi kamni.

Pa še eno zanimivost povezujejo z županom dr. Samcem. Z lastnikom kamnoloma v bližini Kamnika, gospodom Resnikom, krčmarjem v gostilni Pod skalo, se je dogovoril, da lahko brez plačila pridobijo kamen za gradnjo opornega zidu na Šutni. V zameno pa naj bi Resnik dobil dovoljenje za žganjekuho.

Pot nas po Šutni mimo lekarne vodi do župnijske cerkve Marijinega Brezmadežnega spočetja. V njeni neposredni bližini je bil t. i. špitalski kompleks, na katerega spominja zazidan obok vrat, viden na zunanjem zidu ob Raspovem prehodu. O nastanku kamniških špitalov za popotnike je podrobno pisal Ivan Zika (Zika 2011a), ki pri tem omenja možnost, da je bil špital ustanovljen že v 12. stoletju in da so člani cerkvene bratovščine v njem skrbeli za ostarele in onemogle, oskrbovali pa so ga duhovniki Marijine cerkve. Špital v Kamniku naj bi bil ustanovil grof Henrik leta 1204 ob poti, namenjeni povezavi med posestvi grofov Andeških od Ogleja do Slovenj Gradca. Iz leta 1232 je listina, na kateri je oglejski patriarh Bertold potrdil ustanovitev špitala v Kamniku (Zika 2011a). To je bil čas, ko je Kamnik imel tudi mestne pravice in kovnico denarja. Kje je stal špital na Šutni, nam pove lisitina z dne 27. aprila 1459, v kateri je rečeno, da stoji Marijin oltar v farni cerkvi na tisti strani, kjer se pride iz špitala. V začetku se kamniška dobrodelna ustanova imenuje špital ali gostinjec, kasneje pa špital, bolnišnica ali tudi siromašnica. Hospital je v časih po ustanovitvi opravljal dvojno vlogo: skrbel je za bolnike in siromake, mimo tega pa je sprejemal pod streho popotnike,

Okenski odprtini na spodnjem delu zgradbe na Parmovi ulici v Kamniku (Foto: Zdenka Čebašek - Travnik)

Notranjost prostorov starodavnega špitala ob cerkvi na Šutni (Foto: Ludvik Travnik)

Stavba na Prešernovi 14, v kateri je bil od leta 1843 do 1941 kamniški špital. (Foto: Zdenka Čebašek - Travnik)

ki jim je nudil hrano in prenočišče. Špitali so bili vedno zraven cerkve in so jih oskrbovali najprej duhovniki – župniki, posebni duhovniki ali pa tudi cerkveni redovi, kasneje pa voljeni upravniki.

Ustanovniki so špitalom namenili znatna sredstva, bogati meščani in plemenitniki pa so se jih spomnili v oporokah ali pa so jim že za življenja darovali zemljišča ali desetine od zemljišč in druge dohodke, od katerih so dobivali sredstva za vzdrževanje. Kot piše Zika (Zika 2011b), ne moremo trditi, da je potrebo po ustanovitvi špitala narekovala bolj skrb za popotnike kot za domače siromake. Zika piše tudi o tem, da je bila skrb za špital pri meščanih vedno prisotna. To je dokaz o zlatem srcu Kamničanov, ki so požrtvovalno skrbeli za svoje obubožane in ostarele meščane. Podobno piše že Stiasny (Stiasny 1894), ko navaja, da sta leta 1336 volila špitalu Friderik Kolovški in njegova soproga Katarina po 26 veder kamniške mere vina na leto, tako da so dobili siromaki vsak petek po ½ vedra vina.

Znotraj špitalskega kompleksa sta bila dva dokaj velika zdaj v zemljo vkopana obokana prostora, ki so ju odkrili leta 2005 pri prenovi objekta nad njima. Z dovoljenjem župnika gospoda Luka Demšarja se lahko vstopi vanja in za nekaj trenutkov podoživi zgodovino tega dolgo skritega prostora. Od zunaj si ga lahko predstavljamo za majhnimi okni pritličja, ki gledajo na Parmovo ulico.

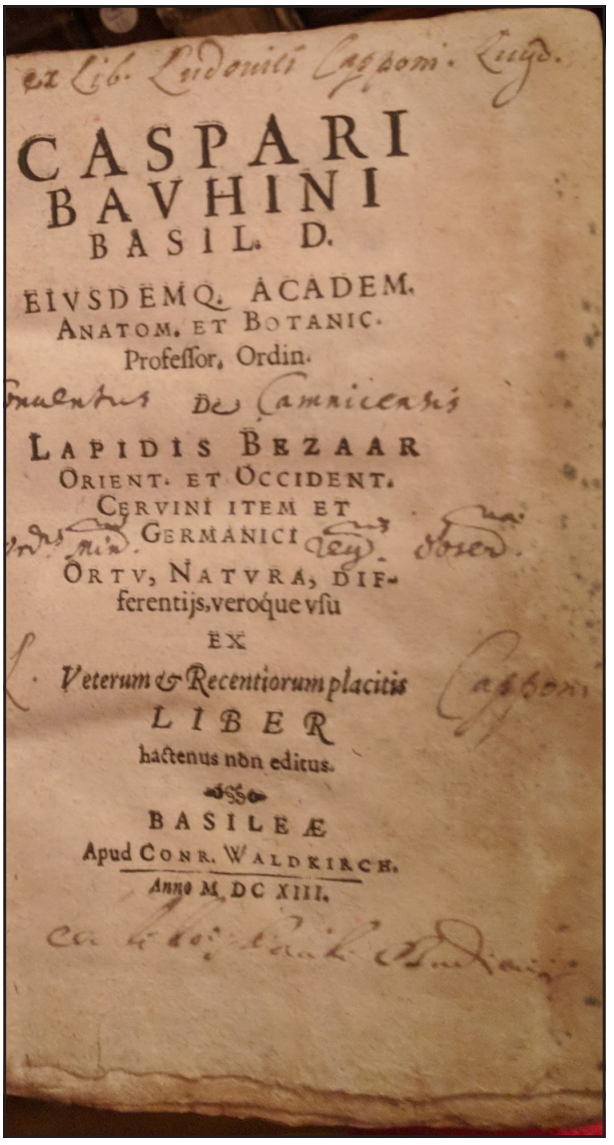
Špital je bil vsaj od leta 1539 v izpraznjenem poslopju frančiškanskega samostana, leta 1627 (ko so poslopje spet izročili frančiškanom) pa so ga preselili v hišo zraven frančiškanske cerkve v smeri proti Klancu.

S Parmove ulice, kjer so bili prostori prvotnega špitala, se po starodavnih kamniških ulicah sprehodimo do Prešernove ulice številka 14. To je stara stavba, v kateri so leta 1843 ponovno ustanovili špital, saj je prejšnja, ki je stala v bližini samostana, v velikem požaru leta 1804 pogorela in je niso obnovili. Špital je na tej lokaciji deloval vse do nemške okupacije leta 1941, ko je bil ukinjen (Baloh 2006). Leta 1938 so v kamniško sirotišnico (dejansko špital) sprejemali le ljudi brez dohodkov, ki so bili bolni ali težje invalidni, pa tudi otroke, bolne ali takšne, ki jih starši niso mogli preživljati. Stavba, ki je danes v slabem stanju, bi si zaslužila boljše čase in skromno obeležje, da je nekoč bila v pomoč bolnim in obubožanim meščanom Kamnika.

Naslednji postanek na našem sprehodu po medicinskem Kamniku je namenjen **Maleševi galeriji**, kjer takoj za vhodnimi vrati zagledamo osvetljen vitraj, ki ga je leta 1940 ustvaril Miha Maleš in je prvotno stal v

Vitraj ob vhodu v Maleševo galerijo (Foto: Zdenka Čebašek - Travnik)

CASPARI
BAVHINI
BASIL. D.
EIVSDEMQ. ACADEM.
ANATOM. ET BOTANIC.
Professor. Ordin.
LAPIDIS BEZAAR
ORIENT. ET OCCIDENT.
CERVINI ITEM ET
GERMANICI
ORTV, NATVRA, DIF-
ferentijs, veroque vsu
EX
Veterum & Recentiorum placitis
LIBER
hactenus non editus.
BASILEÆ
Apud CONR. WALDKIRCH.
Anno M. DC XIII.

Naslovnica knjige Casparja Bauhina, ki jo hranijo v knjižnici frančiškanskega samostana v Kamniku. (Foto: Ludvik Travnik)

kapeli Šlajmerjevega doma, današnji Ortopedski kliniki v Ljubljani. Ko so kapelo spremenili v bolniško sobo, je Miha Maleš dal vitraj odpeljati v Kamnik in ga tako ohranil. Pred kratkim so ga tudi restavrirali. Na vitraju v velikosti 3 x 1,5 m sta v živih barvah prikazana sv. Kozma in sv. Damjan pri opravljanju svojega dela. Sv. Kozma z desnico podaja zavitek zdravil ženici z ruto. Pred njim na tleh sedi bolnik, ki izteguje desnico proti sv. Damjanu, ki ima v rokah valjasto posodo. Svetnika nosita kefijo, dolgo obleko, plašč in sandale. Glavo jima obdaja avreola. V ozadju pod gorami je kapela na kamniškem Malem gradu.

Tokratni sprehod po medicinskem Kamniku zaključujemo z obiskom **knjižnice v frančiškanskem samostanu**. Za ogled samostanske knjižnice se je treba vnaprej dogovoriti s predstojnikom samostana patrom Cirilom, ki obiskovalcem lahko predstavi tudi cerkev sv. Jakoba in čudovito kapelo božjega groba, ki je bila narejena po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika. Obisk knjižnice, ki nosi ime po patru Donatu Valvasorju (1683–1752), sinu Janeza Vajkarda Valvasorja, nas popelje v daljno zgodovino, ki jo lahko podoživimo v neposredni bližni starih knjig. Prve knjige so frančiškani prinesli s seboj že leta 1492, bolj sistematično so se začeli z zbiranjem knjig ukvarjati po letu 1627. Knjižnica hrani okoli deset tisoč zvezkov. Njen muzejski del, ki se končuje z letom 1799, je urejen po katalogu iz leta 1760. Knjižnico je strokovno uredil prof. Jaro Dolar, upokojeni ravnatelj NUK-a. Kulturnozgodovinsko najdragocenejši del fonda predstavljajo inkunabule – prvotiski (knjige, tiskane v prvih 50 letih po iznajdbi tiska, od 1445 do velike noči 1501). Knjižnica hrani Dalmatinov prevod *Pentatevha – Peteroknižja* (pet Mojzesovih knjig) iz leta 1578. Posebnost *Biblije*, ki jo hrani tukajšnja knjižnica, je, da ima tudi Dalmatinov predgovor, ki so ga morali v času reformacije v večini primerov odstraniti, saj bi v nasprotnem primeru knjige ne smeli brati. V knjižnici je shranjen del zapuščine jezikoslovca frančiškana patra Stanislava Škrabca, ki je 14 let deloval v kamniškem samostanu. V knjižnici so tudi knjige s področja domoznanstva, zgodovine, alkimije, geografije, filozofije, prava in drugih področij, ki so zanimala v Kamniku živeče frančiškane, torej tudi s področja medicine. Med njimi je soavtor tega prispev-

ka ob izdatni pomoči patra Cirila odkril knjigo, katere avtor je slavni botanik in anatom **Casparus Bauhinus** (tudi Gaspard Bauhin ali Caspar Bauhin), ki je za medicino pomemben, ker je kot anatom odkril ileocekalno zaklopko in jo tudi narisal. Samostanski izvod njegove knjige, ki obravnava zdravilne kamne, ima naslov: *Caspari Bauhini ... De Lapidis Bezaaris oriental. & occident. cervin. & germanici ortu natura differentiis veroque usu ex veterum [et] recentiorum placitis liber* in nosi častitljivo letnico 1613.

Prispevek zaključujeva z željo, da bi sprehodi po medicinskem Kamniku prispevali k poznavanju bogate zgodovine mesta in bili zanimivi tudi za obiskovalce od drugod.

Literatura

Stanka BALOH, 2006: *Zdravstvena služba na Kamniškem v 20. stoletju : kakor so jo oblikovali predhodniki in sodobniki.* Kamnik: Studio Dataprint.

Matjaž BROJAN, 2014: *Sledi radijskih poti : petdeset zgodb o preteklosti, ljudeh, dediščini in dogodkih, ki so zaznamovali slovenski čas.* Domžale: samozaložba

Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik: Kamniško-komendski biografski leksikon. Dostopno na https://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/113 (dostop 28. 11. 2023).

Ingrid KUCHBACHER, 2006: *Sie lebten in Freiburg: Erinnerungen beim Gang über den alten Friedhof.* Schillinger Verlag Freiburg.

Tatjana M. Peterlin Neumaier, 2024: *Življenje in delo zdravnika dr. Maksa Samca (1844–1889), človekoljuba, narodnjaka, kamniškega župana, poslanca* ... V: *Kamniški zbornik*.

Maks SAMEC, 1880: *Vpliv vpijančljivih pijač na posamni človeški organizem in na človeško društvo in obče.* Dostopno na https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1HOGTNZO (dostop 25. 11. 2023).

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik : zemljepisno-zgodovinski opis.* Dostopno na https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-UBERUXKM/daddda9c-f1b9-42be-9735-fe8c21ae3de3/PDF (dostop 28. 11. 2023).

Wolfgang REGAL, Michael NANUT, 2007: *Vienna A Doctor's Guide: 15 walking tours through Vienna's medical history*. Vienna: Springer Verlag.

Franc ZABUKOVŠEK, 2013: *Postavitev spominske plošče na grob prof. Starovašnika.* V: *ISIS* (4). 50–52.

Ivan ZIKA, 2011a: Kamnik – mesto. V: *750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine.* Kamnik: Studio Dataprint.

Ivan ZIKA, 2011b: *Ustanovitev dveh špitalov. V: 750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine.* Kamnik: Studio Dataprint.

Zvonka ZUPANIČ SLAVEC, 1994: *Po poteh velikega slovenskega zdravnika K. J. Starovašnika.* V: *Isis* (3). 55–8.

Dominik Janez Herle[1]
Golice 14h, Laze v Tuhinju
dominikherle@hotmail.com

Matjaž Klemenčič[2]
matjaz.klemencic11@gmail.com
Obala 144, Lucija-Portorož

Bernard Smolnikar (1795–1869) in Vitus Hribar (1870–1956), slovenska duhovnika v ZDA

Izvirni znanstveni članek

Andrej Bernard Smolnikar in Vitus Hribar, na ozemlju današnje kamniške občine rojena duhovnika, sta bila pomembna v Združenih državah Amerike. Smolnikar je pustil svoj pečat z literarnim delom in z ustanavljanjem utopičnih naselbin, medtem ko je Hribar odigral pomembno vlogo med slovenskimi izseljenci v Ohiu.

Bernard Smolnikar je kot škofijski duhovnik sprva deloval kot kaplan. Leta 1825 je zaprosil za odpust iz ljubljanske škofije ter vstopil v benediktinski samostan v Št. Pavlu/Sankt Paul na današnjem avstrijskem Koroškem, kjer je leta 1826 opravil redovne zaobljube in dobil redovno ime Bernard. Smolnikar je v letih 1826–1836 poučeval biblijske vede v bogoslovju v Celovcu/Klagenfurt. 1837. leta je odšel v Ameriko, kjer je v Bostonu deloval kot katoliški duhovnik. Bil je literarno plodovit pisatelj, saj je na harvardski univerzi izdal več del. Svoje ideje je skušal uveljaviti z ustanavljanjem utopičnih naselbin, pri čemer se je zgledoval po fourieristih.

Vitus Hribar je prišel v ZDA kot študent teologije, doštudiral v semenišču v St. Paulu, Minnesota, in nato postal župnik v ameriških slovenskih župnijah sv. Vida in sv. Marije Vnebovzete v Clevelandu. Vmes je deloval v teritorialni župniji sv. Avguština v Barbetonu. Pomembno vlogo je odigral tudi pri zbiranju sredstev za delovanje Lige slovenskih katoliških Amerikancev, ki so jo ustanovili po drugi svetovni vojni za pomoč slovenskim beguncem.

Ključne besede: ZDA, slovenski priseljenci, Katoliška cerkev, Vitus Hribar, Andrej Bernard Smolnikar

Andrej Bernard Smolnikar and Vitus Hribar, priests born in the present-day Kamnik Municipality, were important individuals in the USA. Smolnikar left his mark with literary work and with the establishment of utopian settlements, while Hribar played a significant role among the Slovenian /in Ohio.

As a diocesan priest, Bernard Smolnikar initially serve as a chaplain. In 1825, he applied to leave from the Ljubljana diocese and entered the Benedictine monastery in Št. Pavlu (St. Paul) in today's Austrian Carinthia, where in 1826 he took religious vows and received the civilian name Bernard. In the years between 1826 and 1836, Smolnikar taught biblical studies at the theological seminary in Klagenfurt/Celovec. In 1837, he immigrated to America, where he worked as a Catholic priest in Boston. He was a prolific writer, publishing several works at Harvard University. He strove to implement his ideas by establishing utopian settlements, taking inspiration from the Fourierists.

Vitus Hribar came to the US as a theology student, completed his studies at the seminary in St. Paul, Minnesota, and then became a pastor in the American Slovenian parishes of St. Vid and St. Mary of the Assumption in Cleveland. In the meantime, he worked in the territorial parish of St. Augustine in Barbeton. He also played an important role in collecting funds for the League of the Slovenian Catholic Americans, which was founded after WWII to help Slovenian refugees.

Keywords: USA, Slovenian immigrants, Catholic Church, Rev. Vitus Hribar, Rev. Andrej Bernard Smolnikar

Smolnikarjevo življenje v stari domovini

Andrej Bernard Smolnikar[3] se je rodil 29. novembra 1795 v Kamniku očetu Jožefu (mesarju) in materi Jedrt (gospodinji), rojeni Bernot. Po osnovni šoli, ki jo je opravljal pri frančiškanih v Kamniku, se je leta 1809 vpisal na ljubljansko gimnazijo, ki jo je končal leta 1814, nato pa v letih 1814–1816 obiskoval licej (Stanonik 1977: 205, Stanonik 1995: 183, Matricula Online 2024: 186, Smiljanič 2020).

V času srednješolskega izobraževanja v Ljubljani sta bila njegova sošolca jezikoslovec Matija Čop in škof Friderik Baraga. S Čopom je ohranjal prijateljske stike vse do Čopove tragične smrti leta 1835 (Pirjevec 1930–1932: 2–21). Smolnikar in Čop sta bila najboljša dijaka v svojem razredu, poleg tega sta skupaj obiskovala tečaj italijanskega jezika, ki ga je v tistem času vodil Valentin Vodnik. Smolnikar je bil pod močnim Vodnikovim vplivom, v katerem je videl svojega »vodjo«, njegov vpliv na literarno ustvarjanje je prav gotovo čutiti v Smolnikarjevi sicer nemško pisani knjigi, v kateri pa je v slovenščini objavil odlomek iz Ilirije oživljene (Smolnikar 1838). Naj omenimo, da so to prvi verzi slovenskega avtorja, objavljeni v Ameriki (Stanonik 1978: 118–121). Andrej Smolnikar je bil v gimnazijskih letih zelo dejaven, saj je rad zahajal v študijsko knjižnico, kjer ga je opazil bibliotekar Matija Kalister in ga zaposlil kot svojega pomočnika. Smolnikar je ohranjal tudi trdne vezi s profesorjem biblijskih ved Jakobom Zupanom, ki je leta 1830 objavil v *Kranjski čbelici* (Kastelic 1830: 69) pesem Duhovi – tatovi, ki je bila naslovljena na Bernarda Smolnikarja in v kateri ga svari pred lahkomiselnostjo (Stanonik 1999: 63).

Po zaključku liceja je Smolnikar vstopil v semenišče, pričel študirati teologijo in bil 28. oktobra 1819 posvečen v duhovnika (Stanonik 1995: 183). Kot škofijski duhovnik je sprva deloval kot kaplan v Stični (1820–1821), Zagorju ob Savi (1821–1822), Starem trgu na Notranjskem (1822–1824) in v Škofji Loki (1824–1825). Leta 1825 je zaprosil za odpust iz ljubljanske škofije ter vstopil v benediktinski samostan v

1 Doktorski študent na programu Ameriške študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

2 Red. prof. dr., Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, Ljubljana.

3 Smolnikarjeve slike avtorja besedila nista našla.

Št. Pavlu/Sankt Paul na Koroškem, kjer je leta 1826 naredil redovne zaobljube in dobil redovno ime Bernard. Leta 1832 je Smolnikar uspešno opravil izpit za poučevanje novega testamenta (nove zaveze) in bil v celovškem bogoslovju imenovan za profesorja biblijskih ved, kjer je sicer že pričel poučevati leta 1827. Andrej Bernard Smolnikar je bil v Celovcu/Klagenfurtu v pogostih stikih z Antonom Martinom Slomškom, ki je takrat v celovškem bogoslovju poučeval slovenščino. Poleg tega se je družil z Urbanom Jarnikom, ki je bil župnik v Možbergu/Mooburgu, severozahodno od Celovca. Vsi trije so že od leta 1833 iz Zagreba prejemali časopis *Danica ilirska*, ki ga je urejal Ljudevit Gaj (1833–1849) (Stanonik 1995: 184). Smolnikar je posredoval pri Matevžu Ravnikarju, tedanjem škofu v Trstu, ki ga je poznal še iz ljubljanskega bogoslovja, da je Jarniku odstopil Vodnikovo rokopisno gradivo za slovenski slovar. S tem je Smolnikar pomagal Jarniku, da je lahko nadaljeval z delom pri nemško-slovenskem etimološkem slovarju ter nemško-slovenskem-latinskem slovarju, ki sta ostala v rokopisu. (Stanonik 1999: 63–64)

Smolnikar je januarja leta 1832 v Celovcu spoznal Franceta Prešerna. Ta je prišel v Celovec, da bi se pripravil na odvetniški izpit, in tam ostal do sredine maja 1832. Prešeren je s seboj prinesel Čopovo priporočilno pismo o Smolnikarju. Smolnikar je bil s Prešernom v dobrih odnosih[4] (Kidrič 1937: 276), kar dokazuje izvod *Krsta pri Savici* (1836) s Prešernovim posvetilom Smolnikarju. Ta izvod hrani rokopisna knjižnica Harvardske univerze (Houghton Library). (Stanonik 1995: 184; Rupel 1954: 302)

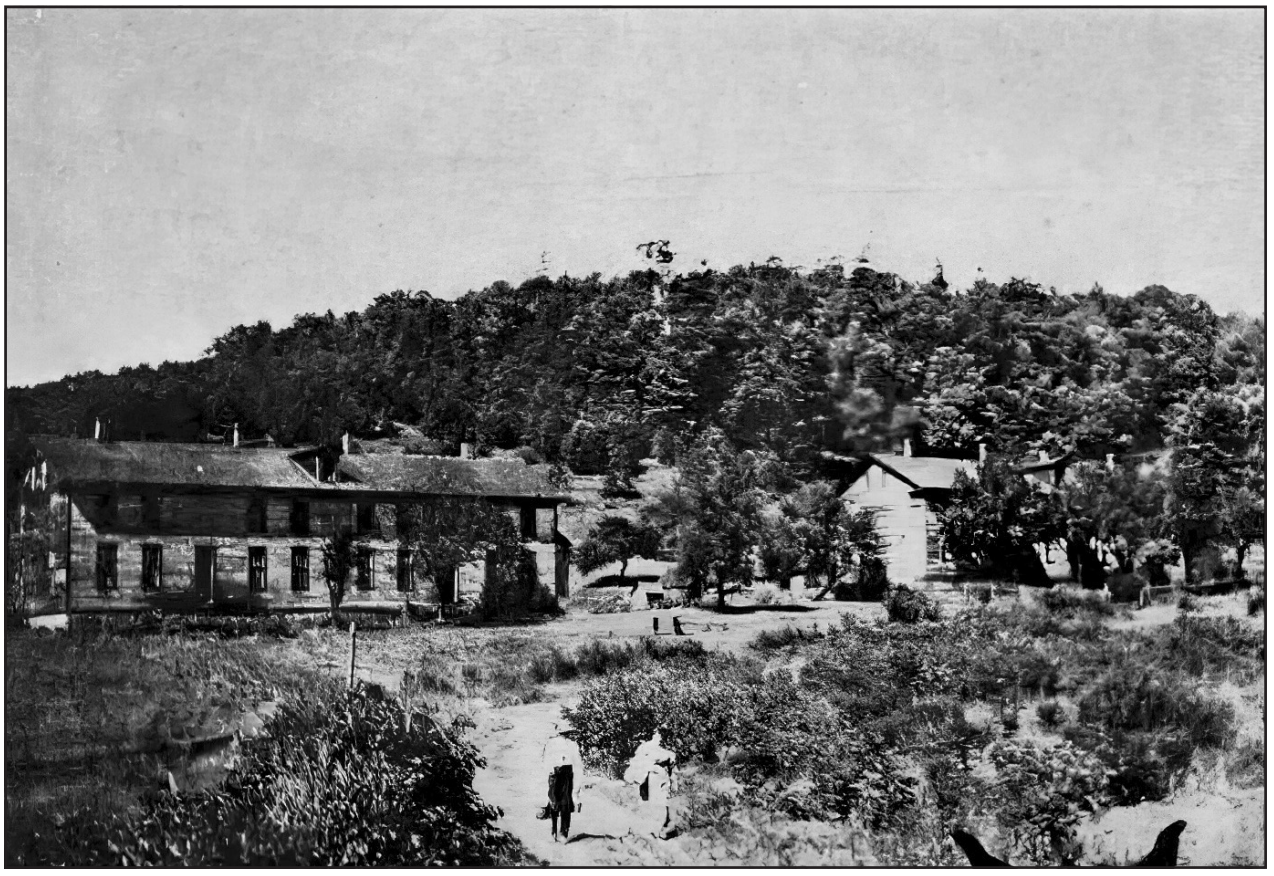
V tem obdobju svojega življenja je Smolnikar postajal vedno bolj skeptičen do dogem Katoliške cerkve, vendar je svoje nove nazore skrbno skrival (Stanonik 1977: 206). Poleg tega je zapadel v fiksno idejo, da mu Bog pošilja nadnaravna znamenja in je poklican, da združi vse dotedanje krščanske denominacije v eno Cerkev. Pravzaprav je Smolnikar želel uresničiti ekumensko idejo, ki stremi k edinosti in medsebojnemu dialogu. Ideja sega nazaj v 17. stoletje, ko so po Evropi divjale verske vojne in jo hudo opustošile. Prvotno so si za ekumenizem prizadevali zlasti protestantje, ki so želeli premostiti razlike in doseči ponovno združitev. V 19. stoletju je bil v Nemčiji pomemben zagovornik te ideje Friedrich Schleiermacher, v ZDA pa izredno vpliven bostonski teolog William Ellery Channing (Stanonik 1995: 184). Smolnikar je vedel, da bo s svojimi novimi nazori, čim jih razkrije, prišel v konflikt s Katoliško cerkvijo, zato je sklenil odpotovati v Ameriko. Na pomoč se je obrnil k nekdanjemu sošolcu Frideriku Baragi. Z Baragovim posredovanjem se mu je posrečilo dobiti dovoljenje za odhod v Združene države, da bi tam deloval kot misijonar (Stanonik 1977: 206).

Smolnikarjev prihod in delovanje v Ameriki

Leta 1837 je Smolnikar prispel v Boston in tam pričel delovati kot katoliški duhovnik. Že spomladi naslednjega leta je prišel v spor s Katoliško cerkvijo, ko je začel oznanjati svoje nove nauke. Mnogo je prepotoval po vzhodnih predelih Združenih držav in pri tem se mu je posrečilo pridobiti manjše skupine pristašev v Bostonu in Filadelfiji kot tudi ponekod na podeželju. Na svojih potovanjih se je seznanil z naselbinami pripadnikov verskih ločin (kvekerji, mormoni in drugi), ki jih je bilo takrat vse polno v Združenih državah, deloma pa so naselbine temeljile na socialnih naukih Charlesa Fouriera in Roberta Owna. Tudi Smolnikar je bral Fourierova dela. Osebno se je spoznal z vodilnima fourieristoma v Združenih državah Albertom Brisbanom in z Johnom Humphreyem Noyesom, avtorjem znamenite knjige *History of American Socialisms* (Humprey 1869). Njegovo pozornost so zbudile tudi knjige Johna Eltzerja, ki je v *The Paradise Within in the Reach of All Men, Without Labour, by Powers of Nature and Machinery* (Etzler 1836) opisal vrsto izumov, ki naj bi ljudem olajšali vsakodnevno delo, še posebej v poljedelstvu. Smolnikarja je Etzlerjeva knjiga tako močno prepričala, da je jeseni leta 1843 zbral somišljenike ter skupaj z Etzlerjem ustanovil utopično naselbino, imenovano Peace Union Settlement, v hriboviti pokrajini severozahodne Pensilvanije v kraju Deerfield pri Limestonu v okrožju Warren. Posestvo je imelo preko 4.000 hektarov, člani naselbine pa so bili Nemci. Naselbina, ki je sicer kmalu prenehala obstajati, je bila prelomnica v Smolnikarjevem delu v Ameriki, saj je v naslednjih dvajsetih letih veliko potoval, skliceval konference, se udeleževal zborov drugih verskih ločin, za te konference tiskal brošure, v katerih je predstavljal svoja stališča. Leta 1859 je Smolnikar še enkrat poskusil z utopičnim eksperimentom, ko je v Racoon Valley (v jugovzhodni Pensilvaniji) kupil veliko posestvo. Ostanki Smolnikarjevih stavb so v tej dolini vidni še danes, tudi vedenje o Smolnikarju in njegovih eksperimentih je v dolini še živo. Smolnikar je o teh dogodkih pisal v svojem zadnjem obsežnejšem delu z naslovom *The Great Message to All Governments and All Nations* (Smolnikar 1864), ki je izšlo leta 1864 v Filadelfiji (Stanonik 199: 66–67). Vedno znova je skušal ustanoviti naselbine, v katerih bi veljalo pravilo skupne lastnine. Najpomembnejši poskusi so bili v Cumberland Mountains v državi Tennessee (1848), naselbina Grand Praerie v državi Illinois (1849) ter Springhill v Pensilvaniji (1859). Tako je Smolnikar postal najpomembnejši utopični socialist ne samo med Slovenci, ampak sploh med južnimi Slovani, in ima svoje mesto tudi v zgodovini utopičnega socializma v Združenih državah (Stanonik 1977: 205–206).

Smolnikar se je večkrat močno zapletel v politična dogajanja v Združenih državah, zlasti ob izbruhu ameriške državljanske vojne. S plakati je nastopil proti Lincolnovi kandidaturi za predsednika ZDA, ker je menil, da njegova izvolitev neogibno pomeni izbruh vojne. Za časa državljanske vojne je Smolnikar deloval nekaj časa na jugu, nakar se je umaknil v Kanado. Po vojni se je vrnil v Združene države in nadaljeval s propagiranjem svojih idej vse do smrti. Umrl je konec leta 1869 v Filadelfiji. (Stanonik 1977: 205–207)

4 Pismo Prešerna Čopu, Celovec, 5. februar 1832.

Fotografija utopične naselbine v Limestonu, Pensilvanija (Vir: Ernest C. Miller, Utopian Communities in Warren County, Pennsylvania)

Smolnikarjevo literarno ustvarjanje

Po tem, ko je Smolnikarjevo delo v ZDA postajalo vedno bolj plodovito, je v Bostonu navezal stike s Harvardsko univerzo, zlasti s knjižnico, tiskarno ter z oddelkom za moderne jezike, kjer so med drugim poučevali tudi nemščino in katerega predstojnik je bil slavni ameriški pesnik Henry Wadsworth Longfellow. V sodelovanju s tamkajšnjo tiskarno je dal Smolnikar tiskati svojo prvo obsežno knjigo z naslovom *Denkwürdige Ereignisse I* (Smolnikar 1838). To je avtobiografija, v kateri opisuje svojo mladost, prvo leto življenja v Bostonu in svoj prelom s Katoliško cerkvijo, do katerega je prišlo spomladi leta 1838. Smolnikarjevo delo je bilo plodovito tudi v Filadelfiji. O tem priča njegova knjiga *Denkwürdige Ereignisse II*, ki jo je izdal leta 1839[5] in obsega 635 strani. V njej piše o papeževem primatu. Zadnji del trilogije z naslovom *Denkwürdige Ereignisse III* je izdal leta 1840 v New Yorku. V njej polemizira z različnimi preroškimi spisi apokaliptičnih razsežnosti (o koncu sveta, o prihodu božjega predstavnika). Smolnikar je serijo teh knjig zaključil s četrtim delom, imenovanim *Eines ist Noth,* ki je izšla leta 1841 v Filadelfiji, istega leta pa tudi v angleškem jeziku z naslovom *The One Thing Needful* (Stanonik 1999: 64–65).

Smolnikarju je že kmalu po prihodu v ZDA uspelo, da so nekateri osrednji ameriški časopisi, tiskani v nemškem jeziku, npr. *New Yorker Staats-Zeitung, Die alte und neue Welt, Der Demokrat,* občasno objavljali njegove prispevke, občasno pa tudi kak članek o njem. Smolnikarju je leta 1841 uspelo zbrati toliko finančnih sredstev, da je v Filadelfiji začel izdajati svoje lastno glasilo v nemščini: *Friedensbotschaft an alle Volker.* Zanj je besedila večinoma pripravil sam, poskrbel pa je tudi za to, da je glasilo izhajalo v angleščini z naslovom *Message of Peace to All Nations* (1842). Ti dve glasili sta izšli 50 let pred časopisom *Amerikanski Slovenec,* ki je izšel leta 1891 in velja za prvi slovenski časnik v ZDA (Stanonik 1999: 65–66, Stanonik 1981: 226–231).

Smolnikarjeva zapuščina

Andrej Bernard Smolnikar je s svojim delovanjem, zlasti v ZDA, postal eden izmed najbolj zanimivih slovenskih izseljencev v Ameriki. Le malokateri slovenski izseljenec je v 19. stoletju zbudil toliko pozornosti pri vidnih ameriških osebnostih kot on. Ljudje so v Smolnikarju videli velikega izobraženca, čeprav so se zavedali, da je prežet z nenavadnimi idejami, ki so mejile na neuravnovešenost. O tem, da je Smolnikarjevo delovanje še vedno aktualno, pričajo razprave slovenskih avtorjev Franceta Kidriča, Josipa Mala, Franceta Koblarja, Alfonza Gspana ter Janeza Stanonika, v katerih po mnenju Stanonika prevladuje vrednotenje njegove osebnosti (Stanonik 1999: 68).

5 To knjigo je Smolnikar verjetno napisal že v Celovcu.

Življenje in delo monsinjorja Vitusa Hribarja

Vitus (Vid) Hribar se je rodil 29. maja leta 1870 v Cirkušah pri Kamniku očetu Martinu in materi Agnes, rojeni Zajec, in je bil nečak skladatelja Angelika Hribarja (Matricula Online 2023: 21). Šolanje je pričel na ljubljanski gimnaziji in tam maturiral leta 1890. Kmalu zatem se je vpisal na študij teologije ter v Ljubljani naletel na ameriškega duhovnika Stephena Furdeka, po rodu Čeha, ki je po naročilu tedanjega clevelandskega škofa Richarda Gilmoura odšel na slovensko etnično ozemlje, da bi pridobil kakega duhovnika za dušnopastirsko službo med slovenskimi naseljenci v Clevelandu. Ti namreč takrat niso imeli svojega duhovnika in tudi ne svoje župnije. Vitus Hribar je Furdekovo povabilo navdušeno sprejel. Stroške Hribarjevega potovanja v Ameriko je kril škof Gilmour (NN 1957: 219; Friš 1995: 187; Klemenčič 1995: 144).

8. septembra leta 1890 je Hribar prišel v Cleveland in kmalu odšel v semenišče v St. Paulu v Minnesoti, da bi tam nadaljeval študij teologije in s pripravami na duhovništvo. Tri leta kasneje ga je škof Ignatius F. Horstmann posvetil v duhovnika v clevelandski katedrali sv. Janeza (St John's Cathedral). Od škofa je dobil naročilo, naj v Clevelandu organizira prvo slovensko župnijo. Hribar se je tega dela lotil z vso vnemo ter s pomočjo rojakov zbral 6.000 dolarjev, kar mu je omogočilo, da je na križišču Norwoodske ceste in avenije Glass v središču tedaj skoraj popolnoma slovenske naselbine na aveniji St. Clair kupil zemljišče za gradnjo cerkve. (Klemenčič 1995: 144; NN 1957: 219–220). Hribarju pri gradnji nove slovenske cerkve ni bilo lahko, saj se je moral spopasti s pomanjkanjem sredstev, ker verniki iz Evrope niso bili vajeni veliko darovati za potrebe Cerkve. Cerkev v Evropi je večinoma finančno podpirala država. Tako je Vitus Hribar sprva vodil bogoslužje za slovenske vernike v Furdekovi cerkvi, nato pa v šolski kapeli nemške Katoliške cerkve. Župnijo sv. Vida je sprva obiskovalo 65 družin in večje število samskih moških (Klemenčič 1995: 141).

Hribarjevo željo po ustanovitvi slovenske župnije je bilo sicer čutiti že prej, saj je leta 1891 še kot bogoslovec prosil slovenske izseljence za finančni prispevek pri organiziranju slovenske župnije: *»Ker je nas Slovencev v Clevelandu nad 1200, Hrvatov ne vpoštevajoč, darovali smo vsak po svoji moči za napravo slovenske cerkve tukaj: a zbrana vsota je veliko preneznatna. Seveda, ko bi bili vsi dobri, bilo bi lahko; a mnogi so mlačni, nekateri moralno globoko propali zaradi pomanjkanja trajne vzpodbude v cerkvi. Nizko in materijalno mišljenje večine tukajšnjih rojakov si lahko razlagate, če se ozirate na to, da se ubogi trpin trudi kakor 'brez-vse-nade' človek v tovarnah, napolnjenih z dimom in neznosno vročino; on uživa radost le takrat 'na zemlji', kadar se piva nasrka, da ne ve, ali je noč, ali je dan. Ni se treba čuditi potem, če so 'the Krainers' na jako slabem glasu, na glasu za oliko neznajočih, surovih razrodov. Koliko jih je že v najskrajnejši bedi, a kar je najhuje, koliko jih je brezbožno poginilo! Obračamo se torej do blagih sokrvnikov, naj prihite že zaradi sorodnosti nam v pomoč, – Ti mili Zveličar vsaj ne bodeš pripustil, da bi ta glas vpijočih brezuspešno odmeval od človeških src. Poskrbel bodeš za čast svoje Matere, kateri na slavo bodi posvečena, če je tvoja volja, naša bodoča, cerkev. Z zaupanjem prosimo, naj blagoizvoli marsikak usmiljen samarijan poslati denar, katerega skoro ne more bolje in plemeniteje uporabiti, najceneje po poštni nakaznici na ta-le naslov: Vitus Hribar, 354 Lake St., Cleveland, Ohio, America. Za izkazano dobrohotnost plati Marija!«* (Hribar 1891)

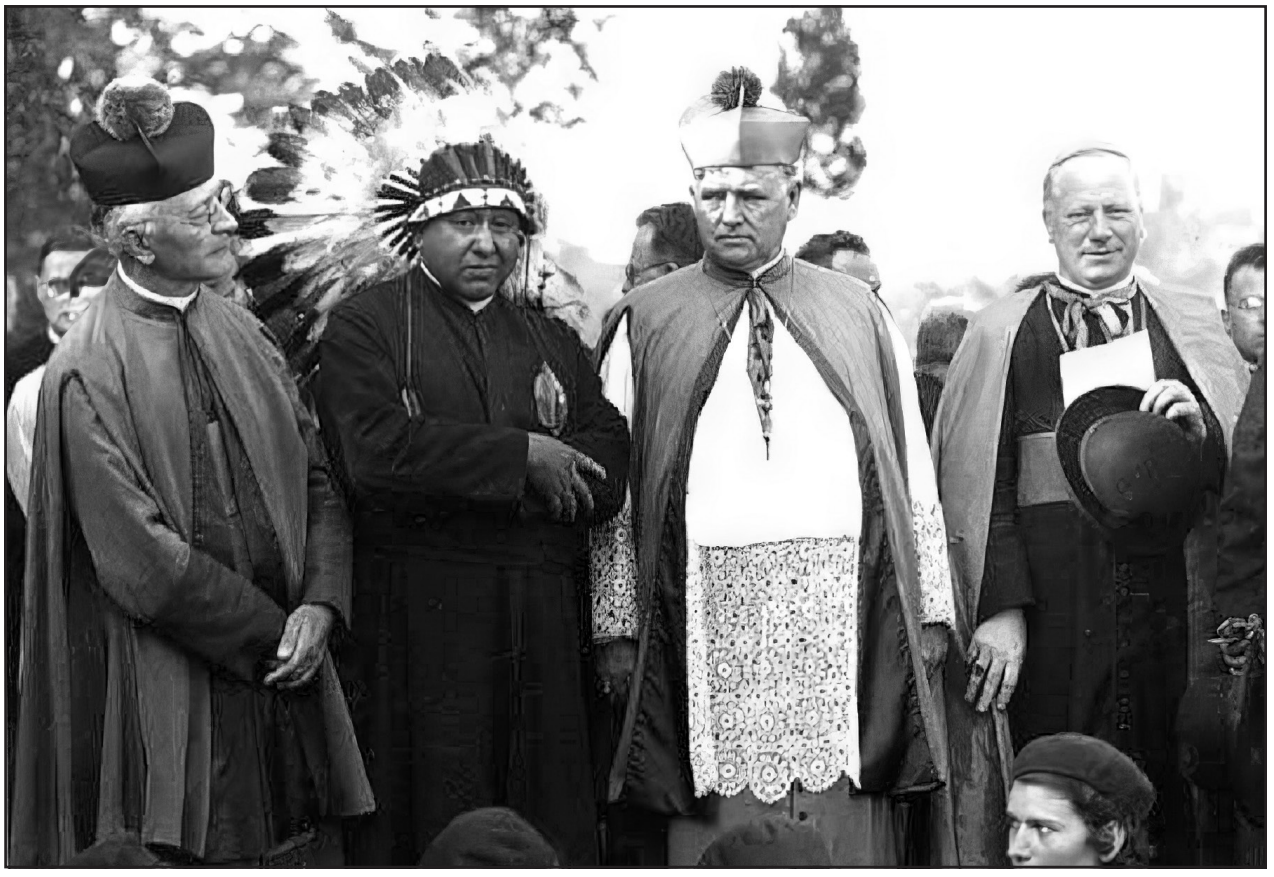
Ne smemo biti torej presenečeni, če je slovenska župnija v Clevelandu dobila ime prav po svetniškem zavetniku Vitusa (Vida) Hribarja.

Na kupljenem zemljišču je bila 4. novembra 1894 posvečena cerkev sv. Vida in je tako nastala prva slovenska župnijska cerkev v Clevelandu. Osem let kasneje je Hribar poleg cerkve postavil še leseno župnijsko šolo (Hrženjak 2018: 92, NN 1907: 1) in tako izpolnil vse pogoje za razvoj še danes največje slovenske etnične župnije v Severni Ameriki. (NN 1957: 219–220)

Leta 1905 je prišlo do spora med župljani in Vitusom Hribarjem zaradi previsokih stroškov vzdrževanja cerkve in šole, pa tudi zaradi stroškov za življenje župnika, ki so jih morali pokrivati farani. Nasprotniki Hribarja so želeli doseči, da bi ga nadomestil pater Kazimir Zakrajšek. Šli so celo tako daleč, da so demonstrirali pred domovanjem takratnega clevelandskega škofa Ignatiusa Horstmanna. Ta je leta 1906 želel rešiti problem z razdelitvijo župnije na dva dela. Župnijo naj bi ločila 55. vzhodna cesta. Tako je škof Horstmann na območju, zahodno od 55. ceste, ustanovil novo župnijo Our Lady of Sorrows, Zakrajška pa imenoval za njenega župnika. Kljub temu so se nemiri nadaljevali in tako je škof Horstmann premestil župnika Hribarja v Barberton, kjer je deloval od leta 1907 do 1913, nato pa je bil imenovan za župnika slovenske etnične župnije sv. Marije Vnebovzete v Collinwoodu, ki je bil del Clevelanda, kjer je deloval vse do leta 1952. (Klemenčič 1995: 144–147; Klemenčič, Hazemali, Hrženjak 2019: 505-520) Župnika Zakrajška pa je imenoval v Lorain v Ohiu. Spor je vzbudil pozornost tudi v Vatikanu (Walaszek 2006: 5–22). Škof Horstmann je nato imenoval novega župnika za župnijo sv. Vida, to je Jerneja Ponikvarja, ki je tu deloval do leta 1952. Leta 1932 je pod Ponikvarjevim vodstvom zrasla nova cerkev, ki je ena največjih slovenskih cerkva v ZDA. (Klemenčič 1995: 143)

Hribarjevo delovanje na področju kulture

Hribarjevo udejstvovanje na področju kulture je bilo opaziti že od samega začetka njegovega delovanja v Clevelandu. Tako je septembra leta 1903 ustanovil Slovensko katoliško izobraževalno društvo Triglav, ki je na začetku štelo 47 članov. Svoj sedež so imeli v šolski dvorani cerkve sv. Vida. Pod vodstvom duhovnika Gregorja Malovrha je bil osnovan pevski zbor. V začetku je bil samo moški, leta 1904 pa je bil ustanovljen še ženski zbor. Društvo je zaradi spora s Hribarjem, ki je zahteval, da morajo vsi dohodki od prireditev romati v cerkveno blagajno, leta 1905 preneslo svoj sedež v Knausovo dvorano. Šele s preselitvijo iz šolske dvorane sv. Vida se je društvo Triglav začelo

Monsinjor Vitus Hribar (na sredini), na njegovi levi ljubljanski škof Gregorij Rožman, ki je bil po drugi svetovni vojni kot begunec gost župnika slovenske etnične župnije sv. Lovrenca monsinjorja Johna Omana, na njegovi desni poglavar staroselcev. (Vir: Cleveland Memory Project, Cleveland State University Library Special Collections)

prosto razvijati in napredovati. 15. januarja 1905 je v češki narodni dvorani na Broadwayu v Clevelandu priredilo svoj prvi veliki koncert. (Klemenčič, Mrđenovič, Šeruga 2020: 242)

Vitus Hribar je s svojimi prispevki sodeloval pri oblikovanju časopisa *Amerikanski Slovenec*. Za to ga je kot tudi slovenske bogoslovce iz semenišča v St. Paulu in slovenske duhovnike iz drugih naselbin po ZDA navdušil misijonar Frančišek Buh (Klemenčič 1991: 299–317; Zaplotnik 1970: 75). Tako so poleg Hribarja s svojimi prispevki sodelovali tudi Frančišek S. Šušteršič, župnik pri Sv. Jožefu v Jolietu v Illinoisu, John M. Solnce, župnik pri Sv. Matevžu iz St Paula v Minnesoti, misijonar Frančišek Ksaver Bajec iz Washingtona, D. C., in Ciril Zupan, župnik pri Sv. Mariji v Pueblu, Colorado. (Klemenčič 2011: 219–221; Klemenčič, Šeruga: 226; Friš 1991: 405–414)

Vitus Hribar je bil med ustanovitelji in pokrovitelji Lige katoliških slovenskih Amerikancev, ki so jo ustanovili po drugi svetovni vojni, in med radodarnimi podporniki dobrodelne nabirke za pomoč slovenskim beguncem – političnim imigrantom iz časov po drugi svetovni vojni. Omeniti je potrebno, da je med letoma 1946–1949 neprestano zbiral sredstva za Ligo in begunce. Ni minil mesec, da ne bi poslal večjih ali manjših sredstev in vselej priložil znaten znesek iz svojega lastnega žepa (NN 1957: 220). Monsinjor John Oman je v *Zborniku Svobodne Slovenije* za leto 1953 o njem med drugim zapisal: *»Odkar je nastalo kričeče vprašanje slovenskih političnih, protikomunističnih beguncev, je bil prelat Hribar med najbolj vnetimi branilci dobrega imena beguncev, apostol usmiljenja in smisla zanje in med najbolj pogostimi in radodarnimi podporniki dobrodelne zbirke za pomoč beguncem v okviru Lige Katoliških Slovenskih Amerikancev. /.../ Zgodovina slovenskega izseljenstva v Severni Ameriki bo prelata Vitusa Hribarja postavila med orače, kladivarje in oblikovalce slovenskega cerkvenega in kulturnega življenja v tej deželi, zgodovina slovenskega izgnanstva in boja proti komunizmu pa ga bo prištela med najplemenitejše podpornike prizadevanj, da se rešijo tisti, ki jih je revolucija pahnila v beli svet in da se omogoči borba za osvobojenje domovine.«* (NN 1957: 220)

Hribarjevo slovo

Hribar je bil pastoralno dejaven skoraj do konca svojega življenja, saj je deloval v župniji sv. Marije Vnebovzete v Collinwoodu vse do svoje bolezni leta 1952, kjer je umrl 26. maja 1956 (NN 1957: 153). O Hribarjevem zemeljskem slovesu ter o pečatu, ki ga je pustil na ljudi, morda največ izvemo prav iz nekrologa:

»Mašo zadušnico je imel zanj 30. maja 1956 sedanji clevelandski škof Msgr. Edward Hoban, poslovilni govor v cerkvi pa sedanji župnik slovenske fare sv. Vida Rev. Baznik. Navzoči so bili vsi slovenski župniki v Clevelandu z ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom na čelu. Pogreb je bil 31. maja 1956 iz Grdinovega pogrebnega zavoda na pokopališče

Kalvarija. V pogrebnem sprevodu so bile odlične clevelandske osebnosti. Tudi guverner države Ohio Frank Lausche je zaslužnega slovenskega župnika spremljal na njegovi zadnji poti vse groba.« (NN 1957: 219)

Zaključek

Oba duhovnika, ki sta po rodu izhajala iz današnje kamniške občine, sta odigrala pomembno vlogo v Združenih državah Amerike: Smolnikar z ustanavljanjem utopičnih naselbin, Hribar pa med slovenskimi izseljenci v Ohiu.

Literatura

John Adolphus ETZLER, 1836: *The paradise within the reach of all men, without labour, by powers of nature and machinery : an address to all intelligent men.* London, U. K.: John Brooks.

Darko FRIŠ, 1995: *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924.* Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba.

Darko FRIŠ, 1991: Zgodovina časnika Amerikanski Slovenec in »verske vsebine«, ki jih je obravnaval med leti 1881–1931. *Znanstvena revija Humanistika* 3/2. Maribor: Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. 405–414.

Vitus HRIBAR, 1891: Bratom v pomoč! *Dom in svet,* letnik 4, št. 10. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo.

Matevž HRŽENJAK, 2018: *Slovenska naselbina v Barbertonu, Ohio, v poročilih slovenskega tiska v ZDA* [magistrsko delo]. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, oddelek za zgodovino.

John HUMPREY NOYES, 1869: *History of American Socialisms.* Filadelfija: J. B. Lippincott & Co.

Matjaž KLEMENČIČ, 1991: Slovenski izseljenski tisk. *Znanstvena revija, Humanistika = Humanities* 3/2. Maribor: Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. 299–317.

Matjaž KLEMENČIČ, 1995: *Slovenes of Cleveland : the creation of a new nation and a new world community Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto, Ljubljana: Dolenjska založba, Scientific Institute of the Faculty of Arts.

Matjaž KLEMENČIČ, 2011: *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu*, Kolorado. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Matjaž KLEMENČIČ, David HAZEMALI in Matevž HRŽENJAK, 2019: Slovenska župnija presvetega Srca Jezusovega v Barbertonu, Ohio, skozi zgodovino. V: *Bogoslovni vestnik* (2019), letnik 79, št. 2. Ljubljana: Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani. 505–520.

Matjaž KLEMENČIČ, Milan MRĐENOVIĆ, Tadej ŠERUGA, 2020: *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA – študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota.* Maribor: Univerza v Mariboru.

Matjaž KLEMENČIČ, Tadej ŠERUGA, 2019: *Pregled zgodovine slovenske skupnosti v Ellyju, Minnesota.* Maribor, Ljubljana: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, Inštitut za narodnostna vprašanja.

Krstni index – Taufbuch – 04559, Kamnik, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Matricula Online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/kamnik/04559/?pg=36, dostop 20. 2. 2024).

Krstni index – Taufbuch – 04350, Zgornji Tuhinj: Nadškofijski arhiv Ljubljana, Matricula Online (https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/zgornji-tuhinj/04350/?pg=22, dostop 16. 8. 2023).

NN, 1957: Slovenski duhovniki. *Ave Maria Koledar*, 44. Lemont, Illinois: Slovenski frančiškani. 153.

NN, 30. 7. 1907: Hribar prestavljen v Barberton. *Nova domovina*, 211. Cleveland, Ohio: Tiskovna družba Nove domovine. 1.

NN, 1957: Msgr. Vid Hribar. *Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije*. 14. knjižna izdaja *Svobodne Slovenije,* letnik 9. Buenos Aires, Argentina: Svobodna Slovenija. 219–221.

Avgust PIRJEVEC, 1930–32: Iz korespondence Matije Čopa. *Arhiv za zgodovino in narodopisje*, letnik 1. Maribor: Zgodovinsko društvo. 2–21.

Prešeren I, Pesnitve, pisma, 1936: Pismo Prešerna Čopu, Celovec, 5. februar 1832. Ur. France Kidrič. Ljubljana: Tiskovna zadruga.

Mirko RUPEL, 1954: Še eno Prešernovo posvetilo. *Slavistična revija,* 5–7. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL. 302.

Tanja SMILJANIČ, 2020: Smolnikar, Andrej Bernard (1795–1869). Portal – Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj. (https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/smolnikar-andrej-bernard/, dostop 19. 2. 2024).

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1838: *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar I.* Boston: der Verfasser.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1839: *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar II.* Boston: der Verfasser.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1840: *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar III.* Boston: der Verfasser.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1841: *Eines ist Noth, nämlich die glorreiche Erscheinung unsers Herrn Jesu Christi, wie sie sich in unsern Tagen durch vielfältige Zeichen, deren Erklärungen in diesem Buche zu finden ist, zum allgemeinen Frieden für alle Völker wunderbar offenbaret, möglichst weit bekannt zu machen / geschrieben von Andreas Bernardus Smolnikar.* Filadelfija: der Verfasser, Botticher.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1841: *Friedensbotschaft an alle Völker*. Filadelfija: Julius Bötticher.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1842: *Message of Peace to All Nations*. Filadelfija: Barret & Jones.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1864: *The Great Message to All Governments and All Nations: for the Introduction of Christ's Peaceable Reign on Earth*. Filadelfija: King & Baird.

Andrej Bernard SMOLNIKAR, 1841: *The One Thing Needful.* Filadelfija: Barrett & Jones.

Janez STANONIK 1978: Vodnikova Ilirija oživljena: prvi slovenski verz, tiskan v ZDA. *Slovenski izseljenski koledar 1978.* Ljubljana: Slovenska izseljenska matica. 118–121.

Janez STANONIK, 1980: Andrej Bernard Smolnikar in prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Združenih državah. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.

Janez STANONIK, 1999: Andrej Bernard Smolnikar. *Slovenska izseljenska književnost 2, Severna Amerika.* Ljubljana: ZRC SAZU.

Janez STANONIK, 1995: Andrej Bernard Smolnikar. *Zgodovinski časopis,* 49/2. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 183–191.

Janez STANONIK, 1981: Prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Ameriki. *Slovenski koledar* 1982. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica. 226–231.

Janez STANONIK, 1977: Smolnikar in Valentin Vodnik. *Slavistična revija*, letnik 25/ 2/3. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL. 205–232.

Jurij TRUNK, 1912: *Amerika in Amerikanci.* Celovec: samozaložba.

Adam Walaszek, Przeglad Polonijny, 2006: Słoweńscy wierni, duszpasterze i hierarchia kościelna: »sprawa« ks. Vitusa Hribara w Cleveland, Ohio (»Slovenian Believers, Priests, and Church Hierarchy: The 'Case' of Rev. Vitus Hribar in Cleveland, Ohio«). *Przegląd Polonijny,* 4. Krakov, Poljska: Research Committee on Polish Diaspora at the Polish Academy of Sciences. 5–22.

John L. ZAPLOTNIK, 1970: Monsinjor Franc Jožef Buh: misijonar v Minnesoti. *Ave Maria Koledar.* Lemont, Illinois: Slovenski frančiškani v Ameriki. 74.

Franc Križnar[1]
Reteče 127, Škofja Loka
franc.kriznar@siol.-net

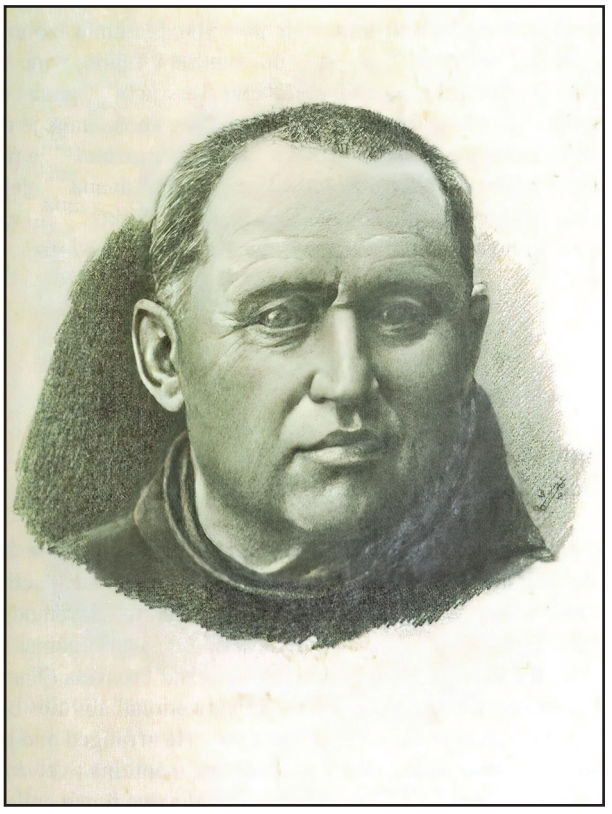
P. Angelik (Jožef) Hribar (1843–1907), organist, pedagog, skladatelj, učitelj in zborovodja

Ob 180-letnici rojstva in pred 120-letnico smrti

Pregledni znanstveni članek

P. Angelik Hribar (1843–1907) je kot Jožef po rojstvu Kamničan. Umrl je v Ljubljani, kjer je tudi pokopan. Po ljubljanski gimnaziji je stopil v frančiškanski red, študiral bogoslovje in bil leta 1867 posvečen. Po začetnem službovanju v Kamniku je leta 1873 prevzel vodenje frančiškanskega kora v Ljubljani. Tu je deloval do smrti. Glasbeno se je izpopolnjeval pri K. Mašku, A. Nedvědu, A. Foersterju in J. Zöhrerju. Bil je soustanovitelj Cecilijanskega društva (1877) ter 27 let poučeval na ljubljanski Orglarski šoli. Hribarjeve skladbe so ljudsko občutene, sočne in živahne, večinoma enoglasne. Skladal je pretežno cerkveno glasbo. Njegov posvetni opus je skromnejši. Cecilijanska načela se razločneje kažejo predvsem v njegovih (5) latinskih mašah: Ecce panis angelorum; Missa pro defuntcis, 1879; Missa in honorem S. Antonii Paduani, 1902, idr.
Ključne besede: p. Angelik (Jožef) Hribar, frančiškanski red, bogoslovje, Cecilijansko društvo, Orglarska šola, cerkvena glasba, latinske maše

Born Jožef, P. Angelik Hribar (1843–1907) was a Kamnik native. He died in Ljubljana, where he is also buried. After graduating high school in Ljubljana, he entered the Franciscan order, studied theology, and was ordained in 1867. Following his initial service in Kamnik, he took over the leadership of the Franciscan choir in Ljubljana in 1873 and worked there until his death. He studied music under the mentorships of K. Mašek, A. Nedvěd, A. Foerster and J. Zöhrer. He also co-founded the Cecilian Society (1877) and taught at the Ljubljana Organ School for 27 years. Hribar's compositions have a folklore undertone, they are light and lively, mostly monophonic. He mainly composed church music. His secular oeuvre is more modest. The Cecilian principles are more distinctly manifested, especially in his (5) Latin masses: Ecce panis angelorum; Missa pro defuntcis, 1879; Missa in honorem S. Antonii Paduani, 1902, et al.
Keywords: p. Angelik (Jožef) Hribar, Franciscan order, theology, Cecilian Society, Organ School, church music, Latin masses

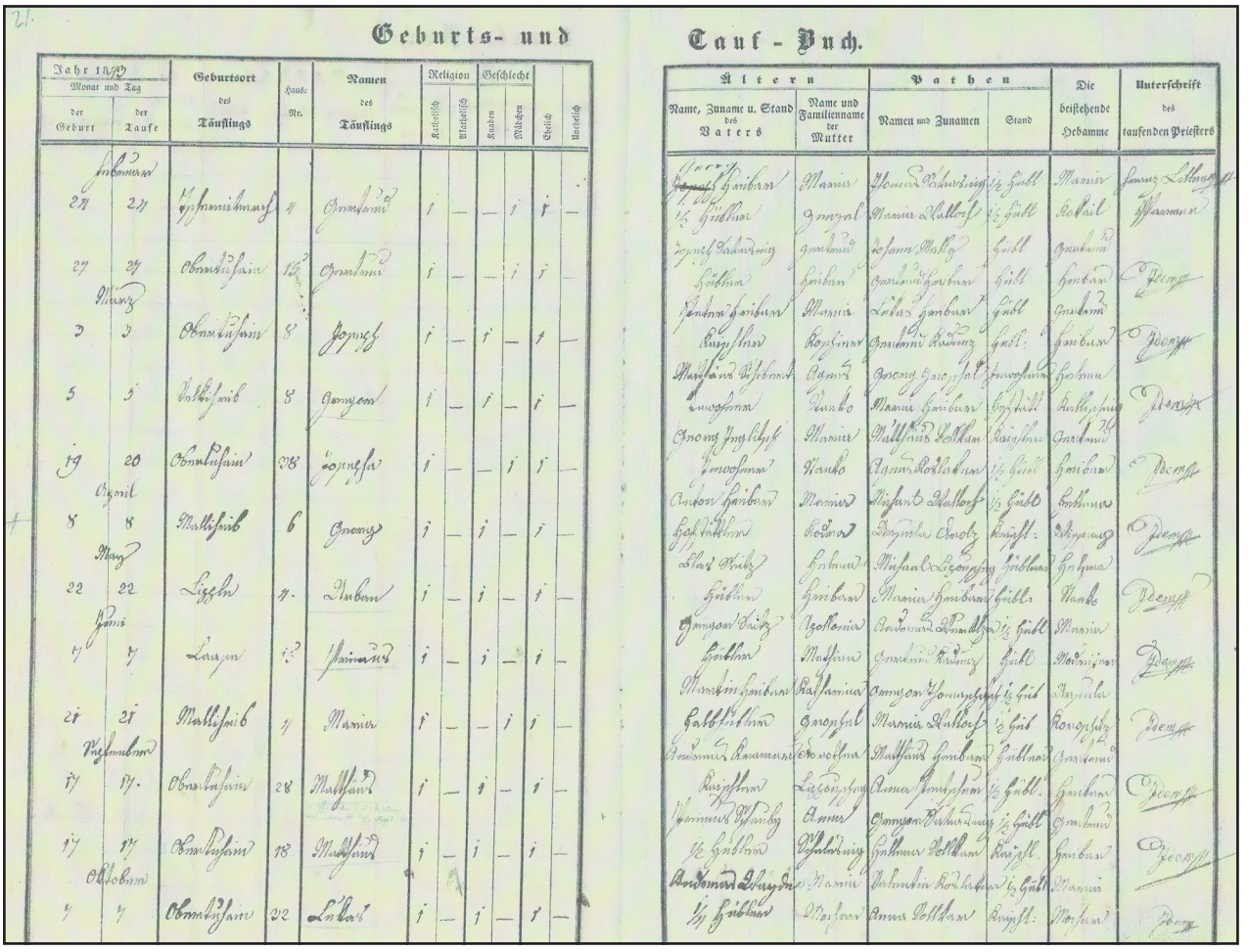
Sašo Šantel: Angelik Hribar, pred 1936 (Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Angelik_Hribar#/media/Slika:Angelik_Hribar.jpg)

Uvod

Jožef Hribar je bil rojen 3. marca 1843 v Zgornjem Tuhinju nad Kamnikom[2] v glasbeno nadarjeni družini kot mežnarjev sin. Glasbeno se je izobraževal pri kar treh skladateljih češkega rodu (v Ljubljani): Kamilu Mašku (1831–1859), Antonu Nedvědu (1829–1896), Antonu Foersterju (1837–1926), Josefu Zöhrerju (1841–1916) idr. Očitno je bil glasbeno zelo izobražen, precej glasbenega znanja pa je pridobil kar sam s svojo pridnostjo. Poleg številnih drugih del (mdr. je bil primarno duhovnik, pater, frančiškan) je tudi v glasbi poleg skladateljevanja opravljal še marsikaj drugega. Od 1873 je bil regens chori frančiškanske cerkve Marijinega oznanjenja na ljubljanskem Tromostovju. Bil je soustanovitelj Cecilijanskega društva v Ljubljani (1877) ter skoraj 28 let poučeval na ljubljanski Orglarski šoli. Njegove skladbe so ljudsko občutene, sočne in živahne ter večinoma homofone: *Cerkvena glasbena dela I.–III.*, 1910–1912. Cecilijanska načela se razločneje kažejo predvsem v njegovih latinskih mašah: *Ecce panis angelorum; Misa pro defunctis* (1879); *Missa in honorem S. Antonii Paduani* (1902) idr. Med Hribarjevimi cerkvenimi deli so še posebej izpostavljene adventne, božične, postne in velikonočne pesmi ter Requiem pa še več zbirk: *Venec Mariji, Zdihljeji k Mariji Devici* ter *Venček Marijinih napevov*, ki jih je avtor posvetil Božji materi. Skladba *Oče pojdite domov* za moški zbor z baritonskim solom (Glasbena matica, 1876) pa je prva med Hribarjevimi posvetnimi deli.

1 Univ. mag. in dipl. muzikolog, dr. glasbenih znanosti; novinar in urednik na Radiu Slovenija, RTV Slovenija, v pokoju.

2 Prim. Rojstno, krstno knjigo župnije Zg. Tuhinj, 1835–1864, str. 21, 3. vr. od zgoraj navzdol (originalno in elektronsko obliko hrani NŠAL).

Rojstna in krstna knjiga, Tuhinj, 1835–1864 (NŠAL)

Z vstopom v frančiškanski red se je sicer zavezal duhovniškemu poklicu, katerega stalna spremljevalka pa je bila prav glasba. Po začetnem učiteljevanju v kamniški ljudski šoli je postal regens chori frančiškanske cerkve v Ljubljani, znanje iz predmetov: klavir, figuralno, tj. umetno in koralno (gregorijanski koral), petje pa je podajal, učil na ljubljanski Orglarski šoli. Kot tak in kot član je bil aktiven pri ljubljanskih GM in CD.[3] Kot soustanovitelj slednjega je v njem deloval tudi kot odbornik. Umrl je 6. apr. 1907 (pred 1. svetovno vojno, še v Avstro-Ogrski) v Ljubljani, kjer je na Žalah tudi pokopan.

Hribarjevo življenje – poskus orisa

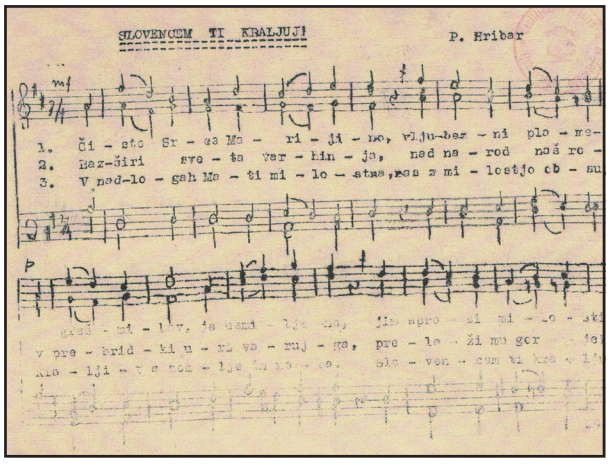
Rojen je bil nad Kamnikom, na Kranjskem, v takratnem Avstrijskem cesarstvu v družini s kar osmimi otroki: 5 fantov in 3 dekleta, pri Kokletu na takratnem naslovu Zg. Tuhinj št. 8.[4] Jožef je bil najmlajši med sinovi. Zagotovo so ga med glasbili najbolj privlačile mogočne orgle v ž. c. Marije Vnebovzete v rojstnem Zgornjem Tuhinju. Tam je bil njegov oče cerkovnik. V Zgornjem Tuhinju se je šolal, potem pa še v Kamniku in Ljubljani. Po zaključenem 6. razredu gimnazije je (preoblečen je bil leta 1863) dal slovesne zaobljube čez tri leta (1866) in bil ordiniran, posvečen v duhovnika pa 31. marca 1867. Najprej je bil učitelj v kamniški ljudski (glavni, osnovni) šoli pri frančiškanih, kjer je bil dobro desetletje nazaj še sam učenec. Leta 1873 je bil poklican v Ljubljano, kjer je prevzel vodstvo frančiškanskega cerkvenega kora kot dirigent, zborovodja in organist. Tu je deloval vse do svoje smrti. Tam je večinoma orglal (tudi do smrti), pomagal pa je tudi v dušnem pastirstvu. Nekrolog o njem piše, da je bil pridigar in spovednik. Tudi to službo je opravljal vse do svoje smrti. 1890. leta je bil iz Novega mesta v Ljubljano premeščen pater Hugolin Sattner (1851–1934), ko je ta prevzel vodstvo ljubljanskega frančiškanskega kora. Delo na koru sta si s Hribarjem delila: Sattner je dirigiral, Hribar pa je vse do konca svojega življenja orglal. Hribar je na ljubljanski OŠ poučeval orgle in druge predmete in bil obenem škofijski kolavdator.[5]

V popisu (vseh) dejavnosti patra Angelika (Jožefa)

3 Cecilijanstvo pomeni težnjo po reformiranju cerkvenega petja. To je pod vplivom italijanske opere dobilo precej posvetni značaj. To so skušali doseči t. i. cecilijanci (imenovani po zaščitnici glasbe, sv. Ceciliji), organizirani v cecilijanskih društvih (v Ljubljani 1877 →).

4 Tuhinj se v urbarju, tj. zemljiški knjigi – popisu podložnih posestev v 18. stol., iz ok. leta 1.400 omenja kot sedež župe z vsaj dvanajstimi kmetijami. Takrat se omenja tudi Tuhinjska planina, župnija (Tuhinj) pa prvič leta 1404, ko je v neki listini za Hruševko rečeno, da leži v tuhinjski župniji. V naselju stoji cerkev svete Marije Vnebovzete iz 15. stol. Višje na pobočju je obnovljena cerkev svetega Vida, današnje župnišče v (Zgornjem) Tuhinju št. 20 naj bi bil nekdanji dvorec Celjskih grofov.

5 Strokovni preglednik (opravljenega dela), tisti, ki odobri, potrdi (izdelavo orgel).

Slovencem ti kraljuje, rkp. – šapirograf (KOŠ)

Naslovnica Zdihljeji k Mariji Devici, 1875 (KOŠ)

Hribarja se praviloma navaja več njegovih dejavnosti, poklicev: duhovnik-redovnik-frančiškan in glasbenik-skladatelj-zborovodja. Mdr. je bil več let tudi kurat v ljubljanski bolnišnici, v prislini delavnici in v zaporih na Ljubljanskem gradu ter katehet v (Ljubljani) Šiški. Mdr. je bil tudi definitor[6] ljubljanske frančiškanske province Sv. Križa.

Cerkveni, sakralni opus

L. 1887 je pater Angelik v *CG* objavil poučni spis o koralnem petju pri očetih benediktincih v Seckauu v deželi Štajerski v Avstriji. V tej opatiji je bil nekoč sedež škofije Gradec-Seckau.

Posebne zasluge si je pridobil s svojimi preprostimi, med slovenskim narodom priljubljenimi skladbami. Hribarjeve (cerkvene) pesmi in druge skladbe se naslanjajo na ljudskega duha in so v stiku z narodom. So preproste, a sočne in živahne, v njih pa prevladuje homofonija.[7] Skladbe tvorijo neke vrste most med Gregorjem Riharjem (1796–1863) in Antonom Foersterjem. To so zlasti: mašne, obhajilne, Marijine in druge pesmi. Nekatere od njih so izšle v zbirkah *Slava Bogu* (skupno s pesmimi Huga Sattnerja), pozneje pa še v treh zvezkih Hribarjevih cerkvenoglasbenih del (uredila Hugo Sattner in Stanko Premrl). Najstarejši izdaji Hribarjevih skladb sta zbirki *Venec Mariji,* 24 pesmi, izvirne njegove in pesmi drugih skladateljev, in *Zdihljeji k Mariji Devici.* Zelo priljubljeni sta še zbirki *Venček Marijinih napevov za Marijine družbe* in *Slava Brezmadežni.* Njeno drugo izdajo je uredil Stanko Premrl. Poleg že omenjenih latinskih skladb, v katerih se razkošno in najrazločneje kažejo cecilijanska načela, so pomembne (latinske) maše: *Missa Tota pulchra es Maria* (za 4-glasni mešani zbor in orgle; 1888), *Ecce panis angelorum* in *Missa pro defuncitis* (= *Maša za umrle*; obe za soliste, mešani zbor in orgle; 1879), *Missa in honorem s. Joseph* (za 4-glasni mešani zbor in orgle; 1892), *Missa in honorem S. Antonii Paduani* (za 4-glasni mešani zbor a cappella; 1902), *Missa in Ecce panis angelorum, Requiem*, deset *Tantum ergo* idr.

Sledijo še: *Tota pulchra es Maria* za 4-glasni mešani zbor z orglami (1888), 26 *Tantum ergo, Litanije v čast srcu Jezusovemu* idr. Hribar ima zelo lepe Marijine pesmi, kot so npr.: *Večerni zvon,* ***Ti, o Marija,***[8] *Srce jaz ljubim presladko, Naša ljuba gospa, Marijinemu srcu, O ljuba gospa, Častimo Marijo, Pribežališče grešnikov, Mariji brezmadežni Devici, Zdihljeji k Mariji Devici, Bodi ti pozdravljena, Marija, dobra Mati, Ave Marija, Še predno zore zlati pas, O Marija, vir kreposti, Čista Mati, Devica, Lavretanske litanije I., II.* idr.

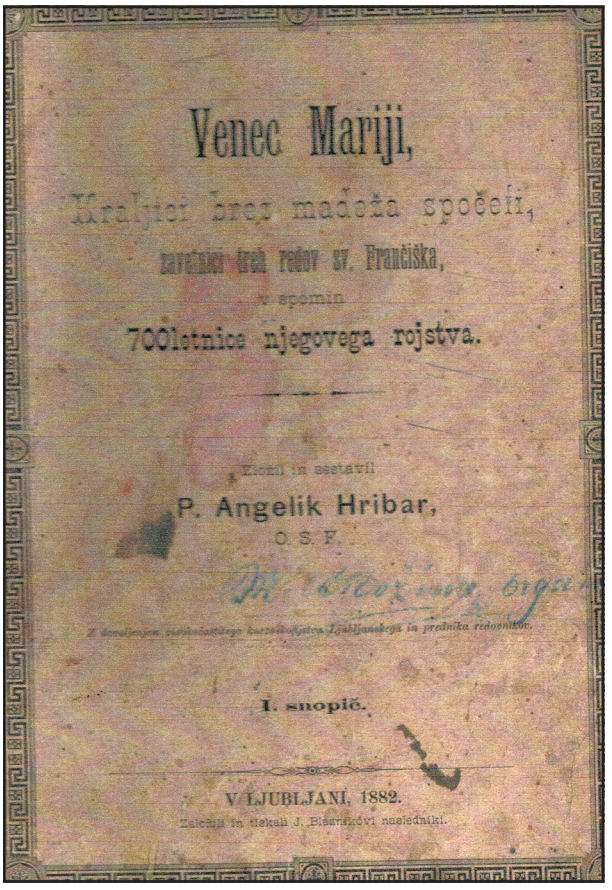
Evharistične – blagoslovne[9] so: *Jezusa ljubim,* ***Med nami, Jezus, bivaš,*** *Ponižno tukaj pokleknimo,* ***Pridi skoraj, Jezus moj****, V zakramentu vse svetosti, Prihitite o kristjani,* ***Jezusa srce,*** *Pritecite, o kristjani, Prečisto Jezusa srce, Slavospev presvetemu Srcu Jezusovemu,* ***V zakramentu vse svetosti****, Litanije v čast presvetemu Srcu Jezusovemu, Odpevanja pri Litanijah Srca Jezusovega, Veni Creator Spiritus* idr. Med božičnimi sta to ***Angelsko petje*** in ***Prišla je noč,*** med postnimi pesmi ***Milo, milo Jezus prosi, Sveti križ,*** *Klic k pokori, Postna, O, sladki sveti križ, Trpljenje Jezusovo, Skrij me, Jezus, v svete rane, Kesanje, Premišljevanje, Počeščenje svetih ran Jezusovih, Duša najde Jezusa v trpljenju, Sveti križ, Mati žalostna je stala,* med velikonoč-

6 Visok hierarh, pomočnik provinciala, tj. redovnega predstojnika vseh samostanov v provinci (kot je navedeno v Hribarjevi osmrtnici).

7 Večglasje, enakoglasje.

8 Poudarjeni izbor Hribarjevega pesemskega opusa sodi med njegova kvalitetnejša, popularna in vrednejša dela (poudaril avtor članka F. Križnar).

9 Obhajilne (liturg.), posvečene hostiji kot mističnemu Kristusovemu telesu.

Venec Mariji,

Kraljici brez madeža spočeti,

zavetnici treh redov sv. Frančiška,

v spomin

700letnice njegovega rojstva.

Zložil in sestavil

P. Angelik Hribar,

O. S. F.

I. snopič.

V LJUBLJANI, 1882.

Venec Mariji, I. snopič, 1882

MISSA

„IN HONOREM S. JOSEPH“

AD IV VOCES INAEQUALES CUM ORGANO

AUCTORE

P. ANGELICO HRIBAR

O. S. Fr.

IN MEMORIAM JUBILAEI XXV ANNORUM SACERDOTII

Pr. 50 cr.

LABACI, 1892.

SUMPTIBUS ET LITERIS RUDOLPHI MILIC.

Naslovnica Hribarjeve Missa in honorem s. Joseph, 1892 (KOŠ)

nimi pa še ***Zveličar gre iz groba, Jezus premagavec groba***, *Velika noč se zasvetli,* ***Skalovje groba***, *Zveličar zmagal smrti, Zveličar naš je vstal iz groba, Poglejte duše, Danica svetila, Vstajenje Jezusa premagujmo, Raduj krščanstvo verno, Veselje navdaja naj, Pozdravljam te Zveličar moj, Raduj nebeška se Kraljica* idr. Med zbirkami (po več Hribarjevih pesmi) so še: *Venec Mariji* (24 njegovih pesmi in dela drugih skladateljev), *13 božičnih pesmi* za mešani zbor, *Slovenske mašne pesmi* v čast slovenskim apostolom za mešani zbor (49 pesmi; 1881), *Sedem besed Jezusovih na križu* za moški zbor, *Počeščenje peterih ran Jezusovih* za moški zbor, Sv. Križ za moški zbor, Asperges – *Vidi aguam, Graduale, Božična, Missa in honorem s. Josephi* idr. Več zbirk je A. Hribar izdal skupaj s H. Sattnerjem: *Dvajset mašnih pesmi* za mešani zbor (založila in izdala p. A. H. in p. H. S. – *Slava Bogu, I.*; 1893), *23 Marijinih pesmi* za mešani zbor (priredila p. A. H. in p. H. S. – *Slava Bogu, II.;* 1894), preostale pa je A. Hribar izdal sam: *13 božičnih pesmi* za mešani zbor, *Obhajilne pesmi* za mešani zbor (*Slava Bogu, III.*), *Postne in velikonočne pesmi (IV.*; 1896), *Adventne (Čuj iz višav veseli glas, Kedaj, Zveličar prišel boš, Milo nekdaj rod človeški, V revi vzdihuje celo stvarjenje)* in božične pesmi *(Spi Dete božje, nam sladko, O jaslice svete, Prišla je noč, Angelsko petje;* 1898). V zbirki *Slava Brezmadežni* je več pesmi prav Hribarjevih. L. 1910 je izšla zbirka P. A. Hribarja *Cerkvena glasbena dela, I.* zv., leta 1911 njen *II. zvezek,* leta 1912 pa še *III. zv.* Več Hribarjevih pesmi je sprejel A. Foerster v oba dela *Cecilije*, dve evharistični pa sta bili natisnjeni v *Slava Jezusu*. S. Premrl je uvrstil v svoje *Glasbene vložke za Slovenski (Škofjeloški) pasijon* 17 (glasbenih) vložkov dve Hribarjevi: *Klic k pokori* za mešani zbor in harmonij in *Kak' zalivajo solzice* za mešani zbor (a cappella).[10]

V *Venčku Marijinih napevov* za Marijine družbe je p. A. Hribar objavil še naslednje naslove: *Pozdrav presvitlemu knezoškofu dr. Bonaventuri Jegliču, pokrovitelju Marijinih družb ob njegovem prihodu, Jaz sem Marijin sin, Pesem slovenskih mladeničev, Trenutek je prišel vesel* (med polaganjem svetinj), *Marijino zastavo bom nosila, Za dekleta, Za mladeniče, O Marija milostljiva, Tebe zbrali smo, Ob poroki (Marijine hčere svoji tovarišici nevesti), Na grobu Marijinega otroka* idr.

V okviru ljudskih pobožnosti je A. Hribar prispeval še: odpeve med *Litanijami Srca Jezusovega: Jezus mili, v vsaki sili, Oj bodi hvaljeno, O Jezus ljubeznivi, Tebi, o Jezus, hočem živeti, Po tebi, o Jezus, srce hrepeni,* med šmarničnimi odpevi pa še: *O, Marija, ti cvetlica, Mati usmiljena, O ljuba Gospa* idr.

Pesmi in preostali Hribarjev glasbeni opus so med Slovenci splošno priljubljeni. Njihov avtor je našel pravi ljudski ton in zadel naravno lepoto v melodiji in harmoniji, ki ustreza ljudski duši. P. A. Hribar ima velike zasluge za stanje in razvoj slovenske cerkvene glasbe:

– bil je ustanovni član CD I. 1877 in 30 let njegov odbornik,

10 Križnar, 2010: *Genealogija glasbene dramaturgije Škofjeloškega pasijona.* 28–30.

Mladinski glasi, II., naslovnica tiska, 1901 (KOŠ)

Naslovnica Postnih in velikonočnih napevov, 1920 (KOŠ)

- bil je učitelj na osnovni šoli celih 27 let in pol, kjer je poučeval koralno in figuralno petje,
- bil je spreten organist,
- bil je škofijski kolavdator orgel in o teh je poročal v *CG*,
- največ zaslug pa ima kot skladatelj. Več njegovih skladb je izšlo v *CG*, tudi dve maši.

Sam je izdal zbirki *Venec Mariji* (1875; od 24 pesmi tudi nekaj del drugih avtorjev) in *Zdihljeji k Mariji Devici* (1875; samo Hribarjeve pesmi; za moški in mešani zbor). Pozneje sta s Sattnerjem izdala vsaj tri zvezke skladb z naslovom *Slava Bogu I* (23 Marijinih pesmi), *II* (13 božičnih pesmi), *III* (obhajilne pesmi) idr. Po Hribarjevi smrti sta v letih 1910–1912 Sattner in Premrl izdala še tri zvezke njegovih skladb. Sam je uredil pesmarico *Slava Brezmadežni* (drugo in tretjo izdajo je za njim uredil S. Premrl). Mnoge pesmi iz Hribarjevih zbirk so bile tako zanimive in dobrodošle, da je že nekaj let po skladateljevi smrti (1910–1912) ljubljanska Katoliška bukvarna izdala in založila tri zvezke skladateljevih izbranih liturgičnih skladb. Ti zvezki so izšli v veliki nakladi in se močno razširili po slovenskih cerkvenih korih.

V MSS[11] so bile uvrščene in so izšle v tisku naslednje Hribarjeve cerkvene skladbe: *Jezusa ljubim, Mati žalostna je stala, Med nami, Jezus, bivaš, Milo nekdaj rod človeški, O jaslice svete, Oh, kako te vidim, Pred tvoj križ, o Jezus mili, Prišla je noč, Pritecite, o kristjani, Spi, Dete nam sladko* idr. V cerkveni ljudski pesmarici pa so še: adventne: *Čuj iz višav veseli glas* (SG, Celje, 1988; 13), *Kedaj, Zveličar, prišel boš* (SG; 14), *V revi zdihuje celo stvarjenje* (SG; 20); *postna Milo, milo Jezus prosi* (SG; 78); evharistične: *Ponižno tukaj poklekimo* (SG; 443), *Prečisto Jezusovo srce* (SG; 152), *Pridi skoraj, Jezus moj* (SG; 447), *V zakramentu vse svetosti* (SG; 487); (dve) Marijini: *Srce jaz ljubim presladko* (SG; 203), T*i, o Marija* (SG; 212) idr.

Med tovrstnimi Hribarjevimi liturgičnimi deli najdemo še številne pesmarice, zbirke in ciklična (glasbena) dela, tematsko zaokrožene cikluse (razvrščene po letih izida v tisku): Postni in velikonočni napevi (1879), *Napevi pri sv. maši in blagoslovu* (1879), *Missa pro defunctis* (1879), zbirka *Slovenskih mašnih pesmi* (1881), *Šestindvajset Tantum ergo* (1881), *Venec Mariji, Asperges me in Vidi aquam* (1882), *Missa Tota pulchra es* (1889), *Trinajst božičnih pesmi* (1891; s H. Sattnerjem), *Deset Tantum ergo* (1891), *Missa in hon. S. Joseph* (1892), *Missa pro defunctis* (1893), *Slava Bogu* (1893; s H. Sattnerjem), *Missa in honorem S. Antonii Paduani* (1902), *Obhajilne pesmi* (1910), *Adventne in božične pesmi* (1910) idr.

Posvetni opus

Ta je v Hribarjevi zapuščini številčno skromnejši. Med posvetnimi deli je že omenjeni *Oče, pojdite domov* za moški zbor in bariton solo, nekaj zborov v dveh pesmaricah Jakoba Aljaža (1845–1927) in treh

11 Prim. Škulj: *Leksikon*. 125–126.

Spominski plošči Hribarju na ž. c. Marije Vnebovzete v Zgornjem Tuhinju: prva (mala) je s porušene rojstne hiše na notranjem delu cerkvenega obzidja in druga na ž. c. (1908). (Foto: Vojko Tonin)

Ž. c. Marije Vnebovzete v Zg. Tuhinju danes

zvezkih *Mladinski glasi.* Ti obsegajo deloma posvetne, deloma nabožne cerkvene pesmi in so še posebej primerni za šolsko mladino, za mladinske mešane zbore; torej so neke vrste organska vez med obema Hribarjevima opusoma: med cerkvenim, nabožnim in posvetnim, svetnim. Med slednjimi so še: *Nagrobnica, Hišica očetova, Slovo od lastovke, Mlatiči, Ave Marija, Večerni zvonovi, V boj* idr. Vendar je torišče Hribarjevega ustvarjanja le cerkvena glasba.

Organist

Ali je imel Jožef/Angel Hribar za seboj kakšno orglarsko šolo ali ne? Ali je bil avtodidakt? Ali je bilo dovolj samo tisto, kar je ob talentu prinesel v Ljubljano in še kam s svojim delom, ali to, kar je odnesel s seboj z domačega zgornjetuhinjskega kora?

Slovenski duhovnik in glasbenik Fran Ferjančič (1867–1943), mdr. ga je v Gorici učil pevstva Jožefov/Angelov predzadnji brat Anton Hribar, pa je o Jožefovem/Angelikovem orglanju, ki ga je večkrat poslušal, zapisal: *»Bil je spreten, izboren organist. Orglanje pri službi božji je bilo njegova življenjska naloga. Igral je vedno dostojno in v cerkvenem duhu […].«*

Hribarjev besedilni opus

Največ ali skoraj svoj celotni tovrstni opus je Hribar objavil v *CG*: *Iz Ljubljane*,[12] *Poročilo o odborovi seji CD z dne 2. rožnika 1901,*[13] *Frančiškanski župnijski zbor v Ljubljani*[14] idr. V *CG*, društvenem glasilu CD, je Hribar sodeloval vse od začetka izhajanja pa do svoje smrti: 1878–1907 s članki, dopisi in skladbami (skoraj 30 njegovih del je naspoh prvič izšlo v *CG*).

Zaključek – pomen

Ne le Jožef, kasnejši pater Angelik Hribar, temveč vsa njegova družina so lep primer glasbeno nadarjene družine iz Zgornjega Tuhinja. Vseh pet sinov očeta in mežnarja Petra ter matere Marije (roj. Košir) je poskušalo pridobiti poleg splošne tudi glasbeno izobrazbo. Zaradi različnih okoliščin se jim to ni posrečilo v enaki meri. Zadnja dva sta zaradi lastnega truda in zagnanosti presegla raven ozkega lokalnega pomena. Najstarejši Joahim Hribar je vse življenje služboval kot organist v okolici svojega rodnega kraja, Zgornjega Tuhinja. Drugi, Šimen, zaradi bolehnosti ni dokončal šolanja, je pa svojega sina Franca usmeril v OŠ in tako dal domači župniji organista za več kot pol stoletja. Tretji, Jernej, je dokončal šolanje, postal učitelj in organist v domačem kraju, a prehitro in mlad umrl. Predzadnji, Anton, je po uspešnih začetkih v Ljubljani in Kranju razdal svoje zborovodske sposobnosti in moči na Goriškem, od njegovega avtorskega, skladateljskega dela pa so

12 V: *CG*, št. 5 (1882), 30; št. 8 (1885), 70; št. 14 (1891), 71–72; št. 16 (1893), 37–38; št. 21 (1898), 31.

13 V: *CG*, št. 24 (1901). 47–48.

14 V: *CG*, št. 26 (1903). 61–62.

Spominsko obeležje (ljubljanskim) frančiškanom in skupna nagrobna plošča p. A. Hribarju in ... (Ljubljana, Žale, danes)

se žal ohranili le fragmenti. Bil je pevovodja, organist in skladatelj.

Najmlajši, Jožef, kasneje z redovnim imenom pater Angelik, je prebil večino ustvarjalnih let kot organist in zborovodja na ljubljanskem frančiškanskem koru. V slovensko glasbo pa se je zapisal kot pomemben avtor cerkvenih pesmi od adventnih in postnih pesmi vse do (latinskih) maš.

Na kako žejna tla so padle Hribarjeve skladbe, označene in vsebinsko zaokrožene v obdobja cerkvenega leta? Zlasti velja to za repertoar postnih, spokorniških pesmi. Če smo jih imeli pred Hribarjem komaj kaj, jih je on sam ponudil kar za pol zvezka. Nekatere izmed njih kar dobro zadenejo vzdušje spokornega časa. Problematična so besedila, saj smo imeli v tistem času prav malo bogoslužju primernih postnih pesmi. Zato v tem kontekstu še posebej izstopa Hribarjeva. Ta je komponirana na besedilo ene najbolj pretresljivih meditacij o bolečini *Matere pod križem* iz 13. stol. Gre za *Stabat mater dolorosa/Mati žalostna je stala* ... Prav ta vsekakor predstavlja krono skladateljevih postnih pesmi. Čeprav se je p. Angelik že v začetku priključil cecilijanskemu gibanju za reformo cerkvene glasbe, v večini njegovih del ni čutiti strogega cecilijanskega duha. Le v najbolj liturgičnih oblikah – v njegovih latinskih mašah – ga je premamil reformatorski duh. V večini skladateljevih del pa je njegov (glasbeni) jezik preprost, vendar še zdaleč ni banalen. Nasprotno: razumljiv je izvajalcem in poslušalcem. Hribarjevi napevi so podobni napevom iz slovenske ljudske zakladnice. Največji dokazi za to so Hribarjevi naslovi: *Pridi skoraj Jezus moj ..., Srce jaz ljubim presladko ..., Ponižno tukaj pokleknimo, V zakramentu* idr. Tako je npr. med njimi tudi litanijski *napev*, ki se poje pri ljudskem petju, Hribarjev. Med slednje pesmi, ki so uvrščene v ljudsko (cerkveno) petje, sodi tudi priljubljena Hribarjeva *Ti, o Marija, naša kraljica.* Slednji ljudski pevci pritegnejo še kje drugje. To pomeni, da davni Hribarjev (cerkveni glasbeni) repertoar še po stoletju ni izginil iz naše liturgije.

Pater Angelik Hribar je predvsem cerkveni skladatelj. Sicer z nekaj kratkimi pobegi tudi na posvetno področje, ampak komaj kaj. Večina teh skladb je namenjena mešanim zborom, kar samo utrjuje že izpostavljeni dvom, da je bil duhovnik in glasbenik nedvomno dobro podkovan tudi v teoriji, harmoniji in kontrapunktu. V tem (posvetnem) ustvarjenem fragmentu je čutiti dobršno mero domotožja po kmečkem ognjišču in razgibani naravi domačega okolja, od koder je izšel. Taki so npr. zbori: *Mlatiči, Večerni zvonovi, O, hišica očetova* idr. Kot menih se ni pogosto vračal domov, rodni krov pa je zagotovo kot človek, dušni pastir in občutljiv umetnik nosil s seboj.

V zgodovini preporoda slovenskega cerkvenega petja in glasbe nasploh pomeni A. Hribar trden most, saj je strnil dobi Gregorja Riharja in cecilijanizma na Slovenskem v ubrano in trajno celoto. Izšel je iz ljudstva in delal zanj. To pa se je hvaležno oprijelo njegovih skladb, pesmi.

Koliko del je napisal A. Hribar, je težko natančno ugotoviti, četudi obstajata najmanj dva popisa del: 43

enot (OŠ v Ljubljani), 54 enot (GZ NUK), saj marsikatera njegova zbirka vsebuje po več del, pesmi. Tega ni mogoče ne dopolniti, kaj šele (do)končno zatrditi po pregledu njegove zapuščine v arhivu OFM Sv. Križa na ljubljanskem Tromostovju.[15]

Seznam kratic

CD Cecilijansko društvo (v Ljubljani)
CG Cerkveni glasbenik
GM Glasbena matica (v Ljubljani)
GZ NUK Glasbena zbirka NUK (v Ljubljani)
KOŠ Knjižnica Orglarske šole (v Ljubljani)
MSS *Musica sacra slovenica*
NŠAL Nadškofijski arhiv v Ljubljani
NUK Narodna in univerzitetna knjižnica (v Ljubljani)
OFM frančiškan/i
OŠ Orglarska šola (v Ljubljani)
SG *Slavimo Gospoda* (Mohorjeva družba, Celje 1988)

Literatura

Franc KRIŽNAR (ur. Jernej Antolin Oman), 2010: *Genealogija glasbene dramaturgije Škofjeloškega pasijona*. Škofja Loka: samozaložba.

Janez MOČNIK, 2010: O, hišica očetova. Glasbeniki iz rodbine Hribar iz Zgornjega Tuhinja. V: *Kamniški zbornik*, XX/20. 157–161.

Marinka MOŠNIK, 2008: P. Angelik Hribar (1843–1907). V: *Kamniški zbornik*, XIX/19. 239–248.

Edo ŠKULJ, 2005: *Leksikon cerkvenih glasbenikov.* Ljubljana: Družina.

Stanko TROBINA, 1972: *Slovenski cerkveni skladatelji.* Maribor: Založba Obzorja.

Viri

Glasbena zbirka NUK v Ljubljani.

Knjižnica Orglarske šole v Ljubljani.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

15 Prim. korespondenco s patrom frančiškanom Janom Dominkom Bogatajem (elektronska korespondenca med 3. in 6. 3. 2023; hrani avtor).

Tatjana M. Peterlin Neumaier[1]
Breslauer Straße 58, Garching, Nemčija
tanja_pn@gmx.de

Življenje in delo zdravnika dr. Maksa Samca (1844–1889), človekoljuba, narodnjaka, kamniškega župana, poslanca ...

Izvirni znanstveni članek

V prispevku je predstavljeno delo in življenje zdravnika dr. Maksa Samca (1844–1889), sina kmečkih staršev iz Arclina pri Vojniku. Po končanem študiju medicine je preživel večino svojega življenja v Kamniku. Bil je vesten in čuteč zdravnik, ki je brez razlike zdravil premožne in revne bolnike, slednje pogosto brez plačila. Leta 1880 je bil izvoljen za župana, leta 1883 pa še za deželnega poslanca. Bil je prvi narodno misleči in ukrepajoči župan Kamnika. Slovenščina je postala uradni jezik v vseh občinskih zadevah, v osnovni šoli so začeli poučevati otroke v materinščini namesto v nerazumljivi nemščini. Njegovi največji zaslugi za mesto sta bili gradnja nove mestne hiše, v kateri je bila tudi osnovna šola, in prekop »zloglasnega« klanca pod Malim gradom, velike prometne ovire za konjske vprege. Zaradi rastočega nasprotovanja konservativnih meščanov proti njegovemu naprednemu delovanju se je moral leta 1886 županovanju odreči.
Ključne besede: Maks Samec, narodnjak, zdravnik, župan, poslanec

In this article is described the life and work of Maks Samec, M. D. (1844–1889), the son of farmers from Arclin in Lower Styria. After finishing his studies of medicine, he spent most of his life in Kamnik. As a conscientious physician, he cared for rich and poor patients alike, for the latter often without remuneration. In 1880 he was elected the first progressive mayor of Kamnik, in 1883 also a deputy to the provincial government. Slovenian replaced German as the official language in all community affairs, schoolchildren up to the age of ten started being instructed solely in their mother tongue instead of in German. His main achievements were the construction of a large building, which housed the town hall as well as the primary school, and the creation of a flat road through a steep hill near the city center, thereby removing a major obstacle for the passage of horse drawn wagons. In 1886 he resigned as mayor because of growing opposition to his progressive and modern ways by the conservative townspeople.
Keywords: Maks Samec, patriot, physician, mayor, deputy

Portret dr. Maksa Samca z lesenega medaljona, ki ga je vse življenje nosila njegova vdova. (Arhiv družine Peterlin, hrani avtorica.)

O svojem pradedu zdravniku dr. Maksu Samcu sem vedela nekoliko iz pripovedovanja njegove mlajše hčere Drage, moje babice po materi, in materinega bratranca Mireta Dermelja, sina Samčeve starejše hčere Bogce. Vse drugo o njem, to je večino, sem se naučila iz literature in primarnih virov. Iz Rodbinske spominske knjige Samcev (arhiv družine Peterlin) izvemo, da so Samci že od nekdaj kmetovali po raznih vaseh v okolici Vojnika pri Celju. Jakob Samec se je leta 1841 iz Runtol priženil na Kerševo kmetijo v Arclin 22, kjer se je zakoncema 10. oktobra 1844 rodil prvi otrok, sin Maksimilijan, ki so ga vse življenje klicali Maks. Temu sta sledila še en sin in ena hči, nakar je mati umrla. Oče se je leta 1853 še enkrat oženil in tudi v tem zakonu se je rodilo še nekaj otrok. Ker je že Maksov ded po očetu obiskoval šolo, naredil je celo sedem razredov latinske šole, torej gimnazije, je bilo samo po sebi umevno, da so starši fanta, čim je dosegel starost za šolanje, vpisali v ljudsko šolo v bližnjem Vojniku. Domnevam, da je imela šola le dva razreda, v katerih so bili štirje letniki, in ker je bil pritisk germanizacije na Štajerskem močnejši kot na Kranjskem, da so šolarje že od vsega začetka poučevali v nemščini. Maks je moral biti priden, bister in vedoželjen fant ter dober učenec, saj so se doma odločili, da naj po končani ljudski šoli nadaljuje izobraževanje na gimnaziji v približno šest kilometrov oddaljenem Celju. Ker se da to razdaljo prehoditi v nekaj več kot eni uri, je verjetno ves čas šolanja v gimnaziji bival doma. Njegovo zanimanje za naravoslovne vede, ki ga je kazal celo življenje, je zelo verjetno vzbudil tozadevni pouk na gimnaziji. Po končani gimnaziji, ki jo je gotovo zaključil z odličnim uspehom, je odšel v Gradec,[2] da po želji očeta in mačehe

1 Doktorica naravoslovnih ved.

2 Samec se je v Gradec odpeljal z vlakom. Odsek Južne železnice, ki naj bi povezovala Dunaj s Trstom in so jo gradili v letih 1842–1857, je bil med Dunajem in Celjem dokončan že leta 1849.

študira bogoslovje in postane duhovnik. Ker je bil prepričan, da študij in življenjska pot, kot so ju načrtovali domači, nista zanj, se je na graški univerzi namesto na študij bogoslovja vpisal na študij naravoslovja. Upal je, da bodo domači njegovo odločitev sprejeli, če že ne z navdušenjem, pa vsaj brez večjega nasprotovanja. Motil se je. Starši so mu takoj odrekli finančno podporo. Verjetno zato, ker si je obetal, da bo kot zdravnik hitreje in bolj gotovo prišel do zaslužka kot naravoslovec, je po enem semestru prestopil na medicino, ki ga je seveda tudi zanimala. Odtlej je moral sam skrbeti za svoje preživetje. Denar je služil z vsemogočimi opravili, med drugim je potnikom na kolodvoru nosil kovčke in drugo težko prtljago. Živel je bedno in velikokrat stradal. Zato je imel vse življenje želodčne težave (Draga Leskovic).

Kot študent na leta 1863 ustanovljeni medicinski fakulteti graške univerze ni poslušal samo predavanj iz medicine in anatomije, temveč tudi iz kemije, biologije in z izbranih področij naravoslovja. Iz njegovega poznejšega delovanja je razvidno, da se je poglabljal tudi v fiziko, elektriko in tehniko. Mogoče je poslušal predavanja s teh področij na univerzi ali pa je črpal znanje iz strokovne literature. Več o njegovem študiju ne vemo. Zelo verjetno se je kot zaveden Slovenec družil z drugimi slovenskimi in slovanskimi študenti, se mogoče včlanil v eno od novoustanovljenih slovanskih kulturnih društev,[3] in se kot dober pevec pridružil nekemu pevskemu zboru na univerzi ali zunaj nje. Naučil se je ruščine in spoznaval rusko in drugo slovansko literaturo, pri čemer so ga dela Turgenjeva tako navdušila, da je prevedel njegov kozmopolitski roman *Dim* v slovenščino in ga dal leta 1870 v samozaložbi tiskati.[4] Pozneje je prevedel še *Pomladanske valove* Turgenjeva, ki so izšli leta 1874 v knjižni zbirki Jurčičevi listki.

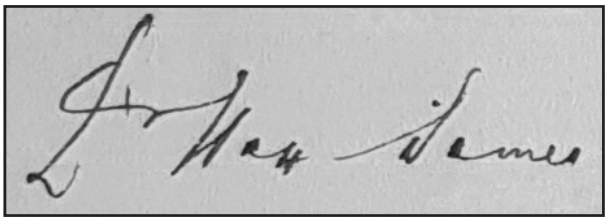
Po promociji iz medicine je jeseni 1870 prišel v Ljubljano, kjer se je zaposlil kot sekundarij[5] v ljubljanski deželni bolnišnici (*SN*, 20. 8. 1889) in se verjetno istočasno včlanil v Društvo zdravnikov na Kranjskem,[6] v katerem je ostal do smrti (Smerdu 1964: 380). Takoj se je tudi vključil v kulturno življenje kranjske prestolice, se včlanil v leta 1864 ustanovljeno Matico Slovensko in na občnem zboru 1. decembra 1870 neuspešno kandidiral za odbornika (*LMS*, 1871: 9). Kot član je z Matico, vrhovnim organom slovenskega kulturnega udejstvovanja, vse do svoje smrti zelo uspešno sodeloval, predvsem je zanjo prispeval poljudnoznanstvene članke in poučno knjižico.

Pisec poučnih razprav in prevajalec

Matica Slovenska, katere člani so bili v tistem času maloštevilni slovenski izobraženci, si je prizadevala za splošen kulturni napredek slovenskega ljudstva. V ta namen je med drugim objavljala strokovno utemeljene poučne spise, ki so njihovim avtorjem zaradi pomanjkanja slovenske strokovne terminologije povzročali velike težave. Ker ta praktično ni obstajala, so jo morali Samec tako kot njegovi strokovni sodobniki kovati sami. Vsi so orali ledino. Nekateri so izraze iz nemščine dobesedno prevajali v slovenščino, drugim so češki izrazi služili za zgled, Samec pa se je predvsem opiral na rusko terminologijo. V začetku je uporabljal enake izraze, kot so v ruščini, in jih le sčasoma bolj ali manj uspešno prilagajal slovenščini. Večine njegovih strokovnih izrazov, ki jih ni dosledno uporabljal, že sodobniki niso prevzeli in danes niso v uporabi. Toda to ne zmanjšuje njegovega prizadevanja širiti med izobraženci vedenje o kemiji, biologiji in zdravstvu v maternem jeziku.

Samčeva prva prispevka je Matica objavila leta 1871. V razpravi o kemiji z naslovom Spektralna analiza se kažeta njegovo znanje in vpogled v tekočo strokovno literaturo. Zaradi v članku citiranih sodobnih razprav o spektroskopiji, npr. Ångströmove meritve spektralnih črt Sonca in Zöllnerjeve meritve spektralnih črt zvezde Sirij, ki sta bili objavljeni leta 1868, torej le tri leta pred Samčevim člankom, je zelo verjetno prebiral Poggendorffove *Annalen der Physik und Chemie*. V uvodu v svojo razpravo poda kratko zgodovino optike od Newtonovega odkritja difrakcije svetlobe v letu 1675 do Bunsenovega in Kirchhoffovega razvitja moderne spektroskopije v letu 1859. Nato opiše aparaturo in metodo, ki omogoča analizo energije sevanja in/ali absorpcije elektromagnetnih žarkov po stiku s snovjo, in njeno uporabo. Z njo se lahko ugotavlja kemijska sestava plinastih snovi, tekočin (npr. strupov v krvi), Sonca in nebesnih teles v velikanski oddaljenosti od Zemlje. Navede tudi, da premik spektra oddaljenih astronomskih teles kot posledica Dopplerjevega efekta (rdeči in modri premik) omogoča določanje njihovega gibanja. Samčevo delo je zanimiva kompilacija, s katero je želel naravoslovno zainteresiranim slovenskim izobražencem približati osnove spektralne analize. Njena uporaba se je vedno bolj širila in jo zdaj uporabljajo na mnogih področjih raziskovalnega dela.

Njegov drugi prispevek za Matico, ki je prav tako izšel leta 1871, je bila Črtica o vplivu podnebja na človeški organizem in razvitje bolezni. V njegovem *»živem in*

Lastnoročni podpis dr. Maksa Samca (Vir: ZAL KAM 109, š. 1)

3 Cesar Franc Jožef je bil leta 1860 po devetih letih absolutizma primoran vzpostaviti ustavo z oktobrsko diplomo, ki je zagotavljala enakopravnost vseh avstrijskih narodov. Ker je med drugim olajšala ustanavljanje društev, so začeli po vsem avstrijskem cesarstvu ustanavljati narodno prerodne ustanove, med njimi narodne čitalnice. Z njimi se je začelo kulturnopolitično delovanje Slovencev. Prvo čitalnico z imenom Slavjanska čitalnica so Slovenci in drugi Slovani leta 1861 ustanovili v Trstu. Leta 1864 je bila v Ljubljani ustanovljena Matica Slovenska.

4 Ker je tisk financiral z naročnino, je bila naklada verjetno le malenkostno višja od števila naročil knjige (SN, 17. 5. 1870).

5 Domnevam, da je dobil svojo prvo zdravniško službo, ki jo je nastopil proti koncu leta 1870, na podlagi razpisa sekundariata z dne 24. 10. 1870 v ALZ: letna plača 315 gld, prosto stanovanje, 17 m³ drv in 7,5 kg lojenih sveč.

6 Društvo je bilo ustanovljeno leta 1861 kot Ärztlicher Leseverein (Zdravniško bralno društvo) v Ljubljani in se je leta 1862 preimenovalo v Verein der Ärzte in Krain (Društvo zdravnikov na Kranjskem) (*Festschrift* 1886: 6, 10 in 59).

zanimivem pripovedovanju« in v nasvetih za bolj zdravo in higiensko življenje se tako kot v drugih člankih zrcalita široka razgledanost in temeljito strokovno znanje (Smerdu 1964: 384). Najbolj zanimiv pa je njegov tretji poljudnoznanstveni zdravstveni članek Možgani iz leta 1876. V njem opisuje anatomijo, fiziognomijo človeških možganov in njihov razvoj z rastjo, primerja njihovo težo in velikost z možgani živali, njihovo umsko sposobnost, bolezni … V poglavju Ženski možgani se s svojim nazorom o enakovredni sposobnosti ženskih možganov z moškimi razodeva kot izredno napreden človek, odločno pred svojim časom. Navaja, da se ženskam odreka enakopravnost v zasebnem in javnem življenju zaradi manjše teže njihovih možganov, ki pa je relativno enaka moškim. Iz tega *»naj bi se sklepalo, da ženski sploh ni mogoče dospeti do iste stopinje izobraženosti, kakor moškemu in da je ženska vsled tega pomanjkljeja obsojena držati se na veke dosle jej odmenjenega domačinskega delokroga«*. Temu v duhu Darwinove razvojne teorije[7] odločno nasprotuje, *»ali pozabiti ne smemo pri tem vpliva izreje, vaje na kakovost in delovanje možganov. Ženska se pri nas popolnoma drugače izreja. Težko je trditi, da bi ne bilo drugače, ako bi se ženske popolnoma enako možkemu skozi več generacij in stoletij izrejale. Vidimo že zdaj veliko žensk dosezati največe stopinje človeškega duševnega dela, kakor tudi ženske z močnimi mišicami najtežja dela opravljajo /…/ Uzroka ni trditi, da bi bil pri prvih ljudeh imel možki bolje organizirane možgane in da bi se bilo pozneje vršilo razvitje pri obeh spolih enakomerno«*. Ne sme se *»že v spolu samem iskati vzrok duševne inferioritete«* (Samec 1876b: 101–103). Manj pomemben je njegov spis Kanibalizem, ki je izšel v Letopisu Matice Slovenske istega leta kot Možgani. V njem zanimivo opisuje zgodovino in razloge za uživanje človeškega mesa in krvi, ki se je prakticiralo v davni preteklosti in se ponekod še vedno pojavlja zaradi lakote, pri kultnih obredih in iz vraževerstva.

Edini Samčev poučni spis, ki ni izšel pri Matici, je bil leta 1874 v mariborski *Zori* objavljen prispevek Noga pri Kitajcih. V njem pestro opisuje kitajski običaj, da ženskam iz višjih slojev že v otroštvu povijejo prste pod stopala, kar jih za vse življenje pohabi, jim onemogoča hojo in povzroča bolečine. Ker umnejši Kitajci že opuščajo to barbarsko navado, je upati, da jo bodo kmalu popolnoma odpravili, kar se pa žal še dolgo ni zgodilo.

Zadnja Samčeva razprava, ki jo je Matica izdala leta 1880 v drobni, 42 strani obsegajoči knjižici, je bil *Vpliv vpijanljivih pijač na posamezni človeški organizem in na človeško društvo v obče.* Že dr. Marko Grbec (1658–1718), prvi resno strokovno izobražen in etično neoporečen zdravnik domačin na Slovenskem, je odločno nastopal proti alkoholizmu, toda njegova razprava o tej temi De vino pueris nocivo iz leta 1671 in vse druge razprave so bile napisane v latinščini (Pintar 1925–1932a) in niso bile dosegljive navadnemu ljudstvu. Dr. Fran Viljem Lipić (1799–1845), ki je v letih 1823–1834 deloval v Ljubljani kot mestni zdravnik, provizorični okrožni zdravnik in pomočnik bolnišničnega ravnatelja, je prvi sistematično proučeval alkoholizem, njegove vzroke in posledice ter svoje statistično utemeljene izsledke leta 1834 objavil v *Grundzüge zur Dipsobiostatik,* ki je bila prva protialkoholna znanstvena razprava v svetovni literaturi (Zupanič Slavec 2017: 97; Pintar 1925–1932b). Samčeva knjižica pa je bila, drugače kot njene predhodnice, ena prvih na področju preprečitvenega zdravstva na Slovenskem in namenjena navadnemu ljudstvu. Samec je z nazorno prikazanimi pogubnimi posledicami alkoholizma, kot so socialna beda, fizično in duševno obolevanje, skrajšano življenje pijancev in hudodelstva v pijanosti, želel odvrniti ljudi od prekomernega popivanja. Apeliral je na državno oblast, naj z vzgojo, in na enako misleče kot on sam, naj s poučevanjem, z dobrim zgledom in na kakšen drug način odvračajo ljudstvo od kuge pijančevanja. Razgledan in daljnoviden je po ameriškem zgledu, kjer so v Bostonu leta 1857 ustanovili prvo zdravilišče za alkoholike, predlagal ustanovitev takih tudi pri nas. Napisal je: *»Ako bistra glava prodere z mislijo, da je pijančljivost svoje vrste bolezen, ondu ni daleč do prepričanja, da potrebuje človek posebnega varstva v nalašč za ta namen osnovanih in vojenih zavodih /…/« »Tudi nam ne bode počasi ostalo druzega, nego da bodemo morali omisliti si asil, ako hočemo, da se iz pijanca naredí zopet za človeško društvo koristen ud in da se marsikatera rodbina obvaruje gmotnega propada /…/« Taka zavetišča bodo uspešna, »če minejo krive misli, da je asil po nekoliko blaznica, po nekoliko kaznilnica in če obvelja misel, da je asil le učilnica zmernosti in ohrabrenja človeškega duha. Marsikomu se bode zdelo smeha vredno takovo početje, ali na tacih ljudi mišljenje ni gledati, ampak vporabiti naprednih narodov skušnje«* (Samec 1880: 39–40).

Ker slovenskih učbenikov za srednje šole in učiteljišča, ki so ga leta 1867 ustanovili v Ljubljani, praktično ni bilo,[8] je Samec poleg romanov Turgenjeva prevedel še dva učbenika. Prvi je bila knjiga za srednješolske učitelje dr. Hannsa Kundrata *Anatomične table za nagledni poduk v ljudskih in srednjih šolah,* ki jo je leta 1873 izdal deželni šolski svet v Ljubljani. V učbeniku ni navedeno ime prevajalca, izvemo ga pa iz 4. številke *Vestnika* iz leta 1873. Ker se je leta 1881 že sicer velika potreba po slovenskih učbenikih za učiteljišča in srednje šole občutno povečala,[9] je Samec na proš-

7 Objavljena je bila le 12 let prej, leta 1859 z naslovom *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Samec jo je gotovo poznal ali pa celo imel nemški prevod, ki je izšel leta 1860.

8 Po uvedbi ustavnega življenja leta 1860 in formalne zagotovitve enakopravnosti vseh avstrijskih narodov so se Slovenci opogumili in začeli obnavljati in krepiti svoje prizadevanje za poslovenjenje srednjih šol in učiteljišč. V ta namen so bili potrebni ne le slovenski učbeniki, temveč tudi od deželnega šolskega sveta izdelani učni načrti, prirejeni za pouk v slovenščini. Zato in zaradi nasprotovanja nemških nacionalistov je projekt slovenskih učbenikov le počasi napredoval. Da zagotovijo njihovo uvedbo v šole, so že odobrene nemške učbenike prevajali v slovenščino, namesto da bi jih pisali sami. Izdajala jih je med drugim tudi Matica.

9 Ko je šolsko ministrstvo na Dunaju 1. aprila 1881 izdalo ukaz, da se z začetkom prihodnjega šolskega leta na učiteljiščih na Kranjskem uvede slovenski učni jezik za nekatere predmete, med njimi za naravoslovje, je bilo treba pohiteti z izdajo manjkajočih učbenikov. Ker pa Kranjski deželni šolski svet ni imel denarja za tiskanje potrebnih učbenikov, je 13. julija 1881 v imenu deželnega predsednika Winklerja zaprosil Matico, da jim priskoči na pomoč (Bufon 1964: 370).

njo Matice Slovenske prevedel še Woldřichov učbenik *Somatologija ali nauk o človeškem telesu.* S prevodom se je mudilo, a časa za prevajanje praktično ni imel. Bil je že družinski oče in poleg izvajanja svojega zdravniškega poklica je bil še predsednik kamniške Narodne čitalnice, načelnik kamniške mestne korporacije in kamniški župan. Zaradi časovne stiske ni iskal in zato tudi ni uporabljal že uvedenih slovenskih strokovnih izrazov. Sproti je koval nove. Ker njegov prevod ni bil uporaben, je učbenik izšel v Erjavčevem prevodu (Bufon 1964: 370–372). Samčevo literarno delovanje se je tukaj končalo. Odslej je le še prispeval članke o raznih aktualnih vprašanjih v dnevnem časopisju, predvsem v *Slovenskem narodu* (Kamnik, 1939).

Zdravnik v Kamniku s postankom v Postojni

Samec ni dolgo ostal v Ljubljani. Po približno osmih mesecih je zapustil sekundariat[10] in sredi leta 1871 odšel v Kamnik, kjer je kot praktični zdravnik[11] delal do konca julija 1873. Domnevam, da je kot družaben, odprt in narodno misleč Slovenec takoj po svojem prihodu začel delovati v kamniškem javnem in kulturnem življenju. Zelo aktiven je bil pri leta 1868 ustanovljeni Narodni čitalnici. Na občnem zboru 6. januarja 1873 so ga izvolili za njenega predsednika, kar pa je ostal le dobrih šest mesecev. Na seji čitalniškega odbora 20. julija 1873 je zaradi odhoda v Trst predal vodstvo podpredsedniku Ludviku Gradišniku. Pri poslavljanju je svaril društvo pred razpadom, ki mu je grozilo zaradi splošnega političnega pritiska posebej s strani nemškutarskega župana Janeza Kecla, ki si je prizadeval za ukinitev čitalnice in za njeno združitev z nemškim Lesevereinom v Bürgerverein.[12] Pri svojem delu je Samec navezoval in poglabljal stike z domačini in med njimi spoznal svojo življenjsko družico Terezijo, najmlajšo hčer premožnega meščana, posestnika in gostilničarja Jožefa Rodeta, enega ustanovnih članov čitalnice (Torkar 1996: 97). Ta je, mogoče na Samčevo pobudo, od leta 1873 naprej oddajal čitalnici prvo nadstropje hiše v Mestu 69[13] (Trebanjev 1919). Samec je ne samo kot dober pevec, temveč nekaj let tudi kot pevovodja ojačal čitalniško pevsko društvo (Čebulj 1982: 3).

1. avgusta 1873 je nastopil mesto zdravnika pri Južni železnici v Trstu (*SN*, 26. 7. 1873), od koder je bil kmalu premeščen v Postojno, kjer je ostal do konca leta 1876 (*SN*, 20. 8. 1889). 13. julija 1874 se je v Kamniku oženil s Terezijo Rode.[14] Zakoncema se je 6. maja 1875 v Postojni rodil prvi otrok, hči Bogomila,

Dr. Maks Samec z ženo Terezijo in otrokoma Bogco in Maksom leta 1882 (Arhiv družine Peterlin, hrani avtorica.)

ki so jo vse življenje klicali Bogca.[15] Domnevam, da je imela Terezija domotožje po svojem rojstnem kraju in se je želela vrniti v Kamnik. Mož verjetno ni nasprotoval njeni želji in je iskal možnost za vrnitev. Ko se je leta 1876 kamniški lekarnar Adolf Jahn odločil, da se upokoji, je iskal kupca za svoji enonadstropni hiši na Šutni 6 in 7, kjer je imel v eni od njih svojo lekarno, in velik vrt,[16] na katerem je stal steklen rastlinjak za vzgojo zdravilnih zelišč. Maks Samec je 27. novembra 1876 posest[17]odkupil za 15.500 gld, delno s posojilom, delno v gotovini,[18] ki je bila zelo verjetno darilo njegovega tasta,[19] kajti lastnega premoženja ni imel,

10 Za njegov odhod govori razpis sekundariata v ljubljanski bolnišnici z dne 21. 6. 1871 v ALZ.

11 Leta 1873 so v Kamniku delovali okrajni zdravnik dr. Jožef Kapler, zdravnik porodničar dr. Maks Samec in mestni ranocelnik Franc Legat (*Österreichischer* 1874: 204).

12 Zapisniki občnih zborov 6. 1. in 20. 7. 1873 (ZAL KAM 94).

13 Danes Glavni trg 6. Hišo je Rodetova starejša hči Jožefa Gilly, poštarica v Višnji Gori, leta 1908 prodala čitalnici, ki jo je popravila in nekoliko prezidala. V nekdanjih prostorih čitalnice je danes Društveni dom, v pritličju, v katerem je bila od nekdaj gostilna, pa restavracija Veronika.

14 Kamnik 10. 9. 1851 – Ljubljana 21. 7. 1910.

15 Bogca Samec (1875–1959) se je po smrti svojega prvega moža omožila z ljudskim učiteljem in poznejšim dolgoletnim ravnateljem ljubljanske gluhonemnice Mirkom Dermeljem. Njuna sinova sta bila violinist Albert (Ali) Dermelj (1912–1986) in kemik inž. Mirko (Mire) Dermelj (1914–2018). O slednjem glej moj članek iz leta 2019: V spomin Mirku Dermelju (1914–2018). V: *Planinski vestnik* 125/2. 64–66. O Bogci in njenem prtičku s številnimi uvezenimi podpisi pa glej moj članek iz leta 2004: Prtiček kot spomin na poznanstva v Kamniku in Ljubljani okrog leta 1893. V: *Kronika* 52/1. 45–54.

16 Meril je skoraj 1400 m² (Torkar 1996: 40).

17 K posesti so spadali nepremičnina, inventar apoteke, zdravila, 500 cvetličnih loncev za vzgojo zdravilnih zelišč in razno orodje.

18 Kupnino je poravnal s posojilom od Jahna v višini 5500 gld s sedemletno odplačilno dobo in 6-odstotnimi obrestmi in s 10.000 gld v gotovini (ZAL KAM 109, št. 9).

19 Ker po smrti staršev Terezija Samec ni podedovala nobene nepremičnine, njena sestra Jožefa Gilly pa hišo z vrtom na Grabnu 1 (ZAL KAM 15), domnevam, da se je to zgodilo zato, ker so starši leta 1876 financirali Samčev nakup hiš na Šutni 6 in 7.

in jo prevzel 1. januarja 1877. Hiši je pozneje združil v eno. Družina se je gotovo že istega dne preselila v Kamnik in se nastanila v prvem nadstropju svojega novega doma. Na vrtu so gojili zelenjavo (med drugim beluše), sadno grmičevje in drevje, pozneje so na vrt postavili še telovadno orodje za otroke. V dnevni sobi sta stala klavir, na katerem je verjetno igrala Terezija in pozneje vsi trije otroci, in šivalni stroj.[20] Zakoncema sta se v hiši rodila še dva otroka: 10. oktobra 1881 sin Maksimilijan Ladislav, ki so ga kot očeta klicali Maks,[21] in 13. junija 1883 moja babica Dragomila, ki so jo klicali Draga.[22] Za pomoč v gospodinjstvu in pri hišnih opravilih so skrbeli dve dekli in hlapec. Maks Samec je v prvih dneh januarja 1877 v pritličju svoje hiše odprl zasebno zdravniško prakso (*SN*, 20. 8. 1889), tisti del pritličja, v katerem so bili lekarniški prostori, in verjetno tudi steklen rastlinjak pa je oddal lekarnarju Josipu Močniku, ki je istega leta prišel v Kamnik kot Jahnov naslednik. O Samčevem delovanju kot zdravniku vemo bore malo. Vemo le, da je bil napreden,[23] nesebičen, izredno vesten, tankočuten in požrtvovalen zdravnik, ki je brez razlike zdravil tako premožne kot revne paciente. Če slednji niso imeli denarja za plačilo njegovih storitev, ga ni terjal (Draga Leskovic). Zato je *»užival velik ugled«. »Vsako bolezen je vestno študiral in iskal vse možnosti, kako bi lahko pomagal.«* Ker sta bila takrat *»v kamniškem okraju samo dva zdravnika«,*[24] je imel velik delokrog in *»je moral često napraviti dolge poti do svojih pacientov«* na oddaljenih kmetijah (Kamnik 1939).

Delovanje v kamniškem javnem življenju

Po vrnitvi v Kamnik je Samec hitro oživil stike, ki niti v času njegovega službovanja v Postojni niso zamrli, in nadaljeval svoje delovanje na kulturnem in političnem področju. Ker so ga člani Narodne čitalnice obdržali v lepem spominu in cenili njegovo kratko vodenje v letu 1873, so ga že na prvem občnem zboru 7. januarja 1877 izvolili za predsednika (*Slovenec*, 16. 1. 1877). Njihovo upanje, da bo po nekaj letih mrtvila obudil čitalnico v življenje, se je uresničilo. Samec je kot vesten in angažiran predsednik vse do svojega odstopa leta 1886 skrbel za uspešno delovanje čitalnice in njen razvoj. Čitalnica, v kateri so se zbirali predvsem meščani in mestni izobraženci in v kateri je vel vedno bolj napreden duh (*SN*, 3. 4. 1883), je skrbela za pestro klubsko življenje. Prirejali so veselice, številne bésede z gledališkimi igrami, recitacije, pevske in koncertne nastope, v katerih so nastopali predvsem domači amaterji, plese, v pustnem času maškarade in izlete pogosto skupaj s Sokolskim društvom in tako razširjali javno rabo slovenščine. V klubski knjižnici so bili na voljo slovenski časopisi in druga literatura. Samec je uvedel »jour fixe« ob četrtkih,[25] na katerih so člani v mali čitalnici pogosto pozno v noč, včasih celo do zgodnjih jutranjih ur, razpravljali o aktualnih problemih, načrtih za prihodnost … Kot že prej navedeno, je bil Samec tudi aktiven član čitalniškega pevskega zbora. Iz tega se je na željo pevcev osamosvojilo Prvo slovensko pevsko društvo Lira. Potem ko je 9. novembra 1882 deželna vlada potrdila društvene statute s 4. novembra 1882 (ARS, AS 68), je društvo na svojem prvem občnem zboru 12. novembra 1882 v Graškovi gostilni izvolilo društveni odbor. V prvih letih je Samec Liri v materialnem oziru velikodušno pomagal (Čebulj 1982: 3).

Ker so kamniški meščani poznali Samca kot poštenega in sposobnega moža, ki je bil navajen reševati probleme in do konca izpeljati načrtovane naloge, so ga leta 1877, istega leta kot čitalnica, člani kamniške meščanske korporacije[26] najprej izvolili v upravni odbor, ta pa za svojega načelnika.[27] Domnevam, da so upali, da se bo z vsemi močmi zavzel za prekinitev nestvarno sklenjene pogodbe v škodo korporacije, ki jo je mestni odbor z županom Antonom Hafnerjem na čelu 28. septembra 1853 sklenil z Mihaelom Holcerjem. Holcer je za dobo 25 let dobil pravico v Bistriškem gozdu za letno plačilo 45 gld kopati boksitno rudo in pravico, da se po preteku prve pogodbene dobe zakup avtomatično podaljša za letno plačilo 90 gld. Iz boksita niso pridobivali aluminija, ampak so iz njega izdelovali čistilni prašek z imenom Steiner Putzpulver za čiščenje in poliranje pribora in drugih kovinskih predmetov. Zakup je pozneje prešel na družbo, pri kateri so bili seveda udeleženi Holcer, poleg njega še župan Hafner, lastnik obrata za izdelavo beloprstene posode Blaž Šnabl, Helena Cerar in nekateri drugi meščani. Družba se je obvezala, da bo dobavljala Alojziju Prašnikarju ves izkop rude, ki so jo nato v njegovem obratu v Mekinjah zdrobili v čistilni prašek. Tega je prodajal naprej na drobno, na debelo pa tržaškemu trgovcu Aleksandru Radešiću. Kopanje in prodaja čistilnega praška sta družbi in Prašnikarju prinašala res lepe dohodke, ki so jih ocenjevali na okrog 3000 gld letno,[28] kar je

20 Moja babica je imela na eni roki deformiran prst v bližini nohta, ker ji ga je prebodla igla šivalnega stroja, ko se je kot majhen otrok smukala okrog matere pri šivanju.

21 Prof. dr. Maks Samec (27. 6. 1881–1. 7. 1964) je bil svetovno znan raziskovalec škroba. Leta 1919 je ustanovil študij kemije na novo ustanovljeni Univerzi v Ljubljani in bil v letih 1935–1937 njen rektor. O njem glej zbornik Alenka Dekleva et al., 2016: *Maks Samec (1881–1964). Življenje in delo.* Ljubljana: SAZU in Slovensko kemijsko društvo.

22 Draga Samec (1881–1972) se je poročila z učiteljem Gottfriedom Leskovicem, ki se je 25. 11. 1863 rodil na Šutni 22, ker je njegov oče kot okrajni sodnik nekaj let služboval v Kamniku. Njuna otroka sta bila dirigent in komponist Bogomir (Bogo) Leskovic (1910–1995) in profesorica matematike Leopoldina (Oli) Leskovic (1917–2003), ki se je omožila s fizikom prof. dr. Antonom Peterlinom (1908–1993), ustanoviteljem Inštituta »Jožef Stefan«. O Bogu Leskovicu glej monografijo Marjane Mrak, 2003: *Bogo Leskovic.* Ljubljana: 3-Grafos.

23 Med drugim je bil proti temu, da ženske nosijo steznike.

24 Leta 1979 je poleg Samca deloval še mestni zdravnik dr. Janez Vaupotič (*Oesterreichischer* 1879: 91).

25 Seja čitalniškega odbora 7. 1. 1883 (ZAL KAM 94).

26 Samec je z nakupom korporacijskih hiš na Šutni 6 in 7 avtomatično postal član meščanske korporacije. S spremembo upravne organizacije iz leta 1866, ki je uvedla politične občine, je premoženje mestnega dominija (Bistriški gozd in druga posest) prešlo na meščansko korporacijo. Člani korporacije so postali samo lastniki 194 hiš, ki so tvorile prejšnji mestni dominij.

27 Posnetek iz računov o premoženji I. meščanske korporacije in II. špitalskega zaklada v Kamniku leta 1878 (ARS, AS 16, š. 36); Zapisnik izjav Franca Ekslerja in Antona Fröhlicha na okrajnem glavarstvu 12. 6. 1886 (ARS, AS 16, š. 36).

28 V 26 letih so Prašnikar in družba zaslužili vsaj 78.000 gld, kar je bilo več kot petkratna kupnina hiš na Šutni 6 in 7.

seveda sprožilo nejevoljo in zavist med drugimi člani korporacije. Samec se je verjetno takoj po izvolitvi lotil žgočega problema in sprožil postopek za prekinitev nepoštene pogodbe; upravni odbor je vložil tožbo, toda deželno sodišče v Ljubljani jo je 31. decembra 1877 zavrnilo. Sledilo je tožarjenje na okrajnem sodišču v Kamniku, na višjem sodišču v Gradcu in na vrhovnem sodišču na Dunaju. Ker se slednje ni dokončno odločilo, je prišlo do poravnave. 24. julija 1879 je bila sklenjena pogodba med zastopniki meščanske korporacije in Aleksandrom Radešićem. Podpisali so jo Maks Samec, Janez Debevc, Janez Murnik, Jožef Polak in Jurij Golenver. Radešić je za letno zakupnino 3000 gld za 20 let dobil pravico kopanja boksita, da pa rude ne bi prehitro zmanjkalo, je bila njena količina omejena na množino, ki jo je bilo možno pridobiti samo s petimi delavci. Poleg tega je ponudil še kavcijo v vrednosti 5000 gld in povrnitev škode bivšim najemnikom, če odstopijo od tožbe. Zadeva je bila rešena v prid meščanske korporacije, ki je odtlej dobivala 3000 gld najemnine namesto borih 90 gld (Valenčič 1957: 95; Torkar 1996: 22–23).

Vsem ta rešitev ni bila po volji. Skupina nezadovoljnih s premožnim trgovcem Janezom Keclom in njegovim svakom izredno uspešnim gospodarstvenikom Alojzijem Prašnikarjem na čelu, ki je zaradi pogodbe izgubil dolgoleten zelo donosen zaslužek, je v dopisu na deželni zbor 20. 8. 1879 zaman protestirala, češ da je bila pogodba sklenjena v škodo korporacije, ker ni bilo javne licitacije zakupa (ARS, AS 16, š. 39). Kakšne namene so imeli člani korporacije s prihodki iz nove pogodbe, ni znano, mogoče so si jih želeli razdeliti med seboj. Samec je vsekakor menil, naj jih korporacija porabi v splošno dobro: za gradnjo nove mestne hiše, v kateri naj bi bila tudi šola, in za odstranitev zloglasnega klanca pod Malim gradom, velike prometne ovire za vprežno živino pri prehodu skozi mesto. Temu delu se je posvetil v zelo kratkem času, toda projektiranje obeh objektov je bilo zamudno. Za poslopje, v katerem naj bi bili mestna hiša in šola, je trajalo eno leto, za prekop pa dobri dve leti.

Leta 1880 so bile spet na vrsti volitve občinskega odbora in občinskega predstojništva. Volitve slednjega so bile posebej potrebne, kajti prejšnji župan Janez Kecel je bil 5. junija 1879 zaradi finančnih nepravilnosti pri vodenju in upravljanju občine primoran odstopiti (*SN*, 6. 6. 1879), toda kot najpremožnejši meščan je bil virilist[29] in je zato obdržal svoj glas v občinskem odboru (Torkar 1996: 81). Od 13. avgusta 1789 naprej je kamniški mestni zastop[30] vodil nadomestni župan Franc Eksler (*Slovenec*, 26. 8. 1879). Novi člani v začetku maja leta 1800 izvoljenega občinskega odbora so 20. maja enoglasno izvolili Samca za župana (*SN*, 23. 5. 1880) – gotovo zato, ker je bil drugače kot nemškutarski Kecel narodnjak in ker se je uspešno boril v korist korporacije. Samec je postal nosilec dveh najpomembnejših javnih funkcij v Kamniku: upravnopolitične kot župan in gospodarske kot načelnik meščanske korporacije. Odslej je še laže in še učinkoviteje deloval za napredek mesta in se zavzemal za čim širšo rabo slovenščine v javnem življenju. Že na tretji seji občinskega odbora 7. avgusta 1880 so soglasno sklenili, da slovenščina zamenja nemščino kot uradni jezik v vseh občinskih zadevah in dopisih (ZAL KAM 102).

Pri svojem delu za napredek in razvoj mesta se daljnovidni Samec ni ustrašil nobenih težav. Prvi projekt, ki se mu je z veliko vnemo posvetil, je bila gradnja nove mestne hiše, v kateri naj bo tudi ljudska šola. Kamniška mestna hiša je bila premajhna, šola pa sploh ni imela lastnega poslopja. Vse od leta 1804, ko je staro šolsko poslopje pogorelo, je bila nastanjena v nekdanji frančiškanski suknarni (Šuštar 1992: 78). Prostori, v katerih so učitelji frančiškani poučevali okrog 180 dečkov v štirih razredih,[31] so bili neprimerni, verjetno premajhni in mogoče celo nezdravi. Tudi mestna hiša ni imela primernih prostorov. Stara mestna hiša je prav tako kot šola leta 1804 pogorela. Mestna uprava se je začasno nastanila v hiši št. 26 na Glavnem trgu, ki je bila v njeni lasti. Ker so bili prostori nezadostni, je mesto leta 1855 kupilo hiši št. 24 in 25 v Zadnji ulici (Polec 1955: 64 in 71) in ju preuredilo v uradne prostore. Toda namesto mestne uprave se je v njih nastanilo okrajno glavarstvo (Klobčar 1998: 53). Ko sta po uvedbi občin leta 1866 nastali dve upravni enoti, občinska uprava in uprava meščanske korporacije, se je prostorska stiska v mestni hiši zelo povečala. Ker se je Samcu zdelo stanje nevzdržno, ga je hotel čim prej odpraviti. Postal je gonilna sila prizadevanja za prezidavo obstoječe stavbe oz. za novogradnjo, ki bi zadovoljila potrebe korporacije, občine in šole. Gotovo mu je šele po številnih posvetovanjih uspelo prepričati upravni odbor meščanske korporacije, da bi bila najbolj primerna novogradnja. Občinski gradbeni odsek je naredil načrte za novo stavbo, pripravil projektno dokumentacijo, potrebno za pridobitev gradbenega dovoljenja, in izračunal stroške posameznih gradbenih del. Po izdaji gradbenega dovoljenja, o katerem žal nimamo nobenih podatkov, je Samec v imenu korporacije 15. septembra 1880 v dnevniku *Slovenski narod* objavil razpis del za gradnjo v višini 12.682 gld 60 kr, ki jo je prevzel in izvedel zidarski mojster Filip Zupančič iz Ljubljane s svojim gradbenim podjetjem. Ne vemo, kako visoki so bili celotni stroški projekta, ki je obsegal rušenje obstoječe mestne hiše, zidavo novega poslopja, nabavo gradbenega materiala in notranje opreme. Korporacija je izdatke brez težav krila iz prihodkov od svojega premoženja, ki je bilo vredno okrog 300.000 gld (*SN*, 8. 6. 1879), katerim se je pred kratkim pridružila letna zakupnina 3000 gld za kopanje boksita v Bistriškem gozdu. Prav tako ne vemo, kdaj so začeli gradnjo, vemo le, da je stavba v začetku julija 1882 že stala (*SN*, 10. 7. 1882), kar pa nikakor ne pomeni, da so bili notranji prostori dokončno zgrajeni in opremljeni. Novo mestno hišo, v kateri je bila v pritličju poleg sedeža korporacije in občinske uprave še večja dvorana za prireditve, v višjih nadstropjih

29 Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pravniški izraz v nekaterih državah: član kakega predstavniškega telesa po svojem rodu ali položaju in glasuje zasebno.

30 Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*: V stari Avstriji skupina ljudi, ki na podlagi samouprave vodi določeno skupnost.

31 Po podatkih iz let 1879, 1883 in 1884 (*UT*, 1. 10. 1879, 15. 9. 1883 in 1. 10. 1884).

pa učilnice tako za deško kot za dekliško šolo,[32] so slavnostno odprli 5. oktobra 1882. Po jutranji maši, ki so se je udeležili številni meščani, večina uradništva, predstavniki korporacije in občine, učitelji frančiškani in praznično oblečeni šolarji, je ob igranju vojaške godbe sledil pohod do šole. Potem ko so jo dekan Oblak in drugi duhovniki blagoslovili, so si najprej učenci, med njimi gotovo tudi Samčeva hči Bogca, nato pa vsi drugi ogledali nove šolske prostore. Požarna straža je vzdrževala red, vojaška godba je skrbela za prijetno vzdušje. V dekliški učilnici so pripravili banket za odrasle, ki so se ga poleg domačinov udeležili še zidarski mojster Zupančič, deželna poslanca dr. Poklukar[33] in Potočnik ter okrajni glavar dr. Rüling kot zastopnik deželnega predsednika Winklerja. Šolsko mladino, okrog 300 otrok, so pogostili v Graškovi gostilni (SN, 17. 10. 1882). Ker je bila mestna hiša last korporacije, ji je morala občina plačevati skoraj 600 gld letne najemnine za šolo (*SN*, 3. 11. 1882). Kamničani so stavbo, v kateri je danes glavna pošta, zaradi v njej nastanjene šole imenovali šola.

Ker se Samec za napredek mesta ni ustrašil odpora someščanov, se je verjetno skoraj istočasno z gradnjo nove šole lotil še odločno težavnejšega in za konservativne Kamničane skoraj revolucionarnega projekta: odpravo zloglasnega klanca pod Malim gradom, največje prometne ovire za vprežno živino pri prehodu skozi mesto. Svoj namen je moral najprej pojasniti občinskemu odboru in ga prepričati o njegovi potrebnosti in izvedljivosti. Ker so ob cesti čez klanec stale hiše, ki prekopa vsaj delno ne bi preživele, je moral pregovoriti še lastnike teh hiš, da privolijo v rušenje, za kar bi dobili primerno odškodnino. Vse to je trajalo in je Samcu gotovo vzelo veliko moči in časa. Šele proti koncu leta 1881 je bil projekt v glavnem izdelan in verjetno tudi pridobljeno gradbeno dovoljenje. Predvideno je bilo, da bo občina v lastni režiji podrla klanec in izvedla določena druga dela, npr. rušenje Kaplančkove hiše št. 65,[34] preostala dela bo pa naslednje leto razpisala.[35] Delo je le počasi napredovalo. Do julija 1882 je bil klanec predrt,[36] dve hiši podrti in dve prerezani (Kamnik 1939), toda ni bil še dokončno urejen. Samcu je uspelo od okrajnega glavarstva dobiti dovoljenje za zidanje škarpe iz navadnega neobdelanega in zato cenejšega kamna namesto iz dragega obdelanega kamna s temu primerno debelejšo škarpo. Občinski odbor je z zidarskim mojstrom Filipom Zupančičem sklenil pogodbo, da sezida škarpa za ceno 2 gld 80 kr/m³ iz kamna, ki so ga lomili na Vrhpolju. S tem obseg del ni bil zaključen. Treba je bilo popraviti Škarjevo hišo št. 67, ki je bila pri kopanju prekopa precej poškodovana, narediti novo cesto, namestiti kamnite jarke za odtok vode s klanca in ceste ter izravnati Glavni trg, ponekod po meter in pol.[37] Gradbena dela, ki naj bi bila zaključena do konca leta, so ocenili na več kot 20.000 gld. Po odbitku denarne rezerve v občinski blagajni v višini 4200 gld in prispevka korporacije v višini 2700 gld je preostal znesek 13.100 gld, ki ga je bilo treba pokriti. Občina je sklenila z Jožefom Rodetom ml. pogodbo za posojilo v višini 12.000 gld z dvanajstletnim rokom odplačila in 5-odstotnimi obrestmi. Določili so, da se bo dolg poplačeval s 25-odstotno občinsko priklado[38] na direktni in užitninski davek na prodajo mesa in vina, toda deželna vlada je priklado najprej zavrnila,[39] nekoliko pozneje pa le dovolila,[40] ter z zvišano mostnino in cestnino, toda le za prebivalce zunaj kamniške občine. Za preostanek 1100 gld pa je bil Samec prepričan, da bo deželna vlada prisilila deželni gradbeni odbor, da bo zvišal svoj dosedanji prispevek za gradnjo ceste v višini 500 gld. Nekaj denarja bo skušal izprositi od vojnega ministrstva, ki je imelo v lasti leta 1852 ustanovljeno kamniško smodnišnico.[41] Prekop je bil vsekakor do konca leta 1882 narejen, verjetno tudi škarpa sezidana, toda urejevanje ceste in odtočnih jarkov se je zavleklo vse do pomladi 1883, če ne še dalj.[42]

Kamničani bi morali biti zadovoljni, da so dobili novo šolo, in hvaležni, da klanca ni bilo več, čez katerega se je mučila predvsem vprežna živina, posebno če je morala vleči preobložene vozove. Namesto tega so mnogi videli le občinski dolg in zvišane dajatve. Njihovo godrnjanje Samcu ni bilo dosti mar. Govoril je: »*Če mi vi ne boste hvaležni, mi bo pa hvaležna živina*« (Zika 1959: 278). Poleg tega marsikomu Samčevi uspehi pri povzdigu mesta niso bil povšeči. Njegovi nasprotniki[43] in nevoščljivci,[44] ki jih je vedno veliko, če si uspešen, so razširjali lažne govorice, ki so jim lahkoverneži brez pomisleka nasedli. Po teh naj bi bil Samec kriv, da so kmalu po odprtju nove šole iz nje kot učitelje izgnali frančiškane, ki so vse od leta 1784 (Torkar 1996: 94) zelo uspešno in v splošno zadovoljstvo poučevali kamniške učence. Ta govorica je bila skregana z resnico. Dne 14. maja 1869 je cesar odobril nov zakon o ljudskih šolah, zaradi katerega naj bi nadzorstvo nad

32 Žal mi ni uspelo izvedeti, kje je bila dvorazredna dekliška šola do dograditve nove šole, ki jo je obiskovalo približno enako veliko število deklic kot dečkov na deški šoli.

33 Dr. prava Josip Poklukar je bil po smrti deželnega glavarja Gustava grofa Thurn-Walsassina 25. julija 1888 imenovan za prvega slovenskega deželnega glavarja na Kranjskem (Plesničar 1949).

34 Kamniška občina je imela svoj gradbeni odsek, ki je skrbel za vzdrževanje treh velikih in nekaj manjših mostov, vseh cest in ulic v občini, za nabrežje Bistrice in za mestno razsvetljavo.

35 Seja 30. 12. 1881 (ZAL KAM 102).

36 Pri kopanju klanca so našli zarjavelo bodalo. Samec je hotel z njega odstraniti rjo z brusnim kamnom, ki ga je v ta namen vrtela njegova sedemletna hči Bogca. Ker mu je bodalo spodletelo iz rok, je hčer nevarno ranilo (Mire Dermelj).

37 Seja 6. 7. 1882 (ZAL KAM 102).

38 Priklada je bila lokalni, tukaj občinski dodatek k državni davščini.

39 Na seji Kranjskega deželnega zbora 13. 7. 1880 je nemška večina kamniško peticijo zavrgla (*Slovenec*, 3. 8. 1880).

40 Seja 19. 2. 1883 (ZAL KAM 102).

41 Seja 6. 9. 1882 in 13. 10. 1882 (ZAL KAM 102).

42 Šele na seji občinskega odbora 19. 2. 1883 so razpravljali o naročilu kamnitih odtočnih jarkov za novo cesto (ZAL KAM 102, š. 236).

43 Po besedah avtorja članka v *Slovenskem narodu* 10. julija 1882 se je pred leti v Kamnik priselil nekdo, ki je prišel ob dolgoleten donosen posel. Začel je gojiti »*črno maščevanje*«. Hujskal je proti Samčevim projektom in z nekaj pajdaši skušal »*škodovati ob vsakej priliki z intrigovanjem, in pri tem posluževal se sredstev, katere imenovati brani dostojnost*«.

44 Npr. trgovec Janez Kecel, eden najbogatejših Kamničanov in dolgoletni kamniški župan (1870–1879), ki je bil v letih 1877–1883 deželni poslanec nemške stranke volilne mestne kurije Kamnik, Radovljica in Tržič, je zavidal Samcu, da kot predsednik meščanske korporacije upravlja njeno zares veliko premoženje (*SN*, 8. 6. 1879).

njimi prešlo s cerkvenih na državne organe (Gesetz 1869), vendar se ni dalo zamenjati njenega vodstva in učiteljev, dokler je bila šola v stavbi, ki je bila last frančiškanov. Čim je deželni šolski svet[45] izvedel, da bodo v Kamniku zidali novo šolo, je okrajni šolski svet razpisal štiri učiteljska mesta za kamniško deško šolo,[46] kar je bilo več kot prezgodaj. Stavba je bila gotova šele čez dve leti. Občinski odborniki so se na seji 7. avgusta 1880 izrekli proti odstranitvi *»priljubljenih in vestnih učiteljev«* frančiškanov. Pooblastili so Samca in dva odbornika, da prosita predsednika deželnega zbora Winklerja za pomoč.[47] Samec se je takrat in še enkrat pozneje obrnil nanj, toda Winkler je bil nemočen nasproti nemški večini v kranjskem deželnem zboru (*UT*, 1. 11. 1881). Tudi Samčeva prošnja na cesarja v imenu občinskega odbora z dne 14. avgusta 1880 (Šuštar 1992: 96) je bila le delno uslišana: frančiškanom so bili odpuščeni učiteljski izpiti, a nič več.[48] Zaradi prošnje na nemško usmerjeni deželni šolski svet z dne 18. avgusta 1880, da dovoli obdržati frančiškane kot učitelje (Šuštar 1992: 95), mu je ta zaradi neposlušnosti celo naložil globo 25 gld (*SN*, 7. 6. 1883). Okrajni šolski svet je 24. julija 1882 znova razpisal štiri učiteljska službena mesta (*UT*, 1. 8. 1882). Dne 7. novembra 1882 je okrajni glavar dr. pl. Rüling, ki je bil kot tak tudi predsednik okrajnega šolskega sveta, lastnoročno izgnal učitelje frančiškane iz kamniške šole in naslednjega dne uvedel posvetne učitelje (*Slovenec*, 11. 11. 1882), ki pa so se proti namenu okrajnega šolskega nadzornika Jakoba Zime izkazali za trdne Slovence. Vodja šole, nadučitelj Valentin Burnik, je na deželnozborskih volitvah leta 1883 glasoval za Samca (Torkar 1996: 71), učitelj začetnik Ljudevit Stiasny je postal kamniški kronist.

Za Kamničane je bilo leto 1882 izredno pestro. Praznovali so odprtje nove šole, se privajali ravni cesti skozi predrti klanec, obžalovali izgubo učiteljev frančiškanov in pozdravljali nova društva. Poleg že navedenega pevskega društva Lira je bila ustanovljena še kamniška ženska podružnica predhodnika Rdečega križa za Kranjsko.[49] V začetku julija so člani korporacijske požarne straže, katere član je bil tudi Samec, sklenili ustanoviti prostovoljno gasilsko društvo. Izbrali so začasni društveni odbor z načelnikom Julijem Staretom, ne pa z nemškutarjem Janezom Keclom, *»kakor se je menda nameravalo«* (*SN*, 10. 7. 1882). Kamniški občinski odbor ga je potrdil na seji 26. julija 1882 (ZAL KAM 102). Prostovoljna požarna bramba ali straža je bila nato 14. avgusta 1882 na občnem zboru v mestni hiši dokončno ustanovljena. Ustanovni člani, med njimi Samec, so izvolili vodstvo društva in za načelnika Josipa Močnika.[50] Ker so se gasilci že od vsega začetka odločili za slovenščino kot poveljevalni jezik, jim je Samec pomagal odstraniti z vodilnih mest člane, ki so dajali povelja v nemščini.[51] Novembra so ustanovili še Društvo za podporo v bolezni pomoči potrebnih brambovcev prostovoljne požarne straže v Kamniku.[52]

Na svoji seji 13. oktobra 1882 je občinski odbor na Samčev predlog sklenil prositi deželni šolski svet, da dovoli, da se nemščina začne poučevati šele v tretjem razredu osnovne šole (ZAL KAM 102). Čeprav nisem našla nobenega podatka o tem, kdaj je bila dokončana gradnja kanalizacije, začeta še za časa Keclovega županovanja, domnevam, da se je to zgodilo pred letom 1883. Težko si predstavljam, da bi Samec pred njeno dograditvijo začel delati načrt za vodovod. Pri graškem podjetju Leo Kluczensko je poizvedel o stroških za gradnjo vodovoda[53] in je 9. aprila 1883 ponudbo v višini 1232 gld predstavil občinskemu odboru (ZAL KAM 102). Ker je bila občina zadolžena zaradi gradnje prekopa, do izvedbe še dolgo ni prišlo. Vodovod, ki je pripeljal vodo iz Bistrice do Glavnega trga, je bil zgrajen šele konec leta 1888.[54] Tudi začetki obrtne šole segajo nazaj v leto 1882. Takrat je šolsko ministrstvo za Kamnik dovolilo obrtno šolo, izvedbo pa prepustilo okrajnemu šolskemu svetu. Ker bi stroške zanjo morala prevzeti občina, jo je župan Samec odklonil.[55] Šele ko je bilo financiranje zagotovljeno iz deželnega sklada, so leta 1884 ustanovili obrtno nadaljevalno šolo, za katero je občina prispevala svečavo in kurjavo.[56]

14. decembra 1882 so bile volitve v kamniški krajevni šolski svet. Skupščina občinskih zastopov Kamnika in okoliških vasi je spet izvolila štiri dosedanje člane, čeprav so bili ti popolnoma neaktivni v prizadevanju za ohranitev učiteljev frančiškanov in je njihov predsednik za odstranitev frančiškanov krivil kamniški

45 Deželna vlada, deželni in kamniški okrajni šolski svet so pospeševali germanizacijo. V frančiškanski šoli pa je bil pouk slovenski. Čeprav so patri otroke že od 1. razreda naprej učili nemščine, to deželnemu šolskemu nadzorniku Raimundu Pirkerju, še manj pa okrajnemu šolskemu nadzorniku Jakobu Zimi, uredniku nemško nacionalno usmerjenega časopisa *Laibacher Schulzeitung,* ni bilo dovolj. Nameravala sta zamenjati cerkvene učitelje s posvetnimi, ponemčevanju naklonjenimi učitelji v škodo deželnega šolskega sklada. Posvetni učitelji bi stali nad 2050 gld na leto, dočim so frančiškani dobivali le pičlih 250 gld (*UT*, 1. 11. 1881).

46 Razpis učiteljskih služb je bil objavljen v *UT* 15. 8. 1880.

47 Seja 7. 8. 1880 (ZAL KAM 102).

48 Z odlokom šolskega ministrstva s 16. 3. 1882 se zaradi dobrega uspeha v šoli učitelje frančiškane oprosti učiteljskih izpitov in šoli podeli pravica javnosti (*SN*, 3. 11. 1882).

49 30. marca 1882 so bili izdelani statuti za Zweigverein zu Stein des patriotischen Frauen-Hilfsvereins für Krain (Podružnica Kranjskega domoljubnega ženskega društva za pomoč [ranjencem]). Društvo je bilo 19. 10. 1902 ukinjeno in se reorganiziralo v podružnico Rdečega križa za Kranjsko (ARS, AS 68).

50 Tega dne je gasilsko društvo prevzelo *»od meščanske korporacije eno brizgalko, nekaj lestev, voz s 300 m cevmi in nekaj druge opreme«* (Berlec 1982: 13, 14, 19). Septembra je cesar podaril društvu 80 gld (*Slovenec*, 7. 9. 1882), v Staretovi gostilni pa so v njegov prid organizirali kegljanje na dobitke; prvi dobitek je znašal 15 gld, kar je bilo neverjetno veliko v primerjavi z letno plačo učitelja začetnika, ki je znašala 400 gld, torej 33,3 gld na mesec. 30. novembra 1882 so imeli gasilci na Šutni svoj ognjeni krst. Čeprav še niso imeli želene opreme, so z velikim naporom pogasili ogenj, ki ga je neki potepuh zanetil v »šupi«, polni slame in drv, in preprečili, da se razširi na bližnji kozolec in od tod naprej (*SN*, 3. in 11. 12. 1882).

51 Seja 19. 2. 1883 (ZAL KAM 102).

52 Deželna vlada je 22. 11. 1882 potrdila društvene statute (ARS, AS 68).

53 Vodovod naj bi bil speljan do vodnjakov v Mestu in na Šutni.

54 Seja 21. 12. 1888 (ZAL KAM 102).

55 Seja 19. 2. 1883 (ZAL KAM 102).

56 *ODZ,* 20. 10. 1883 (23/15); v šolskem letu 1884/85 je obrtno nadaljevalno šolo obiskovalo 36 učencev (*UT,* 15. 8. 1885), 1885/86 54 učencev (*SN*, 30. 7. 1886) in 1887/88 že 81 učencev (*UT,* 15. 8. 1888).

občinski odbor, posebno pa Samca,[57] in novega člana Janeza Murnika (*SN*, 16. 12. 1882). Naslednjega dne je okrajni šolski svet imenoval Samca za krajevnega šolskega nadzornika. Čeprav ni nobenega podatka o tem, da je bil Samec po poteku triletnega mandata spet imenovan za krajevnega šolskega nadzornika, ni razloga, da ne bi opravljal te funkcije vse do 15. decembra 1887, ko je bil na to mesto imenovan tedanji župan Franc Fišer (ZAL KAM 112). Šolstvo mu je bilo pri srcu in svojo funkcijo, ki je bila častna, je vestno izvajal. Bil je »*pravi, odkritosrčni prijatelj šoli in učiteljem*«.[58] Po noveli zakona o šolstvu z 9. marca 1879 je bila njegova naloga kot krajevni šolski nadzornik upravljati šolsko premoženje in izdelati letne proračune, skrbeti za šolsko poslopje in njegov inventar, za šolsko knjižnico, za šolske pripomočke za revne učence, za redno obiskovanje pouka, za šolski red in disciplino, podpirati učitelje v njihovem delovanju … Dolžan je bil tudi »*skrbeti, da se izpolnjujejo šolske postave in zaukazi višjih šolskih oblastnij*«. V primeru neizpolnjevanja svojih dolžnosti je njega in druge člane krajevnega šolskega odbora višja instanca lahko disciplinirala z denarno kaznijo[59] in/ali odstavitvijo (*UT*, 15. 11. 1879). Samec, večina premožnejših meščanov in duhovništvo so tudi osebno podpirali šolo. Šoli in učencem so darovali knjige in razne šolske pripomočke, revni učenci pa so dobili brezplačno hrano (ZAL KAM 112).

Po odstopu liberalne vlade leta 1879 je avstrijski cesar Franc Jožef imenoval Eduarda Taaffeja za predsednika državnega zbora. 14. avgusta 1879 je za 14 let prevzel vlado, ki so jo podpirali nemški klerikalci in konservativci ter slovanski poslanci. Postopoma se je izboljšal položaj Slovencev. Minil je pritisk na državne uradnike, da uradujejo samo v nemščini in da volijo nemške kandidate. V šolah, uradih in na sodiščih se je začela uveljavljati raba slovenščine, a izredno počasi in v zelo omejenem merilu. Taaffejeva vlada je za svoj obstoj potrebovala večino v državnem zboru, ki je bila občutno odvisna od števila slovanskih poslancev. Da poveča njihovo število oziroma da bodo ti laže izvoljeni, je vlada oktobra 1882 znižala davčno osnovo za volilne upravičence z 10 gld na 5 gld. Omogočila je, da so volilno pravico dobili tudi manj premožni davkoplačevalci. Ker spremembe davčne osnove še niso uvedli za deželnozborske volitve, ki so bile na Kranjskem junija 1883, se število volilnih upravičencev ni povečalo, zaradi manjšega vladnega pritiska na uradništvo pa se je spremenila njihova sestava. Kamničani so za kandidata za mestno kurijo Kamnik-Radovljica-Tržič predlagali svojega župana Samca, toda ta se je zaradi gonje proti njemu, ki se je vedno bolj stopnjevala, odpovedal županstvu.[60] Le na prošnjo meščanov in novega okrajnega glavarja dr. Filipa Zaplotnika[61] je pristal, da ostane na tem mestu do novih volitev.[62] Potem ko je na volilnem shodu za deželni zbor 3. junija 1883 v zadovoljstvo prisotnih ovrgel vse očitke in predstavil svoj program (zavzemal se bo za napredek Kamnika, Radovljice in Tržiča, za spoštovanje njihovih pravic in enakopravnost slovenstva), so ga soglasno izvolili za kandidata (*SN*, 7. 6. 1883). Kandidat nemške stranke je bil deželni glavar in radovljiški graščak Gustav grof Thurn-Valsassina. Priprave za volitve in volitve so bile kot že prejšnje zaradi nemške večine v Tržiču burne. V *Slovenskem narodu* je 5. julija 1883 pisalo, da so v Kamniku proti Samcu agitirali ne le nemška stranka pod vodstvom trgovca Janeza Kecla, temveč tudi odvetnik dr. Pirnat, župnik Oblak in nekateri frančiškani. Kljub temu se jih je od 164 volilnih upravičencev (Torkar 1996: 71) 98 izreklo za Samca. Od teh ni bil niti eden iz duhovniškega stanu. Ob eni uri zjutraj so se ti na dan volitev 12. junija 1883 s številnim spremstvom na 43 vozovih odpeljali proti Tržiču, kjer so nje in Keclovo skupino volivcev, ki je prišla neodvisno, sprejeli z novico, da bodo volili sami, ker se je Thurn odpovedal kandidaturi. Keclovo moštvo se je takoj odpeljalo nazaj domov, medtem ko so se Samčevi privrženci obotavljali z odhodom. Malo pred začetkom takrat običajno javnih, ne tajnih volitev, ki so se začele ob 10. uri, je prišel telegram iz Radovljice, da se Thurn le ni odpovedal kandidaturi. Ker je za Samca poleg Kamničanov glasovalo še 13 Radovljičanov, je bil izvoljen s 111 glasovi proti 109 glasovom za Thurna. Veselje v Kamniku je bilo nepopisno (*SN*, 12. 6. in 5. 7. 1883). Seveda je bil Samec izredno navdušen nad izvolitvijo, a bil je v mislih tudi pri svoji ženi, ki je dan po volitvah rodila njuno mlajšo hčer Drago.

Kamničani si po velikem uspehu na volitvah niso mogli odpočiti. Zagnali so se v priprave za praznovanje 600 let vladavine Habsburžanov in obisk cesarja Franca Jožefa, ki je iz tega razloga leta 1883 obiskal vse avstrijske dežele in se na svoji poti ustavljal v mestih, trgih in številnih vaseh. Gotovo so na sejah občinskega odbora razpravljali tudi o ukrepih za cesarjev obisk v Kamniku, toda ti zapisniki se niso ohranili. Vemo le, da je bil Kamnik na dan cesarjevega obiska 16. julija 1883 praznično okrašen. Na hišah so bili pritrjeni napisi, cesarjevi portreti, s hiš so viseli venci, transparenti in zastave, postavljeni so bili trije slavoloki, ob cesarjevi poti so plapolale zastave … Slavnostno oblečeni Kamničani, odrasli in otroci, so stali v špalirju ob cesarjevi poti skozi mesto. Na Glavnem trgu so ga pozdravili številni predstavniki javnega življenja kamniške

57 Po Samčevih besedah je predsednik krajevnega šolskega sveta pasar in graver Alojz Peterlin (*Slovenec*, 11. 11. 1882) zahajal k Janezu Keclu in v družbo, v kateri »*so se kovale laži o celem občinskem zastopu posebno še o meni iztuhtane so bile tako fino in diplomatično, da so se marsikaterega prijele, celo takih, o katerih bi sodil, da imajo dokaj lastnega razsodka; saj se laž in natolcevanje človeškega srca rajše prime nego resnica in dober nauk*« (*SN*, 30. 12. 1882).

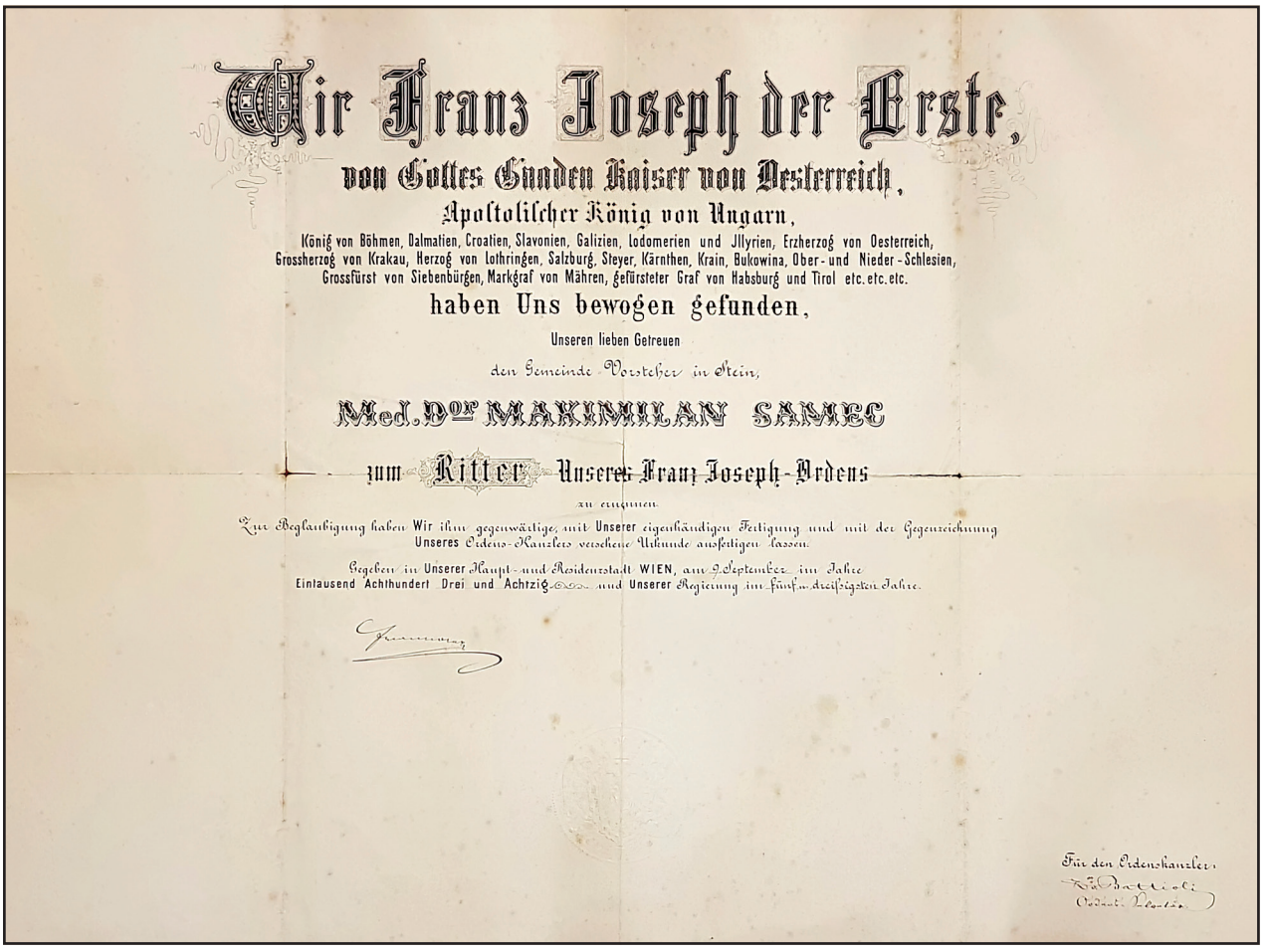
58 Šolska kronika 1887/1888 (ZAL KAM 112).

59 Ker je deželni šolski svet lahko discipliniral samo člane svojih nižjih instanc, je moral biti Samec po mojem mnenju že v obdobju 1879–1882 krajevni šolski nadzornik. Drugače ga deželni šolski svet avgusta 1880 ne bi mogel kaznovati s plačilom globe, ko je proti njegovi zapovedi prosil za obdržanje učiteljev frančiškanov (*SN*, 7. 6. 1883).

60 Poleg tega, da so ga krivili za odstranitev učiteljev frančiškanov, so mu očitali še brezverstvo. Govorili so, da mu je deželna vlada zaradi slabega upravljanja mestnega premoženja izrazila nezaupnico (*Slovenec*, 2. 6. 1883).

61 Dr. Filip Zaplotnik je 29. 4. 1883 prevzel vodstvo okrajnega glavarstva kamniške občine (*SN*, 5. 5. 1883).

62 O volitvah občinskega odbora in župana leta 1883 ni nobenih podatkov ne v arhivih ne v dnevnem časopisju. Iz poznejšega dogajanja pa je razvidno, da je bil Samec znova izvoljen za župana.

Wir Franz Joseph der Erste,

von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich,

Apostolischer König von Ungarn,

König von Böhmen, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illyrien, Erzherzog von Oesterreich, Grossherzog von Krakau, Herzog von Lothringen, Salzburg, Steyer, Kärnthen, Krain, Bukowina, Ober- und Nieder-Schlesien, Grossfürst von Siebenbürgen, Markgraf von Mähren, gefürsteter Graf von Habsburg und Tirol etc. etc. etc.

haben Uns bewogen gefunden,

Unseren lieben Getreuen

den Gemeinde-Vorsteher in Stein,

Med. Dr MAKSIMILIAN SAMEC

zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens

zu ernennen.

Zur Beglaubigung haben Wir ihm gegenwärtige, mit Unserer eigenhändigen Fertigung und mit der Gegenzeichnung Unseres Ordens-Kanzlers versehene Urkunde ausfertigen lassen.

Gegeben in Unserer Haupt- und Residenzstadt WIEN, am 9. September im Jahre Eintausend Achthundert Drei und Achtzig und Unserer Regierung im fünf und dreißigsten Jahre.

Für den Ordenskanzler:

Diploma z dne 9. septembra 1882 v velikosti 53 cm x 76 cm, s katero je cesar Franc Jožef povzdignil dr. Maksimilijana Samca v viteški stan Franc Jožefovega reda. (Arhiv družine Peterlin, hrani avtorica.)

občine, med njimi župan in deželni poslanec dr. Maks Samec ter deželni poslanec, brdski graščak, notar in pisatelj Janko Kersnik. Samcu se je cesar zahvalil za odličen sprejem, lepo urejeno mesto in veličastno novo mestno hišo (*SN*, 16., 17. in 21. 7. 1883). Po svojem odhodu mu je v zahvalo podelil viteški križ Franc Jožefovega reda.[63] Ker je bilo na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem podeljenih 22 tovrstnih odlikovanj, odlikovanje ni bilo nič izrednega, a Samec se je gotovo čutil počaščenega.

En mesec po cesarjevem obisku v Kamniku so 16. avgusta 1883 na prostoru dunajskega Pratra odprli četrto mednarodno elektrotehniško razstavo, ki je trajala vse do 4. novembra. Ogledalo si jo je okrog milijon obiskovalcev. Razstava je bila v veličastni Rotundi in v galerijah okrog nje, ki so bile zgrajene za svetovno razstavo leta 1873. Njeno strokovno vodenje je bilo v rokah dr. Jožefa Stefana, profesorja na dunajski univerzi in najbolj znanega fizika slovenskega rodu na svetu.[64] Razstavljeni so bili različni dinamostroji, svetila (Edisonove žarnice in Křižikove obločnice), elektromotorji kot prva električna železnica, električno dvigalo, električni tiskalni stroj, generator izmeničnega električnega toka za osvetljavo 1200 žarnic, telegrafske in telefonske naprave ter še mnogo drugih zanimivih stvari. Po Donavi je obiskovalce prevažala ladja na električni pogon, zvečer so na razstavišču zagorele številne luči in močni žarometi s skupno svetlobno močjo 400.000 sveč.[65] Samca je razstava izredno zanimala in s skupino podobno zainteresiranih jo je nameraval obiskati. Ker je med pripravami za pot zbolel eden od meščanov, ni šel z drugimi na Dunaj, ampak je ostal v Kamniku, dokler bolnik ni ozdravel. Šele nato se je odpeljal na ogled razstave (Kamnik 1939). Prepričana sem, da si je vse natanko ogledal, da je preizkusil 1,5 km dolgo vožnjo z električnim vlakom in se celo peljal z električno ladjo po Donavi.[66] Gotovo ga je najbolj zanimalo veliko svetilo s svetlobno močjo 40.000 sveč na stropu Rotunde, obdano z reflektorji (Sitar 1993: 89–94; Internationale 1883). V Kamniku je imel namen zgraditi majhno elektrarno na Bistrici in napeljati elektriko na Mali grad, od koder bi dva žarometa, narejena iz obločnic z reflektorjem, osvetljevala Glavni trg in Šutno (*SN*, 22. 10. 1883; Kamnik 1939). Nadomestila bi

63 Cesar je po svojem potovanju po Kranjskem in po slovenski Štajerski z odlokom z dne 9. septembra 1883 podelil številna odlikovanja različnih vrst (SN, 13. 9. 1883).

64 Jožef Stefan (1835–1893) je ugotovil, da toplotno sevanje črnega telesa narašča s četrto potenco absolutne temperature, kar mu je kot prvemu omogočilo določiti skoraj pravilno temperaturo na površini Sonca (okoli 5500 °C). Po njem in njegovemu učencu se zakon o toplotnem sevanju imenuje Stefan-Boltzmannov zakon.

65 Prva elektrotehniška razstava je bila leta 1880 v Londonu, druga leta 1881 v Parizu, tretja leta 1882 v Münchnu, četrta pa leta 1883 na Dunaju. Pri pripravah za razstavo so v Rotundi izvajali prve popolne meritve na električnih strojih in uveljavili moderno električno merilno tehniko (Sitar 1993: 87–98).

66 Na ladji, ki jo je poganjalo 78 akumulacijskih baterij, je bilo prostora za 40 potnikov. Vozila je na krajših progah, pa tudi do Bratislave, za kar je potrebovala štiri ure (Chronik).

petrolejske svetilke, ki jih je bilo treba vsak večer ob določeni uri vsako posebej prižigati in ugašati, skrbeti za pravilno dolžino stenja in dovolj petroleja ter čistiti steklene obode. Do tega ni prišlo. Kamnik je dobil električno napeljavo šele leta 1912, in to iz smodnišnice (Torkar 1996: 164).

V ponedeljek, 25. junija 1883, je bilo v Ljubljani izjemoma v nekdanji dvorani streliškega društva[67] slavnostno odprtje novoizvoljenega deželnega zbora, v katerem so imeli narodni poslanci večino. Odprtja so se udeležili skoraj vsi poslanci. Naslednjega dne so v redutni dvorani na svoji prvi seji izvolili sestavo raznih odsekov; v upravnega so izvolili Samca (*SN*, 25. in 26. 6. 1883). Po poletnem premoru so 17. septembra začeli redno zasedanje (*SN*, 17. 9. 1883). Samec se je pridružil Kersnik-Šukljetovi skupini, ki je podpirala politiko deželnega predsednika barona Winklerja. Redno se je udeleževal sej deželnega zbora in pogosto sodeloval pri razpravah. Za večino poslancev, ki niso bili iz Ljubljane, je bila prisotnost na sejah povezana z zamudnim potovanjem. Ker še ni bilo železnice med Kamnikom in Ljubljano,[68] se je Samec vozil v Ljubljano s poštno kočijo, ki je za pot potrebovala dobri dve uri. Če so sejo zaključili šele proti večeru, je moral v Ljubljani tudi prenočiti. Od deželne vlade je gotovo dobival povračilo za stroške vožnje in nočitve, verjetno tudi dnevnice za izgubo časa. Vsekakor je moral skrbno razpolagati s časom, da je zmogel poleg funkcij deželnega poslanca, župana, načelnika meščanske korporacije, predsednika čitalnice in krajevnega šolskega nadzornika opravljati svoj poklic kot zdravnik in imeti vsaj nekaj zasebnega življenja.

Samec je v deželnem zboru deloval le eno šestletno volilno obdobje (1883–1889), v katerem je bil član upravnega (1883–1884, 1887–1888) in gospodarskega (1885–1887) odseka. Kot stalni referent za okrajne gradbene odbore je dobival v presojo prošnje občin za pomoč pri gradnji šolskih in drugih stavb, novih cest in njihovem vzdrževanju ter podajal svoje predloge deželnemu zboru. Zaprošena pomoč je bila lahko dovoljenje za pobiranje mitnine in zvišanje občinske priklade nad dovoljeno višino, sprememba statusa ceste[69] in nazadnje tudi direktna finančna podpora deželne vlade za gradnjo načrtovanega objekta (ceste, stavbe ali mostu). Po razpustu kamniškega okrajnega cestnega odbora zaradi nepravilnosti ga je deželni zbor imenoval za svojega zastopnika v 30. maja 1884 nanovo izvoljenem odboru (*ODZ* 1884: Poročilo). Ko so jeseni 1885 na Gorenjskem in v Vipavski dolini zaradi hudega deževja potoki in reke prestopili bregove, hudourniki pa opustošili kultivirana zemljišča, si je Sava kot že pogosto prej pri črnuškem mostu proti Šmartnemu utrla drugo strugo. Samec je na prošnjo občine Ježica predlagal novoustanovljeni komisiji za reguliranje voda, da regulira Savo še na tem območju (*ODZ*, 22. 1. 1886). Sodeloval je v komisiji za vpeljavo lastnega upravljanja deželne umobolnice na Studencu (*ODZ*, 9. 9. 1884) in v komisiji za reorganizacijo občin (*ODZ*, 28. 12. 1886). Zavzemal se je za vpeljavo obveznega požarnega zavarovanja (*ODZ*, 7. 10. 1884) in za razbremenitev občin glede živinozdravniških pregledov živine na sejmih (*ODZ*, 23. 9. 1884). Potem ko je državna vlada po dobrem letu potrdila predlog, da se pregledi izvajajo le v primeru razsajajoče bolezni, je deželna vlada 24. 12. 1885 izdala tako sporočilo in ga razposlala občinam. Samec je na seji 16. 1. 1886 z navdušenjem pozdravil novico, da bo financiranje lokalne železnice Ljubljana–Kamnik, za katere gradnjo je imel koncesijo Alojzij Prašnikar, v kratkem zagotovljeno in da jo bodo lahko začeli graditi. Po njegovem mnenju je bila njena gradnja nujno potrebna za gospodarski razvoj Kamnika in za čim hitrejše odvažanje smodnika, da se preprečijo eksplozije v skladišču smodnika kot prejšnjo jesen.[70] Predlagal je, da se namesto obstoječega lesenega mostu za železnico sezida nov, stabilen most čez Savo pri Črnučah.[71] Ker je bil Samec zadržan, je poslanec Poklukar na seji 20. decembra 1887 podal prošnjo Kamničanov za nastavitev živinozdravnika s sedežem v Kamniku. Deželni zbor je prošnjo podal naprej vladi na Dunaju (*ODZ*, 20. 12. 1887), toda ta prošnji še dolgo ni ugodila. Šele s prihodom strastnega zbiralca starin in umetnin Josipa Nikolaja Sadnikarja (1863–1952), ki se je avgusta 1891 nastanil v Kamniku, je kamniški okraj dobil lastnega živinozdravnika.

Ker so bile Samcu pri srcu predvsem socialne zadeve, je želel pomagati v bedi in stiski živečim ljudem in odpraviti alkoholizem. Samec je kot kamniški župan še od prejšnjega deželnega zbora dobil v roke vprašalnik glede preskrbovanja revežev.[72] V ta namen je 17. oktobra 1883 na seji novo izvoljenega deželnega zbora predlagal zvišanje občinske takse na ženitne zglasnice (izkaznice) od 1–5 gld na 20 gld (*ODZ*, 17. 10. 1883). Menil je, da bo za ubožne ljudi plačilo izredno visoke takse preprečilo nepremišljeno sklepanje zakonov, iz izkupička od pobrane takse bi enak znesek kot doslej šel v občinsko blagajno, preostanek pa v sklad za ustanovitev deželnih hiralnic. Do zvišanja takse ni prišlo.[73] Samec je imel več uspeha s svojim drugim predlogom istega dne: deželni zbor naj sklene 100-odstotno deželno naklado (dodatni davek) na državni da-

67 Društvo ostrostrelcev je do selitve na novo lokacijo pod Rožnikom leta 1876 imelo svoje prostore v stavbi na današnji Streliški ulici 12 (Radics 1883: 48). V moji mladosti je bila v njej ljudska kuhinja, danes pa je Waldorfska šola.

68 Železnico so začeli načrtovati že konec leta 1885, a so jo zgradili šele leta 1891 (*ODZ*, 25. 11. 1885).

69 Cesto, ki je peljala skozi določen kraj, so morali vzdrževati njegovi prebivalci predvsem z lastnim delom. S spremembo statusa ceste, recimo iz krajevne v občinsko, se je povečal krog vzdrževalcev in tako razbremenil za dobro stanje ceste prvotno odgovorno prebivalce. Če je cesta postala deželna ali državna, je dežela ali država prevzela velik del stroškov vzdrževanja.

70 Septembra 1885 je v smodnišnici eksplodiralo 60 kg smodnika. Človeških žrtev ni bilo, a zaradi silovite detonacije so se v mestu tresle hiše in pokale šipe (*SN,* 26. 9. 1885).

71 Deželna vlada naj bi za gradnjo železnice prispevala 50.000 gld, država pa 200.000 gld (*ODZ*, 16. 1. 1886). Za njeno gradnjo je bil potreben še dodaten denar. Obratovati je začela leta 1891.

72 Deželni zbor je 22. 7. 1882 vsem županom na Kranjskem razposlal okrožnico s sedmimi vprašanji glede preskrbovanja domačih revežev. Župan Rant je predlagal, da bi se oskrbovanje revežev financiralo iz zvišanja ženitnih zglasnic na astronomsko visokih 100 gld (Rant 1882).

73 Šele leta 1914 je bila taksa na ženitne zglasnice zvišana na 5–20 kron [v starem denarju 2,5–10 gld] (Valenčič 1968: 254).

vek na točenje, prodajo alkoholnih pijač in trgovino z njimi ter pripravi osnutek zakona, ki bi omejil prosto prodajo. Z visokimi dajatvami in prepovedjo točenja žganih pijač ob nedeljah in praznikih je želel preprečiti pijančevanje, z omejitvijo prodaje osebam, starejšim od 14 let, pa obvarovati otroke pred njegovim uživanjem. Izkupiček iz naklad bi se porabil za vzdrževanje občinskih hiralnic, dokler dežela ali država ne sklene ustanoviti lastnih (*ODZ*, 17., 19. in 20. 10. 1883, 16. 10. 1884, 22. 1. 1887). Ker je moral finančni odsek osnutek zakona prilagoditi zahtevam deželnega zbora in finančnega ministrstva, so do njegove uresničitve in uveljavitve tudi zaradi mnogih sprememb pretekla več kot štiri leta. Zakon, ki ga je cesar 5. avgusta 1887 potrdil (Zakon 1887) in je stopil v veljavo 1. januarja 1888 (*ODZ*, 30. 11. 1887; *ODZ* 1888: Priloge), je z deželnimi nakladami obremenil le točenje in maloprodajo žganih pijač v odvisnosti od vsebnosti alkohola (18 gld na 1 hl čistega alkohola). Proizvodnja, trgovanje z njim in uvoz količin, večjih od 1 hl, so bili oproščeni naklad (*ODZ*, 22. 1. 1887). Otrokom so lahko še naprej točili pivo, vino in žganje. Prepričana sem, da Samec z zakonom, ki je koristil predvsem deželnim financam in ščitil interese velikih proizvajalcev in trgovcev žganih pijač, ni bil zadovoljen. Sprejeti ga je moral prav tako kot dejstvo, da se bo leta 1889 njegovo delovanje v deželnem zboru in s tem v javnem življenju dokončno končalo. Počasi je utihnil in bil v zadnjem letu svojega mandata prisoten le na polovici sej.

Že leta 1886 se je zaradi naraščajočega nasprotovanja someščanov, katerega začetki segajo nazaj v leto 1883, če ne celo v leto 1879,[74] odpovedal večini javnih funkcij v Kamniku. Leta 1883 so se začeli pojavljati neutemeljeni očitki, da je kriv za odstranitev učiteljev frančiškanov. Dogodki iz leta 1884 so pripeljali do novih očitkov. Upravni odbor meščanske korporacije je namreč pri bolj natančnem pregledu seznama korporacijskih hiš ugotovil, da v njem ni župnišča, kaplanije, mežnarije in frančiškanskega samostana. Zato njihovi lastniki niso člani korporacije in z izjemo frančiškanskega samostana, ki je imel že iz davnih časov vknjiženo pravico do drv in stavbnega lesa iz Bistriškega gozda, ki je last korporacije, nimajo pravice do drv in stavbnega lesa. Prav tako nimajo volilne pravice, kar je potrdila pravna služba finančne prokurature. Na zahtevo dekana Oblaka so takrat od korporacije sicer dobili drva za kurjavo, ne pa stavbnega lesa. Ker jim ga korporacija ni dobavila ne takrat ne naslednje leto, so po izjavi okrajnega glavarja dr. Karla Russa z dne 12. junija 1886 (ARS, AS 16, š. 40) sledili prav neverjetni napadi na načelnika korporacije dr. Samca. Trgovec Janez Murnik, Samčev predhodnik in naslednik kot načelnik korporacije, je v svojem anonimnem dopisu v Slovencu z dne 22. julija 1886[75] navedel očitke konservativno klerikalnega tabora: Samec naj bi bil brezverec, ustrahoval naj bi meščane, povišal davke, gospodaril v škodo mesta, mu nakopal dolgove in se okoristil s tako visoko plačo kot še noben župan pred njim. Trditev, da je dobival čez 1500 gld na leto, je bila iz trte zvita. Njegova plača župana je znašala 400 gld na leto[76] in je bila tako enaka plači učitelja začetnika. Če je bilo treba, je gotovo dobil denarno nadomestilo za stroške in čas, ki so nastali pri njegovem delu kot predstojniku korporacije in deželnem poslancu, a niso bili del njegove županske plače in nikakor niso mogli znašati 1000 gld ali celo več. Samčevi nasprotniki so bili verjetno isti, ki so leta 1883 pred volitvami v deželni zbor ščuvali Kamničane proti njemu. Ker svojega cilja niso mogli doseči na legalen način, so začeli po mestu zbirati podpise za vlogo, ki naj bi prisilila upravni odbor korporacije, da uvrsti župnišče, kaplanijo, mežnarijo in frančiškanski samostan med korporacijske upravičence ne na pravnomočni podlagi, ki je ni bilo, temveč na podlagi dolgoletne prakse dobavljanja drv in hlodov ter občasnega vpisa nekaterih na volilni seznam.[77] Izpostavljen lažnim govoricam, se je Samec nekaj dni po začetku zbiranja podpisov po hišah, trgovinah in gostilnah odločil, da se umakne z vodilnih položajev v javnem življenju. Na začetku aprila 1886 je odstopil kot predsednik čitalnice[78] in kot župan (*Slovenec*, 12. 4. 1886), ni pa izstopil iz občinskega odbora. Položaja načelnika upravnega odbora korporacije iz solidarnosti z drugimi odborniki ni odložil. Skupno so skušali miriti duhove in najti sporazumno rešitev z nasprotniki, a zaman. Ti so 11. junija 1886 predložili upravnemu odboru peticijo, ki jo je podpisalo 130 članov korporacije. Ker odborniki niso videli izhoda iz zagate, ali zavrniti peticijo ali ji ugoditi v škodo drugih članov korporacije, so Maks Samec, Jožef Polak, Franc Fröhlich in Franc Eksler naslednjega dne, 12. junija, soglasno odstopili. Peti član odbora Franc Prohinar pa je zaradi mahinacij duševno zbolel.[79]

Ko so čitalniški odborniki na seji 10. aprila 1886 izvedeli za Samčevo odpoved, so jo obžalovali in takoj izbrali Josipa Močnika za njegovega naslednika (ZAL KAM 94). Drugače je bilo pri županstvu in korporaciji. Ker člani nasprotujočih si taborov niso mogli najti kompromisa, je do volitev novih vodstev preteklo okoli devet mesecev. Ker po Samčevem odstopu s funkcije župana odbornikom ni uspelo doseči soglasja glede nadomestnega župana, ga je na predlog okrajnega glavarja dr. Karla Russa imenoval deželni zbor. Upokojeni tajnik okrajnega glavarstva Janez Troha je nato dva meseca, od 1. julija[80] do 8. avgusta, opravljal posle župana. Ker po volitvah v občinski zastop, ki so bile 10., 11. in 13. julija 1886 (*SN*, 17. In 19. 7. 1886),

74 Glej odstavek o novi pogodbi za kopanje čistilnega praška iz leta 1879, do katere je prišlo brez javne licitacije zakupa. Če bi bila, bi ga lahko izdražil nekdo od teh, ki so se 20. 8. 1979 pritožili deželnemu zboru. Ker je ostal praznih rok, je krivil predvsem Samca za zamujen posel in dobiček in je iz zamere ščuval druge proti njemu.

75 Po lastni izjavi v *Slovencu* z dne 14. 8. 1886 je bil avtor dopisa Janez Murnik.

76 Po Samčevem odstopu sta najprej Janez Troha dva meseca, nato pa Franc Ferlinc štiri mesece in pol delovala kot nadomestna župana. Za opravljanje svoje službe je slednji zahteval 315 gld. Občinski odbor mu je hotel priznati le enako plačo kot Samcu (400 gld na leto), to je 145 gld za štiri mesece in pol (Dopis župana Fišerja deželnemu zboru z dne 5. 8. 1887 (ARS, AS 16, š. 39)).

77 Dopis okrajnega glavarja dr. Russa predsedstvu deželnega zbora z dne 12. 6. 1886 (ARS, AS 16, š. 40).

78 Josip Močnik je na seji čitalniškega odbora 10. 4. 1886 prebral Samčevo odpoved (ZAL KAM 94).

79 Dopis upravnega odbora meščanske korporacije okrajnemu glavarstvu z dne 12. 6. 1886 (ARS, AS 16, š. 36).

80 Dopis deželnemu zboru 31. 5. 1886 (ARS, AS 16, š. 39).

Terezija Samec, rojena **Rodè**, naznanja z nepopisno žalostjo v svojem imenu, v imenu svojih mladoletnih otrok: **Bogomile, Dragatine** in **Maksa** in v imenu vseh sorodnikov, da je njihov iskreno ljubljeni soprog, oziroma oče in svak, gospod

dr. Makso Samec

praktični zdravnik, hišni posestnik, meščan in večletni župan v Kamniku, bivši deželni poslanec, vitez Fran Josipovega reda,

danes ob 1/4 4. uri popoludne po daljši bolezni, previden s svetstvi za umirajoče, v 45. letu dôbe svoje mirno v Gospodu zaspal.

Pogreb bode v sredo, dné 21. t. m. ob 4. uri popoludné iz hiše štev. 6. in 7. **na Šutni.**

Maše zadušnice bodo se darovale po raznih cerkvah.

Nepozabni pokojnik priporoča se v blag spomin.

V KAMNIKU, dné 19. avgusta 1889.

»Narodna Tiskarna« v Ljubljani.

Osmrtnica dr. Maksa Samca z dne 19. avgusta 1889. Njegova vdova jih je delila v spomin na umrlega moža. (Arhiv Mireta Dermelja, hrani njegova hči Miriam Stoppa.)

na katerih je bil Samec izvoljen za odbornika, odborniki tudi niso dosegli soglasja glede župana, je v času od 14. avgusta do 29. decembra vodil posle župana trgovec Janez Ferlinc.[81] Šele na volitvah 3. januarja 1887 je Kamnik dobil novega župana, hotelirja Franca Fišerja (*Slovenec*, 8. 1. 1887). 13. junija 1886, dan po odstopu upravnega odbora meščanske korporacije, je ključe od korporacijske blagajne in skrb za njeno premoženje začasno prevzelo okrajno glavarstvo. Tudi tu je notranje trenje občutno zavlačevalo volitve novega odbora. Za nedoločen čas so bili primorani prestaviti termin volitev, ki so bile predvidene za 10. avgust 1886. Tega dne so izvolili le odbor za sestavo že dolgo želenega statuta korporacije (*Slovenec*, 11. 8. 1886). Ko so se duhovi med meščani končno dovolj pomirili, so 5. marca 1887 izvolili nov upravni odbor, ta pa 13. marca 1887 za načelnika trgovca Janeza Murnika,[82] neutrudnega zagovornika zahtev duhovništva.[83] Kljub temu slednjim novo vodstvo korporacije ni ugodilo.[84]

Ker so na volitvah v občinski zastop 10. julija 1886 Samca znova izvolili za odbornika, se ni popolnoma umaknil iz kamniškega javnega življenja. Na sejah občinskega odbora leta 1877 se je zavzemal za bolj varno delovanje smodnišnice, za odstranitev najbolj nevarnih obratov iz bližine mesta in za nastavitev večjega števila vojakov, ki bi lahko gasili. 14. septembra 1887 je odbor odobril njegov predlog, da znova zaprosi deželni zbor za nastavitev živinozdravnika v Kamniku. Aktivno se je udeleževal še posvetovanj za gradnjo vodovoda, a pri izpeljavi decembra 1888 zgrajenega vodovoda do vodnjaka na Glavnem trgu ni več sodeloval (ZAL KAM 102). Sčasoma je utihnil in se umaknil iz javnega življenja. Imel je več časa za svojo družino in zdravniško prakso, v kateri se je predano posvečal svojim pacientom. 21. februarja 1889 je celo razširil svoj delokrog s prevzemom zdravniške oskrbe v ubožnici in hiralnici v Komendi (*ODZ* 1889: Poročilo), a žal

81 Dopis Janeza Ferlinca županstvu z dne 8. 8. 1887 (ARS, AS 16, š. 39).

82 Dopis župana Franca Fischerja deželnemu zboru z dne 14. 3. 1887 (ARS, AS 16, š. 39).

83 Glej dvostransko tiskano izjavo Janeza Murnika brez datuma, verjetno okrog 17. 6. 1886 (ARS, AS 16, š. 40), in njegov anonimni dopis v *Slovencu* z dne 22. 7. 1886.

84 V osnutku novega statuta kamniške korporacije z dne 17. 12. 1887 piše, da frančiškanski samostan, župnija, kaplanija in mežnarija niso člani korporacije, pač pa ima frančiškanski samostan pravico do sekanja drv in hlodov v Bistriškem gozdu, preostali trije pa lahko dobivajo drva in hlode po isti ceni kot meščani (ARS, AS 16, š. 39).

Terezija Samec z otroki leta 1903. Od leve proti desni: hči Draga z možem Gottfriedom Leskovicem, sin Maks, hči Bogca z možem Albertom Martinčičem. (Arhiv družine Peterlin, hrani avtorica.)

ne za dolgo. Ko je nekega deževnega dne v avgustu 1889 močno prehlajen in utrujen ležal doma na zofi, se je pri njem oglasil čisto obupan kmet in ga rotil, naj pride pomagat njegovi ženi, ki ne more roditi in bo brez zdravniške pomoči umrla. Usmiljeni Samec se je dal pregovoriti in odšla sta na oddaljeno kmetijo. Po uspešnem porodu se je do kože premočen in na smrt utrujen vrnil domov in se tak, kot je bil, ulegel na zofo in zaspal. Ko se je zbudil z visoko vročino, mu je bilo takoj jasno, da ima pljučnico in da bo umrl (Draga Leskovic). Popoldne 19. avgusta 1889 je po neuspešnem boju proti smrtonosni bolezni v 45. letu starosti veliko premlad umrl. Zapustil je obupano ženo in tri mladoletne otroke, stare petnajst, osem in šest let. Njegov pogreb 21. avgusta na kamniških Žalah[85] je bil *»veličasten«, »kakršnega Kamnik še ni videl«* (Stiasny 1894: 173). V dolgem sprevodu je bil poleg sorodnikov, prijateljev, sotrudnikov in pomembnih osebnosti iz javnega življenja (*Slovenec*, 24. 8. 1889) gotovo tudi marsikateri nasprotnik. V časopisih *Dom in svet* in *Slovenski narod* je 20. 8. 1889 izšel nekrolog, v slednjem pa dan pozneje še pesem Nagrobna kita pesnika Antona Medveda (*Dom in svet,* 20. 9. 1889; *SN*, 20. in 21. 8. 1889). V izredno pohvalnem opisu njegovega življenja in delovanja so obžalovali njegovo izgubo: *»Prerano umrli Samec [je bil] rodoljub prve vrste, Slovan z dušo in telesom. V najhujših časih bil je vedno kremenit značaj, odločen in dosleden.« … »Stekel [si je] zasluge, ki bodo ostale kot trajen spomenik, dokler bode stalo mesto Kamnik«* (*SN*, 20. 8. 1889).

85 Pokopan je bil v grobnici družine Rode, v katero je dala njegova vdova postaviti njegov nagrobnik. Grobnico so pred 2. svetovno vojno porušili zaradi razpok, ki bi se jih dalo po mnenju očividcev popraviti. Danes na grobu stoji le še nagrobni kamen.

Epilog

Po Samčevi smrti so tudi njegovi nasprotniki sčasoma začeli ceniti njegove zasluge za Kamnik. Celo *Slovenec*, ki je leta 1886 hudo udrihal po njem, mu je ob 50. obletnici smrti posvetil pohvalen članek, v katerem piše: *»Zaslužni župan se pri svojem delu za napredek mesta ni ustrašil nobenih težav, ampak je šel po ravni poti naprej. Samo na ta način je lahko v zastarelih kamniških purgarskih razmerah izvršil toliko del in povzdignil Kamnik med naša najlepša mesta«* (*Slovenec*, 20. 8. 1939). Čeprav je bilo Samčevo županovanje med *»najbolj uspešnimi in naprednimi, tako v gospodarskem kot v širšem pogledu«* (Torkar 1996: 81), danes o Samcu samem v mestu ni nobenega sledu. Tablo na steni prekopa, na kateri je pisalo »Samčev predor«, so pri prenovi prekopa v 1990. letih odstranili, a je niso več pritrdili nazaj, kakor da bi se je sramovali. Nazaj so pritrdili samo tablo z letnico njegovega nastanka »1882«. Samčevo ime najdemo le še na nagrobnem kamnu na kamniških Žalah. Tudi to bo po moji smrti izginilo, ker ne bo nikogar več, ki bi plačeval najemnino za grob, v katerem so poleg njega pokopani še žena Terezija, sin Maks Samec ml. in vnukinja Terezija Samec.

Samčeva družina je po njegovi smrti ostala v Kamniku v domači hiši na Šutni 6 in 7. Terezija Samec ni dobivala nobene pokojnine po umrlem možu, a dohodki od posesti, ki jo je podedovala po svojih starših, in finančna pomoč brata Jožefa Rodeta ml. so njej in njenim otrokom omogočili dostojno življenje. Od leta 1891 naprej je Terezija Samec z otroki predvsem zaradi šolanja sina Maksa, ki je začel obiskovati gimnazijo, med šolskim letom bivala v Ljubljani. V Kamnik se je družina vračala tako pogosto, kot je mogla, in tu preživljala vse praznike in počitnice. Terezijin brat Jožef Rode ml. ji je leta 1897 posodil 14.400 kron[86] za doto starejše hčere Bogce, ki je bila predpogoj vojaške oblasti za poroko z nadporočnikom Albertom Martinčičem (OESTA), ki kot sin kamniškega žandarja Franca Martinčiča ni imel lastnega premoženja. Ker je bila Terezija pri bratu vedno bolj zadolžena, mu je 4. aprila 1900 prodala svojo hišo za 24.000 kron z zagotovilom, da lahko še naprej biva v njej. Čeprav ta denarja ni potreboval, jo je bil pet mesecev pozneje primoran prodati (ZAL KAM 109, š. 44). Terezija se v Kamnik ni več vračala, razen na možev grob in na kratke obiske k sorodnikom in prijateljem iz otroških let. Izguba doma je bila preveč bridka (Draga Leskovic).

Spisi dr. Maksa Samca

Črtica o vplivu podnebja za človeški organizem in razvitje njegovih bolezni. V: *LMS = Letopis Matice Slovenske*, 1871. Letnik 3. 221–238.

Kanibalizem. V: *LMS*, 1876a. Letnik 8. 144–153.

Možgani. V: *LMS*, 1876b. Letnik 8. 91–125.

Noga pri Kitajcih. V: *Zora*, 1874. Letnik 3/18. 315–317.

Spektralna analiza. V: *LMS*, 1871. Letnik 3. 257–282.

Vpliv vpijanljivih pijač na posamezni človeški organizem in na človeško društvo v obče. Ljubljana: Matica Slovenska, 1880. 42.

Prevodi dr. Maksa Samca

Dr. Hanns KUNDRAT, 1873: *Anatomične table za nagledni poduk v ljudskih in srednjih šolah.* Ljubljana: Deželni šolski svet.[87]

Ivan TURGENJEV, 1870: *Dim*. Graz: Samozaložba.

Ivan TURGENJEV, 1876: *Pomladanski valovi.* Ljubljana: Narodna tiskarna.

Arhivski viri

ADP = Arhiv družine Peterlin, hrani avtorica.

ADP: fotografije.

ADP: *Rodbinska spominska knjiga [Samcev],* zbrala in uredila Maks Goričar (do l. 1939) in Maks Samec st. [iz Maribora] (do l. 1946). Tipkopis.

AMD = Arhiv Mireta Dermelja, hrani njegova hči Miriam Stoppa: osmrtnica.

ARS = Arhiv Republike Slovenije,

ARS AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko 1781–1918, š. 36, 39 in 40.

ARS AS 68, Društvena pravila po katastrih 200–335.

OESTA = Österreichisches Staatsarhiv, Kriegsarchiv: Personalna mapa Albert Martinčič.

ZAL = Zgodovinski arhiv Ljubljana,

ZAL KAM 15, Okrajno sodišče Kamnik, š. 164: Testamenti, ženitne in izročilne pogodbe.

Oporoki Jožefa Rodeta st. s 30. 7. 1882 in Jožefe Rode s 4. 4. 1883.

ZAL KAM 94, Narodna čitalnica v Kamniku, š. 1: Zapisnik tajnikov 1872–1894.

ZAL KAM 102, Občina Kamnik 1826–1956, š. 236: Zapisniki sej občinskega odbora.

ZAL KAM 109, š. 9, Notariat Kronabethvogl: kupoprodajna pogodba z dne 27. 11. 1876; š. 44, Notariat Schmidinger: kupoprodajni pogodbi z dne 4. 4. 1900 in z dne 17. 9. 1900.

ZAL KAM 112, š. 1 (MF 55), Osnovna šola Frana Albrechta, Kamnik: Šolska kronika 1882–1907.

Literatura

ALZ = Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 1870. Letnik 43/243 (24. 10.). Dostopno na dlib.si.

ALZ, 1871. Letnik 44/140 (21. 6.). Dostopno na dlib.si.

Dr. Rudolf ANDREJKA, 1960: Samec Maks st. V: *SBL* III. Ljubljana: ZRC SAZU. 195.

Neven BORAK et al., 2005: *Slovenska novejša zgodovina 1,* 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jože BERLEC, 1982: *Kronika ob 100-letnici Gasilskega društva Kamnik: 1882–1982*. Kamnik: Gasilsko društvo.

Zmago BUFON, 1964: Biologija. V: *Slovenska Matica 1864–1964.* Ur. France Bernik. Ljubljana: Slovenska matica. 334–379.

Chronik der Elektrotechnik, Jahr 1883. Dostopno na https://www2.vde.com/wiki/chronik_2016/Wiki-Seiten/Jahreszahl_1883.aspx (dostop 14. 8. 2023).

Dr. Albert ČEBULJ, Majda ŽONTAR in Samo VREMŠAK, 1982: *Lira 1882–1982. Katalog k razstavi.* Kamnik: Kulturni center Kamnik.

Dom in svet, 1889. Letnik 2/9 (20. 9.). Dostopno na dlib.si.

Festschrift des Vereines der Ärzte in Krain anlässlich seines 25jährigen Bestandes (1861–1886), 1886. Ur. društveno vodstvo. Ljubljana: Samozaložba. Dostopno na dlib.si.

Gesetz vom 14. Mai 1869. V: *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich,* 1869. Letnik 21/39 (20. 5.). 277–288. Dostopno na alex.onb.ac.at (dostop 15. 7. 2023).

Internationale elektrische Ausstellung. V: *Das Vaterland,* 1883. Letnik 24/225 (17. 8.). Dostopno na anno.onb.ac.at.

Kamnik se spominja vzornega župana. Ob petdesetletnici smrti zdravnika dr. Maksa Samca. Kamnik 18. avgusta. V: *Jutro*, 1939. Letnik 20/193 (20. 8.). Dostopno na dlib.si.

Marija KLOBČAR, 1998: *Kamničani.* Ljubljana: ZRC SAZU.

LMS = Letopis Matice Slovenske, 1871. Letnik 3. 3–9. Dostopno na dlib.si.

ODZ = Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 1883–1889. Dostopno na dlib.si.

ODZ, 1883. Letnik 23/13 (17. 10.), 14 (19. 10.), 15 (20. 10.).

ODZ, 1884. Letnik 24/1 (9. 9.), 4 (23. 9.), 5 (Poročilo: 68–70), 8 (7. 10.), 12 (16. 10.).

ODZ, 1885. Letnik 25/1 (25. 11.).

ODZ, 1886. Letnik 25/15 (16. 1.) 19 (22. 1.).

ODZ, 1886. Letnik 26/6 (28. 12.).

ODZ, 1887. Letnik 26/15 (22. 1.).

ODZ, 1887. Letnik 27/2 (30. 11.), 7 (20. 12.).

ODZ, 1888. Letnik 29/4 (Priloge: št. 57).

ODZ, 1889. Letnik 30/5 (Poročilo: 184).

Österreichischer Medizinal-Schematismus, 1874. Ur. dr. Karl Czuberka in dr. Gottlieb Kraus. Wien: Samozaložba. Dostopno na onb.digital.

Oesterreichischer Medizinal-Schematismus für 1879, 1879. Ur. Christian Ludwig Praetorius. Wien: Samozaložba. Dostopno na onb.digital.

Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dve sto letih. V: *Kamniški zbornik* 1. 51–110. Dostopno na dlib.si.

Dr. Ivan PINTAR, 1925–1932a: Grbec Marko. V: *SBL* I. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 245–247.

Dr. Ivan PINTAR, 1925–1932b: Lipić (Lippich) Fran Viljem. V: *SBL* I. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 673–674.

Pavel PLESNIČAR, 1949: Poklukar, Josip. V: *SBL* III. Ljubljana: ZRC SAZU. 425–427.

Peter RADICS, 1883: *Geschichte der Rohrschützen-Gesellschaft des k. k. priv. Landes-Hauptschießstandes Laibach*. Ljubljana: Rohrschützen-Gesellschaft.

86 Leta 1892 je krona zamenjala goldinar: 1 gld = 2 kroni.

87 *Vestnik*, 1873.

M. RANT, 1882: Slavnim županstvom na Kranjskem v preudarek. V: *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 40/33 (16. 8.). Dostopno na dlib.si.

Sandi SITAR, 1993: *Jožef Stefan, pesnik in fizik.* Ljubljana: Založba Park.

Slavjanska čitalnica v Trstu. Dostopno na https://www.sistory.si/11686/939 (dostop 10. 8. 2023).

Slovenec, 1877–1889. Dostopno na dlib.si.

Slovenec, 1877. Letnik 5/6 (16. 1.).

Slovenec, 1879. Letnik 7/94 (26. 8.).

Slovenec, 1880. Letnik 8/84 (3. 8.).

Slovenec, 1882. Letnik 10/100 (7. 9.), 127 (11. 11.).

Slovenec, 1883. Letnik 11/64 (2. 6.).

Slovenec, 1886. Letnik 14/82 (12. 4.), 164 (22. 7.), 181 (11. 8.), 184 (14. 8.).

Slovenec, 1887. Letnik 15/5 (8. 1.).

Slovenec, 1889. Letnik 17/193 (24. 8.).

Slovenec, 1889. Letnik 67/189 (20. 8.).

SN = Slovenski narod, 1870–1889. Dostopno na dlib.si.

SN, 1870. Letnik 3/57 (17. 5.).

SN, 1873. Letnik 6/170 (26. 7.).

SN, 1879. Letnik 12/128 (6. 6.), 130 (8. 6.).

SN, 1880. Letnik 13/116 (23. 5.), 211 (15. 9.).

SN, 1882. Letnik 15/155 (10. 7.), 238 (17. 10.), 252 (3. 11.), 277 (3. 12.), 283 (11. 12.), 288 (16. 12.), 298 (30. 12.).

SN, 1883. Letnik 16/75 (3. 4.), 102 (5. 5.), 128 (7. 6.), 135 (5. 7.), 132 (12. 6.), 143 (25. 6.), 144 (26. 6.), 160 (16. 7.), 161 (17. 7.), 165 (21. 7.), 209 (13. 9.), 212 (17. 9.), 242 (22. 10.).

SN, 1885. Letnik 18/219 (26. 9.).

SN, 1886. Letnik 19/155 (12. 7.), 160 (17. 7.), 161 (19. 7.), 171 (30. 7.).

SN, 1889. Letnik 22/190 (20. 8.), 191 (21. 8.).

Franjo SMERDU, 1964: Zdravstvo. V: *Slovenska matica 1864–1964*. Ur. France Bernik. Ljubljana: Slovenska matica. 380–388.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: Samozaložba.

Branko C. ŠUŠTAR, 1992: Prispevek frančiškanov h kamniškemu ljudskemu šolstvu. V: *500 let frančiškanov v Kamniku.* Kamnik: Kulturni center. 77–101.

Zora TORKAR, 1996: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni. Najpremožnejši meščani v drugi polovici 19. stoletja.* Kamnik: Kulturni center Kamnik.

Mestibor TREBANJEV, 1919: Iveri iz najstarejše čitalniške kronike. V: *Kamničan* 1/1 (7. 9.). 1–2. Dostopno na dlib.si.

UT = Učiteljski tovariš, 1870–1888. Dostopno na dlib.si.

Učiteljski tovariš, 1879. Letnik 19/19 (1. 10.), 22 (15. 11.).

Učiteljski tovariš, 1880. Letnik 20/16 (15. 8.).

Učiteljski tovariš, 1881. Letnik 21/21 (1. 11.).

Učiteljski tovariš, 1882. Letnik 22/15 (1. 8.).

Učiteljski tovariš, 1883. Letnik 23/18 (15. 9.).

Učiteljski tovariš, 1884. Letnik 24/19 (1. 10.).

Učiteljski tovariš, 1885. Letnik 25/16 (15. 8.).

Učiteljski tovariš, 1888. Letnik 28/16 (15. 8.).

Vlado VALENČIČ, 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani. V: *Kamniški zbornik* 3. 69–103. Dostopno na dlib.si.

Vlado VALENČIČ, 1968: O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma. V: *Zgodovinski časopis* 22. 225–260. Dostopno na dlib.si.

Vestnik, 1873. Letnik 1/4. 64. Dostopno na dlib.si.

Zakon z dne 5. avgusta 1887, s katerim se uvaja samostojna deželna naklada na porabo žganih opojnih pijač. V: *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko,* 1887. Letnik 39/18 (17. 9.). Dostopno na dlib.si.

Ivan ZIKA: Kamniške anekdote, 1959. V: K*amniški zbornik* 5. 278. Dostopno na dlib.si.

Zvonka ZUPANIČ SLAVEC, 2017: Z*godovina zdravstva na Slovenskem.* Ljubljana: Slovenska matica.

Ustni viri

Dragomila (Draga) Leskovic, roj. Samec.

Mirko (Mire) Dermelj.

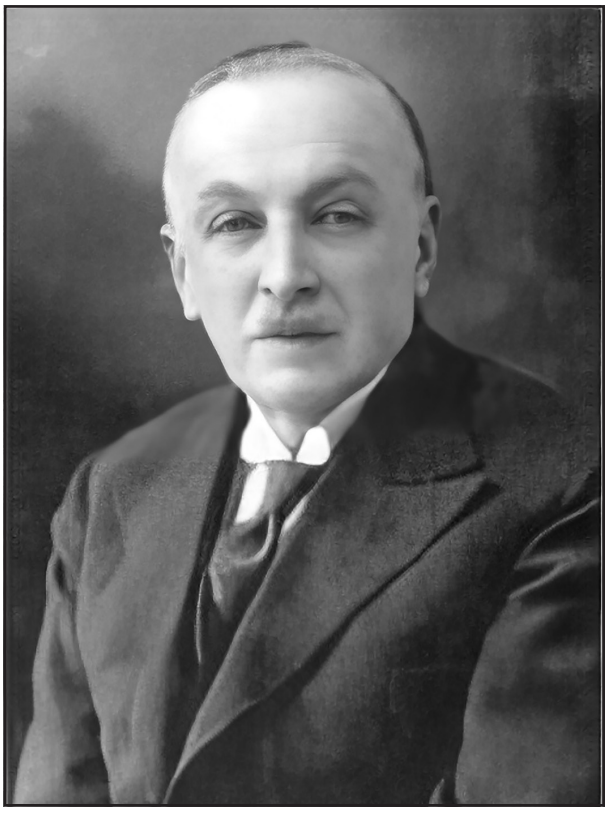
Vojteh Cestnik[1]
Mirje 2, Ljubljana
vojteh.cestnik@vf.uni-lj.si

Demeter Sadnikar[2]
Usnjarska cesta 26, Kamnik
msadnikar@gmail.com

Kamniški veterinarji iz družine Sadnikar

Članek obravnava veterinarsko delo Josipa Nikolaja Sadnikarja kakor tudi njegov muzej, ustanovljen leta 1893, ki je danes največja zasebna zbirka umetnostnih in starinskih predmetov na Slovenskem. Opisana sta tudi delo njegovega sina in vnuka, prav tako veterinarjev, in sedanje stanje muzeja.
Ključne besede: Josip Nikolaj Sadnikar, veterinarji iz Sadnikarjeve družine, Sadnikarjev muzej

The article deals veterinary work of Josip Nikolaj Sadnikar, as well his museum established in 1893, which is the largest private collection of art and antique objects in Slovenia. The work of his son and grandson, as well as veterinarians and the current state of museum, are also described.
Keywords: Josip Nikolaj Sadnikar, veterinarians from Sadnikar family, Sadnikar museum

Josip Nikolaj Sadnikar (Arhiv družine Sadnikar)

1 Uvod

Ni ravno pogosto, da bi enak poklic opravljali trije rodovi zapored, vendar se je to zgodilo v kamniški družini Sadnikar. Za Josipom Nikolajem sta veterinarski poklic opravljala njegov sin Demeter, ki so ga klicali Meto, in vnuk, prav tako Demeter ali Majk. 5. decembra 2023 je minilo 160 let od rojstva Josipa Nikolaja, človeka s širokim obzorjem strokovnega znanja, splošne humanistične razgledanosti in umetniške nadarjenosti, 5. avgusta pa 130 let od ustanovitve njegovega muzeja.

2 Mladost in šolanje Josipa Nikolaja Sadnikarja

Josip Nikolaj Sadnikar se je kot sedmi otrok in peti sin rodil 5. decembra 1863 v Ljubljani, na Svetega Petra cesti (danes Trubarjevi) št. 13, materi Johani, rojeni Wohlmut, in očetu Valentinu, pasarskemu mojstru in pozlatarju. Mati je bila hči gostilničarja Maksa Wohlmuta, Čeha, lastnika gostilne Pri Pemu na Tržaški cesti. V gostilno je občasno zahajal France Prešeren in na listke, ki jih je zatikal Johani in sestri Tereziji v žepe, pisal hudomušne verze. Vendar je prababica sedanjega rodu, ki skrbi za Sadnikarjev muzej, vse te zapise zavrgla, ker so se ji zdeli neprimerni.[3]

Josip Nikolaj je bil velik slikarski talent, podobno kot dve leti starejša prijatelja Ferdo Vesel - Ferko (1861–1946) in Ivana Kobilica (1861–1926). Med druženjem s slednjo se je Josip Nikolaj zaljubil v njeno mlajšo zgodaj umrlo sestro Fani. Očitno te nesrečne ljubezni ni nikoli povsem prebolel, saj je imel njen portret obešen v spalnici.[4]

Po osnovni šoli in šestih razredih gimnazije je leta 1882, pri 19 letih, odšel na študij veterinarske medicine na Dunaj, za kar je dobil deželno štipendijo.[5] Dunajska veterinarska šola je pričela delovati leta 1765 in je nekajkrat spremenila program in trajanje izobraževanja. Od 1852 do 1896 se je imenovala K. k. Militär Thierarzney-Institut, ker je sodila pod vojno ministrstvo, v njegovem okviru je ostala do razpada monarhije. V obdobju 1871/72–1897/98 je veljalo, da so kandidati za vpis morali dokončati 6 razredov gimnazije, realke ali druge ustrezne srednje šole in opraviti sprejemni izpit. Za civilne slušatelje je študij trajal 3, za vojaške pa 2 leti. Precej kasneje, ko je Josip Nikolaj že več kot desetletje opravljal svoj poklic, je bila za vpis na šolo potrebna opravljena matura, šola je postala visoka šola in je dobila pravico podeljevati doktorate.[6]

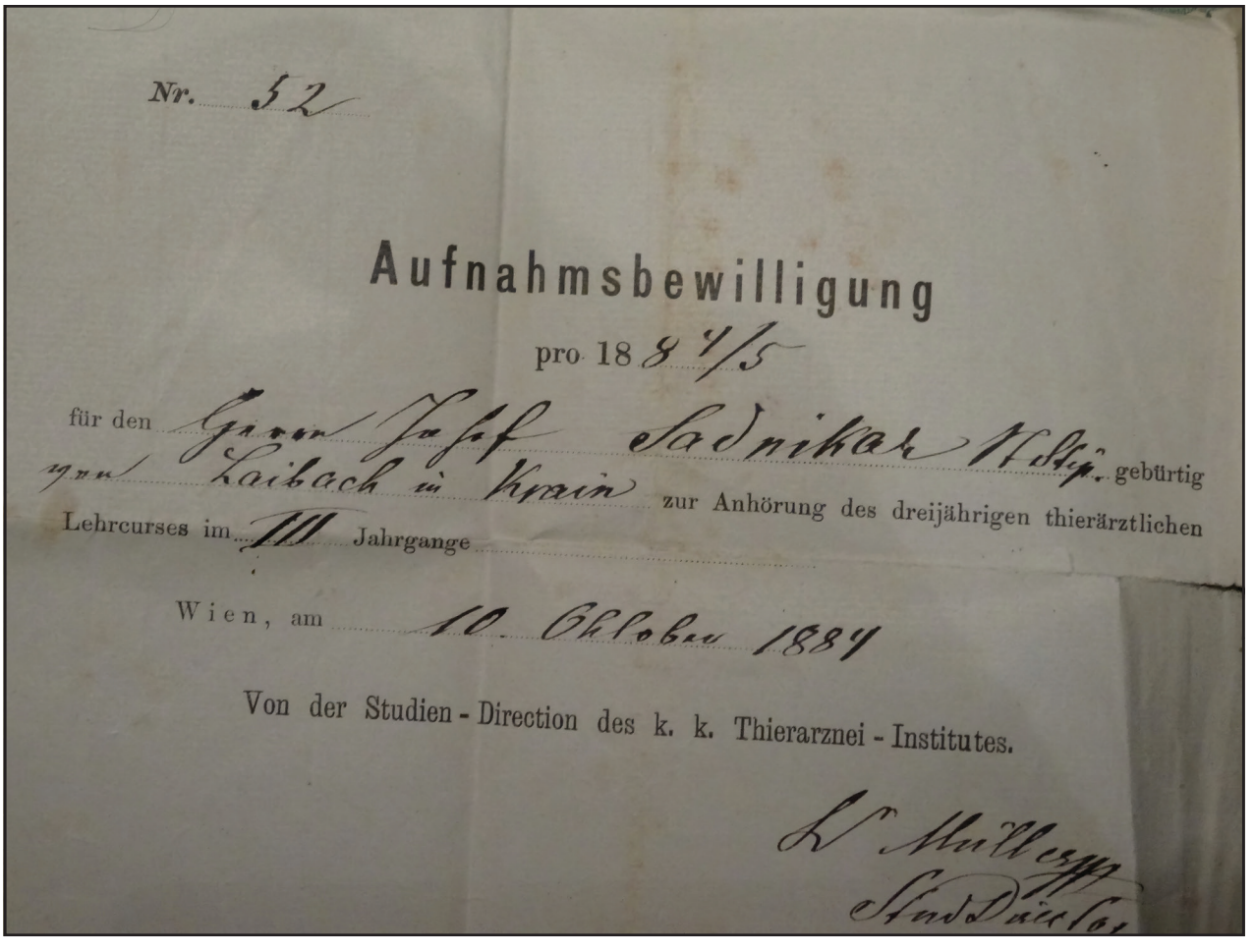
O študiju Josipa Nikolaja na Dunaju nimamo kaj dosti podatkov. Poleg deželne štipendije si je pomagal s prodajo starinskih predmetov, očetovimi darili. Živel je skromno študentsko življenje, večkrat je jedel samo enkrat dnevno. Nedvomno je bil dober študent, saj ima diploma datum izdaje 30. januar 1886, kar pomeni, da je študij dokončal po treh letih in pol, dva me-

1 Zaslužni profesor Univerze v Ljubljani v pokoju, dr. vet. med.
2 Demeter Sadnikar, dr. vet. med., upokojenec.
3 Cestnik 2022. Zadnikar M., spletni podatek. Dolgan, Fridl, Volk 2014. 171–172.
4 Veterinar, ki je zbral čudovito zbirko starin, spletni podatek.
5 Vulikić 2005. 12. Cestnik 2022.
6 Stefančič 1966. 86. Stefančič 1969a. 7–16. Stefančič 1969b. 93–105.

Oče Valentin in mati Johana, rojena Wohlmut (Arhiv družine Sadnikar)

Nr. 52

Aufnahmsbewilligung

pro 18 84/5

für den Herrn Josef Sadnikar Hilfsp. gebürtig

aus Laibach in Krain zur Anhörung des dreijährigen thierärztlichen

Lehrcurses im III Jahrgange

Wien, am 10. Oktober 1884

Von der Studien-Direction des k. k. Thierarznei-Institutes.

Dovoljenje za obiskovanje predavanj v 3. letniku študija (Arhiv družine Sadnikar)

Sadnikarjeva diploma dunajske živinozdravniške šole (Arhiv družine Sadnikar)

seca potem, ko je dopolnil 22 let. Vendar je ob študiju uspel v prostem času obiskovati slikarsko akademijo, kar sta mu uredila Anton Ažbe in Ferdo Vesel. Učil se je tudi igranja na flavto in našel čas za delovanje v društvu Zedinjena Slovenija.[7]

3 Službovanja v Ljubljani, Radovljici in Črnomlju

V skladu z zakonom iz leta 1868 je bila veterinarska služba organizirana pri deželnih vladah in pri okrajnih glavarstvih. Odredba iz leta 1882 je določala, da je okrajni veterinar zdravstveni uradnik okrajnega glavarstva neposredno odgovoren glavarju in kot strokovni izvedenec v veterinarskih zadevah opravlja nadzor nad zdravjem domačih živali, nad prometom z živino, posebej na sejmih in pri transportu po železnici, nad klanjem živali in prometom z mesom ter nad podkovanjem konj. V njegovo področje dela sta sodila tudi nadzor nad veterinarskim poslovanjem občin, izvajanjem veterinarske prakse in nadzor nad konjači in konjačijami. Lahko je opravljal tudi zasebno prakso, vendar ni smelo trpeti uradno delo. V letu izida omenjene uredbe je deželna vlada sicer povečala število okrajnih veterinarjev, a so bili nekateri zadolženi za delo še v sosednjih okrajih. Okrajni veterinar v Kranju je opravljal delo tudi v Kamniku in Radovljici.[8]

Kmalu po prejemu diplome se je Josip Nikolaj v prvih dneh februarja 1886 vrnil domov. Do konca aprila istega leta je opravljal pripravništvo na deželnem glavarstvu v Ljubljani in se seznanil z veterinarskim administrativnim delom. Pričel je kupovati starinske predmete, kar ga je navdušilo že v dijaških letih ob delu v očetovi delavnici.[9]

Po končanem pripravništvu je bil dodeljen v Radovljico, kjer je dobil pisarno, pomočnika, ki je skrbel za pokop poginule živine, in kočijaža za vožnjo po terenu. Obiskal ga je Ferdo Vesel, skupaj sta hodila po vaseh, opazovala stare šege in zbirala starine.[10]

Ob koncu 19. stoletja so živini na področju današnje Slovenije grozile različne kužne bolezni, nekatere med njimi v svetu še danes povzročajo velike gospodarske

7 Vulikić 2005. 28–30, 119–122.

8 Stefančič 1966. 73–74, 81.

9 Vulikić 2005. 29–30.

10 Vulikič 2005. 37–40.

škode. To so bile predvsem: slinavka in parkljevka, vranični prisad ali antraks, rdečica pri prašičih, svinjska kuga, steklina, kužna pljučnica govedi, sramna kuga konj, šumeči prisad, smrkavost konj, ovčje osepnice, mehurčasti izpuščaj žrebcev in kobil ter mehurčasti izpuščaj govedi. Boleznim so preprečevali širjenje ali jih izkoreninili predvsem z administrativnimi ukrepi, kot so bili prepoved prodaje živine, klanja in uživanja mesa, obvezna zakopavanja poginulih živali, karantene, zapiranje določenih območij, pa tudi usmrtitve obolelih in sumljivih živali. Goveja kuga, strah in trepet evropskih rejcev govedi in drobnice v prejšnjih stoletjih, je na slovenskem ozemlju zadnjikrat razsajala v letu 1879.[11]

V začetku pomladi 1887 so Josipa Nikolaja prestavili v Črnomelj, kjer je grozil vdor goveje kuge s Hrvaške. Na novem službenem mestu je uspešno vzpostavil sanitarni kordon in preprečil vdor te nevarne bolezni na Kranjsko. Kot navaja Vulikić se je v času svojega službovanja srečal tudi z nekaterimi od prej navedenih bolezni, pa tudi z zajedavskimi boleznimi, npr. s trihinelozo, trakuljavostjo, garjami in metljavostjo. Poleg administrativnega dela je zdravil živino, poučeval kmete o krmljenju, pridelavi zdravega mleka in o osnovah higiene pri reji živine. Tudi tu ga je obiskal Ferdo Vesel, ki je dosegel diplomo akademskega slikarja, ostal pri njem dalj časa, slikal po okolici in zanj kupoval predmete.[12]

4 Živinozdravniško delo Josipa Nikolaja Sadnikarja v Kamniku

V juniju 1889 je Josip Nikolaj odšel na dopust v Ljubljano, kjer je v realki imela razstavo Ivana Kobilica. Udeležil se je velike slovesnosti ob odkritju spomenika Valentinu Vodniku in se včlanil v Klub fotografov amaterjev, ustanovljen ob 50-letnici izuma fotografije.[13] V *Slovenskem narodu* je bil 18. junija v rubriki Domače stvari objavljen kratek razpis: »*Za Kamniški okraj razpisano je mesto okrajnega živinozdravnika s plačo po XI. razredu. Prošnje do 10. julija t. l.*«[14] Ker je bil Kamnik blizu Ljubljane in domačih, se je Josip Nikolaj odločil, da bo zaprosil za novo službo. Verjetno zato, ker je uspešno preprečil vstop goveje kuge na Kranjsko, mu je deželni veterinar Johann Wagner odobril prošnjo.[15]

1. avgusta 1889 je Josip Nikolaj po nekajurni vožnji s kočijo prispel v Kamnik kot prvi živinozdravnik tega okraja. Kamniški okraj s sodnima okrajema Brdo in Kamnik[16] je takrat obsegal Tuhinjsko dolino, Trojane, segal do Save, v Črnučah mejil na Ljubljano, v Lahovčah na kranjski okraj in segal od Vodic do vrhov Kamniških planin.[17] Okrajno glavarstvo, kjer je bil tudi urad okrajnega veterinarja, je bilo v hiši Meščanske korporacije. Pri administrativnem delu je Josipu Nikolaju pomagala uradnica glavarstva, za prevoz sta bila zadolžena in s strani glavarstva plačana dva lastnika

11 Stefančič 1966. 29–67.
12 Vulikić 2005. 30–67.
13 Vulikić 2005. 40–51.
14 Slovenski narod, 18. 6. 1889.
15 Vulikić 2005. 40–51.
16 Stefančič 1966. 71.
17 Vulikić 2005. 53.

Izrezljani konj (Last družine Sadnikar)

kočij.[18] V pomoč je dobil tudi konjača, s katerim sta uredila grobišče poginulih živali na Krtini.[19]

Do Sadnikarjevega prihoda v Kamnik so živino zdravili domači živinozdravniki, kot jih imenuje Vulikić. To so bili kovači in kmečki sinovi, ki so uspešno končali enoletno šolanje na Živinozdravski in podkovski šoli v Ljubljani, delujoči od 1850 do 1881. Glede na opravljene izpite so dobili naziv podkovski kovač, živinozdravniški pomočnik ali podkovski kovač živinozdravilec. Za slednje avtorji najpogosteje uporabljajo nemško spačenko/izposojenko kuršmit. Ti so dosegli najvišji status izobraževanja in so imeli pravico podkovati živino, jo zdraviti, pomagati pri porodih, pa tudi pregledovati živino pred zakolom in meso po zakolu. Podkovski kovači so lahko samo podkovali živino, živinozdravniški pomočniki pa zdravili živino in opravljali pregled klavne živine in mesa. V času delovanja šole se je iz kamniškega okraja vpisalo najmanj 19 učencev, od katerih so štirje postali podkovski kovači živinozdravilci, osem pa živinozdravniški pomočniki. Z letom 1882 se je šola preoblikovala v Podkovsko šolo, vendar so poleg podkovstva učili tudi pregled klavne živine in mesa. Iz kamniškega okraja se je do 1. svetovne vojne usposobilo 25 kandidatov za podkovstvo ter pregled klavne živine in mesa, 3 samo za podkovstvo, 1 pa le za pregled klavne živine in mesa. Na šoli pa je bilo možno opravljati izpit iz podkovstva tudi brez predhodnega obiskovanja pouka in iz kamniškega okraja je v tem času izpit opravilo 43 kovačev.[20] Koliko podkovskih kovačev živinozdravilcev, podkovskih kovačev in živinozdravniških pomočnikov je delalo v času Sadnikarjevega službovanja, ne vemo, vsi pa so sodili pod njegovo pristojnost. Seveda pa so delovali tudi razni mazači in samooklicani zdravilci živali. Vulikić navaja Sadnikarjev spor z enim izmed njih, ki je zdravil kravo tako, da ji je pod kožo zavlekel česen, žival pa je poginila.[21] Skoraj zagotovo je bilo še vedno precej primerov »zdravljenja« živali z uroki, s polaganjem rok in drugimi vražjevernimi postopki. Iz ohranjene kore-

18 Cestnik 2022.
19 Kamniško-komendski biografski leksikon, spletni podatek.
20 Zapisniki Podkovske šole.
21 Vulikić 2005. 129.

Sadnikarjev cepilni kovček (Last družine Sadnikar)

spondence izvemo, da je Josip Nikolaj morda raje, kot da bi iskal sodelavce med kuršmiti in pomočniki, sam izšolal mlade, spretne in obetavne gospodarje, da so pomagali živalim predvsem pri porodih.[22]

Prav na Kamniškem je delovalo nemajhno število t. i. rezarjev, obrtnikov, ki so se ukvarjali s kastracijo oziroma sterilizacijo gospodarskih živali. Obrt se je kot družinska dejavnost prenašala iz roda v rod, znotraj družine so tudi ohranjali skrivnost operativnih postopkov. Sinovi so se izučili obrti pri očetu, izpit pa so opravili pri uradnem veterinarju in pri tem kastrirali žrebca, bika in merjasca ter sterilizirali svinjo. Tudi Josip Nikolaj je izdal nekaj dovoljenj za opravljanje obrti.[23]

Sadnikarjevo živinozdravniško delo je obsegalo obiske bolne živine na kmetijah, poučevanje živinorejcev o pravilni reji in prehrani živine, pa tudi o vzdrževanju higiene hlevov in živine. Opozarjal je na nevarnost kužnih bolezni in uvajal cepljenja, predvsem proti svinjski rdečici, obiskoval sejme in s tem skrbel za prodajo zdrave živine. Ker je bilo planšarstvo še pomembna sestavina živinoreje, je neredko obiskoval kamniške planšarije. Pregledoval je meso v klavnicah in kmete opozarjal na nujnost uporabe mesa zdrave živine. Že leto po prihodu v Kamnik je prejel dekret deželne vlade o imenovanju v naziv višjega okrajnega živinozdravnika[24], kar je bilo priznanje njegovemu strokovnemu delu in prizadevanju. Njegova je tudi zasluga za ustanovitev mlekarske zadruge na Rovah leta 1901 ali 1902.[25] Kmetje so pogosto prihajali k njemu domov in ga prosili za zdravila. Ker se neredko niso znali izraziti, kaj je konju, je rezbar Lojze Kozjek izdelal kipec konja, na katerem so mu kmetje pokazali, kje konja kaj boli.[26]

22 Pismo 1990.
23 Prav tam.
24 Vulikić 2005. 55, 75, 84, 87. *Novice*, 1901.
25 Vulikić 2005. 129.
26 Cestnik 2022.

K njegovemu veterinarskemu delu sodi tudi izum zabojčka, narejenega iz lahkega, a čvrstega lesa, namenjenega shranjevanju brizg in drugih instrumentov, pa tudi raznih formularjev ali navodil ob obiskih kmetij. Zanj se je uveljavil izraz Sadnikarjev cepilni kovček.

Poleg tega je, verjetno s pomočjo nečakov, sinovoma sestre Kristine, farmacevtoma, sestavil nekaj zdravilnih praškov, ki sta jih prodajala nečaka v svojih lekarnah, Stanko Hočevar na Vrhniki, Slavko pa v Šiški v Ljubljani.[27] Oglasi so bili objavljeni predvsem v *Kmetovalcu*, v manjšem številu tudi *Ilustriranem Slovencu* in *Domovini*. S stališča današnjih znanj bi težko pozitivno ocenili dejansko učinkovitost vseh zdravil.

Glede na družinski spomin je Josip Nikolaj izdeloval tudi rdeče vino za konje in zeleno za govedo. Obe vrsti sta vsebovali arzen, ki je bil v tistih časih precej uporaben spodbujevalec, danes bi rekli doping.

Josip Nikolaj je bil na naborni komisiji spoznan za nesposobnega služenja vojaškega roka, zato so ga med 1. svetovno vojno mobilizirali kot civilista v zaledni vojaški službi. Dobil je nalogi pregledovati klavno živino in meso za vojsko na soški fronti in nakupovati seno za vojaške konje.[28]

Kot nam je znano, je Josip Nikolaj objavil le en strokovni članek, in sicer leta 1928 v *Kmetovalcu*. Članek je obravnaval problem pljučnih zajedavcev.[29] Josip Nikolaj se je upokojil leta 1926, po 41 letih službovanja, od tega 37 let v kamniškem okraju.[30]

5 Kamniški meščan, kulturnik in zbiratelj starin

Neverjetno je, da je Josip Nikolaj ob vsem strokovnem delu našel čas še za dejavnosti na različnih kulturnih področjih. Bil je član pevskega društva Lira, kamniškega planinskega in telovadnega društva, Narodne čitalnice, Salonskega orkestra, kjer je igral flavto, ljubljanskega muzejskega in živinozdravniškega društva, Kranjske kmetijske družbe, odbornik v Meščanski korporaciji in blagajnik kamniške moške podružnice sv. Cirila in Metoda.[31]

V njegovem zasebnem življenju je bil pomemben dan 8. maj 1904, ko se je poročil s Štefko Novak, poštarico in pianistko v Salonskem orkestru, kjer sta se spoznala. Starostna razlika je bila 18 let. Šele 19. aprila 1916, med prvo svetovno vojno, se jima je rodil sin Nikolaj, ki so ga klicali Niko, leto in pol kasneje, 21. decembra 1917, pa drugi sin Demeter ali Meto.[32]

Veliko časa, denarja in ljubezni je Josip Nikolaj posvetil svoji zbirki starinskih predmetov. Za njegovo zbirateljsko navdušenje je bilo več razlogov. V očetovi pasarski delavnici je že v otroštvu in mladosti spoznal umetniško izdelane predmete, ki so vzbudili njegovo zanimanje in spoštovanje. Bil je slikarski talent in vsestransko nadarjen umetnik, od mladosti dalje je živel v družbi slikarjev in drugih umetnikov. V tedanjem

27 Vulikić 2005. 22.
28 Vulikić 2005. 144–148.
29 *Kmetovalec* 1928. 60; avtor podpisan kot živinozdr. Sadnikar, Kamnik.
30 Vulikić 2005. 165.
31 Vulikić 2005. 81, 128–129. *Kmetovalec* 1895. 63. *Domovina* (Celje) 1897. 34, 6.
32 Vulikić 2005. 131, 149–151.

Diploma častnega občana Kamnika (Arhiv družine Sadnikar)

času slovenskega narodnostnega boja pa je bilo zbiranje starinskih predmetov tudi pomemben prispevek k priznavanju narodne identitete.[33] Veliko predmetov je zbral že v času službovanja v Radovljici in v Črnomlju, zato je ob prihodu v Kamnik, čeprav samski, najel trisobno stanovanje, da je lahko shranil in razporedil svoje predmete. Štiri leta po prihodu v Kamnik je 5. avgusta 1893 po posvetu z okrajnim glavarjem, županom in mestnim zdravnikom odprl svojo zbirko za javnost in jo imenoval Sadnikarjev muzej. Zbirka je bila odprta za obiskovalce vsako popoldne po 17. uri. V umetniško izdelani knjigi, darilu tiskarja Antona Slatnarja, so vpisane številne pomembne osebe iz politike in umetnosti v avstro-ogrski monarhiji in stari Jugoslaviji, med drugimi tudi prestolonaslednik Peter II. Karađorđević in regent knez Pavle.[34]

Josip Nikolaj je predmete pridobival z nakupovanjem, zamenjavo, z nadomestilom za veterinarske storitve, v manjši meri kot darila. Nekatere predmete je sam restavriral. Pri zbiranju starin sta mu pomagala brata Franc, veletrgovec z železnino v Celovcu, in Žane (Johann), veletrgovec s steklom v Gradcu, pa tudi grof Edvard Karl Borromäus Gaston Pöttickhom, von Pettenegg iz Friesacha na Koroškem. Zbirka se je ob poroki povečala za številne porcelanske predmete, ki jih je kot doto prinesla žena Štefka.[35]

Ko se je družina povečala, sta z ženo najprej najela, potem pa kupila sosednjo hišo, kjer je bilo več prostora za vse bolj obsežno zbirko. Kljub delu z otroki in gospodinjstvom je ga. Štefka skrbela za muzej, zbirala porcelanaste izdelke in urejala obsežno korespondenco.[36] Josipa Nikolaja je zanimalo vse, za kar je menil, da ima pomembno zgodovinsko vrednost, zato predmetov ni zbiral sistematično in pridobitve so bile v največji meri odvisne od naključja. V šestdesetih letih je zbral preko 4000 predmetov, med njimi eksponate velike vrednosti. Na svojo zbirko je bil zelo ponosen, omogočila pa mu je tudi stik s tedanjo visoko družbo.[37] Verjetno je bil najdražji nakup izrez Tintorettove oltarne slike sv. Pavla, ki jo je kupil po oglasu od vdove avstrijskega polkovnika, komandanta Benetk v letu 1849. Plačal jo je v zlatnikih, razvrščenih v dveh vrstah po površni slike, kar je znašalo okoli polovice njegove letne plače. Od neke šivilje je za nemalo denarja odkupil sekreter maršala Marmonta, guvernerja Ilirskih provinc. Vdova ladijskega strojnika Seljaka, ki je potoval na Japonsko, mu je prodala japonsko grafiko, plastiko, kimono, oblačila in pohištvo. Med obiskom na kmetiji v Nevljah mu je gospodar pokazal neke vrste star lonec, ki se je, skupaj z nekaterimi drugimi predmeti, pojavil med oranjem na njegovi njivi. Doma so ga nekaj časa uporabljali za napajanje kokoši, po-

33 Sadnikar, Cestnik 2023.
34 Vulikić 2005. 91–99, 238–239.
35 Vulikić 2005. 134.
36 Prav tam.
37 Slana 2020.

tem pa ga vrgli za svinjak. Josip Nikolaj je v predmetu prepoznal keltsko čelado in je v zameno zanjo kmetu opravil živinozdravniško storitev zastonj. Doma je predmete očistil in ugotovil, da je poleg čelade dobil še konici sulic in bojno sekiro.[38]

Ob gradnji mostu čez Nevljico so marca 1938 v strugi naleteli »na nekakšne čudne štore« in župan je o najdbi obvestil Josipa Nikolaja. Kot veterinar je hitro ugotovil, da gre za kosti, domnevno mamuta. Njegova predpostavka je bila pravilna in okostje mamuta je postalo in ostalo simbol Prirodoslovnega muzeja Slovenije, ki je opravil izkop ostankov te ledenodobne živali.[39]

Njegov muzej je postal znan tudi v predvojni Jugoslaviji, o njem so poročali različni časopisi. Josip Nikolaj je prejel red sv. Save 5. in 4. stopnje. Leta 1937 pa so mu na njegov rojstni dan podelili priznanje častnega meščana Kamnika.[40]

6 Nadaljevanje poklica in tradicije

Oba sinova sta po končani osnovni šoli nadaljevala izobraževanje v Ljubljani. Demetra je za glasbo navdušila mati, za slikarstvo, rezbarstvo in kiparstvo pa oče. Po maturi sta se vpisala na takrat nepopolno Medicinsko fakulteto v Ljubljani. Niko je po drugem letniku nadaljeval študij medicine v Zagrebu, Meto pa se je po prvem prepisal na Veterinarsko fakulteto, prav tako v Zagrebu. Vendar se je kmalu odločil za nadaljevanje študija v Beogradu.[41]

Ob začetku vojne je Niko diplomiral, ni pa še prejel diplome. Takoj po zadnjem izpitu je odšel domov, a se je pot zaradi letalskega napada na vlak in razdrte proge precej zavlekla. Meto je nekoliko pred bratom uspel priti domov brez večjih težav in z očetom sta skrila Maistrovo spominsko ploščo med dvojno steno v vrtni uti. Nemška vojska je prišla v Kamnik 12. aprila 1941. Nekateri meščani Kamnika so navdušeno sprejeli nemško oblast z vsemi njenimi zločinsko naravnanimi zamislimi in dejavnostmi. Ko je eden izmed njih, sicer družinski znanec, šel mimo hiše, mu je Niko namenil nekaj neprijaznih besed. Zato ga je nagovorjeni naznanil in konec junija 1941 je oba brata na kopališču aretiral sosed, gestapovec, nekdanji žandar. Najprej sta bila zaprta v mekinjskem samostanu, nato v Begunjah. Josip Nikolaj, takrat star 78 let, se je s kolesom odpeljal na sedež gestapa na Bledu in oficirju, odgovornemu za zapor v Begunjah, v odlični nemščini zagotovil, da sinova nista delovala proti nemški državi. Poudaril je svoje zasluge za preskrbo vojske med 1. svetovno vojno in znanstvo, rekel je prijateljstvo, s pomembnimi vojaškimi osebami in generali avstro-ogrske vojske. Oficir je odgovoril, da sta sinova sicer njihova sovražnika, a da ju bo vseeno izpustil. Če pa ju aretirajo še enkrat, bosta nemudoma ustreljena. Sinova sta se po podpisu izjave, da ne bosta več delovala proti nemški oblasti, čez en teden vrnila domov.[42]

Kmalu po izpustitvi iz Begunj je bila izdana predvidena akcija na Perovem, za katero je Niko zbiral sanitetni material in zdravila. Pred aretacijo in usmrtitvijo ga je rešila dovolilnica za odhod v Zagreb na podelitev diplome. Tam je zaprosil za »domovnico«, jo dobil in s tem postal državljan NDH. Ostal je na Hrvaškem in delal v bolnicah v Osijeku, Vukovarju, Sremski Mitrovici, Zagrebu in Kutini. Priključil se je partizanom, ob koncu vojne je zbolel. Domov je prišel iz bolnice v Ogulinu.[43]

Demeter Sadnikar st. (Meto) (Arhiv družine Sadnikar)

Meto je želel nadaljevati študij na Dunaju, vendar ni dobil dovoljenja za vpis. V začetku decembra 1941 se je poročil s Sonjo Hvala in kmalu po poroki se je rodila hčerka Sonja. Delal je kot veterinarski pomočnik pri okrajnem živinozdravniku Boštjanu Kordašu, potem pa kot uslužbenec v Knafličevi tovarni usnja. Sredi zime 1944 so njega in Knafliča aretirali zaradi domnevnih stikov s partizani in ga spet odpeljali v Begunje. Kasneje je Meto izvedel, da ga je prijavila žena znanca, ki ga je ovadil prvič. Tokrat je šla na Bled mati, vendar je med vožnjo blizu Rodice vlak zapeljal na mino, ki so jo nastavili partizani. Ga. Štefka je zato precej pozno prispela v Lesce, od koder je šla peš do Bleda. Izvedela je, da bo sin poslan na delo v rajhu. V družini je ostal spomin o nadaljnji usodi Meta. Pri zdravniškem pregledu je bil spoznan za dela zmožnega in po treh dneh vožnje z vlakom so ga skupaj z drugimi pripeljali v predmestje Dortmunda, kjer so bili določeni za gašenje požarov po letalskih napadih. V marcu 1944 se mu je rodila druga hčerka, Ksenija. Po invaziji v Normandiji se je število letalskih napadov še povečalo. G. Meto in še nekateri drugi so se odločili za pobeg. Oblekel je civilno obleko, s prihranjenim denarjem, ki ga je dobival za cigarete, je kupoval vozovnice za vlak, vsakič samo za 100 km, ker jih za daljše relacije niso

38 Sadnikar, Cestnik 2023.
39 Vulikić 2005. 182–183.
40 Vulikič 2005. 176–177.
41 Cestnik 2022.
42 Prav tam.
43 Prav tam.

Demeter Sadnikar - Meto: Veduta Kamnika (Last družine Sadnikar)

prodajali. Ko je ob neki priliki videl, da se ne bo mogel izogniti gestapovski kontroli, je enostavno pristopil k njim in jih v odlični nemščini zaprosil za ogenj. Uspel je priti do Celja in nato do Zidanega Mostu, od tam pa je peš prišel do Ihana, kjer je dobil zvezo s partizani na Moravškem. Sprejet je bil v Šlandrovo brigado, s katero je šel na Štajersko, v Gornji Grad, Logarsko dolino in Mozirje. Tu je bil postavljen za veterinarskega referenta 14. divizije, kmalu potem pa je postal veterinarski referent v štabu 4. operativne cone. Med boji v Črni pri Kamniku je izgubil zvezo s partizani in štabom. V Varvajnu, na območju Kamniške Bistrice, je s še enim domačinom in njegovim sinom zgradil zaklonišče v bližini partizanske delavnice, kjer je ostal do konca vojne.[44]

Takoj po vojni je postal načelnik veterinarskega oddelka na poveljstvu vojnega področja in mesta Ljubljane. Po demobilizaciji je v Beogradu dokončal študij veterinarske medicine in se vrnil v Slovenijo. Tu je delal na Veterinarskem znanstvenem zavodu v Ljubljani in se posvečal parazitologiji. Sodeloval je tudi pri izkoreninjenju bruceloze na Tolminskem.[45]

Brat Niko je bil nekaj časa vojaški zdravnik v Portorožu, v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, kasneje je delal v Vojni bolnici in v Mladiki v Ljubljani. Sicer pa se je ukvarjal z rentgenologijo. Njegova velika zasluga je, da so po vojni uvajali rentgene v bolnice. Na koncu službovanja je imel čin rezervnega generalmajorja.[46] Umrl je 30. novembra 2012.

Leta 1959 je bil Meto z dekretom postavljen za direktorja Veterinarskega zavoda Kamnik, dve leti kasneje pa za občinskega veterinarskega inšpektorja. To delo je opravljal do upokojitve leta 1978. V prostem času se je ukvarjal z rezbarstvom, kiparstvom, restavratorstvom, slikarstvom, izdelavo maket, zbiranjem starih predmetov in igranjem klavirja. Vendar je svoja dela razstavil le dvakrat. Leta 1993 na razstavi slovenskih veterinarjev – likovnih ustvarjalcev, ob prvem slovenskem veterinarskem kongresu v Portorožu je prikazal nekaj svojih del. Tu je bila razstavljena tudi slika grozdja Josipa Nikolaja. Drugič je razstavil svoja dela v Galeriji Veronika ob 100-letnici veterinarske službe v Kamniku. Razstava v Galeriji Repanšek leta 2012 pa je bila po njegovi smrti. Ob tej priliki so domači predvajali posnetek njegovega igranja klavirja.[47]

O vojnih časih ni hotel govoriti. Verjetno je poznal resnico o stranpoteh boja in revolucije, ki je šele kasneje pričela prihajati na dan. Umrl je v devetdesetem letu 15. aprila 2007.[48]

Demetrov sin Demeter ml. ali Majk se je rodil 24. maja 1951 v Kamniku. Okolje, v katerem je odraščal, je vplivalo na njegovo odločitev, da si tudi sam izbere poklic, ki sta ga opravljala oče in ded. Vendar oče ni želel, da bi študiral veterinarsko medicino, zato se je po gimnazijski maturi leta 1971 vpisal na ekonomijo. Hitro je uvidel, da ta študij ni zanj, in se je v naslednjem študijskem letu vpisal na Veterinarski oddelek Biotehniške fakultete. Deseti semester splošne veterinarske medicine je zaključil v letu 1978/79. Še pred končanjem študija je opravljal v klavnici trihinoskopijo, to je postopek ugotavljanja človeku nevarnih zajedavcev v svinjskem mesu, in pomagal pri cepljenju na terenu. Vpisal je še sanitarno higiensko smer študija veterine in diplomiral leta 1983. Študij je nekoliko zavlekel, ker je čakal na izpraznjeno delovno mesto v kamniškem veterinarskem zavodu. Po diplomi se je v septembru istega leta zaposlil kot pripravnik v Veterinarskem zavodu Kamnik-Domžale. Njegov mentor in vzornik je bil dr. Keber, človek z velikim strokovnim znanjem, pridobljenim tudi v tujini. Z njim je Majk zelo rad hodil po terenu in pri tem pridobil veliko praktičnih

44 Prav tam.
45 Prav tam.
46 Prav tam.
47 Prav tam.
48 Prav tam.

Demeter Sadnikar ml. – Majk na odprtju očetove razstave v Galeriji Repanšek leta 2012 (Arhiv družine Sadnikar)

Demeter Sadnikar ml. – Majk, replika paža z grbom Kamnika (Last družine Sadnikar)

izkušenj. Dr. Keber ga je kmalu po zaposlitvi zadolžil za pisanje mesečnih in letnih poročil o veterinarski dejavnosti. V tem času se je zaostrila tudi kontrola mleka, ne samo higienska, ampak tudi mikrobiološka, kar je pomenilo ugotavljanje števila somatskih celic v mleku. Povečano število je namreč pokazatelj kroničnih obolenj mlečne žleze. Pripravil je program, ki sta ga financirali država in občina. Država je plačala mikrobiološke preglede in antibiograme, občina pa zdravljenje na podlagi analiz. Kmetje so to z veseljem sprejeli, ker se je dvignila kvaliteta njihovega mleka.

Demeter ml. se je usmeril tudi v delo s konji, ki jih je bilo takrat po kmetih še veliko. Zanimivo je, da je kmalu spoznal, da se tudi pri kobilah, tako kot pri kravah, pojavi poporodna ohromelost. V času prvih zaznavnih primerov pa je bilo njegovo spoznanje v nasprotju s tedanjim splošnim prepričanjem. Pri svojem delu se je srečal s številnimi primeri tetanusa, tudi antraksa, množičnih kužnih obolenj pri živalih pa ni bilo.[49]

Majk se je poročil januarja 1979 z Valerijo Kocutar, hčerko zdravnika Franca Kocutarja. Istega leta se jima je rodil sin Sandi, tri leta zatem pa drugi sin Rok.

Leta 1982 je nastal Veterinarski zavod Kamnik-Domžale, šest let kasneje pa se je zavod združil z Ljubljanskim veterinarskim zavodom v Veterinarski zavod ljubljanske regije, za katerega je veljalo, da sega od Avstrije do Hrvaške. Demeter je bil član upravnega odbora zavoda in predsednik delavskega sveta Po upokojitvi dr. Kebra leta 1995 je prevzel vodenje enote Kamnik in to nalogo opravljal od 1. junija tega leta do konca leta 1997. Ob naslednji reformi veterinarske službe je del Zavoda ljubljanske regije prišel pod novoustanovljeni Veterinarski zavod Slovenije, kasneje pod Veterinarsko upravo Republike Slovenije, del pa se je s 1. januarjem 1998 privatiziral. Kot predsednik delavskega sveta je Demeter ob teh reorganizacijah moral opraviti veliko administrativnega dela. Po privatizaciji veterinarske službe je postal prvi direktor Veterine Kamnik, nove zasebne delovne organizacije. Nalogo direktorja je opravljal 3 mandate po 4 leta. Upokojil se je leta 2012.[50]

49 Prav tam.

50 Prav tam.

V prostem času se Majk ukvarja s športom in umetnostjo. Leta 1978 je prevzel vodenje kamniškega smučarskega kluba, ki ga je vodil 8 let. V tem času je klub uspel organizirati prvo FIS tekmo na Veliki planini in tekmo za evropski smučarski pokal za ženske. Nekako naključno in malo proti svoji volji je postal tudi predsednik plavalnega kluba, kar je opravljal 19 let. Od leta 1994 je vzrejni referent pri Kinološki zvezi Slovenije.

Nedolgo nazaj je postal predsednik Meščanske korporacije, skupnosti 194 lastnikov 7000 ha skupnega zemljišča, od katerega je okoli 3000 ha gozdov. Skupnost je nastala še v stari Avstriji in doživljala razlastitve in ponovne vrnitve zemljišč po prvi in po drugi svetovni vojni. V samostojni republiki Sloveniji je bilo potrebnih 25 let, da so po sodni poti izpeljali postopek denacionalizacije. Demeter se ukvarja tudi z rezbarjenjem in pozlatitvami lesenih predmetov.[51]

7 Sadnikarjev muzej danes

Sadnikarjevemu muzeju je vsaj trikrat grozilo delno ali popolno uničenje. Ob koncu 1. svetovne vojne je načrt, da bi umikajoče se enote preselile muzej v Celovec, preprečil prihod srbskih vojakov za zavarovanje smodnišnice. Med 2. svetovno vojno so želele muzej preseliti v Celovec nemške okupacijske oblasti, a je ostalo samo pri grožnji. Ob povojni nacionalizaciji muzejev je Josip Nikolaj pisal tedanjemu prosvetnemu ministru, pisatelju in dramatiku Ferdu Kozaku, ki je pred vojno obiskoval njegov muzej. Poudaril je, da sta bila oba sinova partizana in odlok ministrstva je Sadnikarjev muzej izvzel iz programa nacionalizacije.[52]

Pa vendar zbirka v kasnejših dogodkih ni ostala neokrnjena. Nekaj let po smrti Josipa Nikolaja je keltsko čelado za minimalno ceno odkupila novomeška partijska organizacija in jo leta 1958 ob odprtju avtoceste Ljubljana–Zagreb podarila Titu. Ob ustanavljanju Mestnega muzeja na Zapricah leta 1961 so odkupili okoli 1500 predmetov, kar je sicer razbremenilo napolnjene prostore, omogočilo bivanje enemu potomcu in pospešilo nastanek Mestnega muzeja.[53] Čeprav zbirka še vedno vsebuje veliko eksponatov, vendarle ni več taka, kot jo je ustvaril Josip Nikolaj.

Demeter Sadnikar ml. ali Majk in njegov bratranec Josip (Marko) Sadnikar sta danes glavna upravnika muzeja, ki ga je zgradil in ustanovil njun ded Josip Nikolaj Sadnikar. Josip (Marko) Sadnikar je po poklicu univerzitetni diplomirani inženir geologije, Demeter (Majk) Sadnikar pa doktor veterinarske medicine. Pri vodenju, urejanju in vzdrževanju pomembno pomagata in sodelujeta njuni soprogi. Redno je treba skrbeti za čistočo prostorov in eksponatov kakor tudi za njihovo evidentiranje. Ker muzej od države nikoli ni dobil podpore, je vztrajanje pri njegovi funkcionalnosti za ogled javnosti izključno v domeni družine. Muzej je vedno odprt za obiskovalce, potrebna pa je predhodna najava.

51 Prav tam.

52 Vulikić 2005. 150–151, 202–205, 222–223.

53 Sadnikar, Cestnik 2023.

8 Viri

Niko BERWANGER, Matija KAHNE, Uroš PESTOTNIK, 1995: Zasebna zbirka Josipa Nikolaja Sadnikarja. Kamnik: Raziskovalna naloga za gibanje znanost mladini.

Vojteh CESTNIK, 2022: Trije rodovi veterinarjev Sadnikar. Pogovor s kolegom Demetrom Sadnikarjem ml. V: *Vestnik Veterinarske zbornice Slovenije*, 17. 79–87.

Marjan DOLGAN, Jerneja FRIDL, Manca VOLK, 2014: *Literarni atlas Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 165–173.

Domovina (Celje) 7(1897)34. 6 (z dne 20. 8. 1897).

Kamniško-komendski biografski leksikon. Josip Nikolaj Sadnikar. https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/124 (dostop 20. 12. 2023).

Katalog razstave eksponatov na Zapricah. Josip Nikolaj Sadnikar. Muzej Zaprice.

Kmetovalec 12 (1895)8, 63 (z dne 30. 4. 1895). Uradne vesti c.-kr. kmetijske družbe.

Novice kmetijske, obrtniške in narodne 59(1901)43, 427 (z dne 25. 10. 1901). Osebne vesti.

Pismo Demetra Sadnikarja st. dr. Milanu Dolencu z dne 25. 11. 1990. Arhiv družine Sadnikar.

Demeter SADNIKAR, Vojteh CESTNIK, 2023: 130 let Sadnikarjevega muzeja v Kamniku. V: *Vestnik Veterinarske zbornice Slovenije,* 18. 195–200.

Josip SADNIKAR, 1928: Pljučna črvivost pri prašičih. V: *Kmetovalec*, 45. 60 (z dne 30. 4. 1928).

Anže SLANA, 2020: Zbirka ali muzej: O čem govorimo, ko govorimo o Sadnikarjevem muzeju? V: *Kamniški zbornik* 25. 185–191.

Slovenski narod, 22 (1889) 139, 3 (z dne 18. 6. 1889).

Ante STEFANČIČ, 1966: *Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za medicinske vede.

Ante STEFANČIČ, 1969a: Kratek pregled zgodovine živinozdravniške visoke šole na Dunaju in pomen te šole za razvoj veterinarstva na Slovenskem. V: *Zbornik Biotehniške Fakultete Univerze v Ljubljani – Veterinarstvo* 6. 7–16.

Ante STEFANČIČ, 1969b: Veterinarski študij Slovencev na Dunaju. V: *Zbornik Biotehniške Fakultete Univerze v Ljubljani – Veterinarstvo* 6. 93–105.

Veterinar, ki je zbral čudovito zbirko starin. https://www.vzajemnost.si/clanek/170471/veterinar-ki-je-zbral-udovito-zbirko-starin/ (dostop 20. 12. 2023).

Velimir VULIKIĆ, 2005: *Kamniški kulturnik in mecen Josip Nikolaj Sadnikar*. Kamnik: Agencija za razvoj turizma in podjetništva v občini Kamnik.

Marjan ZADNIKAR: Josip Nikolaj Sadnikar. *Slovenski biografski leksikon.* https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi531196/ (dostop 19. 12. 2023)

Zapisniki Podkovske šole. Živinozdravska in podkovska šola. Arhiv Veterinarske fakultete Univerze v Ljubljani.

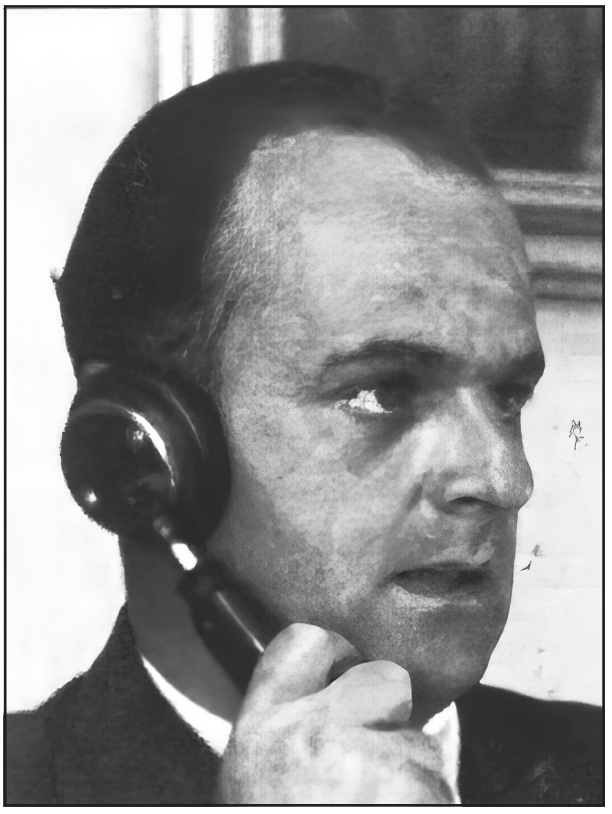
Damjan Hančič[1]
Študijski center za narodno spravo,
Tivolska 42, Ljubljana
Damjan.hancic@scnr.si

Medvojni kamniški župan Hermann Rehbach v letu 1942

Izvirni znanstveni članek

Ena osrednjih oseb medvojnega obdobja na Kamniškem je bil nedvomno takratni župan oz. občinski komisar baron Hermann Rehbach. O njem, zlasti o njegovi vlogi med nemško okupacijo, so še danes deljena mnenja: nekateri mu pripisujejo velike zasluge za številne gradbene investicije v Kamniku med vojno in številna posredovanja pri okupatorju za izpustitev zaprtih Kamničanov, drugi se bolj opirajo na povojno sodbo sodišča, ki ga je zaradi sodelovanja z okupatorjem obsodilo na smrt, pozneje pa kazen omililo in ga po nekaj letih izpustilo iz zapora. Na podlagi arhivskih virov nemškega okupatorja, zlasti gradiva deželnega svetnika okrožja Kamnik, lahko Rehbacha spoznamo kot zelo ambicioznega in praktičnega človeka, ki je v prvih dveh letih okupacije uspešno izkoristil naklonjenost višjih nemških oblasti za investicije v lokalno infrastrukturo v Kamniku kot upravnem središču povečanega kamniškega okrožja, po drugi strani pa se je bil prisiljen soočiti tudi s kruto realnostjo okupatorjevega nasilja nad prebivalci njegove in sosednjih občin, kar ga je postavilo na preizkušnjo kako ukrepati. Rehbach, čeprav po rodu Nemec, se je vedno čutil del lokalnega prebivalstva in mu zato pri višjih okupatorskih oblasteh skušal na razne načine pomagati. Po drugi strani pa na podlagi do sedaj znanih arhivskih virov lahko sklepamo, da je bilo njegovo mnenje o partizanskem gibanju zelo negativno, ker je bilo prav njihovo delovanje generator okupatorjevega nasilja nad lokalnim civilnim prebivalstvom. Zato je sam predlagal več ukrepov, med njimi poleg povečanja nemške vojaške navzočnosti tudi ustanovitev slovenskih samoobrambnih oddelkov pod vodstvom nemške žandarmerije za boj proti partizanom. V prvem delu prispevka so osvetljena Rehbachova prizadevanja za ureditev mestne infrastrukture v prvem letu in pol nemške okupacije, v drugem delu pa je predstavljena vsebina Rehbachovih tedenskih poročil iz leta 1942, ki jih je o dogajanju v občini in njeni soseščini pošiljal kamniškemu deželnemu svetniku Hermannu Doujaku.
Ključne besede: Rehbach, Kamnik, okupacija, gradnje, nasilje

Mayor and municipal commissioner Baron Hermann Rehbach was undoubtedly one of the central figures of the interwar period in Kamnik. Opinions about the man are still divided, especially about his role during the German occupation. Some credit Rehbach for numerous construction investments in Kamnik during WWII and numerous interventions with the occupier for the release of imprisoned Kamnik residents, others rely more on the post-war court verdict, which sentenced him to death for collaborating with the occupier, but later commuted the sentence and released him from prison after a few years. Based on German archival sources, with emphasis on the materials of the regional councillor of the Kamnik district, we can now recognise Rehbach as a very ambitious and practical man who, in the first two years of the occupation, successfully used his contacts with higher German authorities for investments in local infrastructure in Kamnik as the administrative centre of the wider region. On the other hand, he was also forced to face the cruel reality of the occupier's violent wrath against the inhabitants of his and neighbouring municipalities, which put him to the test. Rehbach, although a German by birth, always felt part of the local population and tried to help it in various ways via the higher occupying authorities. Based on the archival sources uncovered thus far, we can conclude that his opinion about the partisan movement was very negative, because it was their activity that was the generator of the occupier's violence against the local civilian population. Therefore, he proposed several measures, including the increase of the German military presence and the establishment of Slovenian self-defence units under German leadership to fight the partisans. The first part of the article highlights Rehbach's efforts to organise the town's infrastructure during the first year and a half of the German occupation, while the second part presents the content of Rehbach's weekly reports relating to the events that took place in the municipality and its surrounding area in 1942, which he sent to Kamnik's regional councillor Hermann Doujak.
Keywords: Rehbach, Kamnik, occupation, construction, violence

Portret Hermanna Rehbacha (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Zelo pomemben vir za lokalno zgodovino medvojnega obdobja so poleg številnih zapisanih pričevanj in člankov na podlagi spominov akterjev ali prič tedanjih dogodkov tudi ohranjeni arhivski viri. Del teh virov predstavlja tudi gradivo nemškega okupatorja, ki so ga

1 Doktor znanosti (s področja zgodovine), znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, Ljubljana.

pisci lokalne zgodovine v preteklih desetletjih vse premalokrat uporabljali pri osvetljevanju dogodkov tedanjega časa. Razlog za to ni bil zgolj politično-ideološki, pač pa je k temu prispevalo tudi dejstvo, da je to gradivo pisano v nemškem jeziku. Zato v tej številki *Kamniškega zbornika* nadaljujemo predstavljanje drobcev iz ohranjenega gradiva nemškega okupatorja na kamniškem območju. Tokrat bomo predstavili nekaj gradiva o delovanju takratnega kamniškega župana Hermanna Rehbacha v letu 1942, ki se hrani v Arhivu Republike Slovenije pod oznako fonda SI AS 1603 Deželni svetnik Kamnik.

Osnovni oris občine Kamnik v času nemške okupacije in predstavitev župana Rehbacha

Občina Kamnik je v vojnem času imela dosti manjši obseg, kot ga ima danes. Dobila ga je še v času Kraljevine Jugoslavije po zakonu o komasaciji občin iz leta 1933, ko je poleg mesta pridobila še del bivših občin Mekinje in Šmarca, obenem pa so kot posebne vasi prenehale obstajati: Bakovnik, Fužine, Košiše, Perovo, Zaprice, Žale in se spojile z mestom. Občina je imela pred vojno 3140 prebivalcev, 437 hiš, 404 posestnikov, 12 kočarjev in 379 najemnikov. Površina občine je obsegala 940,08 ha, od tega njiv in vrtov 190,76 ha, travnikov in pašnikov 202,11 ha, gozdov 459,88 ha, sadovnjakov 26 ha, drugo 61,33 ha. Pravo kmetijstvo se je obdržalo le na mestnem robu, medtem ko je poglavitni gospodarski značaj občini dajalo mestno središče, ki je živelo od delavskega zaslužka, obrti in trgovine, industrije, prometa in javnih služb (*Leksikon Dravske banovine:* 184).

V času nemške okupacije je bil od okupatorskih oblasti za župana oz. občinskega komisarja Kamnika postavljen Hermann Rehbach, ker je bil eden redkih Nemcev, ki so takrat bivali v kamniškem okrožju. Čeprav je nemški okupator na svojem zasedenem ozemlju takoj ob prevzemu civilne uprave vse predvojne župane in mestna zastopstva razpustil, je imel na Gorenjskem problem, ker je bilo tu zelo malo pravih Nemcev (folksdojčerjev); zato je moral v večini občin omiliti svoje politično-ideološke kriterije in postaviti na vodilna občinska mesta tudi Slovence ali Slovencem naklonjene domače Nemce (Ferenc 2010: 331, 332). Čeprav je bil Rehbach nemške narodnosti, je govoril slovensko in pomagal slovenskim soobčanom.

Hermann Rehbach se je rodil 5. aprila 1908 na gradu Krumperk pri Domžalah. Krstili so ga na ime Hermann Josef Gabriel Philipp August Ignatius. Posedoval je grad Zaprice, ker se je leta 1936 poročil z baronico Elisabeth (Elisabeth Juliane Emilie Albina Katharina) Schneid, ki je bila po rodu iz premožne plemiške družine z Dunaja (spletni Kamniško-komendski biografski leksikon; prim. Torkar 2021: 6).[2] Medtem ko so okupatorji in njegovi sodelavci v začetku maja 1945 pobegnili, je Rehbach z družino ostal v Kamniku. Z nemško vojsko se je celo pogodil, da ob odhodu iz Kamnika ne razstrelijo smodnišnice in obeh mostov čez Kamniško Bistrico. Sodišče ga je po vojni zaradi sodelovanja z okupatorjem obsodilo na smrt. Kamničani so zato pričeli zbirati podpise za oprostitev oz. omilitev kazni, ki mu je bila znižana na 20 let zapora. Lastnina barona Hermanna Rehbacha in njegove žene Elisabeth je bila zaplenjena in prenesena v državno last – tudi grad Zaprice s pripadajočo posestjo. Žena in otroci so se morali iz graščine izseliti. Po pravnomočnosti obsodbe je bil Rehbach zaprt 9 let: v Ljubljani, Mariboru, Škofji Loki in Novem mestu. Po izpustitvi se je zaposlil kot uradnik v Keramiki na Grabnu, kjer je delala tudi njegova žena. Po njeni smrti 10. aprila 1964 se je odselil na Dunaj, kjer se je leta 1965 znova poročil in tam leta 1974 tudi umrl. Pokopan je v družinski grobnici v Gloggnitzu pod Semmeringom, jugozahodno od Dunaja. Po demokratizaciji leta 1990 in sprejetju zakona o denacionalizaciji je postalo pereče vprašanje vrnitve gradu Zaprice s pripadajočo posestjo dediču nekdanjega kamniškega župana Rehbacha Klausu Rehbachu, toda neuspešno, saj je grad Zaprice ostal v lasti občine Kamnik. Danes ima v gradu sedež Medobčinski muzej Kamnik (prav tam).

Rehbachova prizadevanja za investicije v lokalno infrastrukturo

Ko govorimo o medvojnih investicijah v lokalno infrastrukturo v Kamniku, je treba že na začetku izpostaviti, da so bili Rehbachovi napori na področju obnove mesta v popolnem sozvočju s politiko nemškega rajha in višjih okupacijskih oblasti, da je treba tako kamniško območje kot celotno Gorenjsko modernizirati in jo »po 20 letih srbskega gospostva« čimprej integrirati v nemški rajh. Kamnik je kot okrožno glavno mesto precej velikega območja, ki je poleg predvojnega kamniškega sreza (ozemlji današnjih UE Kamnik in Domžale) obsegal še ljubljansko Posavje (Črnuče, Dol, Kresnice) ter večji del predvojnega sreza Litija, imel to srečo, da so gradili in obnavljali ne le za potrebe mesta kot občinskega središča, pač pa tudi za potrebe mesta kot okrožnega središča. Zato so bile mnoge investicije, ki so sodile v okrožno pristojnost, nehote pripisane Rehbachu, čeprav so zasluge zanje imeli višji lokalni in državni organi, kot npr. okrožni deželni svetnik (Landrat) Hermann Doujak in okrožni vodja (Kreisleiter) dr. Wilhelm Pilz oz. zlasti njun predhodnik – okrožni politični komisar dr. Franz Dullnig, ki je od konca aprila 1941 do začetka leta 1942 združeval v eni osebi pristojnosti obeh.

Čeprav je imel nemški okupator ob začetku okupacije zelo velike načrte z modernizacijo kamniškega območja tako na prometnem, stavbnem kot kmetijsko-produkcijskem področju ter vse to povezoval s hkratnim čimprejšnjim ponemčenjem tega območja, so se vsi njegovi načrti po letu 1943 prenehali uresničevati. Tako je bilo tudi v zvezi z nemško kolonizacijo tega območja, ki razen prve faze, ki je predstavljala naselitev okupatorjevih funkcionarjev in pomožnega uradniškega osebja z družinami, ni uspela. Tako maloštevilni nemški kmečki naseljenci iz druge faze naselitve kot uradniki iz prve faze pa so se kmalu znašli v velikih težavah, saj jih je domače slovensko prebivalstvo večinoma odklanjalo, v letih 1943 in 1944 pa so postali tudi tarča partizanskih napadov. Veliko uspešnejši je

2 Geslo Hermann (Herman) Rehbach (Rehbach), Kamniško-komendski biografski leksikon. Dostopno na https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/925 (dostop 8. 11. 2023).

bil nemški okupator pri spreminjanju kulturne krajine, kjer mu je zlasti v mestu Kamnik uspelo s številnimi gradbenimi projekti izboljšati lokalno infrastrukturo in z zgrajenimi stavbami oz. njihovo značilno alpsko-domačijsko arhitekturo vtisniti kraju bolj nemški pečat. Okupator je namreč to območje imel za svoj (ožji) življenjski prostor (*Lebensraum*) in je začel takoj izvajati določene investicije, ki jih v primeru, da bi šlo zgolj za okupirano območje iz strateških razlogov (kot na primer Grčija ali kasneje Operativna cona za Jadransko Primorje), v vojnem času ne bi nikoli izvajal oziroma vsaj ne v tolikšnem obsegu.

Urejanje kamniške mestne infrastrukture, ki jo je izvajala občina Kamnik

Občina Kamnik je pod občinskim komisarjem Hermannom Rehbachom v okviru svojih pristojnosti izvedla v prvem letu in pol nemške okupacije, točneje od aprila 1941 do septembra 1942, ko je bila tovrstna dejavnost najbolj intenzivna, za skupno 368.442,17 RM (Reichsmark) investicij v lokalno infrastrukturo; to je pomenilo tretjino od skupaj 1.007.341 RM sredstev, ki jih je v tem obdobju od države prejela za svoje delovanje (AS 1603, t. e. 6, Poročilo, 14. 10. 1942).

V tem času so bile na območju tedanje kamniške občine izvedene naslednje investicije (prav tam):

a) Obnova in preureditev mestnega skladišča
Dokončanih je bilo 5 prostorov z 11 zamreženimi okni, 8 vrati, tlemi in novimi stenami, postavljeni 2 peči s kaminom. Izravnan je bil prostor pred objektom (hišo), porušeno obzidje (stenske ograje) in zgrajena nova cesta v dolžini 64 metrov in širini 6 m. Postavljeni so bili nova streha, dve novi stranišči z vodnim izplakovanjem, urejena vodovod in elektro napeljava. Reguliran je bil vodni kanal Žajspoh za hišo.

b) Obnova občinske hiše
Preurejeni so bili prostori za pisarne, vgrajena nova okna, vrata in v vsakem prostoru postavljene nove peči, izvedeno pleskanje, urejeni vodovodna in električna napeljava. Izravnan je bil prostor pred občinsko hišo,[3] postavljena nova stenska ograja od občinske stavbe do železniške postaje Kamnik in na cesti na Žale od občinskega trga do železniškega predora. Zgrajene so bile nove stopnice, ki vodijo od občinske stavbe do ceste proti Žalam in urejen kanal za odpadne vode.

c) Prenovljena je bila stara šola[4] na Glavnem trgu: prostori so bili urejeni za vojaška stanovanja, dva prostora pod podstrešjem za skladišče Wehrmachta in en prostor za skladišče streliva in klet. Prav tako so v objektu uredili vodovod in električno napeljavo.

d) Prenova Ranzingerjeve vile v Mekinjah: sobe so bile preurejene za vojaška stanovanja, popravljena okna, vrata, pod, stopnice in stranišče.

e) Preurejena je bila Prašnikarjeva vila v Mekinjah: prostori so bili preurejeni za vojaška stanovanja, opravljena sta bila zamenjava in popravilo oken, vrat, podov, stranišč in pip (vodnjaka). Očiščen, prepleskan ter preurejen je bil hlev za vojaške konje. Urejena sta bila senik in lopa za skladišče slame in sena, izvedena električna napeljava v petih prostorih.

f) Žaga pri okrožnem domu (današnji samski dom) v Spodnjih Mekinjah je bila porušena, zemljišče izravnano.

g) Porušena je bila Pirnatova skladiščna lopa pri okrožnem domu, izravnan prostor, odpeljan material, pripeljani kamen, prod in pesek za ureditev prostora.

h) Prenova šole v Mekinjah
Urejeno je bilo stanovanje za učitelja, dokončan vodnjak, izvedena električna napeljava in urejene učilnice, zgrajen zalogovnik vode v poslopju skupaj z montažo električne črpalke. Prostori so bili prepleskani, šolski vrt urejen.

i) Ureditev občinskega kopališča – toplic v Kurhausu: prenova kabin, namestitev kopalnih kadi, inštalacija vodovoda. V vsaki kabini sta bila vgrajena po en tuš in kanal za odpadno vodo. Urejen je bil bazen in dan v uporabo. Popravljena je bila tudi streha. Na strehi so bile na novo nameščene vodovodne cevi za ogrevanje vode za bazen. Kabine, okna in vrata so bili od znotraj in od zunaj prepleskani z oljnimi barvami. Nameščene so bile tudi deske za letno kopališče in usposobljeni ležalniki, skakalna deska in ležalne deske.

j) Zgrajeni sta bili dve garaži: ena za reševalno vozilo in ena za vojaške namene.

k) Popravljena sta bila mosta čez reko Nevljico pri okrožnem domu v Sp. Mekinjah in čez potok Tunjščico v Tunjicah ter brv čez reko Nevljico v Nevljah. Na novo je bil zgrajen zgornji del mostu čez reko Kamniško Bistrico pri klavnici v Novem trgu in popravljen most čez vodni kanal Žajspoh pri mizarstvu Weibl.

l) Reguliran je bil kanal Žajspoh: betonirane stene struge: na Grabnu v dolžini 60 metrov, pri tovarni Pollak v dolžini 53 metrov, pri tovarni Knaflič v dolžini 42 metrov in pri gasilskem domu (danes živilska tržnica) v dolžini 18 metrov. Urejena je bila nova zapora na kanalu Žajspoh pri gasilskem domu.

m) Odpeljan je bil material Pirnatove in Pollakove hiše,[5] ki je bila podrta zaradi razširitve ceste Kamnik–Zg. Tuhinj.

n) Obnovljeno in izboljšano je bilo vodovodno omrežje: glavne vodovodne cevi razdeljene na različna mesta, zgrajene cementne drsne škatle; očiščena glavna vodovodna napeljava: vstavljene so bile cevi s 100 metrov dolgo železno palico in jekleno krtačo od vodnega zajetja (rezervoarja) v Stahovici do kapelice sv. Barbare pri smodnišnici v dolžini 4,5 km.
Podrt je bil stari rezervoar v Sp. Stranjah in napeljani novi vodovodni vodi v predmestja Zaprice, Novi trg, Fužine, Mekinje in Perovo in k novim hišam, ki so se gradile v okviru stanovanjske soseske Neue Heimat v Sp. Mekinjah.

3 Gre za stavbo na današnji Kolodvorski 2 nasproti kamniškega spomenika revoluciji, v kateri je več desetletij po vojni delovala kamniška knjižnica.

4 Danes stavba kamniške pošte na Glavnem trgu.

5 Danes sta na tem mestu kamniška obvoznica in ovinek pri križišču pred Maistrovim mostom.

o) Zgrajena sta bila nova delavnica za izdelavo vodovodnih cevi in skladišče za vodovodni material ter urejena pisarna v Kamniku, točneje na Šutni na živinskem trgu.
p) Zgrajena je bila vodna zapora na reki Nevljici pri občinskem kopališču in urejen dovod vode za bazen. V zvezi s tem so bile položene cevi za dotok in odtok vode pri bazenu v skupini dolžini 483 metrov. Montirali so tudi filter za lovljenje peska (5 komadov) pri dotoku in odtoku bazenske vode.
r) Zgrajena je bila nova greznica skupaj z odtočnimi cevmi pri občinskem kopališču in nova betonska zidna ograja pri občinskem kopališču. Zaradi regulacije Nevljice je bilo treba zasuti staro rečno strugo v dimenzijah 340 m x 17 m x 3,5 m, skupno okoli 20.000 kubičnih metrov.
s) Namestitev mostne lestvice v mestu
t) Gradnja glavnega kanala v mestu
u) Urejene so bile lesene brvi pri Kurhausu čez reko Bistrico v Mekinjah in na Perovem ter čez Žajspoh pri tovarni Knaflič na Šutni v Kamniku. Prav tako je bilo treba napraviti nov leseni most čez Mlinščico v Mekinjah ter nov betonski most čez Žajspoh pri tovarni Pollak in pri nabornem uradu.

2. Gradnje cest

Urejene so bile naslednje občinske ceste:
a) Kamnik–Mekinje–Godič do Stahovice v dolžini 4 km. Razširitev, utrditev makadama in gradnja cestnega kanala ter postavitev odtočnih cevi skupaj s 4 lovilci peska;
b) Kamnik–Tunjice: razširitev, utrditev makadama in gradnja ceste v dolžini 5,8 km in izvedba novega cestnega kanala s kamnito steno v dolžini 580 m;
c) Kamnik–Palovče: popravilo in razširitev v dolžini 4,8 km skupaj z utrditvijo makadama in položitvijo hlodov, kjer je bil mehek teren;
d) Kamnik–Perovo: utrjevanje, nasip proda, razširitev v dolžini 1,2 km in gradnja cestnega kanala;
e) Kamnik–Novi trg: utrditev – posipanje s prodom, razširitev in gradnja cestnega kanala v dolžini 840 metrov.

Poleg tega so opravili še vzdrževanje občinskih poti v vseh zaselkih občine v skupni dolžini ok. 50 km (prav tam).

Urejanje kamniške mestne infrastrukture iz pristojnosti okrožnih in pokrajinskih organov

Kot smo omenili, so v obdobju okupacije v obnovo ter gradnje stavb ter stanovanjskih kompleksov vlagali tudi okrožni, pokrajinski in državni organi, saj je bil Kamnik hkrati tudi okrožno glavno mesto obsežnega ozemlja vzhodne Gorenjske. Čeprav pri tovrstni gradnji objektov ni šlo za megalomansko gradnjo, ki bi po zgledu nekaterih večjih nemških mest temu območju dajala pretiran nacistični videz, je na zgradbah vendarle mogoče prepoznati določene značilnosti prevladujoče arhitekture tretjega rajha, na primer alpski domačijski slog ter neoklasicistični izraz na fasadah določenih zgradb (Hančič 2023a: 199).

Objekte, ki so jih v Kamniku ti organi zgradili v času nemške okupacije, bi v grobem lahko razdelili na vojaško-obrambne (bunkerji, zaklonišča) in civilne, te pa dalje na upravne in stanovanjske. Pomembnejše upravne in stanovanjske gradbene investicije v obdobju nemške okupacije v Kamniku so bile: dokončanje stavbe okrožnega urada Kamnik (Kreisleitung); temeljita prenova in nadzidava sedanje kamniške občinske stavbe (med vojno stavba urada deželnega svetnika kamniškega okrožja (Landratsgebäude); dograditev kamniške osnovne šole (danes OŠ Toma Brejca); gradnja dveh večjih stanovanjskih sosesk Neue Heimat: prva je bila v spodnjih Mekinjah ob današnji Cankarjevi cesti, druga pa na takratnem južnem obrobju mesta Kamnik ob današnji Kajuhovi ulici; gradnja mestne kanalizacije ter nekateri urbanistični posegi v prostor na kamniškem Glavnem trgu (na primer razširitev ozkega cestnega prehoda in delno podrtje Albrechtove hiše (hiše, ki se na severni strani dotika restavracije Kenda/Planinka)); začetek obnove Kamniškega doma na današnjem Glavnem trgu. Večina teh investicij je bila opravljena od jeseni 1941 do pomladi 1942, nekatere do sredine leta 1943; v zadnjih dveh letih okupacije so bili zgrajeni v glavnem bunkerji in zaklonišča (prav tam: 200, 201).

Rehbachov odnos do nasilja partizanov in okupatorjev nad civilnim prebivalstvom

Precej bolj delikatna kot na gradbenem je bila Rehbachova medvojna vloga na političnem področju, saj je nasprotoval ostrim kazenskim ukrepom nemškega okupatorja proti lokalnemu prebivalstvu kot posledici maščevanja zaradi partizanskih akcij v okolici Kamnika. Po eni strani je želel lokalnemu prebivalstvu zagotoviti čim več ugodnosti oz. prizanesljivosti s strani nemških oboroženih sil, po drugi strani pa je moral paziti, da ga višje oblasti zaradi prevelike naklonjenosti prebivalstvu in kritiziranja potez njihove politike ne bi odstavile s položaja oz. še kako drugače kaznovale. Ob branju citatov v nadaljevanju predstavljenih dokumentov je treba upoštevati tudi dejstvo, da je šlo za uradne zapise, ki sta jih lahko dobili v roke tudi tajna politična policija (Gestapo) ali varnostna služba (SIPO), zato je treba Rehbachovo zelo ostro protipartizansko držo jemati tudi z določeno rezervo; vendar kljub temu ne gre prezreti, da v letu 1942 (še) ni bil naklonjen partizanskemu gibanju.

Kamniško okrožje je bilo že poleti 1941 eno glavnih prizorišč t. i. vstaje proti okupatorju na Gorenjskem, sprva večinoma v obliki diverzantskih akcij, nato pa so začele nastajati tudi prve partizanske enote. Spomladi 1942 so partizani svojo dejavnost, ki je pozimi 1941/42 zamrla, obnovili. Čeprav jim ni uspelo uresničiti velikopoteznih načrtov slovenskega partizanskega vodstva o obsežnem osvobojenem ozemlju tudi na Gorenjskem in ga povezati s tistim v Ljubljanski pokrajini (Guštin 2021: 478–479), so spomladi 1942 izvedli več uspešnih akcij proti okupatorju, med njimi tudi v severnem in vzhodnem delu kamniškega okrožja (Vidali 1961: 74–75; Jan 1980: 206–213). To je povzročalo velik strah med lokalnim prebivalstvom pred nemškim maščevanjem, še zlasti ko so partizan-

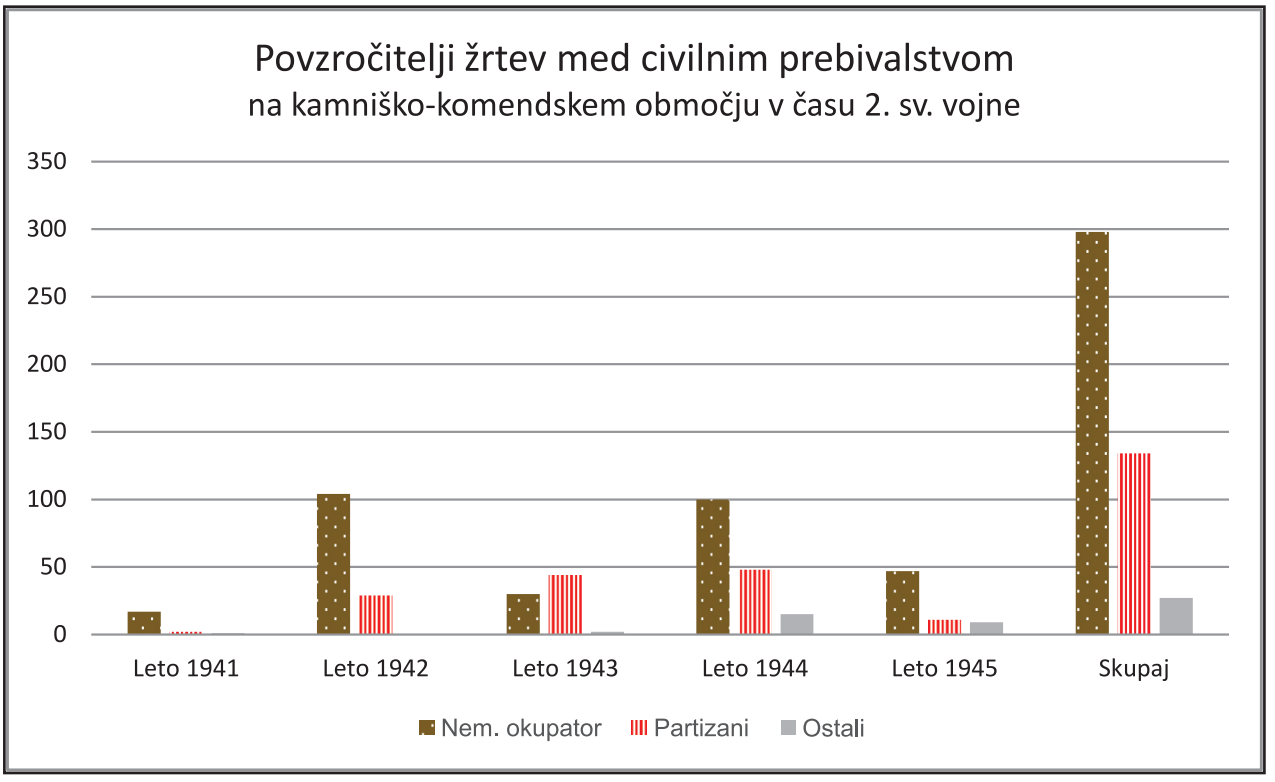
ski streli poleg oseb slovenske narodnosti začeli kositi tudi po Nemcih oz. pripadnikih nemških oboroženih sil. Tako je Rehbach konec marca 1942 poročal, da je razpoloženje v občini zelo tesnobno; zlasti prebivalci nekoliko odročnejših krajev, kot npr. Palovč in okolice, so bili tako prestrašeni, *»da si niso upali niti od doma, ker se tako veliko govori o partizanskih tolpah. Vsekakor se zdi, kot da bomo kmalu imeli tudi v naši občini opraviti z živahnim delovanjem tolp«* (AS 1603, t. e. 37, Poročilo 30. 3. 1942). To Rehbachovo predvidevanje se je uresničilo v začetku maja 1942, saj poroča, da so *»partizanske tolpe čedalje bolj izpopolnjene in predrzne. Žal pa prebivalstvu ne moremo prikazati nobenega uspeha pri preganjanju teh tolp. Če bi jim lahko prikazali vsaj majhne uspehe, bi jih namreč bilo veliko laže pridobiti za boj proti njim. Umor Mihaela Vavpotiča, občinskega tajnika iz Sel pri Kamniku, je pri ljudeh povzročil veliko ogorčenje«* (prav tam, Poročilo, 11. 5. 1942).

Sredi maja 1942 pa so po Rehbachovem poročanju *»napetosti med prebivalstvom dosegle vrhunec«.* Pri tem omenja partizansko akcijo v Godiču, *»o kateri se sedaj povsod govori in se zaradi nje pri ljudeh opaža skoraj paničen strah«*. Ob tem poudari: *»Naravnost nedoumljivo je, da preganjanje partizanov naleti na tovrstne težave. Očitno je višjim oblastem popolnoma vseeno, kaj se zgodi v tukajšnji okolici, ker ima temeljito čiščenje tolp za postransko stvar. Ljudem je popolnoma nerazumljivo, kako da naša vojska ne more uničiti maloštevilnih partizanov. Sedaj, poleti, ne igra nastanitev vojske prav nobene vloge, zato je povsem nerazumljivo, kako da se ne more nekaj bojno aktivnih regimentov za nekaj časa poslati na Gorenjsko. Popolno očiščenje terena od partizanov bi bilo s tem zagotovljeno in opravljeno v najkrajšem času. Bil bi že skrajni čas, da jih temeljito napademo. Če bo šlo tako naprej, bomo počasi izgubili vse zanesljive ljudi, ki so bolj ali manj na naši strani. Prav tako se ne gre čuditi, da jih je veliko odpadlo od nas, ko pa so bili brez zaščite razkriti partizanom. Zgolj slovesen pogreb ne more spodbuditi ljudi, da bi svoje življenje postavili na kocko. V razmerah, ki vladajo sedaj, je vsako (politično) usmerjanje/vodenje ljudi nemogoče. Dokler ne moremo prebivalstvu dokazati uspeha pri preganjanju (partizanskih) tolp, je vsaka propaganda zaman in vsi uspehi naše vojske na frontah naredijo nanje malo vtisa.«* In doda, da vedno znova od ljudi sliši očitke: *»Če dosegamo v Rusiji takšne uspehe, zakaj potem ne morete uničiti tistih nekaj banditov«* (prav tam, Poročilo, 22. 5. 1942). Opozarja tudi, da se *»od vseh strani slišijo govorice, da bo prišel srbski general Draža Mihajlović s 300.000 vojaki, ki bo v 14 dneh osvobodil Slovenijo. Te govorice širijo partizani kakor tudi letaki, ki so jih v Godiču razdeljevali partizani«* (prav tam). V začetku junija Rehbach poroča, da je ljudi zajel panični strah: *»V večini vasi ogroženi ljudje ne spijo več doma, ampak iščejo povsod zaklon. S propagandnega stališča bi lahko sedaj to stanje kolosalno izkoristili, če bi ljudem lahko ponudili zadostno zaščito … Popolnoma je nerazumljivo, da ne bi mogel Wehrmacht priti iz starega Gaua na Gorenjsko. Vsekakor bi bilo treba ugotoviti, da je situacija več kot kritična in da ne more več iti tako naprej. Nedojemljivo je, da ob naših kolosalnih uspehih na vzhodu ne bi bila mogoča pomiritev Gorenjske, ko bi bilo to ja mogoče doseči z nekaj regimenti«* (prav tam, Poročilo, 1. 6. 1942).

Edini večji uspeh Nemcev v bojih proti partizanom je bil, ko so 19. junija 1942 Nemci nenadoma napadli taborišče partizanov na Veliki planini. Zaradi neorganiziranega preboja skozi nemške obroče je padlo 18 partizanov, mnogim pa ni uspelo rešiti niti svojega orožja (prav tam). Ker pa drugih uspehov pri preganjanju partizanov ni bilo, se je okupator maščeval nad prebivalstvom. Prav poleti 1942 je okupatorjevo nasilje na Gorenjskem doseglo višek z množičnimi selitvami, s streljanjem talcev, s požigi vasi itd. Takrat je okupator na Gorenjskem po Himmlerjevem ukazu z dne 25. junija 1942 uvedel nekakšno izredno stanje in tako je v treh mesecih pobil več talcev kot v vseh drugih devetih mesecih tega leta, saj je od 25. junija do 27. septembra 1942 ubil kot talce okrog 280 oseb, medtem ko je v vaseh, ki jih je nato zažgal in zravnal z zemljo, pobil okrog 60 oseb (Ferenc 1977: 130). Višji vodja SS in policije SS general Erwin Rösener je 2. julija poostril tudi druge ukrepe zoper gorenjsko prebivalstvo: uvedel je policijsko uro od 20. zvečer do 5. ure zjutraj, prepovedal vsak promet s kolesi, prepovedal Slovencem uporabo osebnih avtomobilov in motornih koles ter obiskovanje gostiln, ukazal oddati lovsko orožje itd. (Ferenc 1958: 143–152). V Kamniku so nemški okupatorji 30. junija 1942 obesili osem talcev (Cerkvenik 1961: 344), v vasi Gradišče v Tuhinjski dolini so 8. julija 1942 pobili in vrgli v goreče domačije več domačinov, druge pa izselili.[6] V istem času so požgali tudi vasi Hom in Koreno pri Krašnji v Črnem grabnu (prav tam).

Rehbach je v začetku julija, nekaj dni po uvedbi rigoroznih ukrepov in javnem obešanju osmih talcev na Grabnu v Kamniku, v poročilu deželnemu svetniku zapisal: *»Ukrepi, ki so stopili v veljavo 2. julija tega leta, so na prebivalstvo delovali zelo depresivno. Kot lahko ugotovim, so razumni ljudje razglasitev izrednega stanja večinoma sprejeli z razumevanjem. V vsakem primeru slišim izjave ljudi, da so bili strogi ukrepi res potrebni. Prebivalstvo, ki si želi mir, se bo tudi mirno in pametno vedlo. Vprašanje je samo, ali se bodo sprejeti ukrepi tudi povsod kontrolirali. V vsakem primeru mora priti brezpogojno še več policistov, ker bodo sicer neučinkoviti tudi najstrožji ukrepi in med ljudmi razumljeni kot šikane. Sem namreč mnenja, da je večina prebivalstva dobra«* (AS 1603, t. e. 37, Poročilo, 4. 7. 1942). Navaja tudi: *»Javna usmrtitev talcev v Kamniku zagotovo ni imela želenega učinka, ker se je med ljudmi ustvarilo prepričanje, da so bili trije obešenci popolnoma nedolžni. Ali je to res, ne vem. Vsekakor so bili ti trije znani kot mirni in dostojni delavci. Velikokrat sem že opazil, da javne eksekucije sprožijo pri prebivalcih le nasprotovanje, ker so skoraj vedno usmrčeni tisti, ki veljajo v očeh ljudi za nedolžne. Prav tako ima slab učinek javno razkazovanje (izpostavljanje) usmrčenih talcev. Ljudje namreč ne vidijo razloga, zakaj so*

6 V Gradišču so okupatorji 8. 7. 1942 pobili in zmetali v ogenj 13 moških prebivalcev tega kraja, ženske in otroke pa odpeljali v razna taborišča, kjer so v nadaljnjih mesecih umrli še 4 otroci iz tega kraja. Glej *Zbornik žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik*. 46–47.

Pregled števila civilnih žrtev druge svetovne vojne glede na povzročitelja smrti na območju današnje UE Kamnik, ki je v času okupacije predstavljala severni in SV del tedanjega okupatorjevega okrožja Kamnik ter pribl. tretjino njegovega ozemlja in prebivalstva. (Grafikon izdelan na podlagi zbranih podatkov Zbornika žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik.)

bili ti talci ubiti, prav tako se s tem ne naredi nobenega vtisa na partizane. Treba bi bilo razmisliti, ali je res potrebno in koristno streljanje talcev. V vsakem primeru je učinek teh ukrepov na prebivalstvo zagotovo negativen« (prav tam). Nato predlaga nekaj ukrepov, ki bi jih morali izvesti za pomiritev prebivalstva: *»Sedanji položaj bi bilo zelo koristno izkoristiti za propagando. Ljudem bi moralo po zvočniku in na velikih nabitih plakatih pojasniti, zakaj je prišlo do teh ukrepov, kako naj ravnajo itd. Ljudje so sedaj zelo sprejemljivi za našo propagando in bil bi čas, da začnemo uspešno voditi ljudi. Seveda pa je to težko, ker moramo najprej sami razčistiti, kaj sploh nameravamo s slovenskim prebivalstvom. Če namreč hočemo še pridobiti ljudi, moramo sedaj uvesti blažje ukrepe. Prebivalstvo so strogi ukrepi namreč že toliko prestrašili, da lahko pri usmerjanju ljudi z nekoliko miline veliko več dosežemo. V nobenem primeru ni primerno, če ljudem preprosto na cesti damo zaušnico, če ne pozdravljajo ali imajo na ustih vidno ironičen nasmeh. Takšni dogodki vzbudijo pri ljudeh le sovraštvo in odpor in potem se čudimo, da ne mislijo dobro o nas. Najpomembnejša je sedaj zares propaganda, to pomeni, da prebivalstvu stalno razložimo, ko pride do strogih ukrepov, zakaj se je to zgodilo. Slovensko ljudstvo je namreč inteligentno, zato je napačno, da je podvrženo istim merilom kot manjvredni poljski narod«* (prav tam).

V začetku julija, zgolj nekaj dni po javnem obešanju osmih talcev v Kamniku in uvedbi poostrenih varnostnih ukrepov na Gorenjskem, so partizani v občini Kamniška Bistrica napadli policijski vozili pod prelazom Črnivec (Jan 1980: 253). Druga četa 1. Kamniškega bataljona je odšla v bližino Črne nad Kamnikom in dobrih 500 metrov od vasi, na Pirčevih ridah, iz zasede napadla dva policijska avtomobila. Ubitih je bilo tudi nekaj žandarjev oz. policistov, pri čemer je število ubitih in ranjenih različno od poročila do poročila.[7] Na poziv orožništva je nemško poveljstvo poslalo iz Kamnika na pomoč del 3. čete 510. bataljona deželnih strelcev, vendar so prišli prepozno. Ob napadu so partizani zaplenili dve brzostrelki, eno puško, tri pištole in večjo količino druge opreme. Pri ubitih Nemcih naj bi našli tudi album s podatki in fotografijami vseh, ki so iz te okolice odšli k partizanom (Jan 1980: 253). Kot maščevanje zaradi te partizanske akcije je nemški okupator 9. julija 1942 pri tedanjem rudniku kaolina v Črni ustrelil 51 talcev, kar je največje število naenkrat ustreljenih talcev na Kamniškem v vsem času okupacije (*Zbornik žrtev,* 2004: 11–14).[8] Od tega je bilo

7 Nekateri viri navajajo, da so bili v napadu ubiti štirje policisti, med njimi dva oficirja, drugi viri navajajo, da so bili ranjeni štirje orožniki, med njimi en orožniški oficir huje. Ferenc navaja podatek, da so bili ubiti kamniški okrožni orožniški poveljnik ter štirje orožniki. (Glej Ferenc 1960. 225–226.)

8 Če na podlagi popisa v *Zborniku žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik* upoštevamo zgolj civilne žrtve druge svetovne vojne (talci, t. i. likvidiranci, umrli v taboriščih), lahko ugotovimo, da je bilo največ tovrstnih žrtev na območju današnje UE Kamnik povzročenih med letoma 1942 in 1944. V letu 1942 je nemški okupator povzročil 104 civilne žrtve, partizani pa 29; v letu 1943 so partizani povzročili 54 civilnih žrtev, nemški okupator pa 30. V letu 1944 je nemški okupator povzročil 100 civilnih žrtev, partizani pa 48. V prvem letu okupacije 1941 so Nemci ubili 15 civilistov, partizani pa 2, v zadnjem letu okupacije do vključno 9. maja 1945 pa je okupator povzročil še nadaljnjih 47 žrtev med civilisti, partizani pa 11.

35 domačinov iz župnije Gozd (Črna, Kališče, Gozd, Krivčevo, Podstudenec), ki so jih Nemci odbrali izmed okoli sto domačinov, ki so se v nedeljo, 5. julija, zbrali na poziv za vaje Wehrmannschafta (AS 1705, t. e. 2.; prim. *Zbornik žrtev*, 2004: 11–14). Poleg tega so iz gestapovskega zapora v Begunjah pripeljali na morišče v Črno nadaljnjih deset talcev iz nekaterih drugih krajev občine Kamniška Bistrica (iz Stranj, Stahovice in Zagorice), da bi dosegli potrebno število, pa so na ustrelitev pripeljali še dodatnih 5 žrtev, ki niso bile iz kamniškega okrožja (prav tam), ter temu dodali še enega starejšega berača brez stalnega bivališča. Da je pri zajetju 35 talcev iz vrst domačinov šlo za zvijačo nemškega okupatorja, kako zbrati čim več žrtev, govori dejstvo, da so bile vaje Wehrmannschafta sklicane ravno v času, ko je bilo nekaj dni prej njegovo delo na Gorenjskem začasno ustavljeno oz. so bili njegovi pripadniki »poslani na dopust« (prav tam). Tragedija je dobila epilog, ko so Nemci dober mesec dni kasneje izselili še družine ustreljenih talcev, skupno kar 65 oseb.

Po tem dogodku, čeprav se je zgodil v sosednji občini Kamniška Bistrica, je Rehbach poročal, da je prebivalstvo, zlasti podeželsko, *»v paničnem strahu in si ne more pomagati. Dnevno prihajajo ljudje spraševat, kako naj ravnajo, da tudi njih ne bi ustrelili, kot je bil primer v Kamniški Bistrici, ko so postrelili 51 mladih moških kot odkup za nemške žrtve. Pravilno je, da se mora sedaj postopati z najstrožjimi sredstvi, in to bi smelo prinesti tudi sadove, da bo ljudstvo videlo, da so bili končno izvedeni tisti grozeči najstrožji ukrepi, ki so se že več mesecev napovedovali. Ukrepi v Korenu in Gradišču so bili na vsak način pravilni in so tudi zelo rezko učinkovali. Drugače pa je učinkovala usmrtitev v Kamniški Bistrici. Prebivalstvo ne more razumeti, da so bili možje, ki jih je Wehrmannschaft vpoklical na vojaške vaje in so bili v bistvu v naši (nemški) službi, pravzaprav odvedeni in ustreljeni. Vsekakor je to zelo praktičen način zbiranja žrtev za maščevanje svojih žrtev. Da bi naredili takšne povračilne ukrepe za smiselne, bi morali k temu pristopiti nekoliko previdneje in ne postreliti nedolžnih zgolj zato, ker izvirajo s tistega območja, kjer so padle nemške žrtve. Med usmrčenimi so bili celo takšni, katerih družinski člani so bili žrtve partizanskega ropanja. Skoraj vseskozi so se ti možje skrivali, da ne bi padli partizanom v roke. Mogoče je sedaj s človeškega stališča treba pozdraviti, da so ti usmrčeni vsaj osvobojeni strahu pred partizani«* (AS 1603, t. e. 37: Poročilo, 11. 7. 1942). Pri tem se Rehbach zavzame za prebivalstvo in za strožje postopanje s partizani: *»Kot že rečeno, ti strogi ukrepi so zelo pravilni in bodo toliko časa upravičljivi, dokler bodo pri prebivalstvu imeli razumevanje. Bilo pa bi občutno bolje, če bi končno zbrali dovolj moči, da bi partizane učinkovito preganjali in preprečili različne sabotaže, kot da izvajamo povračilne in kaznovalne ukrepe. Že več mesecev se govori o okrepitvah, vendar do danes ni kaj dosti opaziti povečanja oboroženih sil. Ponovno pa bi omenil, da bi bila sedaj zelo učinkovita okrepljena propaganda, kajti prebivalstvo je sedaj najbolj dovzetno zanjo.«*

Vse te razmere so se odražale tudi v gospodarstvu, saj je bilo po navedbah Rehbacha normalno delo zelo ovirano: *»Mnogi si ne upajo na polja in jim manjka veselja do dela. Gonja goveda v planine bi sedaj zelo opazno delovala pri proizvodnji mleka; ker mnogi kmetje nimajo dovolj hrane zanjo v dolini, sedaj živino prodajajo. Zaradi številnih beguncev so kmetije opuščene. Kaj bo z žetvijo, je veliko vprašanje. Bojim se, da se bodo vsi ti ukrepi, če se ne bo hitro naredil red, zelo močno odražali jeseni pri prehrani prebivalstva« (prav tam). Sredi julija 1942 Rehbach poroča o požigu žage v Stahovici: »Zadnje akcije proti prebivalstvu so v zadnjem času Kamničane tako prestrašile, da sem prepričan, da sedaj naznanijo tudi najmanjše pojavljanje partizanov. Požig žage meščanske korporacije*[9] *je zadeva, ki bi se ob zadostnem številu policistov v Stahovici in zagotovitvi ustrezne straže dala preprečiti. Zato se ne more obtoževati neoboroženih ljudi, če sta še policija in žandarmerija več ur odlašali priti tja. Ljudje so sedaj v stanju, ko jih je lahko voditi, vendar bi poleg ostrine morali zaradi tega, ker so tudi potrti, pokazati tudi več miline. Prav tako prebivalstvo pridno dela na poljih, le v nekoliko bolj odročnih vaseh delo stoji, ker si ljudje zaradi partizanskega delovanja ne upajo na polja«* (prav tam., Poročilo, 20. 7. 1942).

Rehbach je v svojem poročilu konec julija 1942 podobno kot v istem času župani s partizanskim delovanjem najbolj ogroženih občin Tuhinjske doline (Šmartnega in Zg. Tuhinja) predlagal celo oblikovanje slovenskih samoobrambnih enot za delovanje proti partizanom. Rehbach je tako konec julija 1942 v poročilu zapisal: *»Pri ljudeh je še vedno prisotna pretresenost in zaskrbljenost. Mislim, da je sedaj vsakomur jasno, da prebivalstvo ni na nasprotni strani, ampak je resnično pripravljeno sodelovati. Strogi povračilni ukrepi so sicer prinesli določene sadove, tj., da je čutiti, da sedaj vsi ostro zavračajo partizane. Ljudje sedaj imenujejo partizane 'sovražnike ljudstva' in enoglasno obsojajo njihovo delovanje. Ljudje bodo kmalu zreli za sodelovanje pri aktivnem preganjanju banditskih tolp. Sedaj je treba razmisliti, ali ni prišel pravi čas, da iz slovenskega prebivalstva ustvarimo neke vrste samozaščito, nekaj podobnega kot državljansko obrambo. Ta bi bila sestavljena večinoma iz starejših ljudi, po možnosti tistih, ki so služili pod Avstrijo. Za vodenje bi vpoklicali bivše oficirje. Ta samozaščita bi morala po vsej Gorenjski biti v pristojnosti posameznih žandarmerijskih postaj. Potem je pričakovati, da bi kmalu nastopil mir na tem območju. Ne vem pa, kako o tem razmišljajo višje oblasti. Ker poznam tukajšnje razmere in karakter slovenskega prebivalstva, vem, da bi bilo to najboljše za resnično pomiritev Gorenjske. Pričakovati je namreč, da se bodo banditi vrnili nazaj, kakor hitro se bodo umaknile nemške policijske enote, in znova začeli delovati. Moramo dati Slovencem možnost, da se sami branijo. Želim poudariti, da je takšna taktika zelo dobro delovala v Srbiji«* (prav tam, Poročilo, 25. 7. 1942).

Zanimivo je, da so ti predlogi časovno sovpadali s pojavom prvih t. i. vaških straž v sosednji Ljubljanski pokrajini, vendar so tam v tistem času zaradi drugač-

9 V noči s sobote, 11. 7., na nedeljo, 12. 7., so partizani požgali žago za žaganje lesa v Stahovici, ki je bila pred vojno last meščanske korporacije, spomladi 1942 pa je bilo lastništvo preneseno na občino Kamnik. Pogorelo je celotno skladišče razžaganega lesa.

nih okupacijskih razmer, ki so vladale pod italijanskim okupatorjem, naleteli na večji odmev kot na Gorenjskem oz. Kamniškem: v samem Kamniku do ustanovitve teh enot v letu 1942 sploh ni prišlo, v Šmartnem in Zg. Tuhinju pa so bile takšne enote kratkega trajanja in so po dveh do treh mesecih obstoja že propadle (Hančič 2023b: 109, 110). Poleg tega je Rehbach znova poudaril pomen propagande med prebivalstvom: »*Z različnimi stenskimi objavami, plakati itd. jim je treba kar naprej dopovedovati, da je na njih samih, da bodo razmere spet normalne. Stališče, da se ukrepa brutalno, je pravilno le do določene meje, če pa je prebivalstvo že dovolj krhko, se mora delovati z drugačnimi sredstvi. Ljudje na Gorenjskem so vendarle še vedno ljudje in rasno tako brezhibni, da bodo iz njih postali vredni državljani nemškega rajha*« (prav tam).

V začetku avgusta 1942 Rehbach opozarja, da je »*partizansko ustrahovanje prebivalstva naravnost katastrofalno. Lahko potrdim, da si noben moški prebivalec ne upa več normalno spati doma v postelji, ampak si išče skrivališče izven hiše, da ga partizani ne bi našli in odvedli s seboj*« (prav tam, Poročilo, 1. 8. 1942). V naslednjem poročilu Rehbach izpostavlja, da je »*močan vtis na prebivalstvo naredila novica o streljanju 130 talcev pri Kranju«,*[10] *kajti odslej ne bo veliko tistih Slovencev, ki bi še simpatizirali s partizani*« (prav tam, Poročilo, 8. 8. 1942). Po njegovem mnenju »*zelo ugodno pa med prebivalstvom odmeva praksa, da se pušča na svobodi tiste, ki pobegnejo od partizanov nazaj domov, saj bo to vzpodbudilo še druge prisilno odvedene fante, da bodo dezertirali*«. Nadalje ugotavlja, da se potrjuje tudi domneva, da so partizani pravočasno posvarjeni pred večjimi akcijami proti njim, zato se kot uspešna potrjuje teorija o manjših neopaznih akcijah. Prav tako ima Rehbach za napačno »*namerno ali nenamerno strašenje nemških oboroženih organov o selitvi prebivalstva. Neprestano namreč slišim od občanov, da jim je oficir ali nekdo drug rekel, da bo ves Kamnik izseljen*« (prav tam).

Rehbach se spet dotakne tudi razmer v sosednji občini Kamniška Bistrica, kjer so Nemci sredi avgusta izgnali sorodnike mesec dni prej ustreljenih talcev: »*Selitve v občini Kamniška Bistrica so zelo vplivale na celotno držo prebivalstva v okolici. Te akcije ne gredo v smer pravkar začete linije, da bi delovali propagandno. Menim namreč, da takšne akcije ne bodo imele nobenega uspeha ne pri boju z bandami ne pri pacifikaciji Gorenjske. Sedaj nihče več ne more reči, da prebivalstvo ne sodeluje aktivno pri bojih z bandami in da je treba z uporabo tako mogočne sile pomiriti Gorenjsko. Prav izselitev svojcev 51 ustreljenih talcev je bila popolnoma nepotrebna, ker so bili večinoma nedolžni, sorodniki pa so se presenetljivo mirno vedli*« (prav tam, Poročilo, 16. 8. 1942). Tudi v naslednjem poročilu Rehbach še vedno izpostavlja izselitev družin talcev iz sosednje občine Kamniška Bistrica, ki naj bi še vedno močno vplivala na razpoloženje ljudi, vendar že doda, da je »*zelo dober vtis naredilo dejstvo, da so se lahko nekatere družine že vrnile na svoje domove. Seveda se je zato usul plaz poizvedovanj občanov, da bi se lahko tudi njihovi sorodniki vrnili. Če bi bilo možno še kakšnega sorodnika talcev vrniti nazaj, bi bilo to za razpoloženje prebivalstva zelo dobro. To se kaže tudi v zbiralnih akcijah Rdečega križa, saj se je prebivalstvo veliko bolje odzvalo kot pri prejšnjih akcijah*« (prav tam, Poročilo, 19. 8. 1942). Konec avgusta 1942 Rehbach poroča, da se kljub stalnemu pojavljanju partizanov v okolici Kamnika, ki je zelo vznemirjalo ljudi, že opaža, da se novice o pojavljanju partizanov zelo dobro prenašajo pristojnim, in ugotavlja, da se opaža, »*da je pri partizanih sedaj prisoten določen razkroj, in to seveda opazijo tudi prebivalci*« (prav tam, Poročilo, 28. 8. 1942).

V prvem tednu septembra 1942 Rehbach piše, da je bilo prebivalstvo v zadnjem obdobju bolj mirno, zato bi bilo treba premisliti, če ne bi nekaterih julija uvedenih ukrepov izrednega stanja olajšali. Pri tem je izpostavil, da je prebivalstvu zelo otežila življenje prepoved vožnje s kolesi, kar je bilo posebej težko za delavce, ki so morali priti na delo. Znova je poudaril, »*da prebivalstvo razen redkih izjem obsoja dejanja partizanov in ni več tiste omahujoče drže, ki je bila prisotna med njimi še spomladi. Ljudje so končno sprevideli, da jim partizani prinašajo le škodo*« (prav tam, Poročilo, 5. 9. 1942). Rehbach je bil tudi prepričan, da je bila tema, objavljena v tedanjih stenskih časopisih, s propagandnega stališča popolnoma napačna, ker so v njih pisali o naropanih dobrinah iz samostanov itd.: »*Tukajšnje prebivalstvo je namreč zelo verno in se sedaj sprašuje, kaj se je zgodilo z gorenjskimi samostani. Ni nujno potrebno, da se preusmerja pozornost ljudi na te stvari. Imamo namreč veliko drugih vsebinskih točk v zvezi z grozodejstvi partizanov, ki bi jih lahko predočili ljudem.*« Med ljudstvom se je veliko govorilo tudi o partizanskih napadih v Dobu in Ihanu, »*ki jih vsi obsojajo«. Pri tem opozori na preizkušeno taktiko partizanov, »da več dni delujejo na istem področju, zato moramo že vendar prepoznati to taktiko in tako bi z lahkoto v ogroženih krajih pripravili zasede*« (prav tam). Tudi v naslednjem poročilu sredi septembra Rehbach ugotavlja, da je stanje med prebivalstvom mirno, zato znova apelira na višje oblasti, da omilijo nekatere pred meseci sprejete ukrepe: »*Zlasti bi bilo za pozdraviti, če bi se omilila prepoved izhoda v nočnem času, zlasti podeželskemu prebivalstvu bi olajšali stanje, če bi lahko nekoliko dlje opravljali svoja dela na polju. Zlasti pa ljudje trpijo zaradi prepovedi vožnje s kolesi, še zlasti ker na delo prihajajo od daleč in morajo prevoziti več kilometrov, da pridejo do svojega delovnega mesta. Opustitev prepovedi vožnje s kolesi bi bila zato zelo nujna. Prepoved obiskovanja gostiln za Slovence pa bi lahko še naprej ostala v veljavi*« (prav tam, Poročilo, 14. 9. 1942).

V začetku jeseni 1942 so se razmere še dodatno uredile. Takrat je bilo prebivalcem Gorenjske z razglasom koroškega gauleiterja dr. Friedericha Rainerja podeljeno državljanstvo nemškega rajha na preklic. Vendar, kot je poročal Rehbach: »*Gaulejtnerjev razglas v Kranju ni, kakor vedno znova opažam, na prebivalce učinkoval tako, kot bi pričakoval. Ljudje so namreč veliko več pričakovali. Že pred proklamacijo so se namreč med ljudmi širile govorice o neverjetnih koncesijah, ki naj bi jih dobili Gorenjci, ker pa je tem govori-*

10 Nemški okupator je 27. in 28. julija 1942 v Bistrici, Hrušici in Podbrezju ustrelil 133 talcev, od tega 15 iz okrožja Kamnik. Glej Cerkvenik 1961. 346, 349.

cam veliko ljudi verjelo in so bili nato razočarani« (prav tam, Poročilo, 10. 10. 1942). Tudi razširitev podelitve državljanstva po Rehbachovem mnenju pri ljudeh ni povzročila pričakovanega učinka, saj so jo sprejeli kot »samoumevnost« in »*bolj kot zadovoljstvo nad podelitvijo državljanstva so izražali hudo razočaranje zaradi prepovedi vožnje s kolesi, ki je bila še vedno v veljavi*« (prav tam).

Zaključek

Leto 1942 je bilo za Kamnik in njegovo okolico leto velikih protislovij. Na eni strani obsežna modernizacija mestnega središča z velikimi finančnimi vložki nemške države v razne upravne in stanovanjske zgradbe, po drugi strani najbolj nasilno leto nemške okupacije, ko je nemški okupator v mestu in okolici povzročil s streljanjem in obešanjem talcev, požigi vasi ter odvedbo prebivalcev v različna nemška taborišča največ civilnih žrtev med domačim prebivalstvom v vseh štirih letih okupacije. Kako se je na te razmere odzival tedanji kamniški župan oz. občinski komisar baron Hermann Rehbach, lahko razberemo iz ohranjenega gradiva fondov nemškega okupatorja. Na tej podlagi lahko ugotovimo, da se je podobno kot župani sosednjih občin zelo potegoval za pravice in lajšanje ukrepov višjih okupatorjevih oblasti; dejstvo, da je bil nemške narodnosti, pa mu je verjetno omogočalo, da je lahko zapisal več ostrih kritik na račun izvajanja nekaterih najstrožjih okupatorjevih ukrepov, kot je bilo npr. streljanje in obešanje talcev iz vrst lokalnega civilnega prebivalstva. Po drugi strani pa je kritiziral tudi partizansko taktiko bojevanja, ki je po eni strani neprestano generirala okupatorjevo maščevanje v obliki strogih ukrepov proti prebivalstvu, po drugi pa s svojo mobilizacijo mladih, za delo sposobnih moških ter rekvizicijo hrane pri kmetih poslabševala že tako slabo gospodarsko in prehransko stanje na tem območju.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1603, Deželni svetnik Kamnik:
  - t. e. 6, Korespondenca občine Kamnik, Poročilo o dosežkih občine Kamnik po 1. aprilu 1941, Kamnik, 14. 10. 1942;
  - t. e. 37, Tedenska poročila občinskega komisarja Kamnik deželnemu svetniku okrožja Kamnik z dne: 30. 3. 1942, 11. 5. 1942, 22. 5. 1942, 1. 6. 1942, 4. 7. 1942, 11. 7. 1942, 20. 7. 1942, 25. 7. 1942, 1. 8. 1942, 8. 8. 1942, 16. 8. 1942, 19. 8. 1942, 28. 8. 1942, 5. 9. 1942, 14. 9. 1942, 10. 10. 1942.
- SI AS 1705, Okrožni komite OF Kamnik, Referat za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev:
  - t. e. 2. Prijava zločina in zločinca, prijavitelj Franc Osolnik, predsednik NOO na Gozdu.

Literatura

Danilo CERKVENIK, 1961: Talci na Kamniškem. V: *Kamniški zbornik* 7. 339–350.

Tone FERENC, 1958: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. V: *Letopis Muzeja narodne osvoboditve Maribor 11*. 81–156.

Tone FERENC, 1960: Kako je bilo z razkrojem Wehrmannschafta na Gorenjskem. V: *Borec* 7. 225–226.

Tone FERENC, 1977: Nekaj značilnosti narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem. V: *Zgodovinski časopis* 31. 119–131.

Tone FERENC, 2010: Polom okupatorjevih raznarodovalnih načrtov v okrožju Kamnik. V: *Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2, Raznarodovanje.* Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 331–371.

Damijan GUŠTIN, 2021: *Prva partizanska pomlad. Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Damjan HANČIČ, 2023a: Gradbeni projekti nemškega okupatorja v Kamniku. V: *Kronika* 71/1. 195–216.

Damjan HANČIČ, 2023b: »Vaške straže« na Gorenjskem v letu 1942. V: *Dileme* 7/2. 73–114.

Ivan JAN, 1980: *Kokrški odred I, Narodno-osvobodilni boj pod Karavankami.* Ljubljana: Partizanska knjiga.

Krajevni leksikon Dravske banovine – krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, 1937. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.

Zora TORKAR, 2021: Življenje za grajskimi zidovi v 19. in 20. stoletju. V: Igor SAPAČ, Zora TORKAR, *Grad Zaprice v Kamniku*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik. 1–9.

Miroslav STIPLOVŠEK, 1975: *Kamniško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945: problematika virov in literature, obsega in razdelitve okrožja ter periodizacije*. Domžale: Pripravljalni odbor za organizacijo VII. zbora gorenjskih aktivistov, Odbor aktivistov kamniškega okrožja, Samoupravna interesna kulturna skupnost.

Ivan VIDALI, 1961: V boj za svobodo. V: *Kamniški zbornik* 7. 7–274.

Zbornik žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik, 2004. Kamnik: Občina Kamnik.

Spletni vir

Kamniško-komendski biografski leksikon, geslo »Hermann (Herman) Rehbach (Rehbach)«. Dostopno na https://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/925, dostop 8. 11. 2023.

Saša Lavrinc[1]
Pot na Poljane 4a, Kamnik
sasa.lavrinc@gmail.com

Majda Neřima, arhitektka, Plečnikova učenka

Izvirni znanstveni članek

Vpogled v življenje in delo arhitektke Majde Neřima omogoča njena skrbno pripravljena in ohranjena zapuščina. Obsega devetintrideset urejenih map in fasciklov izvedenih del, preko 300 originalnih načrtov na pavs papirjih, mapo z diplomsko nalogo, dve mapi *Spominov* in mapo, posvečeno njenemu učitelju – arhitektu Jožetu Plečniku. Arhitektka je sproti sistematično označevala in arhivirala vse od začetnih načrtov do korespondenc v času izvajanja del. V letih 2017 do 2022 je bila zapuščina pregledana, popisana in fotodokumentirana. Vse našteto hrani arhitektkin nečak Marjan Neřima, ki je pridobil tudi osnovne podatke o družinskem poreklu.
Ključne besede: Majda Neřima, arhitektka, Plečnikova učenka, skrbno urejena zapuščina

An insight into the life and work of architect Majda Neřima is enabled by her carefully arranged and well-preserved legacy. It contains thirty-nine organised folders and fascicles of completed works, over 300 original plans on tracing paper, a folder with a diploma thesis, two folders of memories and a folder dedicated to her teacher – architect Jožet Plečnik. The architect systematically marked and archived everything from the initial plans to correspondence during the execution of her works. In the years 2017 to 2022, her heritage was inspected, inventoried and photo-documented. All of the above-listed is stored by the architect's nephew Marjan Neřima, who also obtained basic information about the family's origins.
Keywords: Majda Neřima, architect, Plečnik's student, carefully arranged legacy

Portret Majde Neřima (Arhiv družine Neřima)

I. Življenje in delo Majde Neřima

Mladost

Priimek Neřima je prišel v Kamnik s Karlom Neřima, dedom Majde Neřima, ko je zapustil domači Uherský Brod na Moravskem, ozemlju današnje Češke, takrat skupne države Avstro-Ogrske in prišel na delo v mlado Pulferfabrik – Smodnišnico v Kamniku. Stanoval je v Kazenbergu, upravni in stanovanjski stavbi Smodnišnice, in se leta 1874 poročil z domačinko Katarino Pirc, s katero sta imela dvanajst otrok. Med njimi je bil petorojeni Aleksander, ki je postal učitelj in so se mu po poroki leta 1910 z Ivano Hren iz Dobrepolja rodili trije otroci: Albin (1911), Ivica (1913) in Majda (1916).

Oče Aleksander je kot učitelj služboval v različnih krajih: v Tunjicah, na Pilštanju, Šentjanžu na Dravskem polju, imenovanem tudi Starše, kjer je bila rojena Majda, in nazadnje v Gančanih, kjer je nastopil službo aprila 1920 kot eden prvih slovenskih učiteljev v Prekmurju, od koder so madžarski učitelji morali oditi, ker je bilo ozemlje po prvi svetovni vojni dodeljeno Kraljevini SHS. Bil je vsestransko sposoben pedagog in učitelj, ukvarjal se je tudi s sadjarstvom in glasbo, vodil je pevski zbor in godalni orkester[2]. Živeli so v šolskem stanovanju in imeli velik vrt. Majda Neřima v svojih *Spominih* piše, da so na vrtu rasle najrazličnejše vrste češenj – rdeče, temno rdeče, bele in kisle višnje, ki so dozorevale ena za drugo, prve za njen god. Spominja se tudi različnih vrst jabolk in da nikoli kasneje ni doživela toliko njihovih različnih okusov.

Iz *Spominov*, ki jih je napisala za svojo nečakinjo Zorico leta 1962, izvemo mnogo o njenem skromnem, a pestrem življenju v času šolanja. Takrat je osnovna šola trajala štiri leta, nadaljevanje je bila nižja gimnazija, ki jo je Neřimova obiskovala v Murski Soboti. Oče je v želji, da bi otroci v nižjo gimnazijo lahko hodili od doma, v Bratoncih, blizu katerih je tekla železniška proga, zgradil hišo. Zaradi slabih povezav bivanje doma potem ni bilo mogoče in edina rešitev je bilo bivanje pri gospodinjah v Murski Soboti, kjer so se morali sprijazniti s prostorsko stisko, slabo hrano in mrazom. Šolanje na višji gimnaziji je nadaljevala na II. Državni gimnaziji v Ljubljani (danes gimnazija Poljane), kamor sta se vpisali s sestro po tem, ko je v Ljubljani že študiral brat. Tudi šolanje v Ljubljani je bilo zaznamovano z menjavami stanovanj, ki jih v *Spominih* spremljajo živi opisi gospodinj in njihovih družinskih članov. Prav tako zanimivi so opisi profesorjev, med katerimi je za

1 Univ. dipl. inž. arhitekture, konservatorska svetovalka.

2 Več v Kamniško-komendskem biografskem leksikonu.

Srednješolka Majda (s kitami) s sestro Ivico v krogu študentov med počitnicami v Prekmurju (Vir: Spomini)

profesorja srbohrvaščine zapisala, da jo je imel rad, da je bil ves ginjen, ko je povedala, da pozna lanena polja. Spomine na gimnazijo zaključi z opisom sošolk: *»V ostalem se je pa v gimnaziji ženski svet delil v 3 grupe. Največja noblesa je imela vsak teden drug plašč, imela je krasno frizuro, prstane i.t.d., negovane nohte. Srednja grupa je bila še kar zmerna. Spodnji sloj pa je bil priden za učenje in skromen v obleki. Obleka je bila tako odločilnega pomena, da me je 'noblesa' odbijala in nisem pri njej iskala stikov.«*

Majda Neřima v času šolanja (Arhiv družine Neřima)

Prijetnejši del njene mladosti so bile počitnice, med katerimi je v Prekmurju nabirala moči, se družila z vrstniki in starejšimi, ki so mlajše učili plavati in teči, *»ne po babje«*, je zapisano v *Spominih*. Mnogo so tudi peli in vsake počitnice so naštudirali gledališko igro, s katero so gostovali po okoliških krajih. Iz *Spominov*: *»...vse okrog so bila žitna polja, akacije so cvetele, dehtele, jabolka in drugo sadje je zorelo in bilo uporabno. In vse v veliki tremi in s predhodnim enournim šminkanjem. Nato po igri pa spat k soigralki Margiti Pod lipo, v mesečini po vegastih prekmurskih cestah – in Margitina mama je bila tako luštna, majhna, prijazna ženica! Da se je človek počutil na vso moč dobro.«*

Ob koncu gimnazije je razmišljala, da je človek z maturo velika ničla, v publikaciji šole[3] s podatki o zaključnih izpitih in bodočih študijih je ob njenem imenu zapisano, da namerava študirati filozofijo. Iz *Spominov* izvemo, da je bila po maturi neodločena glede študija in da se je po posvetu z bratom odločila za arhitekturo.

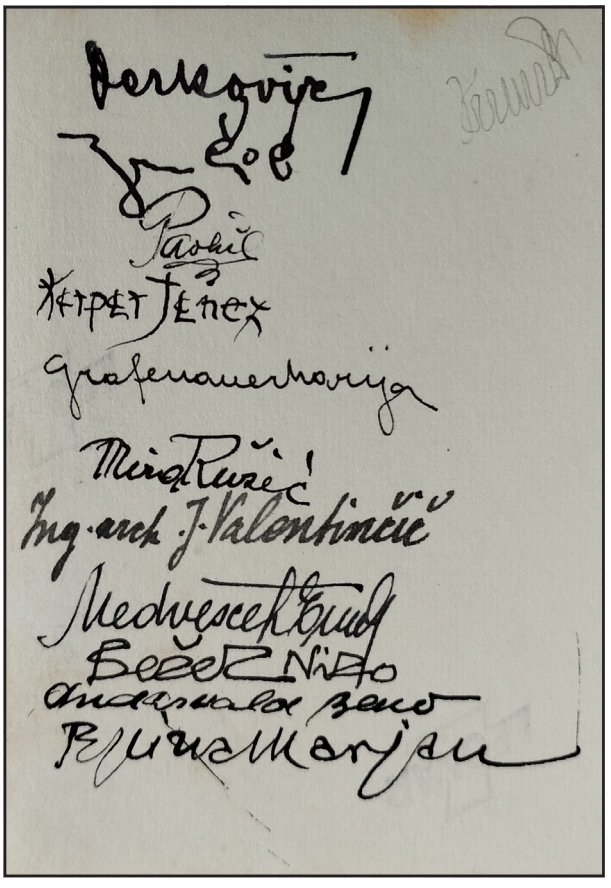
Študij

Na Tehniško univerzo v Ljubljani, smer arhitektura, se je vpisala v šolskem letu 1934/35. To je bil čas, ko je bil Plečnik uveljavljen kot profesor in arhitekt tudi doma, v rodni Ljubljani. Po njegovih načrtih so bili že zgrajeni Tromostovje, Trnovski most, cerkev sv. Frančiška Asiškega v Šiški, Vzajemna zavarovalnica na začetku Miklošičeve ceste, prenovljena je bila notranjost mogočne stavbe Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, danes Ustavno sodišče na Beethovnovi

3 *Izvestja II. Državne realne gimnazije v Ljubljani*, 1933/34, stran 64, ravnateljstvo v Ljubljani 1934 (Vir: dLib)

Plečnik s študenti na Viču v Ljubljani leta 1935 (Vir: Spomini)

Hrbtna stran slike s podpisi, 1935 (Vir: Spomini)

ulici. Plečnik je zaključeval z opremljanjem Kraljevega lovskega dvorca v Kamniški Bistrici, na Barju je načrtoval cerkev sv. Mihaela, v Ljubljani Šance na grajskem hribu in Peglezen v mestu, gradil se je Orlovski stadion za Bežigradom in urejala Vegova ulica. Daleč so bila že leta, ko je Plečnik po prvi svetovni vojni na pobudo arhitekta Ivana Vurnika sprejel delo profesorja na tehniški fakulteti novoustanovljene univerze v Ljubljani. Plečnik je takoj po nastopu profesure, po zgledu dunajskega učitelja Otta Wagnerja (1841–1918), povzel seminarski način dela – študijsko risanje v šolski risalnici. Za razliko od Wagnerjeve šole, kjer je bila prisotnost v risalnici obvezna le dopoldan, je Plečnik zahteval dopoldansko in popoldansko prisotnost. Temelj študija je videl v poznavanju antične umetnosti, iz katere je mogoče – ob razumevanju njenih pravil in razmerij – razviti novo lepoto. Dosledno je zavračal misel, da je oblikovanje arhitekture mogoče s sodobnimi materiali, katerih glavna in edina funkcija je bila zagotavljanje statične stabilnosti objektov. Janko Omahen, Plečnikov učenec prve generacije, je v svoji knjigi *Izpoved* nadrobno opisal vse poskuse študentov, da bi vsaj občasno zadihali s tokovi sodobne evropske arhitekture, ki so z revijami in knjigami prihajali do Ljubljane. Plečnik je ostajal neomajen. Nekoč so mu nastavili knjigo francoskega arhitekta Augusta Perreta (1874–1954), pionirja železobetonskih konstrukcij, da bi v njem prebudili zanimanje za nove konstrukcijske elemente. Profesor je knjigo vzel in molče odšel v svoj kabinet. Popoldne, ko so se študentje vrnili s kosila, je bila knjiga nazaj na svojem mestu in v njej listek: *»To, kar Perret zna, jaz ne znam – kar pa jaz znam, Perret ne zna. Die Ausfälle sind ganz und gar nicht am Plätze – kajti to velja za vse – darum Mauel halten und weiter dinen.«*[4] Študente je to odklanjanje vsega, kar ni bilo v okviru Plečnikovih prepričanj, zelo prizadelo, a so mu kljub temu ostajali zvesti. Kot piše Omahen, so si od vsega začetka zapisovali vsako njegovo besedo, beležili vsak njegov stavek, vsako njegovo misel. V ta namen so imeli v risalnici dopisno knjigo, v katero so prepisovali vse zabeleženo. Plečniku so nova gibanja kljub vsemu dala misliti in je nekoč rekel: *»Za božanski navdih gre, ki te vodi v bližino popolne lepote in harmonije in s tem k umetnosti. Tisto,*

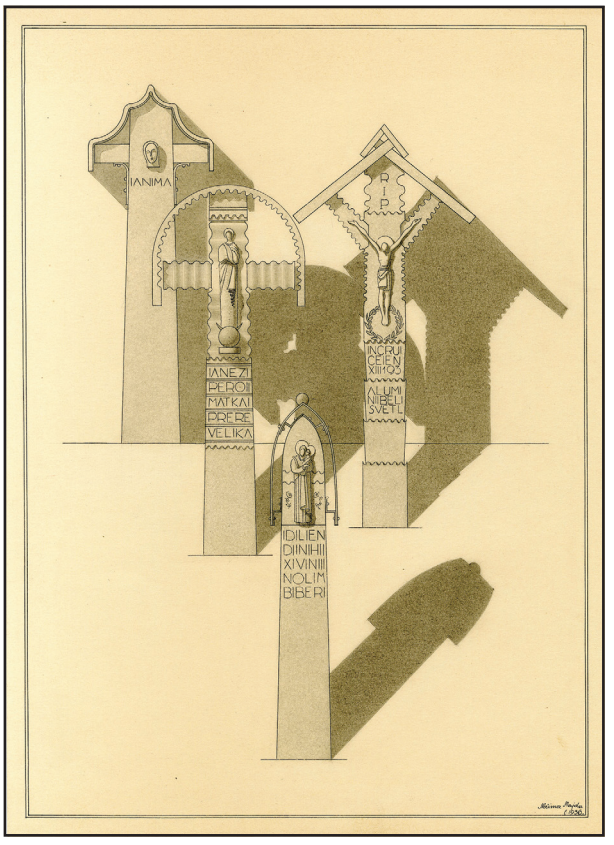
4 Janko Omahen: *Izpoved*, 1976. 143.
V prostem prevodu bi to pomenilo sporočilo študentom, naj molčijo in garajo naprej, ne oziraje se na moderne tokove.

kar nam oznanjajo ti apostoli, je gola pamet, je jasen razum. Golo inženirstvo. Jaz pa iščem dušo, iščem srce!«[5] Študenti so bili po Omahnovih besedah ujeti v njegovo veliko umetniško moč in na drugi strani vpeti v željo po osamosvojitvi. In Plečnik je priznaval le tiste, ki so služili njegovemu vzvišenemu cilju in jim poklanjal drobce velike ljubezni, ki jo je bila sicer deležna njegova umetnost. *»Ne želim nikomur Plečnikove ljubezni, ne želim nikomur njegove vere in pesimizma in vendar občutim v teh stvareh genialnost. Vprašanje je, ali je za to dejavnost vse tisto drugo potrebno – potem tudi njo odklanjam,«* so besede Dušana Grabrijana, ki je študij pri Plečniku končal med prvimi, leta 1924, in se v življenju nato posvetil predvsem raziskovalnemu in pedagoškemu delu.

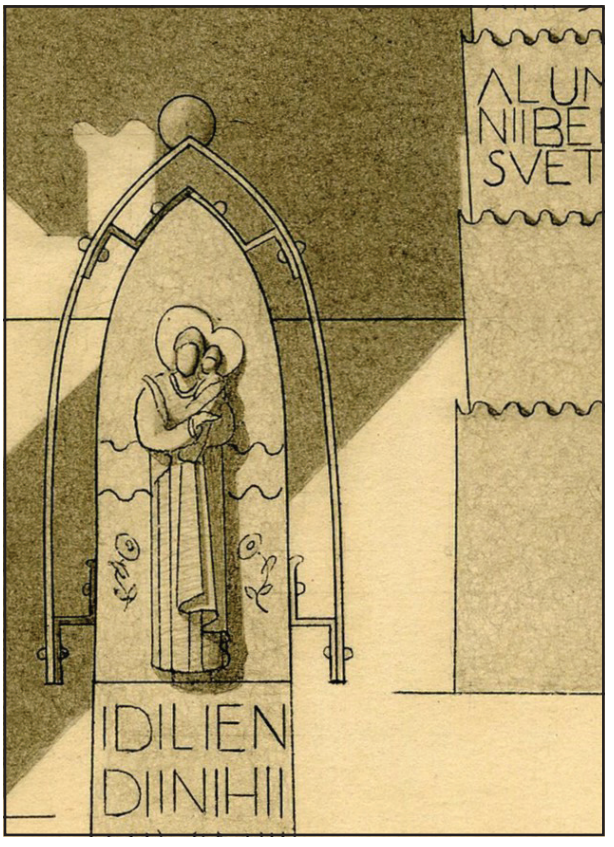
Način dela s študenti je bil ob prihodu Majde Neřima na šolo še vedno enak. Iz njenih Spominov: *»Po planu smo imeli polno predavanj. Tako je bila opisna geometrija, mehanika, matematika, k vsem tem predmetom pa še vaje, da je ostalo za risanje bolj malo časa. Profesor Plečnik bi pa rad videl, da se kaj nariše in mu to letanje na predavanja ni bilo pri srcu. V naslednjih letih sem večino predavanj, kot n. pr. beton, opustila in tičala v risalnici, če se je le dalo od 8h do 12h in od 14h do 18h pop. Prvo leto smo 'prerisovali' detajle grških vrat ali oken ali kaj sličnega. Risbo je bilo treba nato stušírati in osenčiti s svinčnikom – oziroma vsa risba je dobila prevleko s svinčnikom – ta način se je imenoval drakslanje.«*

Drakslanje je dolgotrajen postopek, sestavljen iz neštetih majhnih, med seboj povezanih krožnih premikov svinčnika po površini papirja. Delo, ki zahteva mnogo potrpežljivosti. Šolska dela Majde Neřima, ki jih lahko vidimo v arhivu Plečnikove hiše, so presenetljivo podobna izdelkom vseh generacij pred njo in za njo, kar potrjuje, da je Plečnik kot učitelj ves čas vztrajal pri vzgoji mladih arhitektov z natančnim risanjem oblik, temelječih na izvornih antičnih stilih in pravilih. A ne samo to. Že iz pripovedi Janka Omahna izvemo, da je risanje v risalnici pomenilo tudi vsakodnevne korekture, ko se je profesor sprehodil med mizami študentov, se k vsakemu usedel, snel naočnike, gledal risbo, vzel kos papirja za skiciranje, ga položil čez študentovo risbo, zrisal misel, ki se mu je porodila in potem študentu naročil, da skico nanese, kar je pomenilo natančen prenos skice s šestilom in ravnilom na trd papir. Eno prvih takšnih korektur Janko Omahen podrobno opisuje v knjigi, ko med drugim pove: *»Sledil sem sleherni njegovi kretnji in spoznal, s kakšnim občutkom vodi roka svinčnik po papirju, da nastaja črta, polna življenja, kakor da ji sproti vdihava dušo. Ni bila čisto ravna črta, a prav to jo je naredilo tako živo in zgovorno, da se mi je iznenada zazdelo, kakor da čara pred mojimi očmi.«*

Zapis navedenih podrobnosti je pomemben za razumevanje pojma Plečnikova šola. Ne pomeni le nabiranja znanja po Plečnikovih vrednotah, pomeni pridobivanje veščin, kot so potrpežljivost, vztrajnost, poslušnost, skromnost, odrekanje. Odrekanje tudi lastnim rešitvam, kar so nekateri sprejeli težje, drugi lažje. V *Spominih* Majde Neřima najdemo Plečniku

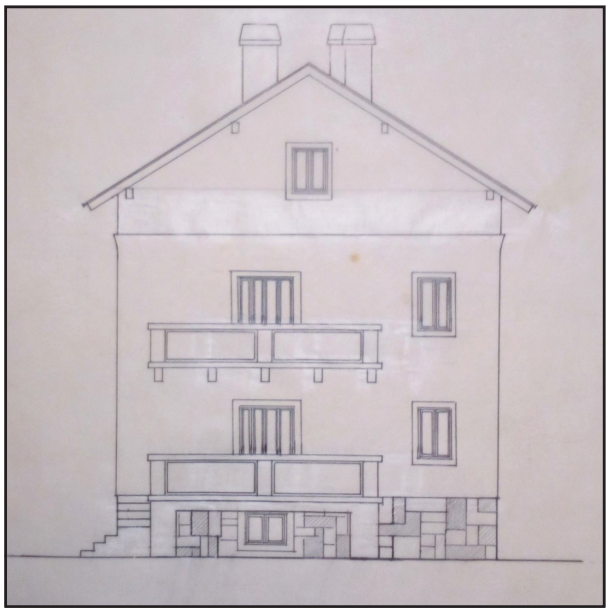
Šolska risba Majde Neřima, izrisana na trd papir, osenčena s tehniko drakslanja, 1936 (Arhiv Plečnikove hiše v Ljubljani)

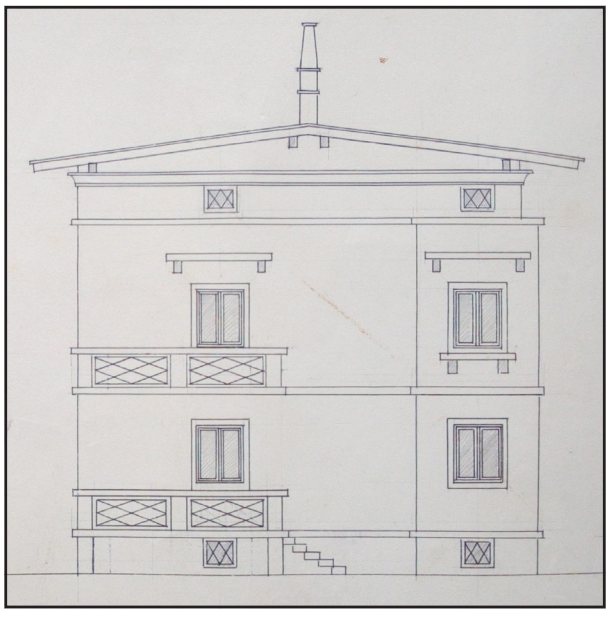
Detajl šolske risbe (Arhiv Plečnikove hiše v Ljubljani)

naklonjen zapis o tem: *»Vendar sem bila vselej vesela, kadar je prišel k moji risalni mizi profesor Plečnik in ustvarjal iz mojih kvak kakšno pozitivno rešitev.«* Tudi Plečnikov očetovski odnos, v katerem jo je klical *»Mei-*

5 Janko Omahen: *Izpoved*, 1976. 222.

Načrt za hišo za svakinjo v Ljubljani, Stadionska 3, vzhodna fasada, 1939 (Arhiv družine Neřima, P-908)

Načrt za domačo hišo v Kamniku, Rozmanova 7, južna fasada, 1939 (Arhiv družine Neřima, P-903)

ne libes Majdrl, mein libes Kind,« je sprejemala z naklonjenostjo. *»Bila sem tako zelo sama – in mi je tako dobro delo,«* piše v *Spominih*.

Vaje v risanju so skozi študijska leta prešle od majhnih nalog, kot so knjižne opreme, kelihi (*»V šoli sem prerisala 'Atov' kelih v enem popoldnevu.«*), preko nagrobnikov in kapelic do enostanovanjskih hiš (*»Pri atu je na vrsti hiša.«*) in velikih zgradb. (*»Proti koncu avgusta sva z Ivico naredili izlet. Peljali sva se do Ptuja, šli po pusti cesti do Št. Janža. Rabila sem podatke – po naročilu šolskega programa – za mladinski dom. Na občini se je župan držal zelo vzvišeno.«*)

V četrtem letniku je Majda Neřima kot šolsko nalogo zrisala dve stanovanjski hiši, ki sta bili nato kmalu obe izvedeni – ena za bodočo svakinjo v Ljubljani, danes na Stadionski 3, in drugo za domače v Kamniku, danes na Rozmanovi 7. To pomeni, da so študentje poleg veščin umetelnega risanja obvladovali tudi izvedbeno stran projektiranja. Domača hiša je bila zrisana na željo očeta, ki se je ob koncu dvajsetletnega službovanja v Prekmurju želel vrniti v Kamnik. Iz *Spominov* izvemo, da je bila zgrajena v treh mesecih in dokončno opremljena tik pred vojno. *»Potem je prišlo tisto strašno, kar se imenuje druga svetovna vojna,«* piše v *Spominih*.

Še pred pričetkom vojne je kot peta ženska pri Plečniku[6] 15. 12. 1940 diplomirala. Njena diplomska naloga je bila cerkev sv. Jelene v Pertoči, pri čemer je majhni cerkvici na vzpetini predvidela prizidavo velikega, za Plečnikovo razmišljanje o sakralnih prostorih značilnega osrednjega velikega prostora z osmerokotno zasnovo. Načrti vsebujejo vrsto dodelanih, lepo oblikovanih detajlov. Ideja ni bila nikoli izvedena. Čez dvajset let so cerkvi dozidali pravokotno ladjo v stilu stanovanjske zgradbe po načrtih Janeza Valentinčiča, nekdanjega Plečnikovega asistenta, takrat že profesorja na šoli. Zanimivo je, da je Janez Valentinčič kmalu po diplomi Majde Neřima, pri kateri je bil prisoten kot asistent, leta 1946 pripravil načrt za novo cerkev Svete Trojice v Odrancih. V tlorisni zasnovi je uporabil idejo osmerokotnega osrednjega prostora, podobnega, kot je bil osrednji prostor cerkve v diplomski nalogi Majde Neřima.

Velika ljubezen Majde Neřima je bilo tudi petje. Veliko so peli že doma, v času obiskovanja višje gimnazije v Ljubljani se je priključila pevskemu zboru Glasbene matice in v času študija za eno leto Maroltovemu ženskemu Akademskemu pevskemu zboru. V *Spominih* opisuje vaje in nastope, sodelovanje pri cerkvenem petju v frančiškanski cerkvi, v skupini pevcev, ki so nastopali na radiu in v spevoigrah. Potihoma si je pela tudi v risalnici in ko se je študiju priključila kolegica iz Akademskega pevskega zbora, sta peli dvoglasno, pri čemer so sošolci protestirali, če sta peli žalostinke.

Služba in delo

Prva zaposlitev Majde Neřima, inženirke arhitekture, je bila v Tovarni upognjenega pohištva Remec na Duplici pri Kamniku, kjer je sodelovala pri gradnji in nato pri obnovi objektov, ki so jih partizani požgali septembra 1941. Od leta 1948 je pri Glavni direkciji lesne industrije LRS v Ljubljani vodila nadzor nad gradnjami. Pri Projektivnem zavodu v Ljubljani je nato sodelovala v skupini za načrtovanje industrijskih objektov in tipiziranih stanovanj. Kot gradbena strokovnjakinja je bila poslana v Beograd, kjer je do leta 1952 sodelovala pri gradnji Novega Beograda. Da njeno delo v Beogradu ni bilo prostovoljno, je razvidno iz pisma Plečniku, ki ga je napisala 16. marca 1951. Poleg voščila za veliko noč mu piše: *»Dve leti sta potekli, pa mi ne dajo razrešnice – . Uredba velja le takrat, kadar mora uslužbenec oditi drugam – za povratek se ne zmenijo.«* Po vrnitvi je delala kot gradbena referentka, inšpektorica oziroma urbanistka v Kamniku, Kranju in Ljubljani. Upokojila se je kot raziskovalna svetnica pri Gradbenem centru Slovenije v Ljubljani v letu 1976.[7]

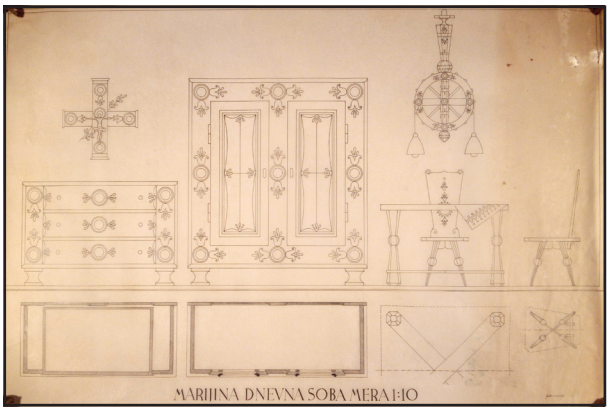
6 Povzeto po publikaciji *Plečnikova šola v Ljubljani:* Ljubljana 1996: Arhitekturni muzej.

7 Povzeto po dr. Niko Sadnikarju: In memoriam arhitektka Majda Neřima. *Kamniški občan,* 25. 4. 2001.

Vsa delovna in upokojenska leta, razen časa, ko je delala v Kranju in Beogradu in je tam tudi stanovala, je Majda Neřima preživela v Kamniku, v hiši na Zapricah 64, danes Rozmanova 7, kamor se je tik pred vojno vselila z očetom, mamo in sestro. V *Spominih*, posvečenih nečaku Marjanu, opisuje negotovost življenja v vojnih letih: *»Hodila sem že v službo k Remcu – tovarno upognjenega pohištva na Duplici pri Kamniku. Opazovala sem, kako jemljejo zdaj eno vrsto ljudi, zdaj drugo in nato z njimi v lager.«* Vojno so preživeli srečno, očeta Aleksandra kljub več poskusom nikoli niso uspeli odpeljati. Po vojni je najprej zbolela in umrla mati, nato še oče. Majda se ni poročila in ni imela otrok. Vso skrb je posvečala službi in popoldanskim načrtovanjem, za katera nikoli ni vzela plačila. Risala je v svoji na jug orientirani sobi z izhodom na balkon v prvem nadstropju hiše. V sobi je imela posteljo, omaro in veliko mizo. Njena orodja so bila svinčnik, rapidograf, šestilo, dva lesena trikotnika in dolgo leseno T-ravnilo. Že leta 1947 si je zrisala načrt za omaro, v kateri je nato shranjevala načrte, skice in mape.

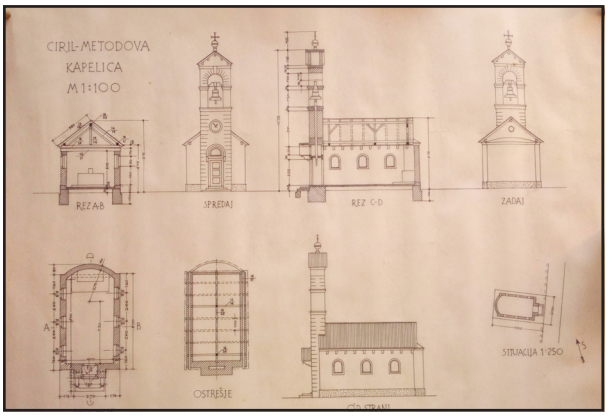
Seznam njenih arhitekturnih del je ob dejstvu, da so bila vsa izvedena izven redne službe, razmeroma obsežen. Večina so to načrti za novogradnje, obnove in prizidave sakralnih objektov in njihovo bogoslužno opremo. V njeni zapuščini je tudi nekaj značilnih arhitekturnih načrtov za stanovanjske hiše in delavnice brez oblikovalskih posebnosti, kakršni so bili v povprečju tipični do prihoda digitalne dobe, ko se je načrtovanje z risalnih desk preselilo na računalnike.

Njeni prvi izvedeni deli sta bili že omenjeni stanovanjski hiši za svakinjo v Ljubljani in za očeta v Kamniku (obe 1939). Vključujeta elemente, ki členijo fasade in na njih ustvarjajo likovni ritem. Za obe je zrisala tudi pohištvo.

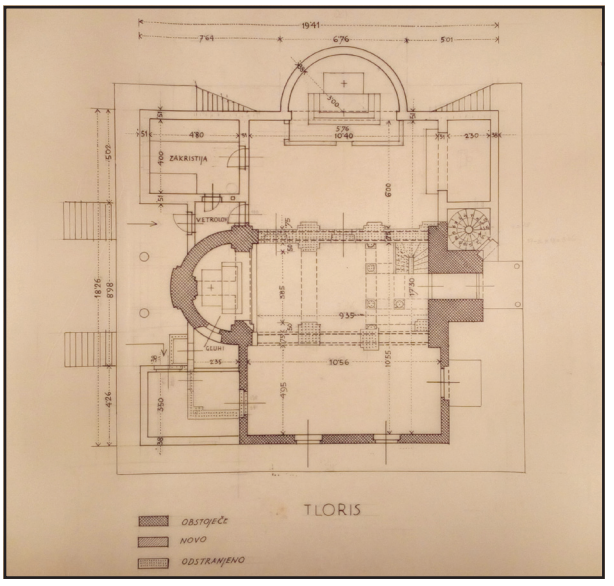

Načrt za dnevno sobo v hiši Stadionska 3 v Ljubljani (Arhiv družine Neřima, P-902)

Lokacije njenega načrtovanja so bile vedno povezane s sorodstvenimi, prijateljskimi in znanstvenimi vezmi. Tako je za Prekmurje, kjer je živela v mladosti, izdelala mnogo načrtov za novogradnje, adaptacije in opreme kapel in cerkva. Med drugimi je zrisala novo kapelo Presvetega srca Jezusovega in Brezmadežnega srca Marijinega v Martinju (1946), za katero je oltarno sliko izdelal njen rojak iz Kamnika akademski slikar Lojze Perko. Z njim sta sodelovala tudi pri notranji opremi cerkve sv. Kuzme in Damijana v Kuzmi

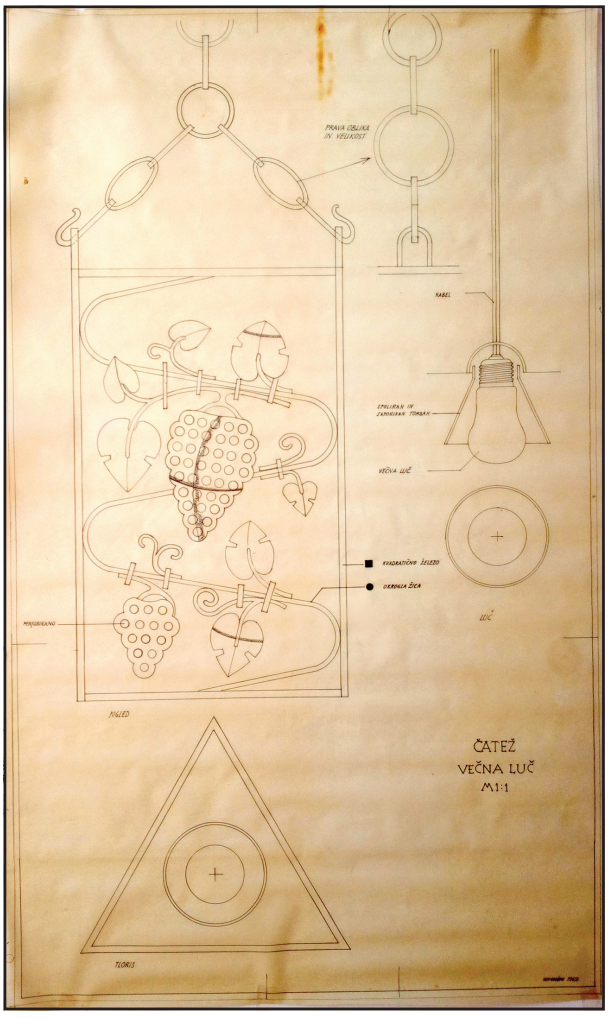
Načrti Ciril-Metodove kapelice v Martinju, 1946 (Arhiv družine Neřima, P-005)

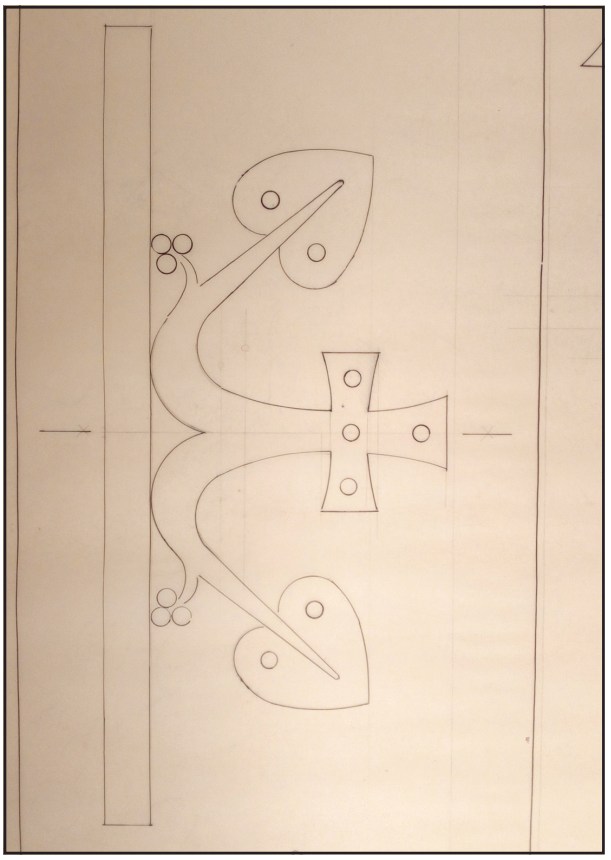
Načrt za adaptacijo cerkve v Kuzmi, 1962 (Arhiv družine Neřima, P-032)

(1962–1970), kjer so na stenah Perkove upodobitve oltarnega križa, Jezusovega krsta in križevega pota v tehniki sgrafito[8]. V Odrancih stoji spomenik 8 žrtvam, ki so umrle ob gradnji kupole na cerkvi (1966). Ob meji stojita cerkev sv. Martina v Kobilju z njeno opremo in nadstreškom (1973–1983) in kapela sv. Križa v Pincah, za katero je pripravila gradbeni načrt (1975). Novo kapelo je zrisala tudi za Logarovce (1982). Veliko je načrtovala v jugovzhodni Sloveniji, s katero so jo vezale sorodstvene vezi po materi: Hinje (1969–1974), Visejec (1972), Žvirče (1970), Polom (1973), Dolenjske Toplice (1962), na Gorenjskem, kjer je imela prijateljico: Lučine (1973), Tržič (1954), Bohinjska Bela (1964–1968) in Srednja vas pri Bohinju (1967–1968), nekaj manjših ureditev tudi v Ljubljani na Rakovniku (1968) in v Zadobrovi (1969) in seveda v Kamniku in njegovi okolici: obnova stranjske cerkve sv. Benedikta (1946), oprema za frančiškansko cerkev (1962–1976), oprema za cerkev na Šutni (1963–1973) in kapela v domu usmiljenk v Mengšu (1971).

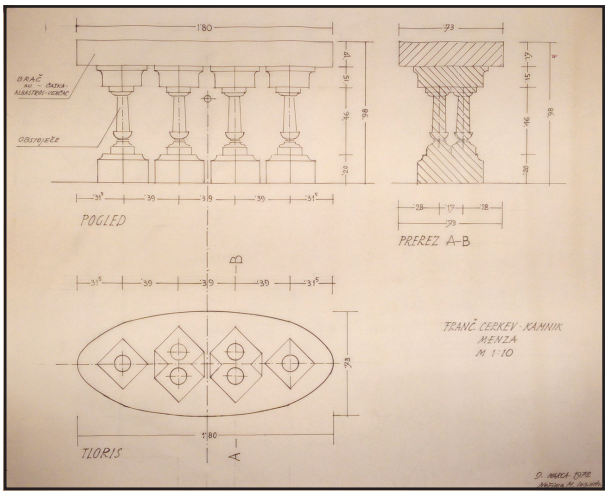
8 Tehnika sgrafito je praskanje podob v svež omet, ki je na površino nanesen v več barvnih plasteh. Barva podobe je odvisna od globine odstranjenih plasti ometa.

Načrt za večno luč za cerkev sv. Jurija v Čatežu ob Savi, 1962 (Arhiv družine Neřima, P-020)

Detajl načrta za okovje vrat v cerkvi sv. Tomaža v Zadobrovi pri Ljubljani, 1969 (Arhiv družine Neřima, P-030)

Načrt za menzo v frančiškanski cerkvi v Kamniku, 1972 (Arhiv družine Neřima, P-002)

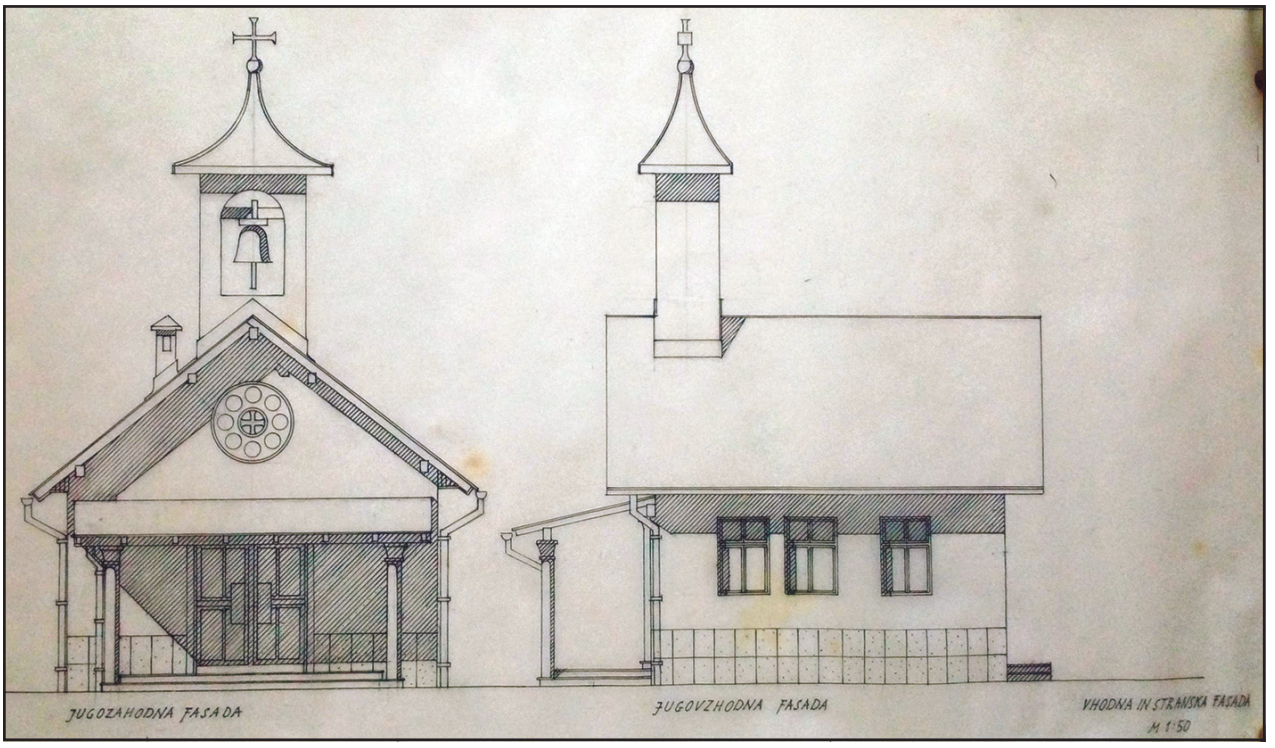
V takratni širši domovini je načrtovala opremo za kapelo v domu sester sv. Vincencija na Dedinju v Beogradu (1966) in ureditev kapele sester usmiljenk v Skopju (1966–1969). Med načrti je tudi stanovanjska hiša na Kosovu (1977). V tujini je njeno največje delo slovenski misijonski dom v Wangaindranu na Madagaskarju (1971), pri čemer je zanimivo, da Madagaskarja ni nikoli obiskala.

Iz njenih načrtov cerkvene opreme lahko razberemo sledenje Plečnikovi šoli. Uporabljala je izhodišča klasične antične kompozicije, od podstavka preko nosilne vertikale do horizontalnih elementov. Na mnoge elemente cerkvene opreme je vključila tudi citate iz *Svetega pisma*, pri čemer se je podrobno ukvarjala tudi z oblikovanjem črk. Uporabljala je cenovno dosegljive materiale, a so kljub temu v mnogih primerih izvedli še enostavnejše in cenejše rešitve. Podrobnejši pregled vseh načrtov je prikazan v tabeli.

Majda Neřima in Plečnik

Iz zapisov v *Spominih* je razvidna njena velika naklonjenost Plečniku in njegovemu načinu dela s študenti. Z njim je ostala v stiku tudi po diplomi. V njeni zapuščini sta ohranjeni dve Plečnikovi razglednici (1946, 1952). V Plečnikovi hiši hranijo štiri pisma in dvanajst razglednic, ki jih je Majda Neřima napisala Plečniku med 17. 3. 1946 in 22. 12. 1956. V njih mu pošilja spoštljive čestitke ob praznikih, opis nedelje, ko je škof Vovk prišel blagoslovit prenovljeno cerkev v Stranjah, pozdrave z izleta in utrinke s svojega bivanja v Beogradu. V času, ko je v Kamniku služboval na občinskem uradu, je Plečnik načrtoval ureditev fasade z arkadami na mestu porušenega Kamniškega doma na današnjem Glavnem trgu. Med gradnjo obokov se je en obok zaradi neenakomerne obtežbe porušil. Plečnik nato pri projektu ni več želel sodelovati. Majda Neřima ga je kljub temu 23. 9. 1953 prosila za nasvet glede vezi: *»V kolikor bi vi profesor priporočili, bomo vezi postavili tudi diagonalno in tako, da bodo na vidnem mestu ob zunanjem zidu pritrjene.«*

Plečnik je za vedno ostal del njenega življenja. Mapa iz njene zapuščine, posvečena Plečniku, je dragocen vir kronološko urejenih časopisnih izrezkov, kakor

Načrt za kapelo v Logarovcih, 1982 (Arhiv družine Neřima, P-022)

koli povezanih s Plečnikom in njegovim delom. V zbirki njenih predmetov je tudi eden od mavčnih odlitkov Plečnikove posmrtne maske, ki so jo na dan njegove smrti naredili Plečniku zvesti učenci. V spomin na občudovanega učitelja je Majda Neřima v letu 1986, ko je razstava o Plečnikovem delu v Parizu[9] močno povečala zanimanje zanj, v *Kamniškem občanu* v dveh nadaljevanjih objavila zapis o njegovih delih v Kamniku z navedbo takrat obstoječe literature.[10] V maju leta 1996 je kot Plečnikova učenka prejela vabilo urada češkega predsednika na odprtje razstave o Plečniku na Praškem gradu[11], ki se ga iz zdravstvenih razlogov ni mogla udeležiti.

Zaključek

Ime Majda Neřima se je do nedavnega omenjalo le v povezavi s Plečnikovimi učenci in prenovo cerkve v Stranjah. Prvič je sicer njena dela javno naštel dr. Niko Sadnikar v zapisu ob njeni smrti leta 2001[12], v katerem je ob zaključku lepo povzel tudi njene bistvene vrline*: »Vzgojena v krščanski dobroti, skromna in tiha, vedno je razmišljala o načrtih in snovanju. Vse to se je odražalo v njenem življenju. Razumela je ljudi v stiski, jim pomagala z nasveti in z dejanji. Majdin učitelj, mentor, svetovalec arhitekt prof. Jože Plečnik je v fasadi Križank v Ljubljani zapisal izrek: 'Minljiv si – le tvoja dela so tvoj spomin!' in to naj velja tudi za dipl. ing. arh. Majdo Neřima.«*

V letu 2019 je bila arhitektka Majda Neřima predstavljena na razstavi *V ospredje 4: Pionirke v slovenski arhitekturi, gradbeništvu in oblikovanju.* Projekt V ospredje pripravljajo galerija DESSA, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU in Center arhitekture Slovenije v sodelovanju s številnimi avtorji iz različnih inštitucij. Zbirajo gradiva z namenom osvetlitve življenja in dela spregledanega ženskega ustvarjanja v arhitekturi, gradbeništvu in oblikovanju[13].

Na podlagi zapuščine je bil narejen seznam njenih del, ki ga bo v nadaljevanju zanimivo dopolniti s pregledom izvedenosti in ohranjenosti vsega načrtovanega. Ne glede na to, kaj bo pregled pokazal, je celotno ohranjeno gradivo na več področjih dragocen prispevek k poznavanju obdobja med obema vojnama (življenje na prekmurskem podeželju v krogu učiteljske družine, šolanje izven domačega kraja, zbiranje pevskih in igralskih skupin, življenje in delo v Plečnikovi šoli) in k poznavanju ohranjanja in obnavljanja sakralne dediščine v povojnem, cerkvi in veri nenaklonjenem obdobju.

Viri in literatura

Lojze KOZAR, 1990: *Neuničljivo upanje.* Ljubljana: Mohorjeva družba v Celju.

Majda NEŘIMA: *Spomini,* tipkopis in rokopis, hrani družina Neřima.

Janko OMAHEN, 1976: *Izpoved*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marko POZZETTO, Marjan OCVIRK, 1996: *Plečnikova šola v Ljubljani,* katalog razstave. Ljubljana: Arhitekturni muzej.

9 Razstava Jože Plečnik, architecte 1872–1957, Centre Pompidu, Pariz, 1986, avtor Boris Podrecca, sodelavca Damjan Prelovšek in Lojze Gostiša

10 *Kamniški občan,* leto 1986, št. 20. in 21.

11 Damjan Prelovšek, Tomaš Valena, 1996: Josip Plečnik — architekt Pražskeho hradu. Praga: Správa Pražského hradu, Praha.

12 Glej opombo 7.

13 Izdana je bila tudi monografija: Benko Andreja, 2020: *V ospredje : pionirke slovenske arhitekture, gradbeništva in oblikovanja = To the fore : female pioneers in Slovenian architecture, civil engineering and design*. Ljubljana: Založba ZRC. Projekt je še v teku, v letu 2023 je bila pripravljena razstava V ospredje 5. Vse plakate z razstav si je mogoče ogledati na spletni strani centra arhitekture na https://www.centerarhitekture.org/v-ospredje-pionirke/.

II. Podrobnejši pregled dela inž. arh. Majde Neřima

V zapuščini Majde Neřima je 39 urejenih enot (fasciklov in map) z gradivi izvedenih del (kopije načrtov, korespondenca z naročniki, stroški), mapa z diplomsko nalogo in tri mape s spominskim in arhivskim gradivom. Leta 2017 so bile enote pregledane in popisana je bila njihova vsebina. Arhitektkin nečak Marjan Neřima jih hrani oštevilčene od 01 do 43.

Drugi del zapuščine predstavljajo originalni načrti, večinoma izrisani na pavs papir. Pregledani in dokumentirani so bili leta 2022. Razporejeni so bili v skupine po vsebini načrtov. Vsi načrti so bili fotografirani in označeni z zaporedno številko načrta v svoji skupini. Vzpostavljene so bile naslednje skupine načrtov na pavs papirju:

- P-000 Cerkve, kapele, župnišča
- P-100 Cerkvene zadeve – manjše
- P-200 Cerkvene in posvetne zadeve brez lokacije
- P-300 Cerkvena oprema brez lokacije, luči, svečniki, amboni
- P-400 Črke
- P-500 Nagrobniki
- P-600 Tujina
- P-700 Stavbe navadne
- P-800 Nedokončana dela in skice
- P-900 Načrti za domače
- P-900x Dela drugih v njeni zapuščini

Med originalnimi načrti so tudi zadeve, ki jih v arhivskih fasciklih in mapah ni, kar ne pomeni nujno, da niso bile izvedene.

V spodnji tabeli je delo ing. arh. Majde Neřima predstavljeno v kronološkem zaporedju. Navedena sta čas in kraj načrtovanja, vsebina, številka fascikla oz. mape, v kateri je gradivo v fizični obliki in številka, pod katero so shranjeni originalni načrti na pavs papirju, če so bili najdeni in evidentirani.

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
1	1939	Ljubljana	Vila Stadionska 3	–	P-908
2	1939	Kamnik	Vila Neřima – tri variante	–	P-903
3	1939	Kamnik	Vili Neřima – situacija, tlorisi, fasade	–	P-908
4	1939–1940	Pertoča	Dozidava cerkve sv. Jelene (diplomska naloga)	40	P-001
5	1941	Ljubljana	Vila Stadionska 3 – Marijina dnevna soba	–	P-902
6	1942	Kamnik	Nadzidava Občine (niso njeni načrti)	35	–
7	1942	–	Pieta	–	P-205
8	1942	Kamnik	Vili Neřima – kredenca, miza, klop, lestenec	–	P-907
9	1942	Kamnik	Vili Neřima – stol, mizica, klop pri peči	–	P-907
10	1942–1946	Za več krajev	Medvrtne ograje	26	–
11	1943	Kamnik	Vili Neřima – omara v predsobi	–	P-907
12	1943	Kamnik	Vili Neřima – kredenca nova varianta	–	P-907
13	1945	–	Spomenik ali Marijino znamenje	–	P-214
14	1945–1957	Stranje	Adaptacija cerkve	–	P-003
15	1946	Martinje	Kapela	04	P-005
16	1946	–	Cerkev Mati Ljubezni	–	P-004
17	1946	–	Luč na arkadah – dve varianti	–	P-213
18	1947	–	Sejna dvorana in knjižnica	–	P-215
19	1947	–	Vzorček IHS	–	P-219
20	1947	Kamnik	Vila Neřima – omara s predali za načrte	–	P-901
21	1947–1970	Kuzma	Adaptacija cerkve in oprema	13	P-032
22	1948	Dobrovnik	Cerkev – regulacija parcele	–	P-018
23	1951	Domžale	Zaklonišče pod Šumberkom	–	P-713
24	1952	–	Ključi – pet različnih držal – pavs papir in kopija na ozalit	–	P-314
25	1953–1960	Dokležovje	Adaptacija cerkve – neizvedeno	–	P-007
26	1954	Tržič	Oprema za Ljudski odbor mestne občine (LOMO) Tržič	38	P-712
27	1960	Tabor v Savinjski dolini	Ureditev okolice cerkve (kopija na ozalitu)	–	P-107
28	1961	–	Bolniški stol in mizica	–	P-208
29	1961	–	Nagrobni križ za Jakličeve	–	P-503
30	1961	Tamar	Kuhinja v planinskem domu	–	P-714
31	1961	Kamnik	Vili Neřima – garaža	–	P-904
32	1961–1968	Dolenjske Toplice	Oprema cerkve sv. Ane	17	P-017
33	1962	–	Spovednica	–	P-310
34	1962	Kamnik	Vili Neřima – vrtna ograja	–	P-905
35	1962–1963	Čatež ob Savi	Oprema za cerkev sv. Jurija in adaptacija stropa cerkve sv. Vida	–	P-020
36	1962–1984	Kamnik	Oprema frančiškanske cerkve	37	P-002
37	1963–1978	Kamnik	Oprema cerkve na Šutni, pritrditev luči na Kalvariji	37	P-006 P-122
38	1964	Kamnik	Župnišče na Šutni	–	P-008
39	1964	Odranci	Kelih	–	P-025

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
40	1964	–	Police za knjige in revije	–	P-209
41	1964–1967	Bohinjska Bela	Cerkvena oprema, poljski križ	16	P-009
					P-124
42	1965	–	Omarica za sveto pismo	–	P-312
43	1965–1971	Za več krajev	Amboni	28	–
44	1966	Kosovo	Stanovanjska hiša	–	P-607
45	1966–1967	Beograd	Oprema kapele v stanovanjski hiši sester sv. Vincencija na Dedinju	12	P-608
46	1966–1969	Prekmurje	Nagrobniki	25	P-025
			Berden, župnik na Hotizi (P-505)		P-502
			Ivan Koren, župnik v Dokležovju (P-502)		P-504
			Ivan Baša, župnik (P-506)		P-505
			Za osem ponesrečencev v Odrancih (P-025)		P-506
			Herman, župnik v Črenševcih (P-509)		P-509
			Škraban, župnik v Beltincih, tudi v Melincih (P-504)		
			Halas, župnik v Veliki Polani		
47	1967	Velo polje	Kapelica v pastirski koči	24	–
48	1967	Križevci	Izmere cerkve	–	P-012
49	1967	Boštanj	Kapelica in oprema	–	P-015
50	1967–1968	Srednja vas v Bohinju	Župnišče, oltar – zibka, stena za oltarjem	07	P-125
51	1967–1968	Župnišče	Srednja vas	39	–
52	1967–1968	Ključarovci	Vhodna vrata in okovje za vrata	–	P-118
53	1967–1968	Zajamniki	Kapelica	36	P-109
54	1968	Mengeš	Poljski križ	19	P-119
55	1968	Bohinjska Bela	Znamenje	–	P-126
56	1968	Dolina pri Lendavi	Kapela	–	P-016
57	1968	Odranci	Oprema zakristije	–	P-025
58	1968	Odranci	Zunanja ureditev cerkve	–	P-025
59	1968	Polje ob Sotli	Oltar proti ljudstvu	–	P-103
60	1968	Lokvica	Adaptacija cerkve	–	P-117
61	1968	Mengeš	Poljski križ	–	P-119
62	1968	–	Luč stenska	–	P-307
63	1968–1969	Šmarčna	Adaptacija kapele ob obstoječem zvoniku in oprema za kapelo	21	P-028
64	1969	Skopje	Kapela usmiljenk	14	P-601
					P-602
65	1969	Zadobrova pri Ljubljani	Izmere cerkve, osnutki oltarja proti ljudstvu in okovje za vrata	23	P-030
66	1969	Šentjur pri Celju	Svečnik	32	P-106
67	1969	–	Kadilnica	33	
68	1969	Dobrovnik	Adaptacija župnišča	–	P-018
69	1969	Lendava	Križ na pokopališču	–	P-113
70	1969	Kamnik	Kapela v domu sester na Poti na Poljane	–	P-123
71	1969	Kamnik	Nagrobnik za Grebenškove, ureditev groba v Kamniku	–	P-510
72	1969	–	Weekend hišica na strmini	–	P-706
73	1969–1975	Hinje	Cerkev in oprema za cerkev	15	P-010
74	1969–1976	Žvirče	Pokopališka kapela	05	P-011
75	1970	Dobrovnik	Pokopališka kapela	04	P-018
76	1970	Hinje	Župnišče	–	P-013
77	1971	Mengeš	Kapela v stanovanjskem objektu sester usmiljenk	11	P-023
78	1971	Radmožanci	Cerkev ob stolpu	18	P-027
79	1971	–	Kurnika – tri variante	–	P-217
80	1971–1973	Vangaindrano, Madagaskar	Slovenski misijonski dom, Dom za sestre, Študija majhne bolnice, Dom za gobavce ali študente	06	P-603
					P-604
					P-605
					P-606
81	1972	Stara Cerkev	Ureditev tlaka pod oltarjem	20	–
82	1972	Polje ob Sotli	Železne klopi	–	P-103
83	1972	Mavčiče	Vezenine za antipendij	–	P-110
84	1972	–	Vaza za pokopališče	–	P-212
85	1972	–	Podstavek za velikonočno svečo	–	P-301
86	1972	Madagaskar	Dom za sestre	–	P-605
87	1972	Madagaskar	Majhna bolnica – študija	–	P-606
88	1972	Madagaskar	Dom za gobavce ali študente	–	P-606
89	1972	Zdenska vas	Adaptacija hiše Zdenska vas 23	–	P-704
90	1972–1973	Polom	Adaptacija cerkve	03	P-104
91	1972–1973	Genterovci	Cerkev – več osnutkov	–	P-021

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
92	1972–1979	Visejec	Lesena kapelica ob obstoječem lesenem zvoniku	22	P-108
93	1973	Lučine	Prenova prezbiterija v cerkvi, oltar proti ljudstvu, baluster	–	P-116 P-408 P-804
94	1973–1983	Kobilje	Notranja oprema cerkve	01	P-033
95	1974	Lučine	Nagrobnik za župnika Kambiča	34	P-511
96	1974	–	Nagrobnik Štefan Varga, naddekan	–	P-507
97	1974–1977	Videm -Dobrepolje	Župnišče	02	P-029
98	1975	Mavčiče	Omarica za zakristijo	–	P-110
99	1975	Lendava	Luči za prezbiterij v cerkvi sv. Katarine	–	P-114
100	1975	–	Podstavek za svečo ali rožo	–	P-306
101	1975	–	Omara za dnevno sobo – zavrženo	–	P-703
102	1975–1980	Pince	Kapela	10	P-026
103	1975–1981	Melinci	Povečava in oprema kapele	04	P-024
104	1977	Odranci	Župnišče loggia	–	P-025
105	1977	Videm -Dobrepolje	Prizidava garaže	–	P-710
106	1978	–	Svetilka pogrebna	–	P-309
107	1979	–	Velikonočni motivi jagnje	–	P-202
108	1979	–	Peča	–	P-216
109	1979	Gorenja vas	Weekend hišica na vzpetini	–	P-702
110	1979	Genterovci	Garaža v Genterovcih	–	P-716
111	1980	–	Čebelnjak	–	P-210
112	1980	Zdenska vas	Nadomestna mizarska delavnica Jakič Stane, I. načrt	–	P-711
113	1980–1982	Logarovci	Kapela	09	P-022
114	1981	Melinci	Križ za pokopališče, Spomenik padlim v I. in II. vojni	08	P-027
115	1981	–	Glasilo SDD – naslovnica	–	P-403
116	1981–1982	Lipovci	Ureditev kapele	–	P-014
117	1982	–	Trije nizki svečniki in dva visoka svečnika	–	P-305
118	1983–1984	Zasavska gora	Preureditev gospodarskega poslopja in oprema kapele v župnišču	–	P-031
119	1986	Odranci	Nagrobnik Brigite Kolman	–	P-025
120	1986	Ljubljana	Ureditev hišne kapelice na Rakovniški 7	–	P-112
121	1987	Martinje	Prizidek k stanovanjski hiši Martinje 27	–	P-708
122	1988	Petrovci	Zimska kapela	–	P-102
123	1996	Kamnik	Vili Neřima – prenova kopalnice	–	P-906

Dela brez podatka o času nastanka

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
1	–	–	Podstavek za svečo	27	–
2	–	–	Cerkvene klopi (neizvedeno za Stranje)	29	–
3	–	–	Menze	30	–
4	–	Odranci Lendava	Štampiljke	31	–
5	–	Ormož	Izmere cerkve (skica)	–	P-101
6	–	Sveta Trojica	Izmere cerkve (skica)	–	P-105
7	–	Buča	Kotni podstavek	–	P-110
8	–	Ljubljana	Klopi za župnišče Dolničarjeva 1	–	P-115
9	–	Beltinci	Osnutek za krstni kamen	–	P-120
10	–	Mekinje	Izmere cerkve	–	P-121
11	–	–	Vzorec v kvadratu – dva vzorčka	–	P-203
12	–	–	Osnutek IHS	–	P-204
13	–	–	Obešalnik	–	P-206
14	–	Bohinjska Bela?	Znamenje v kamniti niši	–	P-207
15	–	–	Detajl stopnic	–	P-211
16	–	–	Lestenec	–	P-218
17	–	–	Ambon s podstavkom	–	P-302
18	–	–	Trije lestenci	–	P-303
19	–	–	Dva svečnika	–	P-304
20	–	–	Luč viseča z dvojnim obrazom	–	P-308

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
21	–	–	13 lučk	–	P-311
22	–	–	Dva svečnika z vinsko trto – prerisano s Plečnikove risbe	–	P-313
23	–	–	Črke – abeceda	–	P-401
24	–	Lendava	Črke za križ v Lendavi	–	P-402
25	–	–	KDOR V ME VERUJE – BO ŽIVEL VEKOMAJ (slovensko in madžarsko) Napis	–	P-405
26	–	–	VERUJEM V BOGA OČETA IN SINA IN SVETEGA DUHA Napis SIMON	–	P-406
27	–	–	Nagrobnik Grebenškovi	–	P-501
28	–	–	Črke za nagrobnik Zornada	–	P-508
29	–	–	Stanovanjska hiša – inštalacije	–	P-701
30	–	Zbilje	Novogradnja	–	P-705
31	–	Virmaše	Gospodarsko poslopje pri hiši Virmaše 24, ni njen načrt	–	P-707
32	–	Kamnik	Izris fasade Šutna 10	–	P-709
33	–	Kamnik	Preris katastra na Duplici	–	P-715
34	–	Šinkov Turn	Šinkov Turn, izris vogala	–	P-801
35	–	–	Študija stenskih luči	–	P-802
36	–	–	Menza	–	P-803
37	–	Kamnik	Nagrobne lučke	–	P-805
38	–	–	Svečnik P-313, detajl	–	P-806
39	–	–	Osnutek napisa Marija Neřima	–	P-909

Dela drugih

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
1	–	Mrkonjič Grad	Kovinska klop, Erna Tomšič	–	P-900a
2	1948	–	Stopnice na prižnico, Plečnikova risba	–	P-900b
3	–	–	3 mrliške vežice, obdukcija, uradnik, 1 : 50, 1 : 100	–	P-900c
4	1956	Kamnik	Regulacija mesta Kamnika, Plečnikova zamisel, risala Saloma Kalinova	–	P-900d

Mape s spominskimi gradivi

Zap. št.	Leto načrtovanja	Kraj	Vsebina	Št. fascikla ali mape	Št. originalnih načrtov
1	1962	–	*Spomini*	41	–
2	–	–	Mapa Majda – slike iz različnih obdobij	42	–
3	–	–	Mapa Plečnik – izrezki iz časopisov o Plečniku	43	–

Janja Železnikar[1]
Medobčinski muzej Kamnik
janja.zeleznikar@gmail.com

Mirina Zupančič in njen muzej

Izvirni znanstveni članek

V spomin na Mirino Zupančič (1938–2020)

Mirina Mirjana Cvikl Zupančič je skoraj štiri desetletja vodila muzej, eno mlajših kulturnih ustanov v Kamniku. V propadajočem grajskem kompleksu je vzpostavila pogoje za razstavne prostore, depoje in pridobila strokovni kader. Prizadevala si je za pridobitev pomembnih muzejskih zbirk: od Sadnikarjeve, Thonetove do slamnikarske in drugih. Po donaciji umetniških del Mihe Maleša v letu 1980 je bila muzeju pripojena še galerija. Reševala je arheološko in drugo dediščino ter po terenu načrtno popisovala gradove, mline in protiturške tabore. Za življenjsko delo je prejela Valvasorjevo nagrado. To je najvišje priznanje za delo v muzejski stroki, ki ga podeljuje Slovensko muzejsko društvo.
Ključne besede: grajski kompleks Zaprice, muzej, galerija, zbirke, arheologija

Mirina Mirjana Cvikl Zupančič ran the museum, one of the younger cultural institutions in Kamnik, for almost 4 decades. From the decaying castle complex, she created the right conditions to house exhibition spaces, depots and hired professional staff. She strived to acquire important museum collections: from Sadnikar, Thonet, to straw-hat collection and others. After the donation of works of art by Miha Maleš in 1980, a gallery was added to the museum. She saved archaeological and other cultural heritage sites and systematically listed castles, mills and fortifications against the Turks. She received the Valvasor Award for her life's work. This is the highest award for work in the museum profession, awarded by the Slovenian Museum Association.
Keywords: the Zaprice castle complex, museum, gallery, collections, archaeology

26. oktobra 2020 je umrla dolgoletna direktorica kamniškega muzeja Mirina Zupančič, kot se je na kratko podpisovala. Odšla je tiho, skoraj neopazno. Temu dejstvu je botroval tudi čas korona virusa, ki nas je zaprl med štiri stene.

Mirina Zupanič je dala Kamniku neizbrisen pečat: muzej, ustanovo, ki že 60 let kroji kulturno dogajanje v Kamniku. O njenem delu in dosežkih govorijo objave, poročila v muzejskih arhivih in dokumentaciji, razstave in publikacije, ki jih je skupaj s sodelavci postavljala in tiskala, ter obnovljeni grajski kompleks, ki je njen največji spomenik.

30. junija 2021 sta sinova Nik in Mark Zupančič v muzej prinesla nekaj dokumentov in knjig, ki so ostali po pokojni mami in sta jih kot njeno zapuščino predala v trajno hrambo. Med zanimivejšimi je dnevnik, ki ga je Zupančičeva pisala od 1. 10. 1963 do 12. 1. 1966. V njem je v faktografskem slogu dnevno beležila svoje aktivnosti. Iz njega vejeta njena predanost in zavezanost projektu: vzpostaviti pogoje za delo in prenova muzeja.

Med izkopavanjem antične Emone v času študija, leta 1961 (Arhiv družine Zupančič)

Kakšna je bila Mirina Zupančič kot človek, kot oseba, kolegica, mama, sodelavka, pa so mi pomagali odkriti tudi sogovorniki. Sinova Nik in Mark Zupančič sta se prijazno odzvala povabilu k sodelovanju pri nastajanju prispevka in zapolnila nekatere bele lise pri manjkajočih podatkih. Zelo osebni, intimni in neprecenljivi pa so njuni pogledi na mamo, ki jih ponekod objavljam v celoti. Obema iskrena hvala za pomoč in sodelovanje. Drago Svoljšak mi je v osebnem pismu leta 2020 razkril nekaj spominov iz njunega poznanstva v času študija, o njej so mi pripovedovali sodelavci v službi. Vsem se zahvaljujem za pomoč.

Od rojstva do konca študija

Mirina Mirjana Cvikl se je rodila 23. avgusta 1938 v Mariboru mami Angeli Vrlinšek (iz Podgorja pri Kamniku) in očetu Evgenu Cviklu (s Krasa).[2] Nemci so družino že 4. julija 1941 deportirali iz Maribora v Srbijo (Aranđelovac).[3] Sin Mark je napisal: *»Celotna izkušnja izgnanstva je mamo močno zaznamovala. Izkusila je trdo realnost teže življenja med vojno. Spominjala se je, da so jih Nemci vrgli ven iz stanovanja in jih najprej poslali v prehodni dom (v Melje pri Mariboru) in od tam*

1 Kustosinja arheologinja v Medobčinskem muzeju Kamnik.

2 Iz prijave na razpisano mesto ravnatelja Kulturnega centra Kamnik leta 1992. Personalna mapa Mirine Cvikl Zupančič. Arhiv MMK.

3 Podatke je 30. 8. 1999 Mirini Zupančič posredoval arhiv Inštituta novejše zgodovine, muzeju pa Mark Zupančič.

z vlakovno kompozicijo v izgnanstvo v Srbijo. Takrat še ni dopolnila treh let.[4] *Spomini so bili tako močni, da je mama podoživela dogodek deportacije, ko je stopila v vojašnico Melje, kjer je Nik služil vojsko v 2. polovici 80. let. Kolikor se spomnim, so nazaj v nemško Ljubljano med vojno leta 1943 lahko prišli zgolj zato, ker je bil oče Evgen šolan na Dunaju in je znal tekoče govoriti z dunajskim narečjem, kar je takrat bila očitno prednost pri možnosti bivanja v Ljubljani.«*[5]

Po povratku v Slovenijo so leta 1943 sprva živeli pri sorodnikih v Ljubljani, Mirina pa je stanovala pri očetovi mami Mariji Kristan, ki je bila zaposlena v porodnišnici kot babica in je imela tam tudi svojo sobo.[6] Po nekaj mesecih so se nastanili v stanovanju v Kotnikovi ulici v centru mesta, kjer sta potem Evgen (+1983) in Angela (+1991) živela do svoje smrti. Oče je bil na Dunaju izšolan arhitekt[7] in je dolga leta učil na Srednji gradbeni šoli v Ljubljani. Mirina je imela je še tri mlajše sestre: Najko, Meto in Polono.[8]

Zaradi bivanja v bližini šole je obiskovala Osnovno šolo Ledina, nato pa Prvo državno gimnazijo v Ljubljani. Leta 1957 je na Filozofski fakulteti vpisala študij arheologije. Drago Svoljšak[9] se takole spominja študentskih let in svoje kolegice: *»Ko sem stopil v predavalnico, majhno sobico visoko pod streho ljubljanske realke, /.../ sami vedri obrazi: Janez iz Škofje Loke in lepotice Zorka - Oka, Majda, Anja in blondinka Mirinca. Da je bila lepa kot kakšna grška boginja, mi je te dni povedal muzejski prijatelj, ki jo je tudi poznal že v študentskih časih. Kot bi trenil, smo se ujeli in postali prijatelji ...«*[10]

Leta 1960 je prejela študentsko Prešernovo nagrado za delo *Oborožitev ilirskih plemen na ozemlju Slovenije v zadnjem tisočletju pr. n. št.* Leta 1962 je diplomirala na II. stopnji. Bila je delavna, natančna in studiozna. V njeni zapuščini, ki jo sedaj hrani kamniški muzej, so zapiski iz predavanj, izpiski iz literature, risbe nekaterih predmetov itd., ohranjen pa je tudi tipkopis nagrajene seminarske naloge.

Še v času študija je delala v sekciji za arheologijo (danes Inštitut za arheologijo ZRC SAZU). Dve leti je izkopavala na terenu antične Emone za Mestni muzej Ljubljana, kjer je bila samostojni vodja kvadrantov. Njeni nalogi pa sta bili tudi urejanje in inventarizacija najdb iz severne emonske nekropole.[11] Kako je bilo delati v nemogočih zimskih razmerah, kakšna je bila Mirina kot oseba, kolegica, kaj si je obetala od izkopavanj v Ljubljani, mi je napisal Drago Svoljšak: *»Sodelovala sva med nadzorom gradnje podvoza na Titovi cesti v Ljubljani. Mirinca je prijateljevala z Ljudmilo Plesničar, bojevnico za dediščino antične Emone, pa je bilo kar samoumevno, da je pomagala, /... / Mirina je morda pričakovala, da si bo s takim mukotrpnim sodelovanjem v Mestnem muzeju prislužila kakšno delovno mizo /... /. Najino delovišče je bilo precej obsežno, od Bavarskega dvora do Gospodarskega razstavišča, torej sredica ene od emonskih nekropol. In res so grobovi kar vreli izpod čeljusti nasilnih gradbenih strojev. Divja in zelo žalostna izkušnja je bila to! Bilo je proti koncu zime in v zgodnji pomladi mraz in še huje: neusmiljeni gradbeni roki ter za arheologijo povsem brezbrižni graditelji. Tam sva prečemela dneve in včasih tudi noči, kajti gradbenikom se je hudo mudilo. In reševala, kar sva zmogla! Vsaj za nekaj toplote so poskrbeli kar prijazni gradbeni delavci, ki so kurili v pločevinastih sodih in skrbeli, da ogenj nikoli ni ugasnil. Mirina, ki je bila doma v Ljubljani, se je, ko jo je dovolj nazeblo, odpravila za kratek čas domov, se pod tušem ogrela, se okrepčala in se kar čila spet vrnila na delo. Jaz si takega udobja nisem imel kje privoščiti, pa me je ogrelo že njeno pripovedovanje in še kakšen prigrizek je prinesla s seboj. Tam na Titovi cesti sem spoznal, kako trd in neizprosen je lahko boj vnetega varuha kulturne dediščine z dediščinsko povsem gluho politiko. /.../ po sredi pa je bila tudi politična nuja. Menda je bilo pričakovati, da jo bo za promet odprl sam maršal Tito!«*[12]

Jeseni leta 1963 se je prijavila na razpis za delovno mesto kustosa v kamniškem muzeju. V prilogah k prijavi je navedla, da zna dobro nemško, uporablja rusko, češko, italijansko, angleško in latinsko literaturo.[13]

Prvi tedni službovanja

Kamniški muzej je bil ustanovljen 4. decembra 1961. Mirina Zupančič je 1. oktobra 1963 dobila službo kustosa. Za kratkih 27 dni, nato pa je bila, vse do leta 1967, v. d. direktorja. Od leta 1967 do upokojitve 31. 7. 2002 pa je bila direktorica.

Nezavidljive pogoje, v katere je prišla ob nastopu službe, je slikovito opisala takole: *»Grad Zaprice, kjer je po vojni dobil svoje prostore kamniški muzej, je bil prazen grad brez enega samega muzejskega predmeta. V vojni in po vojni močno poškodovana stavba ni imela niti vode, čeprav je v njej živelo še nekaj stanovalcev. Kamniški muzej je svoj razvoj začel dobesedno iz nič.«*[14]

Prvi dan (1. 10. 1963) je imela primopredajo s prof. Srečkom Zabričem (dotedanjim ravnateljem muzeja), drugi dan pa sta prišla na sestanek dr. Nataša Šumi[15] in Danilo Cerkvenik[16] – zaradi prenovitvenih del na grajskem kompleksu. Že sedmi dan (7. 10. 1963) so bili na gradu prvi delavci. V dnevniku piše: *»Prebili so steno v drugem nadstropju. Videvol*[17] *– nastop služ-*

4 Družina je bila deportirana 4. 7. 1941. Podatke je 30. 8. 1999 Mirini Zupančič posredoval arhiv Inštituta novejše zgodovine, muzeju pa Mark Zupančič.

5 Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.

6 Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.

7 Vpisan je v Register Inženirske zbornice Slovenije (IZS) iz let 1939 do 1944 v kategoriji inženirji arhitekti.

8 Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.

9 Drago Svoljšak je leta 1987 prevzel kustodiat za prazgodovino in vodenje oddelka za arheologijo v Narodnem muzeju. Je diplomirani arheolog in etnolog. (Narodni muzej Slovenije 200 let, 2021. 354)

10 Pismo Draga Svoljšaka podpisani, decembra 2020.

11 Personalna mapa Mirine Cvikl Zupančič. Arhiv MMK.

12 Pismo Draga Svoljšaka podpisani, decembra 2020.

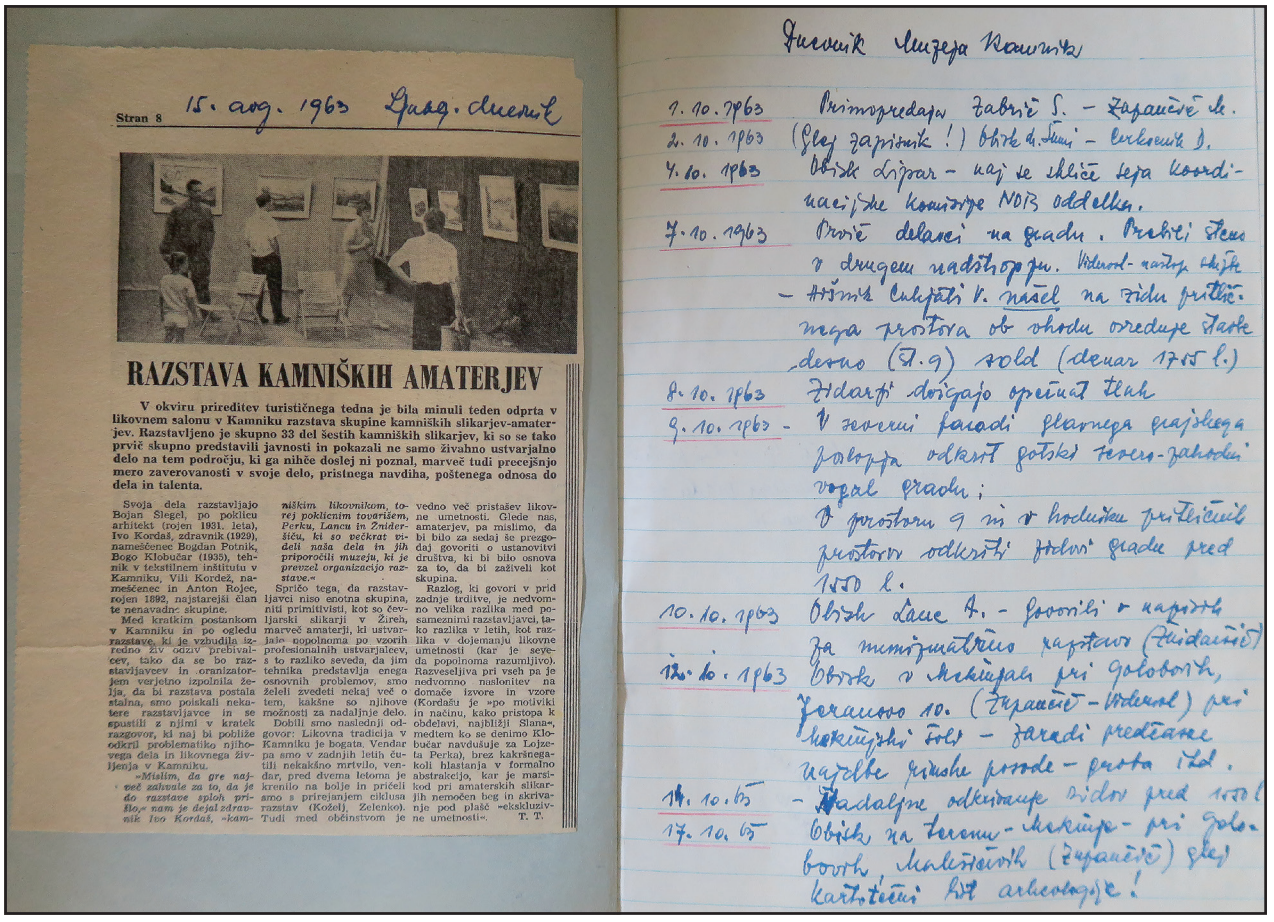
13 Personalna mapa Mirine Cvikl Zupančič. Arhiv MMK.

14 Lea Mencinger, *Gorenjski glas*, leto 52, št. 42, 28. maj 1999. 14.

15 Dr. Nataša Šumi, umetnostna zgodovinarka in konservatorka arhitekture, zaposlena na Zavodu za spomeniško varstvo LRS.

16 Danilo Cerkvenik, direktor trgovskega podjetja Kočna Kamnik.

17 France Videvol, predsednik ObLO Kamnik.

Stran 8 15. avg. 1963 Gorenjski dnevnik

RAZSTAVA KAMNIŠKIH AMATERJEV

V okviru prireditev turističnega tedna je bila minuli teden odprta v likovnem salonu v Kamniku razstava skupine kamniških slikarjev-amaterjev. Razstavljeno je skupno 33 del šestih kamniških slikarjev, ki so se tako prvič skupno predstavili javnosti in pokazali ne samo živahno ustvarjalno delo na tem področju, ki ga nihče doslej ni poznal, marveč tudi precejšnjo mero zaverovanosti v svoje delo, pristnega navdiha, poštenega odnosa do dela in talenta.

Svoja dela razstavljajo Bojan Slegel, po poklicu arhitekt (rojen 1931. leta), Ivo Kordaš, zdravnik (1929), nameščenec Bogdan Fornik, Bogo Klobučar (1935), tehnik v tekstilnem inštitutu v Kamniku, Vili Kordež, nameščenec in Anton Rojec, rojen 1892, najstarejši član te nenavadne skupine.

Med kratkim postankom v Kamniku in po ogledu razstave, ki je vzbudila izredno živ odziv prebivalcev, tako da se bo razstavljavcev in organizatorjem verjetno izpolnila želja, da bi razstava postala stalna, smo poiskali nekatere razstavljavce in se spustili z njimi v kratek razgovor, ki naj bi pobliže odkril problematiko njihovega dela in likovnega življenja v Kamniku.

»Mislim, da gre najsel zahvale za to, da je do razstave sploh prišlo,« nam je dejal zdravnik Ivo Kordaš, »kamniškim likovnikom, torej pokličnim tovarišem, Perku, Lancu in Znideršiču, ki so večkrat videli naša dela in jih priporočili muzeju, ki je prevzel organizacijo razstave.«

Spričo tega, da razstavljavci niso enotna skupina, niti primitivisti, kot so čevljarski slikarji v Žireh, marveč amaterji, ki ustvarjajo popolnoma po vzorih profesionalnih ustvarjalcev, s to razliko seveda, da jim tehnika predstavlja enega osnovnih problemov, smo želeli zvedeti nekaj več o tem, kakšne so njihove možnosti za nadaljnje delo.

Dobili smo naslednji odgovor: Likovna tradicija v Kamniku je bogata. Vendar pa smo v zadnjih letih čutili nekakšno mrtvilo, vendar, pred dverna letoma je krenilo na bolje in priteči smo s prirejanjem ciklusa razstav (Koželj, Zelenko). Tudi med občinstvom je vedno več pristašev likovne umetnosti. Glede nas, amaterjev, pa mislimo, da bi bilo za sedaj še prezgodaj govoriti o ustanovitvi društva, ki bi bilo osnova za to, da bi zaživeli kot skupina.

Razlog, ki govori v prid zadnje trditve, je nedvomno velika razlika med posameznimi razstavljavci, tako razlika v letih, kot razlika v dojemanju likovne umetnosti (kar je seveda popolnoma razumljivo). Razveseljiva pri vseh pa je nedvomno naslonitev na domače izvore in vzore (Kordaši je »po moliviki in načinu, kako pristopa k obdelavi, najbližji Slana«, medtem ko se denimo Klobučar navdušuje za Lojzeta Perka), brez kakršnegakoli hlastanja v formalno abstrakcijo, kar je marsikod pri amaterskih slikarjih nemočen beg in skrivanje pod plašč »ekskluzivnje umetnosti«. T. T.

Dnevnik Muzeja Kamnika

1. 10. 1963 Primopredaja Zabrič S. – Zupančič M.
2. 10. 1963 (Glej zapisnik!) Obisk d. Šumi – Lancem A.
4. 10. 1963 Obisk Dijar – naj se sklic. seja koordinacijske komisije NOB oddelka.
7. 10. 1963 Prvič delavci na gradu. Prebrisi steno v drugem nadstropju. Vidoved- nastop obisk – hišnik Cukjati V. našel na zidu pritlič. mega prostora ob vhodu osrednje stavbe desno (št. 9) sold (denar 1755 l.)
8. 10. 1963 Zidarji dokončajo opravljat štuk
9. 10. 1963 – V severni fasadi glavnega grajskega poloppa odkrit gotski terem-zahodni vogal gradu;
V prostoru 9 in v hodniku pritličnih prostorov odkriti južni gradni pred 1550 l.
10. 10. 1963 Obisk Lance A. – govorili o napotku za muzejsko razstavo (Zidanšek)
12. 10. 1963 Obisk v Mekinjah pri Golobovih, Jeranovo 10. (Zupančič – Videnšek) pri Mekinjski šoli – zaradi predčasne najdbe grške posode – peste itd.
14. 10. 63 – nadaljne odkrivanje zidov pred 1550 l
17. 10. 63 Obisk na terenu – Mekinje – pri Golobovih (Zupančič) glej kartoteko Ad arheologije!

Prvi dnevi prve službe. Dnevnik Mirine Zupančič. (Arhiv MMK)

be. Hišnik Cukjati V. našel na zidu pritličnega prostora ob vhodu osrednje stavbe desno (št. 9) sold (denar 1755 l.)«. Takoj so prišla naročila za sklic koordinacijske komisije NOB oddelka (že 4. 10. 1963) ter s slikarjem Aladinom Lancem za pripravo manjše razstave (10. 10. 1963). Sproti pa so na dan prihajale tudi arheološke najdbe.[18]

Njen vsakdan je bil razpet med koordinacijo gradbenih del, izvajalcev, nadzornikov, sestanki z vsemi za prenovo odgovornimi institucijami in posamezniki, pripravo razstav, pridobivanjem muzejskih zbirk, urejanjem dokumentacije, ... V dnevniku sem in tja piše, da je fotografirala predmete, hodila na terensko raziskovalno delo ob pomoči predvsem kolegic in kolegov iz Gorenjskega muzeja, arheološko topografijo in še in še.

Velikokrat je sestankovala s kolegi, izvajalci, financerji pozno popoldne, do večernih ur, ko je večkrat prihajala domov po 20. uri. Ker je bila kot strokovnjakinja edina zaposlena (opravljala je delo kustosa in direktorja), je vsa dela s področja varovanja, hranjenja, evidentiranja, objavljanja, razstavljanja, dokumentiranja itd. opravila sama. Tako je risala, fotografirala predmete, se dogovarjala za razstave z umetniki in kolegi iz drugih muzejev, vmes urejala finance in prevzemala muzejsko gradivo pri posameznikih ali na terenu.

18 Dnevnik Mirine Zupančič 1963–1966. Arhiv MMK.

Prenova grajskega kompleksa

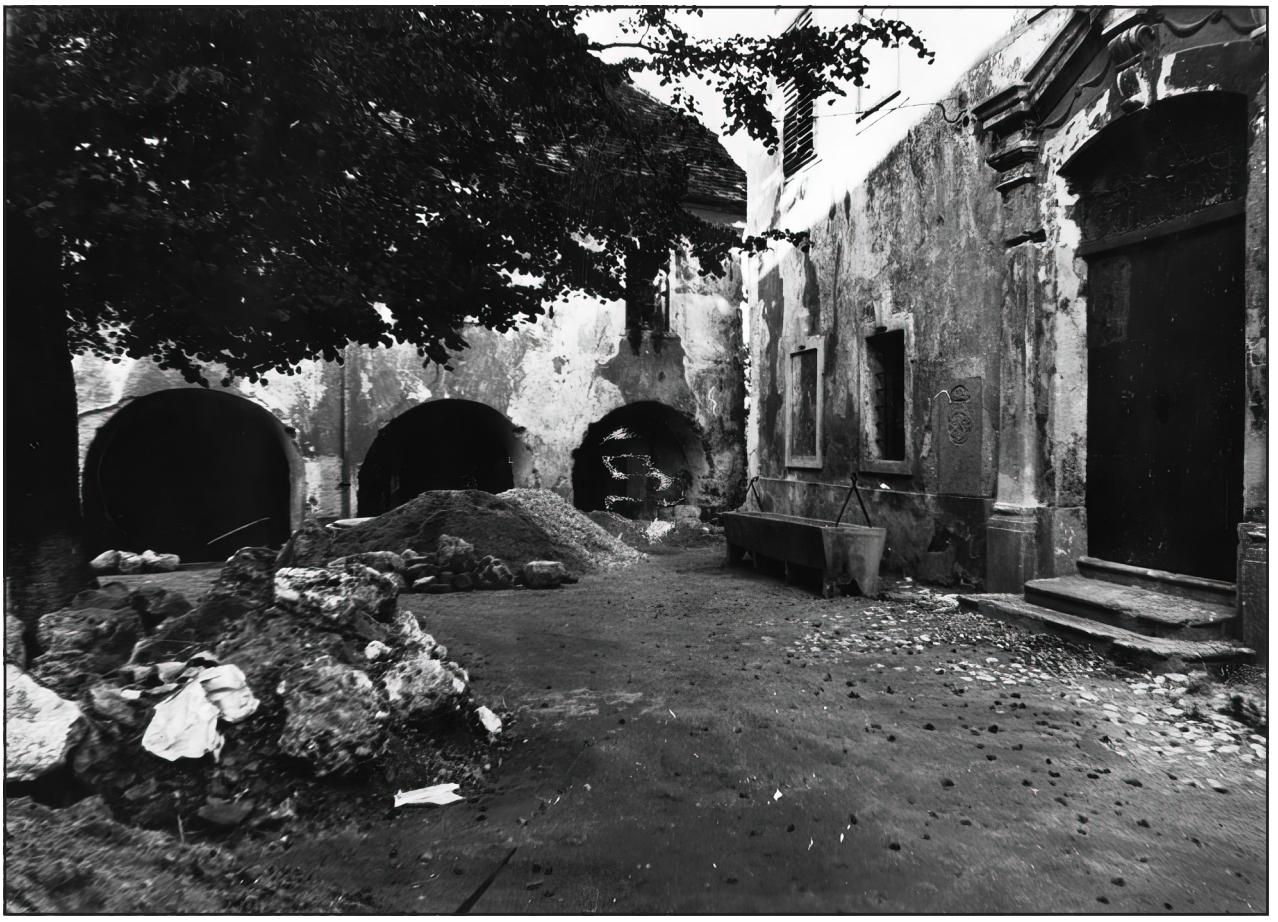
Več kot tri desetletja trajajočo obnovo grajskega kompleksa je Mirina Zupančič v intervjuju za Delo opisala: *»Popravljali smo streho, fasado, strokovno krpali vse razpoke, ki so se pojavile na stavbi, popravljali vhodni trakt, da se ni podrl, se lotili tudi stranskega. Ko že skoraj človek pomisli, da bo končno nekaj časa muzej brez gradbenikov, pa se je pred tremi leti ob hudem nalivu sesula tretjina škarpe pod gradom. No, spremembe, in to na boljše, pa je na srečo muzejska stavba doživela tudi v notranjosti. V zadnjem času smo adaptirali nekaj večjih prostorov za razstavne in prireditvene namene.«*[19]

Gradbena dela in sanacija dvorca so potekali po načrtih ing. arh. Nataše Štupar Šumi, ki je delala na Republiškem zavodu za spomeniško varstvo. Nemalokrat sta se z Zupančičevo srečevali popoldne ali pa zvečer v Ljubljani. Občasno je na Zaprice prihajal tudi dr. Nace Šumi. V dnevniku so zavedeni številni sestanki s predstavnikom občine Kamnik (France Videnšek), z različnimi izvajalci del, s financerjem – Ministrstvom za kulturo.

V muzejski dokumentaciji je popis investicij v grajskem kompleksu avtoric Mirine Zupančič in mag. Zore Torkar,[20] iz katerega povzemam napisane podatke. V

19 Jelka Šutej-Adamič, Delo, leto 41, št. 112, torek, 18. maja 1999. 9.

20 Mirina Zupančič in Zora Torkar, Seznam investicij v muzejski kompleks Zaprice, februar 2005. Arhiv MMK.

Dvorišče gradu Zaprice med sanacijo leta 1963 (Arhiv MMK)

letih od 1963 do 1970 je bilo približno sanirano grajsko poslopje: prenovljeni tlaki, obnovljena streha, napeljana je bila električna napeljava. Okoli dvorca je bila narejena drenaža. V vhodnem traktu se je obnovilo stanovanje za oskrbnika ter izdelala nova streha. Stranski trakt je dobil nove depojske prostore na delu podstrehe. Šele leta 1965 sta bila v muzej pripeljana vodovod in kanalizacija. Pri adaptaciji prostorov v 1. nadstropju graščine je pomagala tovarna Stol (zaradi razstave upognjenega pohištva). 1969/70 je grad dobil prvo centralno, leta 1974 novo fasado in leta 1989 novo kritino.

Od leta 1976 do 1983 je trajala prenova polovice stranskega trakta, ki se je nadaljevala leta 1993. V letih 1999–2000 je dobil enotno fasado. V njem je muzej pridobil depojske prostore.

Nadaljevalna dela na vhodnem traktu so bila izvedena leta 1979, ko se je začel pripravljati tudi lapidarij in vzpostavil upravni del. Prej so imeli zaposleni svoje prostore v prvem nadstropju gradu (soba, v kateri je danes razstava o Veliki planini). Leta 1990 se je porušil del severnega obodnega zidu in potrebna je bila še ena urgentna sanacija. Ob koncu 90. let se je vse začelo znova. Prenova vodov centralne napeljave, električnih instalacij, parketa, ... restavratorji konservatorji so v 2. nadstropju odkrili poslikave, zato se je začela njihova rekonstrukcija itd.

Da ne bi imeli pretiranega miru, se je po daljšem deževju leta 1995 porušil del vzhodnega obodnega zidu, kar je pomenilo, da je treba v sanacijo takoj.

Gradbišče leta 1983. Obnova dela stranskega trakta. (Arhiv MMK)

Prizor iz TV oddaje Kalejdoskop. Na fotografiji so Majda Fister, Olga Zupan in Mirina Zupančič, ko listajo Pentatevh. (Arhiv TV Slovenija)

Ogrožena sta bila grajsko poslopje in železniška proga. Leta 1996 so bila sanacijska dela končana. Od leta 1997 do odhoda v pokoj je Zupančičeva obnovila še centralno grajsko stopnišče iz hrastovega lesa, dokončana je bila sanacija vzhodnega in celotnega južnega dela obodnega zidu. Leta 2000 je bila prenovljena električna napeljava v pritličju gradu, prenovljen balkon ter 2001 dimniške naprave. Leta 2003 je bil muzej opremljen s sistemom za merjenje vlage in temperature v posameznih prostorih.

Mark Zupančič se takole spomni svoje mame in njene službe: *»Odkar pomnim, je mama veliko in z vsem srcem rada delala in vlagala svojo dušo v razvoj muzeja. Sigurno je bil muzej Zaprice njen življenjski projekt.«*

Muzej brez zbirk

Ko je prišla v nemogoče prostore na Zaprice, muzej ni imel niti ene zbirke niti enega predmeta. Sproti je bila v dogovorih s posamezniki iz Kamnika, Domžal, Moravč, Mengša in Motnika, ki naj bi muzeju ponudili različne predmete v odkup ali v dar. Večkrat je tudi v lokalnem časopisju pozvala Kamničane, *»da muzej zbira in odkupuje vredne in kvalitetne muzealne predmete, /.../ z namenom, da tudi ta del naše zemlje, sicer nekoliko pozno, a dostojno predstavi javnosti«.*[21]

Več let se je borila za zapuščino kamniškega federalnega zbirnega centra, ki je bil pod poverjeništvom Fani Kratnar oz. njenih dedičev. V njem so bili predmeti, po vojni vzeti iz gradov, dvorcev, meščanskih in drugih aristokratskih okolij, ki so bili s pooblastilom države zaplenjeni. Po nekajletnem boju z »lastnico in njenimi nasledniki« ji je uspelo za muzej pridobiti več kot polovico odvzetih predmetov.[22]

Zelo kmalu so se začela pogajanja za odkup Sadnikarjeve zbirke. 3. 12. 1963 sem opazila prvi zapis o obisku Sadnikarjevih, kjer so se pogovarjali o odkupu zbirke.[23] Februarja 1964 so se v muzeju srečali inž. Šlegl, Sadnikar, Uršič in član Turistične zveze. Ogledali so si prostore muzeja.[24] Avgusta 1964 se je dogovorila z Andrejem Pavlovcem iz Škofje Loke o oceni posameznih kosov iz zasebne zbirke. Na sestanku so bili še Danilo Cerkvenik, France in Sonja Vidervol.[25] Od 16. 9. do 18. 9. 1964 sta potem Pavlovec in Zupančičeva pri Sadnikarjevih od 8. do 19. ure izbirala predmete oz. se pogajala za tiste, ki bi jih muzej rad pridobil za svojo zbirko.[26] V naslednjih dneh sta Vidervol in Zupančičeva računala zneske za Sadnikarjevo zbirko, kot

21 Mirina Zupančič, Kamniški občan, leto III, št. 1, 1964. 8.

22 Jelka Šutej-Adamič, Delo, leto 41, št. 112, torek, 18. maja 1999. 9.

23 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 3. 12. 1963.

24 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 3. 12. 1963, 5. 2. 1964.

25 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 15. 8. 1964.

26 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 16. 9. do 18. 9. 1964.

piše v dnevniku. Vmes pa je 23. 9. Zupančičeva odnesla *Pentatevh* v ocenitev k Žužku v NUK.[27] 28. 9. 1964 je bila sklenjena pogodba o odkupu s Sadnikarji. 27. 10. 1964 so začeli s prenosom predmetov v muzej. Prvi dan so delali do 19.30. Glede na dnevniške opise je bil prenos končan 30. 10. 1964.[28] Že 2. 12. 1964 pa je Zupančičeva začela s popisovanjem, ki je trajalo vse do konca februarja 1965.

Odkupljenih je bilo 1468 predmetov velikega zbiralca Josipa Nikolaja Sadnikarja. Ta zbirka še danes predstavlja srce muzeja, predmeti pa so osrednje zvezde razstav. Če omenim samo nekatere: npr. Dalmatinova *Biblija, Pentatevh,* Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske*, renesančna kipa Stražarja božjega groba, kositrni cehovski vrči, leseni hišni oltarčki, arheološke najdbe, pretežno kovinski predmeti iz bronaste in železne dobe idr.[29]

Leta 1966 je Zupančičeva sodelovala z ekipo Kalejdoskopa TV Ljubljana pri pripravi scenarija, po katerem so posneli šest kulturnih oddaj o Kamniku pod naslovom *Oživele kronike*. Nekaj kadrov je bilo posnetih na Zapricah, predstavljeni pa so bili tudi nekateri posebni muzejski predmeti (Pentatevh, skrinja, ure, urni mostički).

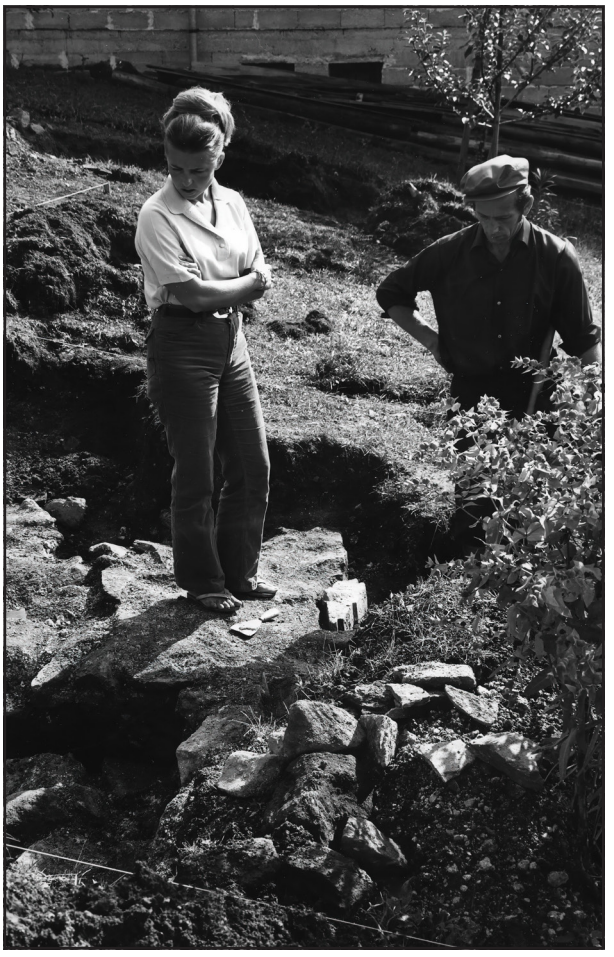
Po letu 1967 je v sodelovanju s tovarno Stol na Duplici začela nastajati največja zbirka upognjenega pohištva na Slovenskem. Stol je za muzej pomagal odkupiti ali pridobiti preko 200 primerkov stolov, ki so bili narejeni v tovarni upognjenega pohištva Ivana Bahovca in pozneje tovarni Vladimirja Remca. Pridobljenih oz. odkupljenih je bilo 78 izdelkov upognjenega pohištva iz vseh slovenskih tovarn. Muzej hrani tudi prototipe Stolovih Thonetovih stolov in skoraj kompletno zbirko katalogov izdelkov iz vseh treh obdobij tovarne Stol, pa tudi nekaj primerov oblikovanja arhitektov Nika Kralja in Branka Uršiča.[30]

V letih direktorovanja Mirine Zupančič so bili postavljeni temelji stalnih zbirk v Moravčah in na Krumperku pri Domžalah – slamnikarstvo.

Arheološke terenske raziskave

Poleg gradbenih del je Zupančičeva opravljala še vsa strokovna dela. Arheologijo – svojo največjo ljubezen – je imela neizmerno rada.

»Na klic« se je odzvala dogajanjem na terenu. Poleg izkopavanj na Zapricah, ki so tekla vzporedno s sanacijo objektov, je hodila na »gasilne« zaščitne akcije: v Komendo, Kamnik, Blagovico in drugam.[31] V Mengšu je večkrat posredovala bodisi s terenskimi ogledi ali krajšimi zaščitnimi izkopavanji (1964, 1968, 1972, 1978). Najrajši pa je imela antiko, zato ji ni bilo težko izkopavati na Trojanah (Atrans). Prvič je kopala leta 1966, nato pa še 1970., 1975. in 1976.[32]

Izkopavanja na Trojanah leta 1970. Mirina Zupančič in Zdravko Cukjati. (Arhiv MMK)

Kamničane in ostale je pozvala, naj bodo pri gradbenih posegih pozorni na arheološke ostaline: »*Že več kot leto dni je na lokacijskih odločbah, ki jih izdaja gradbeni oddelek SOB Kamnik klavzula, ki opozarja občane na morebitne arheološke najdbe pri zemeljskih delih. Naš teren je namreč zelo bogat z arheološkimi najdbami, ki nam povedo, kdaj in kdo je živel na tem ozemlju. /.../ naprošamo vse, ki bi /... / našli ostanke hiš (zidove), črepinje, lonce, kovinske predmete, kamne z napisi, človeške kosti, star denar, da o najdbi takoj obveste kamniški muzej še predno jo dvignejo iz zemlje. Pri arheoloških najdbah so namreč osnovnega pomena poleg predmetov tudi okoliščine, v katerih je arheološki predmet najden: globina, zemeljske plasti, lokaliteta.*«[33]

Na terenu je sama dokumentirala, risala, tudi fotografirala, v muzeju pa je vodila muzejsko dokumentacijo. Notice o najdbah je sproti objavljala v lokalnem časopisu *Kamniški občan*, pisala je tudi za *Kamniški zbornik*. Strokovna javnost pa je bila o novih najdbah obveščena v *Varstvu spomenikov* ter v prispevkih, ki sta bila objavljena v *Kamniškem zborniku* ter *Zborniku domžalske občine* (glej bibliografijo). Na teren je včasih vzela s seboj tudi Nika, ki se spomni, da je kot

27 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 22. 9.– 24. 9. 1964.

28 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 3. 10., 27. 10. in 30. 10. 1964.

29 Zora Torkar, Sadnikarjeva zbirka, https://www.muzej-kamnik-on.net/zbirke/kulturnozgodovinska-zbirka/.

30 Zora Torkar, Zbirka Thonetovega upognjenega pohištva, https://www.muzej-kamnik-on.net/zbirke/zbirka-industrijske-dediscine/.

31 Dnevnik Mirine Zupančič 1963–1966.

32 Mirina Zupančič, Arheološki najdišči Trojane in Mengeš. Zbornik občine Domžale, Domžale 1979. 15–22; podrobneje o arheoloških posegih na Trojanah: Železnikar in Visočnik, 2020. 249–293.

33 Mirina Zupančič, Kamniški občan, leto IV, št. 4, 1965. 6.

Udeleženci simpozija ob 750-letnici mesta v gostilni Planinka. Od leve proti desni: France Filipič, Miha Zupančič, Mirina Zupančič, Vasilij Melik, Slavko Ribaš, Miroslav Stiplovšek, Ferdo Gestrin. (Arhiv MMK)

devetletnik občasno hodil z njo na izkopavanja ob polaganju plinovoda v Blagovici leta 1977.[34]

Z Inštitutom za arheologijo SAZU je sodelovala pri kartiranju arheoloških najdišč na območju občin Kamnik in Domžale. Dr. Stane Gabrovec je v 60. letih večkrat prišel na ogled arheološkega gradiva iz Sadnikarjeve zbirke, saj je pripravljal prispevek za *Kamniški zbornik*: Kamniško ozemlje v prazgodovini.[35] Prijateljevala je s svojimi študentskimi kolegi in imela stike s kolegi v muzejih in na zavodih za spomeniško varstvo.

Sodelavci in zaposleni

Šele 1. decembra 1965 je v službo v kamniški muzej prišla etnologinja Majda Rupar (por. Fister)[36], ki je pomenila veliko pomoč in kadrovsko okrepitev. Z Mirino sta orali ledino sodobnega muzealstva na širšem območju osrednje Slovenije. Njune raziskave so rezultirale v muzejskih razstavah in objavah (glej seznam razstav in katalogov). Še pred prihodom prve kustosinje sta v muzeju službovala Valentin – Zdravko in Ljudmila – Milka Cukjati.[37] Sprva je njuna družina bivala v stranskem traktu, po nastopu službe in prvih prenovitvenih delih pa so se preselili v prostore vhodnega trakta. Zdravko je bil oskrbnik, hišnik, mizar, restavrator in še kaj, Milka pa informatorka, čistilka, nemalokdaj tudi moralna opora direktorici in njeni družini. Skupaj so selili razstavno gradivo, prevažali predmete do galerije Veronika in bedeli pozno v noč, ko so se postavljale razstave, in potem, ko so se odprle. Računovodske in administrativne posle je vodila Sonja Vidervol, za njo Marija Bizjak in Jelka Štrajhar, nato Helena Mejač.[38]

Po odhodu Majde Fister je službo v muzeju nastopil Borut Rovšnik, malo pred njegovim odhodom je leta 1985 prišel umetnostni zgodovinar Marko Lesar. Septembra 1986 je mesto kustosinje za zgodovino in etnologijo zasedla Zora Torkar,[39] aprila 1989 pa je bil kot dokumentalist nastavljen Marko Kumer. Leta 1980 je galerija dobila čuvajko – Renato Pihler in leta 2003 kustosinjo Barbaro Savenc, ki jo je leta 2010 nasledila Saša Bučan. Od konca leta 2006 sem na mestu kustosinje arheologinje zaposlena Janja Železnikar. To je strokovna kadrovska zasedba, ki se po številu do današnjih dni ni spremenila (z izjemo novega delovnega mesta v Rojstni hiši Rudolfa Maistra, kjer je od leta 2014 zaposlena Alenka Juvan).

Sodelavci[40] se Zupančičeve spominjajo kot vedno urejene, predane, dosledne, natančne, točne, pravične osebe, ki se je vseskozi borila za dobro institucije, za umetnost in kulturno dediščino. Občudovali so nje-

34 Nik Zupančič v telefonskem pogovoru 25. 11. 2021.

35 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, 19. 6., 11. 8., 19. 8. 1965.

36 Podatki so iz arhiva MMK.

37 Valentin Cukjati od 1. 3. 1962 do 31. 3. 1989; Ljudmila Cukjati od 1. 7. 1962 do 31. 8. 1991. Arhiv MMK.

38 Sonja Vidervol (od 1962 do 1966), Marija Bizjak (od 1972 do 1991), Jelka Štrajhar (od 1978 do 1985), Helena Mejač (od 1982 do 2003), v času njene porodniške Marija Zobavnik (od 1997 do 1998). Arhiv MMK.

39 Od leta 2002 je na mestu direktorice MMK.

40 Še danes redno ali pogodbeno zaposleni sodelavci, ki jih je zaposlila Zupančičeva: mag. Zora Torkar, Marko Kumer, Helena Mejač in Milka Cukjati.

Ob odprtju razstave Mali grad s soavtorjem dr. Milanom Sagadinom z Zavoda za varstvo kulturne dediščine, o. e., Kranj, junij 2001 (Arhiv MMK)

no energijo in sposobnosti, da je hkrati vodila večje in manjše investicije, obnovo Galerije Miha Maleš, muzej kot institucijo in obenem tudi strokovno delala. V devetdesetih letih naj bi odklonila vabilo za stolček kulturne ministrice. Ponudil ji ga je Sergij Peljhan v imenu naslednice ZKS – takrat imenovane Združena lista socialnih demokratov. Nikoli ni vstopila v nobeno politično stranko in velikokrat je zaradi tega imela težave.

Raziskovalna in razstavna dejavnost

Prvi razstava je bila odprta 1. avgusta 1964 – NOB na Kamniškem, in sicer so jo postavili v prenovljenih grajskih prostorih drugega nadstropja. Gradivo zanjo so pridobili v Škofji Loki, na Jesenicah, v Muzeju narodne osvoboditve Maribor, pri Zvezi borcev Kamnik in v Muzeju revolucije v Celju. Iz opisanih institucij so bili tudi sodelavci, ki so razstavo pomagali pripraviti. Sledile so razstave o ljudski kulturi na Moravškem ter NOB na Moravškem (1965. leta), leta 1969 so postavili razstavo Thonetovega pohištva.

Po razstavah je tudi sama vodila, predvsem šolske skupine. Iz dnevniških zapiskov je razvidno, da je bil obisk velik, tudi po 150 učencev na dan (23. 6. 1965), ali pa je imela 5 vodstev na dan (25. 5. 1965, šola iz Stranj).[41]

V začetku je veliko sodelovala s kolegi iz Gorenjskega muzeja, predvsem z Majdo Žontar ter Olgo Zupan in Petrom Fistrom iz Zavoda za spomeniško varstvo Kranj. Skupaj so pregledali gradove in dvorce na Gorenjskem, zbrali obsežno dokumentacijo in pripravili veliko razstavo Gradovi na Gorenjskem, na kateri je bilo prikazanih 63 gradov na 180 fotografijah, 51 načrtov in zemljevidov ter arhivski dokumenti.

Proučevanje, raziskovanje in razstavljanje je bilo v kamniškem muzeju teritorialno vezano na prostor

41 Dnevnik Mirine Zupančič, 1963–1966, na več mestih. Arhiv MMK.

osrednje Slovenije in Gorenjske. Razstavno gradivo je bilo vezano na tematiko NOB, slamnikarske obrti, grajskih stavb, ljudske kulture in obrti, industrijske dediščine, meščanstva, ter umetniška dela kamniških in s Kamnikom povezanih umetnikov.

Na grad Zaprice so hodili številni umetniki, ki so želeli razstavljati v Kamniku. Sprva so organizirali razstave v muzeju in razstavišču Veronika, po letu 1980 tudi v Galeriji Miha Maleš. Svoja dela so razstavljali: Aladin Lanc, Lucijan Bratuš, Lojze Perko, Ivan Seljak, Maksim Gaspari, Polde Mihelič, Miša Pengov, Leon Homar, Sonja Rauter - Zelenko, Karel Zelenko, Alojz Berlec, Tomaž Perko, Miha Maleš, Melanija Krajina, Dušan Lipovec, Vinko Železnikar, Grace Renzi, Rok Zelenko ... Razstavljena pa so bila tudi dela: Ferda Vesela, Matije Koželja in Staneta Cudermana. Svojo ustvarjalnost so na ogled postavili tudi člani Likovnega društva Petra Lobode ter dvakrat kamniški likovni amaterji. Leta 1995 in 1997 pa sta bila v muzeju organizirana dva mednarodna bienala akvarela.

Muzej in zaposleni so leta 1979 sodelovali pri organizaciji in izvedbi simpozija o zgodovini Kamnika ter v uredniškem odboru pri izdaji zbornika velikega strokovnega srečanja. Izveden je bil 25. in 26. oktobra 1979. Na njem je z referati in razpravami sodelovalo 25 raziskovalcev, zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev, etnologov in geografov.

Leta 1973 je na grajskem hribu nastal eden prvih muzejev na prostem v Sloveniji. Razloge za nastanek je Zupančičeva takole opisala: *»V šestdesetih letih kmetje v Tuhinjski dolini zaradi sprememb v kmetijskem gospodarjenju niso več potrebovali kašč. Začeli so jih podirati, les so pokurili, nekatere so se spremenile v vikend hišice. Preostale kašče je v Tuhinjski dolini opisal in proučil Peter Fister z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj; odbral je tudi pet najbolje ohranjenih kašč, da jih je muzej odkupil in postavil na muzejskem platoju ob gradu. Vsako leto jim obnavljamo slamnate strehe, ki jih načneta zima in veter, pa tudi obiskovalci se spravijo na slamnate strehe ali pa pišejo po lesenih tramovih.«* Najstarejša kašča datira v leto 1793, večina pa je iz 19. stoletja.

K muzejskim in galerijskim razstavam so bili izdani razstavni katalogi različnih avtorjev. Izšli so v založništvu kamniškega muzeja, za katerega je bila odgovorna Zupančičeva. Vseskozi je težila k visoki kvaliteti fotografij in vrhunskemu oblikovanju. Pa se je neznanec v Dnevniku 5. januarja 1978 spotaknil ob to dejstvo. V rubriki Kritično pod naslovom Zakaj razkošje? piše: *»Ali smo res tako bogati ali pa morda ne znamo najbolje ravnati z denarjem?«*

Odgovor na to pisanje sem našla v tipkopisu med dokumenti iz njene zapuščine. Ali je bil kje objavljen, ne vem. Zupančičeva piše povsem v svojem slogu, odločno, jasno in argumentirano zagovarja pravilnost odločitve o visokih kriterijih oblikovanja vabil, zloženk in drugih tiskovin. Pod naslovom Res »razkošje«? Zupančičeva okrca obnašanje neznanca, *»ki je junaško zdrknil v anonimnost«, da »ima Kulturna skupnost Kamnik normative, ki so jih sprejeli v svojem programu ...«,* da so *»Likovno dovršeno oblikovana vabila in zloženke Kamničani navdušeno sprejeli«*, razen *»nekaterih in anonimneža«* ...ter da *»je razkošje« zelo relativen pojem: za nekoga je razkošje kos kruha, za drugega jahta ni razkošje, za nekatere pa so razkošje kulturna osveščenost, takt in znanje.«*

Kako so si sledile razstave in razstavni katalogi v času direktorovanja Mirine Zupančič, se da razbrati iz priloženega seznama. Razstave so bile v Kamniku postavljene pretežno v razstavišču nad Kavarno Veronika /RV/ in na gradu Zaprice /GZ/. Od leta 1980 naprej k muzeju sodi Galerija Miha Maleš /GMM/, ki se je sprva imenovala Galerija – zbirka Miha Maleš. Kjer ni navedena lokacija, v dokumentaciji ni podatka. Z različnimi razstavami je muzej gostoval izven matičnega območja, ki je navedeno v oklepaju.[42]

1964: NOB na Kamniškem /GZ/,

1965: Ljudska kultura v Moravški dolini /Partizanski dom v Moravčah/; NOB v Moravčah,

1966: Nemška koncentracijska taborišča /RV/; Slamnikarska obrt na Kamniškem /Bled in Domžale/; Delo gorenjskih likovnikov, Kamnik v stari podobi in fotografiji,

1967: Razstava Aladina Lanca /RV/; Planšarstvo na Veliki planini /RV/,

1968: Gradovi na Gorenjskem /Mestna hiša Kranj/,

1969: Razstava upognjenega pohištva /GZ/, Razstava NOV in ljudske revolucije /GZ/; Moravška dolina v zgodovini, kulturi in NOB /GZ/; Kulturnozgodovinska podoba Moravške doline /Moravče/; Razstava del akademskega slikarja Ferda Mayerja /GZ/,

1970: Podobe iz koncentracijskih taborišč /GZ/; Aladin Lanc – razstava akvarelov /RV/,

1971: Restavriranje srednjeveških fresk v Požegi /GZ/; Rezljana vrata v Tuhinjski dolini /GZ /; Turški tabori na Gorenjskem /GZ/; Perko Tomaž in Bratuš Lucijan /RV/; Slamnikarstvo na Domžalskem /grad Krumperk/,

1972: Plastike in domače rezbarstvo do 19. stoletja /iz depoja Kamniškega muzeja/; Ivan Seljak – akvareli /GZ/,

1973: Maksim Gaspari in kamniško mesto: razstava ob slikarjevi 90-letnici /GZ/; Kašče v Tuhinjski dolini /Kamnik, Kranj/; Risbe in karikature Hinka Smrekarja 1883–1942 /GZ/,

1975: Spomeniki NOB na Kamniškem /GZ/; Kmečka naselja in arhitektura v Dolini /GZ/; Razstava restavriranih slik na steklo /GZ/; Razstava Likovnega društva Petra Lobode iz Domžal /GZ/,

1976: Varstvo kulturnih spomenikov v občini Škofja Loka /GZ/; Ivan Cankar in delavsko gibanje /RV/; Likovniki iz Titana v Titanu; Aladin Lanc /RV/; Razstava likovnega društva Petra Lobode iz Domžal /RV/,

1977: 40-letnica ustanovnega kongresa komunistične stranke Slovenije ter prihoda Josipa Broza na čelo partije /RV/; Miha Maleš /RV/; France Vidervol – Aladin Lanc /RV/; Slikarski ekstempore /RV/; Dušan Lipovec /RV/,

1978: Razvoj poštnega prometa na Gorenjskem do prve svetovne vojne /RV/; Razstava članov likovnih skupin Slovenije /Domžale, RV/; Tomaž Perko /RV/,

42 Če lokacija razstave ni navedena, to pomeni, da v dokumentaciji ni podatka. Gostujoče razstave, razstave drugih institucij, ki so bile postavljene v kamniškem muzeju, v seznamu niso zajete.

Ob odprtju razstave o Stanetu Cudermanu v Maleševi galeriji, 1992. Na fotografiji Mirina Zupančič in umetnostni zgodovinar Marko Lesar. (Arhiv MMK)

1979: Kamniški kulturni delavci /RV/; Naš srednjeveški denar /RV/; Fortunat Bergant /GZ/; Polde Mihelič /RV/; Aladin Lanc /RV/; Miša Pengov /RV/; Kipar Leon Homar /RV/, Sonja Rauter - Zelenko – Karel Zelenko – Rok Zelenko /RV/; Lojze Perko /RV/; Alojz Berlec in Tomaž Perko /RV/,

1980: Rastlinski, živalski in arhitekturni motivi na antičnih novcih /RV/; Melanija Rauter –Krajina /RV/; Razstava ateljeja Bluf (Alojz Berlec, Borko Tepina, Janko Testen) /RV/; Dušan Lipovec /RV/; Zbirka podarjenih del Mihe Maleša /otvoritev GMM/; Akvareli Mihe Maleša /GMM/,

1981: NOB v slovenski dramatiki; Kulturna društva na Kamniškem in Domžalskem 1860–1914 /RV/; Titova srečanja s Kamnikom /RV/; Novi dokumenti o revolucionarnem delavskem gibanju in NOB v Kamniškem okrožju /GZ/; Vinko Železnikar in Borut Bratuž /RV/; Likovni amaterji na Kamniškem /RV/,

1982: Lira 1882–1982 /RV/; Miha Maleš – mladostna doba (1920–1930) /GMM/; Stoli Branka Uršiča /RV/; Restavriranje lesenih baročnih kipov iz Komende /RV/; Slavonska Požega – beseda in fotografija /RV/; Grace Renzi Kantušer /RV/; Aladin Lanc – akvareli /RV/; Josip Nikolaj Sadnikar /GZ/,

1983: Miha Maleš – avtoportreti /GMM/; Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941 /RV/; Fran Albreht 1889–1963 /RV/; Rok Zelenko /RV/; 2. razstava kamniških likovnih samorastnikov /RV/,

1984: Kulturne dragocenosti Kamnika /RV; Slavonska Požega/; Prva slovenska artilerijska brigada /RV/; Ivana Kobilca (1821–1926) in Ferdo Vesel (1861–1946) /RV/; Slovenci v španski državljanski vojni /RV/; Delavska kulturna društva na Gorenjskem do leta 1941 /RV/;

1985: Maleševi fotografski portreti kulturnih delavcev /GMM/; Ob 200-letnici rojstva Kamničana Franca Pirca (1785–1880), sadjarja in prosvetitelja ameriških Indijancev /RV/;

1986: Matija Koželj – historični slikar (1842–1917) /GZ/,

1987: Umetnine iz depojev kamniškega muzeja /GZ/,

1989: Miha Maleš – slikar /GMM/,

1990: Kamniška fotografa Franc in Stane Aparnik /GZ/; Grafike Mihe Maleša / Domžale/,

1991: Narodna čitalnica v Kamniku, od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne /RV/,

1992: Stane Cuderman (1895–1946); Thonetovo pohištvo – upognjeno pohištvo na Slovenskem /GZ/; Sledi narave in izročila v sodobnem oblikovanju. Prispevek oblikovalca Oskarja Kogoja /GZ/,

1994: Od zbirke do muzeja /GZ/,

1995: Kulturna dediščina Kamnika /GZ/; I. mednarodni bienale akvarela Kamnik 1995 /GMM, GZ/; Nikoli več vojne /RV/,

1997: II. mednarodni bienale akvarela Kamnik 1997 /GZ/,

1998: Žlahtni purgarji kamniški /GZ/,

1999: Miha Maleš: zgodbe o ljubezni /Zveza društev likovnih umetnikov v Ljubljani/,

2000: Prešeren in Maleš – poet in slikar /GMM/; Miha Maleš: Prešernovi sodobniki /KD F. Bernika, Domžale/,

2001: Mali grad – od prazgodovine do Andeških /GZ/; Miha Maleš: Prešernovi sodobniki /GMM/; Grafike Mihe Maleša /Obalne galerije Piran in Galerija Meduza Koper/, Prešeren in Maleš – poet in slikar /Šivčeva hiša, Radovljica/,

2002: Jakob Savinšek – donacija Mile Kačič /GMM/; Meščanske vile na Kamniškem /GZ/; Maks Koželj, slikar gora /GMM/.

V času po uradni upokojitvi je leta 2003 skupaj s sodelavcema Zoro Torkar in Markom Lesarjem ter epigrafikom dr. Milanom Lovenjakom postavila lapidarij in izdala knjižico z enakim naslovom: Lapidarij Kamniškega muzeja.

(Viri: Prijava na razpis za Valvasorjevo nagrado 1999; personalna mapa Mirine Cvikl Zupančič v arhivu MMK; dokumentacija o razstavah: vabila, zloženke in fotografije iz arhiva MMK)

Galerija, kulturni center ter druga področja delovanja

Leta 1979 je kamniški rojak Miha Maleš ob 750. obletnici prve omembe kamniških meščanov v pisnih virih mestu podaril 2634 svojih del. Zagotoviti je bilo potrebno nove galerijske prostore. V meščanski hiši na Glavnem trgu 2 so leta 1980 postavili prvo razstavo o življenju in delu Mihe Maleša.

Muzeju Kamnik sta bili leta 1984 pripojeni še Matična knjižnica Kamnik ter Zveza kulturnih organizacij in tako je bil ustanovljen Kulturni center Kamnik. V različnih institucijah je bilo sicer več zaposlenih. Posledično so se obveznosti, tudi direktorice, množile. Od leta 1992 naprej, ko sta obe instituciji izstopili iz skupne organizacije, je muzej ponovno deloval znotraj zastavljenih okvirov.

Ne samo muzej in galerija, temveč celoten Kamnik, da ne rečem osrednja Slovenija – so bili polje zanimanja in delovanja Mirine Zupančič. V 70. letih 20. stoletja je kot predsednica Zveze kulturnih organizacij Kamnik in Kulturne skupnosti Kamnik skrbela za razvoj kulturnega življenja v vsej kamniški občini. V tem času so bili razpisani gledališki in koncertni abonmaji, organizirane muzejske in likovne razstave s spremljajočimi publikacijami in zloženkami. Tedaj sta bili obnovljeni dvorana Kina Dom in dvorana Razstavišče Veronika. Kot članica raznih društev in ekspertnih skupin je sodelovala na številnih srečanjih, sestankih ter tako konstruktivno pripomogla k razvoju vedenja in znanja ter varovanju kulturne dediščine. Bila je članica: Arheološkega društva Jugoslavije, Slovenskega arheološkega društva, glavnega odbora Društva muzealcev Slovenije, Društva muzealcev Jugoslavije, republiške komisije za izmenjavo likovnih in muzejskih razstav v SR Sloveniji, Sveta za šolstvo, kulturo in telesno kulturo pri SOB Kamnik ter članica likovne komisije gorenjskih galerij in muzejev.

Družina in nagrade

Mirina Cvikl je bila poročena z ekonomistom, nogometašem in hokejistom Miho Zupančičem. Sprva se je v službo vozila iz Kotnikove ulice v Ljubljani. Po poroki je stanovala v Šiški, Na jami 11. Sinova Nik in Mark sta šla sprva bolj po očetovih športnih stopinjah. Nik je postal eden najboljših hokejistov v zgodovini Slovenije, Mark pa je, »zahvaljujoč« prvim izkušnjam, ki jih je pridobil pri sanaciji grajskega zidu, kjer je pomagal pri statičnem izračunu stabilizacije in izrisih načrtov, zašel v gradbene vode in postal gradbeni inženir. Na oba sinova je bila vedno zelo ponosna.

Mark: »*Kako sta oba z očetom skoordinirala vse obveznosti, mi ni čisto jasno, a enostavno sigurno ni bilo. /.../ Vsako jutro me je mama pred 6. uro budila in vozila nekam, kamor nisem želel. A to je bilo potrebno, če je hotela biti ob 8.00 v Kamniku. Vem, da se je kar nekaj časa vozila z vlakom in avtobusom v Kamnik in potem vsak dan nazaj /... / Zelo malo je spala. /.../ Enkrat sem jo vprašal, kako je vse skupaj zmogla in je priznala, da je bila včasih tako utrujena, da se ji je meglilo pred očmi. In ja, verjamem. V njenem življenju namreč besedna zveza 'ne morem' ni imela prostora.*«[43] Njen prvi avto, ki ji je olajšal dnevne migracije, je bila 'bolha'.

Nik je zelo mlad, pri 17. ali 18. letih, odšel od doma.

43 Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.

Nik, Miha in Mark Zupančič ob odprtju razstave o Malem gradu leta 2001 (Arhiv MMK)

Popolnoma se je posvetil športu, zato ni toliko občutil družinskega utripa in mu prenekateri napisan podatek, kot je sam dejal, niti ni poznan.[44]

Zakaj in kako so Zupančičevi zgradili hišo v Komendi, je napisal Mark: »*Z gradnjo smo pričeli leta 1979, ravno nekje v času, ko je mama zbolela, zato gradnje nismo nadaljevali več let. Po njeni rehabilitaciji smo hišo dokončali leta 1990 in starša sta se tja preselila leta 1991. Midva z bratom nisva nikoli stanovala tam. /.../ Starša sta se končno preselila v hišo, ki sta jo gradila in opremljala več kot 12 let ter porabila vsa finančna sredstva za njo. Na morje ali kakšne druge dopuste nismo hodili, ker ni bilo denarja (ali časa) še za to.*«[45] Poglavitni razlog za začetek gradnje hiše je bila, po sinovem prepričanju, bližina Kamniku, da bi bila mama bližje službi.

Kamniški muzej z Galerijo Miha Maleš sta življenjsko delo Mirine Zupančič. Še po upokojitvi je občasno prihajala na muzejske prireditve, predvsem na tiste, ki so zadevale njene nekdanje kolege in prijatelje ali pa njeno preteklo delo. Njena vztrajnost, napori pri postavljanju kulturnega življenja Kamnika ter kvalitetno delo na področju zbiranja, hranjenja, varovanja in predstavljanja kulturne dediščine so bili tudi širše prepoznani. Leta 1999 je prejela Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo za leto 1998,[46] leta 2000 pa še zlato priznanje občine Kamnik.

44 Nik Zupančič v telefonskem pogovoru 25. 11. 2021.
45 Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.
46 Lea Mencinger, Nagrade, priznanja za muzejske dosežke. Gorenjski glas, leto 52, št. 40, 21. maj 1999. 18.

Ob prejemu Valvasorjeve nagrade za življenjsko delo maja 1999 v Narodni galeriji (Arhiv MMK)

Bibliografija

Mirina Cvikl Zupančič, 1962–1964: Mekinje – Jeranovo. *Varstvo spomenikov* 9. 149.

Mirina Zupančič, 1962–1964: Kamnik – grad Zaprice. *Varstvo spomenikov* 9. 179.

Efrem Pegan, Mirina Zupančič, 1963: Najdba novcev iz druge polovice 16. stoletja. *Kamniški zbornik* IX. 115–132.

Mirina Cvikl Zupančič, 1963: Plenarni sestanek Slovenske podružnice Arheološkega društva Jugoslavije (= SP ADJ) 11. 1. 1964 v Škofji Loki. *Argo* 2, št. 4. 130–132.

Mirina Zupančič, 1964: Arheologija na področju muzeja Kamnik. *Argo* 3. 79–80.

Mirina Zupančič, 1965: Tri tisoč let star grob. *Kamniški občan*, leto IV, št. 4. 6.

Mirina Cvikl Zupančič, 1965 (1966): Kamnik. *Varstvo spomenikov* 10. 193.

Mirina Cvikl Zupančič, 1965 (1966): Velika planina. *Varstvo spomenikov* 10. 193.

Mirina Cvikl Zupančič, 1965 (1966): Gameljne. *Varstvo spomenikov* 10. 194.

Mirina Cvikl Zupančič, 1965 (1966): Kamnik – Žalski hrib. *Varstvo spomenikov* 10. 194.

Mirina Cvikl Zupančič, 1965 (1966): Šmartno v Tuhinjski dolini. *Varstvo spomenikov* 10. 206.

Mirina Zupančič, 1966: Rimska hiša na Trojanah. *Kamniški občan*, leto V, št. 4. 10.

Mirina Zupančič, 1965/67: Razstave kamniškega muzeja. Argo 4/6. 92.

Mirina Cvikl Zupančič, 1966 (1967): Sidol. *Varstvo spomenikov* 11. 115.

Mirina Cvikl Zupančič, 1966 (1967): Zagorica nad Kamnikom. *Varstvo spomenikov* 11. 115.

Mirina Cvikl Zupančič, 1966 (1967): Trojane. *Varstvo spomenikov* 11. 130.

Mirina Cvikl Zupančič, 1968: Kasnoantični prstan s portretom. *Arheološki vestnik* 19. 145–148.

Mirina Zupančič, Majda Žontar, , 1969: Gradovi na kamniško-domžalskem območju. Topografska študija. *Kamniški zbornik* 12. 53–90.

Mirina Zupančič, 1970: Letošnja arheološka izkopavanja na Trojanah. *Kamniški občan,* leto IX, št. 11/12. 13.

Mirina Zupančič, 1971: Atrans – Trojane. *Mladinski raziskovalni tabori 1970*. 215–222.

Majda Žontar, Mirina Zupančič, 1971: Turški tabori na Gorenjskem. Razstava v mestni galeriji v Kranju. Februar 1971. *Argo* 10, št. 3/4. 241–242.

Majda Žontar, Mirina Zupančič, 1971: *Turški tabori na Gorenjskem,* Galerija v Mestni hiši, 5. 2. –9. 3. 1971, zloženka.

Mirina Zupančič, 1977: Atrans – nov napis. *Arheološki vestnik* 28. 106–109.

Mirina Zupančič, 1979: Arheološki najdišči Trojane in Mengeš. *Zbornik občine Domžale.* 15–22.

Mirina Zupančič, Majda Žontar, 1979: Gradovi na domžalskem in moravškem območju. *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije,* št. 95, Maribor.

Mirina Zupančič, 1979: Blagovica. *Varstvo spomenikov* 22. 278–281.

Mirina Zupančič, 1980: Kamnik. *Rešena arheološka dediščina Slovenije 1948–1980*. Narodni muzej Ljubljana. 61.

Mirina Zupančič et al., 1980: *Miha Maleš.* Razstavni katalog, Kamnik.

Mirina Zupančič, 1981: *Titova srečanja s Kamnikom.* Razstavišče Veronika 22. 5.–20. 6. 1981.

Mirina Zupančič, Mirko Juteršek, 1982: *Sadnikar, Josip Nikolaj, 1863–1952*. Razstavni katalog, Kamnik.

Mirina Zupančič et al., 1984: *Kulturne dragocenosti Kamnika.* Zloženka, Kamnik.

Marko Lesar et al., 1989: *Miha Maleš – slikar*. Razstavni katalog, Kamnik.

Mirina Zupančič et al., 1994: *Od zbirke do muzeja, od predmeta do muzealije*. Razstavni katalog, Kamnik.

Barbara Škrlep, Tinkara Grilc, 1994: *Grad Križ: 1583–1943.* Raziskovalna naloga, mentorici Mirina Zupančič in Magda Kete, Ljubljana.

Zora Torkar et al., 1996: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni* – Najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja. Kamnik.

Mirina Zupančič, 1996: Trženje naravne in kulturne dediščine – da, toda .... *Kamniški zbornik* 13. 174–176.

Mirina Zupančič (ur.) et al., 1996, 1997, 2001: Muzeji na Gorenjskem. *Vodič.*

Mirina Zupančič, 1999: *Meninatherium telleri.* Naš najljubši muzejski predmet. Zloženka. Kamnik.

Mirina Zupančič et al., 2003: *Lapidarij kamniškega muzeja. Kamnik.*

(Viri za seznam objav: COBISS, https://www.dlib.si/, http://www.eheritage.si/)

Navedena literatura

Lea MENCINGER, 1999: Nagrade, priznanja za muzejske dosežke. *Gorenjski glas,* leto 52, št. 40. 18.

Lea MENCINGER, 1999: Mirina Cvikl Zupančič, Valvasorjeva nagrada za leto 1998. Kako iz nič postaviti na noge muzej? *Gorenjski glas*, leto 52, št. 42. 14.

NARODNI MUZEJ SLOVENIJE 200 let (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl), Ljubljana 2021.

Jelka ŠUTEJ - ADAMIČ, 1999: Muzej je življenje, del vsakega od nas. *Delo*, leto 41, št. 112. 9.

Mirina ZUPANČIČ, 1964: Muzej Kamnik je poročal. *Kamniški občan,* leto III, št. 1. 8.

Janja ŽELEZNIKAR, Julijana VISOČNIK, 2020: Trojane – Atrans. V: *Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru.* Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. 249–293.

Ostali viri

- Mirina Zupančič, Dnevnik Muzeja Kamnik, 1963–1966. Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik.
- Personalna mapa Mirine Cvikl Zupančič. Arhiv MMK.
- Mirina Zupančič in Zora Torkar, Seznam investicij v muzejski kompleks Zaprice, februar 2005. Arhiv MMK.
- Pismo Draga Svoljšaka podpisani (december 2020).
- Prijava na razpis za Valvasorjevo nagrado 1999 (Zora Torkar, Marko Lesar, Marko Kumer 1999). Arhiv MMK.
- Seznam članov Ljubljanske inženirske zbornice iz obdobja 1939–44, str. 70. http://arhiv.izs.si/fileadmin/dokumenti/publikacije-IZS/Seznam-clani-LIZ-skupaj.pdf.
- Mark Zupančič, e-pošta, 22. 11. 2021.
- Zora Torkar, Sadnikarjeva zbirka, https://www.muzej-kamnik-on.net/zbirke/kulturnozgodovinska-zbirka/.
- Zora Torkar, Zbirka Thonetovega upognjenega pohištva, https://www.muzej-kamnik-on.net/zbirke/zbirka-industrijske-dediscine/.

Digitalni viri

https://www.cobiss.si/.

https://www.dlib.si/.

http://www.eheritage.si/.

Mira Papež[1]
Podjelše 2, Kamnik
mira.papez1@gmail.com

Zvonko Kemperl – 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu

Zvonko Kemperl je leta 2023 obeležil 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu. Svojo športno pot je začel že v osnovni šoli in jo nadaljeval kot smučarski tekač in biatlonec. Kot vsestranski športnik je sodeloval na duatlonih in triatlonih, maratonih, poznan je kot odličen gorski tekač. Poškodbe in bolezen ga niso odvrnile od športa. Svojo športno žilico je vzdrževal kot organizator in prostovoljec, kjer se je dokazal z zanesljivostjo, strokovnostjo in predanostjo. Za svoje udejstvovanje je prejel veliko medalj, diplom, priznanj.
Ključne besede: Zvonko Kemperl, tekmovalec, organizator športnih dogodkov, prostovoljec, dobitnik priznanj

In 2023, Zvonko Kemperl celebrated 50 years of competitive, organisational and voluntary work in the field of sports. He began his career in primary school and continued as a cross-country skier and biathlete. As a versatile sportsperson, he participated in duathlons, triathlons and marathons and is known as an excellent mountain runner. Injuries and illness did not deter him from his passion for sports. He maintained his sportsmanship as an organiser and volunteer, where he proved himself as a reliable, professional and dedicated individual. He received many medals, diplomas and awards for his work.
Keywords: Zvonko Kemperl, competitor, organiser of sports events, volunteer, award winner

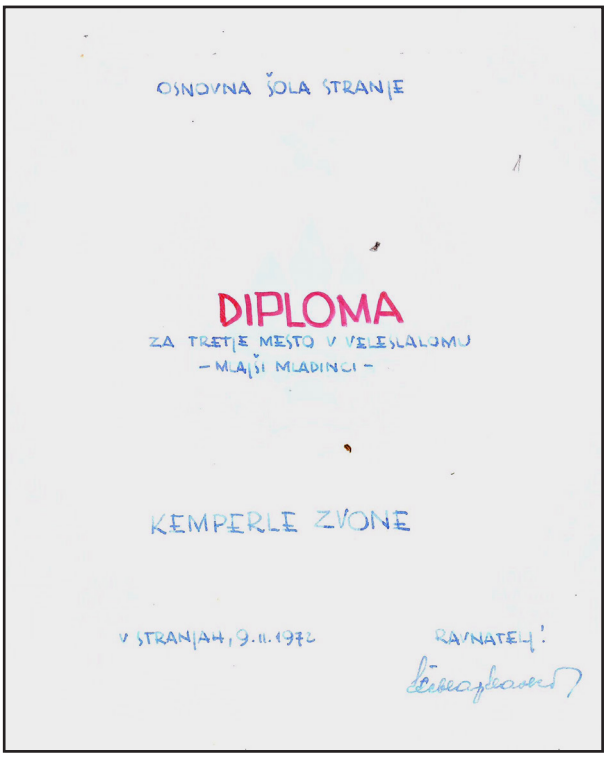
Zvonko Kemperl (v nadaljevanju Zvone) se je rodil leta 1957 v majhni vasici Županje Njive pod kamniškimi planinami. Odraščal je v šestčlanski družini.

Otroštvo med bregovi in gozdovi

Otroštvo je preživljal med bregovi in gozdovi: pasel živino, pobiral krompir in pospravljal seno. Iz reke Kamniške Bistrice je napravljal mivko, pesek in kamenje in si tako pridobil delovne navade. Jože Uršič iz Kregarjevega, kolesarski as in član jugoslovanske reprezentance, je otroke vzpodbujal k teku. Tekli so bosi, za športne copate ni bilo denarja. Kot osnovnošolec je bil na občinski šolski ravni od 5. do 8. razreda vedno med prvimi tremi na razdalji 400 m.

Športni začetki

Leto 1973 je bilo prelomno leto. Obiskoval je poklicno šolo. Poleti je začel trenirati tek, pozimi pa tek na smučeh. Doma so športu nasprotovali, a se je vseeno vključil v smučarsko-tekaški klub v Kamniku.

OSNOVNA ŠOLA STRANJE

DIPLOMA

ZA TRETJE MESTO V VELESLALOMU
– MLAJŠI MLADINCI –

KEMPERLE ZVONE

V STRANJAH, 9.11.1972

RAVNATELJ!

Diploma OŠ Stranje

Letne kondicijske priprave so bile v dolini. Treningi so potekali trikrat tedensko. Dobivali so se na Kersnikovi ulici v Kamniku pri družini Petra Laniška, ki je bil glavni trener.

Prejemniki priznanj na odprtem krosu v Kamniku

Ker je delal na terenu, je treninge opravil kar tam. Treningi v reprezentanci se niso dosti razlikovali, saj takrat trenerji niso imeli trenerskih izkušenj. Reprezentančna trenerja sta bila Slavko Premože in Franc Turšič. Poleti so veliko trenirali s tekaškimi rolkami. Pri biatlonu pa je bil trener Ivan Podgornik, Kamničan in velik strokovnjak.

Veliko je treniral na Veliki planini in Črnivcu. Ti treningi so zaradi nadmorske višine dali odlične rezultate.

Nostalgični spomini: *»Veliko treningov sem naredil od domače hiše v Županjih Njivah mimo Sv. Primoža na Malo planino do moje stare mame, ki je poleti gor*

1 Upokojena učiteljica slovenskega jezika in višja knjižničarka.

pasla krave. Vedno je imela pripravljeno malo skute, malo smetane, surovo jajce pa malo sladkorja. Z užitkom sem pojedel, malo počakal in hajd nazaj v dolino.«

Zimski treningi so potekali na Veliki planini. Ob vikendih je na nahrbtnik pripel tekaške smuči in šel mimo Sv. Primoža na Malo planino. Včasih tudi iz Črne mimo Podkrajnika. Tako je trening opravil kar po poti. Smučarske proge so naredili po planini kar sami. Spominja se, da so bili začetki na tekaških smučeh naporni, bolje je smučal z alpskimi smučmi.

Naslednje leto so bila poleti tekmovanja v krosu, pozimi na smučeh.

Pozimi leta 1975/76 so bili na Vlašiču v Bosni državni prvaki v štafeti, ki so jo sestavljali Andrej Lanišek, Franc Pogačar in Zvone Kemperl. Lanišek in Pogačar sta že prej trenirala, Zvone pa je bil novinec. To je bil velik uspeh za mlade Kamničane.

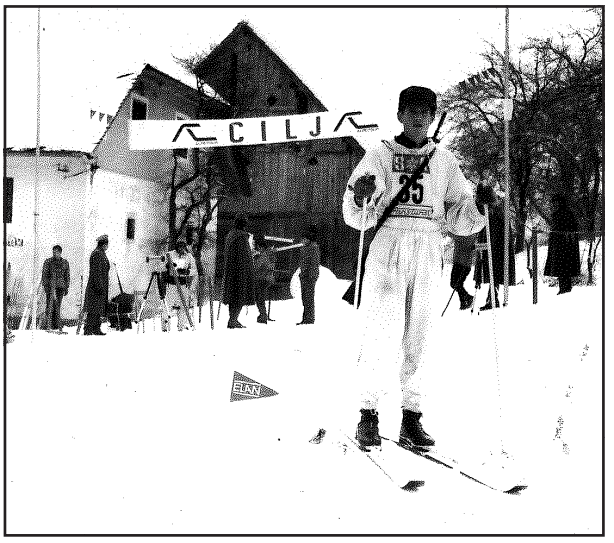
Jugoslovanski državni prvaki: od leve proti desni Andrej Lanišek, Zvone Kemperl in Franc Pogačar

Zvone ponosno pravi: *»Kamničani smo presenetili vse, tudi favorizirane Jeseničane. Prvo predajo je šel Andrej Lanišek, pritekel je dobri dve minuti prednosti. Nato jaz: moja naloga je bila ne preveč izgubiti ali obdržati prednost. Prednost sem še povečal. Tretjo predajo je tekel Franc Pogačar, ki je tekel toliko, da ga Jeseničan ni mogel prehiteti. V našem klubu je bilo veliko veselje, zmaga z novincem. Jeseničani so bili tako jezni, da nam niso niti čestitali. Postali smo jugoslovanski državni prvaki.«*

Pri vojakih

Vojaški rok je služil v Bohinjski Beli, Kranju in na Pokljuki.

»Ko sem maja 1977 prišel v Bohinjsko Belo, smo imeli takoj drugi dan testiranje. Moral sem v vojašnico Kranj, kjer smo začeli s pripravami za vojaška tekmovanja. Imeli smo zimska in letna armijska tekmovanja, vsearmijsko jugoslovanske vojske in armijsko slovenske vojske. Letna so bila v različnih panogah. Jaz sem sodeloval v mnogobojih in teku. Pozimi smo tekli patruljni tek, to je tek z alpskimi smučmi in streljanje z velikim kalibrom s polavtomatsko puško. Na armijskem slovenskem prvenstvu na Starem vrhu sem zmagal.«

Slovenski vojaški prvak na Starem vrhu

»Na Jugoslovansko vsearmijsko tekmo na Jahorino sem prišel kot favorit. Takoj po tekmovanju sem moral dati izjavo za radio Sarajevo kot zmagovalec. A uradni rezultati so pokazali, da sem šele sedmi, češ da sem zadel samo pet strelov od desetih. Takoj smo šli na strelišče preverit, naših tarč že ni bilo nikjer ... Nikomur se nismo mogli pritožiti.

Pri vojakih smo hodili tudi na tekme za pokal maršala Tita po celi Jugoslaviji (Dražgoše, Mrkopalj, Igman, Zlatibor, Žabjak, Mavrovo). Leta 1978 so bile tudi letne tekme, kjer sem zmagal v mnogoboju in teku na 1500 m. Na vsearmijsko prvenstvo pa nisem šel, ker je vodja slovenske ekipe vzel s seboj tekmovalca iz Postojne, iz svoje regije, čeprav ni bil upravičen.«

Zvone z grenkobo doda: *»V vojski ni bilo prave poštenosti.«*

Odnos okolice do športa nekdaj

»Kot novincu mi je šlo kar dobro. Ko sem treniral doma, so me ljudje začudeno gledali, so rekli, da se bom prehladil, da bom že videl, kaj bo na stara leta. So rekli, naj raje delam, da bom kaj zaslužil, da bom lahko živel. Zato sem rad tekel kar v gozd, da sem se izognil obtožujočim pogledom.«

Tako v podjetju, kjer se je učil, kot v drugih podjetjih (Graditelj, Alprem) niso imeli posluha za šport. Treniral je ob vikendih, ko je bil doma. Tako je dobil izredno plačan dopust, a so mu zmanjšali osnovo, kar je kasneje vplivalo na višino pokojnine.

Zvonetova športna žilica in volja sta premagali vse težave.

Vsestranski športnik

Dosegel je veliko odličnih rezultatov, v štafetah tudi nazive državnih prvakov. V biatlonu so bili večkratni državni in republiški prvaki v štafetah.

Kamniška štafeta v biatlonu na Igmanu 1981. Državni prvaki: Andrej Lanišek, Milan Sedušak in Zvone Kemperl.

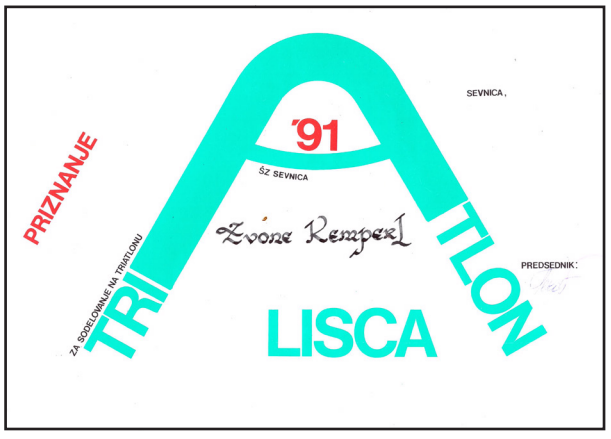
Lepe rezultate je dosegal tudi kot posameznik.

Kot zanimivost dodaja: »*Osvojil sem tudi pokal maršala Tita, za kar so štele tri tekme. Pričakoval sem pokal, ki ga ni bilo, samo medalja, ki pa nima ne letnice ne discipline. Udeležil sem se tudi predolimpijskih iger v Sarajevu leta 1983. Veliko tekmovanj je bilo po Jugoslaviji, saj so me organizatorji kar dobro poznali. Kaj več pa me niso pustili zraven. V tistih časih je klub plačal zvezi za A reprezentanta 1000 nemških mark, za B pa 500. Še danes trdim, da sem bil po krivici izločen iz reprezentance. Bilo je veliko nepoštenosti.*«

V letih 1986–1987 se je Zvonetova biatlonska in smučarsko-tekaška pot končala, saj sta bili razpuščeni tekaška in biatlonska reprezentanca, tudi klub je prenehal delovati.

Spominja se: »*Šel bi v drug klub, a nisem imel voznišKega dovoljenja za prevoz. Mlajši so šli v klub Dol ali Ihan. Ni bilo denarja ne sponzorjev. Življenje športnika ni tako rožnato, doživiš marsikaj lepega pa tudi slabega.*«

Toda Zvone se ni dal. Nadaljeval je z duatlonom in s triatlonom.

Priznanje Triatlon Lisca 91

Poškodbe so del športnikovega življenja

Zvonetova športna žilica je premagovala poškodbe in zdravstvene težave.

Leta 1993 je imel dvakrat poškodbo Ahilove tetive. Štiri leta je miroval, pridobil nekaj kilogramov, ostali so menili, da ne bo več tekel. S trdim treningom je ponovno dosegel zavidljive rezultate. Teči na Grintovec so sanje vsakega tekača, vrh je dosegel z rezultatom pod dvema urama.

Zvone na cilju na vrhu Grintovca

Maraton Celje–Logarska dolina (75 km) je leta 2004 pretekel v 7 urah 31 minutah in 10 sekundah. Njegov najboljši rezultat pa je bil 6 ur in 45 minut.

Priznanje Maraton Celje–Logarska dolina

V Italiji v Ferrari se je udeležil maratona Vigarano 99. V *Nedeljskem dnevniku* je Metod Močnik objavil članek z naslovom Suha klobasa na startu maratona.

Zvone je izjavil: *»Ko me je nekdo vprašal, zakaj klobasa, sem mu povedal, da želodca in prebave ne moreš natrenirati v enem dnevu. Maraton sem potem pretekel pod tremi urami. Večina tekačev iz avtobusa ga ni.«*

Maraton v Ferrari je pretekel s časom 2 uri 58 minut 23 sekund.

Tekel je tudi na domačih, kamniških tekih. Na teku k Sv. Primožu, Mekinjskem krosu, Miklavževem teku, zimski ligi k Sv. Primožu, Tekaškem pokalu občine Kamnik. S posebnim spoštovanjem je tekel na 1. teku na Veliko planino, ki ga je KGT Papež kot organizator svetovnega prvenstva v gorskih tekih 2010 imenoval Memorial Jožeta Uršiča. Saj je bil ravno Jože Uršič Zvonetov prvi vzornik.

Leta 2015 ga je izdalo srce. Petkrat je bil na operaciji za srčni spodbujevalnik, v bolnišnici pa je dobil še bakterijo. Če ne bi bil fizično tako močan, bi umrl. Bil je zvest tekač Zimske lige k Sv. Primožu, zato so mu organizatorji poklonili posebno nagrado: pokal športno srce, ki kaže na Zvonetovo srčnost in odnos do športa.

Pokal Športno srce

Zanimive in smešne dogodivščine

»Da ne boste mislili, da je tekmovalcem samo na tekmi težko. Težko je bilo priti tudi do prizorišča. V Bosni na Igmanu smo imeli pravi igmanski mraz, nato še marš. Kombi star, ne gre nikamor več. Cesta nesplužena, snega obilno, še sneži, veter zavija, megla, ne vidi se nikamor. Mi pa vso opremo na rame in 15 km gremo v hrib. V hotel pridemo vsi premraženi, bilo je vse mrzlo, brez elektrike, samo debelo so nas gledali, od kod smo prišli.«

*

»Tekmovanje za svetovni pokal v biatlonu v Italiji v Anterselvi. Na avstrijsko-italijansko mejo smo prišli deset minut čez dvanajsto in zamudili, Italijani niso več delali. Morali smo počakati do štirih, ko so prišli nazaj na delo. Potem kontrola potnih listov, pri dokumentih za orožje pa se je zataknilo. Eden od naših tekmovalcev je zbolel, ga ni bilo z nami, na dokumentih je bil pa napisan. Mi smo to sicer že vedeli doma, a novih dokumentov iz Beograda nismo mogli dobiti tako hitro. Začela se je prava drama. Italijan sprašuje, kje je puška, kje je človek. Najbolj ga je zanimalo, kje je puška. Nato je sledila vožnja od meje v dolino, kjer je bil sedež policije. Cel konvoj: spredaj policija, potem naš star kombi, pa spet policija. V mestu so vsi gledali, kaj se dogaja. Tam so nas zasliševali, nihče ni znal tujega jezika, popoldne so nas šele izpustili. V Anterselvo smo prispeli okoli polnoči, v hotelu so nas čakali, dobro nahranili in nastanili.«

*

»Svetovni pokal v biatlonu v Vzhodni Nemčiji, takrat še DDR, tekmovanje v Oberdorfu. Z letalom iz Zagreba v Berlin, na letališču v Berlinu carina. Kontrola, enemu od naših piska. Vse da iz žepa, še kar piska, nato povleče iz žepa bunde – orglice. Preneha piskati, on pa prisloni orglice k ustom in zaigra. Še carinik se je malo nasmehnil.«

*

»Svetovni pokal v biatlonu na Češkem v Karlovih Varih. Kontrola na avstrijsko-češki meji. Avstrijci nas spustijo, Čehi ne. Naš član, Makedonec, v potnem listu na sliki ni imel brade. Njemu je brada zelo hitro rasla,

sedaj ima brado. Kaj sledi? Moral se je kar na suho obriti, potem so nas šele spustili naprej.«

*

»Makedonija, Mavrovski memorial in Pokal maršala Tita. Cela štorija. Do Skopja z letalom, od letališča do Skopja s taksijem. Taksist naše vreče s smučmi in puškami pričvrsti na nosilce na streho s tanko vrvico. Smo mu rekli, da ne bo dobro. Med vožnjo seveda vse pade s taksija. Nekako rešimo vso prtljago. Iz Skopja naprej za Mavrovo pa z avtobusom. Direktne linije za Mavrovo ni bilo, v Tetovu se presedemo na drug avtobus. V tistih časih je avtobus vozil zelo poredko. Kot vodja slovenske ekipe se obrnem na miličnika. Povem, kdo smo in kam potujemo. Nam v čast miličnik ustavi avtobus, ki je bil namenjen v tisto smer. Najprej v avtobus častno mi, nato ostali potniki. V avtobusu pa so nas pričakale kokoši, race, zajci. Po vožnji s čudnimi potniki pridemo v hotel, vse hladno, brez elektrike, ni gretja, zato nas odpeljejo v drug hotel.«

*

»Državno prvenstvo Zlatibor v Srbiji. Sedimo v hotelu, čakamo na kosilo. Pri sosednji mizi srbski tekmovalci. Pred nami voziček s pijačo. S srbsko 'bračo' smo se poznali zelo dobro. Eden od njih se trudi povedati slovensko, da je rdeče vino dobro za kri, pa iztisne iz sebe samo: 'Ane, to pa sa kri?' Uslužnl natakar je mislil, da je rekel, to pa skrij, in takoj odpelje voziček.«

*

Še ena prigoda, Zvone ima posledice še danes. Na Blokah je bilo zelo mraz, minus 30 stopinj Celzija, še veter je pihal. Dokler so tekli, je bilo še dobro. Ko pa so prišli v stanovanje, se je začela kalvarija s prsti na rokah. Tako so ozebli, da se je olupila vsa koža. Še sedaj ima pozimi velike težave, ker ga zelo zebe v prste.

Organizator

Leta 1982 se je preselil na Laze v Tuhinjski dolini. Po koncu športne aktivne poti je začel delovati tudi kot organizator in prostovoljec. Deset let je bil predsednik ŠD Tuhinj. Kot športnik je dobro vedel, kaj vse je potrebno za organizacijo odlične prireditve. Začeli so organizirati letna in zimska tekmovanja na lokalni ravni. Organizirali so enajst tekov, leta 1990 je privabil preko 100 tekačev iz vse Slovenije. Veliko so naredili za kraj: uredili garderobe s potrebno dokumentacijo, organizirali poletne in zimske tekme, turnirje v malem nogometu, dnevni in nočni veleslalom, smučarske skoke, tek na smučeh, poseben spektakel je bil tek ob plamenicah. Dvanajst članov je pridobilo izpite za smučarske sodnike.

Sedaj živi v vasi Okrog pod Menino planino. Deluje v ŠD Menina. Po svojih močeh pomaga pri organizaciji veleslaloma in urejanju tekaških prog. Leta 2023 so uspešno izpeljali tudi 2. tek na Bibo planino.

»Odločitev je padla, ponagajala nam je epidemija, že leta 2022 in 2023 smo uspešno izvedli teka. Vedno težje je pridobiti sponzorje, da le toliko dobimo, da se pokrijejo stroški, ostalo naredimo prostovoljno, da se ponese ime našega mirnega kraja širom po Sloveniji.«

Špitavske novice so v 6. številki leta 2023 zapisale: *»Na prireditvi smo obeležili in nazdravili tudi 50-letnici delovanja v športu, ki jo letos praznuje Zvone Kemperl.*

Gradnja garderob na Lazah

V našem športnem društvu je Zvone zagotovo glavna gonilna sila teka na Bibo planino, prav tako pa je izredno dejaven pri drugih športnih aktivnostih in prireditvah. Želimo mu še mnogo uspešno organiziranih dogodkov in pretečenih kilometrov.«

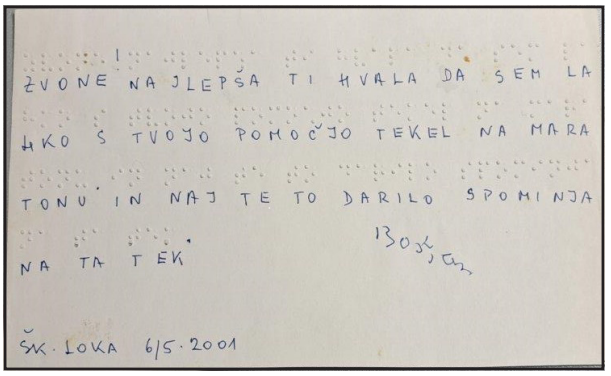
Prostovoljec z dušo

Veliko je pomagal tudi kot prostovoljec. Nepogrešljiv je bil pri tekih na Grintovec, na evropskem in svetovnem prvenstvu v gorskih tekih na Veliko planino. Sodeloval je kot sodnik pri biatlonu v svetovnem pokalu na Pokljuki, na FIS tekmah za ženske na Veliko in Soriško planino, na kolesarskih vzponih na Črnivec, v Kamniško Bistrico, pri teku na Kostavsko planino.

Bil je tudi spremljevalec slepega Boštjana Žebreta iz Škofje Loke na polmaratonu (21 km) v Trstu.

Spremljevalec slepega Boštjana Žebreta

Žebretova zahvala v Braillovi pisavi

Rad pomaga v stiski in nesreči

Takole pripoveduje o nesrečah, kjer je pomagal. Vse so se zgodile na Veliki planini.

»Okoli leta 1975 se je pod Kokrskim sedlom na melišču poškodoval planinec, dobil je globoke rane po obrazu. V dolino sem nesel nahrbtnika od reševalcev, onadva pa ponesrečenca.«

*

»Štirje fantje iz osnovne šole, ki so pasli krave na Gojški planini, so prišli na Malo planino nabirat planike. S staro mamo, ki je pasla krave, sva jih opozorila, naj ne gredo po planike, ker je mokro, je nevarno. Oni pa, da gredo samo pogledat. Jaz grem v dolino po solato, peš gor-dol, kar mi ni bilo težko. Pridem nazaj, pa so mi povedali, da je eden od fantov padel in se ubil. Ni pomagalo najino svarilo, to je bilo okoli 1975. leta.«

*

»Nesreča se je zgodila okoli leta 1980, ko je nek fant padel s stene in še kakih 100 metrov drsel po pobočju. Takrat sem bil na Veliki planini pri kočah, ko nek domačin pravi, da tam pod robom kliče ženska na pomoč. Nič nisem okleval, tečem gledat, vidim, da je res nekdo dol na robu. Takoj se povzpnem do njega, mu rečem, naj bo čisto pri miru, da bodo reševalci hitro pri njem. Jaz pa spet 'gasa' na Šimnovec po telefonu poklicat reševalce. Akcija je stekla, nato sem reševalcem pomagal izvleči ponesrečenca do ravnine.«

*

»Ena hujših nesreč se je zgodila na silvestrovo 1979 ponoči. Spet sem bil na Mali planini, saj sem bil tam velikokrat. Ker sem bil sam, sem šel malo po domovih. Vreme je bilo izredno slabo, veter, megla, snežilo je. Najprej grem v Jarški dom, nato v Domžalskega. Nekje na sredi sem moral pokazati neki skupini, kje je Jarški dom. Iz Domžalskega doma sem šel še v Črnuškega, tam pa panika. Bratranec me je prosil, naj grem po reševalce. Dve ženski sta prišli povedat, da sta se na Mali planini v koči dva hudo opekla, pa nujno rabita pomoč. Tečem na Šimnovec, tam je telefon. Nihče si ni upal nikamor v takem vremenu, meni pa je bila planina dobro poznana, saj smo tam veliko trenirali pozimi in poleti. Bilo je res kritično, tema, nič se ni videlo, za menoj vse zamedeno. Na Šimnovcu polno ljudi, jaz ves izmučen povem, da je nujno treba reševalce. Ko sem prišel k sebi, smo še enkrat poklicali in povedali, kaj se je zgodilo. Akcija je stekla. Ljudje so me potem spraševali, kaj bom jedel in pil. Počakam reševalce, z žičnico pridejo gor, nato peš do Male planine do koče, kjer se je zgodila nesreča. Še zdravniku sem pomagal nesti nahrbtnik. Pridemo do koče, vprašam, ali je še potrebna pomoč. Eden od reševalcev reče: 'Ti si svoje naredil.'

V koči je uhajal plin iz plinske svetilke. Ko je nekdo prižgal cigareto, je izbruhnil ogenj. Kasneje sem izvedel, da je imel eden od poškodovanih 45-odstotne opekline, drugi manj.«

Izkušnje in modrosti

Šport prinaša veliko lepega, pa tudi odrekanja in poškodbe. Prinaša modrosti in izkušnje.

»Včasih ni bilo fitnesa, fizioterapevtov, psihologov … Ni bilo serviserjev, da bi mazali smuči, morali smo jih sami. Iskali smo bližnja drevesa, da smo bili malo v zatišju, da nam ni veter ugašal gorilnika, saj je nekatere maže bilo treba pogreti. Ni bilo dobre opreme, nisi je dobil od Zveze. Ni bilo gelov in izotoničnih pijač, tekel sem na klobaso.«

*

»Včasih se mlajši hvalijo, da so oni zaslužni za popularnost nekaterih športov! Jaz pa pravim: pred nami so bili, mi smo bili, za nami so in še bodo … Včasih poslušam po televiziji: mi smo biatlon gor spravili. Že mi smo tekli s puško z velikim kalibrom, in to s puško, ki je imela samo en pas. Kasneje pa že z novejšim modelom, takim, kot je danes. Tudi to, da je Vodičar oče biatlona, ne drži, saj je bila prva tekma na olimpijskih igrah že leta 1960 na 20 km. Izjava, da se je triatlon začel pred 25 leti, ne drži, saj sem jaz dobil medaljo že leta 1990 v Braslovčah. Šport je danes industrija.

Zaslužek v športu? Zame ne, zaslužil sem minus eno hišo in avto. Nihče ne ve, koliko denarja smo porabili iz svojega žepa za vitamine in športne dodatke, prevoze. Ni mi žal, kar sem delal. Imam kaj pokazati in tudi lepi spomini ostajajo.

Vso športno pot sem opravljal po težkem fizičnem delu. Šport pa me je naučil tudi discipline. Še naprej bom pomagal, kolikor bom mogel. To me drži pokonci.«

Zaslužen za 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu

V 50 letih športne poti je Zvone osvojil preko 260 medalj, veliko plaket (Bloudkovo srebrno), priznanj (bronasto občine Kamnik, diplomo Športne zveze za športno delo nad 20 let, bronasti častni znak Planinske zveze).

Misli in izjave

Dušan Papež, predsednik Združenja za gorske teke in predsednik KGT Papež:

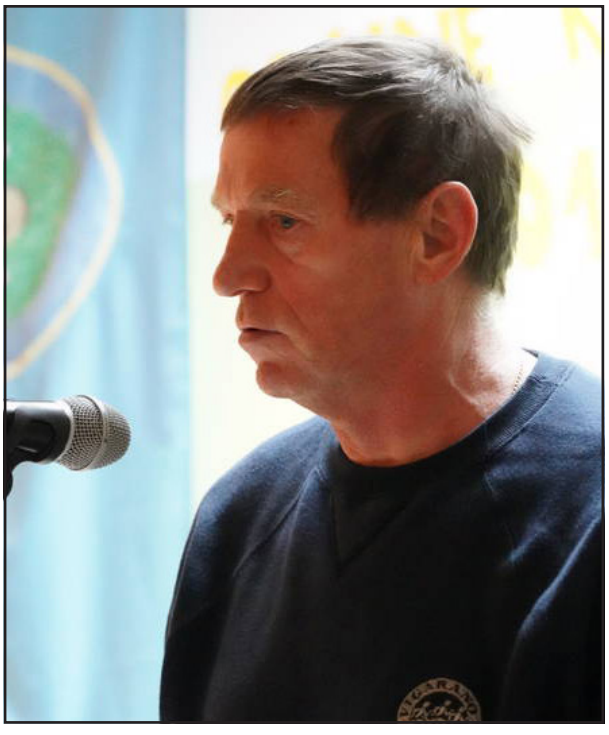
»Zvoneta poznam več kot 30 let, še najbolj kot zagrizenega gorskega tekača. Bil je zvest udeleženec tekov k Sv. Primožu in na Grintovec. Tekel je tudi na drugih tekmah Tekaškega pokala občine Kamnik, kot so Mekinjski kros, Miklavžev tek, Češnjiški tek. Borben, vedno poln volje in energije.

Zlato priznanje občine Kamnik za 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu

Zvone Kemperl s svojimi priznanji, pokali, pohvalami, medaljami

Zvone kot organizator

Po bolezni je prenehal s tekmovanjem, a športni duh mu ni dal miru. Kamničani ga poznamo tudi kot prizadevnega organizatorja. Človek, ki pozna tek kot tekač, lažje organizira dobro tekmo. Že drugo leto je med glavnimi pri organizaciji teka na Bibo planino. Zanesljiv, natančen, odgovoren.

Zvone pa je tudi vedno na razpolago, ko je treba pomagati pri organizaciji naših tekov. Tako na Grintovec kot na tekih za evropsko in svetovno prvenstvo na Veliko planino. Zvone, ki pokosi ob progi, Zvone, ki s proge pograbi kamenje, Zvone, ki požaga odvečno grmovje in podrta drevesa, ki s trakom trasira progo. Ni mu potrebno posebno razlagati, vse ve sam. Človek, na katerega se lahko zaneseš. Zvone, hvala za vso nesebično pomoč in sodelovanje.«

Zvone Kemperl je na predlog KGT Papež v letu 2023 prejel zlato priznanje občine Kamnik za 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu.

Viri in literatura

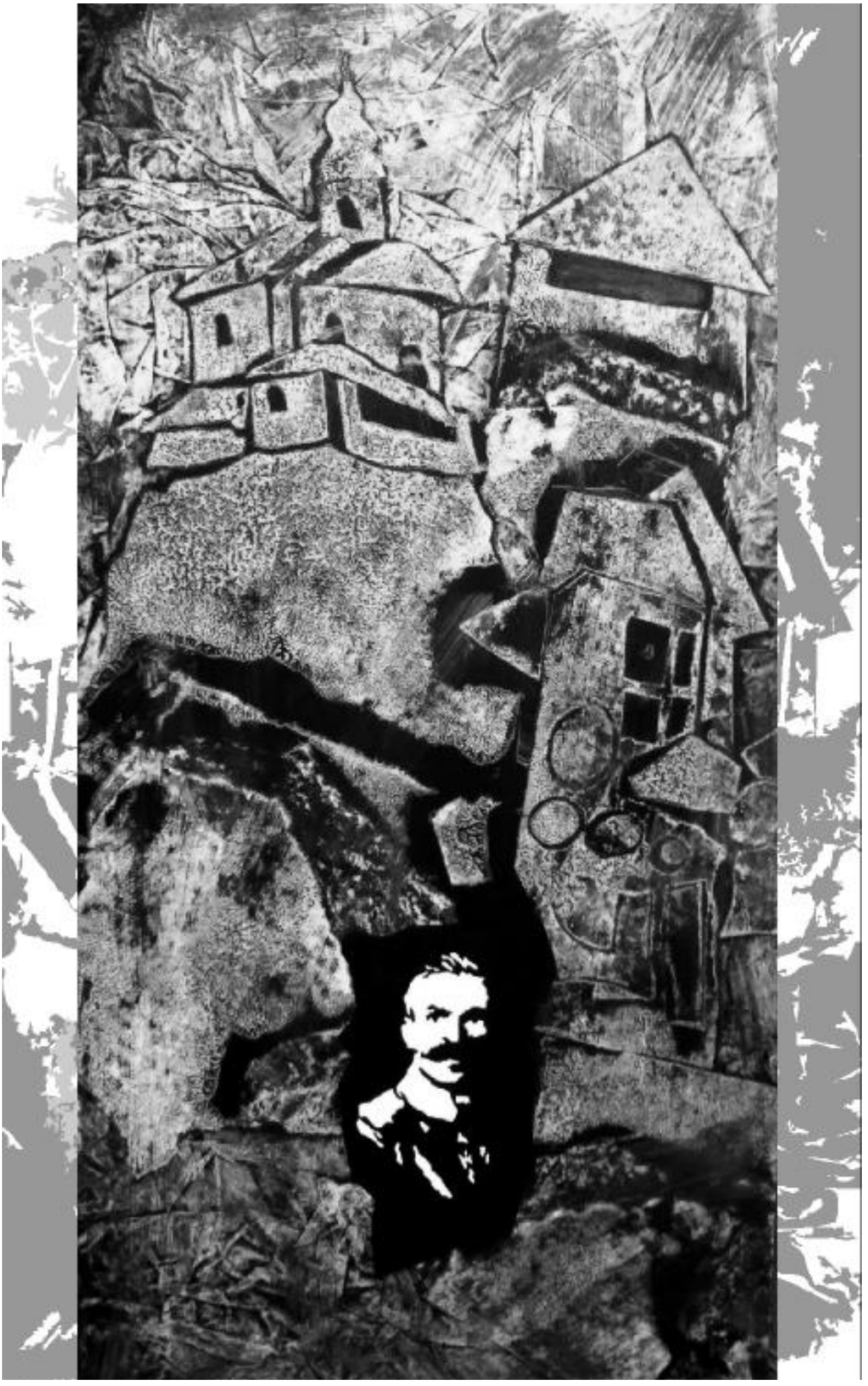
Kamniški občan, 2000.

Metod Močnik, 2011: *Nedeljski dnevnik*.

Osebni arhiv Zvoneta Kemperla.

Špitavske novice, 2023, št. 6.

Slike so iz arhiva Zvoneta Kemperla.

Marjeta Humar[1]
Žale 4a, Kamnik
marjeta.humar@guest.arnes.si

Jože Ramuta

Jože Ramuta izhaja iz Bele krajine. Po gimnaziji je obiskoval Oddelek za razredni pouk na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Kot učitelj je služboval v Ljubljani, Tunjicah in Kamniku. Delo z otroki ga je veselilo. Leta 2023 je izdal knjižico *Bilo je lepo, pa še, še bo ... Tebi, Bojanja vas,* v njej je objavil spomine na mladost, opise ljudskih običajev in nekaj pesmi s skupnim naslovom Trnjeve rože. Pesmi izražajo žalost zaradi opustelih belokranjskih vasi, iztekajočega se življenja in lepe spomine na delo z mladimi.
Ključne besede: Jože Ramuta, Bela krajina, Bojanja vas, učitelj

Jože Ramuta comes from Bela krajina (White Carniola). After high school, he attended the Department of Classroom Teaching at the Pedagogical Faculty in Ljubljana. He worked as a teacher in Ljubljana, Tunjice and Kamnik. He enjoyed working with children. In 2023, he published his booklet *Bilo je lepo, pa še, še bo..., Tebi, Bojanja vas*, in which he published memories of his youth, descriptions of folk customs and some poems under the collective title Trnjeve rože. The poems express sadness over the abandoned villages of Bela krajina, the autumn of life and fond memories of working with young people.
Keywords: Jože Ramuta, Bela krajina, Bojanja vas, teacher

Jože Ramuta je bil rojen v majhni belokranjski vasi Bojanja vas, ki leži na meji s Hrvaško. Osnovno šolo je končal v Metliki. Po gimnaziji je obiskoval Oddelek za razredni pouk na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Poučevati je začel leta 1976 na Osnovni šoli Zvonko Runko v Ljubljani. V Kamnik je prišel leta 1991, kjer je služboval na Osnovni šoli Frana Albrehta in na Podružnični osnovni šoli v Tunjicah. Delovno dobo je zaključil leta 2016. Rad je delal z otroki. To ga je polnilo z energijo.

Pisati je začel že v osnovni šoli. Nekaj besedil je objavil v *Tunškem glasu* in *Žumberačkem izvoru*. Leta 2023 je izdal knjižico *Bilo je lepo, pa še, še bo ... Tebi, Bojanja vas.* V njej objavlja spomine na otroštvo, piše o delu in običajih v rojstni vasi (Na antonovo, Priprava drv, Kidanje kalov, Sosedska zidanica, »Prašenje« (drugo okopavanje vinograda), »Praščina« (koline), Velikonočni »žegen« jedi (blagoslov jedi), Krst, Pogača – darilo ob rojstvu otroka, Ohcet, Ob smrti ... Objavljen je tudi slovarček narečnih besed, ki jih avtor pogosto uporablja. Naveden je seznam domačih imen hiš, ledinskih imen zemljišč, kjer so bile njive, travniki, vinogradi, steljniki, osebnih imen, seznam pozdravov in voščil ... Knjigo bogatijo fotografije ljudi pri delu, vaških dogodkov, predmetov, ki so jih uporabljali, izdelkov, krajev, stavb. Večino slik je posnel Jože Ramuta.

Iz vseh besedil veje nostalgija po nekdanjih belokranjskih vaseh, ki se praznijo ali pa so že prazne. Iz Spominov na otroška leta: »*Pred tremi leti sem ponovno obiskal Slapenik. Do njega sem skušal priti po poti, ki sem jo poznal kot otrok. Ugotovil sem, da ni več*

Jože Ramuta (Foto: Matic Grohar)

Gorenskega kala. Iskal sem kamen, na katerem so z doma kuhanim milom prali rjuhe in smo mu rekli perilnik, nisem ga našel. Iskal sem rogovilo, na kateri so ožemali perilo. Ni je bilo. Vse je zaraščeno. Vušivka je bila obnovljena, a je vedro razpadlo, deščice so ležale po tleh. Kala na Perišču ni več. Je zasut. V njem nič več ne plavajo pupki. Nič več ni žab, ki so se ob večerih oglašale, da se je njihovo petje slišalo do vasi. Ob kalu je rasel šaš. Ni ga več. Vušivkin vrh je zaraščen. Nikjer nisem našel poti proti Slapeniku. /.../ Danes vode iz Slapenika nihče ne uporablja. Mnogi mladi niti ne vedo, da obstaja. Živine po vaseh skoraj več ni. Na pašo se ne hodi več. Še kdo peče krompir in koruzo?«

Drugi del knjige ima naslov Trnjeve rože, v njem so objavljene Ramutove pesmi, ki izražajo hrepenenje po svetu, ki ga ni več, samoto praznih vasi, samoto človeka ob bližajočem se odhodu, a tudi hvaležnost za vse doživeto in ljubezen do mladih, ki jim je kot učitelj posvetil svoje življenje. Imel jih je rad, razumel jih je in to so čutili, zato ga še danes spoštujejo in imajo radi.

Vas, ki je ni

Vedno bolj me vleče v kraje,
kjer ljudi več skoraj ni,
kjer že prazne so vasi,
kjer na grobovih za vse svete
kakšna svečka še gori.
Ljubi so mi tile kraji,
ljubi so mi ti ljudje,
steze so se zdaj zarasle,
marsikje poti več ni.

1 Doktorica slovenskega jezikoslovja.

Jaz danes čakam

Jaz danes čakam,
da dan se spremeni,
da v srcu mir zavlada,
da duša se okrepi.
Jaz danes čakam,
da svet se spremeni,
jaz danes čakam mir,
ga čakam za vse ljudi.
Jaz danes čakam smeh,
smeh za celi svet,
za vsako bilko,
mravljo in človeški greh.
Jaz danes čakam pozdrav,
ne vem čigav,
jaz danes čakam,
da bi ločiti znal
seme od plev.
Jaz danes čakam,
da bi se zasmejal,
jaz danes čakam,
da bi se vam razdal.

Miru in moči

Se vam nesrečen zdim?
Zdi se mi, da ne živim,
zdi se mi, da prazen sem,
da vedno tlači mora me.
Oči se v solzah lesketajo,
duši strahovi miru ne dajo,
kar nekam ves sem izgubljen,
to nisem jaz,
nekdo drug je v meni.
Ko zmogel bi oči odpreti,
se vase mirno, tiho ozreti,
mir v dušo pripeljati,
se rad imeti, se ne vdati.
Daj Bog moči mi,
daj mi miru še dneve te,
ki so ostali,
v miru preživeti,
da se ne bom ničesar bal,
čeprav bom sam, sam ostal.

Pomirjenje

Ko sam s seboj se pomiriš,
ko sam sebi in drugim odpustiš,
takrat se najdeš,
takrat veš, zakaj živiš.
Ko bi slehernega človeka na cesti objel,
ko bi z vsakim neskončno dolgo sedel,
ljudem vse dal,
ko ti za ničemer ni žal,
takrat v sebi ljubezen začutiš,
ljubezen do vseh,
do vsega in tudi do sebe.

Otroške oči

Zreti v otroške oči,
prebrati iz njih stisko in strah,
stopiti do otroka,
mu roko na ramo položiti,
mu s pogledom upanje vliti,
iz dušice ranjene strah prepoditi.
Mu razložiti,
ga vzpodbuditi,
zanimanje v njem prebuditi
in opazovati,
kako strah izginja,
kako se nezaupanje razblinja.
Kako oči žarijo,
kako govorijo,
pripovedujejo,
samozavest kujejo.
Te drage otroške oči
so me vsak dan razveseljevale
in mi različne zgodbe pripovedovale.
A ko so oči zažarele,
so moje srce prevzele,
me napolnile z energijo,
ki me še danes osrečuje
in mi starost olepšuje.
Hvala vam, drage otroške oči,
za vse trenutke mile,
včasih mi solza po licu spolzi,
od spominov, od miline.

Ko gledam otroške oči

Ko gledam otroške oči,
se mi zdi,
da sem še mlad,
da tudi v meni žari otroški žar,
veselje, radost.
Ko gledam otroške oči,
se mi zdi,
da sem še sam otrok,
da drugi zame skrbijo,
da me čuvajo
in nad menoj bedijo.
Tako kot takrat,
ko sem še bil otrok.
A to so le sanje,
ni več nikogar,
ki nad mano bi bedel,
ni več nikogar,
ki zame bi skrbel.
Vsi so odšli,
počivajo na božji njivi
in uživajo svoj mir.
Jaz pa v srcu nosim nemir,
iščem jih in jih čakam.
Ostal sem sam,
tako zelo sam.

Boris Kern[1]
Habjanova ulica 30, Kamnik
boris.kern@zrc-sazu.si

Pino Pograjc – nov pesniški glas

Pino Pograjc (1997) sodi v najmlajšo generacijo slovenskih pesnic in pesnikov. Njegova poezija predstavlja tako tematsko kot izrazno osvežitev in obogatitev slovenske pesniške krajine; v njej literarizira osebne drobce vsakdana, pri čemer brez zadržkov in s precejšnjo mero prostodušnosti spregovori tudi o temah (ne)sprejemanja, izkušnjah psihotičnih stanj, smrti. Gre za avtorja, ki je kritiško potrditev doživel že za svojo debitantsko pesniško zbirko *Trgetanje*. Prispevek poleg uvodnega orisa pesnika prinaša izbor pesmi iz zbirk *Trgetanje* in nastajajoče *Trepete*.
Ključne besede: sodobna slovenska poezija, Pino Pograjc, LGBTIQ+ poezija

Pino Pograjc (1997) belongs to the youngest generation of Slovenian poets. His poetry represents both thematic and expressive refreshment and enrichment of the Slovenian poetic landscape, which includes his personal fragments of everyday life, while also speaking without reservations and with a considerable degree of openness about the topics of (non)acceptance, experiences of psychotic states, and death. Pograjc experienced critical acclaim for his debut poetry collection *Trgetanje*. In addition to the introductory description of the poet, the article includes a selection of poems from his collections *Trgetanje* and *Trepete*, which is still a work in progress.
Keywords: contemporary Slovenian poetry, Pino Pograjc, LGBTIQ+ poetry

Kamničan Pino Pograjc sodi v najmlajšo generacijo slovenskih pesnic in pesnikov. Pograjčeva poezija nedvomno pomeni izrazno in tematsko obogatitev slovenske pesniške krajine. Že za svoj pesniški prvenec *Trgetanje,* ki je izšel leta 2022 pri založbi Črna skrinjica, je prejel nagrado za najboljši literarni prvenec, ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev v sklopu Slovenskega knjižnega sejma. Tednik *Mladina* je zbirko uvrstil na seznam Knjige leta, vključena pa je bila tudi v bilten *10 Books from Slovenia 2023,* ki ga izdaja Center za slovensko književnost po izboru literarnih kritičark in kritikov. Letos pa bo pri založbi ŠKUC izšla njegova druga pesniška zbirka *Trepete*.

Pino Pograjc je bil rojen leta 1997 in končuje magistrski študij anglistike in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Že kot najstnik se je večkrat uspešno preizkusil na tekmovanjih v slam poeziji Pest besed v Mladinskem centru Kotlovnica. Odlike Pograjčeve poezije so bile opažene že na samem začetku: leta 2016 je prišel v finale vseslovenskega tekmovanja v slam poeziji, istega leta pa je bila njegova pesem vključena med pet nominiranih za nagrado za najboljšo dijaško pesem *mala veronika*. Leta 2021 je v kategoriji angleških haikujev zmagal na natečaju Študentskega društva Ikkyu, na natečaju

Portret Pina Pograjca (Foto: Goran Tomčić)

II. Kamniške svetilke, ki ga prireja Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, in v kategoriji poezije na natečaju Skupaj: upor, podpora, celjenje!, ki ga je priredil Mladinski kulturni center Maribor.

Njegova poezija je objavljena v več slovenskih zinih in revijah, med drugim v *Dialogih, Zamenjavah, Vpogledu, Monstrumih,* v ameriški študentski reviji *Avatar* ter na spletni strani ameriške revije *Grub Street Literary Magazine.* Je del LGBTIQ+ antologije *Srca v igri* in srednješolske antologije *Mimobežnice*. Pograjc redno nastopa na različnih pesniških dogodkih: Ignor, Živa književnost (z glasbenikom Jako Bergerjem), Dobimo se pred Škucem, Mavrične rime, Mlade rime, Obalne rime, Večer LGBT+ poezije in proze, Veliko lezbično branje, Psevdonoč knjige (s pesniško skupino Psevdopoeti), Mali sejem knjig, na festivalu Rdeče zore. Pograjčeva poezija je doživela tudi prve prevode v tuje jezike, in sicer je bila pesem *burleska* prevedena v srbščino in vključena v zbornik poezije iz držav bivše Jugoslavije *Rukopisi 46,* Lidija Dimkovska pa je izbor njegovih pesmi prevedla v makedonščino za platformo *Blesok*. Anamarija Šporčič je njegovo poezijo vključila v svoje predavanje o slovenski LGBTIQ+ književnosti na ameriškem koldižu St. Mary's College of Maryland. Poleg tega pa svoje pesmi tudi sam prevaja v angleščino.

Pograjc v svoji poeziji literarizira osebne drobce vsakdana, pri čemer izpostavlja svoje različne identitete ter brez zadržkov in s precejšnjo mero prostodušnosti spregovori tudi o temah (ne)sprejemanja, izkušnjah psihotičnih stanj, smrti, alkoholizma v družini. V žirijski utemeljitvi nagrade za najboljši prvenec lahko beremo, da zbirka *Trgetanje »dobesedno do krvi zare-*

1 Doktor znanosti s področja jezikoslovja; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.

že v kožo in meso s polnokrvnimi podobami, boleče verističnimi opisi, neizprosno ekspresivnim podajanjem življenjske zgodbe, trzajočim ritmom in drgetavo zvočnostjo«. Kljub temu da je tako prostor Pograjčevega delovanja odprt, da je tudi umeščenost dogajanj pogosto postavljena v okolje izven meja Slovenije, determinanto predstavlja tudi Kamnik, kjer je preživel precejšnji del svojega življenja. Vsekakor pa v njegovih delih velja izpostaviti tudi humorno komponento.

Pino Pograjc je zelo dejaven tudi na področju promocije poezije v šolstvu – leta 2023 se je pridružil mednarodnemu pesniškemu projektu POT-VOT (Poezija sodobnosti – glasovi prihodnosti), s katerim bodo sodobne pesnice in pesniki obiskovali slovenske srednje šole. Leta 2023 je začel z organiziranjem dogodkov Kviropisje; gre za branja literarnih besedil LGBTIQ+ pesnic in pesnikov. Sodeluje pa tudi pri organizaciji dogodkov Ignor in uredništvu založbe Črne skrinjice ter kot selektor in soorganizator pri najstarejšem festivalu LGBTIQ+ filma v Evropi, in sicer ljubljanskem. Deluje na področju literarne kritike – pisal je prispevke za LGBTIQ+ spletno platformo Stigma, poleg tega pa redno objavlja literarne kritike, eseje, kolumne in intervjuje s slovenskimi in tujimi avtoricami in avtorji na platformi LUD Literatura, za oddajo Lezbomanija na Radiu Študent ter za katalog Festivala LGBT filma.

Pino Pograjc je nov pesniški glas, ki je sicer fluiden, vendar brez dvoma zrel in luciden. Svojevrstno oživitev pa predstavlja dejstvo, da je med drugim tudi kamniški.

Literatura

Pia PREZELJ: Pišem o stvareh, o katerih mi je bilo leta prej težko govoriti. *Delo* 28. 11. 2023. https://www.delo.si/kresnik/mlado-pero/pisem-o-stvareh-o-katerih-mi-je-bilo-leta-prej-tezko-govoriti/.

Nina GOSTIŠA: Pino Pograjc: Ne bom Anton Podbevšek in utihnil za vedno. *Delo* 30. 7. 2023. https://www.delo.si/kultura/knjiga/pino-pograjc-ne-bom-anton-podbevsek-in-utihnil-za-vedno/.

Anja ZIDAR: Stopati v isto reko: o poeziji Pina Pograjca. *Delo* 28. 11. 2023. *https://www.delo.si/kresnik/mlado-pero/stopati-v-isto-reko-o-poeziji-pina-pograjca/.*

https://pranger.si/biografije/pino-pograjc/.

https://www.ludliteratura.si/avtor/pino-pograjc/.

Iz zbirke Trgetanje

izbruhek VIII.

ob 7.30 zjutraj me je na grindrju
natakar iz kluba prepričeval,
da se *požgeva* na postaji,
ampak bus za kamnik spelje ob osmih

med študijem primerjalne književnosti
so mi rekli,
da mora vsak pesnik napisati sonet,
a kako neumno bi bilo,
kako vredno *požiganja* knjige,
če bi ga vključil
v zbirko prostega verza
mentor mi je rekel,
da poezija ni stand-up,
a na dogodku ignor
so najbolj *vžgale*
zabavne pesmi

po nesreči sem prišel
na zadnji dan brecljeve razstave
v galeriji *vžigalica*,
ker sem želel piti kavo
s prijateljico, ki tam dela,
in si potem še cel mesec ponavljal:
ameriška jajca so sveta

zanima me,
kakšen vonj je imelo ameriško vrhovno sodišče,
ko se je aktivist za podnebne pravice
usedel na tla pred vhodom
in *sežgal*

v zda sem imel fanta,
ki je videl moje oči,
ko sem govoril z visokim veslačem,
in me vprašal, ali greva narazen,
ker ni od včeraj,
ker ni kot noč
niti kot konj,
ker ni priplaval
po *prežgani* juhi

Iz zbirke Trepete

st. mary's city, zda

I.

trans sošolka tik pred koncem ure predmeta,
ki sem si ga izbral
na študentski izmenjavi v marylandu,
vstane
in naznani svoje nestrinjanje
z obravnavo drame

francoz gallimard se je zaljubil
v kitajsko operno pevko song

pevka je bila pevec,
ki je z belilom na obrazu
in *povit* v svilo
iz gallimarda *iztiskal*
državne skrivnosti

na koncu je gallimard izvedel
za *prevaro*,
si nadel kimono
in se ceremonialno zabodel

sošolka profesorju predlaga,
naj naslednjič omeni transfobijo,
ki curlja iz didaskalij,
in odide iz učilnice

II.

med diskusijo pri drugem predmetu
se zatopi v papir pred sabo
in riše po njem

roman nikoli ne razkrije spola
pripovedovalke_ca

sošolec,
fant, s katerim se sošolka največ druži,
komentira prizor,
v katerem protagonistko_a
kača uščipne
v mednožje

če je bilo kaj za uščipniti,
je potem verjetno moški

ha
ha

gledam jo,
čutim, kako se krči,
zvija v kepo neudobja,
in po koncu ure
zbeži iz predavalnice

III.

v zadnjih tednih semestra
se odvije kabaretna predstava

ženske vseh polti plešejo
ena po drugi, na odru se dotikajo
bleščečih teles, vpetih v steznike,
na njihovi koži ostanejo rdeče ustnice

z vsakim nastopom pridejo
nova razkrita telesa,
novi feromoni, spuščeni
ob melodijah r&bja,
dokler na oder ne stopi sošolka

na rokovske udarce bobna,
na bas kitaro, besno od gneva,
se vrti, izvaja kolesa
in kriči besedilo o disforiji

sleče usnjeno jakno,
strga hlače z nog

ljudje se derejo od veselja,
pridružim se jim

vzame steklenico penine,
jo drži med stegni
in jo odpre

da se izlije po nas

izbruhek XIV.

[Današnji geji] tresejo svoje riti, dvigujejo mezince v zrak in s svojimi kastratskimi glasovi stokajo o tem, kaj vse so jim prizadejali ti grozni heteri. Obnašajo se kot zabaviščne spake.
Brigitte Bardot

ko smo se na igrišču igrali *neverjetne*,
sem vedno želel biti *violeta*

ko smo se igrali *našo malo kliniko,*
sem vedno želel biti *velepička*

ko je bilo dneva in igre konec,
sem natrpal torbo,
zaklenil sem se v šolsko stranišče
in čakal,
da v hrbtenici najdem pogum,
da se odpravim domov

hoja je potekala v vijugah
po labirintu,
iskanju načinov,
kako se izogniti starejšim fantom

ko sem jih zagledal
na poti pred sabo
in se ni bilo več mogoče skriti,
sem zatrl zibanje bokov,
moje roke so igrale sproščenost,
vedno togo,
in z vso resnostjo, ki sem jo premogel,
sem strmel predse

včasih niso rekli niti besede,
včasih so le utihnili
in me opazovali

a vedno so me izvohali

četudi sem se spremenil v zrak

četudi sem se spremenil vanje

izbruhek XXI.

poezija bi tut men dala shizofrenijo
paranoia je rojena iz same zahrbtnosti pomena v leposlovju
avtizem je v kamen zapisana definicija besede
Miha Jug

požgal bi vse,
kar leze in gre,
dokler me ne objame okoli pasu
in dvigne v zrak,
da zacvilim
in mi bingljajo noge,
kot je to počel moj brat

ko ne hrepenim več
po srkanju tvojega mozga,
postaneva brata

ljubimcev je lahko omejeno,
bratstva ne

izbruhek XX.

Tako majhna sta. In jaz sem, še vedno, mlad moški. V njem živi moja črna jeza, stvarjena rdeče.
Jericho Brown

kadar prehitro tipkam sporočilo v angleščini,
se ujamem,
kako besedo *son*
po nesreči zapišem
kot *song*

kako neumno sem domneval,
da moj oče *ni nastal*,
ampak preprosto je

prazniki in rojstni dnevi,
ko ga ni bilo doma,
v mojih očeh postanejo
nujen beg,
kričanje se prelevi
v nemoč,
alkohol je pomirjevalo

ničesar ne vem
o odgovornosti

po enem mesecu zaprtega oddelka
je dosegel, da sem lahko ob njegovem obisku
prvič zapustil sobe bolnice
in za pol ure dihal svež zrak

oči so se mu solzile,
ko je videl,
kako strmim v nebo

nihče ni le žrtev,
še jaz ne,
mučenik, kadar se spodobi

izbruhek XVIII.

Sami smo neuporabni. Še dobro, da nisi sam.
Evelyn Wang

moja mama vsako bolečino hitro pogoltne,
da se čim prej prebavi

ko ji od zdravil za raka
noge niso nehale otekati,
se je režala njihovi velikosti,
dokler ni začela kašljati
od zasevkov na pljučih

v neki svoji temi
je vedela,
da to še ni bil konec

v neki svoji temi
nisem razumel,
zakaj tudi drugi
ne želijo umreti

zakaj mi niso pustili umreti

mama je z očetom kot v transu
klicala psihiatre, terapevtke,
šamane, zdravilke,
kuhala kamilice,
pripravljala oblačila,
razvozlavala vozel,
me pokrivala z odejo,
vozila na morje,
vozila v hribe,
vozila, cel dan vozila,
da bi me naučila

kako se pogoltne smrt

kamnik, slovenija

ob sedmih zjutraj
stopim z busa

mimo mene drvi
kolesarska družina
s čeladami,
širokimi očali
in oprijetimi dresi

metalec na plesišču
je imel okus po pivu

hodim mimo pekarne,
varnega pristana
starih moških
v delavskih pajacih

vidi ovog pedera

mišičnjak v kadilnici
je imel okus po viskiju

ko prestopim prag stanovanja,
vame vstopi tišina

sprašujem se,
ali je bel prah
na tleh dnevne sobe
posip za krofe

doma sem

Saša Bučan[1]
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Rok Zelenko

Rok Zelenko se je rodil v družini umetnikov: oče Karel Zelenko (1925) je grafik, kipar, keramik in ilustrator, mama Sonja Rauter (1918–2010) je bila kiparka. Otroštvo je preživel v Kamniku, kasneje se je družina preselila v ljubljansko naselje Trnovo. Ko so starši najeli hišo v Grožnjanu, je tudi sam prvič stopil v to mesto, ki ga je za vselej zaznamovalo. Leta 1975 je diplomiral na slikarskem oddelku Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Leta 1977 je postal član Društva slovenskih likovnih umetnikov. Motivno v ospredju Zelenkovega slikarstva stoji človek, njegov celoten opus pa zaznamuje jasno opredeljena likovna govorica klasičnega slikarstva, kjer pa veliko vlogo igra izjemen kolorit; že samo kolorit predstavlja avtorja, ki ga je zaznamoval s soncem, svežino in svetlobo obdan življenjski prostor istrskega mesteca Grožnjan.
Ključne besede: Rok Zelenko, slikarstvo, kolorit, krajinarstvo in figuralika, Grožnjan

Rok Zelenko was born into a family of artists. His father Karel Zelenko (1925) is a graphic artist, sculptor, ceramicist and illustrator, and his mother Sonja Rauter (1918–2010) was a sculptor. He spent his childhood in Kamnik, before the family moved to Ljubljana's district of Trnovo. When his parents rented a house in Grožnjan, he set foot in this town for the first time, which had a lifelong impact. He graduated from the Department of Painting at the Academy of Fine Arts and Design in Ljubljana in 1975. Two years later, he became a member of the Slovenian Association of Fine Arts Societies. In the foreground of Zelenko's painting is the motif of Man, while his entire oeuvre is characterised by a clearly defined artistic language of classical painting, where exceptional colour plays a vital role. The use of colour in itself represents the artist, who was influenced by living in the sunlit Istrian town of Grožnjan, which is full of freshness and light.
Keywords: Rok Zelenko, painting, colour, landscape and figuration, Grožnjan

Rok Zelenko se je rodil leta 1951 v družini umetnikov: oče Karel Zelenko (1925) je grafik, kipar, keramik in ilustrator, mama Sonja Rauter (1918–2010) je bila kiparka. Otroštvo je preživel v Kamniku, kasneje se je družina preselila v ljubljansko naselje Trnovo. Ko so starši najeli hišo v Grožnjanu, je tudi sam prvič stopil v to mesto, ki ga je za vselej zaznamovalo. Leta 1975 je diplomiral na slikarskem oddelku Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Leta 1977 je postal član Društva slovenskih likovnih umetnikov, naslednje leto pa je prvič samostojno razstavljal v ljubljanski Bežigrajski galeriji. Imel je številne samostojne razstave (preko 130) in sodeloval na mnogih skupinskih razstavah doma in širom po svetu. Z ženo Leonido Bernetič sta v Grožnjanu, kjer živita, kmalu po poroki odprla tudi galerijo Porton. Rok Zelenko je tudi član ULUPUH-a in Hrvaškega društva likovnih umetnikov na Reki, tajnik

Rok Zelenko (Foto: Janko Dermastja)

Društva likovnih, kulturnih in javnih delavcev Grožnjan, leta 1989 pa je postal tudi predsednik umetniškega sveta mestne galerije Fonticus v Grožnjanu. Leta 2000 je sodeloval v projektih umetniške skupine Hermetični kromatizem. S kolegom Giampietrom Vianellom Casiso koncipirata ciklus razstav *Arheologija bodočega*, ki je v nenehnem nastajanju še vse do danes. Rok Zelenko živi in ustvarja v Grožnjanu.

Rok Zelenko je bil tako rekoč vse svoje življenje obkrožen z umetnostjo, z zanimivimi prostori in ljudmi in vse to je Roka pospremilo na njegovo dolgo ustvarjalno pot, po kateri hodi še dandanes. Ustvarja motivno raznolike podobe, ki se vijejo med življenjem, imaginarnim in sanjami in živijo svoje življenje kot neke vrste dnevnik na številnih podobah, ki jih Rok Zelenko zapisuje z izjemno barvitim koloritom, ki ga narekuje tako umetnikova narava kot tudi okolje, v katerem živi in ustvarja že od leta 1980. Leta 1975 je zaključil študij na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in se kmalu potem preselil v Grožnjan. Od leta 1965, ko so še v času naše bivše države umetniki stopili skupaj in ta istrski biser dvignili iz prahu in ruševin v življenje, to mesto Roku predstavlja vir neusahljivega navdiha, ki ostaja svež še danes. Sprva je mesto in njegovo okolico obiskoval z očetom Karlom Zelenkom, ki je bil tudi med pobudniki Grožnjana kot mesta umetnikov, potem pa je začel za seboj puščati svojo lastno sled, ki se ji je pridružila tudi njegova žena Leja, ki skupaj z umetnikom kreira zanimivo keramiko. Stopiti v Porton, hišo in galerijo zakoncev Zelenko, je čarobno, kajti vsak še tako skrit kotiček je zapolnjen s sanjskimi, simbolnimi, mitološkimi in realnimi izseki, ki sestavljajo zgodbe. Atrij in loža sta polna keramičnih »vsadkov«,

1 Univerzitetna dipl. umetnostna zgodovinarka, muzejska svetovalka, Medobčinski muzej Kamnik – Galerija Miha Maleš.

ki živijo svoje življenje v fasadi stare hiše in govorijo zgodbe, ki so nam blizu, ko spoznavamo Rokovo likovno govorico, ki se iz njegovih slik seli na drug medij in stopa v neločljivo vez z ostalimi umetniškimi člani družine – ženo Leo in sinom Markom.

Motivno v ospredju Zelenkovega slikarstva stoji človek, ki umetniku predstavlja popotnika v času, ujetega v trenutku, lahko se javlja iz realnega umetnikovega življenja, iz spomina ali zgolj iz sanj. Zelenka zaznamuje jasno opredeljena likovna govorica klasičnega slikarstva, kjer pa igra veliko vlogo izjemen kolorit; že samo kolorit predstavlja avtorja, ki ga je zaznamoval s soncem, svežino in svetlobo obdan življenjski prostor in nenazadnje tudi umetnikova osebna naravnanost sproščenega in radovednega človeka. Grožnjan, arhaično umetniško mesto, polno drobnih ulic in živahnega življenjskega utripa, zaznamovano s festivali, pouličnimi gledališči in artisti, čarobno glasbo toplega poletja in s samotnostjo in z nostalgijo prežeto zimo, nudi umetniku tako zatočišče kot navdih za kreiranje novih zgodb. Kot fantič je z družino bival v krasnem starem osemkotnem stolpu, imenovanem Trutzturn, v Kamniku in se kasneje preselil v Ljubljano, kjer se je v nasprotju s prostranostjo kamniškega bivališča na hribu počutil utesnjenega. Prav Grožnjan mu je s svojo arhaično podobo vrnil prostor, ki ga je kot mladenič povezal s svojim ljubim, a izgubljenim Trutzturnom in se takoj predal mestecu, ki je, ko je stopil na svojo pot, postal tudi njegov dom. Številne ulice, vitke in gibke ciprese, ki zaznamujejo istrski prostor, cerkvice in daljni pogledi iz mesteca na hribu proti raznim koncem tega idiličnega, v času pozabljenega prostora s svojo fotogeničnostjo pristanejo na številnih Zelenkovih platnih. Najpogosteje slika nočne prizore s paleto raznolikih odtenkov modre, v katero posega z značilno istrsko arhitekturo v svetlejših ali temnejših tonih. V nebo vpijoči cerkveni zvoniki, fasade stavb in palač z gotsko in renesančno zarisanimi prvinami se javljajo osamljene, a še pogosteje se v zavesi noči rišejo številne figure v ložah, na trgih in ulicah, kajti mesto domala nikoli ne spi. Zelenko veseljake odslikava v mavričnem koloritu, ki je tudi zaradi svetlobe poudarjen kot center osvetlitve in vleče naš pogled iz nostalgične temnine spokojnega okolja v vrvež zabave.

Zelenkove slike sovpadajo z določenim ciklom, ki pa ne nastaja samo v določenem časovnem obdobju – k posamičnemu ciklu se vrača, ko sta motiv ali tema temu primerna. Tako lahko nočne prizore iz cikla *Istrske noči* srečujemo tako danes kot v obdobju, ko je avtor začenjal svojo umetniško pot – seveda, ne gre drugače – avtorjev svet je bil in ostal v malem istrskem mestecu, ki je tako nekoč kot danes ponujalo živost in pestrost, ločnico med temo in svetlobo nočnega življenja. Slednje ga pravzaprav ne privlači le v njemu ljubem Grožnjanu, ampak tudi drugod, v mestih, kamor zahaja zaradi neskončne ljubezni videti in slišati vselej novo, a se hkrati tudi vračati v čas in prostor nostalgičnega mesteca na hribu. Cikel *Potovanja* zaznamuje avtorjevo slo po raziskovanju, iskanju novih trenutkov, novih množic, novih predelov mest, ki jih vztrajno raziskuje ali pa se vanje znova vrača. Rok Zelenko je umetnik, ki ga privlači utrip urbanega prostora – zapisuje skrite kotičke, veličastne kulise starih hiš, rdeče četrti, mehkobo starih mestec, mestne znamenitosti. Rad se ustavi ob vagabundu, paru, ki pozno v noč ponočuje v kotu, lepi gospodični v prodajalni sladic – vse to so zgodbe malega človeka, ki ga avtor postavi na piedestal in mu pokaže njegovo pomembnost ter ga zapiše v večnost. Motivno ga zanima tudi osebni prostor posameznika, zato večkrat naletimo na spalnico, kjer figura brez posebne vloge stoji ob oknu ali pa vsakdanje poležava na postelji. Včasih so to sanjske podobe, kjer se najpogosteje ženski liki povezujejo s posamezno živaljo v še bolj divjem in fantastičnem koloritu, kot je že sicer značilen za umetnika. Simbolno, mitologija in realna podoba se povežejo v intenzivni barvitosti, telesa so v nekem breztežnostnem prostoru.

Pravo nasprotje temu cunamiju barvitosti in optimizma predstavlja cikel *Inferno*, ki je začel nastajati v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko je pred umetnikovimi očmi z vso grozo, trpljenjem in destrukcijo propadala naša nekoč skupna država. »Babilonski stolp« se je rušil, »Evropa« se kot gigantski paparac s fotoaparatom sklanja nad krvavimi trupli – požgano mesto z ostanki nekdanjega življenja. Tako kot mnoge izmed nas, ki smo živeli v času razbitja Jugoslavije, je tudi Zelenka vojna pobila … *»Nemoč ob strahotah v Bosni je postala nevzdržna. Ukvarjanje s človekom je izgubilo smisel.«*

Tako je nekako namerno, morda iz obupa nad sočlovekom, Zelenko zašel na pot abstrakcije, kjer pa je šlo, kot pravi sam, bolj za neke fragmente umetnikovih idej, ki so imele v sebi premalo osebne filozofije. Na prelomu tisočletja je v Grožnjan prišlo nekaj italijanskih slikarjev ter pesnik in kritik Pino Bonanno, ki je osnoval umetniško gibanje Hermetični kromatizem. Bilo je ob pravem času, kajti zaradi razpada Jugoslavije je nekdaj živahna umetniška skupnost v Grožnjanu zamrla, s tem pa so se odprla nova vrata. In začel je nastajati cikel *Genesis*. Zaznamuje ga nenavadna enotnost – avtor je kot izziv začel raziskovati likovni prostor, ki je iz tako znanega kvadrata ali kroga prešel v trikotnik. Trikotniki nastopajo samostojno, a pogosteje se povezujejo v skupine dveh, treh ali več in govorijo končno zgodbo. Zaznamuje jih močan kolorit, na katerem ali iz katerega se nenaglašeno javljajo posamične miniaturne figure, ki ponazarjajo dogajanje, zgodbo, ki pa ni vzeta iz mitologije ali drugih značilnih simbolov v smislu uprizarjanja neke zgodbe, ampak jo avtor uporabi kot metaforo za nek širši osebni razmislek znotraj svoje osebne filozofske misli. V trikotnih površinah se tako javljajo umetnikovi pogovori, razmisleki, odgovori in dognanja o prenekateri snovi, temi, ki leži v umetnikovih mislih; to so vprašanja univerzalnega človekovega razmišljanja – o svetu, človeku, naravi, mitu, simboliki in še naprej in vselej zavestno z večno zavezanostjo k vprašanju svetlobe in barve, ki se tudi v teh delih zazdita bistveni.[2]

2 Zapis je del besedila Saše Bučan iz kataloga avtorjeve razstave z naslovom *Barvitost vsakdana* (Galerija Miha Maleš, Kamnik, 17. november 2023 – 23. februar 2024).

Cosmic blues, 1978, akril, 100 x 120 cm
(Arhiv avtorja)

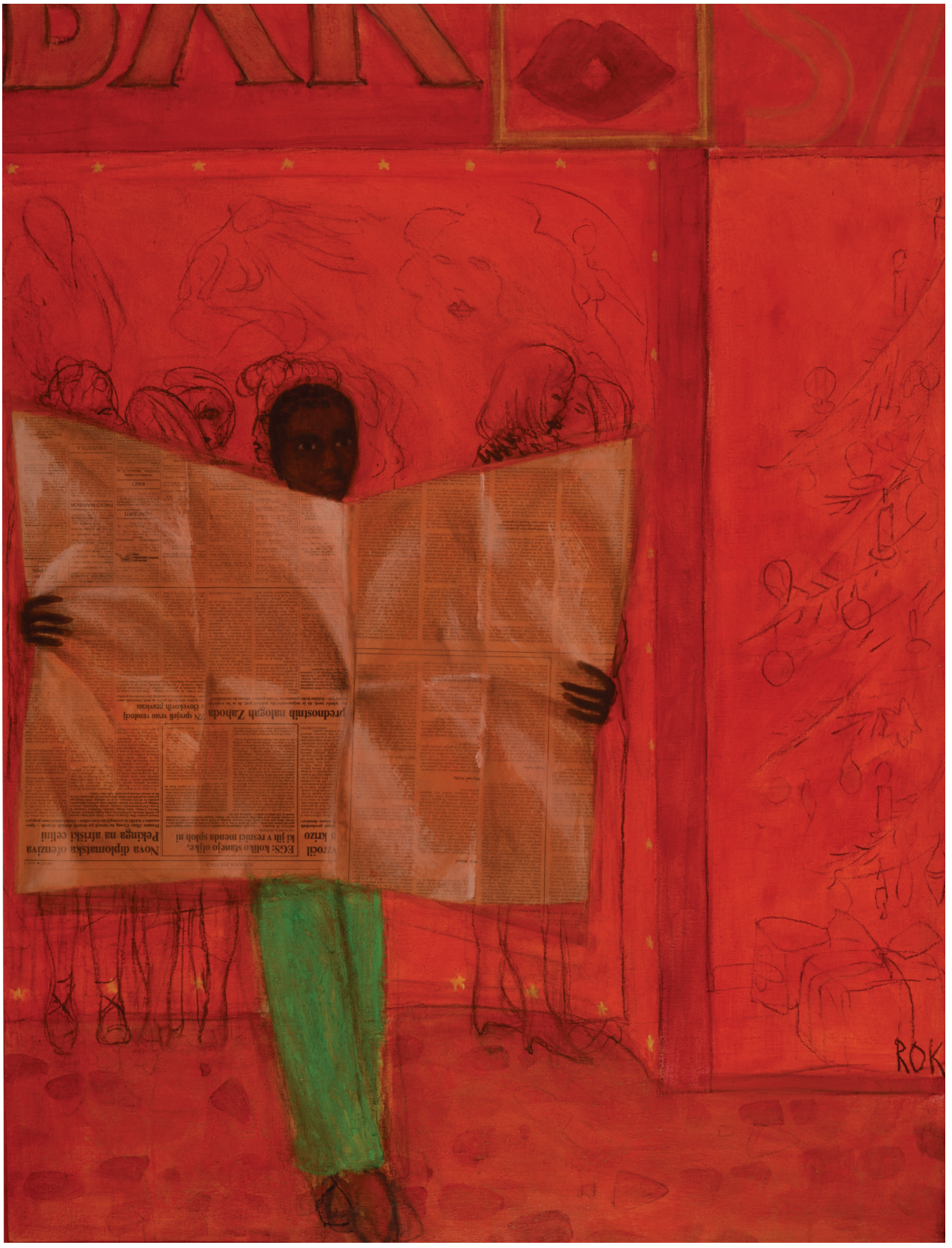
Koncert za luno, 2012, akril, 60 x 60 cm
(Arhiv avtorja)

Krucifix 2000, 1990, akril, 107 x 100 cm
(Arhiv avtorja)

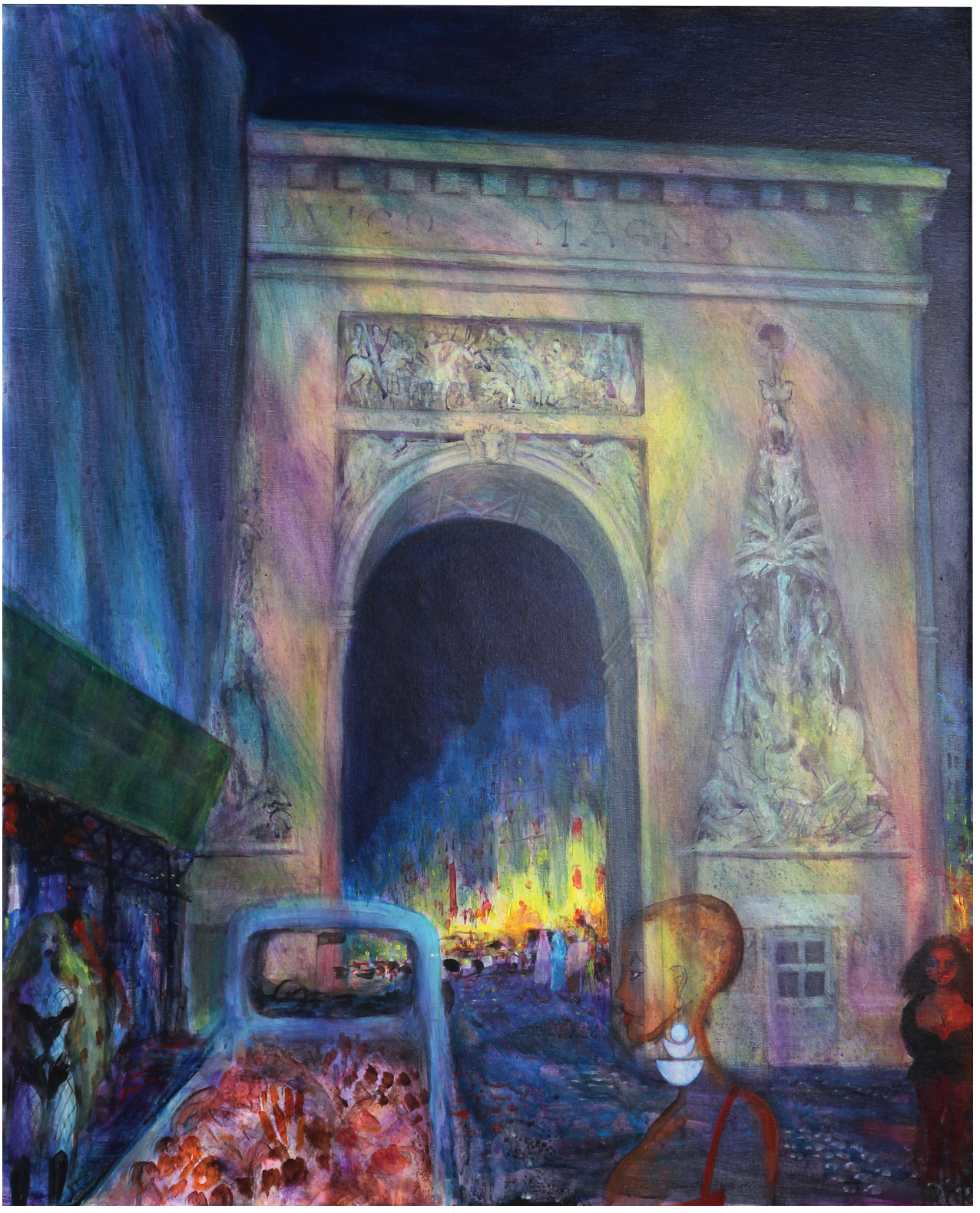
Zastave, 2010, akril, 80 x 80 x 80 cm
(Arhiv avtorja)

Pariz, 1982, akril, 120 x 90 cm
(Foto: Janko Dermastja, hrani Medobčinski muzej Kamnik.)

Evropa 93, 1992, akril, 82 x 92 cm
(Arhiv avtorja)

Porte Saint Denis, 2012, akril, 80 x 65 cm
(Arhiv avtorja)

Lačna, 2012, akril, 60 x 70 cm
(Arhiv avtorja)

Matjaž Šporar[1]
Šmarca, Kamniška cesta 63a, Kamnik
Mhe_medija@t-2.net

Utrinek časa za vse čase

Ob 140-letnici rojstva Petra Nagliča (1883–1959), fotografa iz Šmarce pri Kamniku

Prispevek je hvaležen poklon prednikom in morebiten navdih novim generacijam umetnikov, da s svojim ustvarjalnim odnosom in domišljijo vzpostavljajo globok temelj kulturi naroda. Prizadevanja v tej smeri pa tako krepijo kulturno zavest posameznika kot tudi celotne družbe. Naglič je za časa svojega ustvarjanja zabeležil pisano paleto motivov, ki so bili izbranim avtorjem vir navdiha. Nekateri izmed njih so bili zvesti fotografski predlogi, medtem ko so se drugi odmaknili od nje in avtorsko zasnovali svoje delo. Likovni projekt, ki je pred vami, tako predstavlja dialog med fotografijo in slikarstvom, med preteklostjo in sedanjostjo, saj se z vključitvijo sodobnih likovnih umetnikov ohranja spomin na Nagliča, oživlja njegova fotografska dediščina obenem pa jo tudi umetniško nadgrajuje.
Ključne besede: Peter Naglič, fotografija, likovna umetnost, dediščina

The article is a tribute of gratitude to our ancestors and a potential inspiration for new generations of artists to establish a deep-rooted foundation for the nation's culture with their creativity and imagination. Efforts in this direction strengthen the cultural awareness of individuals and society as a whole. During his artistic endeavours, Naglič recorded a colourful range of motifs, which were a source of inspiration for the selected authors, some of whom remained faithful to the photographic proposals, while others moved away from it and created their own work. The art project in front of you thus represents a dialogue between photography and painting, between the past and the present, as the inclusion of contemporary fine artists preserves the memory of Naglič, revives his photographic heritage, and simultaneously highlights its artistic grandeur.
Keywords: Peter Naglič, photography, fine art, heritage

Povod za nastanek umetnostne zbirke po Nagličevih motivih je bil, da se v letu 2023 primerno obeleži 140. obletnica njegovega rojstva, dodaten vir navdiha pa je prišel iz plemenitosti, ki jo je Naglič nosil v srcu, iz vrednot, ki jih je živel, in njegove ustvarjalnosti, s katero je oblikoval svoja dela.

Sama ideja za umetnostno zbirko je dozorevala dalj časa. Osnovna želja je bila, da se po eni strani Nagličev fotografski opus preplete z različnimi likovnimi tehnikami in se mu s tem da nova dimenzija; po drugi strani pa je to izraz hvaležnosti generacijam pred nami za dar vere in ustvarjalnosti. Projekt *»izdelave likovnih umetnin na osnovi fotografij Petra Nagliča, ki nastaja po ideji in usmeritvah fotografovega vnuka in skrbnika njegove zapuščine, v sodobnem slovenskem umetnostnem prostoru poudarja kot izstopajoč«*[2] umetnostnozgodovinski vidik. *»K sodelovanju so bili povabljeni številni vidni in zanimivi slovenski ter tudi nekateri tuji umetniki. Izhodiščno raziskovalno vprašanje, ki se postavlja ob tem projektu, je odnos med slikarstvom in fotografijo, saj se je v zgodovini umetnosti to razmerje gradilo postopoma in se oplajalo na različne načine.*

Temeljni ustvarjalni problem je reinterpretacija fotografske materije, h kateri je vsak umetnik pristopil po svojem lastnem razmisleku ter na svoj avtorski tako tehnični kot slogovni način. Bogata zbirka slikarskih, risarskih, grafičnih in kiparskih del skoraj tridesetih umetnikov oziroma umetnoobrtnih mojstrov je torej nastala na osnovi izbranih Nagličevih fotografij in v dialogu s fotografiranimi motivi. Ta likovna dela ne samo oživljajo črno-bele zgodovinske fotografske zapise, ampak jih tudi umetniško nadgrajujejo.«[3]

Peter Naglič je kot ljubiteljski fotograf v svojem celotnem obdobju ustvarjanja posnel izredno raznovrstno tematiko: od portretne, žanrske, krajinske do arhitekturne tematike, tako posvetne kot sakralne. Ravno zaradi te raznovrstnosti fotografskih posnetkov je tudi težnja celotnega projekta po raznolikosti, tako po številu avtorjev kot tudi umetniški realizaciji njihovih del. Iz sklopa portretnih motivov sta predstavljena portreta **Tomaža Perka**, ki je Nagliča upodobil v zrelih letih, in **Viktorja Šesta**, ki je celopostavni figuri Nagliča kot fotografa dodal pogled na znano kamniško ulico Šutno. Na tretjem delu iz tega sklopa pa je **Tadej Žugman** prijazen družinski motiv Nagliča z njegovo najmlajšo

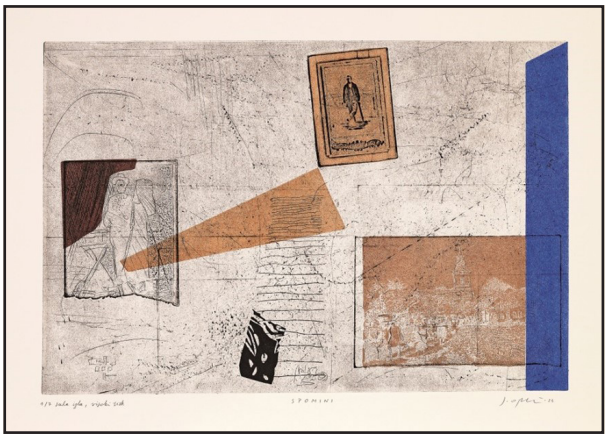

Tomaž Perko: Peter Naglič leta 1946, olje na platnu, 2019

1 Inženir elektrotehnike, podjetnik

2 Andrej Doblehar, 2023: Likovne transformacije fotografij Petra Nagliča. *Utrinek časa za vse čase, Razstavni katalog.* 22.

3 Andrej Doblehar, 2023: Likovne transformacije fotografij Petra Nagliča. *Utrinek časa za vse čase, Razstavni katalog.* 22.

Janko Orač: Romar, grafika, 2023

Dušan Sterle: Kamnik, Glavni trg, 1933, računalniška grafika, 2021. V sredini Nagličeva fotografija Glavnega trga.

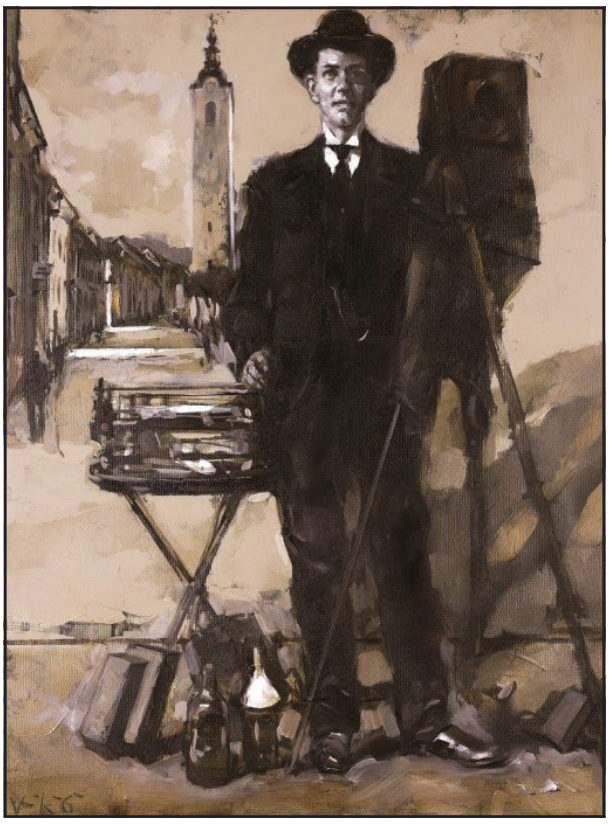
hčerko Katarino na ramenih izrazil v fotorealističnem slogu. Podoben družinski motiv v tehniki lavirane risbe je **Marjan Manček** fotografski motiv otroške igre s cizo sicer preoblikoval ter vključil Nagliča, ki s kolesom prevaža hčerko na cizi, obenem pa v ozadju dodal veduto domačega Homca. Nagličeva romanja so predstavljena z dvema motivoma, ki sta vsak na svoj način upodobljena v zanimivi tehniki. **Marcos Jerman** je v tehniki vitraja upodobil Sv. Višarje, medtem ko je izraelski umetnik **Amir Rom** upodobil odpravo romarjev v Sveto deželo na žgani keramični plošči. Fotografija Nagličevih otrok kot kolednikov je navdihnila **Marto Jakopič Kunaver**, upodobila jih je na svoj prikupni način z izrazitimi barvami. Zajetno število Nagličevih posnetkov predstavlja dokumentarni vidik. Prostor pred Prešernovim spomenikom je bil pogosto stičišče slavnostnih dogodkov, ki so bogatili našo preteklost. Kongres Kristusa Kralja iz leta 1939 je nagovoril **Franca Vozlja**, da ga je upodobil v zabrisanem prazničnem vzdušju. Močne povezave Nagliča s Plečnikom so razvidne iz fotografskega beleženja gradnje njegovih del. Domiselno upodobitev izbranih objektov z dodanim portretom mojstra Plečnika je naslikal **Jože Bartolj**. Navezavo na Plečnika ponuja tudi delo ilustratorja **Zorana Smiljanića**, ki so mu Nagličeve fotografije služile za izdelavo stripa o arhitektu. Med dela, ki predstavljajo dokumentarno fotografijo, lahko uvrstimo izstopajočo računalniško grafiko, ki prikazuje slovesnost na kamniškem Glavnem trgu in jo je upodobil **Dušan Sterle** ter vanjo vključil tudi črno-belo Nagličevo fotografijo. V veliki meri je avtorsko zasnoval svoje delo **Janko Orač**, ki je grafiko z naslovom Romar še dodatno opremil z Jakobovo školjko kot simbolom romarjev. Iz Nagličevega domačega, kamniškega okolja prevladujejo vedute in krajine, izdelane v različnih tehnikah. **Bogdan Potnik** je izdelal panoramo Kamnika, **Dušan Sterle** pa pogled na Mali grad. Panoramski motiv, ki je v svoji fotografski osnovi sestavljen iz treh posnetkov na steklo in prikazuje kuliso Kamniških planin, je izdelal **Tomaž Perko**, prav tako značilen motiv pastirskega naselja na Veliki planini pa je upodobil **Janez Kovačič**. V zvrst krajin lahko uvrstimo tudi značilno veduto Bleda, ki jo je v tehniki tiska na ročno izdelan papir odtisnil **Janez Rozman**. Enega bolj znanih krajinskih motivov – reko Savo s Šmarno goro – je upodobil **Jošt Snoj**, svežino pomladi pa je vnesel v delo Cvetoče drevje. Obe deli sta impresionistično zasnovani in se odlikujeta z bogatimi barvnimi nanosi. V grafični tehniki je **Miha Erič** z zgodovinskim triptihom ponazoril usodo homškega prosvetnega doma.

Celotna zbrana likovna zbirka, katere manjši del je prikazan v tem prispevku, je torej v prvi vrsti poklon Petru Nagliču in njegovi ustvarjalni poti, po drugi strani pa poudarja lepoto umetnosti in ustvarjalnost sodobnih avtorjev, ki so prisluhnili navdihu in se zazrli v zgodovino. Umetniška dela, katerih temelj so Nagličevi fotografski zapisi, nam tako že davno minule podobe iz ustvarjalne dobe naših prednikov zopet oživijo. Ob skrbi za ohranjanje in varovanje kulturnih vrednot in naših korenin, ob trudu za prepoznavnost dediščine in samobitnosti našega naroda pa je bila moja želja tudi bodočim generacijam podariti Nagličev in naš »utrinek časa za vse čase«.

Ljudje kot samostojne osebnosti, oblikovani vsak v svoji lastni izvirnosti, se združujemo in povezujemo v različne družbene skupnosti. Smo bitja, ki izžarevamo in oddajamo v okolico svoje čutenje, s svojim razmišljanjem in delovanjem oblikujemo okolje, v katerem živimo. Vse to se odraža v našem odnosu do ljudi, ki jih vsakodnevno srečujemo na svojih poteh. Se pa te energije iz okolice prelivajo tudi v obratni smeri in vplivajo na naše sprejemanje sveta. Vrednote so tiste, ki plemenitijo naš značaj in nas usmerjajo k uresničevanju življenjskega smisla. Ta pot pogosto ne gre v ravni črti, a vedno poskrbi, da znamo stopati po poti notranjega razvoja. Starši so nam odprli to pot do lastnega obzorja, a kako široko bo to obzorje in kje bo meja neznanega, nedosežnega, neulovljivega, je skrivnost, ki jo vsakomur podarja Stvarnik. Višje se pomikamo, širše je to obzorje in večje so daljave, ki jih doseže naš pogled. Vsakomur je namenjena edinstvena pot in bolj ko je ta pot, ki se giblje med preizkušnjami, neshojena, več truda zahteva, a sled, ki ostane, je bolj globoka. Zagotovo lahko med osebnosti, ki so pustile globoko sled svojega življenja, časa in okolja, v katerem so živele, uvrstimo ščetarskega mojstra, tovarnarja, romarja, planinca, človekoljuba, predvsem pa amaterskega fotografa Petra Nagliča iz Šmarce pri Kamniku, očeta moje mame.

Šutna, 1940 (Foto: Peter Naglič)

Viktor Šest: Šutna in figura Petra Nagliča s foto opremo, 1903, olje na platnu, 2022

Kako s svojimi mislimi in besedami izraziti odnos do osebe, ki je nikoli v življenju nisi srečal, se nikoli z njo pogovarjal, nikoli nisi imel priložnosti, da bi čutil njeno bližino? A veš, da si prišel po njej, v svojem srcu čutiš, da si del nje in da je ona del tebe. Zanimivo je, da ta nevidna vez z leti pridobiva na moči, da je iz dneva v dan močnejša. Malokomu je dano, da lahko svojega deda spremlja na tako izviren in globok način, in ravno iz te globine rodbinskih korenin se napaja moja osebna zgodba.

Mladostna razposajenost je, kot se spominjam, tudi mene navdihovala, da sem že v ranem otroštvu pregledoval in raziskoval podstrešje v dedovi rojstni hiši. Pogosto sem spraševal tudi teto, ki je še zadnja živela v njej, kaj se skriva za vrati, ki vodijo na podstrešje, pa mi je zgolj hudomušno namignila: »Fantek, zgoraj je pa šac.«[4] Še danes sem prepričan, da si tudi v sanjah ni predstavljala, da je bil zgoraj res pravi zaklad, katerega vrednost odkrivamo in prepoznavamo šele sedaj. Med odraščanjem sem tudi kasneje še večkrat izkoristil priliko za obisk podstrehe, a videti je bilo, da tam že dolgo ni bilo žive duše. Pajčevine tu in tam, zaprašenost, ki je potrjevala neobljudenost in nedotaknjenost zapuščenih stvari, vonj po plesnobi in preperelem lesu, v dimniku z letnico 1890 ostanki saj, ob njem pa lesena konstrukcija, ki je ponazarjala, da so nekoč tu sušili tudi mesne dobrote. Stara, dotrajana streha je tu in tam že prepuščala snope žarkov, ki so prebijali odsluženo cementno opeko in obogateni z migotajočimi prašnimi delci v podstrešnem prostoru ustvarjali neko skrivnostnost.

Zopet drugič, ob deževnih dnevih, pa so se kazale dežne kapljice, ki so vztrajno pronicale skozi staro kritino in klicale gospodarja k obnovi. Na sredini podstrešnega prostora je bil iz starih desk rahlo dvignjen lesen hodnik, po katerem je vodil dostop do podstrešne sobice, ki je bila v vzhodnem delu stavbe, s pogledom na domači vrt. Pred to sobo je bil ostanek nekdanje temnice, v kateri so nekoč nastajale dedove fotografske stvaritve. Ob delno ohranjeni fotografski opremi, ki jo je uporabljal pri svojem delovanju, pa se je v originalni fotografski embalaži na steklih in filmih ohranil njegov ustvarjalni opus. Ob podrobnejšem pregledovanju vsebine ohranjenega gradiva sem z občutki zadovoljstva in hvaležnosti prišel do spoznanja, da se je gradivo skoraj v celoti ohranilo, in to v zavidljivi kvaliteti, kljub ne najbolj ugodnim pogojem hranjenja. Po začetnem, morda malce negotovem spogledovanju z zbirko in odkrivanjem njenega sporočila je v moji notranjosti pričelo rasti prepričanje, da bo tako, kot je ta zbirka zaznamovala dedovo osebnost, tudi meni spremenila življenje. Na srečo moje otroško spogledovanje s podstrešno zakladnico nikoli ni bilo dovolj resno, kajti s prezgodnjim odkritjem bi se utegnila usoda zbirke obrniti v povsem drugo smer, od koder ne bi bilo več povratka.

Prvi vtisi proti koncu 90-ih let prejšnjega stoletja, ko sem zbirko dejansko odkril, so mi dali čutiti, kot da vstopam v pozabljeno deželo svojih prednikov, odkritje, ki je bilo pred menoj, pa je bilo napoved nečesa, kar me bo v prihodnosti spremljalo, bogatilo in tudi vzgajalo. Ob ponotranjenju te zbirke sem začel prepoznavati njeno kulturnozgodovinsko dokumentarno vrednost, navdahnilo pa me je tudi pomembno spoznanje, da

4 Der Schatz (nem.): zaklad.

Marjan Manček: Peter Naglič leta 1935 s kolesom vozi hčerko Katarino, lavirana risba, 2023.

Tadej Žugman: Peter Naglič s svojo hčerko Katarino leta 1935, olje na platnu, 2023

je ded pravzaprav ostal na pol poti. Zato sem sprejel za svojo nenadomestljivo nalogo oz. poslanstvo, da je vredno to zgodovinsko pričevanje o življenjski in ustvarjalni poti Petra Nagliča predstaviti širši javnosti, da to preprosto moram storiti. Tako je ded s svojo zapuščino v dobršni meri vplival na smer moje življenjske poti, na kateri me njegovo delo spodbuja še danes.

Peter je bil že kot mladenič dejaven na različnih področjih in je kazal vrsto spretnosti, med katerimi je izstopal njegov tehnični talent, in pri katerih se je odražala njegova ustvarjalnost. Različna področja njegovega delovanja oz. življenja simbolizirajo trije predmeti: ščetka, fotoaparat in školjka. Od nekdaj ga je zanimalo področje tehnike in takratno zgodovinsko obdobje, bogato s tehničnimi izumi, je bilo kot nalašč za njegovo uveljavljanje v podjetniškem svetu, v katerem je uspešno deloval tudi kasneje, ko se je priključil očetu pri domači ščetarski proizvodnji.

Dejstvo, da je bil prvorojenec v Nagličevi družini, mlajši brat pa je obiskoval Škofijsko klasično gimnazijo z namenom, da bi kasneje postal duhovnik, ga je prepričalo, da se je odločil za to poklicno pot. Pri tem pa se vseeno poraja domneva, da je čutil določeno razpetost, saj se je iz tega časa ohranilo že nekaj kvalitetnih fotografskih posnetkov, ki so dali slutiti, da bi lahko bila fotografija njegova prva izbira. Tudi po njegovi dokončni odločitvi za družinsko tradicijo ščetarstva mu je oče še vedno odpiral vrata tudi v svet fotografije. Sprva mu je nudil finančno podporo, kasneje pa tudi moralno, saj je na sinovo željo dal v streho domače hiše vgraditi steklene elemente, s čimer mu je bilo omogočeno v ateljeju v mansardnem delu hiše fotografiranje portretov z naravno svetlobo. Ščetarsko znanje je Peter Naglič pridobil v avstrijskem Gradcu v letih 1911–1914, kasneje je tam pridobil še naziv ščetarskega mojstra. Po razmeroma zgodnji očetovi smrti sta kot predstavnika tretje generacije ščetarjev v družini skupaj z bratom Karlom, ki je prekinil študij elektrotehnike, leta 1922 prevzela domačo obrt ter ustanovila Tovarno ščetk in čopičev.

Eksistenčna svoboda, ki mu je bila s tem zagotovljena, pa mu je nudila dodatne možnosti, da je lahko ob svojem poslovnem delu ambiciozno zastavil tudi fotografijo. In prav tu je zapustil največjo sled. Ljubezen, ki jo je gojil do fotografije, je povzročila, da je nastala obsežna in zgledno dokumentirana fotografska zbirka, ki se je na srečo tudi ohranila in tako predstavlja pomemben doprinos h kulturni in tehnični dediščini ne samo njegovega domačega kraja, temveč tudi širše.

Pisanje o prednikih je pravzaprav zgodba o doživetjih in čustvih; družina, dom, domače ognjišče, rodbinske korenine, domovina, vse to je del tebe, zato je v pisanje vedno vpeto tudi tvoje osebno doživljanje. Odnos do rodbinskih korenin lahko obogati smisel življenja in je dobra osnova za notranji razvoj lastne osebnosti, širše gledano pa to velja tudi za prepoznavnost naroda. Z beleženjem in dokumentiranjem zgodovine lahko na svoj individualni način kažemo razumevanje časa, ki ga sooblikujemo oziroma so ga nekoč oblikovali naši predniki. Naša prizadevanja v tej smeri tako s časovno distanco ponujajo razkritja ter dragocenosti trenutkov in navad naših prednikov, ki so zanimiva ne le za nas, ampak tudi za prihodnje generacije. Nagličeva bogata in raznovrstna fotografska bera nam ponuja dragoceno možnost, da z radovednostjo zremo in podoživljamo njegov čas in svet, v katerem je živel.

Fotoaparat, drugi od treh predmetov, ki so ga najbolj zaznamovali na njegovi poti odkrivanja obzorja, mu je omogočil, da je za seboj zapustil globoko sled. Fotografije, ki jih je najprej snemal na steklene plošče, kasneje pa na film, je vseskozi tudi sam tehnično obdeloval. Njegova prva fotografija, ki predstavlja avtoportret, sega v leto 1899 in se je ohranila kot kabinetni portret s pripisom letnice na hrbtni strani.

Nagličev spominski kovček, opremljen z njegovimi predmeti (Foto: Toni Iglič)

Marcos Jerman: Sv. Višarje, 1933, vitraj, 2021

Različna področja njegovega ustvarjanja so na nek način razložljiva, kanček zagonetnosti pa ostaja skrit v njegovi ljubezni do fotografije. Samo od sebe se nam postavlja vprašanje, kje je dobil tisti prvi namig, ki ga je navdušil prav za to umetnostno zvrst, ki je bila v tedanjem času šele na pohodu. Žal ni nikjer v njegovih spominih ohranjen zapis, ki bi kakorkoli nakazoval, kako da ga je fotografija tako prevzela in navdušila za celo življenje.

Med dokumentarne presežke Nagličeve ohranjene zbirke lahko uvrstimo fotografski zapis njegovega vojaškega življenja med prvo svetovno vojno na Ljubljanskem gradu. Prikazan je vojaški utrip v zaledju front, posnetki pa dokazujejo, da je bilo to v primerjavi z življenjem na fronti, kjer so vojaki resnično okusili gorje, bistveno bolj humano. Nadalje ne moremo spregledati Nagličeve prepoznave veličine duha mojstra Plečnika in njegovih arhitekturnih mojstrovin. Še vedno ostaja skrivnost, zakaj se je Naglič tako dejavno ukvarjal s sistematičnim fotografskim beleženjem Plečnikovih del, saj jih je pogosto, kot bi bil profesionalni kronist, s fotoaparatom spremljal od začetka do zaključka gradnje. Na posnetkih z začetka gradnje so vidni načini gradnje in materiali, ki so bili kasneje ob dokončanju prekriti s fasado, objekti so običajno posneti z vseh strani, kot da bi se zavedal, da ustvarja dokumentarno gradivo, ki zahteva celosten pogled na stavbo. Naglič je preučeval kamnine in morda je prav ob Plečnikovi zidavi, ki je vključevala tudi številne kamnite dele, sledil svojemu zanimanju.

Za Nagliča je značilna tudi školjka, simbol romarjev, ki je krepila njegovo duhovnost, saj je imel globok verski čut, izredno spoštljiv, a hkrati tudi zelo širok in življenjski. Njegov osebni odnos do Boga mu je nudil zatočišče pred dilemami in težavami, ki doletijo človeka v vsakdanjem življenju, krepil pa je tudi njegovo zanimanje za romanja. Udeleževal se je številnih romanj po domovini in tujini, kjer je nabiral globoke vtise ter širil svoje duhovno in kulturno obzorje, krona vseh pa sta bili romanji v Lurd leta 1908 in prvo vseslovensko romanje v Sveto deželo pod duhovnim vodstvom ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča leta 1910.

Ustvarjalni plamen Nagličevega delovanja je z njegovim slovesom dogorel in skoraj ugasnil ... A njegova fotografska dediščina je kot rahlo tleča žerjavica skoraj pol stoletja čakala v globoki tišini domače podstrehe.

Svež veter mlajših generacij je zanetil novo iskro in plamen zbirke se je ponovno razplamtel. Vsak dogodek, kakorkoli povezan z Nagličevo zapuščino, najsibo to izdaja zgodovinskih publikacij z njegovimi fotografijami ali postavitve razstav, krepi ta plamen in ga

Jošt Snoj: Cvetoče drevje (Nagličeva fotografija 1935), olje na platnu, 2023

ohranja in verjeti je, da ne bo več ugasnil. Svetloba Nagličeve fotografske zbirke, ki odseva v naš prostor, osvetljuje pogled na neke druge čase in nas spremlja oz. bo spremljala tudi prihodnje rodove ter nam kazala srčno ustvarjalnost njenega avtorja s sporočilom, kako dragocena je lahko Svetloba posameznika v družbi.

Jure Ugovšek[1]
Cankarjeva 16, 1241 Kamnik
jure.ugovsek@gmail.com

Pogled uspešnega »garažnega« podjetnika na kamniško gospodarsko krajino

Pogovor s podjetnikom Tomažem Lahom

Pogovor prikazuje poslovno pot gospodarstvenika Tomaža Laha, direktorja uspešnega kamniškega podjetja Nektar Natura, ustanovnega člana kamniškega Podjetniškega kluba, tudi pobudnika ustanovitve lokalnega podjetniškega inkubatorja in pospeševalnika KIKštarter, in njegov pogled na kamniško podjetništvo in na ekonomijo sploh.
Ključne besede: Tomaž Lah, Nektar Natura, gospodarstvo, podjetništvo, poslovno okolje, ekonomija

The conversation explores the business journey of businessman Tomaž Lah, director of the successful Kamnik company Nektar Natura, a founding member of the Kamnik-based Slovenian Business Club, and initiator of the local business incubator and accelerator KIKštarter. The talk also touches upon Mr Lah's view on Kamnik entrepreneurship and the economy in general.
Keywords: Tomaž Lah, Nektar Natura, economy, entrepreneurship, business environment, economy

Tomaž Lah (Arhiv družine Lah)

Z direktorjem enega najuspešnejših kamniških podjetij Tomažem Lahom sva se pogovarjala v izdihljajih leta 2023, ko sta se družba in gospodarsko okolje ukvarjala s posledicami povišane inflacije in prvimi znaki ohlajanja gospodarske aktivnosti. Družina Lah je večinski lastnik družbe Nektar Natura, proizvajalke sokov in točilnih sistemov, ki ima po Evropi 18 lastnih podružnic, po katerih oskrbuje trge Evrope, Združenih držav Amerike, severne Afrike in Bližnjega vzhoda. Začetki družbe segajo v leto 1993, ko so se usmerili v razvoj in proizvodnjo lastnih zgoščenih naravnih sokov. Na pragu četrtega desetletja svojega delovanja s sistemi za točenje pijač in pijačami zalagajo lokalne in mednarodne hotelske verige.

Danes 54-letni oče petih otrok sicer živi v sosednji občini Komenda, a je močno vpet v kamniške gospodarske tokove tudi zunaj delovanja podjetja, ki aktivnosti po Evropi vodi iz Kamnika. Je med ustanovnimi člani Podjetniškega kluba Kamnik, združenja kamniških podjetnikov, ki ga je v prvih letih tudi vodil in pomagal voditi. Vzporedno s tem združenjem se je zavzemal za ustanovitev lokalnega podjetniškega inkubatorja in pospeševalnika KIKštarter, ki daje zatočišče mladim podjetnikom in njihovemu podjetniškemu udejstvovanju, in pomagal pri tem. S kapitalom in nasveti rad priskoči na pomoč lokalnim podjetnikom na začetku poti.

Tomaž Lah sodi v generacijo podjetnikov, ki so v hiši svojih staršev začeli podjetniško pot kmalu po osamosvojitvi Slovenije. Skupina Nektar Natura zaposluje okoli 300 posameznikov, od tega okoli 120 v Sloveniji, druge pa v tujini. Celotni prihodki znašajo okoli 40 milijonov evrov letno, čisti dobiček pa približno 5 milijonov. Družba je leta 2012 prejela nagrado gazela Osrednje Slovenije, ki jo *Dnevnik* podeljuje najuspešnejšemu podjetju v ljubljanski regiji, pogosto pa zaseda mesta blizu vrha v naborih najuspešnejših podjetij.

Ste podjetnik, solastnik enega uspešnejših podjetij v živilski industriji. Kako se vam zdi, da vas, podjetnike, družba dojema danes? Se počutite zaželen člen družbe ali kdaj tudi osovražen?

Verjetno je to odvisno od tega, kateri del družbe nas gleda. Del naše družbe zaradi različnih razlogov ali pa morda indoktrinacije razume podjetništvo in gospodarstvo kot problem, ne kot rešitev. Splošno mnenje pa je po mojem zelo pozitivno, saj se krepi zavedanje, da podjetništvo ustvarja boljši standard ljudem, prinaša razvoj in omogoča družbi, da uspeva v konkurenčnem mednarodnem okolju. Razlogov za eno ali drugo dojemanje niti ne iščem, menim pa, da je podjetnik del rešitve, saj je ustvarjalen, proaktiven in želi razvoj na bolje. Želi napredovati v ekonomskem in družbenem smislu, prevzeti odgovornost za prihodnost in si ne privošči zaostanka. Le tako namreč razvije in proizvede nekaj, kar bi nekdo kupil. Nekaj, kar nekomu rešuje

1 Univ. dipl. ekon., diplomant podiplomskega študija menedžmenta (MBA), novinar in urednik časnika *Finance* in mesečnika *Moje finance*.

težavo ali izpolnjuje potrebo. Brez tega ni podjetništva. Biti statičen oziroma meniti, da je bilo včasih bolje, da razvoj ni primeren odziv na izzive časa, in ob tem želeti dobro živeti, je kontradiktorno in vodi v zaostajanje. Obstajajo seveda tudi ljudje, ki ne bi spremenili ničesar. A to je značilno le za neproduktivni del družbe, ki ne zaupa v prihodnost, soljudi in družbo. Takšno razmišljanje mi ni blizu niti ne pripomore h kakovosti življenja. Na dojemanje podjetnikov v družbi ima še vedno velik vpliv prehod iz ideološko utopičnega družbenoekonomskega sistema v tržnogospodarski sistem, ki temelji na demokratičnih temeljih. Ne smemo pozabiti, da smo Slovenci relativno majhen narod in da nam je šele z demokratičnim tržnim kapitalizmom dovoljeno tekmovati z večjimi narodi. V tej tekmi pa smo velikokrat nadpovprečno uspešni. Ne le v športu, tudi v gospodarstvu. Končno lahko sami oblikujemo prihodnost in drugega ne potrebujemo.

Če gledam nazaj, je bilo pred osamosvojitvijo in ob njej veliko navdušenje nad tržnim kapitalizmom, podjetništvom in svobodno tržno ekonomijo. Čutiti je bilo pozitivno in revolucionarno ozračje. Želeli smo se znebiti okovov utopičnega sistema. Mladi smo si takrat množično želeli svobodne izbire in graditi svojo prihodnost.

Bili so časi bega pred propadajočim socializmom. Podjetništvo je bilo sprejeto zelo pozitivno – kot rešitev iz revščine, v katero nas je pripeljal socializem. Na trenutke je bilo to naivno pričakovanje, da tržni kapitalizem sam na sebi prinese blaginjo. Sčasoma je to navdušenje upadlo in začelo bledeti. Delno zaradi slabih praks izjem, predvsem pa zaradi divje privatizacije, postopka, v katerem je bogatela določena skupina ljudi – tako imenovani tajkuni. To je precej porušilo zaupanje v politiko in državne inštitucije in državo nasploh. Ljudje so videli in prepogosto tudi občutili nepoštene prakse.

Podjetništvo, ki v osnovi temelji na poštenju, želji po svobodnem ustvarjanju, samostojnosti, ekonomski neodvisnosti, pa ljudje vidijo vedno bolj pozitivno – kot gonilo razvoja, standarda in ekonomske neodvisnosti.

Katere so po vaših opažanjih najbolj zmotne predstave o podjetnikih v našem okolju?

Zmotna je predstava, da je dobiček lahko doseči in da ta ni sorazmeren z vloženim naporom in tveganjem. Moti me, ko se v današnjem svetu navideznih bližnjic rado prikazuje, da se z nekaj triki in kapitala ustvari posel ali dohodek, ki teče sam od sebe. V resnici je ravno obratno. Krivulja se podjetju, ki ne ohranja tekmovalnosti in konkurenčnosti, obrne navzdol takoj, ko preneha izboljševati kakovost in se neprestano približevati vedno dinamičnim potrebam in pričakovanjem kupcev. Potrebe, pričakovanja in želje kupcev se v dinamičnem svetu hitro spreminjajo in to, kar je bilo včeraj tako, je danes lahko že drugače. Nov proizvod, dodatna storitev, drugačna kupna moč ...

V javnosti prevladuje prepričanje, da so podjetniki v povprečju premožnejši od preostale populacije. To drži?

Ko gledamo podjetnike, ki vodijo uspešna podjetja, in njihove lastnike, teza o premoženju drži. Se pa pri teh pogledih rado pozabi na podatke, da v svetovnem merilu le eno od 10 ali 12 start-up podjetij uspe. Obstajajo tudi podjetniki, ki se jim tveganje ni izšlo in ti običajno niso med premožnimi. Uspešni poslovneži smo premožnejši, pravzaprav pa enako velja za uspešne menedžerje, profesorje, pravnike, zdravnike, športnike ... Včasih se pozablja, da vidimo zgolj uspešne. Podjetništvo ni garancija za hiter niti za lahek uspeh. Blizu mi je izrek žene uspešnega podjetnika, ki o uspehu in premoženju pravi nekako takole: »Za to ceno je lahko uspešen vsak.« Sicer pa menim, da za resnega podjetnika in gospodarstvenika denar ne sme biti edina valuta niti motivacija. Pomembno je, da se skupaj s podjetnikom razvija družba kot celota. Ne zgolj en del družbe. Ta revolucija v razmišljanju pa Slovenijo še čaka. Veliki družbeno pomembni sistemi, kot so zdravstvo, šolstvo in druge javne storitve, so še vedno v primežu zastarele, utopične ideje, ki se bori proti zasebništvu. Cena za to bo visoka in se bo odražala v nizkih plačah, slabi storitvi in populizmu. To je po mojem mnenju ena največjih napak Slovenije, saj onemogoča razvoj večine družbenih sistemov in zaposlenim v javnem sektorju izhod iz povprečnosti.

Podjetnik družbi več da ali več vzame?

Najprej je treba razložiti pojem podjetnika. Podjetnik ne pomeni biti prevarant.

Se pa tudi v podjetjih in gospodarstvu najdejo takšni predatorji, ki služijo le lastnim interesom po zaslužku, izkoriščajo okolje, delovno silo, druge dele družbe in tudi druge podjetnike. Od tega državljani nimamo nič. Niti podjetja ne – veliko podjetij namreč propade ravno zaradi tovrstnih prevarantov. Se pa prevarati najdejo tudi med politiki, zdravniki ..., ne le v gospodarstvu, a po mojem trdnem prepričanju predstavljajo manjšino.

Na tem mestu pa je treba ločiti prevare od neuspeha oziroma propada. Tega ne gre metati v isti koš. Tisti, ki propadejo, namreč družbi želijo veliko dati, le projekt ni uspel, in to ne vedno zaradi njih samih. Kjerkoli je tekma, so zmagovalci in poraženci, vendar to ne pomeni, da poraženci jemljejo družbi. Obratno: brez njih ne bi bilo niti zmagovalcev. Tveganje je del življenja podjetnikov in podjetij. V interesu družbenega razvoja je, da čim več ljudi poskusi in tako se najboljše ideje tudi dokazujejo pri kupcih.

Če se vrnemo k resničnemu izžemanju družbe za svojo korist, torej k jemalcem iz vašega vprašanja, pa jih je verjetno nekaj v podjetništvu tako kot v širši družbi. Podjetništvo je tekmovanje in podjetnik je le človek kot vsi drugi. Služenje denarja ni edini smisel in cilj podjetništva. Podjetniki bi morali večkrat razmisliti, kako ustvarjati, napredovati, izboljševati in pustiti svet boljši, kot smo ga sami prejeli od prednikov. A trdim, da bi o tem morali več razmišljati tudi drugi deli družbe. Premoženje pride na koncu, ko si uspel. Pride kot posledica. Vloga gospodarstvenikov, če gledamo le gospodarstvo, bi morala biti to, da v svojem okolju spodbujamo priložnosti, ki bi podjetje, vse zaposlene, družine in sčasoma širše okolje pripeljale do večje gospodarske neodvisnosti, ki omogoča vlaganja v razvoj, naravno dediščino, kulturo, javno zdravstvo, izobraževanje, dostojnejše življenje in še bi lahko naštevali.

Menim, da ni svobode brez ekonomske neodvisnosti in uspešnosti. In zato smo tu poleg vseh drugih članov družbe tudi podjetniki.

To tudi mene motivira. Tudi in predvsem z ekonomskega stališča želimo podjetniki izboljšati okolje, v katerem delujemo, zato želim, da je podjetje uspešno. Želim si, da se podjetniki, gospodarstveniki in ekonomisti sodijo po teh načelih. Pa čeprav obstaja tudi delež ljudi, ki postavljajo sebe in svoje lastne potrebe pred druge, družbo, naravo ... Menim, da je takšnih vedno manj in da družba vse bolj ločuje ene od drugih. Napačno bi bilo, če bi »vseglihali«.

Kaj danes potrebuje posameznik, da se poda na podjetniško pot?

Najprej potrebuje odločnost, vztrajnost in željo po tem, da gre svojo pot. Ta je praviloma težja. Željo po tekmi in zmagi. Potrebuje podporno okolje, razumevanje in spodbudo. Če si sam, je težko. Prav tako je dodatna ovira, če okolje ne podpira uspešnosti. Na začetku potrebuješ pomoč in podporo prijateljev, družine in nato sodelavcev. Najtežje je pridobiti podporo okolja in stopiti iz cone udobja.

Podjetnik na tej poti zasleduje željo po svobodnem življenju, v katerem sam ustvarja svoj način dela in življenja. V pomoč mu je, če razume, da je podjetniški uspeh dostopen sleherniku, ki ima prave vrednote.

Zaslužiti se sicer da hitro, še posebej, če pozabimo, da cilj ne posvečuje sredstev in tu pa tam koga prelisičimo; če se zasledujejo cilji, ki zadoščajo le nosilcu. Tudi neetična in nezakonita ravnanja lahko prinesejo denarno bogastvo. A to je le materialni uspeh. Ni pa to pravi uspeh, ki bi človeku prinesel zadovoljstvo in samospoštovanje. Ni namreč težko zmagati, če druge *spotikaš.* To je tek na kratke proge.

Moralnost se splača?

Absolutno. V duhu tega, da denar ni edina valuta, je človekova in tudi podjetnikova samopodoba sorazmerna izboljšanju sebe, družbe in okolja ... in nič večja.

Je pa dobro razumeti, da ni nič nemoralnega, če ustvarjaš stvari, ki jih drugi potrebujejo, želijo kupiti in si konkurenčen na trgu. Na ta način zasluženo premoženje, ki ga pripeljemo v naše okolje, v našo malo »slovensko in kamniško dolino«, je nujno za obstoj, razvoj in kakovost bivanja. Več ga bo, bolje bomo vsi živeli.

Zaslužek je le posledica razvoja, dobrih rešitev in dobrih idej in za to so zaslužni vsi sodelavci, ne le podjetnik. Le če bomo konkurenčni, ne bomo zaostajali, temveč bomo kot narod razviti, svobodni in bomo kot civilizacija preživeli. Pravzaprav je treba vzgajati zavedanje, da potrebujemo napredek, razvoj in rešitve, in se vsakodnevno truditi za odličnost. To je po moje tudi smisel našega bivanja.

Kaj je najpomembnejši del vašega uspeha? Trud?

Verjetno prava ekipa, karakter in vzgoja v okolju, v katerem sem zrasel. Takrat se nam je socializem s svojo medijsko produkcijo hlapčevstva res priskutil. Pomembno je zavedanje, da sem za svojo sedanjost in prihodnost odgovoren sam, ne okoliščine, v katerih živim, niti drugi ljudje. Svoje življenje – smer, v katero grem – želim upravljati sam in tudi prevzemam odgovornost za to. Dokler bom mogel, bom razmišljal tako.

Drugi dejavnik je to, da rad delam, kar delam. Zame delo ni garanje, temveč zadovoljstvo. Rad počnem, kar počnem, in sem vesel, ko ustvarjam. Je pa tako v vseh poklicih in tudi v športu. Tudi vrhunski športnik ne trenira z odporom, temveč z zanosom in strastjo in pričakovanjem naslednje zmage. Človeku so po mojem prepričanju dani talenti. To, da v nečem uživa, da rad dela, se razvija in je v tem tudi uspešen. In ta uspeh rodi novo strast in voljo do premagovanja novih izzivov. Tudi sreča in zadovoljstvo z lastnim življenjem sta vsaj delno odvisni od tega, ali sprejemam sebe, svoje talente in izzive sveta pozitivno ali negativno.

Sem predan delu in podjetništvu in posledično mi nikdar ni bilo treba vlagati veliko truda. Seveda pridejo obdobja, ko te življenje utrudi, te skloni, k sreči pa mi tudi tedaj naslon in podporo poda mirno in stabilno zavetje družine, zakona in prijateljev, ki me podpirajo in mi pomagajo prebroditi krizo in se znova utiriti.

Kakšni bodo največji izzivi, s katerimi se bo podjetnik soočal na začetku poti?

Prvo bo zagotovo vprašanje, kako vstopiti na trg in najti kupce. Jasno je, da o tem, ali je tvoja storitev ali stvaritev dobra, odločajo tvoji kupci, nihče drug. Kupci kupijo/plačajo ali pa ne. Zna biti kruto, ampak pravila igre uspeha so za vse enaka. Neuspeh je vir modrosti v podjetništvu. Vsakič, ko ne uspeš, se iz tega lahko kaj naučiš. Treba je vztrajno iskati potrebo ali željo pri kupcih!

Za številne bo izziv najti tudi začetna sredstva za financiranje zagona podjetja. Je pa trenutno okolje temu precej naklonjeno, tako da je to manjša ovira, kot je bila v preteklosti. Na voljo je veliko državnih podpor zagonskim podjetjem, poceni posojil, lastniškega kapitala za vstop v podjetja.

Tudi sami ste vlagatelj v mlada podjetja.

Da. Sem vlagal in še podpiram. Imel sem priložnost (posebna hvala vsem, ki so mi dali možnost sodelovanja) in možnost vlagati in biti del ekipe. Zame je to ključno in verjamem, da imam dober občutek za ljudi, kar je pri takšnem početju prednost.

Odbijajo me projekti, katerih namen je zgolj zaslužiti denar. V vsem tem iščem globlji smisel – inovacije, pozitiven vpliv na razvoj našega kraja, podjetnikov in širšega okolja. Prav iskanje pozitivnega družbenega vpliva je po mojem glavno dolgoročno gonilo tržnega kapitalizma, v katerem se ne izkoriščajo narava, ljudje, okolje nasploh. Vlagam tja, kjer najdem resno željo, prave ljudi, ki dobro sodelujejo med seboj in zasledujejo globlji smisel. In nikakor ne le financ. Podpiram ekipo, poskušam na ta način netiti pravo iskrico, da nastane ogenj, morda celo požar, potem pa se poskušam čim manj vmešavati.

Rad imam tudi otipljive projekte, za katere imam občutek, da jih razumem. Po desetletjih podjetniškega udejstvovanja laže prepoznam ekipe, ki obetajo. Takšne, ki so čez noč zmožne velikih premikov in korakov. Samostojno oziroma skupaj z drugimi podjetniki, ki smo sredstva vložili v podjetniški sklad KIKštarter pospeševalnik, sem vlagal predvsem v homogene ekipe, izogibal pa sem se egocentrikom. Po naložbi pa se

Tomaž Lah s člani Podjetniškega kluba (Arhiv zadruge KIKštarter)

aktivno v ta podjetja manj vmešavam. Zaradi lastnih izkušenj bi znal svetovati tudi napak. Z leti se nabere *prtljage,* prepričanj in izkušenj, ki so pa vsa precej specifična. Veliko poslovnih izkušenj in prepričanj je koristnih v več okoljih, veliko pa tudi ne.

Vso energijo vlagam v Nektar Naturo, druge podjetniške naložbe pa predstavljajo moje veselje do podpore mladega podjetništva in dobrega počutja ob tem. Sodelujem pri razmislekih, izzivih, iskanju rešitev, vendar z določeno mero ponižnosti, ker bi sicer inovativnim idejam, kreativnim podjetnikom to zgolj predstavljalo prepreko za doseganje drugačnih, boljših rešitev. Zdi se mi pomembno, da spodbujam drugačne pristope, se pa ob spremljanju mlajših podjetnikov veliko naučim ter tako lažje ostajam intelektualno svež. To je največji donos tovrstnih naložb.

V koliko podjetij ste vložili? Jih lahko navedete nekaj?

Vložil sem v več podjetij. Najprej preko Nektar Nature razvijamo mrežo lastnih hčerinskih podjetij, kot so razvoj in proizvodnja različne tehnološke opreme, prodajnih podjetij po svetu in v Sloveniji, poleg tega smo vložili v podjetje, ki se ukvarja s turizmom in hotelirstvom v regiji, ki postaja ena ključnih turističnih agencij v regiji in vlaga v hotelske zmogljivosti. Večino teh vlaganj izvajamo zunaj Slovenije. Vložili smo tudi v KIKštarter pospeševalnik, ki smo ga ustanovili z drugimi podjetji in podjetniki v Kamniku in kjer smo podpirali in še uspešno podpiramo podjetnike in poskušamo spodbujati čim uspešnejše naložbe.

V KIKštarterju, ki je deloval pod vodstvom in mentorstvom Matjaža Juga, smo podprli veliko idej, veliko ekip, nekaterim le pomagali ali jih spodbudili k začetku, spet druge tudi finančno podprli in izvedli že tudi odprodaje. Pozitivno sem bil presenečen nad opažanjem, kako veliko družbene odgovornosti in energije, volje ter pripravljenosti za pomoč smo v tem projektu zaznali pri kamniških podjetnikih in direktorjih. Po tej izkušnji lahko trdim, da Kamnik premore mnogo zelo družbeno občutljivih podjetnikov in podjetij, ki z veseljem spodbujajo nova podjetja pri prvih korakih in jim pomagajo.

Donos na kapital ni merilo pri teh naložbah. Glavno merilo je opolnomočenje posameznikov, ki potrebujejo podporno okolje, da razvijejo vse potrebne potenciale, ki jih potrebujejo za pot v samostojnost. Okolje, ki bo temeljilo na teh vrednotah, kjer so podjetnik začetnik, njegova ekipa in projekt deležni usmerjanja v poslovanje z upoštevanjem primernih vrednot, je za nas pomembno zato, da se v Sloveniji razvijajo podjetja, ki čutijo odgovornost do okolja in družbe. Takšen zgled želimo dajati kamniški podjetniki, zbrani v KIKštarterju. Na srečo to zelo podpira tudi župan Matej Slapar s svojo ekipo. Vložil sem v več podjetij, ki se odlično razvijajo, imajo strast do ustvarjalnosti, razvoja, tekmovanja v svetu in so mednarodno konkurenčna in uspešna. Namesto podjetij bi raje naštel osebe, ki so

jih ustvarili in jih vodijo na vrhunski način. Osebe iz kamniškega okolja, s katerimi je lepo sodelovati, ki so mi vrednostno blizu in velik navdih, zgled so: Matjaž Jug, Maj Hrovat, Luka Sinček, Tilen Travnik, Neža Mlakar, Karmen Meze, Anja Bordon, Sandi Muheljič ...

KIKštarter ne bi bil, kar je, brez ključnih podpornikov podjetništva s strani občine, vseh podjetnikov in donatorjev v KIKštarter in zadrugo KIKštarter, kot so poleg že naštetih še župan Matej Slapar, Andrej Lap, Aleš Juhant in drugi donatorji, ki so praktično vsi člani Podjetniškega kluba Kamnik.

Pogovoriva se še malo o vodenju srednje velikih podjetij, kot je Nektar Natura. Prisotni ste na številnih trgih, a sedež imate v Kamniku. Kako prijazno je kamniško okolje do takšnih družb?

Z drugimi lastniki smo že na začetku imeli visoke cilje. Želeli smo namreč ustvariti mednarodno podjetje. Dokazujemo, da je to možno. Je pa treba obvladovati hitro rast, izkoriščati priložnosti, ki se ponujajo, in se podati na trge, se prilagajati, neprestano inovirati in iskati primerne rešitve. Za razvoj Nektar Nature je bila ključna zavzetost in odločenost najprej lastnikov, da smo 15 let ves dobiček reinvestirali v novo rast, novo znanje in zaposlene, skratka nazaj v podjetje. Zato lahko omogočamo stabilno okolje vsem sodelavcem, ki so ključni temelj našega uspeha. Koordinacija, smer, vizija in seveda doseganje potrebnih poslovnih rezultatov za nadaljnji razvoj pa so odgovornost vodstva, v našem primeru tudi lastnikov.

Bližji pogled na Nektar Naturo razkrije vrhunske sodelavce, katerih skupni cilj je zmagovati na trgu, nenehno izboljševati izdelke in rešitve, biti izjemno odziven in navdušen nad vsako zmago, nad vsakim pridobljenim poslom ter usmerjen v potrebe kupca, sodelavca. To podjetju omogoča vrhunsko obravnavo strank, odlične proizvode in rešitve. To je tudi edini recept za rast v hitro spreminjajočem se svetu.

Ena od prednosti je razumevanje različnosti potreb naših kupcev in temu prilagojen spekter storitev in proizvodov, ki jih razvijamo in proizvajamo sami. Naša celostna ponudba temelji na treh ključnih stebrih: sokovi, tehnika točilnih naprav in poprodaja ter tehnična strokovna podpora kupcem povsod v svetu. Usklajevanje vseh treh ključnih dejavnikov v eno kompleksno rešitev je strokovno zahtevna in poleg jasne strategije in vizije potrebuje izrazito odzivno podporno okolje vrhunskih strokovnjakov na vseh področjih. Temu rečemo »poslovni model podjetja«.

Veliko dobavljate hotelskim verigam, panogi, ki je bila v pandemiji precej prizadeta. Kako ste to občutili sami?

Pandemija nam je čez noč zaprla celotne trge. Za Nektar Naturo so bili to zagotovo največji izzivi, s katerimi smo se do sedaj soočili. Čez noč je približno 90 odstotkov kupcev prenehalo obratovati, sami pa smo imeli polna skladišča zalog, saj smo se pripravljali na začetek najboljšega leta v zgodovini podjetja. V trenutkih nepredstavljivih sprememb se vsak nasloni na svoje najgloblje vrednote. Pri tem smo se osredotočili na dva koraka. Prvič: poskrbeti, da zaposleni ohranijo varno delovno mesto, in drugič: da bi bile okoliščine – menili smo, da pandemija ne bo trajala več kot leto dni – za vse zaposlene čim manj tvegane. Zaposleni so nas za to nagradili z zvestobo, odrekanjem in dobro podporo. Podoben odnos smo imeli do zunanjih poslovnih partnerjev. Odločili smo se, da ne bomo prenašali tveganj ne na dobavitelje ne na podizvajalce. Plačali smo vse račune in jih prosili za razumevanje glede prihodnjih motenj v dobavi.

Za podjetje, ki je odvisno od turizma, ta pa je v prvih mesecih pandemije presahnil, je bila situacija slaba, obeti skromni. Marsikdo bi podjetje preprosto zaprl. Na srečo je tedanja vlada pomagala precej bolje in bolj, kot smo pričakovali. Iz krize smo sicer prišli bolj zadolženi, a ohranili smo število delovnih mest, zaposlene, dobavitelje in kupce.

Ko smo si vsi skupaj jeseni 2021 oddahnili od pandemije, smo dočakali nov, že malo pozabljen izziv: inflacijo. S tem monstrumskim monetarnim pojavom ste se v prvih letih vašega podjetniškega udejstvovanje zagotovo pobližje spoznali. Je bila to za vas prednost? Na kaj je treba še posebej paziti pri vodenju podjetja v času povišane inflacije?

Res je, spet je prišla, vendar za nas to ni bila zelo velika težava. Imamo še spomin na čase socializma in na neprimerno višjo inflacijo. Prišla je kot posledica *zastonj denarja,* s čimer so centralne banke hotele doseči dva cilja: prvi je bil preprečevanje krize zaradi pandemije in drugi upad števila zaposlenih in proticiklično vedenje držav, ki bi zagotovo padle v ekonomsko nazadovanje. Vemo, da še nikdar v novejši zgodovini ni bilo toliko monetarnega sproščanja. Posledično je bil denar za podjetja in prebivalstvo skoraj zastonj in so vsi videli priložnost v bolj tveganih naložbah. Inflacija počasi, ampak zagotovo prinaša zbistritev in beg iz nedonosnih naložb. Menim, da se bo to dogajalo postopoma, a zanesljivo. Kupna moč zelo upada, prebivalstvo vedno bolj varčuje, krediti se dražijo in cene se višajo.

Skrbelo pa me bo, če se bo nadaljeval proces deglobalizacije, kar bi posledično pomenilo zaprtje lokalnih ekonomij, oteževanje dostopa in podražitev surovin, samozaščitne ukrepe in oteženo poslovanje. Menim, da je to, da se dobavitelji in kupci s tujih trgov zaščitijo, daleč največje tveganje za ekonomsko uspešnost Slovenije in Evrope.

Inflacija kot taka pomeni nekakšen skriti davek, ker sta naša plača in premoženje vedno manj vredni. Če je kupna moč slaba, potem tudi cena premoženja pada. Menim, da se bo inflacija umirila in da ne bo več samoumevno, da bodo osnovne potrebščine enako dosegljive, kot so bile pred pandemijo. Če bodo dostopne, pa ne bodo več tako poceni.

V obdobju inflacije je še pomembneje, da denar plemenitimo. Podjetnikom je to vsekakor glavna naloga, prebivalstvo pa bi mogoče lahko vlagalo v lastništvo in delnice velikih slovenskih podjetij. Najslabše je, če imamo sredstva in z njimi ne gospodarimo ali jih zanemarjamo. Na tak način v eni generaciji (največ 25 letih) iz standarda srednjega razreda družina lahko zdrsne v revščino.

Kako podjetniki vidite lastno podjetje? Kot lastniki ste ob vsakoletnem dobičku postavljeni pred dilemo: ali dobiček reinvestirati in vložiti v nove prostore, naprave, raziskave, iskanje kadra … ali na drugi strani izplačati dobiček in zasledovati kakšen osebni cilj oziroma cilj svojih bližnjih.

Menimo, da sta stabilnost poslovanja in zagotavljanje virov kapitala ključni za razvoj podjetja in da je to odgovornost lastnikov in vodstva do sebe, zaposlenih in vseh deležnikov. Menim, da podobno ravna večina uspešnih podjetnikov v Sloveniji in v Evropi. Razlika med Slovenijo in Evropo je v tem, da smo tukaj zaradi socializma in geopolitike verjetno za več desetletij v zaostanku in potrebujemo še nekaj generacij izrazito propodjetniško vodenih politik, da se podjetja mednarodno zasidrajo in utrdijo. Le tako bomo namreč lahko Slovenci ohranjali gospodarsko neodvisnost in posledično tudi svojo identiteto in ne nazadnje svobodo, ki jo omogoča lastna država. Zato si želimo tudi za podjetnike dobre države in v tržno demokracijo usmerjenih politik.

Osebni cilji – v mojem primeru spodbujanja in sodelovanja z novimi, inovativnimi, mladimi podjetji in podjetniki – pa seveda ostajajo in jasno je, da vsakdo od nas želi tudi nagrado za delo. Menim pa, da smo slovenski podjetniki – če se primerjamo z evropskimi – izrazito skromni. Malo zato, ker nas različne vlade vsake toliko časa ošibijo, malo zaradi kratke zgodovine tržnega kapitalizma in tudi zato, ker nas je veliko šele prva ali druga generacija.

Kako gledate na finančni dolg? Pred finančno krizo leta 2008 je bilo opaziti precej dovzetnosti slovenskih podjetij za zadolževanje. Danes je dolga v gospodarstvu malo, verjetno najmanj v zgodovini. Kaj se dogaja?

Gojil sem prepričanje, da je v začetnih fazah rasti podjetja dobro biti zadolžen le toliko, da obstoj podjetja ni ogrožen. Sedaj menim, da tveganje ni le stvar zadolženosti, temveč primernih virov. Teh virov tveganega kapitala je vedno več.

Prevelika zadolženost je izziv, na katerega je treba redno opozarjati. Banke in posojilodajalci namreč nosijo odgovornost do varčevalcev in zato ne želijo tvegati preveč, kar je tudi prav, ker zavoljo netveganosti zahtevajo nižje donose.

V določenem obdobju se podjetje znajde v situaciji, kjer je uravnotežena zadolženost dobra, saj na ta način podjetje hitreje raste in se razvija. Brez tega bi raslo bistveno počasneje in bi ga lahko konkurenca z več dostopa do virov prehitela ali celo izključila iz igre. Prava razmerja lastniškega kapitala in posojil so v takih primerih dobra za hitrejši razvoj in širitev podjetja.

Slovenija se je v pretekli bančni krizi veliko naučila. Tako država, bančni sistem kot tudi politiki. Vsakdo, ki se je želel, se je iz tega lahko mnogo naučil. V krizi zaradi covida-19 je država primerneje podprla gospodarstvo in je premogla dovolj modrosti in razumevanja, da je podprla gospodarstvo, trg dela, konkurenčnost in hkrati posredno javne finance in socialno državo. Podjetnike je razveselilo, da se izvajalci politik zavedajo, da se ustvari prazen prostor, ko slovensko podjetje ne more več proizvajati in ga hitro zapolnijo podjetja iz držav, ki imajo v domačem okolju boljšo podporo. Menim, da so bili ukrepi v finančni krizi 2008 v mnogočem napačno izpeljani, pa čeprav idejno dobro zamišljeni.

Veliko podjetij je bankrotiralo, temu je sledilo, da so podjetja s trgom in potencialom za dobičkonosnost kupili tujci, drugo pa je kot še dodatno breme ostalo davkoplačevalcem, torej vsem Slovencem.

Prav ste ugotovili, da zadolženost podjetij od finančne krize naprej upada. Več razlogov sem že omenil.

Če je razlog, da se podjetja razdolžujejo, iskati v nezaupanju v politike ali v strahu, da jih v svetovnih krizah država ne bo primerno podprla, pa je to lahko znanilec večjega gospodarskega upada. Namreč: če je poslovno okolje varno in se na ravni politike ustvarja zaupanje, potem se podjetja raje zadolžijo. Kot sem že omenil, pa primerna zadolžitev vodi v vlaganje v razvoj, modernizacijo, konkurenčnost, posledica tega pa je hitrejša rast, ustvarjanje večje dodane vrednosti. Ker takšna podjetja iščejo več vrhunskih sodelavcev, ima to ne nazadnje pozitiven vpliv na lokalno okolje. Politikom bi moral biti cilj ustvarjati stabilno, zaupanja polno okolje, kjer se politike ne obračajo po vsakih volitvah. Če se bomo prebivalci zavedali, da bomo bogatejši in boljši, samo če bomo imeli veliko podjetij, ki bodo imela razvojne centre in sedež v Sloveniji, ne pa da nas počasi konkurenca premaguje in kupuje naša podjetja. Slednje pomeni, da imamo v Sloveniji podporne službe, kar so praviloma slabo plačana delovna mesta.

Kako razmišljate, ko ste pred ključnimi in težkimi poslovnimi odločitvami? Po zahodni teoriji poslovnih financ morajo vodilni vselej najprej zasledovati cilj lastnika. Morda se sliši kruto, a teorija pravi, da če bo vodstvo gledalo na interese lastnika, bo hkrati pazilo tudi na to, da bodo zaposleni zadovoljni, kupci za primerno ceno deležni izdelkov in storitev primerne kvalitete, na dolgi rok pa bodo morali paziti tudi na okoljske dejavnike, saj se zavedajo, da bodo le tako v družbi sprejeti. Kako je v praksi?

Meni se to ne sliši kot nekaj krutega. Če tekmuješ, se pač potrudiš. Brez nič namreč ni nič, pa če politiki še tako obljubljajo drugače.

Poznamo rek: »Nihče ti ne more toliko dati, kot ti jaz lahko obljubim.«

Netrajnostno izkoriščanje virov je vsekakor neprimerno, kratkoročno in slabo početje, ki ne vodi do dobrih dolgoročnih rezultatov.

Umerjena, sodobna in uravnotežena družba sestoji iz različnih deležnikov. Imamo podjetja, ki zato, da ustvarjajo, zagotovo nekaj preoblikujejo, transformirajo … in s tem nepovratno vplivajo na naravo in družbo. Človek je vedno spreminjal, brez tega bi še vedno živeli v votlinah. Pomembno je, da to dela vse bolj trajnostno in s pogledom na zanamce, da upošteva zakone in sodeluje z drugim deležniki, tudi zakonodajalci.

Se mi pa zdi pomembno, da tvorci politik pri tem čim bolj strokovno uvajajo dobre prakse iz tujine, kar na koncu vodi k boljšemu standardu in blaginji. Slovenci smo znani po tem, da nikomur ne zaupamo, zato je mogoče preveč prepovedi in onemogočanja na različnih ravneh.

Trik se skriva v razumnem kompromisu, ki ga onemogoča preveč zadržana zakonodaja ali nerazumevanje širše slike osebe na eni strani in neodgovoren lastnik na drugi strani.

Prvi ekstrem onemogoči in prepove, drugi pa ima prevelika pričakovanja. Če sta obe strani razumni in stremita h kompromisu, ki omogoči smiselne rešitve v skladu s postopnimi izboljšavami, lahko država naredi velik korak naprej.

V Kamniku lahko opazimo rezultate te nekonstruktivnosti in nerazumevanja med različnimi deležniki. Vidimo veliko propadajočih stavb, ker so pogoji obnove ekonomsko nerazumni, na drugi strani pa spremljamo ustvarjanje škode za okolje, ker si lastniki in uporabniki lastijo preveč pravic; srečamo tudi veliko objektov, za katere si strani nista niti na jasnem, ali so v skladu z dovoljenim ali ne.

Veliko tega se dogaja prav zaradi tega, ker ima vsaka stran raje svoj prav kot pa smiseln in trajnosten razvoj. Zame razvoj na prvo mesto postavi človeka in njegovo dobrobit na način, ki ohranja in izboljšuje družbo ter naravo.

Kaj je za vas prvo? Družina ali podjetje?

Seveda družina. Toda če bi meril čas, ki ga preživim v podjetju ali z družino, bi ta samorefleksija znala pustiti tudi drugo sliko. Karkoli delam, pa je nespremenljivo povezano z družino in bo posredno vplivalo na družino. Sam si želim, da čim bolj pozitivno. Trudim se, da vrednote, ki jih gojim, in zaradi katerih sem motiviran veliko delati, prenesem na otroke.

Kako gledate na premoženjsko neenakost v Sloveniji?

Težko sodim o tem. Premoženje je v različnih oblikah. Poznamo ljudi z veliko premoženja, ki so v bistvu revni, saj od življenja imajo ničesar. In seveda velja tudi obratno. Se mi pa zdi, da ima v Sloveniji vsak možnost ustvariti premoženje. To je odvisno od tega, koliko je pripravljen tvegati. Nekateri za to sicer potrebujejo več časa kot drugi, pa vendar. Mednarodne raziskave sporočajo, da je razkorak v zaslužkih v Sloveniji eden najnižjih na svetu. To je dobro, pa vendar družba, kjer je večji del prebivalstva premožen, lahko bolje skrbi za blaginjo vseh. Razlike v tem delu sveta so precej nižje kot drugod, česar sem vesel in se tudi sam trudim za to. Če ne bomo gojili pozitivnih vrednot podjetništva in premoženja, tvegamo, da bomo sicer vsi enaki in vsi revni, kar se preveč rado zgodi, ko se začnemo pomikati proti populizmu in stran od konkurenčnega, tržnega in demokratičnega sistema.

So pravila igre v Sloveniji enaka za vse?

Čeprav nam gre dobro, smo tudi uspešni podjetniki za nemške ali evropske razmere precej revni. Moje premoženje predstavlja podjetje. In ko gledam nazaj, lahko trdim, da bi ob takšnem prizadevanju in delu vsakdo v Sloveniji lahko bil premožen. Sem precej povprečno talentiran, nisem podedoval družinskega podjetja, ampak sem nekaj ustvaril in tudi plačal ceno za to. Želim si družbe, kjer bomo vsi deležniki ustvarjali pogoje in priložnosti, da bomo vsi premožnejši in da bomo živeli v državi z najboljšim šolstvom, najboljšim zdravstvom, kar je po mojem mnenju s trenutnim sistemom lastništva nedosegljivo. Dokler bodo politiki bdeli nad tako velikim delom državnega lastništva in ne bodo dovoljevali zasebne pobude v šolstvu, zdravstvu in podobno, se storitve državljanom ne bodo izboljšale, kvečjemu slabšale.

Se vam zdi, da so davčni okviri v Sloveniji pravično zastavljeni?

Gledano primerjalno s konkurenčnimi davčnimi in gospodarskimi okolji se mi zdi obdavčitev dobičkov primerna, delo pa je preveč obdavčeno. Obdavčitev dela in plač ni primerljiva – smo slabši, torej bolj obdavčeni. Predvsem imam tu v mislih obdavčitev osebnih prihodkov, pri kateri se je težko znebiti občutka, da gre za kaznovalno politiko izobražene strukture, ki ima zato več razlogov za skok čez mejo. Država plačam jemlje preveč, hkrati pa je način ugotavljanja davčne osnove izrazito preveč birokratski. Obračuni potnih nalogov, bonitete za avtomobile, minimalna darila in podobno so smešne stvari, namenjene le številu zaposlenih uradnikov. Davkoplačevalec dobi občutek, da država razume svojo vlogo kot čuvaj, ki misli, da ga hočejo vsi pretentati, in gre zato z vsemi davčnimi predpisi predaleč, kar je slabo in napačno. Težava je pogosto v nesmiselnem trošenju pobranih davkov in storitvah, ki jih državljani za to dobimo. Menim, da je ravno ta razkorak med tem, kar davkoplačevalci damo, in tistim, kar dobimo, razlog za odpor do davkov, kar lahko zaznamo tako v medijih kot na forumih in socialnih omrežjih.

Politika žal ne razume, da tudi Slovenija tekmuje s konkurenčnimi državami za bolje plačane službe. S trenutnim obdavčenjem plač se borimo, da vse razvojne in uspešne družbe delujejo v drugih državah, vsa podjetja, ki bodo plačevala minimalca, pa so najbolj dobrodošla v Sloveniji. Zame popolnoma narobe svet. Ob tem se večkrat vprašam, kakšno ideologijo zasledujejo naši politiki, ki tako vztrajajo v teh okvirih. To je smer, ki producira več revnih, več lažje vodljivih ter od socialnih pomoči odvisnih državljanov.

Pa država skrbno ravna s temi sredstvi?

Država je vedno bila in vedno bo slab gospodar. Pa ne zato, ker ljudje iz javnega sektorja ne želijo dobro gospodariti. Enostavno ne morejo, ker je preveč predpisov, ki temeljijo na nadzoru in nezaupanju. Edino, kar pošten, etičen in razumen voditelj in politik lahko naredi, je, da se umakne in sam omeji svoj vpliv.

Vloga države je skrbeti za uravnoteženost družbe in ustvarjanje enakopravnih okoliščin za razvoj za državljane. Narobe je, če ima monopol nad čemer koli. Če je država lastnik, prihaja do tveganja za pristranskost, kar izkrivlja tržno gospodarstvo in njegove principe, ki zagotavljajo konkurenčnost. Če tega ni, je to vedno dražje za davkoplačevalce.

Ob vsem tem ne moremo biti presenečeni, da zdravnik, medicinska sestra v bolnišnici ali natakar v državnem hotelu nekaj kilometrov severneje prejme neprimerno boljše plačilo. Ta razlika se bo le še povečevala, če ne začnemo delati drugače.

Najbolj talentirane in prizadevne naš javni šolski sistem brezplačno izobrazi za zdravnike, v naših zdravstvenih domovih jih primanjkuje, nekateri pa se odločijo za odhod za kruhom v tujino. Se vam zdi to primerno?

Ne, to je skrajno nespametno. Tovrstne anomalije v šolstvu bi bilo treba odpraviti. Nismo za to, da plačujemo davke za izobraževanje posameznikov, ki bodo šli ustvarjat dodano vrednost drugam. Morali bi uvesti vavčerski sistem, torej plačljivo izobraževanje, ki omogoča izobrazbo samo v primeru, če potem dvojno dobo let deluješ v Sloveniji. Imamo sistem, kakršnega imajo vse nerazvite države. Razviti sistem je dovolil zasebno konkurenco v šolstvu, zdravstvu ... Zato imajo vsi državljani boljšo storitev in so bolje izobraženi. S tem ne mislim na doseganje stopnje izobrazbe. Vidimo lahko primere uvrstitve naših univerz ali bolnišnic na evropskih ali svetovnih lestvicah uspešnosti.

Kako gledate na obstoječi družbenoekonomski sistem? Je dober? Si lahko zamislite boljšega?

Vsak sistem je lahko dober in je lahko še boljši. Menim, da boljšega sistema, kot je demokratično tržno gospodarstvo, ni, ker temelji na konkurenčnosti, preseganju in ustvarjalnosti. Menim, da so za delovanje takšnega sistema potrebne določene intervencije s strani države – za zaščito šibkejših, onemoglih ... Predvsem v segmentih, ki se tičejo sociale, zdravstva in izobraževanja. A tudi ta področja bi po mojem lahko bila boljša, če bi se dovolilo več konkurenčnosti. Napačna je smer, da Slovenci zaradi svoje zgodovinske nagnjenosti k neizstopanju ustvarjamo nekakšen kokon, v katerem gredo stvari še na slabše. Moramo se odpreti in šolstvo ter zdravstvo ne smeta biti izjemi.

Imate hčerinska podjetja v številnih evropskih državah. Če primerjate odnos do dela drugod, kaj lahko poveste o slovenski delovni vnemi? Je res takšna, kot velja pregovorno?

Smo delavni. Vendar gre za negovanje pozitivnega mita. Ne da ne bi bili pridni, a so v večini držav enako pridni.

Kljub vsemu pa dolgoročni obstoj podjetju ali posamezniku prinesejo odlična organizacija in zavzeti, motivirani ljudje. Nekaj mora biti nad povprečjem, da uspeš, in to je lahko le plod človeške ustvarjalnosti.

Podjetnost je sprožilec tistega dodatnega zagona, ki je potreben za izjemne rezultate.

Kako podjetju prijazno je kamniško okolje?

Okolje je vrhunsko. Prav tako prebivalci, ki so izobraženi, lokalno čuteči in razvojno usmerjeni. Prav ti so ključ do razvoja v prihodnosti. Zgodovinsko gledano je bil Kamnik pomemben tako z ekonomskega, vojaškega kot političnega zornega kota. Prav ta naprednost je verjetno prispevala k temu, da je bil industrijsko zelo razvit že pred vojnami. Prav tako je bil Kamnik industrijsko razvit v socializmu, vendar na napačnih konkurenčnih osnovah, kar je pripeljalo do velikega upada ekonomske aktivnosti in razvitosti po osamosvojitvi. Še vedno se čuti senca tega v Kamniku, ki si še ni v celoti opomogel. Odnos do razvoja, ustvarjanja možnosti in sproščanja potencialov je še vedno slab. Težko se je znebiti občutka, da je Kamnik gospodarsko, infrastrukturno in razvojno ujet in v nekakšnem krču. Projekti, ki obetajo, nimajo hitre podpore. Prav tako se odlaša s spremembami, brez katerih pa ni razvoja. Dokler bo tako, bodo Kamničani obsojeni na nižji standard, kot si ga zaslužijo, oziroma številni prisiljeni iskati izzive zunaj meja občine. Podjetju Nektar Natura državna administracija vsaj desetletje in pol ovira razvoj in širitev podjetja.

Podobno se dogaja v turizmu na Kamniškem. Nekdaj tako razvit, danes pa v krču. V bistvu je Kamnik tako čudovit in raznolik, da bi lahko živel od turizma, ampak volje za sprostitev pogojev in odstranitev ovir na državni ravni ni čutiti. Vedno več je omejitev različnih zavodov in interesnih področij, ki sledijo ozkim ciljem. Tu je potrebna podpora vseh strokovnjakov, ne le župana in ožjega vodstva občine. Čeprav je zadnja leta občina storila kar nekaj pogumnih korakov v smeri odpravljanja ovir, jih je še vedno več kot v primerljivih občinah.

Ni pa dovolj, da je samo občina proaktivna in naklonjena razvoju. Spreminjanje občinskega prostorskega načrta, ki je sicer v pristojnosti občine, je odvisno od veliko subjektov na ministrstvih.

V katerih gospodarskih panogah vidite največji potencial v kamniški občini?

Izkušnje me učijo, da ni pametno napovedovati panog, ki bodo zmagovalke prihodnosti. Pred 20 leti sem mislil, da bomo proizvajali sokove, a se je to kasneje izkazalo le za osnovo za precej bolj raznolik poslovni model. Iz vsakega uspeha lahko vzklije prebojna ideja. Za podjetja v Kamniku se mi zdi najbolje, da razmišljajo v smeri izkoriščanja geostrateške lege. Čudovita kulisa gora omogoča turizem, vzdržen, zdrav turizem. Zdravje, mir, narava je namreč luksuz prihodnosti.

Za Kamnik se mi zdi zelo dobro, da se spodbuja podjetništvo, predvsem tiste panoge, ki prinašajo največje multiplikativne učinke. Turizem nedvomno je takšna panoga. Enako velja za panoge, ki temeljijo na znanju in podjetnosti in razvijajo izdelke ali storitve z najvišjo dodano vrednostjo. Spodbujal sem žal neuspešen projekt, da bi država v Kamniku ustvarila kompetenčni center za prehransko industrijo. Sicer pa je tako, da planskega gospodarstva na srečo ni več in sem trdno prepričan, da če bo možnost ustvarjati v Kamniku, se bo gospodarstvo razcvetelo samo po sebi. Potrebuje le razmere, za katere poskrbi razumna občinska uprava.

Koliko je zanimanja za podjetništvo danes?

Res je, da ekonomska kriza velikokrat rojeva več podjetnikov. Predvsem zaradi nujnosti. Zagotovo je po krizah podjetnikov več. Je pa velik dosežek za Kamnik in Slovenijo, da je kljub razmeroma stabilni situaciji čutiti željo po samostojnem ustvarjanju, doseganju boljšega življenja, seganju po zvezdah. To zdravo tekmovalnost imamo Slovenci nekako v krvi, kar se dobro vidi na področju športa in podjetništva.

Kljub obilni ponudbi na strani podjetij je veliko podjetnikov, ki si upajo na svoje, tudi zato, ker podjetnik na delovnem mestu navadno trpi. Sam sem v mladih letih vselej lahko dobil zaposlitev, a je nisem iskal. In

tudi danes je zagotovo veliko podjetne populacije, ki pa se – vsaj v večjem številu – ne prebudi. Deloma tudi zato, ker je ob birokratskih ovirah svojo idejo včasih težko umestiti na trg in jo hitro razvijati. Se mi pa zdi, da se v Kamniku občinska oblast tega zaveda in je tudi zato tako aktivno vključena v uspešen kamniški podjetniški pospeševalnik.

Ste oče petih otrok. Ali vključujete otroke v podjetje? Si želite, da bi nadaljevali vodenje vašega podjetja?

Le kolikor si želijo. Podjetje potrebuje vodje in lastnike, ki so aktivno in z vsem srcem usmerjeni v razvoj podjetja in vse bolj globalno tekmovanje. Vsak ustanovitelj si seveda želi, da bi se naslednji rodovi našli v viziji in ideji ustanovitelja, jo preoblikovali in dograjevali podjetje naprej, vseeno pa je moj glavni interes, da se preizkusijo na svoj način, kjer sami želijo ali v čemer uživajo. Moj cilj je, da jim omogočim, da vidijo podjetje, podjetništvo s pravega zornega kota, da vidijo prednosti svobode, odločanja, ustvarjanja, potem pa naj se sami odločijo, v kaj želijo usmeriti svojo energijo.

Zadovoljen bom, če bodo želeli postati podjetniki, tudi če to ne bo na istem področju. Cena ustvarjanja lastnega podjetja je precej visoka. Verjamem v svobodno izbiro, se pa pri vzgoji otrok trudim, da so marljivi, da se zavedajo celosti življenja, ne samo kariernega dela, in se trudim, da razumejo in vidijo lepoto življenja tudi preko podjetja.

Se po vaših opažanjih pogosto zgodi, da ustanovitelj postane v času razvoja in rasti podjetja neprimeren za njegovo vodenje? Se sami kdaj vprašate, ali ste optimalna oseba za vodenje svojega podjetja?

Zagotovo. Večkrat, kot bi si mislili. Vodenje podjetja je skrb za to, da celotna ekipa odločevalcev stremi k istim ciljem, da čuti potrebo po razvoju in so tekmovalni. Dokler vodstvu uspe dosegati to, je primerno. Je pa Nektar Natura zelo mlado podjetje z zelo podjetniško naravnano, tekmovalno kulturo. S časom in z nadaljnjo rastjo bo potrebovalo tudi spremembe pri vodenju, strukturi in verjamem, da se mu bo uspelo prilagoditi tudi razmeram v prihodnosti.

Kako dojemate srečo?

Sreča je po moje stvar percepcije, zaupanja v prihodnost, vere, da lahko živiš v okolju, ki te ne ogroža in kjer lahko razvijaš svoje talente.

Veliko je pregovorov, ki pravijo, da se moramo za srečo truditi in da ne pade z neba. Mislim, da smo z večine zornih kotov generacija, ki bi morala vriskati od sreče. Tako na socialnem, ekonomskem, zdravstvenem kot tudi na drugih področjih. Bolje v zgodovini ni šlo še nobeni generaciji. Če bomo modri in se izogibali katastrofam, bo samo še bolje.

Nikakor pa sreče ni v obupu, tarnanju, da nam ni dobro, da je bilo včasih bolje, da bo našim otrokom slabše, kot je bilo nam ... To so negativne in neodgovorne floskule, ki jih pripisujem predvsem ljudem, ki sami ne premorejo kančka volje za spremembe in prevzem odgovornosti za svoje življenje. Ljudem, ki krivijo okoliščine za svoje nezadovoljstvo.

Je podjetništvo bližnjica do sreče?

Ja in ne. Sam sem srečen, ker sem lahko ustvarjalen, svoboden, lahko začenjam nove projekte, in zato, ker se počutim neodvisnega in svobodnega.

Ni pa bližnjica do zaslužka, lažjega življenja, manj skrbi – to pa ni.

Bi sami podjetje kdaj prodali? Ste o tem razmišljali?

Nektar Natura je partnersko podjetje, vsi pa ga doživljamo kot družinsko vrednoto, družinsko zlatnino. Morda bomo o prodaji razmišljali ob prenosu na drugo generacijo, ob kaki priložnosti, ki bi omogočila še boljši razvoj. Mislimo pa si, da je to vprašanje odmaknjeno vsaj za še eno desetletje.

Danes smo organizirani kot mednarodno podjetje, ki se širi, je uspešno in večkrat zelo hektično, a se v tem znajde in dobro funkcionira ne glede na to, kdo je lastnik. Se pa sam zavedam, da je veliko ljudi, ki bi podjetje lahko vodili. Glavna prednost podjetja je zavzeta, motivirana ekipa z znanjem, ne pa posamezniki, zato v prihodnost podjetja gledam z optimizmom.

Marjeta Humar[1]
Žale 4a, Kamnik
marjeta.humar@guest.arnes.si

Igor Jurič, novinar, dopisnik RTV Slovenija v Bruslju

RTV Slovenija ima pri nas najobsežnejšo mrežo dopisnikov po svetu, deset, in med njimi je od 1. januarja 2019 tudi naš kamniški someščan Igor Jurič. V pogovoru Igor Jurič razkriva podrobnosti o delu dopisnika in tudi o zasebnem življenju, o življenju v t. i. bruseljskem mehurčku in oblikovanju evropskih političnih odločitev. Močan pečat sta pustila zaprtje javnega življenja v času pandemije covida-19 in predsedovanje Slovenije Svetu Evropske unije.
Ključne besede: dopisnik, RTV Slovenija, Evropska unija, NATO, tek

RTV Slovenia has the most extensive network of correspondents in the world per capita, which is ten, and as of 1 January 2019, our fellow Kamnik resident, Igor Jurič, has joined their ranks. In this interview, Mr Jurič reveals details about what the job of a correspondent looks like. He also discloses a few aspects of his private life in the so-called »Brussels bubble« and how European political decisions are formed. The closure of public life during the covid-19 pandemic and Slovenia's presidency of the Council of the European Union had left a significant mark on him, he says.
Keywords: correspondent, RTV Slovenia, European Union, NATO, running

RTV Slovenija ima najobsežnejšo mrežo dopisnikov po svetu, in sicer v nekaterih sosedah Slovenije in več najpomembnejših državah. Med desetimi dopisniki je od 1. januarja 2019 tudi naš kamniški someščan Igor Jurič. Skupaj s kolegico Mojco Širok poročata iz Bruslja, ki je sedež najpomembnejših evropskih institucij ter zveze NATO. V pogovoru Igor Jurič razkriva podrobnosti o delu dopisnika in tudi zasebnem življenju, ki ga zapolnjuje tudi tek. Močan pečat sta pustila tako zaprtje javnega življenja v času pandemije covida-19 kot tudi predsedovanje Slovenije Svetu Evropske unije. Jurič odkrito spregovori o ločitvi od družine in prijateljev, kar je posledica selitve v Bruselj, o življenju v t. i. bruseljskem mehurčku in oblikovanju evropskih političnih odločitev. Seveda se ne izogne niti opisu življenja v državi, ki jo mnogi poznajo predvsem kot državo piva, pomfrija in čokolade. Spregovori pa tudi o razlikah med dopisnikovanjem danes in v Berlinu pred več kot 20 leti. Pa tudi o tem, kako je kot geograf in nemcist »zašel« med novinarje.

Zakaj si izbral za svoje dopisniško mesto prav Bruselj?

Kot se pogosto primeri – korak je bil povsem nepričakovan. Že res, da sem potem, ko sta sinova postala polnoletna in začela študirati, spet obudil staro željo po dopisništvu, ampak moj pogled ni bil usmerjen proti Bruslju. Bolj sem razmišljal o »stari ljubezni«, Berlinu, vendar je bila takrat tam še dopisnica Polona Fijavž, ki je imela pred sabo še kar nekaj let mandata. Potem pa so se dogodki nenadoma zgostili in v službi sem postajal vse bolj nezadovoljen. Imel sem namreč občutek, da se pogrezam v živo blato nekoristnosti in služba mi ni več prinašala zadovoljstva. Potem pa se je zgodilo – moja »cimra« Mojca Širok, ki je dnevno spremljala moje nezadovoljstvo, me je vprašala: »Pa zakaj se ne prijaviš za Bruselj?« Moja prva reakcija je bila začudenje, saj me Bruselj nikoli ni privlačil. Pred tem sem ga službeno sicer obiskal že velikokrat, ampak se mi je vedno zdel dolgočasno in predvsem ne preveč lepo mesto. Vendar pa je Mojca s svojim vprašanjem že vrgla »kost za glodanje«! Sledilo je malo »notranjega glodanja«, nekaj pogovorov doma z ženo in sinovoma (so mi prižgali zeleno luč) in hitra prijava, saj je bilo do konca razpisa le še dober teden. Ostalo pa je le še zgodovina – bil sem izbran, a se je moj odhod nepričakovano zamaknil, saj me je sredi junija zadela možganska kap. Sledila je rehabilitacija in namesto 1. septembra 2018 sem delo nastopil s štirimesečno zamudo, 1. januarja 2019.

Javljanje v oddajo TV Dnevnik (Arhiv Igorja Juriča)

Kaj dejansko pomeni biti dopisnik RTV Slovenija? Kakšne so tvoje obveznosti, kako sploh poteka delovni dan dopisnika?

V prvi vrsti pomeni to delo za oba medija, radio in televizijo ter občasno tudi za MMC. In seveda, dolg de-

1 Doktorica slovenskega jezikoslovja.

Cvetlična preproga na osrednjem mestnem trgu v Bruslju – Veliki trg (Foto: Igor Jurič)

lovnik, dopisniki namreč ne poznamo osemurnega delovnika, saj smo »sužnji« dogodkov. Ker v Bruslju teh ne manjka, je delovni dan običajno dolg 9–10 ur, nič nenavadnega pa ni, če se delo začne okoli 8. ure zjutraj in traja do 22. ali 23. ure, če se ministrska srečanja zavlečejo in je treba pripraviti še prispevek za radijsko 2. jutranjo kroniko ali televizijska jutranja poročila. Da ne omenjam srečanj voditeljev članic Unije, ko se delovni dan običajno konča šele okrog 3. ali 4. ure zjutraj. Voditelji imajo namreč slabo »navado«, da prvi dan (običajno) dvodnevnega zasedanja končajo šele po polnoči. Novinarji pa moramo potem še pripraviti prispevke za jutranje oddaje ali izdaje časopisov.

Dopisništvo pomeni tudi stalno delo ob koncu tedna in med prazniki. V Bruslju imava s kolegico Mojco srečo, da sva dva in tako se za praznike in vikende izmenjujeva, da ni treba nenehno dežurati. Sicer pa je pozornost bruseljskih dopisnikov najbolj osredotočena na delovanje evropskih institucij, predvsem Evropske komisije, ki pripravlja zakonodajne predloge. Tu je potem še Evropski parlament in glede na dogajanje tudi zveza NATO. Delovnik zapolnjujejo številne novinarske konference (Evropska komisija jo ima vsak dan ob 12. uri), različni t. i. briefingi, na katerih novinarji dobimo vsebinske informacije za boljše razumevanje tem, o katerih poročamo, pa iskanje informacij na spletu, telefoniranje in pisanje elektronskih sporočil zaradi preverjanja informacij. Pri oblikovanju prispevkov je eno glavnih vodil, da se slovenskemu občinstvu predstavi dogajanje, ki je pomembno ali zanimivo za Slovenijo. Vsekakor se premalo zavedamo, da tako rekoč vse, kar se sprejme v Bruslju, bolj ali manj neposredno vpliva na življenje vseh nas. Nič, kar pripravi ali sprejme t. i. bruseljska birokracija, se ne zgodi brez sodelovanja držav, tudi Slovenije. Tako da priljubljeno kazanje s prstom na Bruselj, če neka država s čim ni zadovoljna, ni upravičeno, saj na koncu odločitev sprejemajo države članice Unije. Na določenih področjih je oz. je bila tudi Slovenija zelo aktivna in prodorna.

V Bruslju si že pet let in gotovo lahko dobro oceniš pozitivne in negativne plati življenja v »prestolnici« Evropske unije.

Vsekakor, izkušnje so bogate! Naj začnem s pozitivnimi stvarmi, saj nam te lepšajo življenje. Glede na to, da rad uživam v dobri hrani in pijači, bi najprej omenil gurmansko plat. Za Belgijce lahko mirno rečem, da so narod školjk, pomfrija, vafljev, čokolade in piva. Tega nikoli ne zmanjka in je na voljo povsod. Tako kot sem po preselitvi spremenil mnenje o Bruslju (mestu, kjer nikoli ne bi želel živeti!), sem spremenil tudi mnenje o pivu. Doma ga nikoli nisem pil s kakim navdušenjem, po selitvi v Belgijo pa sem spoznal vso širino okusov piva in v bistvu sem ga začel dojemati kot hrano, tako kot že prej doma vino. A da ne bo nesporazuma, ne pijem ga vsak dan, ga pa z užitkom in prilagojeno hrani. Sicer pa belgijskega piva ni priporočljivo spiti kaj več kot eno ali dve mali steklenici, ker je zelo močno. Najmočnejše vrste imajo celo prek 11 % alkohola.

Všeč sta mi tudi prijaznost in ustrežljivost Belgijcev. Z njimi sicer nimam stika vsak dan, ampak v petih letih življenja se je nabralo dovolj izkušenj, od stikov na uradih in bankah, do trgovin in restavracij pa tudi jezikovne šole, kjer sem obiskoval tečaj francoščine. Ne nazadnje sem posnel že tudi vrsto prispevkov o življenju Belgijcev in nikoli nisem imel težav s sogovorniki.

Tretja pozitivna stvar je kolesarjenje, Belgijci so narod kolesarjev. Vidiš jih res povsod in vedno, poleti ali pozimi, v suhem ali deževnem vremenu. Za kolesarje namreč velja, da ni slabega vremena, neprimerna je lahko samo oprema. Te filozofije sem se »nalezel« tudi sam in tako se vse leto običajno vozim v pisar-

Z generalnim sekretarjem zveze NATO Jensom Stoltenbergom (skrajno levo dopisnik Dela Peter Žerjavič in skrajno desno dopisnik Večernjega lista Tomislav Krasnec) (Arhiv Igorja Juriča)

no s kolesom, saj nimam avta. Temu sem se odrekel med drugim tudi zato, ker javni promet – podzemna železnica, tramvaj in avtobus – deluje brezhibno. Tako v Bruslju kot tudi drugod po državi so kolesarske poti močno razvejane in ves čas švigajo mimo tebe posamezni kolesarji ali pa mladi starši z nekakšnimi prikolicami za prevoz majhnih otrok v vrtec ali šolo. Z razmahom električnih koles to ni problem niti v mestu, kot je Bruselj, ki je reliefno zelo razgiban s številnimi vzponi. Ker so Belgijci tako navdušeni kolesarji in množično spremljajo tudi vse kolesarske dirke, gostijo tudi nekaj t. i. klasičnih »kolesarskih spomenikov«, zato jim Pogačar, Roglič, Mohorič seveda niso neznani.

Med pozitivnimi stvarmi bi omenil še muzeje. Mislim, da je ni stvari na svetu, ki ji ne bi bil posvečen vsaj en muzej v Bruslju: od kanalizacijskih sistemov do tehničnih muzejev, muzejev piva in čokolade do muzeja glasbil, afriškega muzeja in muzeja stripa. To je bilo zame sicer tudi eno od odkritij, kakšni navdušenci nad stripom so Belgijci. Kdor ljubi to zvrst umetnosti, se v Belgiji gotovo počuti kot v raju, saj so v knjigarnah in trgovskih centrih nepregledne množice polic s samimi stripi. Priljubljeni Smrkci ali pa Tintin so belgijskega »rodu«!

Da pa ne bom samo hvalil, naj omenim še nekaj stvari, ki me motijo. Predvsem je to »pišmeuhovski« odnos do reda in čistoče. To sicer ne velja za javne parke in ceste – ti so res urejeni – ampak ko stopiš v lokal, je to čisto nekaj drugega. Prostori, kjer se zadržujejo gostje, običajno niso problematični, odhod na stranišče pa bi marsikje lahko mirno »odsvetovali«! Ali pa recimo moj bruseljski »merkator« – svetlobna leta razlike. Če bi bil kamniški Mercator tak kot »moj« bruseljski nakupovalni center, bi ga sanitarna, morda pa že gradbena inšpekcija takoj zaprla. Seveda niso prav vse trgovine in lokali tako zanemarjeni, a človeka pri prvem vstopu zagotovo šokirajo. Se pa potem navadiš in si pogosto rečeš: »Belgija, pač!«

Čeprav nisem Anglež, moram nekaj besed nameniti tudi – vremenu! Sicer ni tako obupno, kot sem si predstavljal, pa vendar se nanj verjetno ne bom navadil do konca bivanja. Njegova glavna značilnost je namreč izredno velika spremenljivost – pa ne samo iz dneva v dan, ko se lahko hitro izmenjujejo oblaki, dež, sonce in veter, pač pa se te hitre menjave zgodijo v enem samem dnevu. Doživel pa sem tudi obdobja daljšega stabilnega vremena – od velike vročine poleti, ko je bilo krepko prek 30 stopinj, do dolgotrajnega dežja spomladi ali jeseni (običajno je to bolj podobno pršenju kot dežju, kakršnega poznamo pri nas) in nekaj uric ali dni s snegom. Pred tremi leti je bilo več dni celo tako mrzlo, da sva z ženo lahko drsala na bližnjem ribniku, kar pa se je hitro končalo, saj je drsanje po parkovnih ribnikih iz varnostnih razlogov žal prepovedano.

Koliko pa imaš sploh stika z domačini glede na to, da poročaš predvsem o temah, ki so vezane na delovanje Evropske unije in zveze NATO?

Žal premalo. Razen obiska trgovine, restavracije, frizerja ali zdravnika drugih stikov z Belgijci skoraj nimam. Če odštejem sodelovanje s snemalcema, ki ju z Mojco običajno pokličeva, kadar je treba pripraviti prispevek za televizijo. Ampak to je morda enkrat, redkokdaj večkrat na teden. Poleg tega živim v mestni četrti, kjer nas je ogromno tujcev. Recimo v našem bloku je 24 stanovanj in po priimkih sodeč sta morda dva Belgijca, ostalo pa so Poljaki, Latvijci, Kitajci in Japonci. Ti so ob moji vselitvi prevladovali, vendar se je struktura v zadnjem letu ali dveh precej spremenila. Stik z domačini je torej bolj »virtualen« – dogajanje v državi spremljam preko časopisov, radia in televizije.

Se pravi, da si tudi ti del t. i. bruseljskega mehurčka?

Drži, za ljudi, ki so zaposleni v evropskih institucijah, pa tudi npr. za novinarje, ki poročamo o njihovem delovanju, se pogosto reče, da živimo v t. i. bruseljskem mehurčku.

Kot sem že povedal, je stikov z domačini malo, saj se naše delo večinoma vrti okoli delovanja evropskih institucij in zveze NATO. To pomeni, da se giblješ med bolj ali manj istimi ljudmi – novinarskimi kolegi, uradniki in politiki evropskih institucij ter našimi diplomatskimi predstavniki. Večinoma se pogovarjamo le o temah, ki so v tistem trenutku aktualne, npr. o zakonodajnih predlogih v zvezi z bojem proti podnebnim spremembam, iskanju načinov spopadanja z migracijskimi pritiski, o načinu, kako financirati razvoj, o skupni nabavi cepiv proti covidu-19 ali pa o predlogu Evropske komisije, da se občutno zmanjša uporaba pesticidov ali da se uvede enoten polnilec za vse vrste elektronskih naprav. Skratka: tako rekoč vsak dan vsaj ena nova in običajno zahtevna tema, ki jo je treba »preštudirati«, in potem zmanjka časa za normalno življenje in recimo kavo ali pivo, pri katerem bi se pogovarjali o čem drugem kot o delu. Marsikdo bi verjetno dejal: »Čisti dolgčas!« in to včasih pomislim tudi sam. A po drugi strani vem, da je tovrstno delo potrebno, saj kot dopisnik poslušalce in gledalce obveščam oziroma jim pojasnjujem ukrepe, ki bodo imeli neposreden vpliv tudi na njihovo življenje.

V času tvojega mandata je izbruhnila pandemija covida-19 in za nekaj mesecev povsem ustavila življenje po svetu. Kako je pa to vplivalo nate – v službi in tudi zasebno?

Tako kot za vse je bil tudi zame to popoln šok, nenadoma je povsod na nas prežal neviden sovražnik. Življenje se je ustavilo dobesedno čez noč. Uvedeni sta bili policijska ura in prepoved gibanja, pred trgovinami smo v dolgih vrstah čakali na najosnovnejše potrebščine. Noro, tega si nihče ni predstavljal niti v sanjah. Imam srečo, da stanujem blizu gozda in parkov in je bilo nekoliko lažje prestajati prepoved gibanja, saj športne dejavnosti na prostem niso bile prepovedane. In potem je sledilo več mesecev, preden sem lahko spet »v živo«, in ne le po WhatsAppu, videl svojo družino. Psihično zelo naporno! Še sreča, da je skoraj hkrati z zaporo javnega življenja nastopilo prekrasno sončno vreme, ki je trajalo do poletja in vsaj malo dvigalo moralo v morečem vzdušju.

Službeno pa je pandemija prinesla skoraj tektonske spremembe – novinarji, ki živimo od stikov s sogovorniki, smo se bili prisiljeni »preseliti« na splet. Vsi smo nenadoma postali »strokovnjaki« za Zoom, Webex, Teams in kar je še podobnih orodij in vse je potekalo le elektronsko. Seveda, vse se je vrtelo le okrog pandemije in mrzličnega iskanja načina, kako čim hitreje odkriti učinkovito cepivo in kako ga enakopravno zagotoviti vsem državam. Drug za drugim so se vrstili izredni vrhovi voditeljev držav (seveda po video povezavah) in spomnim se številnih neprespanih noči, ko sem na kavču čakal na sporočilo, da so končali zasedanje, in potem na izjave po zasedanju in pisanje prispevkov za jutranje oddaje. Na tem mestu želim poudariti eno stvar: številne države se zdaj pritožujejo čez Evropsko komisijo in njeno predsednico von der Leynovo zaradi pogodb o cepivih, ker ta zdaj ostajajo in jih morajo države uničiti, s tem pa izgubljajo milijone evrov, a če se Evropska komisija ne bi tako hitro odzvala in se s farmacevtskimi podjetji dogovorila o množični proizvodnji cepiv, teh gotovo ne bi bilo ali pa bi bila na voljo v majhnih količinah in verjetno predvsem v velikih in bogatih članicah Unije.

RTV Slovenija ima le v Bruslju dva dopisnika, v ostalih državah je vedno samo eden. Skupaj s tabo zdaj že vrsto let poroča o dogajanju tudi tvoja kolegica Mojca Širok. Kako sodelujeta?

Z eno besedo – odlično! Mojca je sicer prišla v Bruselj leto dni za mano, tako da sem si pred tem pisarno in delo delil z Eriko Štular, ki je zdaj na radiu urednica oddaje Studio ob sedemnajstih. Tudi z njo sva se krasno ujela in lepo sodelovala in sva še zdaj v zelo dobrih odnosih. Z Mojco pa je to še za stopnjo bolje, verjetno tudi zato, ker sva oba že bila dopisnika, ker sva v bistvu ista generacija in predvsem, ker na veliko večino stvari, tako profesionalno kot zasebno, gledava zelo podobno oziroma o njih podobno razmišljava. Če se pri čem izjemoma ne strinjava, pa iz tega ne delava problema. Skratka ob sodelavki, ki je v bistvu tudi dobra prijateljica, je delo bistveno, bistveno lažje, kot bi bilo, če med nama ne bi bilo te »kemije«! Res se lahko zaneseva drug na drugega. Pa še eno mi zdi pomembno, in to je, da med nama ni rivalstva. Oba delava vse – od navadnih »dolgočasnih« tem do tistih, ki prižgejo iskrico v očeh vsakega pravega novinarja.

Z Mojco Širok med zasedanjem voditeljev EU (Arhiv Igorja Juriča)

S kolegico Mojco Širok pa ne pokrivata zgolj dogajanja v Bruslju, temveč smo vaju videli oziroma slišali poročati tudi iz sosednjih držav, npr. iz Francije.

Drži, delo dopisnika v Bruslju ni omejeno zgolj na poročanje o evropski politiki, zvezi NATO in občasno o dogajanju v Belgiji. Najino območje je precej širše, saj zajema še sosednje države – Nizozemsko, Luksemburg in seveda Francijo. Glede na velikost in pomen Francije seveda kar pogosto poročava o dogajanju v tej pomembni evropski državi. Nizozemska in Luksemburg pa le občasno zbudita pozornost najinih urednikov v Ljubljani, ko se recimo zgodi kaj posebnega, npr. ko so bile na Nizozemskem parlamentarne volitve. Bruselj je idealno mesto za tovrstno pokrivanje sosednjih držav, saj si v dobrih dveh urah lahko že sredi Nizozemske ali Luksemburga. V Pariz pa se raje podamo s hitrim vlakom, ki vozi do tja manj kot uro in pol, z avtom pa traja kar dobre štiri ure. In še vlomijo ti lahko v avto, kot so mojemu snemalcu, ko sva dan po požaru, ki je uničil eno glavnih pariških znamenitosti, cerkev Notre Dame, snemala v tem mestu.

»Bližina«, ki jo omogočajo hitri vlaki, veliko pripomore k temu, da sem iz Pariza lahko poročal o številnih pomembnih dogodkih – od ponovne izvolitve Macrona za francoskega predsednika in obiskov slovenskih politikov v Franciji do meni vedno ljube teme, športa. Tako so se mi dvigale dlake ob igranju Zdravljice na Elizejskih poljanah, ko je Tadej Pogačar prvič osvojil Dirko po Franciji, pa tudi, ko so slovenski odbojkarji na evropskem prvenstvu igrali finalno tekmo proti Srbiji. Morda pa zdaj sledijo še olimpijske igre v Parizu, ki so tako rekoč pred vrati.

V Sloveniji smo zelo ponosni na to, da imamo na dosegu roke zelo pestro in tudi precej nedotaknjeno naravo. Kako pa je s tem v Belgiji? Kako živiš, ali kaj pogrešaš kamniške hribe?

Malo jih pa že pogrešam, saj sem se v mladosti kar precej ukvarjal z alpinizmom in kamniški hribi so bili za nas najbližji. Iz Šmartna pri Litiji sem se namreč v Kamnik preselil šele po poroki. V vsakdanjem življenju seveda ne »vzdihujem« po njih, saj delovne obveznosti večinoma vse izpodrinejo, ampak ko priletim na brniško letališče, me pa vedno znova prevzame pogled na naše gore. Zdaj mi je še bolj jasno, zakaj so Belgijci ali pa recimo Nizozemci tako navdušeni obiskovalci naših gora. V Belgiji imajo kolikor toliko nedotaknjeno naravo le v hribovitem delu Ardenov, vse drugo je tako ali drugače že preoblikovala človeška roka. Seveda se zelo zanimivi koščki narave najdejo vsepovsod – npr. v bližini francoske meje imajo Belgijci tik ob obali svojo Saharo. To je nekaj hektarjev veliko območje velikanskih sipin (naravni park), med sprehajanjem ne vidiš drugega kot pesek in se zlahka izgubiš med njimi. Res, prava Sahara! Čisto blizu mojega bivališča je za belgijske razmere ogromen gozd, ki se razteza vse do znamenitega Waterlooja, ki je oddaljen 20 kilometrov. V tem gozdu je tako kot pri nas in se lahko »izgubljaš« po neštetih gozdnih poteh. Zame je to idealen kraj za tek, zlasti v poletnem času, ko je tudi v Belgiji lahko »peklensko« vroče, tudi več kot 30 stopinj Celzija.

So pa v Bruslju pravi mojstri oblikovanja in vzornega negovanja velikih zelenih parkov. V mestu jih je res prava množica in običajno jih krasijo manjša ali večja jezerca, polna različnih vrst vodnih ptic. Tako da imaš vsaj malo občutka, da nisi obdan le z betonom.

Si navdušen tekač. Kamnik ponuja neskončne možnosti za tekače, kaj pa Bruselj?

Živim na vhodnem robu mesta, v Auderghemu, in teh možnosti je res ogromno. Že prej sem omenil prostran gozd, ki se začne le dober kilometer od mojega stanovanja, dobrih 100 metrov od našega bloka pa je tudi čudovita sprehajalno-kolesarska pot, ki poteka po trasi nekdanje ozkotirne železnice, podobno kot pri nas na obali znamenita Parenzana. Ker je osvetljena, je v jesensko-zimskem času idealna za tek, saj lahko tečeš brez bojazni, da bi se spotaknil, si zvil gleženj ali razbil nos, poleti pa ponuja dobro senco, saj ob njej rastejo visoka drevesa. Del pa poteka skozi velik mestni park, ki je posejan z jezerci in precej razgiban ter s številnimi vzponi idealen za tek. Pravzaprav je Bruselj za tekače kar zahteven, saj ni tako rekoč nobene ravnine. Dvakrat sem se že tudi udeležil mestnih tekov – enkrat klasičnega polmaratona in drugič tradicionalnega bruseljskega 20-kilometrskega teka. Lahko rečem, da sta oba zelo zanimiva, saj vodita skozi različne mestne četrti, kake daljše ravnine pa ne ponujata.

V času tvojega dopisniškega dela se je zgodilo tudi polletno predsedovanje Slovenije Svetu Evropske unije. Kako si ga doživel? Ne nazadnje je bilo to tudi obdobje, ko se ti je v Bruslju pridružila žena Tatjana.

Tatjana je kot diplomatka prišla v Bruselj že nekaj mesecev pred predsedovanjem, ki se je začelo 1. julija 2021, in je morala ostati še nekaj mesecev po njem. Za naju je bilo to na splošno gledano idealno, saj je bilo za nami najhujše obdobje pandemije covida-19, ko kot družina nismo bili prav veliko skupaj. Pa vendar nisva bila toliko skupaj, kot bi si kdo predstavljal. Oba sva imela zelo natrpane urnike, Tatjana je običajno prišla domov šele okoli 20. ure in še takrat je pogosto delala do 22. ali 23. ure. Konci tedna pa so le bili vsaj malo manj natrpani in sva več časa preživljala skupaj, recimo ob jutranji kavi ali pa tisti po kosilu.

Moj delovnik so polnile predvsem številne tiskovne konference po zasedanjih ministrov in voditeljev, ki so se spet začeli srečevati osebno in ne več toliko preko videokonferenc. S kolegico Mojco sva najraje spremljala kakšne spremljevalne dogodke, ki jih je naša država pripravila v Bruslju ob predsedovanju. Na primer obisk našega vrhunskega kolesarja Primoža Rogliča ali pa gostovanje uglednega pisatelja Draga Jančarja, če omenim zgolj dva dogodka.

Kot rečeno je bilo delovno to še bolj intenzivno obdobje kot običajno. Ko se zdaj oziram nazaj, lahko rečem, da so slovenski strokovnjaki, diplomati pa tudi politiki vsebinsko zelo dobro izpeljali predsedovanje. Škoda se mi zdi, da so grenak priokus pustile nekatere neprimerne izjave tedanjega predsednika vlade Janeza Janše na omrežju Twitter (zdaj X) in vladno zavlačevanje s plačevanjem storitev STA.

Kako pa prenašaš ločeno življenje?

Glede na to, da sva z ženo skupaj že več kot trideset let in imava odrasla otroka, nekako gre. Tudi zahvalju-

Igor z ženo Tatjano (Arhiv Igorja Juriča)

joč sodobnim komunikacijskim sredstvom, ki omogočajo normalne vsakodnevne stike. Ko na primer vsak na svojem koncu Evrope pripravljava kosilo ali greva ven na tek, se lahko mirno pogovarjava in se tudi vidiva. To je čisto drugače, kot je bilo v času mojega dopisnikovanja v Nemčiji, ko smo tudi več kot leto dni živeli ločeno in je bil edini stik običajen telefonski klic enkrat tedensko, morda 10 minut. Več ni bilo mogoče, saj so bili klici takrat predragi. Kljub sodobnim komunikacijskim sredstvom takega ločenega življenja ne bi priporočal vsakemu, sploh pa ne mladim parom. Ni enostavno, zlasti kadar imam prost konec tedna, biti sam. Saj obstajajo znanci in kolegi, ampak vsak ima svoje življenje in se ne moreš »obesiti« nanje. Imam pa v zadnjih mesecih srečo, da ima žena občasno službene poti v Bruselj in se »samsko« življenje vsaj za nekaj dni prekine.

Pogrešam pa seveda tudi druženje s prijatelji doma, saj si, ko živiš in delaš v tujini, kljub stikom preko elektronskih komunikacijskih sredstev iztrgan iz svojega družabnega okolja.

Bruselj ni tvoje prvo dopisniško mesto. Pred več kot dvajsetimi leti si že bil dopisnik v Nemčiji – najprej v Bonnu, po selitvi vlade in parlamenta v novo glavno mesto pa v Belinu. Kakšne so razlike med tema obdobjema?

Če malo pretiravam, je to, kot da bi primerjali srednji in atomski vek! Najprej tehnološko – verjetno se samo še moja in od mene starejša generacija spomni, kaj je to telefaks. V Nemčiji je skoraj vsa komunikacija potekala preko tovrstnih sporočil. Elektronska pošta se je šele začela uveljavljati, tako kot tudi mobilni telefoni. Kot pravijo: »Prve ne pozabiš nikoli!« in moja je bila Nokia. Ali pa snemanje in pošiljanje prispevkov za radio in televizijo. Za radio se je vse delalo po telefonu in montaža je potekala v Ljubljani. Zdaj vse naredim sam in s prispevkom se ne ukvarja nihče več, saj je v taki obliki, kot je narejen, preko računalnika »naložen« na hišnem strežniku in potem objavljen. Precej podoben je tudi preskok pri televiziji – v Nemčiji se je vse še snemalo na kasete, ki sem jih odnašal v studio najbližje televizije, da so poslali gradivo v Ljubljano. Zdaj gre vse to preko računalnikov, za javljanje v živo pa imamo majhne prenosne naprave, s katerimi se lahko javljamo tako rekoč od koderkoli. Včasih je bilo to mogoče samo iz studiev. In seveda, da ne omenjam programskih zahtev – pred dobrimi dvajsetimi leti je bilo občutno manj oddaj, za katere smo delali dopisniki.

Čisto za konec pa morda še vprašanje, kako si sploh »zajadral« v novinarske vode, saj si doštudiral geografijo in nemški jezik?

Za vse je »kriva« moja mama in, kot večkrat v mojem življenju, srečno naključje! Bil sem v drugem letniku študija, ko je slišala, da na radiu iščejo mlade sodelavce, in mi predlagala, naj se prijavim, da vidim, kaj vse se skriva za »glasovi iz radia«. Pa sem odmahnil z roko, češ da me to ne zanima, ker je moja »prva ljubezen« tako ali tako geografija. Ampak »črv radovednosti« je bil vsajen in ko mi je mama kasneje spet omenila, da je slišala obvestilo, je bila moja poklicna usoda zapečatena. V mislih sem imel sicer predvsem pisanje tekstov, ki bi jih prebrali na radiu. Vsekakor si nisem predstavljal niti si nisem želel, da bi delal kot radijski novinar. Tisto poletje sem namreč s prijateljem ravno odhajal na avtoštop po ZDA in na delo v enem od nacionalnih parkov ob meji s Kanado. Če skrajšam: prišel sem na avdicijo, kjer nas je bila v radijski avli cela množica. Večina je bila živčna, pri meni pa živčnosti ni bilo, ker itak nisem imel cilja, da me izberejo, saj moja želja ni bila postati radijski novinar. Napisati smo morali krajši tekst in ga prebrati v studiu. Če bi si želel, da me izberejo, bi se mi glas verjetno ob branju tresel tako kot večini drugih. Tako pa sem ga »nonšalantno« prebral in ob odhodu povedal, da čez nekaj dni odhajam v ZDA in naj mi sporočijo, če jih zanima kako moje pisno poročilo iz ZDA. Še pred odhodom sem dobil sporočilo, da sem bil s še nekaj drugimi (če se dobro spomnim, nas je bilo kakih pet) izbran in naj se oglasim na radiu. Vse drugo je zdaj le še zgodovina!

Kristina Jamšek[1]
Pot v Rudnik 9, Kamnik
kristina.jamsek@guest.arnes.si

Vido Kregar, jamar, pohodnik in okoljevarstvenik

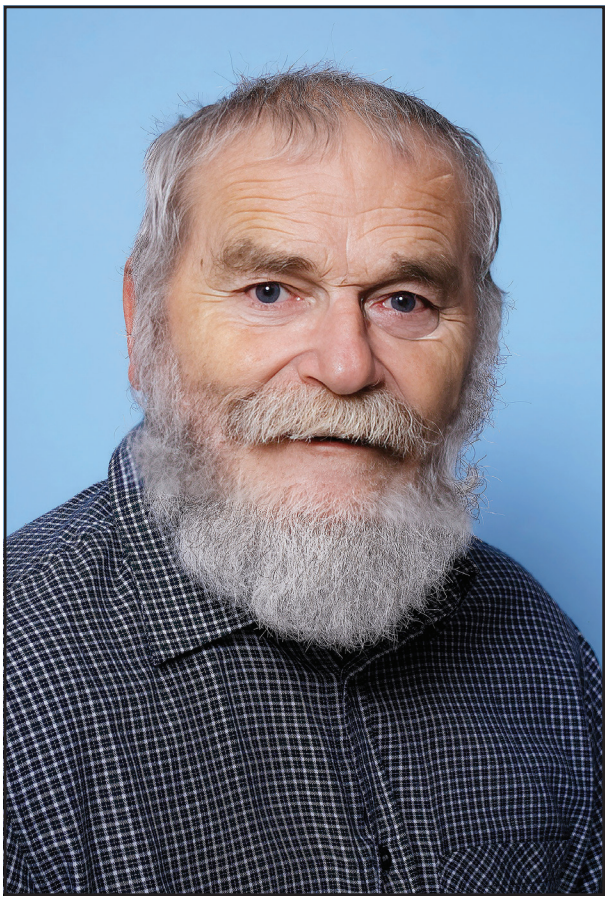
Vido Kregar (1950) se je rodil v Volčjem Potoku, kjer tudi živi. Osnovno šolo je obiskoval v Radomljah in šolanje nadaljeval na gimnaziji v Kamniku. Študiral je fiziko, ekonomijo, filozofijo in geologijo. Zaposlen je bil v različnih poklicih: kot vrtnar, gradbenik, knjigovodja, organizator poslovnega sistema, polagalec ksilolita, kamnosek ter restavrator. Bil je pobudnik, soustanovitelj in prvi predsednik Jamarskega kluba Kamnik ter v dveh mandatih predsednik Jamarske zveze Slovenije. Je poznavalec Kamniških planin in voda ter s tem povezanih bajk in legend, popotnik in pohodnik po pešpoteh in božjih poteh, lastnik zasebne knjižnice ter ustvarjalec tematskih poti.
Ključne besede: Vido Kregar, planinec, jamar, aktivist za varovanje in zaščito voda, pohodnik, ustvarjalec tematskih poti

Vido Kregar (1950) was born in Volčji Potok, where he lives to this day. He attended elementary school in Radomlje and continued his education at the gymnasium in Kamnik. He studied physics, economics, philosophy, and geology. He was employed in various professions, including as a gardener, builder, bookkeeper, business system organizer, xylolite installer, stonecutter, and restaurateur. He was the initiator, co-founder and first president of the Kamnik Caving Club and for two terms the president of the Speleological Association of Slovenia. He is a connoisseur of the mountains and waters in the Kamnik area and expert in fables and legends originating from these parts, a traveller and hiker on footpaths and spiritual paths, owner of a private library and creator of thematic routes.
Keywords: Vido Kregar, mountaineer, caver, activist for water protection and conservation, hiker, creator of thematic routes

Kako bi predstavil sebe, svojo družino in svoje prednike?

Zgodovina moje družine se mi zdi zanimiva in zato bom za začetek povedal nekaj o nas. Oče in mama sta bila rojena v Avstro-Ogrski kot »avstrijska državljana«. Iz Kraljevine Jugoslavije so bili samo moji bratranci in sestrične, iz velikonemškega rajha pa moja sestra. Jaz in moj brat pa tudi moja žena in dva sinova smo bili rojeni v Socialistični (federativni) republiki Jugoslaviji, dva moja sinova pa v Republiki Sloveniji. To ne bi bilo nič čudnega, če ne bi bili vsi rojeni doma (tako kot jaz – v Volčjem Potoku) ali pa vsaj v bližnjih krajih. Tako pravzaprav ni nenavadno, če je tudi moje življenje precej dinamično in polno sprememb. Če živiš v takem času, te pač mora zanimati marsikaj. Tako sem se tudi marsičesa lotil in o tem bom nekaj povedal. Pa še to: sem mož, oče štirih sinov in dedek trem vnukom.

1 Profesorica slovenščine in primerjalne književnosti, zaposlena kot učiteljica slovenščine na GSŠRM Kamnik.

Portret Vida Kregarja (Arhiv družine Kregar)

Ko stopiš iz svoje hiše na domači prag, zagledaš Kamniške planine. Kakšne so bile tvoje prve planinske pešpoti?

Človeku izpod Kamniških planin je planinstvo predpisano že z rojstvom. Tako sem šel po končanem prvem razredu osnovne šole za nagrado za en teden za pastirjevega pomočnika na Konjščico. To je bila lepa nagrada, saj sem vsak dan jedel kruh z maslom, kar je ob tedanjem standardu kar nekaj pomenilo. Gor in dol sem šel peš, videl sem prvo kačo v življenju in našel prvo planiko, poleg tega pa tudi ugotovil, da je brez mame težko, a se vseeno živi. Leto zatem sem z atom že obiskal Medvedjo jamo na Mokrici in se čudil kupom medvedjih kosti in preprosti zgodbi o praljudeh, v dolini pa sem bil poučen o kupih kosti, ki so na Kopiščih pod kupi zemlje in o katerih se ne sme govoriti. Ko sem bil star 10 let, sem na Stovniškem stanu že pomagal pasti krave in tam spoznal obe bajtarski »legendi« – Zefo in Kati – in od blizu živel starožitnost, ki so jo tista leta ravno začeli popisovati. Med tem se je že gradila žičnica in s pozidavo planine se je začelo njeno »varovanje«. Nad Tiho dolino je obratovala žaga, od koder smo v košu nosili žaganje za nastil pod kravami.

Nekako v tem času sem zašel tudi v šolski planinski krožek, dobil druščino in neke osnove za izlete v hribe. V paru ali v druščini sem hodil vedno dlje in višje in pri 14 letih sem že bil na Triglavu. Vsega velikega smisla planinstva še nisem dojemal prav natančno, ampak bilo mi je kar všečno. Včasih sem šel z očetom tudi v nemarkirane kraje in se uril razveda – orientacije v

V mladih letih nad Korošico (Arhiv družine Kregar)

gorah tudi brez »pomalane« poti, ampak le s tem, kar je bilo na tleh uhojenega. Na teh poteh sem videl še nekaj več živali in užival nad metuljem, ki se je napajal v potu moje roke. Po vstopu v gimnazijo sem zamenjal družbo in tudi društvo. Z Mihom sva bila kar dobra tovariša, on je bil večji in krepkejši, jaz pa po svoje vztrajnejši in skupaj sva marsikaj obrnila. Še zdaj se pojavljajo njegovi opisi najinih tur. Sošolce sva zvabila na Kamniško sedlo in si Pod gričo privoščila potegavščino, da koče na Kamniškem sedlu v resnici ni in da bo treba naprej na Okrešelj.

Lepa je tudi zgodba o Titovi štafeti. Ko sva prišla v soboto zvečer na Kokrško sedlo, so naju starejši planinci nagovorili, da jo neseva na Grintovec in po gorah okoli na Veliko planino in nato v Kamnik; pristala sva na to in si izgovorila opravičilo šolske odsotnosti za ponedeljek. To so ne samo obljubili, ampak tudi storili. V nedeljo pa vreme ni bilo kaj prida (to so »ta stari« že zvečer dobro vedeli) in je na Grintovcu padal dež. Zato na Skuto nisva šla po grebenu, pač pa spodaj čez Pode in ob 11h prispela na Kamniško sedlo. Tam je bilo zaradi slabega vremena zelo pusto in prazno, zato sva šla rajši na Korošico, ampak tudi med Štajerci ni bilo nikakršne dobre volje. Pustila sva jih pri miru in odšla čez Presedljaj na Veliko planino, kjer pa je bil Domžalski dom prazen. Zadnje upanje za družbo je bil Železničarski dom na Kisovcu, kjer so bili mnogokrat bratje Hrvati. Pa je bil še ta zaprt in ob 5h zvečer sva bila pred težkim vprašanjem, kam zdaj, ko sva tako dobro premočena in ne bi bilo luštno spati na pragu. Pa sva odrinila čez Pasje pečine na Primoža in v Stahovico, ujela tam večerni avtobus in prišla domov. Holaj je nastopil zjutraj pri prvi uri pouka, saj sva imela vpisano odsotnost, profesorica pa naju je opazila v razredu. Takega čudnega obnašanja ni bilo lahko pojasniti. Šele ravnatelju sva dopovedala, da si odsotnosti nisva uredila zato, ker ne marava hoditi v šolo, pač pa, da so včasih nujne tudi druge obveznosti. Od takrat naprej sva, kadar je bilo lepše iti v hribe, zaprosila za sprejem pri ravnatelju in vedno je izjavil svoj značilni dovolim.

Po koncu gimnazije so se te vezi spet nekoliko razrahljale; poletij nisem imel več za naše gore, ker sem bil na »prisilnem« delu v Švici, nekateri prijatelji so se ponesrečili, po tem pa sem šel še v južne kraje vadit obrambne veščine. Po povratku sem se ukvarjal z mladinskim odsekom in potem z novo druščino začel raziskovati brezpotja, kar je nato pripeljalo do jamarstva.

Večina Kamničanov te pozna kot jamarja in kot dobrega poznavalca jamskega sveta. Kaj te je povleklo v očem skrite skrivnostne globine?

Jamarstvo je bilo za nas v prvi fazi pravi božji dar. Vse smo se sami zmenili, hodili na svoj račun, kamor smo hoteli, in se po svoje zabavali. Ampak jame so kmalu pokazale roge in leta 1977 smo ustanovili Jamarski klub Kamnik (JKK). Potem pa je bilo potrebno znanje in oprema. Prav takrat, ko smo bili najbolj zagnani, se je pojavil nov način spuščanja in plezanja iz brezen, tako imenovani SRT, to je vrvna tehnika, s katero je bilo lažje; v hribe smo nosili le še po 20 do 30 kg težke »ruzake« in se navadili spati koderkoli na terenu. Kmalu smo navezali stike s Kozorogom oziroma z lovci, ki so verjeli v naše poslanstvo in pomembnost našega dela, pa še rajši so videli, da ne plašimo divjadi vsevprek. Zmenili smo se, da smo smeli občasno uporabljati njihove koče, ki so bile obetavnim terenom bližje kot karkoli drugega. Včlanili smo se v Jamarsko zvezo Slovenije, pridobili dokaj novih tovarišev, poskrbeli za ustrezno izobraževanje in že smo organizirali skupne akcije. Za prvi maj smo bili s planinci in taborniki v taboru pri Orglicah in tako smo leta 1978 odkrili Kamniško jamo, kar je še vedno naš največji uspeh; dala nam je še več veselja do raziskovanja, malo pa je tudi škodovala, saj je bil večji del akcij v njej – oprav-

Člani Jamarskega kluba Kamnik na začetku delovanja (Arhiv družine Kregar)

ljali smo vse vrste speleoloških, geoloških, izotopnih in bioloških raziskav. Rezultate lahko preberete v knjigi *Kamniška jama 40 let po odkritju* (2019).

Ob tem nam je »zrasel greben« in ob 5-letnici ustanovitve kluba smo sklenili, da smo že »ta pravi« za odmevno akcijo. Takrat je bila najgloblja znana vertikala sveta 300 m globoko brezno Propantes na Peloponezu; zdelo se je, da je to našim močem primeren cilj. Izkazalo pa se je, da smo za priprave in zbiranje denarja potrošili več časa in moči kot pa za spust in izplezanje. Vendar smo zaradi spleta okoliščin postali znani – po zapletu smo namreč iz jame izvlekli grškega jamarja, zato je veljalo, da smo najbolje usposobljeni jamarji reševalci v Sloveniji. S filmom, ki smo ga posneli na odpravi, smo sodelovali na festivalu v Vercorsu (Francija) in Diableretsu (Švica). Zelo nam je šlo do srca, ko smo pred festivalno dvorano v Diableretsu videli samo zaradi nas izobešeno jugoslovansko zastavo. S »šnopsom«, ki smo ga »prešvercali«, smo naredili dober vtis tudi na organizatorje. Naš film so še s štirimi drugimi projicirali kar dvakrat, na kar smo bili ponosni, dokler nismo ugotovili, da so ga drugič vrteli za šolsko mladino, ker je bil tako enostaven, da so ga tudi mulci razumeli. V počastitev teh uspehov smo za slovenske jamarje organizirali predavanja in filmski večer tudi v Kamniku in izdali brošuro Globine Gorenjske 2. V tistem času smo se začeli zanimati tudi za podzemne vode in za Raziskovalno skupnost Kamnik smo zapisali prve ugotovitve in hipoteze, ki so še danes temelj raziskav. V nekaj letih se je zaradi ugodnih okoliščin vse skupaj razširilo na celotne Kamniško-Savinjske Alpe. Do leta 1990 smo v sodelovanju z Dušanom Novakom, v tistih letih vodilnim slovenskim hidrologom, raziskovali ponore in izvire po celotnem gorovju Kamniško-Savinjskih Alp. V tem času (1984–1988) sem bil izvoljen za predsednika Jamarske zveze Slovenije (JZS), naslednji dve leti pa sem bil njen podpredsednik. V tem času nam je uspelo zagotoviti javne vire financiranja jamarskega reševanja in vključiti jamarsko reševalno službo v sistem Zaščite in reševanja Republike Slovenije; uredili smo tudi organizacijsko shemo izobraževanja jamarjev. Vmes sem se leta 1985 poročil, tako da je moj delež pri delovanju JKK precej upadel. Kot rezervni policist sem sodeloval v skupini, kjer nas je bilo v prostorskem oddelku, ki je pokrival planine, kar nekaj starih planincev. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja pri terenskem delu nisem bil več posebno aktiven. V tem času smo dobili Zakon o varstvu pozemnih jam, ki pa je zaživel samo v delu odtujitve podatkov o jamah, o kakšni naravovarstveni prostovoljski službi pa še ni bilo sledu in je še sedaj ni, čeprav jo sam zakon predvideva.

Ko so otroci odraščali in se šolali, je na kamniški gimnaziji začel delovati jamarski krožek in v njegovem okviru sem bil mentor nekaterim odmevnim raziskovalnim nalogam, ki so bile zelo uspešne in so motivirale mladino. Že leta 2006 smo v raziskovalni nalogi z naslovom Vode južnih Kamniško-Savinjskih Alp odkrili povečanje onesnaženosti izvirov v Kamniški Bistrici. Leta 2007 smo izvedli evropski projekt Vode Kolovca in Palovč; ugotovili smo, da se podtalnica napaja direktno iz potokov ob črpališčih. Ta projekt nas je očrnil pri dveh komunalah in petih občinah, ki imajo nalogo, da oskrbujejo svoje občane samo s »kvalitetno« pitno vodo, mladi raziskovalci pa so to raziskovalno nalogo predstavljali tudi v tujini.

Leta 2010 sem bil zopet izvoljen za predsednika JZS. V tem času je Jamarska reševalna služba začela dihati evropsko. Trenutno je ena najboljših jamarskih reševalnih služb v Evropi in uživa velik ugled. Seveda je ostalo še marsikaj, česar nisem uspel urediti. Ko sem leta 2014 predsedovanje prepustil nasledniku, sem spet več deloval v Kamniku in sodeloval pri knjigi o Kamniški jami, v okviru katere so mladi doktorji s Fa-

kultete za gradbeništvo in geodezijo lasersko premerili celo jamo, kar je bil prvi tak primer v Evropi; o tem so poročali tudi na kongresu geodetov na Dunaju.

V zadnjem času je ena izmed tvojih specialnosti postalo raziskovanje voda in boj za njihovo zaščito, še prav posebej za pitno vodo. Kako si postal aktivist na tem tako občutljivem in pomembnem področju?

Sčasoma so tudi občine ugotovile vrednost zalog pitne vode in postavili smo evropski projekt Vodne poti Kamniško-Savinjskih Alp, kar smo predlagali že v raziskovalni nalogi leta 2006. Skupaj so stopili štiri Lokalne akcijske skupnosti (LAS), dve državi – Slovenija in Avstrija in osem občin (Kamnik, Preddvor, Cerklje, Jezersko, Ljubno, Luče, Solčava, Železna Kapla). V štirih letih smo opravili meritve na 170 izvirih in vzpostavili pot od izvira vode do izvira pitne vode; vodna pot pa še ni popolnoma zaživela in tudi dokončana še ni. Projekt smo predstavili tudi na Mednarodnem festivalu na Bledu in dobili nagrado. V zadnjih letih smo v mnogih krajih izvedli vodne festivale ter pokušino in ocenjevanje kvalitete voda.

Voda je ena od osnov življenja in od kvalitete vode je zelo odvisna tudi kvaliteta življenja. Jamarske raziskave in tudi raziskave drugih ustanov, ki smo jih in jih še vedno upoštevamo, so pokazale skrb vzbujajočo onesnaženost vode, ki nam jo družba nudi kot temeljno dobrino. Najhujše pri vodnih zgodbah pa je to, da se je tudi tu uveljavilo pravilo Nemo propheta in patria sua ali po naše V tujini dobivamo priznanja; prav v Kamniku namreč ne upoštevamo predpisov o varstvu pitne vode in velja, da je to, kar dobimo v vodovodu, pač najboljše možno, primerjave z izvirskimi vodami (tudi s Kamniško Bistrico na izviru) pa ne zdržijo prav dobro.

Pravijo, da je knjiga najboljša človekova prijateljica? Je tudi tvoja?

Kot do neke meje kulturen človek se precej zanimam za religijo, filozofijo, zgodovino, zaradi popotovanj tudi za zemljepis, pa še berem prav rad. Tako sem že od mladih let, od osnovne šole naprej, kupoval (plačali so starši) knjige mladinskih šolskih zbirk. To so bili tedaj le Ciciban, Sinji galeb in Kondor. Po dvanajstem letu sem začel obiskovati knjižnico na Duplici in se seznanil z večjo množico naslovov, ampak iz njih nisem znal uganiti vsebine ali jih razumeti. Po prihodu na gimnazijo v Kamnik se mi je odprla kamniška knjižnica in direktor Srečko Zabrič je ostal moj prijatelj vse življenje: svetoval mi je naslove in mislim, da zelo pametno, saj jih imam nekaj še vedno v spominu, z nasveti pa me je usmeril v naravo, zemljepis, zgodovino in raziskovanje, kar mi je ostalo naloga in me je zanimalo celo življenje. Za reševanje pomembnih življenjskih vprašanj sem se začel zanimati tudi za filozofijo in ta me je zelo pritegnila. Še celo med služenjem vojaškega roka sem imel pri sebi Kantovo *Kritiko čistega uma*. Razumel sem jo nekoliko po svoje, vendar mi je prinesla ugled med vojaki, saj so izvedeli, da se z menoj posvetuje tudi oficir, ki se je odločil, da bo s primerno diplomo civilne univerze dosegel čin majorja; na svoj način sem ga inštruiral, mu kaj razložil in svetoval literaturo. Ker je bila moja *Kritika čistega uma* iz založbe Kultura Beograd in tiskana v srbohrvaščini, jo je tudi lahko razumel, pa še doktor Veljko Korać je napisal predgovor. Vse to je po njegovi uspešno opravljeni diplomi odjeknilo tudi v oficirskem zboru, kar je imelo zame zopet nekaj dobrih, pa tudi nekaj slabih posledic. No, ta knjiga je še vedno v moji knjižni omari.

Knjige sem kupoval v knjigarnah, včasih tudi pri agentu, največ pa v starinarnicah; mnogo mi jih je bilo

Moja knjižnica (Arhiv družine Kregar)

podarjenih in včasih sem prevzel kar cele zbirke. Prav gotovo sem vsako knjigo, ki sem jo kupil, prebral, od podarjenih pa – kakor je prišlo. Če o kateri izmed knjig nimam mnenja, jo odprem na približno, na sredini, in berem. Če mi ugaja, jo preberem do konca in potem še začetek, če pa ne, jo po nekaj straneh odložim. Za nekatere zanimive stare tiskovine pridobim fotokopije ali sedaj na internetu elektronske verzije, ki jih natisnem, da se dajo normalno brati. Tekom let se mi je nabralo dosti literature, okrog 6000 naslovov, kar mi povzroča tudi dosti dela in vzame veliko prostora v hiši. Sam sem naredil priročne knjižne police, tako da sem jih lahko na tesno postavil v prostor in v njih nekako dosegljivo razporedil knjige in ostalo literaturo. Pripravno je, da kadar kaj razmišljam, najdem pri roki knjigo s to mislijo in tam to stoji črno na belem. Sicer je internet bližji, ampak tam so ponaredki pravzaprav pravilo. Knjižnica pa mi ne služi samo v podporo pri razmišljanju, pač pa tudi pri popotovanju, saj imam v njej veliko zemljevidov in prospektov, tako da se lahko informiram, kako in kaj je tam, kamor nameravam iti. Seveda mi pri tem pomagajo popotovanja sama, torej gre za samopomoč, saj na kraju samem laže izberem literaturo, ki me zanima. Izbira po prvem občutku tudi marsikaj zgreši, vendar mi to, kar imam, zadostuje za dojemanje enostavnih teorij in zidanje svoje. Tu pa je še en problem: knjige so iz papirja in težke in jih ne gre veliko v nahrbtnik. Marsikdaj mi posamezna informacija o zgodovinski resnici (recimo o statusu Skitov v atenski državi) sproži nove zanimive asociacije o dogajanjih in njihovo vezanje v moj niz zgodovine.

Večina ljudi, ki te pozna, ve, da je ena izmed tvojih vrlin tudi izviren, iskriv in duhovit humor. Kje se skriva vir, zakladnica te nadgradnje človekovega uma?

Na prvem mestu med temami, ki jih prebiram in zbiram v knjižnici, je humor. Ta oblika pogleda na človeško družbo se mi zdi najlažji in najlepši način njenega prepoznavanja. Če pogledamo bolj natančno, so tudi popotovanja najlepša s humorne strani. Seveda je važno, da veš, kdo je tvoj najljubši humorist, še bolje pa je, če veš, katerih pet ali deset jih je vedno vredno brati. Ugotovil sem, da se pristopi k njim nekako ponavljajo; pri tem ne gre za narodnost, pač pa za tematiko. Vedno imam na razpolago par šal oziroma humornih pojasnil k debati. Podobne situacije humoristi lahko zelo različno rešujejo, vendar se vedno da ugotoviti neke podrobnosti; v teh so si trije tako različni avtorji, kot so Klapka, Hašek in Milčinski, lahko zelo podobni.

Moj najljubši avtor je Fran Milčinski, ki izstopa po veličini svoje javne funkcije. Bil je sodnik, čigar predlogi avstrijski vladi o sodnem varstvu otrok so bili sprejeti in zato je bil imenovan za prvega mladinskega sodnika v cesarstvu; ti njegovi predlogi še niso prevedeni v slovenščino in javno objavljeni. Humorne stvari je pisal neprestano in jih objavljal vsepovsod. Nikjer nisem zasledil, da bi javno izjavil, da je za svoje literarno delo dobro plačan. Njegova zbrana dela so nazadnje izšla v štirih knjigah, debelih po 4 centimetre, potem pa je sledil njegov dnevnik z debelino 5 centimetrov. Vsa njegova dela še niso ponovno izšla. Kakšna je javna knjigotrška politika do tega velikana slovenskega humorja, ni jasno. Poleg tega je bil naš, kamniški sovaščan – v njegovih zgodbah se namreč najde mnogo resnice tudi o Kamniku.

Opazil sem tudi, da so objave zgodb o Don Camillu in Peponneju, pisatelja Giovannina Guareschija, nepopolne, a o njem je vsaj popolnoma jasno, kako nepriljubljen je bil pri oblasteh, saj je bil edini zaprti pisatelj v Italiji v času velike svobode po drugi svetovni vojni. Moj tretji razvrščenec na lestvici je Jaroslav Hašek, o katerem je povsem znano, da je nemogoče nesporno identificirati vse, kar je napisal. Samo zbirka *Socialna in politična zgodovina stranke zmernega napredka v mejah zakonov* je čakala na objavo preko 40 let, tako da so tačas vsi Haškovi »sodelavci«, kakor jih je poimenoval, že pomrli in niso mogli tožiti izdajatelja za žaljenje. Njegov roman *Prigode dobrega vojaka Švejka v svetovni vojni* je prav gotovo najboljša komična predstavitev izjemno tragičnih časov. Zdi pa se mi, da najboljši del manjka, saj se roman lahkotno končuje oziroma konča »sredi odhoda na fronto«, brez nakazanega konca. Za moja popotovanja pa je najboljši Jerome Klapka Jerome. Njegova navodila za popotovanje so neizmerno natančna in resnična, pa vseeno smešna, na primer ugotovitev, da s prstom po zemljevidu ni čisto enako daleč kot s kolesom po cesti. Med potjo se z njegovimi izjavami kar dostikrat zabavamo. Žal je napisal le dve knjigi v tem žanru in zato ni mogoče napraviti nobenih primerjav. Tudi v njegovem humorju najdem grenko razočaranje nad družbo. Prav po njegovem vzorcu med svoje opise pešačenj vpletam tudi lokalno zgodovino.

Slovenci smo od nekdaj radi romali tako k romarskim cerkvam kot v svete kraje. Kje se vijejo tvoje pešpoti in božje poti?

Običajno pri nas je, da človek, ki nima posebno poudarjenega političnega pogleda na svet, hodi v cerkev. Samo po sebi je umevno, da sem bil krščen. Med osnovno šolo sem hodil k verouku, ki je bil delno organiziran v naši cerkvi sv. Ožbolta v Volčjem Potoku. Župnik, ki se je na verouk vozil z mopedom, me je kar precej motiviral, ampak obdelali smo samo katekizem. Kasneje so se razmere spremenile in k birmi sem šel na Homec. Birmal me je nadškof Volk. Potem sem k maši, kot se je takrat za odraslega mladca spodobilo, hodil le občasno, vseeno pa sem šel za božič večkrat peš v Stranje in nazaj, kar je bilo morda že začetek mojih zanimivih romanj. Med delom v Švici sem hodil k maši, kadar sem imel prosto nedeljo. V Bernu me je sodelavec in prijatelj, ki je bil protestant, vzel s sabo v hugenotsko (protestantsko) cerkev, kjer je bila pridiga v francoščini, a sem kar nekaj razumel. Odkar je sin Julij umrl v prometni nesreči, grem skoraj vsako leto po različnih poteh na kraj smrti in vsako leto imamo obletno sveto mašo v eni od bližnjih cerkva.

Romanja, predvsem na Brezje in ponoči, mi niso prinesla zadovoljstva, saj sem rajši hodil sam ali v majhni skupini in spotoma obiskal vse cerkve, ki sem jih srečal. Pred 20 leti pa so me prepričali, da se priključim brezjanskim romarjem. Ko sem šel z njimi, sem videl, da tradicionalne poti po glavnih cestah in neurejenih bližnjicah niso najprijetnejše. Tako sem po svojih kriterijih določil nekaj tras, ki so se mi zdele boljše, pa tudi sopotnikom so se zdele prijetne. Sestavil sem

V Rimu pred baziliko sv. Petra v Vatikanu z Mihom Hribovškom (Arhiv družine Kregar)

skupek naslovov posameznikov in jih začel vabiti na skupne božje poti – skupnost Frančiškovih romarjev od Sv. Jakoba iz Kamnika še vedno živi. Vsako leto gremo dvakrat na Brezje, enkrat se napotimo na Sv. Višarje, pa tudi sveta maša v najvišji slovenski cerkvi na Dobraču je bila do izbruha kovida prav redna; do nje smo hodili po različnih trasah in Koroško spoznali v različnih podrobnostih. Z enim članom te skupnosti, Mihom Hribovškom, ki je tudi jamar, sva ob 800-letnici Frančiškovega vodila pod geslom *800 km za 800 let* obiskala prijatelja Roberta Bahčiča, ki je takrat deloval v Rimu. Romanje je dobro uspelo in temu primerno so zrasli korajža in apetiti. Z isto družbo smo potem šli še v Medžugorje, na Trsat in do Senja, vsako leto pa gremo tudi v Novo Štifto; dokler je bil Dane Holcar pretežno v Kamniku, pa nas je po stari poti vodil na Sv. Primoža.

Na hoji po Koroškem sem dostikrat naletel na Slomškove sledove in ko se je moja žena Helena pridružila Društvu katoliških pedagogov Slovenije (DKPS), ki ima za zavetnika Martina Slomška, sem jo kdaj pa kdaj pospremil na praznovanje, obhodil okolico Sloma ter spoznal vrednost škofa Slomška za slovensko narodno zgodovino. Z DKPS sem organiziral hojo po njegovih poteh, kajti Slomšek je bil velik popotnik. Z učitelji po etapah prehodimo krog – iz Celovca preko Ljubljane do Zagreba, nato pa preko Štrigove in njegovega rodnega kraja v Celovec. Tudi njegovo drugo pot, iz Celovca preko Salzburga, Linza, Dunaja, Gradca in Ponikve v Celovec, hodim po etapah. Tretjo pot, ki vodi iz Celovca na Ponikvo in v Ljubljano (nemara tudi v Oglej) in prek Kanalske doline nazaj na začetek, pa deloma hodim, spotoma pa ugibam, kje je ta pot potekala, saj se je opis izgubil, indici pa so taki, da je najbolje pogledati na mestu samem. Ker je bilo to moje ukvarjanje s Slomškom kmalu opaženo, so me povabili k sodelovanju v Društvo Slomškova romarska pot, kjer se trudimo, da bi po dolgem času to oživili; iz tega izhaja tudi sodelovanje z župnikom Alojzom Kačičnikom, s katerim vsako leto obiščeva kak del slovenske zgodovine izven meja Republike Slovenije.

Včasih se spravim tudi na daljšo turo, kot je bilo pešačenje na spodnji Ren, v katerem sem združil več plati in plasti slovenske zgodovine – šel sem namreč iz kraja rojstva oziroma krsta Primoža Trubarja, to je iz Rašice, preko nekaterih njegovih življenjskih krajev, ki so bili dosti blizu trase, do njegovega groba v Derendingenu. Od tam sem pot nadaljeval na Ren, v kraje, kjer se je bojeval Jurij Vega, ki je tam napisal največkrat izdano knjigo na svetu – algoritemske tablice. Od Rena ni bilo več daleč do Trierja, kjer sem se udeležil proslave in odkritja spomenika ob 200-letnici rojstva Karla Marxa, ki gotovo ni bil brez vpliva na Slovence. Pot sem nadaljeval v Kornelimünster in Aachen, prestolnico našega prvega sodobnega cesarja Karla Velikega, ki je bil zelo pomemben tudi za razvoj in usodo Slovencev. Iz Aachna ni daleč do Kölna, kamor so konec srednjega veka Slovenci množično romali. Obiskal

sem še prvo raziskano najdišče naših zgodnjih prednikov, Neanderthal pri Düsseldorfu, potem pa sem šel ob Renu navzgor domov – skozi sotesko Rena do rojstnih krajev Beethovna in Gutenberga v Worms, kjer je Martin Luther uspešno zagovarjal reformo cerkve, in v Speyer, kjer je pokopan prvi habsburški cesar *Svetega rimskega cesarstva nemškega naroda.* Do doma je bilo glede na finance predaleč, zato sem šel v Frankfurt počastit še Goetheja in njegovo rojstno hišo. Potem sem sedel na vlak in odpeljali so me domov. Še vedno pripravljam potopis tega vandranja, ki mi je prineslo mnogo spoznanj o nastanku splošnega reda, v katerem živim.

S slovensko zgodovino so povezane tudi moje poti v Briksen. Prvič sem šel peš povezat kraja zadnje in prve zmage Slovencev nad Germani, to je Poljano (leta 1945) in Toblaško polje (leta 611). Ker sem o tej poti mnogo govoril, so me Blejci povabili, da jih, prav tako peš, ob 1000-letnici predaje Bleda briksenskim škofom popeljem v Briksen. Na poti nas je bilo z županom Bleda kar dvanajst. O tem popotovanju sem tudi predaval ter napisal članek za *Blejski zbornik 2004.* Tiste kraje sem v počastitev blagopokojnega cesarja Maksimiljana habsburškega obiskal še na poti v Innsbruck.

Ne mislite, da sem hodil samo peš, pač pa so me z družino, samega ali v družbi, po različnih krajih peljali tudi z avtomobilom. Z jamarji sem bil v Grčiji in smo jo prav dobro prekrižarili, skupaj z njimi pa sem obiskal tudi Romunijo. Z družino smo obiskali Češko, kjer sem si nabral nekaj vzporednic za našo domačo zgodovino, lep pa je bil tudi izlet preko Balatona v Salzburg in naprej do visokogorskih zajezitvenih jezer ter po glocknerski cesti na ledenik in preko Zgornje Zilje domov. Z ženo Heleno sva obiskala kraje, kjer se je dogajala svetovna zgodovina – to so izvirni kraji Habsburžanov in dogodkov pred njihovim begom na vzhod, pa še tudi potem, na primer sežig Jana Husa v Konstanci. V hiši naših nekdanjih cesarjev, v gradu Habsburgu, nad Windischem sva pila tudi drago vino. Zdaj, ko sem starejši in tudi postaran, si včasih izbereva, da z avtomobilom obvoziva vse kraje čaščenja kakšnega svetnika v Sloveniji in dokumentirava, to pomeni da fotografirava stavbe, vendar v mojih očeh to ne odtehta pešačenja.

Tradicionalne pešpoti po glavnih cestah in neurejenih bližnjicah ti niso ravno pri srcu. Si se zato lotil izdelovanja svojih tematskih poti?

V mladosti sem doma dosti planinaril; pri tem sem bil bolj vezan na skupinske izlete, saj sem sam domače gore komaj poznal po zemljevidu, ne pa v naravi, pa še markiranih poti je mnogo, pri mnogoštevilnih prostočasnih dejavnostih pa sem se dobro navadil hoje, orientacije in planiranja poti. V Švici sem imel druščino prijateljev, ki so gojili različne dejavnosti, od ljudskega plesa do vožnje z motorji in hoje v gore. Z njimi sem hodil na zanimive ture. Ko pa sem se spoprijateljil z zbiralcem mineralov, me je njihova dejavnost močno pritegnila. Tedaj sem začel obiskovati prava brezpotja. Za dostop do različnih nahajališč je bilo treba pot dokaj dobro splanirati, saj sam dostop ni bil dovolj; to je bilo treba opraviti racionalno, saj je bilo glavno delo iskanje in kopanje, kar je zavzelo večino časa in zahtevalo največ moči. Pridobil sem osnovno znanje o določitvi dveh točk in nato iz karte poiskati možnost enostavne in racionalne povezave. Po vrnitvi v domovino sem že med služenjem vojaškega roka, kamor so me kmalu napotili, na svoj način blestel v tem znanju, saj sem na primer znal orientacijski pohod speljati tako, da smo vsaj eno uro sedeli v gostilni. Pozneje se je ta način zelo udejanjal, še posebej po določanju prečenj posameznih območij, kjer smo iskali jame. Seveda mora biti trasa prehodna in dovolj fleksibilna, da omogoča dostope do navideznih ali dejanskih vstopov v podzemlje, bodisi da so to jame ali brezna. Naše planine so bile zame visoka šola krajevne orientacije. Prijatelj, tudi jamar, a s Krasa, me je med obiskom Kamniške jame vprašal, če v tako strmem svetu iščemo jame, pa sem mu odgovoril, da ne samo iščemo, ampak tudi najdemo.

Seveda v življenju nikoli ne nastopa samo ena postavka, navadno jih je veliko, vsaka po svoje je superiorna, nobena pa ni edina ali glavna. Tako smo si včasih privoščili izlete tudi po ravninskem, pravzaprav gričevnatem delu, in to mnogokrat kar brez zemljevida, opirajoč se le na neke steze in orientacijske točke. To je bilo življenje! Pa saj v Sloveniji ni v nobeni smeri daleč in tudi v Kamniških planinah, ki smo jih detajlno obdelovali, ni bilo od skoraj nobene točke v dolino več kot uro hoda. Ko me je delo odneslo na Norveško, sem na fjelih to znanje dobro izkoristil; hodil sem desetine kilometrov daleč, po občutku in z informacijo iz turističnih kart. Pa ne mislite, da so te karte uporabne. Zdaj jih raje pustim v uradu ali »kaslcu«. Z vsem tem znanjem sem se nato doma lotil malo daljših pešpoti. Ena mi je ostala v zelo lepem spominu in jo bom ob priliki širše objavil. S prijateljem, doma iz Bosne, sva šla v Bihać, v kraj prvega zasedanja Avnoja. Vse je bilo zelo poučno, še posebej, ko je sopotnik, zmeden zaradi hrvaške policijske propagande, zavrnil pot skozi Saborsko, ker naj tam za ljudi res ne bi bilo varno; pot sem zato nadaljeval sam in marsikaj spoznal.

Podobnih dogodivščin je bilo tiste čase za poln cekar in še več. Vedno sem v obiskanem kraju poiskal cerkev, pogledal, komu je posvečena, in bil vesel, ko se je slišalo, da mojemu zavetniku sv. Vidu ali pa naraščajoče popularnemu sv. Jakobu; počasi sem začel poti izbirati tako, da bi obiskal čim več prav teh. Človekova »požrtnost«, s tem tudi moja, pa je neizmerna in tako sem si počasi zamislil, da bi obiskal vse cerkve mojega zavetnika v Sloveniji. Brskal sem po Atlasu Slovenije in našel cel kup Šentvidov, Vidovcev, Vidovičev in Vidošev, kaj hitro pa sem ugotovil, da ta zbirka ne obsega vseh, zato pa ima preveč podatkov. Odločitvi sta bili potem dve: prva, da me vsa ta zmeda s preveč podatki pravzaprav ne zanima, druga pa, da sem izbral le cerkvene objekte, ki so posvečeni sv. Vidu. Prijatelj mi je preskrbel nekaj izpisov iz cerkvene evidence, a to so bili preveč specifični podatki. Oziral sem se po literaturi in prišel na sled Letopisu slovenske cerkve. Ni ga bilo najlažje dobiti, ker pa imam dovolj prijateljev v duhovniških krogih, sem to redko knjigo le dobil. S precej problemi sem podatke iz te knjige dopolnil in uredil tako, da mi služijo kot baza za »planiranje poti posameznih svetnikov«. Iz zbranih podatkov potem ni težko narediti poti, ki bi te objekte »obiskala« oziroma

povezala. Moj namen pa ni bil narediti poti, ki se konča v eni slavni cerkvi enega svetnika, pač pa pot, ki bo obiskala vse cerkve enega svetnika v državi. Ker sem si naredil in imel na razpolago seznam vseh katoliških cerkva v Sloveniji, za katerega verjamem, da je dokaj blizu pravemu stanju, mi iz njega ni bilo več težko izluščiti vseh cerkva, posvečenih sv. Vidu v Sloveniji. Na seznamu se jih je našlo 45. Oštevilčil sem jih in vrisal v priročno karto, potem pa sem sosednje povezal z linijami, ki mi pomenijo pot, ki povezuje posamezni cerkvi. Nato sem na osnovi svojih potovalnih izkušenj po označbah na *Atlasu Slovenije* oziroma pozneje po *Geopediji* skiciral pot, ki sem jo razdelil na nekaj kilometrov dolge segmente med posameznimi naselji in drugimi značilnimi točkami, skupaj s podatki o nadmorskih višinah. Med njimi sem izmeril razdalje in jih vnesel v tabelo, ki mi je po nekem programu izdelala tudi graf razdalje z vzponi in padci – to pa je že kar solidna osnova za planiranje pešpoti ali božje poti. Na izbranem zemljevidu si tako lahko določim pot, ki je v načelu najbližja in je prilagojena pešačenju in se, kjer se da brez prehudega podaljšanja, izogiba glavnim cestam; med hojo lahko pot tudi sproti spreminjam oziroma jo prilagajam svojemu razpoloženju in vremenu oziroma tistemu, kar na terenu opazim, da je boljše, lepše, bližje, zanimivejše ali bolj romantično, včasih pa tudi krajše kot tisto, kar pokaže sam itinerarij. Največkrat si iz znanih podatkov nanesem ali zamislim pot na zemljevidu, potem izpišem v izbranem merilu na tiskalniku liste, ki jih nosim s seboj in na katere gledam, ko hodim, in na terenu določam smer in pot. Meni se ta način kar obnese. Sv. Vid je bil moj prvi poskus narediti nekaj takega. Iskal sem možnosti in izdelal več variant, ki so kmalu pripeljale do »šimeljna«, ki sem ga nato uporabljal naprej.

Za sv. Vida sem med 45 cerkvami ali kapelami potegnil 233 povezav, za katere sem po že opisanem principu izdelal itinerarije v skupni dolžini 8.506 kilometrov. Seveda pogled na zemljevid z vrisanimi potmi pokaže prav neverjetne preseke čez Slovenijo, poleg tega pa nas te poti popeljejo tudi v kraje, ki jih brez tega namena verjetno ne bi obiskali, čeprav radi obiščemo nove in zanimive kraje. Iz tega nabora sem napravil seznam 45 relacij, ki vodijo po domnevno najkrajši poti do oziroma mimo vseh cerkva sv. Vida v Sloveniji (po mojem seznamu). Še vseeno pa je tudi ta pot dolga 1.361 kilometrov. Pot je zamišljena bolj kot črevo, vendar naj se začne in konča blizu doma in taka bo primerna še za koga. To je dobro tudi zato, ker človeka domov vedno bolj vleče kot od doma. Domislil sem tudi rešitev in poenostavitev s tem, da vsakdo lahko začne blizu doma in se potem tam blizu tudi ustavi. Krožna pot, ki je sedaj na razpolago, zahteva nekaj možganske telovadbe; sin, ki je geodet, je namreč zavrnil možnost, da bi iz GK-koordinat lahko izračunal najkrajšo skupno pot. Računalniki imajo dober spomin, terenske inteligence pa še ne. To, kar sem naredil, je vse, kar je za tako mrežno romarsko pot potrebno. Osnovna dokumentacija sedaj obsega tri osnovne sezname: seznam vseh cerkva sv. Vida, seznam vseh relacij med cerkvami in seznam krožne poti, ki obišče vse cerkve sv. Vida v Sloveniji, ter zemljevid, ki to ilustrira; pomembnih je seveda še tistih 233 itinerarijev s podatki o vseh narejenih povezavah med cerkvami, a te si lahko ustvari vsak sam. Vseh povezav je seveda mnogo več, saj sem obdelal le tiste najbližje, vseh mrežnih poti pa je za zdaj okrog 120 milijonov kilometrov. Tako sem namreč naredil še opise poti nekaterih drugih svetnikov, bodisi zaradi splošne popularnosti ali zanimive zgodbe o svetniku, ki mnogokrat sega v predkrščanske čase, ali pa zato, ker so zavetniki članov moje družine ali prijateljev. Ob nekaterih svetnikih so se razgrnile dolge zgodbe, ki pa ne sodijo v ta okvir.

Vlado Motnikar[1]
Bevkova ul. 10, Kamnik
vlado.motnikar@gmail.com

Ana Schnabl, pisateljica

Pisateljica Ana Schnabl, rojena leta 1985, je ena najvidnejših slovenskih avtorjev in avtoric, rojenih v osemdesetih letih 20. stoletja. Leta 2017 je izdala zbirko kratke proze z naslovom *Razvezani* in zanjo prejela nagrado za najboljši knjižni prvenec. Leta 2020 je izšel njen prvi roman *Mojstrovina,* nominiran je bil za mednarodno literarno nagrado Dublin, leta 2022 pa še roman *Plima*, nominiran za nagrado kresnik. Leta 2023 je kot soavtorica skupaj s Katarino Grabnar Apostolides napisala zvrstno neopredeljivo knjigo *Zadnja vijoličasta bledivka*, pred izidom pa je že njena peta knjiga. Njena dela so prevedena v srbščino, nemščino in angleščino, zgodbe pa se že uvrščajo v izbore slovenske kratke proze.
Ključne besede: Ana Schnabl, pisateljica, proza

Born in 1985, Ana Schnabl is one of the most prominent Slovenian authors born in the 1980s. In 2017, she published a short prose collection entitled *Razvezani*, which earned her an award for the best book debut. In 2020, her first novel *Mojstrovina* was published, it was nominated for the International Dublin Literary Award, and in 2022 her novel *Plima* was nominated for the Kresnik Award. In 2023, as co-author together with Katarina Grabnar Apostolides, she wrote the fantastic indefinable book *Zadnja vijoličasta bledivka.* Schnabl is about to publish her fifth book. Her works have been translated into Serbian, German and English, and her stories have already been included in selections of Slovenian short prose.
Keywords: Ana Schnabl, writer, prose

Ana Schnabl (Foto: Mankica Kranjec)

Pisateljica Ana Schnabl, rojena leta 1985, je ena najvidnejših slovenskih avtorjev in avtoric, rojenih v osemdesetih letih 20. stoletja. Živi v Kamniku. Kratko prozo je začela objavljati v reviji *Literatura* in na portalu Air Beletrina in takoj vzbudila pozornost bralcev, še bolj pa s prvo knjižno izdajo. Zbirka kratkih zgodb *Razvezani* iz leta 2017 je bila na Slovenskem knjižnem sejmu izbrana za najboljši literarni prvenec in nominirana za nagrado novo mesto za kratko prozo, prejela pa je tudi nagrado Edo Budiša, ki jo Istrska županija podeljuje mladim avtorjem iz srednje in jugovzhodne Evrope. Vsebuje deset samostojnih zgodb, skupna lastnost njihovih protagonistov pa so nezdravi odnosi in izgubljenost v svetu: dekle na antidepresivih, nefunkcionalna zakonska zveza, pasivnost, razvajenost, nevrotičnost, poporodna depresija, hiperaktivnost, sin z ostarelo materjo, nasilje v družini, anoreksija ... skoraj vsi so obremenjeni z nekakšnimi psihičnimi vozli, zapleteni v težavne odnose. Osebe se neredko zavedajo svojega stanja, se analizirajo, a ne ukrepajo, celo nočejo se spremeniti. Marsikatera motnja ima svoj vzrok, najsi bo to permisivna vzgoja ali neodgovornost, a to spoznanje protagonistom še ne prinese rešitve, čeprav naslov *Razvezani* morda nakazuje možnost osvoboditve, razvezave teh vozlov. Čustva in občutja, ki jih prevevajo, so različna: nelagodje, strah, jeza, sovraštvo, užitek, krivda, groza, prezir, osamljenost, tesnoba ... A poudarek ni na situacijah, še manj na opisovanju stanja, temveč na doživljanju posameznih oseb, na občutkih in odzivih, ki jih ti sprožajo. Okolje v zgodbi *Trittico* je pomembno le toliko, kakor ga čuti nesamozavestna ženska, ki čaka v lekarni. Čeprav se le pomika v vrsti proti lekarniškemu pultu, jo bralec na dobrih šestih straneh povsem začuti: »*Trinajsta. Srčno rada bi izpod pazduhe izvlekla ta moreči mastni pramen, vendar se bojim, da bi morala razkriti kolobar potu, obenem pa bi mačje privlačna mladenka pred menoj, ki ne more odtegniti pogleda od šipe, opazila, koliko truda vlagam v to, da bi bila videti spodobno. Dvanajsta. Zagotovo bi se ji popolna usta razlezla v lok pomilovanja, ko bi opazila, kako jalovo je moje početje ... Enajsta.*«

Spremljamo njeno dojemanje okolice, njeno interpretiranje drugih čakajočih, njihovih pogledov na primer. Sama si domišlja, kaj si drugi mislijo o njej. Vohamo njen znoj, prisluškujemo njenim samoomalovažujočim mislim in avtodestruktivnemu humorju, opazujemo solzici in njeno plitko dihanje in z njo začutimo bolečine v želodcu in na koncu celo olajšanje, ki pa je prav tako le njena projekcija nekega bežnega dotika. Njena resnica je vsa resnica, pa če je še tako namišljena. Zgodba ne deluje na razumski, ampak na čutni ravni. In res deluje.

1 Profesor, novinar, urednik, Uredništvo za kulturo na Radiu Slovenija.

Ana Schnabl s psičko na vrhu Kompotele (Arhiv Ane Schnabl)

Podobno je tudi v drugih zgodbah v zbirki *Razvezani*. Razvajeni tridesetletnik v najdaljši zgodbi Veliki voz se povsem zaveda svoje neodgovornosti, manipulativnosti in izkoriščevalskosti, a njegov modus vivendi je udobje na kavču, ukrepa le, ko je njegovo udobje ogroženo. Vzorec se ponovi, ko ga ima njegova ženska dovolj in se on vrne k vedno odpuščajoči materi, dokler mu tudi ona ne postavi ultimata. In je seveda začuden: *»Na eni strani nisem mogel verjeti, da je moja sladka in upogljiva mati eksplodirala v popolnoma drugačno osebo, na drugi strani pa tudi nisem mogel verjeti, da v meni nekako ni več prepoznala istega tenkočutnega, včasih nepredvidljivega in nasilnega, pa vendar toplega medvedka, kakršen sem bil od malih nog.«* A on si želi samo to, da bi ga pustili pri miru.

Aljoša Harlamov, pisec spremne besede z naslovom Sentimentalni bralec, je *Razvezane* označil za zbirko kratkih zgodb, *»ki z neko občudovanja vredno lahkotnostjo prehajajo od intimnega k družbenemu ter od vprašanj identitete do konkretnih sovraštev, strahov, užitkov.«*

***

Tudi roman *Mojstrovina* je pritegnil precej pozornosti, angleški prevod je bil celo recenziran v *Los Angeles Review of Books.* Postavljen je v osemdeseta leta, dogajanje pa se plete okoli Adama, oblastem sumljivega profesorja, ki po dolgem času končuje nov roman, in zelo uspešne ambiciozne mlade literarne urednice Ane, ki pa mora svoj hitri karierni vzpon plačevati z ovajanjem. Njuno poslovno sodelovanje kmalu postane intimnejše, vse bolj je intenzivno, vendar imata oba družino in zadeve se zapletejo. Toda pripoved se ne ustavi pri ljubezenski zgodbi niti pri opisovanju že utrujenega, a še vedno grozečega družbenega sistema. Odločitve in dejanja imajo posledice, te zahtevajo odgovornost in vse očitnejša postajajo etična vprašanja: kako bosta prenesla soočenje z možem oziroma ženo, izgubo družine, kariere in varne predvidljivosti, tudi obveščevalna služba ne pozabi na svoje zahteve. Kaj pa zvestoba sebi? Ana in Adam se zavedata pomena tega vprašanja, a se različno odzoveta:

»Kdor izbere, jo je prešinilo, ko si je v rokav obrisala zadnje solze, mora hoteti tvegati in ona bi druga postala že s tem, ko bi tvegala. Tvegala tisto, česar ni tvegala nikoli in kar tvegajo najbolj pogumni ljudje. Predstavo o sebi.«

»Čutil je, kako se seseda vase kakor razmočen peščeni grad, ki je iz trena v tren nižji, bolj kompakten in s tem nepredušen ...«

Še ena tema je pomembna v romanu *Mojstrovina*, namreč literarno ustvarjanje. Ana je natančna urednica, ki obvlada svoje delo, celo svetuje: *»Gostoto dogodkov naj zamenja z gostoto odnosov, je dejala, poglablja naj, ker to zmore, in naj ne razširja, saj s širjenjem roman izgublja moč.«* Poudarja, da je pisanje *»avtoerotična dejavnost,«* in ugotavlja, *»kako banalna je umetnina v svoji embrionalni fazi, kako daleč od umetnine pravzaprav je, zgolj pošvedrana materija, kupček papirja, kupček kamna, pravokotnik platna, ki potrebuje kontakt, dva, dvesto ali tisoč z nekom, ki ni njen avtor, ki je ni nikoli izkusil surove in ne ve za njen osnovni okus in ne za postaje njenega nastanka ...«*

***

Pisateljica je tudi Dunja, protagonistka romana *Plima*, ki je v otroštvu izgubila starejšega brata, zdaj pa bi rada sestavila njegovo podobo in ugotovila, kaj se je dogajalo tisto noč, ko so ga kot najstnika mrtvega našli pod piransko cerkvijo. Srečuje se z njegovimi tedanjimi prijatelji in spet pride do izraza avtoričino vživljanje v različne osebe oz. osebnosti. Jezik romana je izrazit zapis notranjega toka zavesti, raztrgana pripoved preskakuje s teme na temo, vrivajo se spominski prebliski, asociacije, skrite misli ... Vrača se ji tudi spomin na obisk policistov: *»Na plaži ga je našel zgodnji kopalec, gospod in gospa, je hitel, o, kako je hitel, in pasti je moral, pasti z višine, s klifa, s cerkvenega obzidja, verjetno, in tam je ležal vse od tretje ure zjutraj, toliko smo že ocenili, in morala je biti sreča!, je rekel tam in pred njimi, da ga plima ni daleč odnesla.«*

Roman *Plima* je bil nominiran za nagrado kresnik

***

Leta 2023 je izšla knjiga, ki jo je zvrstno ali žanrsko težko opisati. Avtorici sta dve, naslov pa ima po gobi: *Zadnja vijolična bledivka.* Mikologinja Katarina Grabnar Apostolides poljudno pripoveduje o raznovrstnih glivah, njihovem življenju, značilnostih, uporabi, o zanimivostih »kraljestva Fungi« ..., pisateljica Ana Schnabl pa jo spremlja na njenih gobarskih poteh, zapisuje njene razlage in hkrati izrisuje njeno osebnost, njeno preteklost, zlorabo, odvisnost in rešitev iz nje. Delo je nekakšen leposlovni dokumentarec in življenjska zgodba hkrati.

Ana Schnabl, zdaj ko smo prebrali vaša prozna dela, bi bilo zanimivo še od vas zvedeti, kako pišete. Kako sploh ustvarjate, kako nastavki in osnutki dobivajo končno obliko?

Predvsem je to stvar pritiska, se mi zdi. Ko si sam s svojim besedilom, si zlahka zadovoljen z njim, saj še z nikomer ne komunicira. Ko pa začne komunicirati, pritisk postane večji, ljudje se morajo odzvati nanj (in to v *Mojstrovini* tudi jasno zapišem). Kot avtorica takrat izstopim iz življenja knjige in jo prepustim drugim. Mogoče sem se šele zdaj naučila res prepustiti njeno usodo drugim in se ne obremenjujem več z recepcijo knjige. Prvič pa imam tudi urednika, ki res temeljito dela z mano, in to počasi, zelo natančno.

Osebe v zbirki zgodb Razvezani so različne, čeprav jih povezuje nekakšen manko, ranjenost ali bolezensko stanje. Tudi v romanih Mojstrovina in Plima so osebnostno natančno izrisane. Kako se je mogoče vživeti v celo množico tako različnih oseb?

Z resnicoljubnostjo. Kot pisateljica nisem naseljevala tujih življenj, ampak v bistvu svoje. Prva zgodba, s katero sem bila res zadovoljna, je bila prav *Trittico*. Imela sem 31 let in že nekaj malega življenjskih izkušenj in spoznanj, potem pa sem te izkušnje, spoznanja in čustva samo prelila v protagonistko. Vsak lik v zbirki ima kak gabarit mene ali ljudi, ki jih poznam. Če hočem neki lik dobro izrisati, moram biti precej dobro seznanjena s svojimi mehanizmi, si jih priznati in tudi zelo ranljivo prenašati, da ti ljudje lahko zaživijo.

Torej tudi če gre za nekako mejne like, je v njih mogoče najti sebe?

Res je, tudi bralci so začutili, da gre za mogoče sicer ne ravno prvoosebno doživetje, vsekakor pa je nekako blizu. Stvari si ne izmišljam, ne sodim med avtorice, ki pišejo z imaginacijo, ampak črpam iz doživetega ali opaženega. Imam se za dobro opazovalko, ljudje so mi zelo zanimivi in mislim, da jih lahko razumem, to pa zato, ker dobro razumem sebe. Med sabo in drugimi ne delam tolikšnih razlik, da bi sebe izvzemala iz življa, lahko pa drugim po ekstenziji pripišem svoje lastnosti in sebi lastnosti drugih.

Ali si pri poglabljanju v like lahko kaj pomagate s filozofijo, ki ste jo študirali?

Ne zares. Nekaj knjig je sicer gotovo vplivalo name, ne morem pa reči, da je vplivala filozofija kot disciplina.

Kaj pa psihoanaliza?

Vanjo sem se bolj poglabljala, vendar sem to opustila. Pač nisem akademski tip. Rada sledim svojim instinktom, nekemu naboju, akademsko pisanje tega ne omogoča.

»Nobena romaneskna ideja ne more zacveteti brez samorazumevanja, vsaj nobena dobra, prepričljiva in relevantna ideja ne,« ugotavljata Ana in Adam v Mojstrovini. Pisatelj se mora samoraziskovati?

Ja, to je moja metoda. Z vsako knjigo, z vsakim tekstom sem, mislim, bolj resnicoljubna in počasi se približujem nekemu svojemu vodilu. Skrajna resnicoljubnost me kot metoda zelo zanima, seveda pa moraš zanjo čustveno, intelektualno in kognitivno dozoreti. Temu se hočem približati, to je moj cilj: kako čim bolj jasno prikazati svoje resnice, za katere menim, da so tudi resnice drugih. Če bom poznala sebe, se bom ne le približala drugim, ampak jim bom konec koncev tudi ponudila neka spoznanja.

Ana in Adam imata sprva skoraj idealen uredniški odnos, takšnih skoraj ni več. Ana natančno secira in analizira njegovo besedilo, pisatelj si res lahko samo želi takega urednika.

Ja, in jaz sem ga končno dobila. To je Urban Vouk, pomagal mi je že pri *Razvezanih*, a se je tedaj bolj ukvarjal z dramaturgijo knjige, ne toliko z vsebino, zdaj je pa moj najnatančnejši in tudi najkrutejši bralec. Je nekakšen medij za različne tipe bralcev, nekakšna priprava na resničnost. Seveda ne more pretočiti vseh pričakovanj, ki jih imajo drugi, tako da je to še vedno drugačen proces kot potem, ko knjiga izgubi avtorico in urednika in pride v javno last, prepuščena na milost in nemilost. Hkrati pa tudi mene kot osebo dobro pozna in razume, k čemu stremim. Prepoznava moja prazna mesta, mojo slepoto, tudi mimikrijo in me opozarja. Sva prava prijatelja, partnerja v nastajanju teksta in lahko me dobro vodi, kjer se sama ne morem, saj ne vidim, kje lažem ali se napihujem, kje sem pretenciozna ali se pretvarjam, da vem več, kot v resnici vem, ipd. To je res konstruktiven odnos ne le za knjigo, ampak tudi za moje življenje.

In zakaj Adam ni mogel dokončati svojega romana?

Ker je njegov roman prazen in ni dovolj povezan z njegovo doživeto izkušnjo. Ali na kratko: ker za tem, kar je pisal, ni mogel stati, ker to ni bila njegova resnica. Na začetku je bila, potem pa ne več.

Je izgubil stik z romanom ali je dobil preveč stika s sabo?

Preveč stika s sabo je dobil, da bi lahko vztrajal pri nečem, kar se mu je zdelo lažnivo oziroma tuje. To se lahko zgodi vsakemu pisatelju, da se te namreč nekaj, kar si napisal, ne dotika več. Nekoč sem bila na literarnem večeru s češkim avtorjem Marekom Šindelko. Voditelj Bergant ga je povprašal po prvem romanu, pa je avtor odgovoril, da ne bi razpravljal o tem romanu, čeprav je dobil veliko dobrih ocen, zdaj misli, da je to en velik nič. Prav super se mi je zdelo, da je to povedal. Avtorji in avtorice se pač razvijamo in spreminjamo, po desetih letih nastane neka distanca, ne nujno sovražna, ampak vendarle. Kot da tisto pripada neki drugi osebi. Mladostniška ošabnost pač popusti in se ne jemlješ več tako zelo fatalno.

Bralci romana Mojstrovina so se precej čudili, zakaj ste delo postavili v osemdeseta leta. Osebne izkušnje tu ni moglo biti.

Res je, ampak neka osebna izkušnja je vendarle bila. Odraščala sem v družini, ki se je blazno veselila samostojnosti Slovenije. Kot otroka me je čudilo, zakaj to veliko veselje, kaj je bilo v Jugoslavijo tako groznega, da so se starši tako veselili obetov samostojne Slovenije, tako da me je ta duh osemdesetih, razpadanja države, ves čas spremljal. Ne sicer neposredno, ampak kot ozadje mojega odraščanja. V *Mojstrovini* sem se vrnila k temu, da bi si vsaj malo poskušala pojasniti to pričakovanje. Po drugi strani pa so bila osemdeseta v umetnosti in v političnem pogledu zelo pomembna. Jugoslavija ni bila edina, ki je razpadala, ves svet se je precej radikalno spreminjal in umetnost je to dobro odslikavala. Moja najljubša umetniška dela, sploh v glasbi, izhajajo iz tistega obdobja. To je neka atmosfera, neka melanholija, ki me je močno zaznamovala. *Mojstrovina* je v bistvu melanholičen roman, ozira se v prihodnost, ima neke vizije, pogreša prihodnost, ki je še ni.

Pa vendar se mi osemdeseta leta in celo ljubezenska zgodba glavnih likov ne zdita tako bistvena za roman kot spoznanje o posledicah nekih odločitev. Vsako dejanje nekam vodi in sprejeti je treba odgovornost.

Se strinjam, ljubezen in osemdeseta niso tako bistveni, ampak to je bil moj prvi roman. Danes bi se ga lotila drugače, ga postavila v sedanjost in to »psihoanalizo« izvajala tukaj in zdaj. Zanimalo me je predvsem vprašanje, kaj je usoda, kako si z majhnimi ali veliki odločitvami krojimo življenje, zakaj si ga krojimo, koliko nas določa inercija in koliko pretirana ambicija oziroma hotenje po uveljavitvi, resentiment ipd. Anino življenje na primer kaže, da te pretirana ambicija ali prehudo hlastanje za nečim slejkoprej ugrizne v rit.

Precej pozornosti posvečate telesnim reakcijam svojih likov, že v Razvezanih jih je veliko. V Mojstrovini jih je sicer manj, čeprav se v erotičnem odnosu kar same ponujajo, pač pa so roke tiste, ki plešejo, tipajo, se znojijo … Tudi v Plimi je telesnih odzivov precej.

Nekako se upiram ideji »govorečih« glav v književnosti, torej likov oziroma avtorjev, ki pripovedujejo. Seveda me ne moti ideja mislečih bitij, trudim pa se, da svoje like izpisujem čim bolj visceralno, iz drobovja. Naj bralec začuti, da imajo ti liki telesa, ki doživljajo, in da se ne dogaja vse na razumski ravni. *Mojstrovina* je še najmanj taka, *Razvezani* pa zelo izrazito in tudi v *Plimi* je zaradi vseh zadetosti in artritisa in popadkov tega več.

Kot pisateljica se morate tega tudi zavedati. Saj vsi nekaj čutimo in se odzivamo, ampak tega mogoče sploh ne opazimo.

Ponujam pač tisto, kar je zelo moje. Telesno sem precej občutljiva, močno doživljam in opazim stvari, ki jih drugi mogoče ne ali pa se jim ne zdijo zares pomembne. Vse to vstopa v moje tekste tudi mimo moje volje.

Torej tudi v neki vznesenosti, razburjenosti, jezi znate čutiti, kaj bi se lahko dogajalo v telesu? Kako se dvigne pritisk in podobno.

Ja. In tudi na jezikovni ravni me to precej zanima. Ne iščem bližnjic. Bližnjica bi bila npr. napisati, da je nekdo vzhičen, težje pa je pojasniti, kakšna je ta vzhičenost, kako se kaže. Prav ta semantika me zanima: kako bralcu predati občutek, ne da bi ga dobesedno navedel. Z opisom, ne pa s pridevnikom ali samostalnikom.

Plima je jezikovno poseben roman, poln miselnih tokov, spominov in asociacij, misli prehitevajo ena drugo, stavki so pretrgani … Gotovo je bilo to zelo zahtevno pisanje.

Ne ne, sploh ne. To je bila zame takrat zelo naravna lega, takšna sem pač bila v tistem obdobju in mi je bilo lahko pisati v tem slogu. Pozneje sem se sicer rešila te samoprehitevajoče se nervoze zasledovanja toka zavesti, v tistem obdobju pa bi mi bilo bistveno težje pisati suho, deskriptivno, ker se pač nisem tako počutila. V bistvu me je vodil jezik oziroma ritem.

Tudi Dunja, glavna oseba Plime, je pisateljica. Zakaj se sploh vrača k bratovi smrti?

Ne ve, kaj se je zgodilo in bi to rada raziskala, saj si želi končati to izgubo. Verjetno si veliko ljudi, ki v takšnih ali drugačnih okoliščinah izgubijo bližnjega, želijo to zapreti, zavezati pentljo. Ona pa si želi to tudi izpisati. Ve samo to, da je brat umrl v sumljivih okoliščinah, samomor ni bil potrjen, lahko bi bila nesreča, ampak kakšna … ob tem pa raziskuje še svoj odnos do njega. Ta se ji izrisuje sproti, postopoma se ji odstirajo spominski vrivki, da sploh ni bil tako zelo čist, kot si ga je slikala. Bil je pač starejši brat devetletnega dekleta, že najstnik, bolj izoblikovan, drugačnega temperamenta in morda tudi nekoliko sumljiv, mogoče okrutnejši … Dunja celo razmišlja, v kaj bi se razvil, in ugotovi, da je imel nastavke za nekakšnega vampirskega kapitalista. Ona pa je postala pisateljica.

Spet sva pri vživljanju v knjižne osebe. Je to res mogoče črpati iz bližnje okolice, iz osebnih poznanstev?

Ja, in tudi iz osebnih vzgibov. Preprosto: iz natančnega opazovanja. Nimam se sicer za introvertirano osebo, vendar ne čutim kake posebne potrebe, da bi bila z ljudmi, zelo rada pa jih poslušam in opazujem. S tem pa tudi marsikaj izvem. Za avtorice in avtorje je tudi pomembno, da se svojih sklepov ne bojimo. Da ljudi ne analiziramo z nekimi agendami, ampak dopustimo, da nas človek sam vodi skozi labirinte svojega značaja. Da ljudi ne shematiziraš, ampak res vidiš, kakor se ti dajejo. Hočem reči, da se to shematiziranje mogoče nanaša na sodobne literarne tokove, ki so prepogosto polni ideoloških agend in shematizmov, ker so pač pisani z nekim namenom.

Zdaj sva pri angažiranem pisanju.

V umetnosti se mi to upira, ne zdi se mi dostojanstveno za poklic, ki ga opravljam. Seveda pa je vsaka knjiga že sama po sebi nekako angažirana. Ko izpišeš neke značaje, si izmisliš zgodbo, postaviš to v neko okolje … se angažiraš za neko resnico v nekem kontekstu. Mislim pa, da najboljše knjige niso zelo izrazite v svoji angažiranosti, pač pa ta angažma te resnice pripeljejo pred bralca skozi zadnja vrata. Eno je aktivizem, drugo je umetnost. S tem, da se neka knjiga zavzema za socialno pravičnost, ni samo po sebi popolnoma nič narobe, pomembno pa je, kako je to narejeno. Dogmatizem pač ne sodi v umetnost, čeprav ga je precej.

In liki morajo zaživeti, ne smejo biti le figure.

Ja, to ja.

Z jezikovnega oz. stilističnega vidika je zanimiva tudi Zadnja vijoličasta bledivka. Kaže, kako je strokovno vsebino mogoče postaviti v neko drugo obliko – dokumentarno, poljudnoznanstveno … težko bi to označili. Ni leposlovje, ima pa veliko literarnih prijemov. Je bila to naloga ali kaj drugega?

Ja, to je bila naloga, ki sem jo sprejela kot izziv. Vedno me je zanimal »nature writing« – način pisanja o naravi, pri katerem stvarne podatke opišeš na kreativen način. Pri nas ni posebej razvit, v Ameriki in Angliji pa je to že žanr, ki ima svoje življenje. Ne gre za leposlovje, ampak za poljudno pisanje o naravi za množice. Avtorji se tega lotevajo na zelo različne načine, nekateri tudi poetično. Lani sem na primer prebrala neko knjigo o pticah selivkah, ki jo napisala avtorica, ki je nedavno v nesreči izgubila partnerja. Ob opazovanju ptic je obujala spomine na pokojnega partnerja in tako se knjiga sprehaja na meji med žalostinko in pisanjem o naravi. Tistim, ki to znajo, ta žanr res veliko ponuja. *Zadnja vijoličasta bledivka* je nekakšen kompromis med publicističnim pisanjem in biografiranjem; in besedilo je pač rezultat te poroke. Je nekakšna schnablovska varianta publicistike. Veliko mene je notri, mogoče ne toliko v vsebinskem pomenu, v metodološkem pa vsekakor.

Ste imeli kak vzor za takšno pisanje?

Kot avtor mi je zelo všeč Michael Pollan, kalifornijski novinar, ki se ukvarja z vsem v naravi, od psilocibina do vrtov. Njegov način je zelo poglobljen, dobro zna dozirati faktografijo in svojo izkušnjo in na zanimiv način komentira stvarnost. V jezikovnem pogledu z zelo preprostimi prijemi, vendar deluje. Sicer sva si zelo različna, ampak mi je bil neke vrste vzor v tem, kaj vse je mogoče narediti v tem žanru.

Tudi v neliterarnih besedilih sta torej slog in jezik zelo pomembna.

Včasih pomislim, da me jezik tako zanima zato, ker sem nesojena glasbenica in je jezik pač najbližje orodje, s katerim lahko delam glasbo. Nekaj je gotovo resnice v tem, glasba je zame vrhunska umetnost, na prvem mestu. Literatura je šele na drugem mestu. Z glasbo sem odraščala že dosti prej, kot je v moje življenje vstopila literatura, in rezultat je, da se veliko ukvarjam z zvočnostjo besedila. Da me slabi stavki živcirajo. To ne pomeni, da imam rada baročno ali gosto pisanje, tudi deskriptivni slogi so mi lahko všeč, morajo pa biti res kakovostni. Tudi Coetzeeja imam zelo rada, čeprav je suhist, ampak je dober v tem, to je njegova lega. Vrhunski je.

Je bila glasba kdaj vaša resna izbira?

Želela sem si igrati klavir, vendar zaradi ekonomskih okoliščin in dejstva, da sem odraščala na vasi, nisem prišla dlje kot do sintesajzerja. V srednji šoli sem hodila na ure džezovskega solo petja, vendar je to predrago za ljubiteljsko rabo, potem me je pa itak posrkala književnost. Veliko zadoščenja pa mi daje že poslušanje glasbe. Zame je to kot maša, glasbo poslušam prav religiozno, res mi veliko pomeni.

Kako mlada pisateljica iz Slovenije postane kolumnistka pri Guardianu, britanskem časopisu z več kot dvestoletno tradicijo?

Tako, da jo najdejo lovci na glave. Maja lani sem sodelovala na prvem festivalu evropskih avtorjev v Londonu in očitno sem na nekem panelu zelo zaživela. Bila sem precej razigrana in sem duhovičila ter žalila politiko in družbeno ozračje. Po dogodku sem se s penino skrila v kot, nakar je k meni prišla neka drobna ženska, se predstavila kot urednica pri Guardianu in mi rekla, da sem bila fantastična. Povabila me je k pisanju, mi dala vizitko in mi naročila, naj se javim takoj, ko pridem domov. To mi je zelo laskalo, bila sem navdušena, ampak naslednji dan sem si mislila, da so to pač neke sanje in da gotovo ni mislila resno … in se ji nisem oglasila. Naslednje mesece sem delala druge stvari, jeseni pa sem gostovala na knjižnem sejmu v Frankfurtu in se vrnila precej potrta. Sejmi me s svojo velikostjo in množičnostjo vedno nekako strejo. Poleg tega sem potrebovala nek drugačen stik, ki ne bi bil povezan s Slovenijo. Spomnila sem se te urednice ji poslala mejl in odgovorila mi je v desetih minutah, češ kje sem bila, in da se morava dogovoriti za tekst. In je steklo. Zelo rada delam z njo, to so resni uredniki, tudi štiri tedne delaš na nekem tekstu.

Kdo pa izbira teme?

Jaz sama. Za božič mi je sicer svetovala urednica, načeloma pa je to prepuščeno meni. Če ji ne ustreza, seveda odkloni, jaz pa jo lahko prosim za pomoč ali navodila. Odnos je dober in vesela sem trdega uredniškega dela, kakršnega pri nas skoraj nisem vajena. Sprva sem bila kar šokirana, češ koliko dela me čaka, ampak na koncu je tekst toliko boljši.

Letos napovedujete že novo knjigo, povejte nam, prosim, kaj o njej.

To bo nekakšen antibildungs roman – izraz sem zasledila na internetu in se mi zdi, da dobro opisuje tisto, kar zdaj pišem. Pri bildungs romanu spremljamo posameznikov razvoj, tukaj prav tako spremljamo razvoj neke posameznice, vendar ni nujno, da se res razvije. Gre za Evelin Oderlap, ki odrašča v neprijetnih okoliščinah, oče mamo, in pozneje tudi Evelin, fizično zlorablja. Spremljamo tri stopnje njenega življenja: otroštvo, najstništvo in odraslo dobo, ko skuša očetu odpustiti tisto, kar je storil. Več vsebine pa ne morem razkriti. Naslov romana bo *September*.

Formalno bo to ne ravno eksperimentalen, ampak precej drzen roman, v njem je nekaj dramskih prizorov, intervjuji, nekaj poezije, instagramski zapisi, SMS-i. Izpisujem si načine pisanja, ki ustrezajo aktualnosti, v katerih se giblje protagonistka. V obdobju, ko mobitelov še ni bilo, piše dnevnik, pozneje se pojavijo SMS-i pa socialna omrežja … Prvič sem se skušala poigrati tudi s formo; ne le z jezikom, ampak s samo strukturo. Prvič se je tudi zgodilo, da sem napisala grob osnutek romana, kjer sem samo nastavila prizore, in ga poslala v presojo uredniku. Odgovoril je, da moram poiskati pravo strukturo, mi priporočil v branje nekaj knjig, ki bi bile lahko relevantne, in tako sem našla pristop, za katerega mislim, da se obnese. Zdaj urejam četrti osnutek romana.

Marjeta Humar[1]
Žale 4a, Kamnik
marjeta.humar@guest.arnes.si

»Domačih viž in pesmi glas prinašamo med vas«

Pogovor s Predicami, ljudskimi pevkami iz Kamnika

Prispevek predstavlja ljudske pevke Predice, ki že 22 let delujejo v okviru kulturne sekcije Društva upokojencev Kamnik. Pojejo dvoglasno slovenske ljudske, ponarodele in priljubljene novejše pesmi. Veliko nastopajo na javnih prireditvah in na slavjih doma in v tujini, pogosto ob spremljavi diatonične harmonike. Izdale so tri zgoščenke in dva video spota. Vsako leto pripravijo samostojni koncert. Sodelujejo s slovenskimi ljudskimi pevci. Prejele so več priznanj za poustvarjanje, ohranjanje in širjenje ljudske glasbene dediščine.
Ključne besede: ljudske pevke Predice, slovenske ljudske pesmi, ponarodele in priljubljene novejše pesmi

The contribution presents the folk singers Predice, who have been active for 22 years within the cultural section of the Society of Pensioners Kamnik. They sing two-part Slovenian folk songs as well as international and popular modern songs. They often perform at public events and celebrations at home and abroad, accompanied by a diatonic harmonica. They have released three CDs two video spots. They hold an annual solo concert and collaborate with other Slovenian folk singers. They have received several awards for recreating, preserving, and spreading folk music heritage.
Keywords: folk singers Predice, Slovenian folk songs, popular modern songs

Kamniške Predice, ki same sebe imenujejo ljudske pevke, delujejo v kulturni sekciji Društva upokojencev Kamnik od marca 2002. Pobudo za ustanovitev je dala Iva Šubelj Kramar, znana raziskovalka in varuhinja etnološke dediščine. Predice so se poimenovale po ponarodeli pesmi Antona Martina Slomška *Le predi, dekle, predi …*

V prvi skupini so bile **Angelca Jagodic**, ki skupino vseskozi vodi, **Ana Kuret, Tončka Nahtigal, Marta Vrhovnik** in **Jožі Belcijan**. Pevke so se precej menjale. Vseskozi pa so ostajale trden sestav. Prvi javni nastop so imele že v juniju 2002 ob 60-letnici Angelce Jagodic. Takrat so ji zapele: *Ko sem še mlada bla, Jaz pa vrtec bom kopala* in *Kaj si mela.* Ob 5. obletnici so na letnem koncertu v Domu kulture nastopile: **Ana Kuret, Jožі Belcijan, Fani Klemenc** in **Angelca Jagodic**. Leta 2012, ob 10-letnici, so v skupini sodelovale: **Angelca Jagodic, Fani Klemenc, Jelica Slavič, Nežika Drovenik, Ana Kuret, Štefka Cerar** in **Metka Vodlan**. Na koncertu v počastitev 20-letnice Predic pa so nastopili: pevke **Štefka Cerar, Danica Kočar, Mari Erce, Mija Gorjup, Dragica Požek, Angelca Jagodic** in godec **Jože Jagodic**. Angelca Jagodic je takrat dejala:

Predice Dragica Požek, Štefka Cerar, Angelca Jagodic, Mari Erce, Danica Kočar in godec Jože Jagodic[2]

*»Bile smo zavzete in prepevanja željne ženske, ki smo hotele svoj prosti čas preživeti veselo in koristno. /…/ po zgledu naših babic, ki so se zbirale ob zimskih večerih in predle volno, /*smo se*/ začele zbirati in prepevati naše lepe ljudske pesmi, nekatere od njih že davno pozabljene.«*[3] Čez leta je Angelca v pogovoru za *Kamniški občan* dodala: *»Klasično zborovsko petje nekako ni bilo zame, saj sem vedno želela prepevati le ljudske pesmi. Ko se je pokazala priložnost za ustanovitev vokalne skupine, sem brez težav našla nekaj somišljenic.«*

Letos pojejo že 22. leto. Veliko nastopajo, navadno na 40 prireditvah letno. Pojejo ob različnih priložnostih na prireditvah v Sloveniji in tujini: v domačem Društvu upokojencev in drugih društvih upokojencev, ob obletnicah, praznikih, na dobrodelnih prireditvah, v domovih za starejše, v Budnarjevi muzejski hiši, na odprtjih razstav (trničev, ročnih del …), cest, na sejmih, predstavitvah knjig (*Kati Turk, pastirica in ljudska umetnica*, Stanka Baloh: *Zdravstvo na Kamniškem* …), za medicinske sestre, invalide, kmečke žene, na prireditvah ljudskih pevcev in godcev, na Festivalu za tretje življenjsko obdobje – skratka: povsod, kamor jih povabijo, ker spoštujejo slovensko kulturno dediščino. Ponosne so na letne koncerte v Domu kulture v Kamniku, na katerih gostijo tudi sorodne sestave, na

1 Doktorica slovenskega jezikoslovja.

2 Slike so iz arhiva Predic.

3 https://domzalec.si/kultura/prireditve-kultura/v-zivo-ljudske-pevke-predice-koncert-ob-20-letnici-delovanja/?cn-reloaded=1, dostop 1. februarja 2024.

9. 12. 2022 – Predice ob 20-letnici v restavraciji Društva upokojencev Kamnik (DUK). Na ljudska glasbila igrajo: Jože Jagodic (diatonična harmonika), Štefka Cerar (buča), Danica Kočar (ribežen) in Angelca Jagodic (gudalo).

radijska snemanja – na vse svoje nastope in srečanja s poslušalci in sorodnimi ustvarjalci. Leta 2013 so bili v Domu kulture gosti kamniških Predic: Sončki iz Ljubljane, ljudske pevke iz Trboj, pevci iz Šentruperta in Tepanja, lajkoši iz Gornjih Petrovcev, Veseli kamniški godci, citrarsko-pevski duet Štefka Cerar in Ana Plahutnik, Štefka Cerar in Tomaž Plahutnik na citrah, Veronika Zajc na violinskih citrah ... Predice pa niso samo pevke, včasih poudarijo starost in ljudskost svojih pesmi s spremljanjem na ljudska glasbila: z gudalom, ribežnom, bučo, s pokrovkami ...

Repertoar Predic obsega okrog 200 pesmi. Za tovrstno petje ni posebnih pesmaric ali not. Del pesmi, ki jih pojejo, je znanih. Predice jih prilagodijo za dvoglasno petje. Veliko pesmi pa so našle v starih besedilih in jim same pridale melodijo. Tako so ne samo poustvarjalke, ampak tudi ustvarjalke. Morda bi bilo lažje, če bi z njimi sodelovali glasbeni narodopisci, morda pa bi bilo tudi težje. Zagotovo pa si tako resnično zaslužijo oznako ljudske pevke. Sodelovanje v taki pevski skupini, kot so Predice, pa ne obsega samo učenja pesmi, nastopov, iskanja ustreznih pesmi ali besedil. Veliko časa in dela je treba posvetiti tudi oblekam: iskanju sponzorjev za nakup blaga, njihovemu oblikovanju, šivanju in negi (pranju, likanju, ustrezni hrambi).

Za svoje delo so Predice prejele več priznanj, npr. državno priznanje na srečanju Ljudskih pevcev in godcev v Šmartnem na Pohorju in Maroltovo priznanje, ki ga podeljuje Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, *»za odmevno in prizadevno 15-letno poustvarjanje, ohranjanje in posredovanje kamniške ljudske glasbene dediščine ...«*[4] Angelca Jagodic pa je ob prazniku občine Kamnik leta 2014 prejela *»bronasto priznanje za zavzeto kulturno udejstvovanje in vodenje Ljudskih pevk Predic, ki skrbijo za dobro prepoznavnost občine Kamnik.«*[5] Ob 20-letnici so Predice za gojenje ljudske kulture prejele Maroltova priznanja: za ohranjanje in oživljanje kulturne dediščine Maroltovo listino: vodja Angelca Jagodic, za petletno zvestobo bronasto značko: Mija Gorjup, Danica Kočar in Dragica Požek, za desetletno pripadnost pa: Štefka Cerar. Za več kot 30-letno dejavnost sta Angelca in Jože Jagodic prejela častno Maroltovo značko. Posnele in izdale so več zgoščenk in dva video spota (o tuhinjskih kaščah in o čebelah).

Kaj o sebi mislijo, so povedale pevke same. Na naša vprašanja so odgovorile vse pevke zdajšnje sestave: Angelca Jagodic (vodja skupine), Danica Kočar, Marica Erce, Štefka Cerar in Dragica Požek pa tudi njihov spremljevalec na diatonični harmoniki Jože Jagodic.

Najprej se, prosim, na kratko predstavite: kdo ste, kaj ste po poklicu, kje ste se rodili, kje živite zdaj, imate družino.

Angelca: Rojena sem v Zg. Tuhinju. Sem upokojena kuharica. Živim v hiši na Žalah v Kamniku. Imam hčerko in sina. Moj mož je naš harmonikar Jože Jagodic.

Danica: Rodila sem se v vasi Krivčevo. Sedaj živim kot upokojenka tovarne Stol v Zagorici nad Kamnikom. Imam sina, ki živi s svojo družino v Bistričici. Razvese-

4 https://domzalec.si/kultura/prireditve-kultura/v-zivo-ljudske-pevke-predice-koncert-ob-20-letnici-delovanja/?cn-reloaded=1, dostop 1. februarja 2024.

5 *Kamniški občan,* 21. marec 2014. 5.

11. 9. 2022 – Predice Danica Kočar, Mija Gorjup, Štefka Cerar, Mari Erce in Angelca Jagodic v pražnjih oblekah na Dnevih narodnih noš

ljujeta me vnukinja in vnuk, ki sta že odrasla, in vrt z rožami. Zelo rada imam glasbo, v prostem času igram na harmoniko in seveda pojem pri Predicah.

Marica: Po poklicu sem frizerka, 35 let samostojna podjetnica. Rodila sem se v Vodicah, zdaj pa z družino živim v Suhadolah pri Komendi. Imam hčer in sina. Hči nadaljuje mojo obrt, pomaga ji tudi snaha. Imam pet vnukov in eno pravnukinjo.

Štefka: Nimam kakšne izobrazbe. Sem delavka. Rodila sem v Stolniku nad Kamnikom, kjer tudi živim. Tu sva z možem Janezom naredila hišo. Imava tri otroke in kar devet vnukov.

Dragica: Rodila sem se v Novem mestu, sem poročena, mati treh otrok, stanujoča na Duplici, Jakopičeva 13. Do svoje upokojitve sem bila zaposlena v tajništvu komerciale Stola Kamnik. Pridobljeno znanje in delovne izkušnje sedaj kot upokojenka nudim krajanom Duplice kot predsednica sveta Krajevne skupnosti Duplica, hkrati pa na tem mestu opravljam tudi delo tajnice. Sem tudi članica sveta občine Kamnik.

Jože: Rojen sem v kmečki družini v Košišah pri Kamniku. Po poklicu sem krojač. Zdaj sem že upokojen. Živim v hiši na Žalah nad Kamnikom. Imam hčerko in sina.

Koliko let že pojete s Predicami? Kdo ali kaj vas je nagovoril/o, da ste se vključili v to pevsko skupino?

Angelca: Pri Predicah pojem že enaindvajset let. V skupino sem se vključila zaradi veselja do petja ljudskih pesmi.

Danica: Za petje me je navdušila prijateljica Štefka Cerar leta 2015.

Marica: V pevsko skupino Predice sem se vključila pred petimi leti. Ker so iskali novo pevko, sem prišla na avdicijo in bila sprejeta. Všeč mi je njihov izbor pesmi, ker so predvsem pripovedne, vzete iz resničnega življenja. Melodija je preprosta, da pa se jo občuteno zapeti.

Štefka: Pri Predicah pojem že kar dvanajst let. Tej skupini sem se pridružila, ker imam zelo rada ljudske pesmi. Povabila me je ena od nekdanjih pevk Nežika Drovenik. Vedno sem želela, da bi pela v kakšni skupini, ki poje ljudske pesmi.

Dragica: Z ljudskimi pevkami Predicami pojem že 7 let. Za vključitev v to skupino me je navdušila tedanja članica pevk Predic ga. Jelica Slavič z izjemnim sopranom.

Jože: Pri Predicah poje moja žena Angelca. V skupino so me povabile pevke. Spremljam jih na diatonično harmoniko pri nastopih v domovih za starejše, ob obletnicah, zlatih porokah ... Sem samouk in igram po posluhu. Pri srcu so mi ljudske melodije. Igranje harmonike pa sem moral za nekaj časa prekiniti, ker sem si poškodoval roko: ostal sem brez dveh prstov, a to mi ni vzelo veselja do igranja. Po daljšem premoru sem znova začel vaditi in uspelo mi je.

Ali ste že prej peli v kakšnem zboru ali pevskem sestavu? Ali je petje pri Predicah drugačno kot v zborih in sestavih, ki jih vodijo zborovodje in zanje pišejo skladatelji?

Angelca: V času osnovne šole sem sodelovala v otroškem zboru, kasneje sem prepevala v tovarniškem zboru v Titanu, kjer sem bila tudi zaposlena. V zboru smo imeli note in zborovodjo. Note so mi povzročale kar malo težav, a sem kljub temu vztrajala 13 let.

Predice Ivanka Kosec, Angelca Jagodic, Jelica Slavič in godec Jože Jagodic leta 2014 v otroškem vrtcu Zarja

Danica: Še sedaj se spomnim, da je bil moj prvi nastop s Predicami na sejmu v Komendi. Pred tem nisem pela v nobenem zboru, sodelovala pa sem v skupini Harmonikarice Zupan in potem v skupini Stari grad.
Marica: Pojem tudi v cerkvenem pevskem zboru, že od otroštva mi petje veliko pomeni.
Štefka: Ja, v otroških letih sem pela v cerkvi sv. Benedikta v Stranjah. Pa je bilo predaleč hoditi peš, tudi strah me je bilo, saj sem bila komaj v drugem razredu osnovne šole, zato sem prenehala. Ko pa sem šla v pokoj, sem začela peti pri mešanem zboru Stranje, nato pa pri Predicah iz Kamnika.

Sprašujete, ali je petje pri predicah drugačno kot v zboru. Seveda je drugačno. V zboru se poje po notah in če zborovodja vodi pevce, je to čisto nekaj drugega. Če pa zraven zapojo še orgle, je pa nekaj najlepšega.
Jože: Petnajst let sem igral pri folklorni skupini Društva upokojencev Kamnik. Predice pa spremljam že enaindvajset let.

Kaj pa ljudski pevci? Ali lahko rečemo, da ste ve ljudske pevke? Kam same sebe uvrščate? Ali sta način vašega petja in program bistveno drugačna kot pri drugih ljudskih pevcih ali pevkah?
Angelca: Predice imamo poseben način petja, pojemo samo dvoglasno in v tem se razlikujemo od drugih ljudskih pevcev, ki imajo dodan še tretji glas – bas, ta pa nam manjka.
Danica: Pojemo slovenske ljudske pesmi, ki so se pele ob različnih priložnostih, se zlasti zaradi vsebine in preprostih napevov širile med ljudmi in spreminjale krajevno in narečno. Zbirajo in raziskujejo jih naši etnologi.
Štefka: Mislim, da lahko rečemo, da smo ljudske pevke. Ne vem, kam naj bi same sebe uvrščale. Imamo veliko nastopov med letom na ljudskih prireditvah. Pri Predicah pojemo ljudsko – brez zborovodje in not. Vse pesmi se moramo naučiti na pamet. Sedaj nas je pet pevk in godec, ki nas spremlja z diatonično harmoniko. Pojemo dvoglasno in imamo kar velik izbor pesmi.
Dragica: Način ljudskega petja me je navdušil ravno zaradi tega, ker te pesmi na nek način izražajo domačnost. Te pesmi bi brez ljudskih pevcev tonile v pozabo. Saj če se malo spomnimo nazaj, so se naši starši in stari starši ob večerih z družino najprej zahvalili Bogu za uspešen in varen dan, večer pa so zaključili s petjem. Torej s pesmimi, ki so jih poznali in znali takrat prepevati. Te pesmi so opevale njihovo delo, njihovo življenje in dogodke v njem.

Prav zaradi teh dejavnikov je ljudsko petje še kako pomembno, saj ohranjamo kulturno dediščino in s tem spomin na življenje naših prednikov in vsa ta dogajanja s pesmijo prenašamo na naše mlajše rodove.

Pravite, da ohranjate slovensko kulturno dediščino. Kaj vam pomeni beseda dediščina? So to samo stare pesmi, ki so jih iz roda v rod prenašali in ohranjali zlasti ljudje na podeželju in so jih v zadnjem stoletju zapisali etnologi, ali pa razumete to besedo širše?
Angelca: Kulturna dediščina mi mnogo pomeni, saj to so naše korenine. Te pesmi so ustvarili ljudje, ko so bili veseli ali žalostni, svoje življenjske zgodbe so pripovedovali – redko tudi zapisovali, in me jih pojemo, da jih ohranimo.
Danica: Pojemo dvoglasno. V naš spored sodijo tudi narodne in ponarodele pesmi o različnih praznovanjih, kmečkih opravilih, ljubezni, običajih, lepoti domovine in letnih časih.
Marica: Ohranjanje kulturne dediščine mi pomeni predvsem prenašanje besedil in melodij na prihodnje rodove. Glede na to, da se danes mešanje kultur izvaja že skoraj načrtno, je toliko bolj pomembno zavedanje, da narod ne obstane brez korenin. Zato so dobrodošli različni nastopi, da se ljudje lahko seznanijo s tovrstnim petjem.
Štefka: Ja, Predice prav zato pojemo te stare ljudske pesmi, da se ne bi čisto pozabile. To je slovenska kulturna dediščina, ki nam veliko pomeni, saj je bogastvo Slovenije. Lepe stare hiše, pohištvo, predmeti, stare navade ob praznikih, posebno pa ljudska pesem – vse to je meni zelo pri srcu, mogoče zato, ker smo v otroških letih velikokrat slišali peti svoje starše, stare starše strice, tete. Kako lepo so prepevali slovenske ljudske pesmi! To je zares lepa dediščina.

Kako in kje dobite nove pesmi? Kako jih potem obdelate, da jih lahko vključite v svoj program?
Angelca: Mnoge pesmi smo dobile od ljudi, katerih življenjske zgodbe so bile zapisane, nekaj pesmi sem

našla v starih knjigah, kot so: Poročni zvonovi, Deklica in roža, Čebelica, Čebela na paši, Še enkrat si zapojmo pesmi stare, Novoletni pozdrav, Hlevček. Vsem tem pesmim smo ustvarile melodijo, razen Čebele na paši, ki sta jo uglasbila Franci Pušnik in Tomaž Plahutnik.

Danica: Pesmi izbira vodja naše skupine, skupaj pa naredimo še kakšno priredbo, da se razlikujemo od podobnih skupin, s katerimi se srečujemo na različnih prireditvah. Pojemo tudi stare cerkvene pesmi, ki so nastale ob različnih praznikih.

Marica: Sodelujemo na raznih prireditvah, kjer predstavljajo ljudsko glasbo in običaje.

Štefka: Ko sem jaz prišla k Predicam, so imele veliko pesmi, dosti so jih znale tudi iz otroštva, tudi iz starih pesmaric in knjig. Imamo pa tudi svoje ideje: pesmim same damo melodijo in zapojemo.

Katere vsebine so značilne za vaše pesmi: ljubezenske, posvečene družini, poklicem, krajem, vojaške, pivske? Katere so vam najljubše, kaj pa je najbolj všeč poslušalcem?

Danica: Glede na izbor pesmi mislim, da ohranjamo našo kulturno dediščino in da se ohranjajo besedila teh pesmi iz roda v rod. Seveda se naše petje razlikuje od petja zborov. Vse pesmi se naučimo na pamet in ne pojemo po notah.

Štefka: Naše pesmi so stare ljudske, pripovedne, posvečene družinam, ljubezenske, šegave, vojaške pa tudi nabožne. Meni so prav vse zelo lepe.

Dragica: Menim, da so vse ljudske pesmi vsebinsko na nek način priljubljene poslušalcem, saj vsaka pesem nosi del zgodovine, življenja ljudi in dogodkov v njem.

Kateri ljudje imajo vaše pesmi najrajši: starejši, mladi? Ali se občinstvo s časom tudi spreminja? V čem je čar vašega petja?

Danica: S petjem razveseljujemo predvsem starejše poslušalce, ker nastopamo po domovih za starejše, v društvih upokojencev, na različnih prireditvah pa tudi na tekmovanjih. Tam srečujemo druge skupine, ki jih zadnje čase sestavljajo tudi mladi pevci. Trudimo se, da petje približamo mladim, zato nastopamo tudi s šolarji, ker je medgeneracijsko druženje zelo pomembno.

Štefka: Sprašujete, kateri ljudje imajo radi našo pesem. Mislim, da so to predvsem starejši, vendar tudi mlajši radi slišijo slovensko ljudsko pesem. Pa ne samo to. Tudi mlade skupine že kar dosti pojejo stare slovenske pesmi.

Kaj menite, ali ima tovrstno petje prihodnost?

Angelca: Verjamem, da bo ljudska pesem živela naprej in tako ohranila spomin na preteklost.

Marica: Od nas je odvisno, koliko se bo ta glasba v bodoče ohranila. Mislim pa, da se tudi mladi zavedajo bogastva našega naroda. Slovenci smo Marijin narod in zato se za naš obstoj ni treba bati.

Štefka: Sedaj sem stara 73 let, pa nisem pozabila, kar so me naučili starši. V naši družini se je veliko pelo. Tudi najini otroci in vnuki so dobri pevci in glasbeniki. Zato se nič ne bojim, da bi pesem v Sloveniji izumrla. To je velika dediščina.

Dragica: Ljudske pevke Predice s svojimi koncerti in nastopi privabimo tako mlade kot odrasle poslušalce. Bistvenih razlik pri poslušanju ni, saj pojemo tako po vrtcih, šolah, na različnih proslavah in dogodkih, na občinskih proslavah, porokah, zlatih porokah, po domovih za starejše občane. Zelo je zanimivo, da nas povabijo tudi na pogrebne slovesnosti. Lahko rečem, da pojemo vse od rojstva pa tja do smrti. Poslušalcev se nikjer ne manjka in povsod si želijo, da bi še kdaj prišle in zapele.

Naši vsakoletni samostojni koncerti so pečat na naše delo, še posebej takrat, ko iz zaodrja skrivaj pogledaš v dvorano in vidiš, da je polna ljubiteljev ljudskega petja.

Jože: Mislim, da se bo ljudska pesem ohranila za mlajše rodove.

Ali ste se srečale s podobnimi pevskimi skupinami? V čem se razlikujete od drugih? Kako sodelujete?

Angelca: Vsako leto pripravimo v Domu kulture Kamnik samostojni koncert. Medse povabimo pevce iz raznih krajev Slovenije.

Štefka: Predice smo se srečale z veliko ljudskimi pevci. Kako pa sodelujemo? Če imajo oni prireditve, nas povabijo. Če pa jih imamo mi, pa mi njih. Tako da se kar srečujemo.

Dragica: Tudi druge pevske skupine so zanimive in z vsemi dobro sodelujemo, včasih si kakšno pesem celo izmenjamo

Kaj vam osebno pomeni/jo priznanje/a, ki ste ga/jih prejeli za svoje delo?

Angelca: Mislim, da so se moje življenjske želje na nek način uresničile, kajti petje pri Predicah mi je dalo veliko veselja, druženja, raznih srečanj in popestritev v mojem vsakdanu.

Danica: Za sodelovanje pri Predicah sem prejela bronasto Maroltovo značko, ki jo je podelil Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Priznanje mi veliko pomeni.

Štefka: Dobila sem že bronasto in srebrno Gallusovo značko.

Dragica: Priznanja pomenijo, da s trdim delom, ki ga vlagamo v petje, zadovoljujemo potrebe poslušalcev in ljubiteljev ljudskega petja, kar nam veliko pomeni.

Jože: Na srečanju ljudskih pevcev in godcev sem dobil zlato priznanje za najbolje zaigrano melodijo – ljudsko pesem.

Sodelovanje s Predicami zagotovo zahteva veliko časa in energije. Ali vam nudi zadovoljstvo, vas osrečuje?

Angelca: Ko se v mislih vračam v preteklost, kar težko verjamem, da je resnično že dvaindvajset let od našega prvega srečanja, ki se je zgodilo 15. marca 2002 na Delavski univerzi Kamnik. Čas je prinesel svoje in po začetni zagnanosti se je izkazalo, da aktivno delovanje pomeni veliko prilagajanja domačih opravil in obratno. Tako so se skozi čas spreminjali pogoji posameznic, zlasti zaradi bolezni: sodelovanje na vajah in nastopih. Ne glede na čas sodelovanja sem kot vodja Predic iskreno vsaki posebej od nekdanjih in zdajšnjih pevk hvaležna za njen prispevek v skupini.

Danica: Petje pri Predicah predstavlja tudi veliko razdajanja. Vsak teden vaje, potem nastopi, skrb za oblačila, kar vse zahteva veliko časa, ki ga podarim družbi, na drugi strani pa mi pomeni tudi sprostitev, veselje, druženje s prijateljicami in spoznavanje novih krajev in ljudi.
Štefka: Sodelovanje s Predicami mi ni naporno, saj rada pojem. To mi je v veselje in zadovoljstvo.
Dragica: Vsako delovanja v skupini, še zlasti, če to zajema petje, te osrečuje, kajti če nisi k temu nagnjen, tega enostavno ne počneš. V naši skupini se dobro razumemo, znamo se sprostiti, spodbujati, pri čemer je pomembno, da se medsebojno podpiramo.
Jože: Sodelovanje s pevkami zahteva veliko časa, obenem pa me tudi osrečuje.

Rok Kosec[1]
Zadružniška 28, Mengeš
rkosec@gmail.com

Mladinski center Kotlovnica

Ob 15-letnici delovanja

»Če že živimo, se izobražujemo in delamo v tem mestu, naredimo si ga takega, da bo v njem dobro živeti,« je stavek, ki se največkrat sliši v Kotlovnici. Smer razvoja mladinskega dela gre v grajenje skupnosti in spodbujanje mladih, da se prepoznajo in soustvarjajo v tej skupnosti. V petnajstih letih je mladinski center Kotlovnica postal središče organiziranega mladinskega dela na lokalni in regionalni ravni. Poganjajo ga živost, kreativnost, prostovoljstvo in konstantno spreminjanje.
Ključne besede: mladinski center, Kotlovnica, mladi, prostovoljstvo, kreativnost

»If we live here, then let us also educate, and work in this town, let us make it such that it will become a nice place to live,« is the most common phrase in Kotlovnica. The direction of youth work development is community building and encouraging young people to identify their potentials and co-create in this community. In fifteen years, the Kotlovnica Youth Centre became the centre of organised youth work at the local and regional level. It is driven by liveliness, creativity, volunteerism, and constant change.
Keywords: youth centre, Kotlovnica, youth, volunteering, creativity

Kaj je Kotlovnica

Mladinski center je organizirano funkcionalno središče za mlade, ki ga zagotavlja lokalna skupnost ali druga oseba javnega ali zasebnega prava oziroma fizična oseba, v katerem se izvajajo mladinski programi in mladinsko delo na lokalni ravni.[2] To velja tudi za Zavod Mladinski center Kotlovnica Kamnik, ki je leta 2013 od Urada RS za mladino pridobil status organizacije za mlade v javnem interesu v mladinskem sektorju. V Sloveniji je bilo leta 2023 kar dvainsedemdeset takšnih prostorov za mlade, oseminšestdeset od njih bo v letih 2024 in 2025 od Urada RS za mladino prejemalo sredstva za sofinanciranje programa.[3]

Mladinski centri po Zakonu o javnem interesu v mladinskem sektorju s svojo dejavnostjo:

- skrbijo za pogoje delovanja, druženja in drugih dejavnosti mladih posameznikov, ne glede na to, ali so člani mladinskih organizacij ali ne, in mladinskih organizacij lokalnih skupnosti;

Standup v Kotlovnici leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

- skrbijo za mladinsko infrastrukturo;
- zagotavljajo ustrezne prostorske pogoje in opremo za izvajanje mladinskega dela ter ustrezno usposobljenost kadrov za podporo mladinskemu delu;
- nudijo pogoje za razvoj ustvarjalnih in kritičnih mladih posameznikov;
- razvijajo in izvajajo programe na področju informiranja in svetovanja ter neformalnega učenja;
- sodelujejo pri izvajanju mobilnosti mladih, prostovoljnem mladinskem delu, aktivnem državljanstvu, raziskovalnem delu mladih in pri povezovanju na mednarodni ravni ter
- dajejo podporo drugim programom v mladinskem sektorju v lokalnem okolju.[4]

Mladinski centri se kljub zakonski ureditvi precej razlikujejo predvsem glede na velikost občine, regijo, kjer se nahajajo, statusno-pravno obliko, način in višino financiranja, obseg kadrovskih virov, infrastrukturo, poglavitno vsebinsko usmeritev kot tudi glede na ciljno publiko in način dela.

Poleg državne strategije in zakonodaje mladinski centri pri delovanju upoštevajo tudi evropske cilje mladih, ki so produkt enajstih tematskih sklopov priporočil, nastalih na evropski mladinski konferenci v Sofiji v okviru 7. cikla strukturiranega dialoga in so kasneje predstavljali osnovo za oblikovanje nove Strategije Evropske unije za mlade 2019–2027:

- **povezati EU z mladimi:** spodbujati občutek pripadnosti evropskemu projektu med mladimi in graditi most med EU in mladimi, da bi ponovno pridobili zaupanje in povečali participacijo;

1 Direktor Zavoda Mladinski center Kotlovnica Kamnik.

2 Dostopno na https://www.mlad.si/informacije/mladinski-centri/ (dostop: 12. 1. 2024).

3 Dostopno na https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/URSM/JP-24-25/Seznam-prijav-na-Javni-poziv-za-sofinanciranje-programov-mladinskega-dela-v-letih-2024-in-2025-s-pregledom-vrednotenja.pdf (dostop: 12. 1. 2024).

4 Dostopno na http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5834 (dostop: 12. 1. 2024).

Delavnica ilustracije leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

- **enakost vseh spolov:** zagotoviti enakost vseh spolov in spolno občutljive pristope na vseh področjih življenja mladih;
- **vključujoče družbe:** omogočiti in zagotoviti vključitev vseh mladih v družbo;
- **informacije in konstruktivni dialog:** zagotoviti, da imajo mladi boljši dostop do zanesljivih informacij, podpirati njihovo sposobnost kritičnega vrednotenja informacij ter njihovo vključevanje v konstruktivni dialog;
- **mentalno zdravje in dobro počutje:** doseči boljše duševno zdravje in odpraviti stigmatizacijo težav z duševnim zdravjem in tako spodbujati socialno vključenost vseh mladih;
- **korak naprej za podeželsko mladino:** ustvariti razmere, ki bodo mladim omogočale, da izpolnijo svoje potenciale na podeželju;
- **kakovostne zaposlitve za vse:** zagotoviti dostopen trg dela z možnostmi, ki vodijo do kakovostnih delovnih mest za vse mlade;
- **kakovostno učenje:** povezati in izboljšati različne načine učenja z namenom opremiti mlade za soočanje z izzivi stalno spreminjajočega se življenja v 21. stoletju;
- **prostor in participacija za vse:** okrepiti demokratično participacijo in avtonomijo mladih ter zagotoviti namenske prostore za mlade na vseh področjih družbe;
- **trajnostna zelena Evropa:** doseči družbo, v kateri so vsi mladi okoljsko aktivni, izobraženi in sposobni delati spremembe v svojem vsakodnevnem življenju;
- **mladinske organizacije in evropski programi:** zagotoviti enak dostop vseh mladih do mladinskih organizacij in evropskih mladinskih programov in s tem graditi družbo, ki temelji na evropskih vrednotah in identiteti.[5]

5 Dostopno na http://www.movit.si/erasmus-mladi-v-akciji/novice/detajl/clanek/strategija-evropske-unije-za-mlade-2019-2027/ (dostop: 12. 1. 2024).

Kotlovnica na državni in mednarodni ravni

Kotlovnica velja za prepoznaven mladinski center – že peto leto ima člana v svetu Zavoda Mladinska mreža MaMa, ki je nacionalna mrežna organizacija mladinskih centrov. Postaja tudi pomemben sogovornik na državni ravni – od leta 2023 ima predstavnika, ki ga je imenoval Urad RS za mladino v Evalvacijskem odboru za redno periodično beleženje izvajanja mladinskega dela z namenom spremljanja učinkov mladinskega dela in nadaljnjega razvoja mladinskega dela. Na tem področju še posebej izstopamo, saj smo leta 2022 razvili in pri svojem delu začeli uporabljati aplikacijo Evidenčnik™ 2.0, ki omogoča digitalno spremljanje aktivnosti, udeležencev in kompetenc. Aplikacijo je v letu 2023 Urad RS za mladino prepoznal za eno od dveh elektronskih orodij, ki jih organizacije v mladinskem sektorju lahko uporabljajo za beleženje mladinskega dela, v uporabo pa smo jo dali tudi drugim organizacijam. V letu 2022 smo izvedli 13. Regijski posvet za pripravo Resolucije o Nacionalnem programu za mladino (NPM) v okviru evropskega leta mladih.

Na mednarodnem področju je pomembno naše partnerstvo v mednarodni mreži organizacij More Citizenship Network (MCN), ki jo vodi portugalska nevladna organizacija Associação Mais Cidadania. Kotlovnica sodeluje v mreži približno petnajstih organizacij iz vse Evrope od leta 2017, povezujeta pa nas skupni temi državljanstvo ter iskanje poti in strategij za iskanje odgovorov na izzive družbe na lokalnem in evropskem nivoju. Partnerstvo v mreži MCN vsem vključenim organizacijam omogoča deljenje dobrih praks in implementacijo skupnih projektov, cilj mreže MCN pa je promocija evropskega državljanstva, udejstvovanja državljanov, medkulturnega dialoga, kulturne in demokratične razprave, socialne vključenosti in aktivnega sodelovanja v družbi.[6]

Čeprav Kotlovnica že dolgo deluje na področjih programa Evropske solidarnostne enote (ESE), prej Evropske prostovoljne službe (EVS), v vseh vlogah – to je vodilna, pošiljajoča in gostiteljska organizacija – je v letu 2022 uspela svoj status še utrditi. V skladu z Vodnikom za nacionalne agencije (2021 Guide for National agencies implementing The Erasmus+ and the European Solidarity Corps Programmes, Version 1) je MOVIT – Zavod za razvoj mobilnosti mladih – v vlogi Nacionalne agencije programa ESE sprejel odločitev o dodelitvi znaka kakovosti Zavodu Mladinski center Kotlovnica Kamnik za vodilno organizacijo ter za podporno in gostiteljsko organizacijo.[7] Dodeljeni znak kakovosti velja za celotno obdobje trajanja programa do 31. 12. 2027, kar nam omogoča, da vsako leto pri nas gostimo največ tri prostovoljce, v tujino pa pošljemo mlade iz našega lokalnega okolja. Programi spodbujajo povezovanje mladih iz Evropske unije, dejavnosti programa pa lahko potekajo na različnih področjih: izobraževanje in usposabljanje, državljanstvo in demokratična udeležba, varstvo okolja in narave; mi-

6 Dostopno na https://morecitizenshipnetwork.weebly.com (dostop: 12. 1. 2024).

7 Dostopno na https://europa.eu/youth/volunteering/organisation/48634_sl (dostop: 12. 1. 2024).

Regijski posvet za pripravo Resolucije o Nacionalnem programu za mladino leta 2022 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

gracije, kultura in številna druga področja. Pri našem projektu se osredotočamo predvsem na vzpostavljanje pogojev za razvoj ustvarjalnih, kritičnih in aktivnih mladih posameznikov skozi angažiranje, povezovanje in opolnomočenje. Še posebej pa se osredotočamo na naslednje cilje Strategije EU za mlade: informacije in konstruktivni dialog, kvalitetno učenje, prostor in sodelovanje za vse, trajnostna zelena Evropa, digitalna pismenost, mladinske organizacije in evropski programi.

Kotlovnica na lokalni ravni

Sveti gral mladinskega dela je delo z mladimi za mlade, kjer mladi aktivni udeleženci nastopajo v vlogah načrtovalcev, oblikovalcev, organizatorjev, izvajalcev, proizvajalcev in podobno in ne v vlogi pasivnih gledalcev, poslušalcev, obiskovalcev, uporabnikov storitev ali proizvodov in podobno.

Mladinski center kot največja organizacija za mlade v kamniški občini predstavlja pomemben del preživljanja prostega časa mladih. Namen programa kot celote je, da se mladim še naprej ponujajo možnosti izpopolnjevanja samih sebe in njihove skupnosti, prav tako pa jim nuditi možnost kvalitetnega preživljanja prostega časa. Program mladinskega centra na individualni ravni temelji na samorealizaciji posameznikov ter razvijanju neizkoriščenih potencialov. Z mladinskim delom poizkušamo pri mladih vzbuditi zanimanje za različne dejavnosti, ki v našem programu težijo na področja kulture, mednarodnega povezovanja, neformalnega izobraževanja in prostovoljstva, vendar s tem še zdaleč ni omejen. S tem mladim ne ponujamo le izboljšave njih samih, temveč tudi prispevanje mladih skupnosti in posledično opolnomočenje za aktivno participacijo. Programa ne dojemamo kot vrsto posameznih aktivnosti, temveč kot celoto, kjer so aktivnosti njeni deli. Kot tak mladim ponuja dobro podlago, ki jih lahko povede od najlažjih del na posamezni aktivnosti do projektnega vodenja, od udeleženca/uporabnika do avtonomnega uporabnika in sokreatorja programa s ključi mladinskega centra in odgovornostjo za izvedbo določene programske aktivnosti.

Širši namen programa je uveljavljanje mladine ter mladinskega dela v skupnosti. Z organizacijo različnih dogodkov, kakor tudi s sodelovanjem ali pomočjo drugim mladinskim organizacijam, prispevamo tako k družabnemu življenju lokalne skupnosti, ne le neposredno s produkcijo programa, temveč tudi z omogočanjem uspešne izpeljave projektov drugih mladinskih organizacij, šol, javnih zavodov, posameznikov ter neformalnih skupin.

»Če že živimo, se izobražujemo, delamo v tem mestu, naredimo si ga takega, da bo v njem dobro živeti,« je stavek, ki se največkrat sliši v Kotlovnici. Smer razvoja mladinskega dela gre v grajenje skupnosti in spodbujanje mladih, da se prepoznajo in soustvarjajo v skupnosti. S tem v mislih so največji pretekli projekti ali aktivnosti vezani ravno na slednje.

V sklopu priprave dokumenta za novo Strategijo razvoja na področju mladih v občini Kamnik za obdobje 2022–2026 so bile k sodelovanju povabljene vse kamniške mladinske organizacije. Kotlovnica je imela v obdobju do leta 2022, ko je bila strategija sprejeta, pomembno vlogo pri koordinaciji skupine mladinskih organizacij za pripravo strategije.[8]

V letu 2022 smo z občino Kamnik sodelovali pri prijavi na Javni poziv o podaljšanju certifikata Mladim prijazna občina. Naš prispevek je močno vplival na to, da je občina ohranila status Mladim prijazna občina. *»Certifikat pa je občina prejela v luči sprejetja nove strategije na področju mladih, odkupa zemljišča in s tem podpore ideji o nastanku Kreativne četrti Barutana na območju nekdanje smodnišnice ter vzpostavitve Dnevnega centra za otroke in mlade na območju krajevne skupnosti Duplica v prihodnjih letih.«*[9]

Pomembnejši projekti zadnjih let

Vzpostavitev centra za spodbujanje podjetništva KIKštarter se je s pomočjo mladih lokalnih in tujih prostovoljcev zgodila pod okriljem Kotlovnice kot logičen odziv na propad Kemične industrije Kamnik. Leta 2016 se je projekt kot zmagovalec izbora SPIRIT na skupščini evropskih malih in srednje velikih podjetij, ki sta ga organizirali Evropska komisija in država Slovaška kot predsedujoča Evropski uniji, uvrstil med najboljše tri evropske projekte v kategoriji »izboljšanje poslovnega okolja«.[10] Projekt KIKštarter je konec leta 2017 prevzela novoustanovljena Zadruga KIKštarter.

Zasnova Kreativne četrti Barutana (KČB) kot nadaljevanje povezovanja akterjev mladinskega sektorja, kreativnega sektorja, skupnostnih programov in reševanja infrastrukturnih pogojev za delovanje predvideva javno urbano infrastrukturo na področju kulturnega in ustvarjalnega sektorja, neformalnega izobraževanja, podjetništva, socialnih in mladinskih programov. Glede na zgodovinski pomen smodnišnice je prenova južnega predela smodnišnice razvojna prioriteta lokalne skupnosti in bo omogočala razvojni

8 Dostopno na https://www.kamnik.si/.DownloadFile?id=518138 (dostop: 12. 1. 2024).

9 Dostopno na https://www.kamnik.si/objava/732587 (dostop: 12. 1. 2024).

10 Dostopno na https://www.kamnik.info/kikstarter-med-najboljsimi-podjetniskimi-projekti-v-eu/ (dostop: 12. 1. 2024).

Predstavitev prostovoljcev ESE leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

preboj v naslednjih desetletjih. Projekt je bil uvrščen v kandidaturo Ljubljane za Evropsko prestolnico kulture 2025 in pridobil prepoznavnost, na podlagi katere je bil večkrat predstavljen kot primer dobre prakse. V letu 2023 pa je zasnova KČB postala osrednja tema našega projekta Erasmus+ projekta Naredimo Kreativno četrt Barutano.

Odprtje razstave Analogna dela leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

V letu 2022 smo si za projekt Vzpostavitev infrastrukture za digitalno izvedbo dogodkov, delavnic in srečanj prislužili 1. mesto na Natečaju za inovativno storitveno izkušnjo pod geslom Spreminjanje povprečnih vsakodnevnih storitev v kreativne potrošniške izkušnje v okviru StimulArt Award.[11] Digitalna infrastruktura, ki je ohranila in obogatila lokalno kulturno okolje v času epidemioloških prepovedi javnega zbiranja, je omogočala digitalno izvedbo dogodkov, delavnic in srečanj, zato je začela vzbujati zanimanje drugih organizacij in posameznikov v lokalnem, nacionalnem in celo mednarodnem okolju. Z digitalno infrastrukturo in znanjem smo sodelovali s posamezniki, javnimi zavodi, šolami, občino in mednarodnimi organizacijami pri izpeljavi njihovih programov in s tem sodelovali tudi z njihovimi uporabniki.

V zadnjem obdobju se je povečalo sodelovanje z Gimnazijo in srednjo šolo Rudolfa Maistra (GSŠRM), kjer skupaj s šolo razvijamo nove oblike mladinskih aktivnosti z različnih področij, predvsem informiranja, dostopa do kulturnih vsebin ter formalnega in neformalnega povezovanja. Tako smo v prejšnjem šolskem letu sorazvili modul Interdisciplinarnega tematskega sklopa (ITS), ki je namenjen 2. letnikom gimnazije in je povezava šolskega predmetnika, šolskih mentorjev (učiteljev) in mentorjev iz mladinskega centra z vsebinami neformalnega izobraževanja, povezanih v skupni modul. Zaključna produkcija je rezultirala v predstavi z naslovom »Kdo je Jaka?«.[12]

Drugi aktivnosti, ki ju izvajamo z GSŠRM, sta produkcija šolskega radia Radio Rudi in povezovanje z dijaško skupnostjo. Radio Rudi je medijski kanal v obliki radijske oddaje oziroma podkasta, ustvarjen s strani mladih za mlade. Zaradi tega je zanimiv tako za mlade kot starejše, ki si želijo spoznati pogled mladih na svet in dogajanje okoli njih. Ustvarjati oddajo pa seveda ni enostavno, že na samem začetku smo se spoprijeli z zakonitostmi in ustrojem medijev, novinarstva, uredništva, pravil in zakonodajo. Temu so sledile izdelava programske sheme, delavnice novinarstva, tehnike in govora, priprava rubrik in nato produkcija radijskih oddaj. Kljub zabavnemu početju ustvarjanje oddaj zahteva vztrajnost, kreativnost in odgovornost, prinaša pa tudi težke odločitve in mukotrpno delo. A vseeno je izplen dober, Radio Rudi povezuje, informira in seveda bdi tudi nad sočnimi zgodbami, ki se dogajajo v šoli in okolici.[13]

Studijska produkcija v Kotlovnici je namenjena mladim za samostojno ustvarjanje glasbenih in video del, pa tudi produkciji lokalno pomembnih del, predvsem v sodelovanju z javnimi zavodi in občino. Enega od vrhuncev pa nedvomno predstavlja konec leta 2021 izdana kompilacija šestih mladih glasbenih zasedb iz kamniških logov z naslovom Probahodnik, ki tvori presek v mladinskem glasbenem ustvarjanju in hkrati služi kot pomemben dokumentarno-arhivski material.

11 Dostopno na https://novice.najdi.si/novica/25d4f605ad79f7e109bc010cdfb99e42/modre-novice/1-nagrada-v-okviru-stimulart-award-natecaja-za-kotlovnico (dostop: 12. 1. 2024).

12 Dostopno na https://www.gssrm.si/novice/kdo-je-jaka (dostop: 12. 1. 2024).

13 Dostopno na https://www.mlad.si/e-katalogi/Mladinski_sektor_v_solah/52/ (dostop: 12. 1. 2024).

Zasaditev lipe ob podelitvi znaka Mladim prijazna občina leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Čistilna akcija Kreativne četrti Barutana leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Izbrane so bile zasedbe Before Time, Echoes, Navihani Štumfki, Stin Brinovec (Killa Brin), Martin Vidmar (DaGemini) ter Teja Poljanšek s svojo mednarodno zasedbo Eleutheria.[14]

Deseta izvedba Festivala svobodne video produkcije se je zgodila v letu 2023. Festival predstavlja odlično priložnost za neodvisne produkcijske skupine in posameznike iz vse Slovenije, da pokažejo svoja dela in izmenjajo izkušnje s področja video produkcije. Festival ni žanrsko opredeljen, iščejo pa se, poleg vsebine, tudi presežki v uporabi produkcijskih tehnik in načinov izdelave del, razvoj video produkcije in deljenje izkušenj.[15]

Čisto svež je festival Novi val, saj je v letu 2023 potekala šele druga izvedba, njegov namen pa je poiskati nove glasbene zvrsti, ki velikokrat ne najdejo prostora drugje. Poslušalcem želimo ponuditi pestro izbiro nove glasbe, izvajalcem pa možnost mreženja s povabljenimi profesionalci iz glasbene industrije in vzpostaviti okolje za različna sodelovanja.[16]

Razvoj aktivnosti s področja trajnostnega razvoja je v zadnjih letih pomembna tema med mladimi. V našem programu je najvidnejša izmenjevalnica oblačil, ki je decembra 2023 doživela že devetindvajseto izvedbo. Izmenjava deluje po različnih principih – oblačila samo prineseš, oblačila samo odneseš ali pa prineseš svoja oblačila in odneseš druga. Aktivnost je po petih letih že presegla mladinsko raven, saj so tako uporabniki kot prostovoljci predstavniki vseh generacij. Druge aktivnosti tega področja predstavljajo izmenjevalnica semen, prostovoljne čistilne akcije ter souporaba tehnične opreme, predvsem električnih orodij in multimedijske opreme, namenjene mladim in mladinskim organizacijam z imenom Predmeteka.

Za nami je deset let koordinacije Lokalne akcijske skupine (LAS) občine Kamnik za preprečevanje zasvojenosti od drog in drugih nekemičnih odvisnosti med mladimi. Vizija LAS-a je spodbujanje kritičnega premisleka mladih ter informiranje in ozaveščanje o zlorabi dovoljenih in nedovoljenih drog ter o problemu nekemičnih zasvojenosti, analiza stanja na področju zasvojenosti med mladimi, seznanjanje šol in strokovne javnosti z namenom posrednega vplivanja na nadaljnje strokovno delo z mladimi ter senzibiliziranje lokalne

14 Dostopno na https://radiostudent.si/glasba/100-decibelov/100-bl (dostop: 12. 1. 2024).

15 Dostopno na https://www.kotlovnica.si/sl/projekti/festival-svobodne-video-produkcije (dostop: 12. 1. 2024).

16 Dostopno na https://www.sigic.si/novi-val-festival-nove-glasbe.html (dostop: 12. 1. 2024).

Erasmus+ projekt Naredimo kreativno četrt Barutano – obisk Društvenega centra Rojc v Puli leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Prostovoljci ESE med učenjem uporabe digitalne opreme leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Snemanje Radia Rudi v kotlovniškem studiu leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

skupnosti o problematiki zasvojenosti med mladimi (in odraslimi). Program vključuje preventivne delavnice po osnovnih šolah, vzpostavitev skupine za mlade, program za starše v obliki predavanj s področij vzgoje, zasvojenosti z elektronskimi napravami, drog, duševnega zdravja in zdravega življenjskega sloga, mladinski likovni natečaj, posvet za strokovne delavce in finančno pomoč šolam.

V letu 2018 se je Kotlovnica pridružila projektu Večgeneracijski center Ljubljana (VGC), ki je še naslednja tri leta deloval pod okriljem nosilca projekta Javnega zavoda Cene Štupar – Centra za izobraževanje Ljubljana. VGC predstavlja osrednji prostor zbiranja in srečevanja v lokalnem okolju, njegov namen pa je druženje, ohranjanje in širjenje socialne mreže ter zadovoljevanje potreb različnih ranljivih ciljnih skupin, družin ter posameznih družinskih članov v vseh življenjskih obdobjih. V lokalnem okolju smo poiskali aktivnosti, ki so v tistem trenutku že obstajale, in jih povabili k sodelovanju v projektu. V štirih letih izvajanja projekta je bilo skupno izvedenih šestnajst različnih delavnic, ki so obsegale 2.051 ur, udeležilo pa se jih je 5.737 udeležencev. Delavnice so obsegale aktivnosti za mlade (kulturni dogodki za otroke in mladino, ustvarjalne delavnice), aktivnosti za starejše (skupine za samopomoč, vodeno sodelovanje starejših pri skupnostih aktivnostih, predavanja na različne tematike) in aktivnosti za brezposelne (usposabljanja na temo informacijsko-komunikacijskih tehnologij, delavnica priprave poslovnega modela).

Sodelovanje Radia Rudi in Kotlovnice na informativnih dnevih GSŠRM leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Koncert kamniške glasbene skupine Matter v Kotlovnici leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Izmenjevalnica oblačil leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Aktivnosti mladinskega centra

Za lažji vpogled v delovanje mladinskega centra prilagamo krajši popis aktivnosti za leto 2023:

- kulturno-umetniška produkcija – 33 dogodkov – 284 aktivnih mladih udeležencev – 25 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- zagotavljanje mladinske infrastrukture – 49 dogodkov – 213 aktivnih mladih udeležencev – 9 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- neformalna mladinska akademija – 50 dogodkov – 484 aktivnih mladih udeležencev – 13 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- produkcija multimedijskih vsebin – 19 dogodkov – 94 aktivnih mladih udeležencev – 9 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- družabne aktivnosti – 13 dogodkov – 86 aktivnih mladih udeležencev – 6 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- trajnostne aktivnosti – 17 dogodkov – 73 aktivnih mladih udeležencev – 13 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- prilagojeni program aktivnosti za mlade z manj priložnostmi – 23 dogodkov – 0 aktivnih mladih udeležencev – 112 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- prostovoljske aktivnosti – 7 dogodkov – 41 aktivnih mladih udeležencev – 6 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;
- mednarodna mobilnost – 6 dogodkov – 31 aktivnih mladih udeležencev – 6 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi;

Medgeneracijska delavnica kuhanja čili omake leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

Predavanje za starše v sklopu Lokalne akcijske skupine leta 2023 (Arhiv Mladinskega centra Kotlovnica)

- aktivnosti s področja medijev in informiranja – 51 dogodkov – 62 aktivnih mladih udeležencev – 2 aktivna mlada udeleženca z manj priložnostmi;
- pomoč in podpora mladinskim organizacijam in skupnostim – 9 dogodkov – 39 aktivnih mladih udeležencev – 2 aktivna mlada udeleženca z manj priložnostmi;
- sodelovanje s šolami ter drugimi javnimi zavodi in vzgojno-izobraževalnimi organizacijami – 18 dogodkov – 121 aktivnih mladih udeležencev – 3 aktivni mladi udeleženci z manj priložnostmi;
- koordinacija Lokalne akcijske skupine (LAS) – 20 dogodkov – 7 aktivnih mladih udeležencev – 6 aktivnih mladih udeležencev z manj priložnostmi.

Igor Podbrežnik[1]
Novi trg 31, Kamnik
igor.podbreznik@gmail.com

Milan Windschnurer (1929–2023)

Milan Windschnurer je bil navdušen odbojkar. Za ta šport je navdušil veliko mladih in prispeval k uspehom kamniške odbojke. Politično je bil velik nasprotnik komunističnega režima, pomemben sodelavec Demosa in med ustanovitelji občinskega odbora Slovenskih krščanskih demokratov. Osem let je bil občinski svetnik in predsednik Sklada stavbnih zemljišč, kjer je postavil standarde poštenega ravnanja z javnimi financami. V našem spominu bo ostal kot iskriv, a dokumentarno natančen kronist. Uspešno si je prizadeval za obnovitev nekaterih predvojnih prireditev, npr. kresovanja, miklavževanja.
Ključne besede: Milan Windschnurer, Slovenski krščanski demokrati, odbojka, občinski svetnik, dokumentarno natančen kronist, obnova tradicionalnih predvojnih prireditev

Milan Windschnurer was an enthusiastic volleyball player. He inspired many young people to take up the sport and contributed to the success of Kamnik volleyball. Politically, he was a great opponent of the communist regime, an important colleague of Demos and one of the founders of the municipal committee of Slovenian Christian Democrats. For eight years, he was a municipal councillor and president of the Building Land Fund, where he set standards for honest handling of public finances. He will remain in our memory as a beacon of light and diligent chronicler. He successfully tried to revive a few pre-war events, e.g. bonfires and St. Nicholas celebrations.
Keywords: Milan Windschnurer, Slovenian Christian Democrats, volleyball, municipal councillor, diligent chronicler, revival of traditional pre-war events

Milan Windschnurer je bil rojen materi Ani in očetu Stanku 14. septembra 1929 na Grabnu v Kamniku v delavski družini. V njegovi mladosti so imeli do konca 2. svetovne vojne na Grabnu v najemu gostilno. Mati je bila gostilničarka, oče pa pleskar. Po vojni je mama zbolela in komaj polnoletni Milan se je kaj kmalu začel sam preživljati.

Šolal se je v težkem obdobju – med 2. svetovno vojno in po njej. V ljubljanski gimnaziji, ki se danes imenuje po Jožetu Plečniku, je maturiral in se kasneje vpisal na strojno fakulteto, ki pa je ni dokončal. Študij ekonomije, ki ga je vpisal v času absolventskega staža na strojni fakulteti, je uspešno zaključil in pridobil akademski naziv univerzitetnega diplomiranega ekonomista. Že v času izobraževanja in tudi kasneje, ko se je zaposlil, se je izpopolnjeval v znanju angleškega, nemškega in češkega jezika. Pridobil je tudi licenco za zunanjetrgovinsko poslovanje. Kot strokovnjak za tuje trge je delo našel v podjetju Jugotekstil, zadnja leta pred upokojitvijo pa je bil zaposlen v kamniškem Svilanitu.

1 Magister menedžmenta, direktor Knjižnice Medvode.

Portret Milana Windschnurerja (Arhiv družine Windschnurer)

Februarja 1965 se je Milan poročil z Ivanko Marinšek. Družinsko gnezdece sta spletla v Mekinjah, najprej v Ivankini domači hiši, potem pa sta na domači zemlji zgradila družinsko hišo, kjer so se jima rodili trije sinovi: Janez, Jure in Tine.

Milan Windschnurer je bil že od mladih nog privržen športu

Številni Kamničani so se z Milanom, ki se je že kot otrok navduševal nad športom, srečevali na športnih igriščih in ob njih. V aktivno športno udejstvovanje se je vključil nekoliko kasneje, šele pri 16 letih, saj je živahna predvojna športna in telovadna dejavnost, vsaj njen organizirani del, med vojno v Kamniku popolnoma zamrla. Drugih športnih dejavnosti, razen rekreativnega smučanja na Meglarci in na Velikih Poljanah, redkih smučarskih tečajev na Koroškem in kopalnega plavanja na Nevljici, med vojno v Kamniku skoraj ni bilo. Zato pa se je kmalu po koncu vojne ta na silo zadržana dejavnost kaj hitro oživila, saj je bilo 9. julija 1945 v Kamniku ustanovljeno Fizkulturno društvo Kamnik.[2] Tudi Milan Windschnurer se je takoj po ustanovitvi pridružil društvu, kjer je predvsem smučal, igral odbojko in tenis, tekel na kratke razdalje ter plaval.

Ko se je leta 1948 ustanovilo Sindikalno športno društvo Kamnik (SŠD) in v njegovem okviru odbojkarska sekcija, je kmalu začel delati tudi kot klubski funk-

2 Milan Windschnurer, 2016: Dogajanja ob in po koncu 2. svetovne vojne. V: I. Podbrežnik in M. Humar (ur.): *Prelomna leta*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 103–196.

cionar. Leta 1950, ko je postal tajnik SŠD, je sodeloval pri gradnji novega kopališča in odbojkarskega igrišča v Kamniku pod Skalco ter novega nogometnega stadiona v Mekinjah.

Vse do leta 1956 je bil Milan gonilna sila v SŠD, kjer je organiziral *športne tedne* in pomagal pri organiziranju številnih skakalnih in drugih smučarskih prireditev, več let pa je bil tudi glavni vodja tekmovanj v alpskem smučanju.

Leta 1963 je bil Milan izvoljen v upravni odbor občinskega sklada za šolstvo, kulturo in telesno kulturo. To je bil čas, ko je kamniški šport doživljal pravi razcvet, tudi po njegovi zaslugi, saj je potrebe športa na Kamniškem poznal in se je izjemno potrudil za sredstva, zlasti je poudarjal razvoj potrebne športne infrastrukture.

Milan Windschnurer, prvi častni član Odbojkarskega kluba Kamnik

Milan Windschnurer je deloval tudi v slovenski odbojkarski organizaciji. Devet let je bil član najvišjega vodstva te organizacije, kjer je vodil komisijo za informiranje in propagando. Na njegovo pobudo je leta 1982 začela izhajati prva slovenska odbojkarska revija. Sodeloval je tudi v uredništvu te revije in bil več kot deset let njen odgovorni urednik.

Največ časa in energije pa je Milan Windschnurer posvečal odbojki, ki je bila ves čas njegova največja strast. Bil je uspešen trener in motivator, zlasti mu je uspevalo delo z najmlajšimi ljubitelji odbojke. Dvakrat so bili njegovi pionirji prvaki Slovenije, skoraj vsako leto se je z mladinci uvrščal med tri najboljše ekipe v Sloveniji, trikrat pa se je z njimi udeležil tudi zveznega finala. Vodil je tudi kamniške odbojkarice, ki jih je leta 1960 pripeljal do naslova republiških podprvakinj. Tudi sam je še vrsto let aktivno igral odbojko v ekipi, v kateri so se kalili najbolj nadarjeni kamniški odbojkarji, ki so trkali na vrata prve kamniške ekipe. Številnim med njimi je to uspelo s pomočjo Milanovega znanja in izkušenj: postali so odlični igralci, nekatere pa so celo vabili v slovensko odbojkarsko reprezentanco.

Milan Windschnurer, velik nasprotnik totalitarnega režima

Milan Windschnurer je bil velik nasprotnik komunističnega režima, ki se je povzpel na oblast po končani vojni leta 1945. Milanova aktivna razhajanja s komunizmom so se še posebej stopnjevala v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Temu se ne moremo čuditi, saj se je že v najstniških letih soočil s krivicami, ki jih je doživela njegova družina. Njegov oče Stanko, čeprav nikoli ni maral Nemcev in kljub nemško pisanemu priimku ni znal nemškega jezika, je bil ob koncu vojne žrtev anonimne prijave. Bil je priprt in skupaj z več kot 80 obtoženci priveden pred sodišče narodne časti[3], ki je v Kamniku zasedalo julija 1945. Milanov oče je bil sicer zaradi pomanjkanja dokazov oproščen, po mnenju številnih Kamničanov predvsem zato, ker ni imel veliko premoženja, saj ga je večino izgubil z menjavo denarja ob prihodu okupatorja, kar pa mu ga je še preostalo, je izpuhtelo zaradi oderuške menjave po osvoboditvi.

V letih 1990 in 1991 v času Demosa ter tudi kasneje se je aktivno vključil v politiko vse do neuspele združitve Slovenskih krščanskih demokratov s Slovensko ljudsko stranko, do katere pa na Kamniškem prav po Windschnurerjevi zaslugi sploh ni prišlo, in ustanovitve Nove Slovenije (NSi). Ko se je umaknil iz aktivne politike, si je srčno prizadeval za obnovo svobodne družbe. Nekaj kasneje pa ga srečamo med ustanovitelji Društva Demos na Kamniškem, ki se trudi ohranjati vrednote Demosa. Vloga Demosa je danes pri tistih, ki kritizirajo osamosvojitev, mnogokrat podcenjena, česar pa Windschnurer ni mogel sprejeti, saj je bil Demos ključni igralec demokratičnega prebujanja, vzpostavitve parlamentarne demokracije in osamosvojitve Slovenije. Brez prispevka strank koalicije Demos, tudi Slovenskih krščanskih demokratov, ki jim je Milan z vsem srcem in dušo pripadal, navedeni procesi ne bi bili zaključeni do časa, ko se je začela krvava vojna na tleh nekdanje Jugoslavije.

Windschnurer je zelo rad brez zavor povedal, da se je padca komunizma v vzhodni Evropi zelo razveselil. Brez pomislekov se je odzval klicem, naj se tudi kristjani dejavno trudijo za novo demokratično urejanje javnih zadev. Bil je udeleženec iniciativnega sestanka za ustanovitev občinske organizacije Slovenskih krščanskih demokratov, kjer je prevzel tajniške naloge. Prisoten je bil tudi na ustanovnem sestanku občinskega štaba Demos na Kamniškem, kjer je bil v nadaljevanju gonilna sila priprav na prve svobodne in demokratične volitve po drugi svetovni vojni. Potrudil se je za pošteno izvedbo volitev. Lahko potrdimo, da sta mu – bil je član občinske in tudi okrajne volilne komisije – izjemno uspela pluralizacija sestave volilnih odborov in vključevanje zaupnikov pri delu na voliščih.

Milan Windschnurer je bil prepričan, da z demokratizacijo prihaja priložnost, da se življenje v občini zastavi popolnoma na novo. V to so ga vodile mladostne izkušnje, bil je zagledan v svet, ki ga s prihodom komunizma ni bilo več, a je bil svetlejši in do ljudi pravičnejši, predvsem pa pošten. Delo se mu je kar kopičilo, vendar se Milan ni nikoli ustavil. V spominih mnogih ostaja kot neutruden sodelavec v vodstvu koalicije Demos na Kamniškem, tajnik Slovenskih krščanskih demokratov v Kamniku, uspešen zagovornik krščanskodemokratskih idej ter angažiran publicist, ki je s svojimi prispevki, ki jih je objavljal v *Kamniškem občanu*, odstiral resnice in krivice polpretekle dobe. Še posebej pa ga je krasilo naslednje: vedno je verjel v sodelavce, sledil napredku mladih, ki so prevzeli njegove naloge v stranki, in jih spodbujal v rasti.

Windschnurer postavil standarde poštenega ravnanja z občinskim denarjem

Na občinskih volitvah aprila 1990 je bil Milan Windschnurer izvoljen v Družbenopolitični zbor Skupščine občine Kamnik. Po vzpostavitvi nove oblasti je bil sredi leta 1990 imenovan za predsednika Sklada stavbnih

3 Prav tam.

zemljišč[4], ki je takrat imel status pravne osebe in polna pooblastila za gospodarjenje z več kot polovico vsakoletnih proračunskih sredstev za naložbe v obnovo in razvoj komunalne infrastrukture. Milan je vložil ogromne napore za izvedbo ključnih projektov tistega časa: v nekaj letih smo praktično vsi Kamničani in tudi okoličani dobili telefonske priključke; na celotni Šutni je bila izpeljana prenova komunalne opreme; s pravičnejšo porazdelitvijo sredstev je večina krajevnih skupnosti obnovila ali na novo zgradila osnovno komunalno opremo.

Kot da delo v upravnem odboru Sklada stavbnih zemljišč zanj ne bi bilo dovolj naporno, smo lahko Milana srečavali med oživljanjem miklavževanja, na trikraljevskih koledovanjih in na kresovanjih. Aktivno je posegel v urejanje tedaj znanih grobišč žrtev povojnih pobojev na Kamniškem. Bil je tudi pobudnik in dolgoletni organizator mašnih obredov v spomin na žrtve vojne in revolucije na Kamniškem. Svete maše, ki so danes tradicionalne in se darujejo vsako leto zadnjega dne v oktobru, vedno ob isti uri: ob 14.30, so potekale pred kapelico Lurške Matere božje v Kamniški Bistrici. To nalogo, ki si jo je sam naložil, je vestno opravljal vse do leta 2014, ko jo je predal Društvu Demos na Kamniškem. Od leta 2015 so svete maše v Parku spomina in opomina na Kopiščih v Kamniški Bistrici, kjer je bila na pobudo Društva Demos na Kamniškem in v sodelovanju s kamniško občinsko upravo ter s finančnim prispevkom društva Otkrićemo istinu – Dušan Niklanović iz Črne gore postavljena spominska kapelica[5]. Tudi blagoslov kapelice v ekumenskem duhu ni minil brez Milana.

Milan Windschnurer, iskriv, a dokumentarno natančen zapisovalec časa

Po osamosvojitvi in demokratizaciji je nastopil čas, da se je Windschnurer s prispevkom Leto 1945, ki ga je v 17 nadaljevanjih v podlistku objavil v *Kamniškem občanu*[6], brez zavor vrnil v najstniška leta, v leta svojega odraščanja in nastajanja nove družbene ureditve. Njegovi zapisi so iskrivi, a dokumentarno natančni. Lahko opazimo, da so ga dogodki tistega časa trajno zaznamovali in so ves čas njegovega izjemno ustvarjalnega življenja vplivali na prihodnja ravnanja. Podrobno je opisal doživetja zadnjega leta okupacije, veliko prostora je namenil prihodu osvoboditeljev ter njihovemu nerazumnemu, skrajno nečloveškemu ravnanju z vojnimi ujetniki, največ prostora je namenil opisom postopnega vračanja v običajno življenje, predstavil pa je tudi zanimive kamniške osebnosti, po katerih se je kasneje zgledoval. Leta 2015, ko je minilo 70 let od takratnih dogodkov, je bilo z njegovim soglasjem prvotno besedilo pregledano, prenovljeno in dopolnjeno ter objavljeno v knjigi *Prelomna leta.*

Dejavnosti na občinski ravni, kjer smo lahko srečali Milana in ga občudovali zaradi njegove vztrajnosti, ni bilo malo, a vendarle vemo in se prav vsi zavedamo, da so bile plod njegovega zavzemanja za našo družbeno skupnost, za bolj človeka vredno in kakovostno življenje. Tudi zaradi njegovih dejanj in dosežkov smo na občino Kamnik lahko upravičeno ponosni.

Milan Windschnurer je za svoje delo prejel tudi pohvale in nagrade. Odbojkarski klub Kamnik mu je že leta 1981 podelil naslov prvega častnega člana kluba, leta 1998 pa je za zasluge na športnem in političnem področju prejel srebrno priznanje občine Kamnik. Z zlatimi črkami je zapisan tudi v Društvu Demos na Kamniškem, ki ga je pomagal ustanoviti in je pri njegovem delu sodeloval, dokler so mu moči dopuščale.

»Tisto, kar v resnici šteje, so njegova dejanja, predanost delu za skupnost in neskončna srčnost, ki smo jo čutili njegovi sodelavci,« je konec februarja 2023 ob zadnjem slovesu na kamniških Žalah povedal župan Matej Slapar, ki je z Milanom vrsto let sodeloval pri organizaciji miklavževanja, trikraljevskega koledovanja in kresovanja. Župan je izpostavil bogato zakladnico Windschnurerjevih življenjskih izkušenj, naukov in nasvetov.

»V Kamniku ni moža, ki bi za šport, predvsem pa za odbojko, navdušil toliko mladine. Tudi za to smo mu večno hvaležni,« so zapisali v Odbojkarskem klubu Kamnik[7], kjer je bil Milan Windschnurer do konca svojega bogatega življenja ponosen član. *»Tudi po letu 1989, ko je delovne naloge v klubu prepustil naslednikom,«* so zapisali v sporočilu o njegovi smrti, *»se je udeleževal naših dogodkov in prireditev, na katerih je aktivno sodeloval. Nazadnje oktobra lansko leto, ko smo obeležili 75. obletnico kluba.«*

Zaključimo spomine na Milana Windschnurerja z njegovim pogledom na slovensko družbeno dogajanje[8]:

»Tudi danes, leta 2016, po dvajsetih letih od mojega prvega zapisa o letu 1945, žal mnoge stvari še niso tako urejene, kot bi si jih želeli, kot so si jih leta 1990 zamišljali pravi osamosvojitelji. Starih okovov, njihovih kadrov ali že naslednikov tistih kadrov se žal še vedno marsikje nismo otresli. Prikrito, a tudi očitno jih še vedno čutimo marsikje v državni upravi, sodstvu, državnih bankah in zavarovalnicah, podjetjih, v društvih upokojencev, medijih … šolstvu, visokem šolstvu, v športu, v organizacijah civilne družbe, zdravstvu. /…/

4 Milan Windschnurer, 2010: Zakaj sem se odločil za Demos? V: I. Podbrežnik (ur.): Demos na Kamniškem. Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 255–256.

5 Igor Podbrežnik, 2016: Dali smo jim besedo. V: I. Podbrežnik in M. Humar (ur.): *Prelomna leta*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 255–312.

6 Prispevek Leto 1945 je bil prvič objavljen v sedemnajstih nadaljevanjih, od 9. 11. 1995 (*Kamniški občan*, letnik 34, št. 19) do 25. 6. 1996 (*Kamniški občan*, letnik 35, št. 14). Leta 2015, ko je minilo 70 let od takratnih dogodkov, je bilo prvotno besedilo pregledano, prenovljeno in dopolnjeno. Izbrana in delno prirejena poglavja so bila objavljena v Milan Šuštar, 2004: *Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik, druga dopolnjena in popravljena izdaja*. Kamnik: Občina.

7 Odbojkarski klub Kamnik, 2023: In memoriam: Milan Windschnurer. Preneseno 22. 1. 2024 s spletne strani https://www.calcitvolley.si/clani/in-memoriam-milan-windschnurer/.

8 Milan Windschnurer, 2016: Dogajanja ob in po koncu 2. svetovne vojne. V: I. Podbrežnik in M. Humar (ur.): *Prelomna leta*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 103–196.

Žal v letih 1990, 1991 še vsaj delne, najnujnejše lustracije nismo izvedli. Izbrali smo slab način denacionalizacije družbenega premoženja. Celotne panoge gospodarstva so šle zaradi grabežljivosti prenekaterih, zlasti ‚prejšnjih' vodilnih v podjetjih, po zlu. Vse to in seveda pogosta kraja oz. neodplačilo lahko pridobljenih posojil iz državnih bank, danes ob izjemno velikih anuitetah in obrestih za ta posojila, še kako zavira naš napredek.«

Takole pa si je Windschnurer, ki je upal, da se bo vse to, zgoraj navedeno, v naši družbi čim prej popravilo, predstavljal našo pot naprej[9]:

»Kako hitro in kvalitetno bomo sposobni odpraviti vse navedene preostanke, pa je seveda še vedno odvisno od nas samih, od naših odločnih prizadevanj (tudi pri volitvah) za naš napredek in blagostanje, ki si ga Slovenci zaslužimo.«

9 Prav tam.

Marjeta Humar[1]
Žale 4a, 1241 Kamnik
marjeta.humar@guest.arnes.si

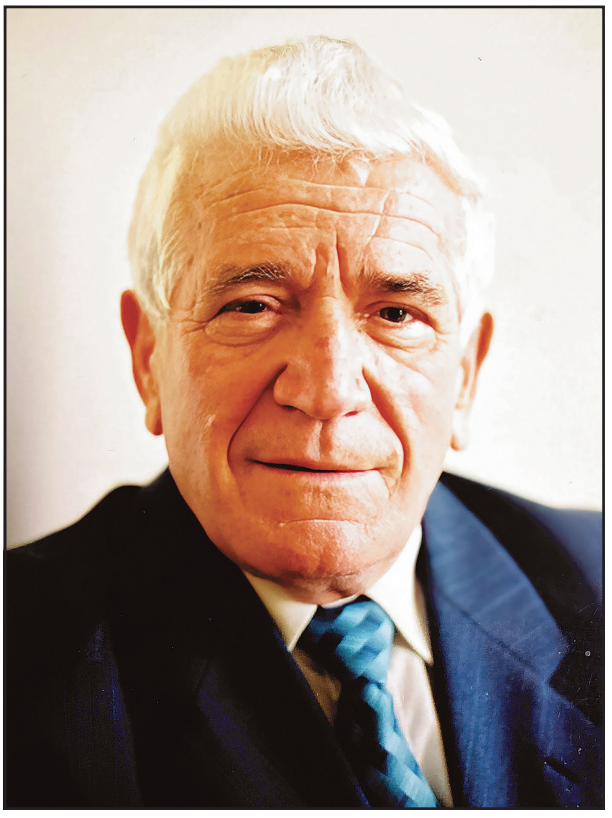
Ne, kar moraš, stori, kar moreš

V spomin dr. Aleksandru Dopliharju (1930–2022)

Prispevek je posvečen zdravniku Aleksandru Dopliharju, specialistu medicine dela, prometa in športa, direktorju zdravstvenih domov ter prostovoljcu. Kot zdravnik je služboval v Celju, Štorah, Kamniku in Domžalah, na Republiškem zavodu za varstvo pri delu. Sodeloval je pri ustanovitvi društva sladkornih bolnikov v Kamniku in bil terapevt v klubu zdravljenih alkoholikov, predavatelj prve pomoči, deloval je kot zdravstveni svetovalec v Društvu upokojencev Kamnik. Da bi zdravstvo približali ljudem, je ustanovil zdravstvene ambulante v vaseh in tovarnah. Po upokojitvi je sodeloval pri organizaciji ambulante za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja (Pro bono) v Ljubljani in Mariboru, kjer je deloval kot zdravnik in svetovalec. Za izjemno delo v zdravstvu in humanitarnih organizacijah je dobil vrsto priznanj. Občina Kamnik mu je podelila naziv častni občan.
Ključne besede: Aleksander Doplihar, zdravnik, organizator zdravstvene mreže, vodja zdravstvenih domov, zdravstveni svetovalec prostovoljec, ustanovitelj ambulant Pro bono, častni občan občine Kamnik

This article is dedicated to Dr Aleksandar Doplihar, M.D., specialist in occupational, transport and sports medicine, director of health centres and a volunteer. He worked as a medical doctor in Celje, Štore, Kamnik and Domžale, at the Republic Institute for Labour Protection. He participated in the founding of the Association of Diabetic Patients in Kamnik and worked as a therapist in the club of treated alcoholics, a first aid lecturer, and a health consultant at the Kamnik Pensioners' Association. To bring health care closer to the people, Dr Doplihar established health clinics in villages and factories. After retirement, he participated in the organisation of clinics for people without health insurance (Pro bono) in Ljubljana and Maribor, where he worked as a doctor and consultant. He received several awards for his outstanding work in healthcare and humanitarian organisations. The Municipality of Kamnik awarded him the title of honorary citizen.
Keywords: Aleksander Doplihar, doctor, organizer of a health network, manager of health centres, volunteer health consultant, founder of free clinics, honorary citizen of the Municipality of Kamnik

So posamezniki, ki nam veliko pomenijo, saj svoje znanje in sposobnosti posvečajo vsem, zlasti pa ljudem v stiskah. Ko se poslovijo, čutimo hvaležnost in tudi veliko vrzel. Tak je bil Aleksander Doplihar, zdravnik, specialist medicine dela, prometa in športa. Posebej pa bo ostal v spominu kot ustanovitelj in vodja ambulante s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja (Pro bono) v Ljubljani in Mariboru, s čimer se je ukvarjal po upokojitvi.

Portret dr. Aleksandra Dopliharja (Arhiv družine Doplihar)

Dr. Aleksander Doplihar je bil rojen 21. junija leta 1930 v vasi Marija Bistrica v hrvaškem Zagorju v slovenski družini, ki je leta 1918 pribežala pred fašisti iz okolice Gorice. Umrl pa je 16. maja 2022 v 92. letu starosti.

Bil je velik človek in odličen zdravnik, spoštovan in cenjen, do zadnjega dne življenja na voljo s svojim znanjem vsem, ki so ga potrebovali. Njegovo vseživljenjsko načelo je bilo: Ne, kar moraš, stori, kar moreš.

V spominih Sprehod skozi čas ali opis nekega življenja je iskanje novega doma v Mariboru, Mariji Bistrici in Celju imenoval »kalvarija«. Osnovno šolo in del gimnazije je obiskoval v Celju. Vojno so kot izgnanci preživeli v Srbiji v kraju Popovac pri Paračinu. Leta 1945 se je družina vrnila v Celje, kjer je Aleksander najprej končal gimnazijo in se nato vpisal na medicinsko fakulteto v Zagrebu. V spominih je zapisal, da se je medicini, ki je postala njegov »življenjski cilj in hobi«, »zaobljubil« kot sedemletni otrok v celjski bolnišnici, kjer so mu reševali poškodovano nogo. Koleno si je poškodoval, ko mu je kot sedemletniku med igro nanj padel kamen. Čeprav je bilo koleno slabo gibljivo, je smučal in se kot zdravnik udeležil Delovega pohoda Sto žensk na Triglav.

O svoji družini je v intervjuju v reviji *Slovenska filantropija* dejal: »*Izviram iz take družine, kjer smo veliko delali. Trije otroci smo bili in vsi trije smo študirali v drugih mestih, v Zagrebu, Ljubljani. Če smo hoteli študij dokončati, je bilo pač treba delati.*« Delo je bilo vrednota in potreba vse njegovo življenje.

Poročil se je s profesorico angleškega jezika Alenko, roj. Lovšin. Rodila sta se jima dva sinova Aleš in

1 Doktorica slovenskega jezikoslovja.

Primož. Aleš je posvojil 3 deklice iz Ukrajine, Primožu pa sta se rodila deček in deklica. O življenju družine Doplihar je zdravnica Vida Drame Orožim, njegova naslednica v ambulanti Pro bono, zapisala: *»Živeli so polno in dinamično življenje, saj je Saško v vsakem trenutku užival v druženju in radosti. Vedno je bil vesel najrazličnejših srečanj in novih doživetij. Bil je dober sogovornik in preudaren kritik. Izstopala je tudi njegova široka izobrazba in medicinska prekaljenost.«*

Po diplomi je služboval v Zdravstvenem domu Celje. Nato je bil do leta 1968 vodja obratne ambulante Železarne Štore. Skrbel je za 1800 delavcev in za okoli 2700 prebivalcev iz okoliških vasi. Tu ni bil samo družinski zdravnik, ampak zdravnik za različna področja, za kar je opravil več tečajev in specializacijo iz medicine dela, prometa in športa. Vodil je ginekološko ambulanto ter posvetovalnico za predšolske in šolske otroke. Leta 1962 je postal predavatelj prve pomoči v okviru Rdečega križa. Leta 1967 je sodeloval pri pripravah za gradnjo novega zdravstvenega doma v Štorah.

1968 se je zaposlil na Republiškem zavodu za varstvo pri delu, kjer je ostal le dve leti, saj ga je pritegovalo neposredno delo z ljudmi.

Leta 1970 se je zaposlil v Zdravstvenem domu Domžale in Kamnik. V Kamniku je ustanovil dispanzer za medicino dela. Zavedal se je, da je treba zdravstvo približati ljudem. Zdravstveni sistem mora vključevati neposredno zdravstveno varstvo, izobraževanje in preventivo, v njem naj bo na voljo visoko strokovno in etično osebje, imeti mora ustrezne prostore in dobro opremo. Ustanovil je zdravstveno postajo v Lazah, Tuhinju, Komendi in obratne ambulante podjetij Utok, Svilanit, Graditelj, Gradbinec, Eta idr. Sodeloval je tudi v pripravah za gradnjo novega zdravstvenega doma v Kamniku.

1984 je postal generalni direktor združenega zdravstvenega doma Domžale, Kamnik in Litija. To delo je opravljal do upokojitve leta 1991. O tem svojem položaju pa je zapisal: *»Kot administrativni delavec izgubim stik s pacienti, delo me pusti praznega, to ni tisto, o čemer sem sanjal kot sedemletnik.«*

Želel je biti blizu ljudem v stiski. Zato je v Kamniku in v Domžalah sodeloval pri ustanovitvi društva sladkornih bolnikov in bil terapevt v klubu zdravljenih alkoholikov.

V letih 1962–2002 je v Kamniku predaval prvo pomoč. Kamniške ekipe so osvajale prva mesta na regionalnih in državnih tekmovanjih. Odlično so se izkazale tudi na mednarodnih tekmovanjih, kjer so kot najmlajši zasedli 9. mesto v Egerju na Madžarskem in 11. mesto v Lidu di Jezolo v Italiji. Njegov pogled na tekmovalne uspehe ekip prve pomoči pa je bil kritičen: *»Saj smo znanje teh ljudi, ki je predstavljalo velik potencial, premalo izkoristili. Tako kot v drugih državah bi jih morali vključevati v reševalne ekipe in urgentne službe, s čimer bi jih spodbujali, da bi stalno obnavljali svoje znanje.«* V obdobju 1991–1994 je bil gospodar Slovenskega zdravniškega društva, leta 1993 pa je dobil naziv častni član Slovenskega zdravniškega društva.

V času vojne za Slovenijo je bil Aleksander Doplihar vodja obrambnega načrta Zdravstvenega doma Domžale, ki je preživel brez žrtev, čeprav so vojaki JNA streljali na reševalce, ki so pomagali ranjenemu vojaku.

Leta 1991 je Aleksander Doplihar izpolnil oba pogoja za upokojitev. Upokojil se je, ni pa prenehal z delom. V svojem življenjepisu (Sprehod skozi čas ali opis nekega življenja) je zapisal: *»Socialne in zdravstvene stiske ljudi, ki so se obračali name s svojimi težavami, so me vedno prizadele predvsem takrat, ko sem ugotovil, da jim ne morem več pomagati. To so bili hudi trenutki.«*

Z novimi časi ni bil najbolj zadovoljen, saj se je po njegovem mnenju zdravstvena politika spremenila na slabše. Tudi zaradi gospodarskih in političnih sprememb so številni izgubili zdravstveno zavarovanje, nasploh pa so se pravice zavarovancev krčile. Kritičen je bil tudi do odvzema državljanstva, zlasti delavcem z juga, ki so v Sloveniji opravljali najtežja dela. Nekateri so res nasprotovali slovenski osamosvojitvi, večina pa ne. Izbris je bil po mnenju dr. Dopliharja »kruta zahvala«. Zelo je bil kritičen tudi do zdravstvenega sistema, o katerem je v svojem življenjepisu zapisal: *»Divja privatizacija in samoplačniške ordinacije ter poznejše koncesije v nedorečenem sistemu vse bolj diferencirajo ljudi na revne in bogate. Red v čakalnih vrstah se ruši. Ljudje z denarjem gredo ob pomoči samoplačniških ambulant preko čakalne vrste, ker predčasno opravijo osnovne preglede, preskočijo tudi vrsto za potrebni operativni poseg ali drugo zahtevnejše zdravljenje. Težko je razumeti, da zakonodajalci tega kaosa ne vidijo in ga še naprej podpirajo. Važen je denar!«* Menil je, da se koncesije podeljujejo nekritično, da se javno zdravstvo siromaši, saj se ne ve, kdo bo zagotavljal *»nepretrgano zdravstveno varstvo, urgentno službo izven večjih naselij, nočno dežurno službo in drugo. Koncesionarji delajo od 8-ih do 14-tih ali od 13-tih do 19-tih, v ostalem času so nedosegljivi. Tedenski urnik zaključijo v petek opoldne in nato teden pričnejo v ponedeljek popoldne, torej so koncesionarji nedosegljivi tri dni!«* Zelo kritičen je bil do določanja nadomestila za bolniško odsotnost z dela, tudi do zelo dolgega postopka za dosego invalidske upokojitve.

Zaradi slabe politike je bilo po mnenju dr. Dopliharja vse več ljudi brez zdravstvenega zavarovanja: izbrisani, Romi, ilegalni tujci, socialni podpiranci, upokojenci, ki zaradi nizkih pokojnin ne morejo plačati prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja, obrtniki, ki ne morejo pokriti previsokih dajatev in se zaradi izgube imetja, dolga do zavarovalnic ne morejo prijaviti na zavodu za zaposlovanje, izgubijo pa tudi zdravstveno zavarovanje. Za ljudi brez zavarovanja so Mestna občina Ljubljana, Zdravstveni dom Ljubljana, Slovenska filantropija in Škofijska karitas Štepanja vas leta 2002 ustanovili ambulanto s posvetovalnico za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja (Pro bono). Ambulanta pa nudi pomoč tudi osebam brez stalnega bivališča in osnovnega zdravstvenega zavarovanja in tistim, ki imajo osnovno zdravstveno zavarovanje, vendar kot tujci, begunci ali azilanti nimajo pravice do dodatnega zdravstvenega zavarovanja, potrebujejo pa še druge pomoči. Vodenje te ustanove je prevzel dr. Doplihar z upanjem, da bo delovala le kratek čas. Upanje se ni izpolnilo, ambulanta še zmeraj deluje, dr. Doplihar

je zapisal, *»saj politika za sanacijo stanja ni storila ničesar.«*

Leta 2004 so sodelavci te ambulante kot Ljudje odprtih rok dobili priznanje zlati golobček, ki jim ga je podelila revije Jana. Vse priznanje za delo jim je izrekel predsednik Evropske Karitas g. Erny Gillen, ob peti obletnici delovanja jih je sprejel ljubljanski župan Zoran Janković. Ob zahvali pa ni izrazil upanja, da bo ambulanta kmalu zaprta. Na to po mnenju dr. Dopliharja pa ni nič kazalo, saj je bilo v kartoteki ustanove še vedno 850 ljudi s hudimi težavami. Ker ti ljudje dolgo časa niso imeli zdravstvene oskrbe, so bile zaradi gangrene nujne amputacije prstov, stanje tuberkuloze je bilo kritično, prav tako okvare srca, alkoholizem ipd. 40 zdravnikov prostovoljcev je v 5 letih opravilo 45.000 zdravstvenih storitev. Dr. Doplihar je sodeloval pri zbiranju zdravil, oblačil, obutve, toaletnih potrebščin za ambulanto Pro bono. V njenem okviru je bila za reševanje problemov ustanovljena tudi socialna služba.

Ljubljanska ambulanta Pro bono je bila 5. v Evropi. Oktobra 2005 je bila ustanovljena podobna ambulanta v Mariboru. Dr. Doplihar je sodeloval pri njej kot strokovni svetovalec. Na vprašanje, kako rešiti probleme zdravstvenega zavarovanja, je dr. Doplihar odgovoril, da bi bilo treba prostovoljno zdravstveno zavarovanje ukiniti, ker se preveč denarja porabi za vzdrževanje zavarovalnic, ki denar zbirajo, in ga nadomestiti z uvedbo zdravstvenega prispevka na prodajo alkoholnih pijač in tobačnih izdelkov. Do ambulant Pro bono in do zdravstvenega sistema, ki mora reševati zdravstvene probleme ljudi brez zavarovanja, pa je bil tudi kritičen. V intervjuju za revijo *Slovenska filantropija* je dejal, da so ti ljudje *»tudi zaradi socialnega statusa pogosteje bolj bolni«*. Urejen sistem pač ne izvrže obrobnih skupin ljudi, ki nimajo ne zavarovanja ne denarja.

Dr. Doplihar je od leta 2005 sodeloval tudi pri Društvu upokojencev Kamnik, kjer je članom društva enkrat na mesec svetoval na podlagi merjenja krvnega tlaka, holesterola in krvnega sladkorja. Leta 2010 ga je Društvo upokojencev Kamnik počastilo s priznanjem za brezplačno zdravstveno skrb za njegove člane. Bil je član Lokalne akcijske skupine za boj proti nedovoljenim drogam in član Gibanja za ohranitev in izboljšanje javnega zdravstva.

Za izjemno delo v zdravstvu in humanitarnih organizacijah mu je občina Kamnik leta 2009 podelila zlato priznanje, leta 2012 pa naziv častni občan.

Aleksander Doplihar je prejel tudi številna slovenska priznanja. Omenimo samo najpomembnejša: Državni svet mu je ob letu prostovoljstva 2011 podelil priznanje prostovoljec leta, Slovensko zdravniško društvo pa leta 2013 posebno zahvalo za življenjsko delo na področju prostovoljstva, ker je po svojih močeh in v skladu z etičnimi načeli zdravniškega poklica pomagal ljudem v stiski, 2014 so ga bralci *Nedeljskega dnevnika* izbrali za Slovenca leta 2013, 2014 je dobil nagrado mesta Ljubljane, leta 2015 ga je predsednik Republike Slovenije Borut Pahor odlikoval z redom za zasluge za izjemen prispevek k vzpostavitvi in delovanju ambulant Pro bono.

Dr. Doplihar je vse življenje ravnal v skladu z načelom Hipokratove prisege: *»Etična načela bom po svoji vesti in vednosti uporabljal v prid bolnikov ter odvračal od njih vse, kar bi jim utegnilo biti škodljivo in nevarno.«*

Sodelavci in pacienti se dr. Dopliharja spominjajo kot odličnega zdravnika, ki je tudi po upokojitvi spremljal razvoj medicine in farmacije; kot dobrega človeka, ki je delal z ljubeznijo in spoštovanjem do bolnikov. Izredno takten je bil njegov odnos do bolnikov: tudi težke diagnoze je predstavil tako, da niso vzbujale strahu; zavzel se je za vsakega bolnika, vsakomur je znal svetovati. Za dobro bolnikov je kot direktor zdravstvenega doma skrbel za ustrezne delovne razmere zdravstvenih delavcev.

Ponosen je bil na priznanja, ki jih je prejel, motil pa ga je odnos do zdravstvenega osebja. V času epidemije je v intervjuju v reviji *Slovenska filantropija* dejal: *»Priznanja, ki človeku povedo, da je bilo njegovo delo opaženo, se mi zdijo pomembna. To se mi zdi pomembno tudi v tem času epidemije, v kateri izgorevajo mnogi zdravstveni kadri. Enkrat se jim bomo morali zahvaliti.«*

Dr. Doplihar je bil zdravnik do konca življenja. Še zadnji teden pred smrtjo je v okviru prireditev tedna Rdečega križa ves dan sodeloval pri brezplačnem merjenju krvnega sladkorja, holesterola, krvnega tlaka in svetoval ljudem v kamniškem Mercatorju.

Dr. Aleksandra Dopliharja bomo ohranili v spoštljivem in hvaležnem spominu z željo, da bi bil zgled mladim zdravnikom in prostovoljcem.

Viri

Aleksander DOPLIHAR: Sprehod skozi čas ali opis nekega življenja (tipkopis).

Dr. Vida DRAME OROŽIM, 2022: V spomin: dr. Aleksander Doplihar. https://www.filantropija.org/2022/05/17/v-spomin-dr-aleksander-doplihar/.

Aleksander Doplihar, častni občan občine Kamnik. https://castni.nakamniskem.si/doplihar/index.php.

Zdravnik bi moral biti najbolje plačan takrat, ko bi imel prazno čakalnico, intervju z vodjo Pro bono ambulante do leta 2019 dr. Aleksandrom Dopliharjem. *Revija o Pro bono ambulanti* (str. 6–7). Ljubljana 2021.

Ali ŽERDIN: Portret tedna: Aleksander Doplihar. https://old.delo.si/sobotna/ne-kar-moras-stori-kar-mores.html.

Obrazložitev predloga za podelitev odličja. Zahvala Zdravniške zbornice Slovenije Aleksandru Dopliharju, dr. med., specialistu medicine dela, prometa in športa (tipkopis).

Pogovor s Tonko Stele, sodelavko dr. Aleksandra Dopliharja v ambulanti Pro bono in Rdečem križu, in pacientom Jožetom Štinglom.

Igor Podbrežnik[1]
Novi trg 31, Kamnik
igor.podbreznik@gmail.com

Tone Stele (1939–2023) – svečarski mojster, politik, podjetnik in pričevalec

Tone Stele, svečarski mojster, politik, podjetnik in pričevalec, je s svojim premišljenim raziskovanjem zgodovine ohranil bogato dediščino Lectarjeve hiše in naslednikom predal neprecenljivo zapuščino. Njegov prispevek k demokratizaciji na Kamniškem je izjemen. Družbene razmere konec leta 1989 so ga prepričale, da je postal eden od voditeljev Demosa na Kamniškem, izpolnil je moralno zavezo očetu, da so se uredila grobišča povojnih pobojev v Kamniški Bistrici, ter pomembno prispeval, da se je Meščanski korporaciji vrnilo po vojni odvzeto premoženje v dolini Kamniške Bistrice in na širšem območju Velike planine.
Ključne besede: Tone Stele, Demos na Kamniškem, svečarstvo, povojni poboji, Meščanska korporacija

Tone Stele, candlemaker, politician, entrepreneur, and witness, preserved the rich heritage of the House of Lectar with his thoughtful historical research and left a priceless legacy to his successors. His contribution to the democratisation in Kamnik and its wider area is exceptional. The social situation at the end of 1989 convinced him to become one of the leaders of Demos in this area. He fulfilled the moral commitment to his father that the graves of the post-war massacres in Kamniška Bistrica were brought to light, and made a significant contribution to the return of property confiscated after the war to the Citizens' Corporation in the valley of Kamniška Bistrica and in the wider area of Velika Planina.
Keywords: Tone Stele, Demos in Kamnik, candle making, post-war massacres, Municipal corporation

Tone Stele je bil zakladnica zgodb in anekdot ter poln iskrivih zamisli. S svojim premišljenim raziskovanjem zgodovine je ohranil bogato dediščino Lectarjeve hiše in naslednikom predal neprecenljivo zapuščino. Tudi Steletov prispevek k demokratizaciji na Kamniškem je izjemen. Deloval je vztrajno in pošteno, kot se je naučil od svojih prednikov. Nikdar ni razmišljal, da bi se aktivno ukvarjal s politiko, vendar pa so ga družbene razmere konec leta 1989 prepričale, da so za politične spremembe potrebni ljudje drugačnega političnega prepričanja. Stele, ki je bil eden od voditeljev Demosa na Kamniškem, je prispeval pomemben delež k boljši in svobodnejši Sloveniji, izpolnil je moralno zavezo očetu, da so se uredila grobišča povojnih pobojev v Kamniški Bistrici, ter pomembno prispeval, da se je kamniškim agrarnim skupnostim vrnilo po vojni odvzeto premoženje v dolini Kamniške Bistrice in na širšem območju Velike planine.

1 Magister menedžmenta, direktor Knjižnice Medvode.

Portret Toneta Steleta (Arhiv družine Stele)

Zelo zanimivo se je predstavil, ko je v Izvršnem svetu občine Kamnik leta 1990 prevzemal naloge na področju obrti in turizma[2]:

»Sem Tone Stele, član verjetno najstarejše kamniške družine, saj je tako očetov kot materin rod že več kot tristo let prisoten v Kamniku. To do danes ni bilo častno, temveč madež, ki je zaznamoval vse kamniške meščane, zlasti pa 'purgarje'. Že kot otrok sem čutil nad seboj politični greh, ker so bili moji starši obrtniki, poleg tega pa še kmetje. Tudi tretji greh za dosedanjo politiko ni bil majhen, saj smo bili ves čas verni in uvrščeni med največje klerikalce v občini. Zato mi pod tako oblastjo, pred dvanajstimi leti, ni bilo lahko prevzeti preko 300 let stare družinske svečarske in medičarske obrti po pokojnih starših.«

Takrat sem bil, priznam, šokiran, zakaj se vendar opravičuje, posipa s pepelom. Mlajši, ki smo se rodili, bili vzgajani in šolani v komunizmu, smo zelo težko razumeli ljudi, ki so imeli izkušnje iz časa totalitarnega režima. Dolgo je trajalo, veliko ljudi sem moral srečati, veliko prebrati in se zbližati z ljudmi, kot je bil tudi lani decembra umrli Tone Stele, da sem to razumel.

Danes vsaj malo poznam ozadje »Steletovih grehov«, ki jih je davnega leta 1990 predstavil v uvodu političnega programa za področje turizma in obrti, kamor ga je Demos na Kamniškem predlagal za člana Izvršnega sveta občine Kamnik. To je tudi dobra priložnost za bralca, da razume Steletove odločitve na predvečer otoplitve družbenega ozračja za vstop v politiko.

Družina Stele danes nadaljuje tradicijo hišne dejavnosti, ki izvira že s sredine 18. stoletja, svoje korenine

2 Tone Stele, 2010: Odločitev za politično delovanje. V I. Podbrežnik (ur.), *Demos na Kamniškem.* Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 147–154.

Člani Izvršnega sveta občine Kamnik (30. maj 1990). Od leve proti desni stojijo: Dušan Žumer, Marko Magister, Olaf Grbec, Marija Sitar, Tone Stele, Anton Hočevar, Miha Novak, Janez Brlogar. (Arhiv Antona Hočevarja)

pa ima pri Barbari Bitenc in Sebastijanu Zieglerju, ki sta s poroko leta 1747 začela in hkrati s tem tudi nadaljevala svečarsko in lectarsko obrt. In prav ta obrtna dejavnost, ki je prehajala iz roda v rod, je hišo zaznamovala z imenom pr' Lectar. Tako ime je imela v preteklosti, mnogi pa še danes tako naslavljajo Steletovo hišo, v kateri je še vedno prodajalna sveč, čeprav se je celotna proizvodnja preselila na eno od kamniških poslovnih območij. Lectarjeva domačija, ki je bila v lasti Steletovih prednikov, je poleg domače hiše sredi mesta, v kateri je bil v spodnjem delu tudi hlev s kravami, konji in prašiči, obsegala več kot 20 ha zemljišč, ki so bila raztresena v kar petih katastrskih občinah. Tam so bila tudi gospodarska poslopja, od koder je bilo treba vsak dan dostaviti hrano za živali. Kot se je pogosto spominjal Tone Stele, ki je imel še osem bratov in sester, je bilo v njegovem otroštvu kljub velikemu številu otrok zelo težko obdelovati vse površine. Potrebne so bile dodatne delovne roke, zato so stalno zaposlovali vsaj dva, včasih tudi tri posle. V Tonetovem otroštvu je bilo stalno pri hiši vsaj 15 ust, ki jih je bilo treba nahraniti, to pa je bilo, zlasti to velja za zadnja leta pred vojno, čas okupacije in po vojni od prihoda komunistov na oblast naprej, zelo težko.

Tretji greh, da so klerikalci, ker so ostali verna družina, ki se ni odrekla duhovnemu izročilu prednikov, še posebej velja za njegovega očeta Janka, ki je bil od leta 1932 do 1963 vesten, izjemno gospodarsko uspešen ključar farne cerkve na Šutni in njenih podružnic na Žalah, Kalvariji in na Malem gradu ter pri Sv. Primožu nad dolino Črne. V predvojni državi je bil tudi funkcionar Slovenske ljudske stranke, leta 1938 celo predlagan za županskega kandidata, dejaven je bil tudi pri Orlih in v vodstvu Meščanske korporacije.

Tonetova sestra je v spominih[3] napisala, da oče ni imel sreče s časom, v katerem je živel.

»Ko naj bi v zrelih letih užival sadove mladostne ustvarjalnosti in delavnosti, se je zgodila druga svetovna vojna s svojimi grozotami in preizkušnjami. In ko je naposled izbruhnila svoboda, ga je osvobodila večine ustvarjenega premoženja, socialistični režim pa ga je neusmiljeno izvrgel zaradi vsega, kar je bil: kmet s precej zemlje (kulak), samostojni obrtnik (izkoriščevalec delavskega razreda), veren katoličan (reakcionar), meščan (buržuj, predstavnik srednjega razreda).«

Svečarstvo in lectarstvo, ki se v kamniški družini Stele prenaša iz roda v rod že 280 let, je preživelo vzpone in padce, Marijo Terezijo in Josipa Broza Tita, pravi razcvet pa je doživelo v samostojni Sloveniji. Danes tradicijo te obrti nadaljuje že dvanajsta generacija, ki prenaša znanje na trinajsto. Ohranjati in negovati želijo prvoten, tradicionalni postopek ulivanja sveč, ki jih proizvajajo zgolj v omejenih količinah, odličen poslovni uspeh, ki jim zagotavlja trajno, a vzdržno rast, pa gradijo z neprestanimi inovacijami proizvodnega portfelja ter napredno tehnologijo. V podjetju Pax, ki ga danes lastniško obvladuje Tonetov sin Janez, pravijo, da je skrivnost njihovega uspeha vgrajena v kakovostne izdelke ter naslonjena na uspešno trženje. Za sveče blagovne znamke Pax, ki sodijo med najboljše na trgu, v podjetju pravijo, da raje uporabljajo dražje, kakovostnejše materiale, čeprav so zato morda nekoliko dražje. Največja prelomnica za podjetje Pax, ki deluje od leta 1989, je bila v začetku devetdesetih let, ko so patentirali nagrobno svečo, v kateri se menjajo parafinski vložki. Sveča je postala prodajna uspešnica, na njenem tržnem prodoru je nastalo podjetje Pax, kot ga poznamo danes, omogočila je hitro rast in prodor med največje slovenske tovarne sveč.

Stele prispeval svoj delež k boljši in svobodnejši Sloveniji

Tone Stele ni nikdar razmišljal, da bi se aktivno ukvarjal s politiko, vendar pa so ga družbene razmere konec leta 1989 prepričale, da so za politične spremembe potrebni ljudje drugačnega političnega prepričanja – to pa so lahko le tisti, ki do tedaj v politiki niso aktivno delovali. Stele[4] je optimistično pričakoval aprilske volitve. Toda zgodila se je dolga decembrska noč brez spanja, ko je spoznal, da zgolj čakati na spremembe ni dovolj, saj nobena stvar ne pride sama od sebe.

»Tudi za politične spremembe so potrebni ljudje drugačnega političnega prepričanja – to so pa lahko le tisti, ki do tedaj v politiki niso aktivno delovali. Uvidel sem, da se bo le malo takih odločilo in zbralo pogum, da bi se izpostavili v tedaj še zelo nepredvidljivem političnem položaju v Jugoslaviji. Verjetno sem tudi zaradi prirojenih genov, ki sem jih podedoval po očetovi (Steletovi) in tudi po materini (Benkovičevi) strani, saj so bili moji predniki zavedni in zaslužni Slovenci in vsestransko aktivni Kamničani, začutil moralno dolžnost, da tudi sam aktivno pomagam in prispevam svoj delež k boljši in svobodnejši Sloveniji.«

Politično pot, seveda neprofesionalno, saj je bil takrat še zelo vpet v delo podjetja PAX, je začel v februarju 1990 kot predsednik kamniškega odbora stranke Slovenska demokratična zveza (SDZ). To zahtevno

3 Cica Stele, 2010: Meščan Janko Stele. V M. Humar (ur.), *Kamniški zbornik* XX. Kamnik: Občina Kamnik. 287–294.

4 Tone Stele, 2010: Odločitev za politično delovanje. V I. Podbrežnik (ur.), *Demos na Kamniškem*. Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 147–154.

nalogo je zgledno opravljal vse do oktobra 1991, ko se je SDZ preimenovala v Narodne demokrate. Član Narodnih demokratov je ostal do prvih volitev v kamniški občinski svet jeseni leta 1994, spomladi naslednje leto pa je bila stranka razpuščena.

Stele se je priključil Slovenskim krščanskim demokratom, sprva kot član, oktobra 1996 pa je prevzel naloge predsednika kamniškega občinskega odbora, ki jih je opravljal do 26. marca 1999. Doživel je združevanje Slovenskih krščanskih demokratov s Slovensko ljudsko stranko, ki v Kamniku ni uspelo. Pridružil se je kamniškim krščanskim demokratom, ki so se naslednje leto pridružili članom združene stranke, ki so sledili pobudi Andreja Bajuka in Lojzeta Peterleta in ustanovili stranko Nova Slovenija – NSi. Član nanovo ustanovljene politične stranke, ki je nadaljevala tradicijo slovenske krščanske demokracije, je ostal vse do leta 2005, ko se je, kot je pogosto povedal, politično upokojil.

Po prvih demokratičnih volitvah je Stele v Izvršnem svetu Skupščine občine Kamnik prevzel odgovornost za razvoj obrti in turizma. V programu dela, ki ga je predstavil članom Skupščine občine Kamnik, je področje turizma zasnoval strateško, postavil je štiri smele, navdihujoče, a uresničljive cilje: ustanovitev turističnega informacijskega biroja, razvoj Velike planine in Vasena, oživitev Malega gradu in prenova frančiškanskega samostana. Člani Skupščine občine Kamnik so Steletov načrt soglasno sprejeli, ker je bil konkreten v rokih, nalogah in denarju. Podobno so ocenili tudi obrtniški program, po katerem je bila ena od prednostnih nalog potreba po novih komunalno urejenih površinah za širitev obrtne in poslovne dejavnosti. Ta se je v mandatu Demosove vlade uspešno izvedla, saj smo dobili dve obrtno-poslovni območji: na Duplici – HIT in ob obvoznici – Zarja.

Do leta 1994 je bil Steletov turistični program v glavnem uresničen. Omeniti je treba, da se je znova okrepilo dolgoletno prizadevanje krajanov v Tuhinjski dolini za možnost izkoriščanja tople vode na Vasenem. Uspešno je bila dokončana zahtevna in tudi za občino draga obnova frančiškanskega samostana, ki je leta 1992 praznoval 500-letnico obstoja. Pred nadaljnjim propadanjem so bile zaščitene tudi razvaline stražnega stolpa na Malem gradu s konstrukcijsko zahtevno streho, organizirano pa je bilo stalno dnevno in nočno varovanje celotnega območja Malega gradu, ker so vandali predvsem na kapeli povzročali veliko škode.

Leta 1995 je bil imenovan za podžupana. Ker pa je ocenil, da ne more dovolj prispevati k razvoju občine, je leta 1998 s tega mesta odstopil.

Tone Stele je izpolnil moralno zavezo, da se civilizacijsko pokopljejo pobiti

Kljub politični upokojitvi je čutil, da razvoj v Sloveniji ne gre po popolnoma pravi poti. Konec leta 2010 je s somišljeniki pomagal ustanoviti Društvo Demos na Kamniškem. Društvo je program delovanja prilagajalo družbenim razmeram. Tone Stele je leta 2014 začutil, da prihaja čas, ko lahko izpolni staro moralno zavezo, ki jo je prevzel po svojem očetu.

Tone Stele je na svojem domu gostil delegacijo SKD, ki je leta 1992 obiskala Kamnik – na sliki so Marko Magister, Lojze Peterle in Albert Rejec (od leve proti desni). (Arhiv družine Stele)

Stele se je kot priča tragičnega obdobja v maju 1945 spominjal dolge kolone pešcev in konjskih vpreg (to niso bili kmečki vozovi, temveč kočije in zapravljivčki, ki so jih takrat uporabljali za prevoz ljudje višjih slojev), ki se je kmalu po končani vojni vila po glavnih kamniških ulicah od Šutne proti Grabnu, v kateri so bili samo starci, ženske in veliko otrok vseh starosti.

Na čelu kolone je hodil pravoslavni pop v značilnem oblačilu in z dolgo brado ter glasno molil (verjetno) rožni venec, saj je imel v rokah velik lesen rožni venec. Kolono pa so obkrožali partizani s puškami v rokah. Veliko meščanov je stalo v špalirju pred hišami na robu pločnika in nemo opazovalo žalosten sprevod. Tudi njegovi starši so sklicali otroke in jih postavili v špalir, očitno z namenom, da so bili priče tega dogodka. Verjetno bi Tone ta dogodek kot šestleten otrok pozabil, če ne bi oče izrekel nepozabnega stavka: »Zapomnite si, otroci, vse te revčke bodo pobili!« Prav tedaj je mimo peljal zapravljivček, na sprednjem sedežu je sedel starec, poleg je sedela mlajša ženska z majhnim otrokom v naročju, poleg nje pa je stal fant njegove starosti. Spogledala sta se, njegov brezizrazni pogled je videl do konca življenja.[5]

»Kamničani so vedeli, kaj se dogaja v Kamniški Bistrici, in slutili, da sami vsaj v bližnji prihodnosti ne bodo mogli ničesar storiti. Kasneje, kadar sem šel z očetom v Kamniško Bistrico, mi je vedno pokazal travnate gomile na levi in desni strani ceste na Kopiščih, se prekrižal in rekel: 'Tukaj ležijo tisti revčki.' S tem je mlajšemu rodu naložil moralno zavezo, da se obsodijo poboji in da se civilizacijsko pokopljejo pobiti.«

To je bila težka dediščina, ki je Tonetu obležala na duši. Tone je želel aktivno pomagati, da zverinsko umorjeni dobijo svoj glas in večni mir. Marca 2014 je člane upravnega odbora Društva Demos na Kamniškem presenetil s pobudo, da se dokončno uredijo pozabljena, neurejena grobišča na Kopiščih v Kamniški Bistrici. Vodstvo društva je Steletov predlog spre-

5 Anton Stele, 2016: Videl sem tiste revčke. V I. Podbrežnik in M. Humar (ur.), *Prelomna leta*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 223–230.

Aprila 2014 je Srečo Žagar, domačin iz Kamniške Bistrice (drugi z leve), pokazal mesto, kjer naj bi bilo še eno prikrito grobišče iz časa po končani II. svetovni vojni. Ogleda so se udeležili dr. Jože Dežman, mag. Igor Podbrežnik in Anton Stele. (Foto: Matevž Skamen)

jelo, saj je bila ta naloga zapisana tudi v društvenem ustanovnem dokumentu. Začelo se je naporno delo pri projektu Park spomina in opomina, ki je vključeval tudi postavitev spominske kapelice. Tone je celoten projekt zelo dobro pripravil skupaj s predlogi, kako se dela postopno lotiti. Dejavno je sodeloval pri organizaciji sondiranja grobišč, kot član upravnega odbora Meščanske korporacije Kamnik pa je pomembno pripomogel, da je društvo pridobilo soglasja za postavitev spominske kapelice. Prav zaradi Steletovega zagona, sodelovanja občine Kamnik, ki je zagotovila projektno dokumentacijo in nujna soglasja, ter finančnega prispevka predstavnikov društva Otkrit ćemo istinu – Dušan Niklanović iz Črne gore je bila na Kopiščih zgrajena kapelica, ki je bila v juniju 2015 blagoslovljena v ekumenskem duhu.

Tone Stele pomembno prispeval k razvoju in napredku nazaj pridobljenega premoženja Meščanske korporacije

Leta 1947, ki pomeni največjo prelomnico v zgodovini kolektivne kmečke posesti na Slovenskem, je revolucionarna jugoslovanska oblast izdala Zakon o agrarnih skupnostih, ki je za splošno ljudsko premoženje razglasil vse nepremično in premično premoženje, ki pripada agrarnim skupnostim, ter pravico do paše, lesa, gozdnih pridelkov in podobno, upravo nacionaliziranega premoženja pa so prevzeli krajevni ljudski odbori. Revolucionarni zakon je usodno posegel tudi v premoženjske pravice agrarnih skupnosti na območju občine Kamnik. V naslednjih letih je revolucionarna oblast večino teh zemljišč dodelila novoustanovljenim kmetijskim zadrugam, urejenim po sistemu sovjetskih kolhozov. Te so bile po mnenju Steleta[6] (2014) pravi zgled slabega gospodarjenja in tako se je nekdanja kolektivna kmečka posest nekontrolirano zarasla, na slovenskem ozemlju pa je intenzivno odmirala zavest kolektivne povezanosti in soustvarjalnosti. Po družbenih spremembah v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se pojavile ideje o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti in vrnitvi njihovega premoženja. Ker zakon o denacionalizaciji, ki je bil sprejet v osamosvojitveni skupščini, ni zadovoljivo rešil problema vračanja kolektivne kmečke posesti, je bil leta 1994 sprejet Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti.

Demeter Sadnikar, predsednik agrarne skupnosti Meščanska korporacija, se je ob zadnjem slovesu na kamniških Žalah Tonetu Steletu zahvalil za zelo zavzeto sodelovanje v vseh postopkih za vračilo odvzetega korporacijskega premoženja ter izpostavil pokojnikov prispevek pri razvoju in napredku nazaj pridobljenega premoženja. Stele je namreč aktivno sodeloval na sodnih obravnavah in pogajanjih s Slovenskim državnim holdingom, ki je bil in je še odgovoren za izplačilo odškodnin za nezmožnost uporabe lastnine. Vedno je bil neizprosen pogajalec, vendar uglajen in nepristranski.

Predsednik agrarne skupnosti Meščanska korporacija poudarja tudi pomen urejenih arhivov, ki jim jih je Stele podaril. Še posebej dragoceni so po predsednikovem mnenju dokumenti in načrti, s katerimi so v postopkih denacionalizacije lahko dokazovali upravičenost vrnitve odvzetega premoženja.

Stele, ki je živel v času, ko je bila Meščanska korporacija še aktivna, med bolj aktivnimi člani sta bila tudi njegov oče Janko in Ivan Benkovič, sorodnik pa mamini strani, je namreč od samega začetka postopka vračanja premoženja vedel, kaj hočejo doseči z vrnitvijo premoženja Meščanske korporacije in obuditvijo njenega delovanja. Razmišljal je, kje bodo postavili žago, kje bodo skladiščili les, kako bodo sodelovali z lokalnim prebivalstvom in kakšno mora biti sodelovanje z občino Kamnik. Sodeloval je pri vseh spremembah občinskih prostorskih načrtov, ki bi lahko s svojim vplivom posegli v korporacijske interese. Vedel je, da se z njimi lahko upočasni ali celo onemogoči nadaljnji razvoj Meščanske korporacije.

Zaključek

Tone Stele je deloval na številnih, vsebinsko zelo različnih področjih. K sodelovanju je znal privabiti strokovnjake z različnih področij, da bi dosegel postavljene cilje, ki jih sam ni zmogel ali znal doseči. Vse to je počel na zanj značilen nevsiljiv način, ko si se kar naenkrat zavedel, da si del njegovega novega načrta. Bilo mi je dano, da sem ga spoznal v najbolj slavnih dneh slovenske zgodovine, ko sta bila potrebna pogum in vizija. Postala sva sodelavca in zaveznika v spreminjanju družbene realnosti, ne samo v času demokratizacije, saj ta še vedno ni zaključena, pač vse do dne, ko ga je bolezen prisilila k mirovanju. Kadar me je poklical, sem vedel, da me potrebuje, da je spet potrebna odločna akcija. Tone mi je prenesel znanje in številna spoznanja o življenju in ljudeh, za kar sem mu neskončno hvaležen.

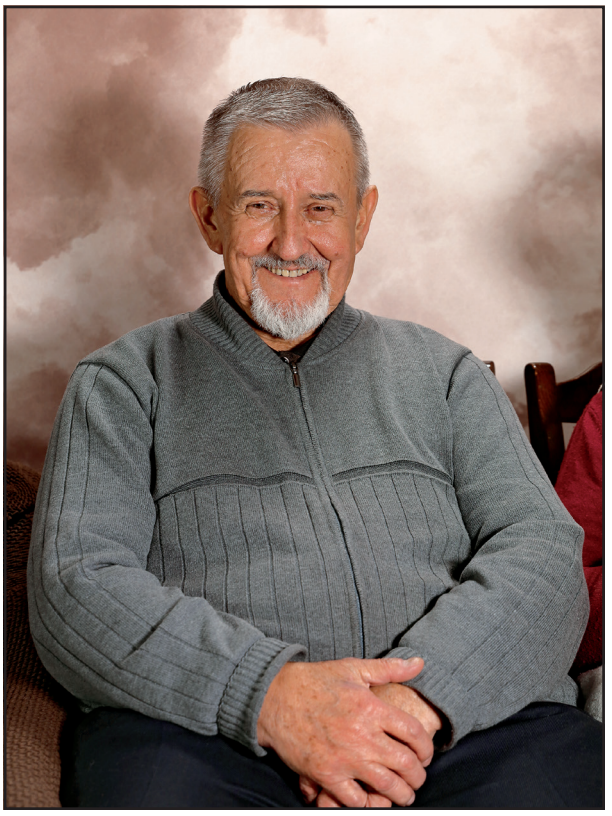
6 Tone Stele, 2014: Zgodovinski pregled kolektivne kmečke posesti na območju Kamniške Bistrice in Velike planine. V M. Humar (ur.), *Kamniški zbornik XXII.* Kamnik: Občina. 201–206.

Borut Jenko[1]
Kajuhova 21, Preserje pri Radomljah
j.borut@gmail.com

Dr. Janez Marolt (1943–2023)

Prispevek je posvečen dr. Janezu Maroltu, humanistu, latinistu in grecistu, poznavalcu zgodovine starih Grkov in Rimljanov, priljubljenemu profesorju, ljubitelju gora, velikemu domoljubu. Kot ljubitelj gora je bil vzornik številnim dijakom in študentom, kako premagovati življenjske težave in preizkušnje tudi s hojo v gore. Bil je prijatelj, spremljevalec in razlagalec mnogim na romanjih in strokovnih ekskurzijah doma in po Evropi. Kot ljubitelj književnosti in literature je bil velik občudovalec kamniškega pesnika Franceta Balantiča, častni član Kulturnega društva Jože Gostič Homec in glavni urednik zbornika *Pod Homškim hribom*. Zaslužen je za velike pridobitve v domačem kraju, kjer si je ustvaril dom in družino.
Ključne besede: dr. Janez Marolt, zgodovina, stari Grki, Rimljani, gore, *Pod Homškim hribom*

This article is dedicated to Dr Janez Marolt, a humanist, Latinist and philhellene, connoisseur of the history of the ancient Greeks and Romans, a popular professor, a lover of mountains, and patriot. As a mountain lover, he was a role model for many high school and college students, showing them by example how to overcome life's trials and tribulations by exploring the mountains. He was a friend, companion, and explainer to many on pilgrimages and professional excursions at home and throughout Europe. As a lover of literature, he was a great admirer of the poet France Balantič from Kamnik, an honorary member of the Cultural Society of Jože Gostič Homec and editor-in-chief of the anthology *Pod Homškim hribom*. He is credited with contributing greatly to his hometown, where he had created his family life.
Keywords: Dr Janez Marolt, history, ancient Greeks, Romans, mountains, *Pod Homškim hribom*

Portret dr. Janeza Marolta (Foto: Toni Iglič)

Janez Marolt se je rodil sredi druge svetovne vojne, 6. avgusta 1943, v skromni hiški v vasi Nožice. Razvil se je v zdravega, trpežnega, iskrivega in pronicljivega dečka. Do mraka je plezal po drevesih in z rokami lovil ribe v bližnji reki Kamniški Bistrici, občudoval naravo in z velikimi očmi poslušal teto Rezo v Tuhinju. Z »Devovčevimi« je pasel krave na planini Košutna pod Kompotelo, znal je izdelati piščal iz muževnih vrbovih vej in mlinček ob potoku ter žvižgati na list trave.

V težkih povojnih časih doma ni bilo denarja, zato je bil kot otrok večkrat lačen. Mama je na sosedovi njivi za vrečo krompirja delala vse poletje. Kot bister deček je želel hoditi v šolo. Po končani štiriletni šoli na Homcu je šolanje tri leta nadaljeval na nižji gimnaziji v Kamniku. Za šolske knjige je sprva zaslužil z nabiranjem borovnic in majskih hroščev, kasneje pa s pašo krav in fizičnim delom – premetavanjem premoga in čiščenjem greznic. Poleg matematike je imel rad predvsem knjige; verzi so ga nagovarjali v globine duše, rad bi vse vedel in znal. Mamine želje pa so bile drugačne – da bi postal duhovnik. Premoženja in denarja za študij ni bilo, zato se je želja po znanju prepletla s spodbudami domškega župnika Karla Babnika, tako je šolanje nadaljeval na klasični gimnaziji v Pazinu. Ob semenišču s klasično gimnazijo je v tistih letih delovala tudi Visoka teološka šola z Reke. Izjemno kakovostna šola – Janez je bil odličen dijak – mu je dala temeljna znanja latinščine, liturgije, petja in posluh za harmonijo. Odlično se je naučil hrvaško in istrsko ter dobil številne prijatelje na kasneje zelo visokih cerkvenih položajih tako v Sloveniji kot na Hrvaškem.

Po odlično opravljeni maturi je moral v vojsko, ki jo je služil v Štipu v Makedoniji. Po vrnitvi iz vojske je študij nadaljeval na Teološki fakulteti v Ljubljani. Leta 1968 je diplomiral in bil v ljubljanski stolnici posvečen v duhovnika. Tri leta je deloval kot kaplan v Kranju, nato pa v Ljubljani pri Šempetru in v Šentjakobu, kjer se je srečeval z mladimi razumniki, z njimi zahajal v gore ter jih spodbujal k razmišljanju o življenjskih vrednotah. Sam pa je nadaljeval študij. Leta 1971 je magistriral iz cerkvene zgodovine s temo Kartuzijani na Slovenskem do začetka reformacije. Nato se je znašel na razpotju. Leta 1972 je zaprosil papeža za laizacijo in dve leti kasneje iz Rima prejel uradni dokument, s katerim je bil razrešen službe duhovnika. Ostal je dobesedno na cesti, brez službe, brez sredstev za preživetje. Zato je veliko inštruiral, prevajal, fotografiral za različne časopise ter ob tem študiral na Filozofski fakulteti (FF) v Ljubljani. Pomagali so mu tudi prijatelji in dobrotniki. Leta 1977 je diplomiral iz zgodovine in primerjalne književnosti. Pod mentorstvom prof. dr. Frana Zwittra je napisal diplomsko nalogo o

1 Inženir strojništva, kulturni delavec.

Dr. Janez Marolt s člani uredniškega odbora zbornika Pod Homškim hribom (Arhiv KD Jože Gostič Homec)

času Jožefa II., pod mentorstvom prof. dr. Janka Kosa pa nalogo o pesniškem opusu Franceta Vodnika. Kot mlad profesor je nekaj časa poučeval na Gimnaziji Vič, kjer je kot velik in strasten ljubitelj gora ustanovil šolski planinski krožek ter z dijaki pogosto obiskoval planine. S številnimi dijaki je še dalj časa ohranjal stike.

Leta 1975 se je poročil z zdravnico Vero Ferlan. Rodili so se jima trije otroci: Tina, Tomaž in Nika. Med letoma 1979 in 1987 je delal v knjižnici na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani, saj je leta 1980 na FF opravil še bibliotekarski izpit. Na ljubljanski FF je leta 1990 pod mentorstvom prof. dr. Jožeta Kastelica doktoriral z disertacijo Zgodovina naših krajev od leta CCXXXV do CCLXXXIV v luči *Scriptores Historiae Augustae.* V njej je poleg obsežne študije o naravi tega poznoantičnega dela pripravil tudi prevode življenjepisov vladarskih oseb od leta 235 do leta 284.

Leta 1987 je postal asistent na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru, leta 1991 docent in leta 2007 izredni profesor za starejšo zgodovino, stari vzhod ter grško in rimsko zgodovino. Zgodovino starega vzhoda je predaval tudi na Oddelku za zgodovino in Oddelku za arheologijo ljubljanske FF. Pri predmetu Stare kulture je predaval o zgodovini Egipta, Izraela, Mezopotamije, Indije, Perzije, o visokih kulturah južne Amerike in Male Azije. Antika, Rim in dolina rodovitnega polmeseca so bile vedno njegov navdih, a tudi zatočišče in opomnik – Historia magistra vitae est (Zgodovina je učiteljica življenja). Tako na ljubljanski kot na mariborski Medicinski fakulteti je predaval medicinsko terminologijo. Bil je mentor številnih zaključnih del študentov na obeh omenjenih univerzah. Teme so bile zelo različne, tako s področja grške in rimske zgodovine kot kultur starega vzhoda, Kitajske, ameriških staroselskih ljudstev, antičnih verstev in podobno. Med študenti in strokovnimi kolegi je bil znan tudi po številnih ekskurzijah, ki jih je organiziral, med drugim na Sicilijo, v Grčijo, Italijo, Turčijo, Izrael in Egipt. Vse te dogodke je ponavadi popestril s priložnostnimi predavanji in diskusijami. Upokojil se je februarja 2012, a je ohranil del pedagoških obveznosti.

Teme Maroltovih strokovnih in znanstvenih razprav ter knjig so zelo različne. Pisal je o zgodovini krščanstva, *Svetem pismu,* klinopisnih besedilih pravne vsebine, Judih na Slovenskem, antični medicini, Zakoniku dvanajstih plošč, antični arhitekturi, slovenskih gradovih (Brdo, Strmol, Snežnik), Gorenjski in drugih temah. S predavanji se je udeleževal različnih strokovnih in znanstvenih zborovanj, leta 1994 je sodeloval tudi na odmevnem mednarodnem simpoziju ob 1600. obletnici bitke pri Frigidu (394) v Vipavski dolini, ki je potekal na dvorcu Zemono. Dejaven je bil tudi kot član Zgodovinskega društva. Med letoma 1988 in 1992 je bil tajnik Zveze zgodovinskih društev Slovenije, o čemer priča več njegovih prispevkov v *Zgodovinskem časopisu.* V dveh mandatih (1992–1996 in 1996–2000) je bil član upravnega odbora Prešernovega sklada.

Janez Marolt je bil izjemno prijeten sogovornik, s širokim pogledom na življenje in svet, zato v njegovi družbi nikoli ni bilo dolgčas. Svoje bogato znanje je vedno rad delil z drugimi, še posebej je navduševal z bogatim znanjem latinskih pregovorov in rekov. Znal je pridobiti naklonjenost občinstva in zanimanje študentov za področja, o katerih je predaval.

Pogosto je zahajal v Kamnik, ki ga je imel posebno rad zaradi njegove bogate zgodovine in številnih znanih osebnosti: pesnikov, pisateljev, likovnih umet-

Dr. Janez Marolt z ženo (Arhiv družine Marolt)

Dr. Janez Marolt z vnukom (Arhiv družine Marolt)

nikov, duhovnikov idr. Z mnogimi med njimi je tudi osebno prijateljeval. Bil je občudovalec pesnika Franceta Balantiča, zanj pa je navduševal še v časih prepovedane besede o njem. Z ženo Vero je vsako nedeljo hodil k maši v frančiškansko cerkev sv. Jakoba in se udeleževal kulturnih večerov Društva sv. Jakoba v Kamniku. Objavil je tudi nekaj člankov v *Kamniškem zborniku.*

Bil je dejaven tudi v svojem domačem kraju, kjer je z aktivnim udejstvovanjem v krajevnih društvih in organizacijah pustil neizbrisen pečat. Bil je član Prostovoljnega gasilskega društva Homec. V osemdesetih letih je bil član Sveta Krajevne skupnosti Homec - Nožice. Vrsto let je v okviru Krajevne skupnosti za krajane pripravljal zanimive in vsebinsko bogate programe izletov po Sloveniji, ki jih je tudi sam strokovno vodil. Kmalu po ustanovitvi Kulturnega društva Jože Gostič Homec (leta 1993) se je z veseljem pridružil takrat mladi, zagnani skupini fantov in deklet ter s svojo modrostjo in izkušnjami pripomogel k hitri uveljavitvi in priznanju društva v javnosti. V veliko pomoč in podporo je bil ob začetkih Gostičevih dni. Z veseljem se je udeleževal srečanj z zagrebškimi Slovenci, člani Društva ljubiteljev zagrebške opere, predstavniki zagrebške in ljubljanske operne hiše ter drugimi ljubitelji opernega pevca Jožeta Gostiča. Z mnogimi izmed njih je spletel pristne prijateljske vezi. Janez Marolt je vsa leta z idejami in nasveti pomagal pri uresničevanju velikokrat zahtevnega programa društva. Kulturno-umetniški dogodki so spodbujali njegova razmišljanja o svetu lepote in brezčasnosti. Kot avtor člankov je sodeloval pri nastajanju krajevnega glasila *Vaščan*. Kot strokovni sodelavec je sodeloval pri postavitvi dveh odmevnih razstav in izdaji spremljajočih katalogov – *Poduku in razvedrilu* ter *Dobro vzgojena mladina, srečna domovina.* Leta 2016 je prevzel vlogo glavnega urednika uredniškega odbora za izdajo knjige *Pod Homškim hribom.* K sodelovanju je privabil številne strokovnjake s področja zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije, arheologije, geologije idr., ki s svojimi strokovnimi članki plemenitijo vsebino zbornika. Več prispevkov je napisal tudi sam, med njimi o arheoloških najdbah v porečju Kamniške Bistrice in o življenju nekaterih osebnosti iz domačega kraja. Veliko prispevkov se nanaša tudi na kraje (Šmarca, Duplica, porečje Kamniške Bistrice ...) in ljudi v kamniški občini (France Tomšič, Miha Kač, Metod Humar, Peter Naglič ...). Kljub težkim trenutkom, ki so mu jih povzročale kasnejše nenehne zdravstvene težave, je konec leta 2021 izredno vesel dočakal izid zbornika, ki mu je v zadnjem obdobju namenil večino časa. Kulturno društvo Jože Gostič Homec mu je v začetku leta 2023 za dolgoletno delo pri raziskovanju in poučevanju zgodovine domačega kraja, za neprecenljiv prispevek na področju kulture, še posebej za nesebično pomoč, sodelovanje in bogat prispevek pri delovanju društva, podelilo naziv častni član društva.

Na poletno jutro, 28. junija 2023, je po dolgotrajni bolezni, vendar bistrega uma, s poslednjim nasmehom, namenjenim ženi Veri, stopil na pot večnosti, da se sreča z Bogom. Z vso prtljago, dobrim in slabim. »Audentes Fortuna iuvat« (»Sreča je naklonjena pogumnim«), je vedno rekel. Pokopan je ob Marijini cerkvi, na njemu domačem in ljubem Homškem hribu, ki ga je tako rad obiskoval.

Hej, vodniki, bratci vrli,
Kam tak hitro vi mudite
Čez polnoč tolmca kaže,
Čez vgorišče jame vito?

Jože Arko[1]
Stebljevek 2/a, Laze v Tuhinju
drustvo.dogodek@gmail.com

In memoriam Marjanu Schnablu

V februarju 2023 smo se poslovili od Kamničana Marjana Schnabla. Spominjali se ga bomo predvsem kot domoljuba, ki je aktivno sodeloval v procesih osamosvajanja Slovenije. Bil je dolgoletni sekretar in predsednik Združenja slovenskih častnikov Kamnik - Komenda, aktiven pa je bil tudi v ZVVS Kamnik - Komenda in Društvu general Maister Kamnik. Na področju športa bo ostal v spominu kot aktiven smučar in smučarski strokovni delavec. Deloval je tudi v Lovski družini Kamnik in Društvu upokojencev Kamnik.

Spominjali se ga bomo kot vestnega zbiralca dokumentarnih gradiv. V njegovih zbirkah je vrsta pomembnih zapisov in fotografij. Cenil je tudi kulturno dediščino.
Ključne besede: domoljub, slovenski častnik, veteran, smučanje, dokumentarna gradiva in arhiv, kulturna dediščina, fotografije, lovstvo

In February 2023, we said goodbye to Marjan Schnabl from Kamnik. We will remember him above all as a patriot who actively participated in Slovenia's independence process. He was the secretary and president of the Officers Association of Slovenia in Kamnik – Komenda for many years. He also played an active role in ZVVS Kamnik – Komenda General Maister Society. In the field of sports, he will be remembered as an avid skier and ski expert. He also worked in the Kamnik hunting family and the Kamnik Pensioners' Association.

He will be remembered as a conscientious collector of documentary materials. His collections include several important records and numerous photographs. Mr Schnabl was also a great lover of cultural heritage.
Keywords: patriot, Slovenian officer, veteran, skiing, documentary materials and archives, cultural heritage, photographs, hunting

Marjan Schnabl je bil rojen v obdobju vihre druge svetovne vojne 18. oktobra 1943 v Celovcu. Zgodnje otroštvo, ki mu ni bilo najbolj naklonjeno z lepotami življenja, je preživljal na Grabnu v Kamniku, kasneje na Ljubljanski cesti, zadnja štiri desetletja pa v Šmarci, kjer si je z družino ustvaril topel dom.

Po končani nižji gimnaziji v Kamniku se je vpisal na šolo s praktičnim poukom za telekomunikacije, ki jo je zaključil leta 1961 in s tem pridobil naziv elektromehanik telegrafskih in telefonskih naprav ter se zaposlil pri Podjetju za PTT promet. Ob delu je nadaljeval izobraževanje na Tehniški šoli za elektrotehniško stroko na Vegovi ulici v Ljubljani. Leta 1979 je opravil tudi strokovni izpit za elektrotehnika. Učenje in pridobivanje novih znanj z različnih področij mu je bilo izziv in v veliko veselje, zato je nadaljeval študij na Inštitutu prometnih znanosti v Zagrebu in ga tudi uspešno zaključil.

Portret Marjana Schnabla (Arhiv družine Schnabl)

Kot elektrotehnik, inženir prometa in oseba, ki rada posreduje svoje znanje in izkušnje na raznih področjih tudi drugim, je opravil pedagoško andragoško izobrazbo na Pedagoški fakulteti v Ljubljani in strokovni izpit za učitelje praktičnega pouka, laborante in inštruktorje v srednjih šolah ter 10 let poučeval kot honorarni sodelavec na Srednji tehnični in strokovni šoli ŠC PET v Ljubljani. Zanimalo ga je tudi radioamaterstvo, zato se je preizkusil na tem področju in leta 1984 pri Zvezi radioamaterjev Slovenija opravil izpit ter pridobil diplomo amaterskega radiooperaterja. Zaradi svojega poklicnega znanja in bogatih izkušenj s področja telekomunikacij je bil v obdobju po osamosvojitvi nekaj časa član Občinskega štaba Civilne zaščite občine Kamnik – pristojen za področje zvez. Svoji poklicni stroki je bil zvest vse do upokojitve, ki jo je dočakal v podjetju Telekom Slovenije, ki je nastalo leta 1995 po razdelitvi podjetja PTT Slovenija na Telekom Slovenije in Pošto Slovenije.

Že kot otrok se je začel zanimati za smučanje, ki je bilo do konca življenja njegovo največje veselje in sprostitev. Navdušila ga je stričeva žena. Ker so bile njene smuči predolge, si jih je želel narediti sam, vendar to ni obrodilo sadov. Prve smuči, ki mu jih je kasneje kupila mama, so bile lesene, brez robnikov in so del njegove bogate zapuščine – zasebne muzejske zbirke starodobnih smuči in opreme. Že kot mladenič se je začel zavedati, da je športno življenje ne le fizično, ampak tudi duhovno najboljša naložba za kasnejše življenjsko obdobje, zato je tako živel, kolikor se je le dalo, do konca svojega življenja. Zelo rad je hodil, planinaril, drsal, se preizkusil v plezanju v gorah, kolesaril, balinal, kegljal, kasneje pa se je prilagajal in

1 Polkovnik Slovenske vojske v pokoju.

Enota za zveze. 7. 7. 1991 nameščena na Rakitovcu. Z leve: Miro Suhadolčan, Marjan Schnabl, Lojze Zajc in Stane Šuštar. (Arhiv družine Schnabl)

se ukvarjal s športnimi aktivnostmi, v katere je lahko vključil svoje otroke. Udeleževal se je in tudi sodeloval pri kulturnozgodovinskih in etnoloških prireditvah ter koncertih. Še posebej rad se je kot zaveden Kamničan udeleževal povork narodnih noš v Kamniku, najprej v gorenjski narodni noši, ki jo je kasneje predal sinu Luku, sam pa je v zadnjih letih našel nov izziv v starodobnem kolesarstvu. Vedno se je z veseljem odzval povabilu kamniškega muzeja k soustvarjanju zgodovinskih tematik, ki jih je dobro poznal – predvsem o zgodovini in razvoju kamniške keramike, s katero se je ukvarjala tudi njegova družina, ter o smučanju na Kamniškem. Bil je tudi soavtor več lokalnih razstav s področja lovstva in vojaške zgodovine.

Deloval je na mnogih področjih, predvsem pa v Območnem združenju slovenskih častnikov (OZSČ) Kamnik - Komenda, Območnem združenju veteranov vojne za Slovenijo (OZVVS) Kamnik - Komenda, Društvu general Maister Kamnik, Koordinacijskem odboru veteranskih in domoljubnih organizacij občine Kamnik, Smučarskem klubu Kamnik ter kasneje v Društvu učiteljev, trenerjev in sodnikov smučanja Kamnik, Smučarski zvezi Slovenije, Lovski družini Kamnik ter Društvu upokojencev Kamnik. Bil je tudi občinski svetnik občine Kamnik.

V obdobju osamosvajanja Slovenije je deloval v občinskem centru zvez. S tem sistemom so bile zagotovljene povezave med Republiko Slovenijo in občinami, torej tudi z občino Kamnik. Šlo je za povezave med državnimi organi, organi zaščite in reševanja v občinah, organizacijami posebnega pomena za obrambo in zaščito, službo za opazovanje in obveščanje in sodelovanje s poveljstvi Teritorialne obrambe. Sistem je zagotavljal kriptografsko in protielektronsko varovanje podatkov ter relejne kurirske zveze. Za izvajanje teh nalog je bila potrebna visoka usposobljenost. Povezave so morale delovati dan in noč in tako je tudi bilo. Pripadniki te enote so naloge opravljali že v letu 1990 in tudi po odhodu zadnjega vojaka JLA iz Slovenije. Veterani in častniki ter tudi drugi zelo cenimo Marjanov prispevek, predvsem pa, da se je brez zadržkov ali izgovorov odzval klicu domovine Slovenije, čeprav je imel doma ženo in odraščajočega otroka. Skupaj s pripadniki enote za zveze, z ostalimi pripadniki Teritorialne obrambe in z drugimi strukturami zaščite in reševanja je soustvarjal temelje obrambne organiziranosti v občini Kamnik in na tej osnovi uspehe v času osamosvajanja. Za njegov prispevek in korektno opravljene naloge smo mu hvaležni.

Dolga leta je bil dejaven v organizaciji slovenskih častnikov (OZSČ). Organizacija rezervnih vojaških starešin je v času pred osamosvojitvijo štela kar 643 častnikov in podčastnikov. V samostojni Sloveniji je bilo članstvo na prostovoljni osnovi. V OZSČ Kamnik - Komenda se je včlanilo 309 častnikov in podčastnikov. Organizacija je bila formalno ustanovljena 17. decembra 1992. Marjan je v teh obdobjih dolga leta opravljal naloge sekretarja, od leta 2012 do 2022 pa je bil predsednik. Ob trideseti obletnici delovanja častniške organizacije je bil v prvi številki časopisa *Kamničan-ka* v letu 2023 objavljen žal zadnji Marjanov zapis o aktivnostih organizacije.

Brez njega si je organizacijo težko predstavljati, saj je pripravljal mnoge aktivnosti, na katerih smo se dru-

Marjan Schnabl, Jože Arko in Marko Matoh 18. 12. 2022 na svečanosti na Kostavski planini. Marjan je imel spoštljiv odnos do žrtev vseh vojn in z vojnami povezanih žrtev. (Arhiv družine Schnabl)

žili. Naj omenimo le nekatere vsakoletne aktivnosti: vojaška strokovna usposabljanja, predavanja, izvajanje streljanj, obiski vojaških enot, sodelovanje pri državnih in občinskih svečanostih, sodelovanje na spominskih slovesnostih v čast Rudolfu Maistru in borcem za severno mejo ter padlim borcem narodnoosvobodilnega boja (NOB) v drugi vojni, izvedba letnih zborov in srečanj častnikov Kamnika in Komende. Za delovanje društva pa je bilo potrebno opraviti še mnoge druge dejavnosti, kot so: skrb za uniforme, oznake, oprema, prapor in praporščaki, načrti in naloge, finančno poslovanje, skrb za dokumentarno gradivo in arhive, sestanki, konference, pohodi, družabna srečanja, priznanja, strokovna literatura, spominske slovesnosti in drugo.

Marjan je bil tudi član Koordinacijskega odbora veteranskih in domoljubnih organizacij občine Kamnik, kjer je bil zelo aktiven in je s svojimi pogledi na vrednote domoljubja in osamosvojitve veliko pripomogel k ugledu teh organizacij.

Leta 1998 je sodeloval v iniciativnemu odboru za ustanovitev Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Kamnik in postal član prvega predsedstva. To funkcijo je opravljal 18 let in sodeloval pri vrsti aktivnosti. Prisoten je bil tudi 20. decembra 2002 na Lazah v Tuhinju na srečanju predsedstev OZSČ in OZVVS Kamnik - Komenda, ko smo člani po predstavitvi podprli pobudo za ustanovitev Društva general Maister Kamnik.

Veliko zanimanja je kazal tudi za druga področja, zlasti za smučanje, saj je bil vse življenje aktiven smučar. Smučarska zveza Slovenije je na svoji spletni strani 1. februarja 2023 objavila zapis z naslovom *»Zapustil nas je Marjan Schnabl (1943–2023).«* Med drugim so zapisali: *»Svoje prve smučine je zarezal po koncu druge svetovne vojne v domačem Kamniku. Od takrat je ostal vse življenje povezan s smučarskim športom. Kot učitelj smučanja je začel delovati leta 1968, svoje znanje pa je na mladi rod prenašal preko tedaj ustanovljene Alpske šole v Smučarskem klubu Kamnik, znotraj katerega je že takrat deloval Področni zbor učiteljev in vaditeljev smučanja kamniškega področja. Pod njegovim vodstvom je ta v svojih vrstah združeval preko 120 aktivnih učiteljev smučanja iz okolice Kamnika, Domžal, Ihana, Stahovice in Mengša. Marjan Schnabl je s svojo prizadevnostjo in natančnostjo predstavljal pravi vzor mlajšim generacijam, močan pečat pa je pustil tudi s svojo redno udeležbo na vseh strokovnih seminarjih naše organizacije.«*

Kamniški smučarski kolegi so v poslovilnem nagovoru še dodali, da je bil *»Marjan zasvojen z belimi strminami, zato je skrbel za redno nadgradnjo znanja, opravljal izpite in si pridobil licenco za sodnika alpskega smučanja in teke, amatersko licenco IVSI, mednarodno licenco profesionalnih učiteljev ISIA, bil dolga leta področni demonstrator, vzgojil je številne smučarske kadre in veliko mladih navdušencev za smučanje, uspešno vodil tudi pionirsko alpsko šolo, sodeloval pri različnih smučarskih tekmovanjih kot organizator, tekmovalec ali sodnik, vodil številne smučarske tečaje doma in v tujini, vodil zimske šole v naravi za osnovne šole in zimovanja v vrtcih. Leta 2003 si je pri ministrstvu za notranje zadeve pridobil naziv in opravljal delo nadzornika smučišča predvsem na Veliki planini. Več*

let je bil tudi član častnega razsodišča pri Smučarski zvezi Slovenije, hkrati je opravljal tudi funkcijo sodnika porotnika na Okrožnem sodišču v Ljubljani. Skrbel je za redno informiranje širše javnosti s področja smučanja v Kamniškem občanu (kasneje Kamničanu-ki) in Biltenu, ki je izšel vsako leto. V okviru Društva učiteljev, trenerjev in sodnikov smučanja Kamnik je bil med pobudniki in ustanovnimi člani Sekcije ljubiteljev smučanja, po starem imenovane Kamniške grče. Sekcija je v Kamniku in na Veliki planini desetkrat uspešno organizirala Pokal Šinkel, kjer so se srečevali ljubitelji smučanja po starem iz Slovenije in tujine. Zapustil je obsežen arhiv zapisov o smučarskem dogajanju na Kamniškem in drugod, hkrati pa je vestno skrbel tudi za slikovni arhiv.« Marjan se je z veseljem udeleževal srečanj starodobnih smučarjev tudi drugod po Sloveniji in tujini, saj je imel pozitiven odnos do kulturne dediščine in izročila naših prednikov.

V zadnjem obdobju, od leta 2012, je bil vodja smučarske sekcije Društva upokojencev Kamnik. V *Zborniku društva* iz leta 2020, bil je glavni urednik, je objavil zapis o delovanju sekcije. Zavedal se je užitkov in načina sproščanja v zimski naravi, predvsem pa bogate zgodovine zimskih športov v Sloveniji: smučarskih tekov, skokov ter poletov in alpskih disciplin. Po drugi vojni so se v Sloveniji ustanavljali mnogi smučarski klubi in društva, večalo se je število rekreativnih smučarjev in tudi članov, ki so tekmovali. Šport so v veliki meri podpirale tudi delovne organizacije, saj so preko sindikalnih organizacij organizirale tečaje in tudi tekmovanja. Marjan je bil med glavnimi organizatorji med upokojenci, ki so se udeleževali tekmovanj na ravni Gorenjske regije. Na teh tekmah se je zbralo tudi do dvesto in več tekmovalcev. Na smučišču na Osovju je organiziral tekmovanja na občinski ravni.

Bil je tudi dolgoletni lovec. Predsednik Lovske družine Kamnik Marjan Tušak je ob slovesu od stanovskega kolega med drugim zapisal: *»Slovenski lovci smo bili prvi na svetu, ki smo napisali in sprejeli etične norme za naše obnašanje do narave in družbe, do divjadi in drugih živali. S tem smo se lovci vsaj do neke mere približali naravi in njenim večnim zakonom. Marjan je bil eden redkih lovcev, ki je dosledno upošteval te norme. Pred lovom s puško je dajal prednost razumevanju narave, z njo sodeloval in jo jemal za zgled. Razumel je, da lovec ni človek s puško, ampak človek z dušo. /.../ V Lovsko družino Kamnik je vstopil leta 1996 in kmalu prevzel odgovorno delo tajnika. Naloge je opravljal z izjemno natančnostjo in preudarjenostjo celih 24 let. Po predaji poslov tajnika je prevzel nalogo predsednika nadzornega odbora. Lovci smo spoštovali Marjanov prispevek in mu podelili številna priznanja in odlikovanja. Bolj kot prejeta odlikovanja sta ga krasili ljubezen do narave in osebna skromnost. Zelo rad je preučeval lovske šege in navade. Številne vesele in žalostne dogodke je zabeležil s fotografskim aparatom, s čimer je ustvaril bogat fotografski arhiv delovanja naše lovske družine. Marjan je objavil tudi vrsto zapisov in sooblikoval oddajo Dober pogled, ki je lovce popeljala v zgodovino lovstva na Kamniškem.«*

Osebnostno je Marjan veljal za skromnega, dobrohotnega, srčnega, spoštljivega, poštenega, odgovornega, vestnega in delovnega človeka. Pri njem smo posebej cenili, da o ljudeh nikoli ni govoril slabo. Znal je poslušati in slišati sogovornika. Do nas je imel vedno pozitiven odnos, nas razumel in nam izkazoval spoštovanje. Zaradi njegovega dela, dejanj in medsebojnih odnosov smo ga zelo cenili in spoštovali.

Marjan Schnabl v Bočni 21. 1. 2023 (Foto: Jože Miklavc)

Bil je zelo odgovoren in natančen. Nalog se je loteval z vso resnostjo in jih dosledno izvrševal. Pri tem se ni spraševal, kaj bo za to dobil in koliko časa bo za to porabil. Bil je tudi človek z občutkom za socialno pravičnost, razumel je probleme ljudi in jih skušal reševati.

Najbolj se ga bomo spominjali po organizacijskih sposobnostih ter doslednem in vestnem dokumentiranju. Ustvaril je vrsto zapisov in fotografij, ki bodo ostali v trajnem spominu na neke drugačne, lepe čase. Objavil je veliko člankov in sodeloval pri publikacijah; med drugimi pri dveh knjigah, ki jih je izdalo Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Kamnik - Komenda *Ne pozabimo!* in *Hvala vam,* pri zbirki *Pomlad, domovina, svoboda, ljubezen – Mladi o domoljubju v sliki in besedi*, ki jo je izdal Koordinacijski odbor veteranskih in domoljubnih organizacij, pri *Zborniku Društva upokojencev Kamnik*, veliko pisnega in slikovnega gradiva pa je prispeval tudi pri dveh lovskih publikacijah – *Zbornik LD Kamnik ob 60-letnici* in *Lovstvo na Kamniškem 1905–2015, 110 let Lovskega kluba Kamnik*.

Marjan Schnabl, Janez Vidmar, Tone Dermastja v Palovčah 19. 9. 2004 (Arhiv LD Kamnik)

Poleg naštetih lastnosti in dejavnosti pa je bil Marjan skrben in pozoren mož ženi Mariji ter prav takšen oče sinu Luku in hčerki Mariji - Lari.

Za svoje aktivnosti in delovanje je Marjan prejel vrsto visokih odlikovanj in priznanj. V zahvalo za njegov doprinos k razvoju smučanja v Sloveniji mu je decembra 2016 Združenje učiteljev in trenerjev smučanja ob svoji 80-letnici podelilo priznanje za življenjsko delo, občina Kamnik, kjer je na bele strmine popeljal več sto otrok, pa leta 2011 bronasto občinsko priznanje.

Marjanu Schnablu ob 80-letnici Združenja učiteljev in trenerjev smučanja (ZUTS) Slovenije podeljuje priznanje za življenjsko delo gospod Enzo Smrekar, predsednik Smučarske zveze Slovenije. Poleg njega stoji dr. Blaž Lešnik, predsednik in direktor Združenja učiteljev in trenerjev smučanja Slovenije. (Foto: Smučarska zveza Slovenije – SLOSKI ZUTS)

Zlata plaketa ZSČ, 27. 3. 2023 posthumno podeljena Marjanovi družini na Igu. Od leve proti desni: praporščak ZSČ, Jože Arko, Jože Goltnik, podpredsednik ZSČ Kamnik - Komenda, žena Marija Schnabl, hči Lara Schnabl, general major Dobran Božič, predsednik ZSČ Slovenije, in sin Luka Schnabl. (Arhiv družine Schnabl)

Žal pa ni dočakal podelitve zlate plakete Zveze slovenskih častnikov za dolgoletno izjemno uspešno in učinkovito delo pri razvoju, organiziranju in vodenju ter pri uveljavljanju njene vloge in pomena v slovenski družbi, zato je bila plaketa posthumno predana svojcem.

Spoštovanega Marjana ne bomo več srečevali na svečanostih, proslavah, v domoljubnih organizacijah. Ne bo ga več na športnih prizoriščih in na ulicah Kamnika. Izgubili smo žlahtno osebnost, ki pa bo živela v nas in naših spominih. Od Marjana Schnabla smo se poslovili na kamniških Žalah v soboto, 4. februarja 2023.

Literatura

Marjan SCHNABL, 2020: *Zbornik DU Kamnik*. Kamnik: Studio Dataprint.

Članki, zapisi

Marjan SCHNABL, 2023: Tri desetletja častniške organizacije. *Kamničanka*, 14. 1. 2023.

Smučarska zveza Slovenije, 2023: Zapustil nas je Marjan Schnabl (1943–2023). Spletna stran Smučarske zveze Slovenije, 1. 2. 2023.

Aleš PROSEN: Marjanu v slovo (poslovilni govor), 4. 2. 2023.

Marjan TUŠAK: Slovo od Marjana Schnabla (poslovilni govor), 4. 2. 2023.

Zora Torkar[1]
Medobčinski muzej Kamnik
zora.torkar@guest.arnes.si

V spomin Marku Lesarju

Marko Lesar je bil več kot trideset let zaposlen kot kustos za umetnostno zgodovino v Medobčinskem muzeju Kamnik. Predvsem sta ga zanimali starejša umetnost in arhitektura, zlasti barok. Tudi v kamniškem muzeju je skozi leta raziskoval zgodovino in umetnost vseh pomembnejših sakralnih spomenikov. S svojim bogatim strokovnim delom je postavil temelje starejši umetnostnozgodovinski zbirki, ki jo je tudi v celoti raziskal, dokumentiral in predstavil javnosti.

Pritegnila ga je tudi umetnost Miha Maleša, slovenskega slikarja in grafika, čigar galerija je del kamniškega muzeja, in njegovih sodobnikov.
Ključne besede: Marko Lesar, muzej, galerija, umetnostnozgodovinska zbirka

Marko Lesar was a curator of art history at the Inter-regional Museum of Kamnik for over thirty years. His main subject of interest was older art and architecture, especially the Baroque. Over the years, he also researched the history and art of all the most important sacred monuments in the Kamnik museum. His extensive professional work laid the foundation for an older art-historical collection in the museum, which he thoroughly researched, documented, and presented to the public.

He was also attracted by the art of Miha Maleš, a Slovenian painter and graphic artist whose gallery is part of the Kamnik museum as well as his contemporaries.
Keywords: Marko Lesar, museum, gallery, art history collection

Marko Lesar (1957–2023) je po opravljeni diplomi na oddelku za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, za katero je prejel študentsko Prešernovo nagrado (*Arhitektura beraških redov in nekdanji ljubljanski frančiškanski samostan*) leta 1983, pridobival zanimive izkušnje kot profesor na srednjih strokovnih šolah in osnovni šoli. Leta 1985 pa se je zaposlil kot kustos za umetnostno zgodovino v kamniškem muzeju, danes Medobčinskem muzeju Kamnik. Upokojil se je leta 2019.

Tako je v kamniškem muzeju ustvarjal in raziskoval več kot 30 let. V prvi nalogi se je spoznal s starejšimi umetninami iz depojev muzeja in, zanimivo, tudi svojo službeno pot je zaključil z objavo vseh preostalih umetnin iz depojev. S pomočjo dokumentacije in raziskovanja ter širokega znanja je odkril do tedaj neznane starejše umetnine domačih in tujih avtorjev.

Kot je bilo že v diplomi nakazano njegovo zanimanje, sta ga prevzeli starejša umetnost in arhitektura. Zelo je užival v pogovorih z akademikom dr. Emilijanom Cevcem, v sodelovanjih s kolegi drugih slovenskih muzejev in galerij ter s sodelavci Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta pri SAZU. Tudi v kamniškem muzeju je skozi leta raziskoval zgodovino in umetnost vseh pomembnejših sakralnih spomenikov, kot sta na primer umetnostna vodnika po župnijski cerkvi na Šutni in cerkvi sv. Florijana v Trzinu, ki sta temeljni deli, pa znanstveni prispevki ob 500-letnici prihoda frančiškanov v Kamnik, kjer je kot sodelavec in urednik sodeloval na znanstvenem simpoziju in obenem tudi popisal starejši umetnostni fond v kamniškem samostanu.

Marko Lesar v lapidariju kamniškega muzeja, 2019 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Kot soavtor je sodeloval pri skupnih muzejskih razstavah, kot so kamniti umetnostni spomeniki v kamniškem lapidariju, starejša umetnostna obdobja v kamniški preteklosti na razstavi Odsevi kamniških stoletij pa do predstavitve Sadnikarjeve zbirke in zbirke Thonetovega pohištva.

Pritegnila ga je tudi umetnost Miha Maleša, slovenskega slikarja in grafika, čigar galerija je del kamniškega muzeja. Njegovo temeljno delo je bila monografija o Mihu Malešu kot slikarju, kjer sta z dr. Mirkom Juterškom popisala čez 1000 slikarskih del na Maleševem domu in pri zasebnikih.

Kasneje pa je predstavljal Maleševe posamezne umetniške opuse, kot so Maleševa sakralna dela, Maleševo zbirko domačih in tujih umetnikov ter upodobitve Prešernovih pesmi. Skupaj s kolegico Sašo Bučan sta predstavila starejše in novejše upodobitve kamniških planin na razstavi Moč gora.

Izjemno delo je bila tudi predstavitev Maleševega sodobnika, kamniškega rojaka Staneta Cudermana. Skupaj s kolegom Markom Kumrom sta popisovala dela pri dedičih, po institucijah in zasebnikih in ustvarila temeljni popis Cudermanovih del. Razstava in katalog o slikarju Stanetu Cudermanu sta pomenila popolnoma novo odkritje in presenečenje tako v stroki kot pri obiskovalcih.

1 Magistrica zgodovinskih znanosti, direktorica Medobčinskega muzeja Kamnik.

Kot muzejski svetovalec v manjšem muzeju je seveda opravljal tako raziskovalno, dokumentacijsko kot tudi pedagoško delo pri vodenju obiskovalcev po muzeju in mestu, sooblikoval programe za šolsko mladino in opravljal mentorsko pomoč ob srednješolskih in diplomskih nalogah.

Marko Lesar je s svojim strokovnim delom postavil temelje starejši umetnostnozgodovinski zbirki v kamniškem muzeju, ki jo je tudi v celoti raziskal, dokumentiral in predstavil javnosti.

Kot je zapisal Miklavž Komelj: *»Marko Lesar je bil velik strokovnjak na svojem področju in čudovit, popolnoma nekonvencionalen človek s čisto posebno globino. V sebi je imel veliko bolečine, a tudi veliko ekstatičnosti. Človek, ki je imel dušo popolnoma odprto.«*

Bibliografija

1. LESAR, Marko. *Umetnine iz depojev Kamniškega muzeja : [razstava : grad Zaprice, Kamnik, 1987]*. Kamnik: Kulturni center, 1987. 104 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 1888770].
2. LESAR, Marko (urednik, avtor dodatnega besedila). *Miha Maleš – slikar*. Kamnik: Kulturni center, Galerija zbirka Miha Maleš, 1989. 176 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 8148224].
3. LESAR, Marko. *Miha Maleš : (1903–1987) : Galerija Krka, [Novo mesto, 7. februar 1989]*. [Novo mesto]: Krka, [1989?]. 1 zloženka ([4] str.). [COBISS.SI-ID 515684735].
4. LESAR, Marko, CUDERMAN, Stane (umetnik). *Stane Cuderman : 1895–1946*. Kamnik: Kulturni center, Galerija, 1992. 116 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 28774400].
5. LESAR, Marko, TORKAR, Zora. *Thonetovo pohištvo = Thonet furniture = Bentwood furniture in Slovenia*. Kamnik: Kulturni center, 1992. 31 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 30197760].
6. ZUPANČIČ, Mirina, LESAR, Marko, TORKAR, Zora. *Od zbirke do muzeja, od predmeta do muzealije : Kulturni center Kamnik, Grad Zaprice 6. oktober 1994*. Kamnik: Kulturni center, 1994. 1 zloženka ([8] str.), ilustr. [COBISS.SI-ID 43667456].
7. LESAR, Marko. Prešeren in Maleš : poet in slikar : razstava ob 200-letnici rojstva Franceta Prešerna *: Galerija Miha Maleš*. Kamnik: Kulturni center, 2000. 15 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 106097152].
8. LESAR, Marko. *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku : umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev.* Kamnik: Kulturni center, 2001. 76 str., ilustr. ISBN 961-90915-0-7. [COBISS.SI-ID 112017408].
9. LESAR, Marko, SAVENC, Barbara. *Miha Maleš : 100 del za sto let : razstava ob 100. obletnici umetnikovega rojstva, Galerija Miha Maleš*. Kamnik: Kulturni center, 2002. 11 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 121241856].
10. ZUPANČIČ, Mirina, LOVENJAK, Milan, LESAR, Marko, TORKAR, Zora. *Lapidarij Kamniškega muzeja.* Kamnik: Kulturni center, 2003. 28 str., ilustr. ISBN 961-90915-3-1. [COBISS.SI-ID 126881792].
11. LESAR, Marko. Nagrobna plošča plemiča Janeza Jakoba Wiederkehrja z Wiedersbacha. *Kamniški zbornik.* 2004, 17, str. 95–99, ilustr. ISSN 1318-9069. [COBISS.SI-ID 512742015].
12. LESAR, Marko. Ob stoletnici rojstva slovenskega slikarja Miha Maleša : (1903–1987). *Kamniški zbornik.* 2004, 17, str. 73–77, ilustr. ISSN 1318-9069. [COBISS.SI-ID 512741247].
13. LESAR, Marko, TORKAR, Zora. *Odsevi kamniških stoletij.* Kamnik: Medobčinski muzej, 2004. 35 str., ilustr. ISBN 961-90915-6-6. [COBISS.SI-ID 216169216].
14. LESAR, Marko. *Miha Maleš : sakralna dela.* Kamnik: Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2005. 32 str., ilustr. ISBN 961-90915-9-0. [COBISS.SI-ID 223312896].
15. LESAR, Marko. Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem, uredili Barbara Murovec, Matej Klemenčič, Mateja Breščak, Ljubljana, Založba ZRC, 2005, 331 str., ilustr., ISBN 961-6568-20-5. *Umetnostna kronika*. 2006, 10, str. 37–38, ilustr. ISSN 1581-7512. [COBISS.SI-ID 24962605].
16. LESAR, Marko. *Iz zbirke Mihe Maleša : domači umetniki.* Kamnik: Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2007. 71 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-04-7. [COBISS.SI-ID 236155648].
17. LESAR, Marko. Emilijan Cevc : (1920–2006). *Kamniški zbornik*. 2008, 19, str. 389–392, portreta. ISSN 1318-9069. [COBISS.SI-ID 258435328].
18. LESAR, Marko. *Iz zbirke Mihe Maleša : tuji umetniki.* Kamnik: Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2009. 60 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-10-8. [COBISS.SI-ID 245266688].
19. LESAR, Marko. Pomen Vodnikovega trga v Ljubljani (Ljubljanska tržnica). *Umetnostna kronika.* 2010, [št.] 26, str. 17–18. ISSN 1581-7512. [COBISS.SI-ID 31272237].
20. LESAR, Marko. *Prešeren v slikarskih očeh : iz zbirke Mihe Maleša.* Kamnik: Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2010. 60 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-14-6. [COBISS.SI-ID 249514496].
21. LESAR, Marko. V spomin Mirku Juteršku : (1932–2011). *Kamniški zbornik.* 2012, 21, str. 331–332, portret. ISSN 1318-9069. [COBISS.SI-ID 265341952].
22. LESAR, Marko (avtor, fotograf, urednik). *Župnijska cerkev sv. Florijana v Trzinu*. Kamnik: Medobčinski muzej, 2012. 70 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-19-1. [COBISS.SI-ID 264461568].
23. BUČAN, Saša, LESAR, Marko. *Moč gora.* Kamnik: Medobčinski muzej, Galerija Miha Maleš, 2013. 47 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-21-4. [COBISS.SI-ID 269111808].
24. LESAR, Marko. *Starejša slikarska zbirka iz depojev Medobčinskega muzeja Kamnik : II. del.* Kamnik: Medobčinski muzej, 2015. 93 str., ilustr. ISBN 978-961-6599-27-6. [COBISS.SI-ID 281949696].
25. ILICH-KLANČNIK, Breda (avtorica, urednica), MALEČKAR, Nela (urednica), LESAR, Marko idr. *Miha Maleš, slikajoči pesnik.* 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga; Kamnik: Medobčinski muzej, 2017. 278 str., ilustr. Zbirka Album. ISBN 978-961-01-4573-8. [COBISS.SI-ID 291886080].

Kazalo

Marjeta Humar, glavna urednica
Kamniški zbornik 2024 5

Matej Slapar, župan Občine Kamnik
Ob izidu Kamniškega zbornika XXVII 7

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik, s sodelavci
Občina Kamnik 2022–2023 9

V počastitev leta generala Rudolfa Maistra

Alenka Juvan
Manom Rudolfa Maistra 63

Jože Berlec
20 let Društva general Maister Kamnik 73

Razprave – naravoslovje

Rajko Slapnik
Vido Kregar
Pritoki Kamniške Bistrice pod Velikoplaninsko planoto fekalno in komunalno onesnaženi 77

Pavel Jamnik
Matija Križnar
Nove kamenodobne najdbe nad najdiščem mamuta v Nevljah 89

Matija Križnar
Mokriška jama – zgodovina raziskovanja njene paleontološke dediščine 101

Razprave – zgodovina

Primož Gašperič
Blaž Komac
Kamnik na starih zemljevidih 107

Andrej Kotnik
Jezuiti in Kamničani v obdobju 1600–1773 119

Marko Kumer
O tovarni testenin Triglav iz Šmarce 137

Tatjana Drovenik Čalič
Šolstvo na Kamniškem po šolski reformi leta 1958 147

Goran Završnik
V sedemdesetih letih od Kino Doma do Doma kulture Kamnik 161

Gradivo za zgodovino

Jože Urbanija
Vivodova hiša in Oton Župančič v Kamniku 165

Mojca Drčar - Murko
Bojan Pollak
France Malešič
Taborništvo v Kamniku 173

Igor Podbrežnik
Demosova občinska vlada 1992–1994 185

Ludvik Travnik
Zdenka Čebašek - Travnik
Sprehodi po medicinskem Kamniku 187

Osebnosti

Dominik Janez Herle
Matjaž Klemenčič
Bernard Smolnikar (1795–1869) in Vitus Hribar (1870–1956), slovenska duhovnika v ZDA 193

Franc Križnar
P. Angelik (Jožef) Hribar (1843–1907), organist, pedagog, skladatelj, učitelj in zborovodja 199

Tatjana M. Peterlin Neumaier
Življenje in delo zdravnika dr. Maksa Samca (1844–1889), človekoljuba, narodnjaka, kamniškega župana, poslanca 207

Vojteh Cestnik
Demeter Sadnikar
Kamniški veterinarji iz družine Sadnikar 223

Damjan Hančič
Medvojni kamniški župan Hermann Rehbach v letu 1942 233

Saša Lavrinc
Majda Neřima, arhitektka, Plečnikova učenka 243

Janja Železnikar
Mirina Zupančič in njen muzej 255

Mira Papež
Zvonko Kemperl – 50 let tekmovalnega, organizacijskega in prostovoljnega dela v športu 269

Pesniki in slikarji

Marjeta Humar
Jože Ramuta 277

Boris Kern
Pino Pograjc – nov pesniški glas 279

Saša Bučan
Rok Zelenko 283

Matjaž Šporar
Utrinek časa za vse čase 293

Naš pogovor

Jure Ugovšek
Pogled uspešnega »garažnega« podjetnika na kamniško gospodarsko krajino 299

Marjeta Humar
Igor Jurič, novinar, dopisnik RTV Slovenija v Bruslju 309

Kristina Jamšek
Vido Kregar, jamar, pohodnik in okoljevarstvenik 315

Vlado Motnikar
Ana Schnabl, pisateljica 323

Marjeta Humar
»Domačih viž in pesmi glas prinašamo med vas« 329

Ob jubileju

Rok Kosec
Mladinski center Kotlovnica 335

V spomin

Igor Podbrežnik
Milan Windschnurer (1929–2023) 343

Marjeta Humar
Aleksander Doplihar
Ne, kar moraš, stori, kar moreš 347

Igor Podbrežnik
Tone Stele (1939–2023) – svečarski mojster, politik, podjetnik in pričevalec 351

Borut Jenko
Dr. Janez Marolt (1943–2023) 355

Jože Arko
In memoriam Marjanu Schnablu 359

Zora Torkar
V spomin Marku Lesarju 365

Kazalo 367

Kamniški zbornik
XXVII/2024

Izdaja:
Občina Kamnik

Uredniški odbor:
dr. Marjeta Humar, glavna urednica
dr. Helena Dobrovoljc
Tone Ftičar, vodja Območne izpostave JSKD
Kristina Jamšek, prof.
dr. Boris Kern
Lea Logar, strokovna sodelavka Občine Kamnik
Vlado Motnikar, prof.
Anže Slana, mag.
Matej Slapar, župan
Dušan Sterle
mag. Zora Torkar
Marko Trobevšek, prof.
dr. Jože Urbanija
dr. Branko Vreš

Jezikovni pregled:
Marjeta Žebovec, prof.
dr. Marjeta Humar

Korektura:
dr. Marjeta Humar
Tatjana Matičič

Angleški povzetki:
Tom Smith, prof.

Grafična oprema, oblikovanje naslovnice:
Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:
Sašo Matičič

Izvedba:
Studio Dataprint d. o. o.

Naklada:
700 izvodov

Naslovnica in vinjete Dušana Sterleta so posvečene generalu Rudolfu Maistru.

V Kamniku, april 2024

ISSN 1318-9069